Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Τεύχος Α΄

Α΄ ΤΑΞΗ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΡΧΙΚΗΣ ΕΚΔΟΣΗΣ

Υπεύθυνος για το Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
Κώστας Μπαλάσκας, Σύμβουλος Π.Ι.

Επιμέλεια έκδοσης: **Πολυτίμη Γκέκα**

Επιμέλεια εξωφύλλου: **Βάσω Αβραμοπούλου**

Εικόνα εξωφύλλου: **Νίκος Χατζηκυριάκος-Γκίκας (1906-1994),**
Μάντρες στην Ύδρα

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Οι διορθώσεις πραγματοποιήθηκαν κατόπιν έγκρισης του Δ.Σ. του Ινστιτούτου Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας

Ν. ΓΡΗΓΟΡΙΑΔΗΣ
Δ. ΚΑΡΒΕΛΗΣ
Χ. ΜΗΛΙΩΝΗΣ
Κ. ΜΠΑΛΑΣΚΑΣ
Γ. ΠΑΓΑΝΟΣ
Γ. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

Η συγγραφή και η επιστημονική επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ «ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

Νικόλαος Γύζης (1842-1901), **Το κρυφό σχολειό** (1886) Συλλογή Εμφιετζόγλου

γενική εισαγωγή

ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Για τις αρχές της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν υπάρχει ομοφωνία ανάμεσα στους μελετητές της. Πολλοί θεωρούν τη βυζαντινή και τη νεοελληνική λογοτεχνία ως αδιάσπαστο σύνολο. Άλλοι θεωρούν ως τέρμα της βυζαντινής λογοτεχνίας και αφετηρία της νεοελληνικής το 1453. Η διαίρεση όμως αυτή, όσο κι αν συμφωνεί με τη διαίρεση της ιστορίας, είναι αυθαίρετη, γιατί πολύ πριν από το 1453, κατά το 10ο αιώνα, όπως θα δούμε, αρχίζει να διαμορφώνεται η νεοελληνική γλώσσα κι ο νεοελληνικός πολιτισμός, που σιγά σιγά διαφοροποιούνται από τη βυζαντινή γλώσσα και το βυζαντινό πολιτισμό. Βέβαια, τα χαρακτηριστικά εκείνα στοιχεία, που φανερώνουν τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, δεν είναι πάντοτε εύκολο να εντοπιστούν, γιατί η διαμόρφωσή τους γίνεται συνήθως με αργό ρυθμό και η επισήμανσή τους είναι δύσκολη. Τα βασικά αυτά χαρακτηριστικά, που μαρτυρούν τη μετάβαση από τη μια εποχή στην άλλη, μπορούμε να τα εντοπίσουμε στη γλώσσα, τους εκφραστικούς τρόπους, τη στιχουργική, τη θεματική ανανέωση και τη βαθμιαία διαμόρφωση της νεοελληνικής συνείδησης.

1. **Η γλώσσα**. Από την άποψη της γλώσσας, η βυζαντινή λογοτεχνία παρουσιάζεται διχασμένη: από τη μια μεριά υπάρχει η γραπτή γλώσσα των λογίων, που χρησιμοποιούν την αττική διάλεκτο· από την άλλη όμως υπάρχει και η ζωντανή, ομιλούμενη γλώσσα. Και στις δυο περιπτώσεις, κέντρο του γλωσσικού εξαρχαϊσμού και της διαμόρφωσης μιας ενιαίας προφορικής κοινής είναι η Κωνσταντινούπολη. Κείμενα γραμμένα σε αρχαΐζουσα γλώσσα σώθηκαν ελάχιστα από τον 6ο ως τον 11ο αι. (Χρονογραφία Μαλάλα, βίοι αγίων κτλ.). Από τον 11ο αι. όμως πληθαίνουν τα λογοτεχνικά κείμενα που γράφονται σε δημωδέστερη γλώσσα. Βέβαια, η ελληνική είναι γλώσσα συντηρητική στην εξέλιξή

της και γι' αυτό καθαρή τομή, που να χωρίζει τη μεσαιωνική από την αρχαία και τη νεοελληνική από τη μεσαιωνική γλώσσα, δεν υπάρχει. Οι μεταβολές είναι πάντοτε βραδείες και ανεπαίσθητες. Κατά την περίοδο όμως αυτή (10ος αι.) η ομιλούμενη γλώσσα παρουσιάζει σημαντικές φθογγολογικές, τυπικές και συντακτικές αλλαγές. Κατά το Γ. Χατζηδάκι η νεοελληνική γλώσσα διαμορφώθηκε πριν από το 10ο αιώνα.

2. **Οι εκφραστικοί τρόποι**. Οι εκφραστικοί τρόποι που συναντούμε στα πρώτα κείμενα της δημώδους νεοελληνικής λογοτεχνίας (παραλογές, ακριτικά τραγούδια κ.ά.) και της έντεχνης (ερωτοπαίγνια, που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου αι.) είναι οι ίδιοι με τους εκφραστικούς τρόπους που βρίσκουμε στο κλέφτικο τραγούδι του 18ου αι. Η αδιάπτωτη χρήση και διατήρησή τους δείχνει ότι αποτελούν στοιχείο καθαρά νεοελληνικό.

3. **Η στιχουργική**. Όπως είναι γνωστό, κατά την περίοδο που διαμορφώνεται η ελληνιστική κοινή χάθηκε η προσωδία, η εκφώνηση δηλαδή των λέξεων σύμφωνα με την ποσότητα των συλλαβών, που ήταν μακρές ή βραχείες. Η απώλεια αυτή είχε συνέπειες και στη μετρική. Η αρχαία μετρική είχε ως βάση της ρυθμοποιίας της την προσωδία: ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή μακρόχρονων και βραχύχρονων συλλαβών. Το αντίθετο συμβαίνει στη βυζαντινή και τη νεοελληνική μετρική: ο ρυθμός δημιουργείται από την κανονική εναλλαγή τονισμένων και άτονων συλλαβών. Βέβαια, κατά τη βυζαντινή περίοδο πολλοί ποιητές εξακολούθησαν να χρησιμοποιούν προσωδιακά μέτρα. Η νεοελληνική όμως μετρική απομακρύνεται από τα παλιά μέτρα και χρησιμοποιεί κυρίως το δεκαπεντασύλλαβο ή πολιτικό στίχο.

Ο ιαμβικός δεκαπεντασύλλαβος στίχος είναι πολύ συνηθισμένος στη νεοελληνική ποίηση, λόγια και δημοτική (Έπος Διγενή Ακρίτα, ποίηση πριν και μετά την Άλωση, κρητική ποίηση, δημοτικά τραγούδια κτλ.). Ονομάστηκε και πολιτικός κατά τους βυζαντινούς χρόνους, σε αντίθεση με τα προσωδιακά μέτρα που χρησιμοποιούσαν οι αρχαίοι Έλληνες και οι βυζαντινοί λόγιοι ποιητές. Όταν στα μέσα του 14ου αι. εισάγεται στη νεοελληνική ποίηση η ομοιοκαταληξία, συνδυάζεται σε δίστιχα που ομοιοκαταληκτούν (κρητική ποίηση).

Σημείωση: Η ομοιοκαταληξία, που χρησιμοποιήθηκε στην έντεχνη νεοελληνική ποίηση, φαίνεται ότι προήλθε από ιταλική επίδραση. Ιταλική λ.χ. επίδραση παρατηρούμε στη συλλογή λυρικών ποιημάτων της

Κύπρου (βλ. Κυπριακά). Στα δημοτικά τραγούδια δε χρησιμοποιείται η ομοιοκαταληξία· τη συναντάμε μόνο στα λιανοτράγουδα (δίστιχα που ομοιοκαταληκτούν).

4. **Η θεματική ανανέωση**. Σημαντική θέση στη βυζαντινή κοσμική ποίηση είχαν τα διδακτικά ποιήματα (γράφονταν για πρακτικούς σκοπούς και αναφέρονταν σε ποικίλα θέματα) και τα ηθικοδιδακτικά, ενώ στη θρησκευτική ποίηση η υμνογραφία. Οι εκκλησιαστικοί ύμνοι ψάλλονται προς δόξα του Θεού ή των αγίων και είναι συνδυασμένοι με τη χριστιανική λατρεία. Κατά τους τελευταίους όμως αιώνες πριν από την Άλωση και κυρίως κατά την περίοδο των Σταυροφοριών, οπότε οι Έλληνες έρχονται σ' επαφή με τους Φράγκους και τους Ενετούς, παρατηρούμε μια διαφοροποίηση, όπως παρουσιάζεται στα ιπποτικά μυθιστορήματα (ιπποτικός ρομαντισμός, υποταγή των ηρώων στον έρωτα, μονομαχίες, αγάπη για την περιπέτεια σε χώρες μακρινές κτλ.). Ο ελληνισμός, βέβαια, δέχτηκε επιδράσεις κι από την Ανατολή, που είναι φανερές στα παραπάνω μυθιστορήματα (ο κόσμος του παραμυθιού με τις μάγισσες, τους δράκους και τα μαγικά δαχτυλίδια). Παράλληλα, η βυζαντινή παράδοση θα συνεχιστεί με την ηθικοδιδακτική ποίηση κατά τους τελευταίους αιώνες πριν από την Άλωση.

5. **Η διαμόρφωση νεοελληνικής συνείδησης**. Το αρχαιότερο μνημείο της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας είναι το Έπος του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα. Σύμφωνα με την άποψη του Ν. Πολίτη, που την ακολουθούν πολλοί μελετητές, το έπος του Διγενή Ακρίτα εκφράζει τα ιδεώδη και τους πόθους του ελληνικού γένους. Την ίδια εποχή έχουμε ανάλογες επικές δημιουργίες στην Ανατολή και στη Δύση, που φανερώνουν την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών. Υπάρχει όμως και η άποψη ότι δεν πρόκειται για έπος, αλλά για έμμετρο ερωτικό μυθιστόρημα.

(Η γενική εισαγωγή και οι ειδικές κάθε περιόδου πρέπει να χρησιμοποιούνται για τη διδακτική αξιοποίηση των κειμένων).

ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Για τη διαίρεση της ιστορίας της νεοελληνικής λογοτεχνίας δεν υπάρχει απόλυτη ομοφωνία. Από τις διαιρέσεις που έχουν προταθεί, η περισσότερο αποδεκτή είναι η εξής:

Α΄ Πρώτη Περίοδος: Χρόνοι πριν από την Άλωση: 10ος αι. - 1453.

Χωρίζεται σε δύο φάσεις:

I. Πρώτη φάση: 10ος αι. - 1204 (Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους).

II. Δεύτερη φάση: 1204-1453 (Κατάληψη της Κωνσταντινούπολης από τους Τούρκους).

Β΄ Δεύτερη περίοδος: Χρόνοι μετά την Άλωση: 1453-1669 (Κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους).

Γ΄ Τρίτη περίοδος: Χρόνοι αφύπνισης του νέου ελληνισμού, 1669-1830 (Η Ελλάδα γίνεται ανεξάρτητο κράτος). Μπορούμε να τη χωρίσουμε σε δυο φάσεις:

I. Πρώτη φάση: 1669-1774 (Θρησκευτικός ουμανισμός).

II. Δεύτερη φάση: 1774-1830 (Ακμή του νεοελληνικού διαφωτισμού).

Δ΄ Τέταρτη περίοδος: Περίοδος του νέου ελληνικού κράτους (1830-1980). Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου είναι ότι η λογοτεχνία αναπτύσσεται υπό εντελώς διαφορετικούς όρους, αφού έχει πλέον συσταθεί το ελληνικό κράτος. Υποδιαιρέσεις αυτής της περιόδου αποτελούν:

I. Η Επτανησιακή Σχολή*.

II. Οι Φαναριώτες και η Ρομαντική Σχολή των Αθηνών (1830-1880).

III. Η Νέα Αθηναϊκή Σχολή (1880-1920).

IV. Η Νεότερη Λογοτεχνία (1920-1980)**. Υποδιαιρέσεις της:

α) Πρώτη δεκαετία του Μεσοπολέμου: Η γενιά του ’20 (1920-1930) [Κατά τη δεκαετία αυτή κυριαρχεί η νεορομαντική ή νεοσυμβολιστική ποιητική Σχολή].

* Η Επτανησιακή Σχολή δεν καλύπτεται απόλυτα από τη χρονολογία του τίτλου, γιατί εμφανίζεται νωρίτερα, όπως θα δούμε στη σχετική εισαγωγή.

** Στον Γ΄ τόμο των Κ.Ν. Λογοτεχνίας ανθολογούνται συγγραφείς και ποιητές που παρουσιάστηκαν με βιβλίο τους ως το 1980.

β) Δεύτερη δεκαετία του Μεσοπολέμου: Η γενιά του '30 (1930-1940).

γ) Η μεταπολεμική λογοτεχνία: Πρώτη και δεύτερη μεταπολεμική γενιά (1941-1967).

δ) Η σύγχρονη λογοτεχνία: Η δεκαετία του '70.

Όπως είδαμε, κατά την πρώτη περίοδο (10ος αι. - 1453) παρατηρούνται γλωσσικές και γενικότερα πολιτιστικές αλλαγές, που δείχνουν ότι βρισκόμαστε στην αρχή ενός νεότερου κόσμου, του νεοελληνικού. Ιστορικά η περίοδος αυτή καλύπτει τους τελευταίους αιώνες της βυζαντινής αυτοκρατορίας. Όταν ο ελληνικός πολιτισμός έρχεται σ' επαφή με το δυτικό στις αρχές του 13ου αι. (η Κωνσταντινούπολη καταλαμβάνεται από τους Φράγκους το 1204), οι αλλαγές πυκνώνουν. Βρισκόμαστε σε μια εποχή που ο δυτικός κόσμος αναγεννιέται κι ο βυζαντινός δέχεται τις επιδράσεις του. Οι επιδράσεις αυτές είναι αποτέλεσμα είτε των ανταλλαγών ανάμεσα στους δύο κόσμους είτε κατακτήσεων ελληνικών περιοχών από τους Δυτικούς. Στην περίπτωση κατακτήσεων οι επιδράσεις είναι άμεσες (Κύπρος, Δωδεκάνησα, Κρήτη, Επτάνησα κτλ.) και δημιουργούν τις προϋποθέσεις για μια πραγματική πνευματική αναγέννηση (Κρήτη, Επτάνησα). Για την κρητική λογοτεχνία θα μιλήσουμε στο εισαγωγικό σημείωμα της δεύτερης περιόδου. Η επτανησιακή θα μας απασχολήσει αργότερα.

Μετά την Άλωση της Κωνσταντινούπολης η ελληνική πολιτική ιστορία κι ο πνευματικός βίος του ελληνισμού (που τον διακρίνουμε σε ελληνισμό της διασποράς, τουρκοκρατούμενο και λατινοκρατούμενο) επηρεάζεται από τα γεγονότα της ευρωπαϊκής ιστορίας και τα μεγάλα πνευματικά κινήματα που παρατηρούνται στην περιοχή του δυτικού κόσμου. Τα πνευματικά κινήματα, που είχαν μεγάλη απήχηση στην πολιτική και πνευματική πορεία του ελληνισμού, είναι η Αναγέννηση και ο Διαφωτισμός.

1. Η ευρωπαϊκή αναγέννηση. Στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα δεν έγινε πολύ αισθητή, επειδή οι συνθήκες που επικρατούσαν κατά τους δύο πρώτους αιώνες της δουλείας ήταν πολύ δυσμενείς. Το πνεύμα όμως της ιταλικής αναγέννησης, όπως διαμορφώθηκε από το 15ο-18ο αι. στις ελληνικές περιοχές που ελέγχονταν από την Ενετία, επηρέασε α) τον ελληνισμό των βενετοκρατούμενων περιοχών (Κρήτη, Επτάνησα,

ελληνική κοινότητα της Βενετίας) και β) πολλούς σημαντικούς εκπρόσωπους του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού (Δεύτερη περίοδος).

2. Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός. Οι ιδέες του επηρέασαν την ελληνική παιδεία και δημιούργησαν τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την ανάπτυξη του νεοελληνικού διαφωτισμού, κυρίως στις περιοχές του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού (Τρίτη περίοδος) και των παραδουνάβιων ηγεμονιών.

πρώτη περίοδος

(10ος αι. - 1453)

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Παραλογές

Ακριτικά τραγούδια

Του Χάροντα - Του Κάτω Κόσμου

Ιστορικά τραγούδια

Κλέφτικα τραγούδια

Η ΛΟΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το έπος του Διγενή Ακρίτα

Πτωχοπροδρομικά

Ιπποτικά μυθιστορήματα

Θρήνοι

Τάσσος (Αλεβίζος) (1914-1985), **Διγενής** (1949) χαρακτικό

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (10ος αι. - 1453)

Κατά την περίοδο αυτή διαμορφώνονται τα βασικά χαρακτηριστικά της νεοελληνικής λογοτεχνίας: νεοελληνική γλώσσα και στιχουργική, νέοι εκφραστικοί τρόποι, ανανέωση στο περιεχόμενο, αφύπνιση της εθνικής συνείδησης. Το χάσμα ανάμεσα στη γραπτή αρχαΐζουσα και την ομιλούμενη γλώσσα συνεχίζεται. Από τον 11ο αι. τα γραπτά δημώδη κείμενα πληθαίνουν. Συνυπάρχουν όμως ακόμη τα λόγια στοιχεία της βυζαντινής παράδοσης μαζί με τα στοιχεία που εκφράζουν τον αναφαινόμενο νέο ελληνισμό ή τις επιδράσεις, που είναι αποτέλεσμα της επαφής με τους Δυτικούς και των κατακτήσεών τους.

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: *Παραλογές, Ακριτικά τραγούδια, Το Έπος του Διγενή Ακρίτα, Πτωχοπροδρομικά, Ιπποτικά μυθιστορήματα, Κείμενα της Αλώσεως*.

Ι. 10ος αι. - 1204

Κατά τους χρόνους αυτούς το Βυζάντιο περιορίζεται στο γεωγραφικό χώρο της Μικράς Ασίας και της Βαλκανικής. Τούτο έχει ως συνέπεια να παρουσιάζει περισσότερη ομοιογένεια στον εθνικό και πολιτιστικό του χαρακτήρα, που γίνεται σχεδόν εξολοκλήρου ελληνικός. Γι' αυτό κατά την περίοδο αυτή, παρά τις επιδρομές, που φθείρουν την αυτοκρατορία, υπάρχουν πιο πρόσφορες συνθήκες για τη μετάβαση από τη βυζαντινή στη νεοελληνική εποχή, αφού στο χώρο που απέμεινε κυριαρχεί το ελληνικό στοιχείο.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε επιβιώνουν πολλά δημοτικά τραγούδια, που συνεχίζουν τη λαϊκή παράδοση του αρχαίου τραγουδιού. Συνδυασμένα με τη μουσική παραδίδονται πιο εύκολα από γενιά σε γενιά, με τροποποιήσεις και προσαρμογές στις αντιλήψεις και τα έθιμα της κάθε εποχής. Τέτοια τραγούδια είναι όσα έχουν σχέση με την

κοινωνική ζωή του ανθρώπου (νανουρίσματα, παιδικά, της αγάπης, του γάμου, εορταστικά, της ξενιτιάς, μοιρολόγια κτλ.).[1]

Όπως είδαμε και πέρυσι, εκτός από τα παραπάνω τραγούδια, που αναφέρονται σε διάφορες εκδηλώσεις της κοινωνικής ζωής, υπάρχουν οι *παραλογές* και τα τραγούδια που έχουν ιστορική προέλευση (*ακριτικά, ιστορικά, κλέφτικα*). Με τα *ιστορικά* και τα *κλέφτικα* που η ακμή τους ανάγεται στο 18ο αιώνα, θ' ασχοληθούμε κατά την εξέταση της πρώτης περιόδου. Στην πρώτη περίοδο θα μας απασχολήσουν επίσης οι *παραλογές* και τα *ακριτικά τραγούδια* που είναι τα πιο παλιά δημοτικά τραγούδια και η αρχή τους μας οδηγεί στο Βυζάντιο (9ος αι.).

Η ΛΟΓΙΑ ΠΑΡΑΓΩΓΗ

Μετά τη δημοτική ερχόμαστε στη λόγια παραγωγή, που περιλαμβάνει κάθε κείμενο, ποιητικό (κυρίως) ή πεζό, που χρησιμοποιεί τη διαμορφούμενη κοινή γλώσσα της εποχής (με αποκλίσεις, βέβαια, πότε προς τη λόγια και πότε προς τη δημώδη γλώσσα) και ο δημιουργός του είναι κάποιος λόγιος, ανεξάρτητα αν το όνομά του διασώθηκε ή όχι. Στην πρώτη φάση της πρώτης περιόδου τα πιο αξιόλογα από τα κείμενα αυτά είναι το *Έπος του Διγενή Ακρίτα* και τα *Πτωχοπροδρομικά* ή *Προδρομικά*. Άλλα κείμενα, που εντάσσονται σ' αυτή τη φάση της πρώτης περιόδου, αλλά δε φτάνουν την αξία των *Προδρομικών*, είναι και τα στιχουργήματα του *Σπανέα* και του *Μιχαήλ Γλυκά*. Τα κείμενα αυτά, όπως και τα *Προδρομικά*, δε διαφοροποιούνται μόνο από άλλα λόγια κείμενα της ίδιας περιόδου, γιατί χρησιμοποιούν την ομιλούμενη γλώσσα της εποχής τους, τη δημώδη, κι όχι την αρχαΐζουσα (γι' αυτό και τα ονομάζουμε δημώδη κείμενα), αλλά και γιατί έχουν χαρακτήρα λαϊκό· αναφέρονται στους καημούς και τα βάσανα του απλού ανθρώπου και διαπνέονται από θυμοσοφία και διάθεση σατιρική. Μας μεταφέρουν έτσι από τις αφηρημένες περιοχές της φιλοσοφίας, της θεολογίας και της αρχαΐζουσας φιλολογικής παραγωγής του Βυζαντίου στην καθημερινή ζωή και τα προβλήματά της, στην ιδιωτική ζωή των ανθρώπων της Κωνσταντινούπολης.

1. Το δημοτικό τραγούδι επιβιώνει και σήμερα ακόμη. Κάτω όμως από τις συνθήκες του σύγχρονου πολιτισμού δεν ανανεώνεται και φθίνει.

II. 1204-1453

Μετά το 1204, χρονιά που οι Φράγκοι κατέλαβαν την Κωνσταντινούπολη, ο βυζαντινός κόσμος δέχεται τις επιδράσεις του δυτικού. Κατά τη φάση αυτή της πρώτης περιόδου, ενώ σε πολλά έργα συνεχίζεται η βυζαντινή παράδοση, σε άλλα είναι εμφανείς οι δυτικές επιδράσεις. Στα έργα αυτά ανήκουν το *Χρονικόν του Μορέως* και τα *Ιπποτικά μυθιστορήματα*. Το *Χρονικόν του Μορέως* εξιστορεί την άλωση της Κωνσταντινούπολης από τους Φράγκους και κυρίως την κατάκτηση της Πελοποννήσου. Φαίνεται πως γράφτηκε από εξελληνισμένο Φράγκο. Το έργο, που είναι έμμετρο, δεν έχει καμιά ποιητική αξία. Παρουσιάζει περισσότερο γλωσσικό και ιστορικό ενδιαφέρον, αν και βλέπει τα πράγματα από τη δυτική σκοπιά. Την πρόσμειξη όμως νεοελληνικών στοιχείων, που έχουν την αφετηρία τους στο *Έπος του Διγενή Ακρίτα*, και των δυτικών, τη βρίσκουμε στα ιπποτικά μυθιστορήματα.

Άλλα έμμετρα κείμενα, στα οποία συνεχίζεται η βυζαντινή παράδοση, είναι όσα γράφτηκαν με πρόθεση ηθικοδιδακτική. Τέτοια στιχουργήματα είναι πολλά. Διδακτικό σκοπό έχουν επίσης και οι *Ιστορίες των ζώων*.

Η πρώτη περίοδος κλείνει με την άλωση της Πόλης στις 29 Μαΐου 1453. Την απήχησή της θα τη βρούμε στους ιστορικούς της εποχής και στους θρήνους.

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ

Εισαγωγή

Όπως στην αρχαιότητα έτσι και στη διάρκεια της βυζαντινής περιόδου, παράλληλα προς τη λόγια, συνεχίζεται η λαϊκή παραγωγή, δηλαδή το δημοτικό τραγούδι, συνδεδεμένο πάντα με τη μουσική και συχνά με το χορό.

Από την αρχαιότητα και από τα βυζαντινά χρόνια τα δείγματα δημοτικών τραγουδιών που μας διασώθηκαν είναι πολύ λίγα, συνήθως αποσπασματικά, και έφθασαν στα χέρια μας ως παραθέματα σε κείμενα συγγραφέων. Και τούτο, επειδή το ενδιαφέρον για τα δημοτικά τραγούδια και η συστηματική καταγραφή τους αρχίζει στα νεότερα χρόνια και κυρίως με την ανάπτυξη της επιστήμης της Λαογραφίας. Πολλά από τα δημοτικά τραγούδια που δημιουργήθηκαν στη βυζαντινή περίοδο έφτασαν ως τις μέρες μας με την προφορική παράδοση και φυσικά με αναπροσαρμογές, ανάλογα με την εποχή και με τον τόπο. Άλλα πάλι πλάστηκαν σε νεότερα χρόνια πάνω στον τύπο των παλαιότερων.

Συγκρίνοντας τα παλιότερα δείγματα δημοτικών τραγουδιών με τα νεότερα, διαπιστώνουμε ότι όλα ακολουθούν μερικούς βασικούς κανόνες στην τεχνοτροπία τους και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά. Οι κυριότεροι από αυτούς τους κανόνες είναι οι εξής:

1. **– Ο λιτός και πυκνός λόγος**. Αποφεύγονται δηλαδή οι μακρηγορίες, τα επίθετα είναι ελάχιστα (συνήθως «χαρακτηριστικά») και ο λόγος συγκροτείται κυρίως με ουσιαστικά και ρήματα:

   Σαρανταπέντε μάστοροι κι εξήντα μαθητάδες
   γεφύρι -ν- εθεμέλιωναν στης Άρτας το ποτάμι.

2. **– Η αρχή της ισομετρίας.** Κάθε μετρική ενότητα (ημιστίχιο, στίχος ή δίστιχο) περιέχει ένα ολοκληρωμένο νόημα. Στους στίχους δηλαδή των δημοτικών τραγουδιών αποκλείονται οι ***διασκελισμοί***. Δε θα συναντήσουμε λ.χ. ποτέ στίχους, όπου το νόημα να πηδάει στην επόμενη μετρική ενότητα, σαν κι αυτούς:

Καλότυχοι οι νεκροί που λησμονάνε
την πίκρια της ζωής. Όντας βυθίσει
ο ήλιος και το σούρουπο ακλουθήσει...

(Λ. Μαβίλης, *Λήθη*)

3. – Η επανάληψη ή ολοκλήρωση του νοήματος του πρώτου ημιστίχιου στο δεύτερο:

Το Μάη επαντρεύτηκε, το Μάη γυναίκα πήρε...
Να κατακάτσει ο κουρνιαχτός, να σηκωθεί η αντάρα.

4. – Το θέμα των άσκοπων ερωτημάτων:

Μην ο Καλύβας έρχεται, μην ο Λεβεντογιάννης;
Ούδ' ο Καλύβας έρχεται ούδ' ο Λεβεντογιάννης.

5. – Το θέμα του αδυνάτου:

Αν τρέμουν τ' άγρια βουνά, να τρέμει το γεφύρι
Κι αν πέφτουν τα άγρια πουλιά, να πέφτουν οι διαβάτες...

6. – Οι προσωποποιήσεις: Τα βουνά, τα πουλιά, τα δέντρα, τα άλογα κλπ., δηλαδή κάθε έμψυχο ή άψυχο μπορεί να μιλάει και να παίρνει μέρος στη δράση.

Όπως είπαμε παραπάνω, τα δημοτικά τραγούδια είναι άρρηκτα συνδεδεμένα με τη μουσική, είναι αυτό που λέει το όνομά τους, τραγούδια. Παράγονται από λαϊκούς δημιουργούς συγχρόνως με τη μελωδία ή προσαρμόζονται νέοι στίχοι σε μελωδία γνωστή. Καθώς μεταδίδονται με την προφορική παράδοση από τόπο σε τόπο και από γενιά σε γενιά υφίστανται μεταβολές και έτσι δημιουργούνται διαφορετικές μορφές του ίδιου τραγουδιού (παραλλαγές). Είναι επίσης συνδεδεμένα με διάφορες κοινωνικές εκδηλώσεις: εργασίες (εργατικά), πορείες (του δρόμου), χορούς (χορευτικά), συμπόσια (της τάβλας), γάμους (του γάμου, του γαμπρού, της νύφης), αγερμούς παιδιών (κάλαντα), θανάτους (μοιρολόγια) κτλ.

Φυσικά εμείς εδώ τα μελετούμε μόνο ως «κείμενα» που έχουν καταγραφεί πιστά από διάφορους μελετητές. Μολονότι δημοτικά τραγούδια τραγουδιούνται ακόμη σε πολλά μέρη της πατρίδας μας, εντούτοις

η παραγωγή τους έχει πια σταματήσει, επειδή οι εκφραστικές ανάγκες των ανθρώπων θεραπεύονται από την προσωπική παραγωγή. Τα πιο πρόσφατα θεωρούνται αυτά που έδωσε ο ελληνοϊταλικός πόλεμος.

Ως προς το περιεχόμενό τους, διαιρούνται στις εξής κατηγορίες:

Α΄. – **Παραλογές**. Είναι πολύστιχα αφηγηματικά τραγούδια που εξιστορούν δραματικές κυρίως περιπέτειες της ζωής, πραγματικές ή φανταστικές (κάποιο περιστατικό, μια παράδοση, ένα μύθο). Η μεγάλη ποικιλία των θεμάτων τους δυσκολεύει τη σαφή κατάταξή τους σε κατηγορίες: Μυθικά θέματα διάφορα, στοιχειά, δράκοι, λάμιες, δοκιμασίες της αγάπης, ανόσιοι έρωτες, αποπλανήσεις, ραδιουργίες, απιστίες, πιστές και άπιστες γυναίκες, δράματα τιμής, αναγνωρίσεις συζύγων και αδελφών, θρύλοι κτλ. είναι από τα πιο συνηθισμένα. Πάντως το ιδιαίτερο γνώρισμα που χαρακτηρίζει αυτές τις διηγήσεις είναι το παραμυθικό στοιχείο. Και αυτός είναι ο λόγος που τα ονόμασαν «πλαστά».

Για την ιστορική και γεωγραφική τοποθέτηση των παραλογών δεν έχουμε ακριβείς μαρτυρίες. Αξιοσημείωτο πάντως είναι ότι οι παλαιότερες από αυτές έχουν μεγάλη ομοιότητα με τα ακριτικά τραγούδια (βλ. πιο κάτω). Θεωρούνται πάντως το παλαιότερο στρώμα των δημοτικών μας τραγουδιών. Είχαν μεγάλη διάδοση σε όλους τους βαλκανικούς λαούς και παρουσιάζουν αναλογίες με παραδόσεις, μύθους, παραμύθια και τραγούδια των λαών της κεντρικής και βόρειας Ευρώπης. Το γεγονός αυτό έδωσε αφορμή για πολλές συζητήσεις και έρευνες, όπως θα δούμε και στα επιμέρους σημειώματα που προτάσσονται στα τραγούδια που παραθέτουμε.

Β΄. – **Ακριτικά τραγούδια**. Όπως και οι παραλογές, είναι από τα παλαιότερα δημοτικά μας τραγούδια. Η αρχή τους μας οδηγεί στο Βυζάντιο. Συγκεκριμένα, η δημιουργία τους οφείλεται στις ειδικές συνθήκες που επικρατούσαν στα ανατολικά σύνορα του κράτους από τον 8ο αιώνα, κυρίως όμως από τον 9ο ως τον 11ο, εξαιτίας των σκληρών αγώνων των Βυζαντινών στην περιοχή αυτή εναντίον των Αράβων (Σαρακηνών).

Η αυτοκρατορία, για να αναχαιτίσει τις ληστρικές επιδρομές των Σαρακηνών ή Απελατών (ληστών), εμπιστεύτηκε τη φρούρηση των συνόρων στους ακρίτες (από τη λέξη «άκρα», τα σύνορα). Παραχωρούσε δηλαδή σε στρατιωτικούς, στις παραμεθόριες περιοχές κοντά στον Ευφράτη, στον Ταύρο και στον Αντίταυρο, μεγάλα αγροκτήματα να τα καλλιεργούν χωρίς να πληρώνουν φόρους, με την υποχρέωση όμως να

αποκρούουν τις εχθρικές επιθέσεις. Έτσι δημιουργήθηκε στις περιοχές αυτές μια ισχυρή τοπική φεουδαρχία.

Οι ακρίτες ήταν υποχρεωμένοι από τις συνθήκες να ζουν σε διαρκή πολεμική ετοιμότητα. Οι επαρχίες τους είχαν τη μορφή στρατοπέδου. Όταν δεν ήταν απασχολημένοι με πολεμικές επιχειρήσεις, ασκούνταν στα όπλα, γυμνάζονταν ή συμμετείχαν σε επικίνδυνα κυνήγια άγριων ζώων, όπου επιδείκνυαν, εκτός από τη δεξιοτεχνία, τόλμη και ανδρεία. Τα κατορθώματά τους υμνήθηκαν σε τραγούδια που ανήκουν σε έναν ειδικό κύκλο τραγουδιών, τα Ακριτικά, που είχαν χαρακτήρα ηρωικό και μορφή επική.

Στην προσωπική ανδρεία των ακριτών η γόνιμη λαϊκή φαντασία έδωσε διαστάσεις υπερφυσικές. Ανάμεσα στους ήρωες των τραγουδιών αυτών αναφέρονται ο Κωσταντής ή Κωνσταντίνος, ο Ανδρόνικος, ο Σκληρόπουλος, ο Φωκάς, ο Πορφύρης κ.ά. Όλους όμως τους ξεπερνούσε ο Διγενής Ακρίτας, που έγινε το σύμβολο της υπεράνθρωπης ανδρείας.

Τα ακριτικά τραγούδια, που η αρχή τους τοποθετείται από τους περισσότερους μελετητές στο 10ο αι., έφτασαν ως εμάς με την προφορική παράδοση και έχουν υποστεί, όπως είναι φυσικό, αλλοιώσεις. Είναι τα πιο διαδεδομένα σε όλον τον ελληνισμό. Απλώθηκαν από τον Πόντο και την Καππαδοκία, όπου εμφανίστηκαν, ως την Ήπειρο, τα Ιόνια Νησιά, την Κρήτη και την Κύπρο. Είναι από τα ωραιότερα δημοτικά τραγούδια με κύρια χαρακτηριστικά την ηρωική πνοή και την τολμηρή έκφραση. Τα ακριτικά τραγούδια με το πέρασμα του χρόνου ήταν φυσικό να αναπροσαρμόζονται, για να εκφράσουν ανάλογες περιστάσεις της εθνικής ζωής.

Γ΄. – **Του Χάροντα - Του Κάτω Κόσμου**. Τα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στο Χάροντα ή στον Κάτω Κόσμο συνδέονται στενά με τα μοιρολόγια, συχνά μάλιστα ταυτίζονται στη χρήση. Πηγάζουν από την οδύνη που προξενεί στον άνθρωπο η εμπειρία του θανάτου.

Είναι όμως χαρακτηριστικό ότι μέσα από τα τραγούδια αυτά αναδύεται η βαθύτατη αγάπη για τη ζωή.

Δ΄. – **Ιστορικά Τραγούδια**. Ιστορικά θεωρούνται τα δημοτικά τραγούδια που έχουν ως θέμα τους ένα συγκεκριμένο γεγονός, εθνικό ή κοινωνικό, συνήθως επικαιρικό και θλιβερό (πολεμικές συγκρούσεις, πολιορκίες και αλώσεις πόλεων, επιδρομές ληστών και πειρατών, αιχμαλωσίες,

επαναστάσεις και χαμένες μάχες, επιδημίες, πείνες και γενικά συμφορές όλων των ειδών). Σπάνια βρίσκει κανείς και τραγούδια που μιλούν για ευχάριστα περιστατικά και άλλα που κάνουν πολιτική σάτιρα, κυρίως σε εποχές έντονων πολιτικών αναβρασμών. Τέτοια είναι μερικά τραγούδια που μας παραδόθηκαν από τη βυζαντινή ακόμα εποχή, αλλά και τη νεότερη.

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά, καθώς και η προσκόλληση στο θέμα, δίνουν στα ιστορικά τραγούδια πληροφοριακό χαρακτήρα και εμποδίζουν την έμπνευση να λειτουργήσει ποιητικά. Γι' αυτό και πολλά από αυτά δεν καταξιώνονται αισθητικά. Όταν όμως κατορθώνουν να εκφράσουν το θεμελιακό χαρακτήρα του συγκεκριμένου γεγονότος που εξιστορούν, πέρα από την απλή μαρτυρία του, φορτίζονται συγκινησιακά και φτάνουν σε υψηλές ποιητικές κορυφώσεις, όπως *Το κρούσος της Αντριανούπολης, Σκλάβοι των Μπαρμπαρέσσων, Της Δέσπως, Του Κιαμήλ Μπέη* κ.ά.

Τα ιστορικά τραγούδια, σχεδόν στο σύνολό τους, δημιουργήθηκαν στα χρόνια μετά την Άλωση και κυρίως κατά τους αγώνες των Σουλιωτών ή της επανάστασης του 1821. Ελάχιστα αναφέρονται σε γεγονότα της εποχής μας (Μακεδονικός αγώνας, Μικρασιατική καταστροφή κτλ.).

Ε΄. – **Κλέφτικα τραγούδια**. Τα κλέφτικα τραγούδια αποτελούν τη νεότερη και πιο πλούσια κατηγορία δημοτικών τραγουδιών. Είναι γέννημα της ζωής των κλεφτών και αρματολών την εποχή της τουρκοκρατίας. Γι' αυτό και προέρχονται από περιοχές της Ελλάδας, όπου δρούσαν οι κλεφταρματολοί: Πελοπόννησο, Στερεά, Ήπειρο, Θεσσαλία, Νότια Μακεδονία και Χαλκιδική.

Τα τραγούδια αυτά εγκωμιάζουν τη ζωή και τα κατορθώματα των κλεφτών και αρματολών ή θρηνούν το θάνατό τους. Μολονότι όμως αναφέρονται σε ιστορικά γεγονότα, δεν είναι αφηγηματικά, δεν είναι έπη, αλλά «κυρίως άσματα»[1]. Από το γεγονός που έχουν ως υπόθεση παίρνουν μονάχα τον πυρήνα ή, το πολύ, τις κύριες γραμμές του εισάγοντας άφθονα λυρικά στοιχεία. Η έκφρασή τους είναι λιτή, αλλά γεμάτη πάθος, τόλμη και δραματικότητα. Διακρίνονται επίσης για την

1. Στίλπων Κυριακίδης, *Το Δημοτικό Τραγούδι - Συναγωγή Μελετών*, Αθήνα, 1978, εκδ. Ερμής, σ. 50 κ.εξ.

ακρίβεια στη διήγηση και την προσήλωση στα συγκεκριμένα πρόσωπα και πράγματα. Δεν χρησιμοποιούν αφηρημένες έννοιες. Συχνή είναι η χρήση διαλόγου. Ήταν τραγούδια καθιστά (δε χορεύονταν), με πλούσια μελωδία.

Το πνεύμα που εκφράζουν είναι ο θαυμασμός για την ανδρεία, τη «λεβεντιά» και την ανεξάρτητη ζωή μέσα στα σκοτεινά χρόνια της δουλείας.

Θεόδωρος Βρυζάκης (1819-1878), **Παραμυθία** (1847) Εθνική Πινακοθήκη

Παραλογές

Του νεκρού αδελφού

Η υπερφυσική ιστορία του νεκρού αδελφού, που τον σηκώνουν από το μνήμα οι κατάρες της μάνας, για να εκπληρώσει την υπόσχεση που έδωσε, είχε, όπως μαρτυρούν οι πολλές παραλλαγές, ευρύτατη διάδοση όχι μόνο σε όλο τον ελληνικό χώρο, αλλά και στους βαλκανικούς και τους άλλους λαούς της Ευρώπης.

Η προέλευση του τραγουδιού αυτού έχει απασχολήσει πολύ τους μελετητές. Σήμερα όλοι συμφωνούν ότι το τραγούδι είναι από τα πιο παλιά ελληνικά τραγούδια και πλάστηκε πριν από τον 9ο μ.Χ. αιώνα στην περιοχή της Μ. Ασίας. Ακόμη υποστηρίζεται ότι ο μύθος του συνδέεται με την αρχαία μυθολογία, την επάνοδο του Άδωνη στη γη ή την ιστορία της Δήμητρας και της Κόρης.

Το θέμα το έχουν χρησιμοποιήσει στα έργα τους πολλοί λογοτέχνες, Έλληνες και ξένοι. Ο C. Fauriel είχε επισημάνει τις ομοιότητες που παρουσιάζει η μπαλάντα *Λεονόρα* (1773) του Γερμανού ποιητή G. A. Bürger με το *Τραγούδι του νεκρού αδελφού*. Από τους Έλληνες δραματοποίησαν το τραγούδι ο Αργ. Εφταλιώτης, ο Φώτος Πολίτης και ο Ζ. Παπαντωνίου.

Μάνα με τους εννιά σου γιους και με τη μια σου κόρη,
την κόρη τη μονάκριβη την πολυαγαπημένη,
την είχες δώδεκα χρονώ κι ήλιος δε σου την είδε!
Στα σκοτεινά την έλουζε, στ᾽ άφεγγα τη χτενίζει,
5 στ᾽ άστρι και τον αυγερινό έπλεκε τα μαλλιά της.
Προξενητάδες ήρθανε από τη Βαβυλώνα,
να πάρουνε την Αρετή πολύ μακριά στα ξένα.
Οι οχτώ αδερφοί δε θέλουνε κι ο Κωσταντίνος θέλει.
«Μάνα μου, κι ας τη δώσομε την Αρετή στα ξένα,
10 στα ξένα κει που περπατώ, στα ξένα που πηγαίνω,
αν πάμ᾽ εμείς στην ξενιτιά, ξένοι να μην περνούμε.
– Φρόνιμος είσαι, Κωσταντή, μ᾽ άσκημα απιλογήθης.
Κι α μόρτει, γιε μου, θάνατος, κι α μόρτει, γιε μου, αρρώστια,
κι αν τύχει πίκρα γή χαρά, ποιος πάει να μου τη φέρει;
15 – Βάλλω τον ουρανό κριτή και τους αγιούς μαρτύρους,

αν τύχει κι έρτει θάνατος, αν τύχει κι έρτει αρρώστια,
αν τύχει πίκρα γή χαρά, εγώ να σου τη φέρω».

Και σαν την επαντρέψανε την Αρετή στα ξένα,
κι εμπήκε χρόνος δίσεχτος και μήνες οργισμένοι
κι έπεσε το θανατικό, κι οι εννιά αδερφοί πεθάναν,
βρέθηκε η μάνα μοναχή σαν καλαμιά στον κάμπο.
Σ' όλα τα μνήματα έκλαιγε, σ' όλα μοιρολογιόταν,
στου Κωσταντίνου το μνημειό ανέσπα τα μαλλιά της.
«Ανάθεμά σε, Κωσταντή, και μυριανάθεμά σε,
οπού μου την εξόριζες την Αρετή στα ξένα!
το τάξιμο που μου 'ταξες, πότε θα μου το κάμεις;
Τον ουρανό 'βαλες κριτή και τους αγιούς μαρτύρους,
αν τύχει πίκρα γή χαρά, να πας να μου τη φέρεις».
Από το μυριανάθεμα και τη βαριά κατάρα,
η γης αναταράχτηκε κι ο Κωσταντής εβγήκε.
Κάνει το σύγνεφο άλογο και τ' άστρο χαλινάρι,
και το φεγγάρι συντροφιά και πάει να της τη φέρει.

Παίρνει τα όρη πίσω του και τα βουνά μπροστά του.
Βρίσκει την κι εχτενίζουνταν όξου στο φεγγαράκι.
Από μακριά τη χαιρετά κι από κοντά της λέγει:
«Άιντε, αδερφή, να φύγομε, στη μάνα μας να πάμε.
– Αλίμονο, αδερφάκι μου, και τι είναι τούτη η ώρα;
Αν ίσως κι είναι για χαρά, να στολιστώ και να 'ρθω,
κι αν είναι πίκρα, πες μου το, να βάλω μαύρα να 'ρθω.
– Έλα, Αρετή, στο σπίτι μας, κι ας είσαι όπως και αν είσαι».
Κοντολυγίζει τ' άλογο και πίσω την καθίζει.

Στη στράτα που διαβαίνανε πουλάκια κιλαηδούσαν,
δεν κιλαηδούσαν σαν πουλιά, μήτε σαν χελιδόνια,
μόν' κιλαηδούσαν κι έλεγαν ανθρωπινή ομιλία:
«Ποιος είδε κόρην όμορφη να σέρνει ο πεθαμένος!
– Άκουσες, Κωσταντίνε μου, τι λένε τα πουλάκια;
– Πουλάκια είναι κι ας κιλαηδούν, πουλάκια είναι κι ας λένε».
Και παρεκεί που πάγαιναν κι άλλα πουλιά τούς λένε:
«Δεν είναι κρίμα κι άδικο, παράξενο μεγάλο,
να περπατούν οι ζωντανοί με τους απεθαμένους!

– Άκουσες, Κωσταντίνε μου, τι λένε τα πουλάκια;
πως περπατούν οι ζωντανοί με τους απεθαμένους.
– Απρίλης είναι και λαλούν και Μάης και φωλεύουν.
– Φοβούμαι σ', αδερφάκι μου, και λιβανιές μυρίζεις.
– Εχτές βραδίς επήγαμε πέρα στον Αϊ-Γιάννη,
κι εθύμιασέ μας ο παπάς με περισσό λιβάνι».
Και παρεμπρός που πήγανε, κι άλλα πουλιά τούς λένε:
«Για ιδές θάμα κι αντίθαμα που γίνεται στον κόσμο,
τέτοια πανώρια λυγερή να σέρνει ο πεθαμένος!»
Τ' άκουσε πάλι η Αρετή κι εράγισε η καρδιά της.
«Άκουσες, Κωσταντάκη μου, τι λένε τα πουλάκια;
– Άφησ', Αρέτω, τα πουλιά κι ό,τι κι α θέλ' ας λέγουν.
– Πες μου, πού είναι τα κάλλη σου, και πού είν' η λεβεντιά σου,
και τα ξανθά σου τα μαλλιά και τ' όμορφο μουστάκι;
– Έχω καιρό π' αρρώστησα και πέσαν τα μαλλιά μου».

Αυτού σιμά, αυτού κοντά στην εκκλησιά προφτάνουν.
Βαριά χτυπά τ' αλόγου του κι απ' εμπροστά της χάθη.
Κι ακούει την πλάκα και βροντά, το χώμα και βοΐζει.
Κινάει και πάει η Αρετή στο σπίτι μοναχή της.
Βλέπει τους κήπους της γυμνούς, τα δέντρα μαραμένα
βλέπει το μπάλσαμο* ξερό, το καρυοφύλλι* μαύρο,
βλέπει μπροστά στην πόρτα της χορτάρια φυτρωμένα.
Βρίσκει την πόρτα σφαλιστή και τα κλειδιά παρμένα,
και τα σπιτοπαράθυρα σφιχτά μανταλωμένα.
Κτυπά την πόρτα δυνατά, τα παραθύρια τρίζουν.
«Αν είσαι φίλος διάβαινε, κι αν είσαι εχτρός μου φύγε,
κι αν είσαι ο Πικροχάροντας, άλλα παιδιά δεν έχω,
κι η δόλια η Αρετούλα μου λείπει μακριά στα ξένα.
– Σήκω, μανούλα μου, άνοιξε, σήκω, γλυκιά μου μάνα.
– Ποιος είν' αυτός που μου χτυπάει και με φωνάζει μάνα;
– Άνοιξε, μάνα μου, άνοιξε κι εγώ είμαι η Αρετή σου».

Κατέβηκε, αγκαλιάστηκαν κι απέθαναν κι οι δύο.

μπάλσαμο, καρυοφύλλι: μυριστικά φυτά του κήπου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες σκέψεις και διαθέσεις σάς υποβάλλουν οι επτά πρώτοι στίχοι;
2. Τι φανερώνει η συζήτηση στο οικογενειακό συμβούλιο (α) για τον τύπο της οικογένειας και (β) για τις αντιλήψεις των μελών της οικογένειας;
3. Ποιος είναι ο ρόλος του όρκου μέσα στο τραγούδι;
4. Ποια σημάδια βοηθούν την Αρετή να συνειδητοποιήσει σταδιακά ότι ο αδελφός της είναι πεθαμένος;
5. Το τραγούδι κινείται ανάμεσα σε δυο κόσμους: τον κόσμο του πραγματικού και τον κόσμο του φανταστικού. Να βρείτε πώς συνυφαίνονται οι δυο αυτοί κόσμοι, αφού επισημάνετε τα σχετικά χωρία.
6. Από τα στοιχεία του τραγουδιού να βρείτε μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά των παραλογών, ως προς το θέμα και τη μορφολογία.
7. Ο τρόπος που καλούσαν το νεκρό να βγει από τον τάφο για να βοηθήσει σε μια δύσκολη κατάσταση είναι γνωστός ως «ανακάλεμα». Διαβάστε από τη μετάφραση του Ι. Γρυπάρη τους στίχους του Αισχύλου (Πέρσες, 628-680). Βρίσκετε ομοιότητες με τους στίχους 22-29 του τραγουδιού μας;

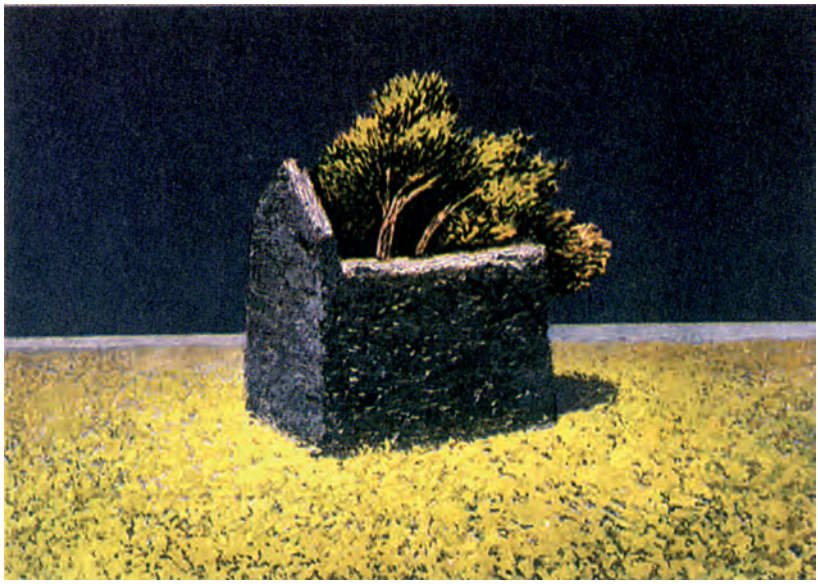

Μιχάλης Μανουσάκης (γεν. 1953), **Τοπίο** (1992)

Της νύφης που κακοπάθησε

Η μεταβολή της τύχης ήταν πολύ συνηθισμένο θέμα στο θέατρο από την εποχή της αρχαιότητας ακόμη. Εκτός όμως από το θέατρο, το ίδιο θέμα το συναντούμε συχνά και στους αρχαίους έλληνες λυρικούς (Θέογνις, *Πενία*· Αρχίλοχος, *Θάρρος στις δοκιμασίες*· Σιμωνίδης ο Κείος, *Ασταθή τα ανθρώπινα* κ.ά.).

Ελένη προξενολογούν, Ελένη κάνουν νύφη.
Μήνες τση* τάζουν τα προικιά και χρόνους τ' αντιπροίκια.
Τση τάζει κι ο πατέρας της κάτεργ'* αρματωμένα,
τση τάζουν και τ' αδέρφια της καράβια φορτωμένα,
τση τάζει κι η μανούλα της κρυφά δέκα χιλιάδες,
χρυσό θρονί να κάθεται, χρυσό μήλο να παίζει.

Μα 'ρτανε οι χρόνοι δίσεφτοι* κι οι μήνες οργισμένοι
κι έφαε ο νιος τα πλούτη του κι η κόρη το προικιό της.
Η πεθερά ξενόπλενε κι η νύφη ξεναλέθει,
ο πεθερός ξενόσκαφτε κι ο νιος ξενοκλαδεύει.

Μία Κυριακή και μία Λαμπρή, μία πίσημον ημέρα
την πήρε το παράπονο κι η πίκρα τ's η μεγάλη:
– Θέλω να πάω στη μάνα μου, να πάω στα γονικά μου.
– Ελένη, πλούσια σ' ήφερα, φτωχή πού να σε πάω,
που ντρέπομαι τ' αδέρφια σου, φοβούμαι τους δικούς σου;

Κι εκείνη δεν τον άκουσε, μονάχη της κινάει
και πήρε το στρατί στρατί, τ' ωριό το μονοπάτι,
Στην στράταν οπού πήαινε, τον Θιόν επαρακάλει:

τση: της.
κάτεργο: καράβι (πολεμικό ή πειρατικό) με πανιά και με δυο ή τρεις σειρές κουπιά.
δίσεφτος: δυσοίωνος, κακοσημαδιακός.

«Χριστέ, να βρω τσι δούλες μου στη βρύση να λευκαίνουν».*

Κι ο Θεός την εσυνάκουσε και η Κυρά του κόσμου
και έβρηκε τσι δούλες της στη βρύση που λευκαίναν.

– Καλώς την την ξανθούλα μας, τι θέλεις, τι γυρεύεις;
– Να πιω δότε μου το νερό κι αμά* σας κουβεντιάζω·
να πείτε της κυρούλας σας για δούλα να με πάρει.
– Εμείς κοπέλες έχομε, κοπέλες και κοπέλια·
κι εσένα τι σε θέλομε, σαν τι δουλειά να κάνεις;
Ε, να ντο πούμε τση κυράς, ανίσως και σε θέλει.

– Μωρές, ποιος έπιε στο σικλί;* Εδώ χνότα μυρίζουν.
– Κυρά, μια ξένη έλαχε στη βρύσην αποκάτου
και μας επαρακάλεσε για δούλα να ντην πάρεις.
– Μωρές, δεν την ρωτούσατε, μην είναι η Ελένη;
– Κυρά, την ερωτήσαμε, μα δεν είναι η Ελένη,
δεν είναι η Ελένη σου, δεν είναι το παιδί σου.
– Σύρτε, ρωτήσατέ τηνε, το τ' είναι η δουλειά της.

– Μας είπε η κυράτσα μας, τι ξέρεις και δουλεύεις;
– Ξέρω και φαίνω στο βλαντί* και φαίνω στο βελούδο.

– «Σύρτε να τήνε βάλετε εις το βλαντί τ's Ελένης».

Επήγαν και τη βάλανε εις το βλαντί τ's Ελένης».
κι αρκίνησε και έφαινε κι έλεγε μοιρολόι:

«Γάγιο* μου, χρυσογάγιο μου, πάλι χρυσό μου γάγιο,
βλαντί μου, όντες σ' ανάσταινα, με προξενολογούσαν,
μήνες μοτάζαν τα προικιά και χρόνους τ' αντιπροίκια.
Μου τάζει κι ο πατέρας μου κάτεργ' αρματωμένα,
μου τάζει κι η μανούλα μου κρυφά δέκα χιλιάδες,
χρυσό θρονί να κάθομαι, χρυσό θρονί να παίζω,
Μα 'ρταν οι χρόνοι δίσεφτοι κι οι μήνες οργισμένοι,

λευκαίνω: πλένω.
αμά: μετά.
σικλί (το): κουβάς.
βλαντί: πολύτιμο ύφασμα (συνήθως πορφυρό).
γάγιο (το): ενέχυρο, ανταμοιβή, μισθός.

τρώγει άνδρας μου τα πλούτη μου κι εγώ το μερτικό μου,
η πεθερά ξενόπλενε κι εγώ εξεναλέθου,
50 ο πεθερός ξενόσκαφτε κι ο νιος ξενοκλαδεύει».

Κι η μάνα επαραμόνευε οπίσω από την πόρτα.
Τρέχει ογλήγορα εκεί, γλυκά την αγκαλιάζει:

– «Εσύ 'σαι η Ελένη μου, εσύ 'σαι το παιδί μου!».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί συγκίνησε το λαϊκό ποιητή το θέμα αυτό;
2. Μπορείτε να δικαιολογήσετε γιατί «πήρε το παράπονο» τη νύφη «μία Κυριακή, μία πίσημον ημέρα»;
3. Να επισημάνετε στοιχεία της τραγωδίας στο τραγούδι.
4. Με ποια διαδικασία γίνεται η αναγνώριση στην παραλογή μας; Να αναφέρετε άλλες «αναγνωρίσεις» από γνωστά σας κείμενα.
5. Να συζητήσετε το ήθος των προσώπων.

Εσωτερικό καλύμματος κασέλας με ζωγραφιστό διάκοσμο
(Μυτιλήνη, 18ος αι.) Μουσείο Μπενάκη

Ακριτικά τραγούδια

Η αρπαγή της γυναίκας του Διγενή

Το θέμα της αρπαγής της γυναίκας του ακρίτα το συναντάμε στα πιο παλιά ακριτικά τραγούδια. Σε μερικές μάλιστα παραλλαγές παρατηρείται και επίδραση από τη διήγηση του έπους, που αναφέρεται στην αρπαγή, από το Διγενή, της Ευδοκίας, κόρης του στρατηγού Δούκα. Η παρακάτω παραλλαγή είναι χιακή.

Κάτω στα ρούσια* χώματα και σε βαθύ λιβάδι
εκεί σπέρνει ο Διγενής με τ᾽ ώριον* του ζευγάρι.
Φακήν και ρόβιν* έσπερνε, ταήν* του ζευγαριού του.
Πουλάκιν πήγεν κι ήκατσεν στην όσκερην* τ᾽ αλέτρου.
– «Εσύ σπέρνεις, βρε Διγενή, μα την καλή σου κλέψαν».
– «Αν την εκλέψανε εχτές, να πα᾽ να την γυρεύω,
αν την εκλέψαν σήμερα να κάμω την σποριά* μου».
– «Εγώ σου λέω, Διγενή, πως την καλή σου κλέψαν».
Και το ζευγάριν ᾽νέφηκε*, στον στάβλον του πηγαίνει,
Παίρνει τ᾽ αργυροκλείδια του, τον στάβλον ξεκλειδώνει.
Τους στάβλους εξεκλείδωσε, τους μαύρους* ενερώτα.
Όσοι μαύροι τον είδανε αίμαν εκατουρούσαν,
όσοι τον εκαλόδανε επέσαν κι εψοφούσαν.
Έναν μαύρος, παλιόμαυρος, χίλιω χρονώ κοντιάρης*
εστάθην και ᾽ποκρίθην του σαν κάλλιο παλικάρι.
– «Αν είν᾽ για την κυρά καλή, εγώ να σου την φέρω,
γιατί με κρυφοτάιζε αφ᾽ τ᾽ ακριβό κριθάρι,
γιατί με κρυφοπότιζε μες σ᾽ αργυρή λεγένη.*

ρούσιος και **ρούσος:** κόκκινος, εύφορος.
ώριον: το ωραίο.
ρόβι(ν): είδος δημητριακού, κατάλληλο για ζωοτροφή.
ταή: ζωοτροφή.
η όσκερη: η χειρολαβή του αλετριού.
η σποριά: η σπορά.
᾽νέφηκε: άφησε.
μαύρος: το άλογο.
κοντιάρης: πληγιασμένος.
λεγένη: δοχείο.

Δέσε μου τη μεσίτσα μου με λαχουρί* ζωνάρι·
σφίξε μου το κεφάλι μου με συρματένια τρίχα
κι αμέσως την κυρά καλή εγώ θα σου την εύρω»
Βιτσιά δίνει του μαύρου του και στα βλοΐδια* φτάνει.
Ο μαύρος σιλιμούντρησε*, κι η κόρη γνώρισέν το.
– «Πάψε, παπά, τα γράμματα και, διάκο, τα βαγγέλια
κι ο μαύρος μου σιλιμουντρά κι ο Διγενής είν' κι ήρτε»*
Κι ο μαύρος εγονάτισε κι επάνω του την πήρε.
Κι όσο να πουν, για δείτε το! παίρνει σαράντα μίλια
κι όσο να πούνε, πιάτε το! μήτ' ήτο μήτ' εφάνη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια στοιχεία του τραγουδιού απεικονίζουν τη ζωή των ακριτών, όπως τη γνωρίζουμε από τις ιστορικές μας γνώσεις;
2. Ποιοι στίχοι προβάλλουν τον ηρωικό χαρακτήρα του τραγουδιού;
3. Ποια κίνητρα ζωογονούν τη δύναμη του γέρικου αλόγου, ώστε να αναλάβει τόσο δύσκολη πράξη και ποιους δεσμούς τονίζουν ιδιαίτερα; (Η απάντηση να βασιστεί στους αντίστοιχους εκφραστικούς τρόπους του κειμένου.)
4. Ξέρουμε ότι τα ακριτικά τραγούδια ανήκουν στα αφηγηματικά άσματα και μοιάζουν με μικρά έπη (επύλλια) με τη διαφορά όμως ότι η εξέλιξή τους είναι γοργή, γίνεται με άλματα. Μπορείτε να αναγνωρίσετε τα βασικά χαρακτηριστικά του είδους στο τραγούδι;

Σπύρος Βασιλείου (1902-1985),
εικόνα από τα **Ακριτικά** του Άγγελου Σικελιανού (1942) ξυλογραφία

λαχουρί: ζωνάρι· ζώνη από λεπτό μάλλινο ύφασμα (από την ινδική πόλη Λαχώρη).
τα βλοΐδια: (ευλογίδια)· τα στεφανώματα, ο γάμος.
σιλιμουντρώ: χλιμιντρώ.
είν' κι ήρτε: είναι και ήρθε.

Ο γιος της χήρας

Το τραγούδι αυτό που περιγράφει την ηρωική δράση των ακριτών συνδέεται στενά με το τραγούδι του *Μικρού Βλαχόπουλου*. Ήρωας εδώ είναι ο γιος της χήρας. Η παραλλαγή είναι κρητική και πιθανόν να έχει την αρχή της στα τελευταία βυζαντινά χρόνια ή τα αμέσως επόμενα.

Χήρας υγιός εγεύεντο σε μαρμαρένια τάβλα.*
χρουσά 'ταν τα πιρούνια ντου κι ολάργυρα τα πιάτα
κι η κόρ' απού τόνε κερνά ασημοκουκλωμένη.*
Μ' η μάναν του στη μια μεριά φτάνει ξαγκριγεμένη.*
– «Γεύγεσαι, γιε μου, γεύγεσαι κι οι Φράγκοι σ' επλακώσαν».
– «Πρόβαλε, μάνα μου, να ιδείς πόσες χιλιάδες είνιαι·
Κι αν είνιαι δυο, να χαίρομαι, κι αν είνιαι τρεις, να πίνω
κι αν είνιαι περισσότεροι, σελώσετε το μαύρο».
– «Εβγήκα, γιε μου, κι είδα τσοι, μα μετρημό δεν έχουν».
– «Σελώσετε το μαύρο μου, καλογιγλώσετέ* τον
και δώσ' μου μάνα, το σπαθί, τ' αγιοκωνσταντινάτο*,
να βγω, να ιδώ τον πόλεμο που κάνουνε οι Φράγκοι».
– «Μαύρε μου, γοργογόνατε κι ανεμοκυκλοπόδη*,
πολλές φορές μ' εγλίτωσες από βαριές φουρτίνες·
κι α με γλιτώσεις κι απ' αυτή, θα σε μαλαματώσω.
Τα τέσσερά σου πέταλα χρουσά θα σου τα κάμω,
τα δαχτυλίδια τση ξαθής σκάλες* και χαλινάρια».
Στο έμπα* χίλιους έκοψε, στο έβγα δυο χιλιάδες
κι εις τ' άλλο στριφογύρισμα δεν ηύρηκε να κόψει,

τάβλα: τραπέζι.
ασημοκουκλωμένη: σκεπασμένη με ασήμι.
ξαγκριγεμένος: εξαγριωμένος, οργισμένος.
καλογιγλώνω: εφαρμόζω καλά τις ίγκλες, τα λουριά που σφίγγουν τη σέλα ή το σαμάρι.
αγιοκωνσταντινάτο: πλατύ σπαθί με χαραγμένη πάνω του την εικόνα του Αγίου Κωνσταντίνου.
ανεμοκυκλοπόδης: ανεμοπόδης, ταχύς.
σκάλα: αναβολέας.
το έμπα: η επίθεση, η έφοδος.

παρά τον Πολυτρίχηλο* εις το σκαμνί 'ποκάτω·
και βάνει το χεράκι ντου την κεφαλή ντου πιάνει·
κι ο ουρανός εσείστηκε κι η θάλασσα μουγκίστη*
κι άγγελος απού τσ' ουρανούς σέρνει φωνή μεγάλη.
– «Σώνει σε μπλιό*, χήρας υγιός*, κι ο κόσμος θα βουλήσει*
κι ο ουρανός εσείστηκε κι η θάλασσα μουγγίστη».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε ποιους λόγους οφείλεται ο βαθύς δεσμός που παρατηρείται ανάμεσα στους ακρίτες και τα άλογα; Ξέρετε κανένα ανάλογο παράδειγμα από την ομηρική ποίηση;
2. Πώς δικαιολογείτε την παρουσία των Φράγκων στο ακριτικό αυτό τραγούδι;
3. Το στοιχείο της υπερβολής είναι συνηθισμένο στη δημοτική ποίηση. Μπορείτε να βρείτε στο τραγούδι με ποιους εκφραστικούς τρόπους δηλώνεται η υπερβολή;
4. Ανάμεσα στα δυο ακριτικά τραγούδια του βιβλίου μας υπάρχουν αναλογίες και ομοιότητες. Να παραλληλίσετε τους 12 πρώτους στίχους κάθε τραγουδιού και να παρατηρήσετε: α) την απασχόληση του ήρωα στην αρχή, β) τον τρόπο που μεταδίδεται η δυσάρεστη είδηση, γ) τις αντιδράσεις του ήρωα. Τις παρατηρήσεις σας να τις εκθέσετε γραπτά.

Σπύρος Βασιλείου (1902-1985),
εικόνα από τα **Ακριτικά** του Άγγελου Σικελιανού (1942) ξυλογραφία

Πολυτρίχηλος: πρόκειται για τον Παρατράχηλο ή Βαρυτράχηλο ή Μαυροτράχηλο, που ανήκε στην ένδοξη οικογένεια των Φωκάδων (2ο μισό του 10ου αι.).
μουγγίστη: μούγγρισε, έβγαλε μεγάλη βουή σαν μουγγρητό.
σώνει μπλιό: φτάνει πια, αρκετά.
χήρας υγιός: γιε της χήρας (ονομαστ. αντί κλητ.).
θα βουλήσει: θα βουλιάξει.

Ο αιχμάλωτον

Το τραγούδι είναι ποντιακή παραλλαγή του γνωστού ακριτικού τραγουδιού των γιων του Ανδρόνικου, πιο γνήσιο από τις άλλες και πιο κοντά στο αρχέτυπο τραγούδι, όπως σημειώνει ο Ν. Πολίτης. Η υπόθεσή του έχει ως εξής: Ο γιος του Ανδρόνικου, γεννημένος σε αιχμαλωσία και αναθρεμμένος από το Σαρακηνό Εμίρ Αλή που αιχμαλώτισε την έγκυο μητέρα του, έφυγε, όταν ενηλικιώθηκε, για να επισκεφτεί τις ελληνικές χώρες (τη *«Ρωμανίαν»*), με την ελπίδα να βρει τον πατέρα του. Καθ' οδόν συναντά τον πατέρα του και τον αδελφό του, με τον οποίον μονομαχεί. Όταν κοντεύει να τον νικήσει, αναγνωρίζεται από τον πατέρα του, ο οποίος, από τη χαρά του που βρήκε το δεύτερο γιο του, κάνει ευχή να συναντήσουν εχθρικό στράτευμα, για να φανεί η ανδρεία τους. Πράγματι, νικούν το στράτευμα που το διοικεί μάλιστα ο ίδιος ο Εμίρ Αλής, τον οποίο από ευγνωμοσύνη σώζει ο αιχμάλωτος γιος του Ανδρόνικου.

Η μονομαχία μεταξύ αδελφών που δε γνωρίζονται είναι συχνή στα ακριτικά δημοτικά τραγούδια.

Οι Τούρκ' όνταν εκούρσευαν την Πόλ', τη Ρωμανίαν,
επάτνανε[1] τα εγκλησιάς κι έπαιρναν τα εικόνας,
επαίρναν τα χρυσά σταυρούς, αργύρα μαστραπάδες,
επήραν και τη μάνα μου, σ' εμέν έμποδος[2] έτον.
Επήγεν και ν-εποίκε με σ' Εμίρ Αλή τα σκάλας.
Εμέν ατός πεσλέεβεν[3] με το μέλ', με το γάλαν,
με το μέλιν, με το γάλαν και με τη αρνί' το κρέας.
Στα φανερά ταντάνιζεν,[4] στα κρύφα διαρμηνεύει:
«Υιέ μ', αν ζεις και γίνεσαι,[5] στη Ρωμανίαν φύγον.
Εκεί 'χες κύρ' Ανδρόνικον και αδελφόν Ξαντίνον».
Εγέντον ο αιχμάλωτον, εγέντον κι ερματώθεν.
Επαίρεν τ' ελαφρόν σπαθίν κι ελλενικόν κοντάριν.

Λεξιλόγιο: 1. **επάτνανε**: πατούσαν· 2. **έμποδος**: έγκυος· 3. **πεσλέεβεν**: έτρεφε 4. **ταντανίζω**: κάνω το μωρό να χοροπηδά στα γόνατά μου· 5. **γίνεσαι**: μεγαλώσεις·

Τοιμάσκεται ο αιχμάλωτον και ση Δενής[6] την στράταν.
«Αστρίτσια μ' χαμηλώσετεν, φεγγάρι μ' κάθα[7] έλα,
για δείξετέ με τη στρατήν ντο[8] πάει ση Ρωμανίαν».
Οι άστροι εχαμέλεναν, οι φέγγοι κάθα έρθαν,
εδείξαν ατόν τη στρατήν ντο πάει ση Ρωμανίαν.

Ασό επαρακούρσεψεν, τα γαίματα λουσμένος,
κύρην κι υιόν επέντεσεν[9] απάν' σο σταυροδρόμιν.
Ο κύρης εκοιμήθηκεν, ο γιόκας εν[10] σα ξύπνα.
Διδαβαίν' καλημερίζει ατόν καλήμεραν 'κι[11] επαίρεν.
Έσυραν τα σπαθία τουν, 'κι κρούγνε τ' έναν τ' άλλο·
τσακώθαν τα σπαθία τουν, να κρούγνε τ' έναν τ' άλλο.
Έρχουνται κι ανταμούντανε και κρούγνε μουστουνίας[12]
Ασή μουστί' το χτύπεμαν εγνέφιξεν[13] ο κύρ's ατ'.
«Υιέ μ', κανείς 'κι εντώκε σε, εσέν κανείς 'κι κρούγει,
κατά π' ελέπν τ' ομμάτια μου, ατός έει σε και πάγει.[14]
Για στα[15] κι ας ορωτούμ' ατόν τα γονικά τ' απόθεν».
– Σον θιο σ', σον θιο σ', αιχμάλωτε, τα γονικά σ' απόθεν;
– 'Κι εξέρς, όνταν εκούρσευαν την Πόλ', τη Ρωμανίαν,
επάτνανε τα εγκλησιάς κι επαίρναν τα εικόνας,
παίρνανε χρυσά σταυρά κι αργύρα μαστραπάδες,
κούρσεψαν τον Αντρόνικον κι επαίρνανε τη μάνα μ',
επαίραν ατεν κι έφυγαν σ' Εμίρ Αλή τα σκάλας.
«Παιδίν έμνε κι εγέρασα, ζευγάρ' γεράκια 'κι είχα
κι ατώρα ας τ' εγέρασα,
ζευγάρ' γεράκια χτέθα[16]»
Ασή χαράν ατ' το πολλά κατήβανε τα δάκρα τ',
κατήβανε τα δάκρα του Καλομηνάν χαλάτσια.
Κλώσκεται σην Ανατολήν, κάμνει τρία μετάνοιας.

6. **Δενής (λ. τούρκ.):** θάλασσα.
7. **κάθα:** κάτω.
8. **ντο:** (τι: ντο λες: τι λες)· εδώ: που.
9. **επέντεσεν:** συνάντησε.
10. **εν:** είναι.
11. **'κι (ουκί):** δεν.
12. **μουστουνίας:** γροθιές.
13. **εγνέφιξεν:** ξύπνησε.
14. **έει σε και πάγει (= σε έχει και πάει**, δηλαδή "σε πήρε αποκάτω").
15. **στα:** στάσου, σταμάτα.
16. **χτέθα:** απόκτησα.

«Χριστέ μ', αν εκατέβαινεν το πάρεγκα[17] φουσάτον,
μουδέ πολλά, μουδέ λίγον, εννέα χιλιάδες,
να παίρνα τα γεράκια μου, εγώ εκείνα ντούνα».[18]

Το λόγος ατ' 'κι επλέρωσεν, το λόγον ατ' 'κι εξείπεν,
όνταν τερεί το πάρεγκα, φουσάτον κατιβαίνει,
μουδέ πολλά, μουδέ λίγον, εννέα χιλιάδες.
Επήρεν τα γεράκια του, εκείντς εκεί εντώκεν.
Εκεί που κρούει ο Ξάντινον, το γαίμαν να πλαντάζει,
εκεί που κρούει ο αιχμάλωτον, το γαίμαν ως τη γούλαν.[19]
«Οπίσ', οπίσ' Εμίρ Αλή, οπίσ' κι εσέν μη κρούγω.
Τ' ομμάτια μ' εθαμπούρωσαν[20] και το σπαθί μ' έχ' άφναν.[21]
Αν κρούγω και σκοτώνω σε, θα λέγετ' εν φονέας·
'κι κρούγω, 'κι σκοτώνω σε, θα λέγνε εφοβέθεν.
Καλλίον[22] 'κι σκοτώσω σε, κι ας λέγνε εφοβέθεν».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να επισημάνετε στο τραγούδι τα κύρια τεχνοτροπικά χαρακτηριστικά που είναι κοινά και σε άλλα δημοτικά τραγούδια.
2. Το τραγούδι απαρτίζεται από τρία μέρη-ενότητες. Ποια είναι τα περιστατικά που αφηγείται σε καθεμιά ενότητα;
3. Ποιος είναι ο κώδικας των αξιών που διέπουν τη συμπεριφορά των προσώπων;
4. Τι δηλώνει ο τελευταίος στίχος του τραγουδιού;

17. **παρέγκα:** αντίκρυ.
18. **ντούνα:** χτυπούσα, νικούσα (εντώκεν: εχτύπησε).
19. **γούλα:** λαιμός.
20. **εθαμπούρωσαν:** θόλωσαν.
21. **άφνα:** άχνα, ατμός.
22. **καλλίον:** καλύτερα. Καλομηνάς (από το επίθ. καλός και το ουσ. μήνας): ο μήνας Μάιος.

Του Χάροντα - του Κάτω Κόσμου

Γιατί είναι μαύρα τα βουνά

Γιατί είναι μαύρα τα βουνά και στέκουν βουρκωμένα;
Μην άνεμος τα πολεμά, μήνα βροχή τα δέρνει;
Κι ούδ' άνεμος τα πολεμά, κι ουδέ βροχή τα δέρνει,
μόνε διαβαίνει ο Χάροντας με τους αποθαμένους.
Σέρνει τους νιους από μπροστά, τους γέροντες κατόπι,
τα τρυφερά παιδόπουλα στη σέλα αραδιασμένα.
Παρακαλούν οι γέροντες, κι οι νέοι γονατίζουν,
και τα μικρά παιδόπουλα τα χέρια σταυρωμένα:
«Χάρε μου, διάβ' από χωριό, κάτσε σε κρύα βρύση,
να πιουν οι γέροντες νερό, κι οι νιοι να λιθαρίσουν*,
και τα μικρά παιδόπουλα λουλούδια να μαζώξουν.
– Ανεί* διαβώ ναπό χωριό, αν από κρύα βρύση,
έρχονται οι μάνες για νερό, γνωρίζουν τα παιδιά τους,
γνωρίζονται τ' αντρόγενα και χωρισμό δεν έχουν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το τραγούδι αρχίζει μ' ένα κοινό μοτίβο (πώς ονομάζεται;). Τι εκφράζει εδώ αυτό το μοτίβο;
2. Να μελετήσετε τους στίχους που μιλούν για το Χάροντα και τη συνοδεία του· από ποια εμπειρία προέρχεται η εικόνα;
3. Τι νόημα έχει η παράκληση για τους νεκρούς;

να λιθαρίσουν: να ρίξουν το λιθάρι (ν' αγωνιστούν ποιος θα ρίξει την πέτρα πιο μακριά. Το αγώνισμα συνήθως γινόταν στο λιθόρεμα).
ανεί: αν.

Ήλιε μου και τρισήλιε μου

Ήλιε μου και τρισήλιε μου και κοσμογυριστή μου,
ψες έχασα μια λυγερή, μια ακριβοθυγατέρα·
να μην την είδες πουθενά, να μην την απαντήσες;
– Εψές προχτές την είδηκα* στου Χάρου το σαράι.
Ο Χάρος έτρωγε ψωμί, κι η κόρη τον κερνούσε,
κι ετρέχαν τα ματάκια της σα μαρμαρένια βρύση,
κι έτρεμε κι η καρδούλα της σα μήλο μαραμένο.
Κι από το συχνοκέρασμα της πέφτει το ποτήρι,
μάιτε* σε πέτρα βάρεσε, μάιτε σε καλντιρίμι,
μέσα στου Χάρου την ποδιά έπεσε κι εραΐστη.
Του Χάρου κακοφάνηκε, γυρίζει και της λέει:
«Τι έχεις, κόρη, που χλίβεσαι* και χύνεις μαύρα δάκρυα,
και τρέχουν και τα μάτια σου σα μαρμαρένια βρύση;
Μη σε πονεί οχ* τη μάνα σου, να στείλω ναν τη φέρω;
– Δε με πονεί οχ τη μάνα μου, μη στέλνεις ναν τη φέρεις.
– Μη σε πονεί οχ τ' αδέρφια σου, να στείλω ναν τα φέρω;
– Δε με πονεί οχ τ' αδέρφια μου, μη στέλνεις ναν τα φέρεις,
μόν' με πονεί οχ το σπίτι μου κι οχ τον Απάνω Κόσμο.
– Α σε πονεί οχ το σπίτι σου, πλια δεν το ματαβλέπεις».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι αίσθημα εκφράζει η ερώτηση της μάνας στον ήλιο; Ποιες λέξεις νομίζετε ότι υποβάλλουν περισσότερο αυτό το αίσθημα;
2. Από πού είναι παρμένη η σκηνή στο σαράι του Χάροντα; Τι νομίζετε ότι οδήγησε τη φαντασία του λαού σ' αυτή την εικόνα;
3. Πώς κλείνει το τραγούδι και ποια είναι η τελική εντύπωση που αφήνει;

είδηκα: είδα.
μάιτε: μήτε.
χλίβομαι: θλίβομαι.
οχ: από, εξαιτίας.

Η λυγερή στον Άδη

Καλά το 'χουνε τα βουνά, καλόμοιρ' είν' οι κάμποι,
που Χάρο δεν παντέχουνε*, Χάρο δεν καρτερούνε,
το καλοκαίρι πρόβατα και το χειμώνα χιόνια.
Τρεις αντρειωμένοι βούλονται να βγουν από τον Άδη.
Ο ένας να βγει την άνοιξη, κι άλλος το καλοκαίρι,
κι ο τρίτος το χινόπωρο, οπού είναι τα σταφύλια.
Μια κόρη τούς παρακαλεί, τα χέρια σταυρωμένα.
«Για πάρτε με, λεβέντες μου, για τον Απάνου Κόσμο.
– Δεν ημπορούμε, λυγερή, δεν ημπορούμε, κόρη.
Βροντομαχούν* τα ρούχα σου κι αστράφτουν τα μαλλιά σου,
χτυπάει το φελλοκάλιγο* και μας ακούει ο Χάρος.
– Μα γω τα ρούχα βγάνω τα και δένω τα μαλλιά μου,
κι αυτό το φελλοκάλιγο μες στη φωτιά το ρίχνω.
Πάρτε με, αντρειωμένοι μου, να βγω στον Πάνω Κόσμο,
να πάω να ιδώ τη μάνα μου πώς χλίβεται* για μένα.
– Κόρη μου, εσένα η μάνα σου στη ρούγα* κουβεντιάζει.
– Να ιδώ και τον πατέρα μου πώς χλίβεται για μένα.
– Κόρη μου, κι ο πατέρας σου στο καπελειό είν' και πίνει.
– Να πάω να ιδώ τ' αδέρφια μου πώς χλίβονται για μένα.
– Κόρη μου, εσέν' τ' αδέρφια σου ριχτούνε το λιθάρι.
– Να ιδώ και τα ξαδέρφια μου πώς χλίβονται για μένα.
– Κόρη μου, τα ξαδέρφια σου μες στο χορό χορεύουν».
Κι η κόρη ναναστέναξε βαθιά στον Κάτω Κόσμο,
κι ανάψανε τα καπηλειά, κι εκάησαν οι ρούγες,
εκάη και το λιθόρεμα, πόριχταν το λιθάρι,
εκάη κι η δίπλη* του χορού, π' εχόρευε η γενιά της.

παντέχω: περιμένω.
βροντομαχούν: κάνουν κρότο.
φελλοκάλιγο: ελαφρό καλίγι (υπόδημα) με πάτους από φελλό.
χλίβομαι: θλίβομαι.
ρούγα: δρόμος.
η δίπλη: η δίπλα, ο γύρος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο τραγούδι υπάρχει προοίμιο· ποιο είναι το νόημά του;
2. Γιατί οι τρεις αντρειωμένοι θέλουν ν' αποδράσουν άνοιξη - καλοκαίρι - φθινόπωρο; Τι τονίζεται μ' αυτό τον τρόπο;
3. Πώς φαντάζεται ο ποιητής την κόρη στον Κάτω Κόσμο;
4. Με ποιους τρόπους δηλώνεται ο πόθος της κόρης ν' ανέβει στον Απάνω Κόσμο;
5. Εργασία για το σπίτι: Το τραγούδι τελειώνει με μια τολμηρή ποιητική σύλληψη. Να την επισημάνετε και να βρείτε τι εκφράζει. Να συγκεντρώσετε ανάλογες ποιητικές εκφράσεις από δημοτικά τραγούδια.

Edvard Munch (Μουνκ) (1863-1944), **Ο Ήλιος** (1909-11) Πανεπιστήμιο Όσλο

Ιστορικά τραγούδια

Το κρούσος της Αντριανούπολης

Στο τραγούδι αυτό η λαϊκή μούσα διεκτραγωδεί πιθανόν την άλωση της πόλης από τον Αμουράτ το 1361, όταν ακόμη ήταν νωπή η μνήμη από τις αλλεπάλληλες αλώσεις και καταστροφές της στις αρχές του 13ου αιώνα από τους Φράγκους, Βουλγάρους κ.ά. Αυτό ενισχύει την άποψη ότι το τραγούδι είναι από τα πιο παλιά ιστορικά τραγούδια.

Τ' απδόνια της Ανατολής και τα πουλιά της Δύσης
κλαίγουν αργά, κλαίγουν ταχιά*, κλαίγουν το μεσημέρι,
κλαίγουν την Αντριανούπολη την πολυκρουσεμένη,
όπου τήνε κρουσέψανε τις τρεις γιορτές του χρόνου·
του Χριστουγέννου για κηρί, και του Βαγιού για βάγια,
και της Λαμπρής την Κυριακή για το Χριστός ανέστη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι συγκίνησε ιδιαίτερα το λαϊκό ποιητή, ώστε να συνθέσει το τραγούδι;
2. Τι πετυχαίνει το τραγούδι: α) με τους τοπικούς προσδιορισμούς: της Ανατολής – της Δύσης· β) με τους χρονικούς προσδιορισμούς: αργά – ταχιά – το μεσημέρι· γ) με την επανάληψη του ρήματος «κλαίγουν»;
3. Μια από τις αλώσεις (του 1204) έγινε την ημέρα του Πάσχα. Ο ποιητής όμως τις τοποθετεί όλες σε μέρες εορτών. Γιατί;

[Πάρθεν η Ρωμανία]

Έναν πουλίν, καλόν πουλίν εβγαίν' από την Πόλην·
ουδέ στ' αμπέλια κόνεψεν* ουδέ στα περιβόλια,
επήγεν και-ν εκόνεψεν και σου* Ηλί' τον κάστρον.*
Εσείξεν* τ' έναν το φτερόν σο* αίμαν βουτεμένον,
εσείξεν τ' άλλο το φτερόν, χαρτίν έχει γραμμένον.
Ατό* κανείς κι* ανέγνωσεν, ουδ' ο μητροπολίτης·
έναν παιδίν, καλόν παιδίν, έρχεται κι αναγνώθει.
Σίτ'* αναγνώθ', σίτε κλαίγει, σίτε κρούει* την καρδίαν.
«Αλί εμάς και βάι εμάς, πάρθεν η Ρωμανία!»
Μοιρολογούν τα εκκλησιάς, κλαίγνε τα μοναστήρια
κι ο Γιάννες ο Χρυσόστομον κλαίει, δερνοκοπιέται.
– Μη κλαις, μη κλαις, Αϊ-Γιάννε μου, και δερνοκοπισκάσαι.*
– Η Ρωμανία πέρασε, η Ρωμανία 'πάρθεν.
– Η Ρωμανία κι αν πέρασεν, ανθεί και φέρει κι άλλο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συγκρίνετε το τραγούδι με άλλα δημοτικά τραγούδια. Ποια διαφορά διαπιστώνετε ως προς τον τρόπο που αναγγέλλεται η θλιβερή είδηση;
2. Ποιες ψυχικές διαθέσεις κυριαρχούν στο τραγούδι και πώς εκφράζονται;
3. Σε ποιο σημείο κορυφώνεται η δραματοποίηση; Πώς γίνεται αυτό;

κονεύω: σταθμεύω για ανάπαυση ή για ύπνο.
σου: στου.
Ηλί' τον κάστρον: το κάστρο του Ήλιου.
εσείξεν: έσεισε, τίναξε.
σο: στο.
Ατό: αυτό.
κι: δεν.
Σίτ': ενώ, καθώς.
κρούω: χτυπώ, δέρνω.
δερνοκοπισκάσαι: δέρνεσαι και χτυπιέσαι.

[Οι σκλάβοι τω Μπαρμπαρέσσω]

Οι Άραβες πειρατές των δυτικών παραλίων της Αφρικής είχαν καταντήσει με τις επιδρομές τους ο φόβος και ο τρόμος των κατοίκων όχι μόνο των παραλιακών περιοχών αλλά και της ενδοχώρας, τόσο που στην Κρήτη τούς ταύτιζαν με δαίμονες ή φανταστικά τέρατα που γυρνούσαν έφιπποι τη νύχτα και έσερναν σκλάβους στην Μπαρμπαριά όσους συναντούσαν.

Ήλιε που βγαίνεις το ταχύ, σ' ούλον τον κόσμο δούδεις*,
σ' ούλον τον κόσμ' ανάτειλε, σ' ούλην την οικουμένη,
σ' τω Μπαρμπαρέσσω τις αυλές, ήλιε, μην ανατείλεις,
κι αν ανατείλεις, ήλιε μου, να γοργοβασιλέψεις,
γιατ' έχουν σκλάβους έμορφους, πολλά παραπονιάρους,
και θα γραθού* οι γιαχτίδες σου 'που* τω σκλαβώ τα δάκρυα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι πετυχαίνει ο λαϊκός ποιητής με την παράκληση που κάνει στον ήλιο;
2. Το τραγούδι συμπυκνώνει μια ολόκληρη ιστορική εμπειρία μέσα σε έξι στίχους. Να βρείτε α) ποια είναι αυτή η εμπειρία, β) πώς κατορθώνει ο λαϊκός ποιητής να την εκφράσει;

δούδεις: δίνεις (χύνεις το φως σου).
γραθού: υγραθούν.
που: από.

[Της Δέσπως]
(25 Δεκεμβρίου 1803)

Το τραγούδι, όπως και εκείνο *Της Λένως Μπότσαρη*, αναφέρεται σε μια από τις παρασπονδίες του Αλή Πασά σε βάρος των Σουλιωτών, το 1803. Κατά τη συμφωνία οι Σουλιώτες είχαν το δικαίωμα να φύγουν ένοπλοι για όποιο μέρος ήθελαν. Ένα μικρό απόσπασμα από 78 Σουλιώτες κατέφυγε στο χωριό Ρινιάσα (ανάμεσα στην Πρέβεζα και την Πάργα). Εκεί όμως στίφος Τουρκαλβανών, που τους έστειλε ο Αλή πασάς, έκανε ξαφνική επιδρομή και άρχισε να σφάζει τους κατοίκους και τους πρόσφυγες. Η Δέσπω, γυναίκα του Γεωργάκη Μπότση, μαζί με τις κόρες, τις νύφες και τα εγγόνια της, κλείστηκε στον πύργο του Δημουλά και αντιστάθηκε ηρωικά στους επιδρομείς.

Αχός* βαρύς ακούεται, πολλά τουφέκια πέφτουν.
Μήνα σε γάμο ρίχνονται, μήνα σε χαροκόπι;*
Ουδέ σε γάμο ρίχνονται, ουδέ σε χαροκόπι,
η Δέσπω κάνει πόλεμο με νύφες και μ' αγγόνια.
Αρβανιτιά την πλάκωσε στου Δημουλά τον πύργο.
«Γιώργαινα, ρίξε τ' άρματα, δεν είν' εδώ το Σούλι.
Εδώ είσαι σκλάβα του πασά, σκλάβα των Αρβανίτων.
– Το Σούλι κι αν προσκύνησε, κι αν τούρκεψεν η Κιάφα,
η Δέσπω αφέντες Λιάπηδες* δεν έκανε, δεν κάνει».
Δαυλί στο χέρι νάρπαξε, κόρες και νύφες κράζει:
«Σκλάβες Τουρκών μη ζήσομε, παιδιά μ', μαζί μου ελάτε».
Και τα φυσέκια ανάψανε κι όλοι φωτιά γενήκαν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο τραγούδι μας η εισαγωγή στο θέμα δίνεται με τρόπο συνηθισμένο στα δημοτικά τραγούδια. Μπορείτε να τον παρακολουθήσετε;
2. Η αφήγηση γρήγορα εγκαταλείπεται και μπαίνει στο τραγούδι ο διάλογος. Ποιο είναι το αισθητικό αποτέλεσμα;

Αχός: ήχος, κρότος.
χαροκόπι: γλέντι, διασκέδαση.
Λιάπηδες: Αλβανοί μωαμεθανοί.

[Της Πάργας]

Η Πάργα από τις αρχές του 15ου αι. βρισκόταν κάτω από βενετσιάνικη διοίκηση. Μετά την κατάλυση της Ενετικής Δημοκρατίας από τον Ναπολέοντα, παραχωρήθηκε στη Γαλλία (συνθήκη Καμποφόρμιο, 1797) μαζί με τα Επτάνησα. Το 1799 ο Αλή Πασάς των Ιωαννίνων κυριεύει τις γαλλικές κτήσεις στα παράλια του Ιονίου (Πρέβεζα, Βόνιτσα) και απειλεί την Πάργα. Οι κάτοικοί της αρνήθηκαν να παραδοθούν και ζήτησαν την προστασία της Ρωσίας «απειλώντας να σφάξουν όλα τα γυναικόπαιδα και να αμυνθούν ως τον ένα».[1] Κατά τη διάρκεια των αγώνων του Σουλίου η Πάργα αποτελούσε κέντρο ανεφοδιασμού και καταφύγιο των Σουλιωτών. Το 1814, μετά την ήττα του Ναπολέοντα, οι νικήτριες δυνάμεις την παραχώρησαν στους Άγγλους, οι οποίοι ύστερα από λίγο (1817) την πούλησαν στον Αλή Πασά. Η παράδοσή της πραγματοποιήθηκε στις 28 Απριλίου 1819. Οι Παργινοί τότε ανέσκαψαν τους τάφους, συγκέντρωσαν τα οστά των προγόνων τους και αφού τα έκαψαν στην αγορά κατέφυγαν στην Κέρκυρα παίρνοντας μαζί τους την τέφρα, τις εικόνες και τα ιερά των εκκλησιών. Σ' αυτό το τελευταίο περιστατικό αναφέρεται το δημοτικό τραγούδι που ακολουθεί.

Τρία πουλιά απ' την Πρέβεζα διαβήκανε στην Πάργα,
το 'να κοιτάει την ξενιτιά, τ' άλλο τον Αϊ-Γιαννάκη*,
το τρίτο το κατάμαυρο μοιριολογάει και λέει:
«Πάργα, Τουρκιά σε πλάκωσε, Τουρκιά σε τριγυρίζει.
Δεν έρχεται για πόλεμο, με προδοσιά σε παίρνει.
Βεζίρης δε σ' ενίκησε με τα πολλά τ' ασκέρια.
Έφευγαν Τούρκοι σα λαγοί το παργινό τουφέκι,
κι οι Λιάπηδες δεν ήθελαν να 'ρτουν να πολεμήσουν.
Είχες λεβέντες σα θεριά, γυναίκες αντρειωμένες,
πότρωγαν βόλια για ψωμί, μπαρούτι για προσφάγι.
Τ' άσπρα* πουλήσαν το Χριστό, τ' άσπρα πουλούν και σένα».

1. Βακαλόπουλος, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. Δ΄, σ. 612.

Αϊ-Γιαννάκης: όρμος στ' ανατολικά της Πάργας.

άσπρα: ασημένια νομίσματα, γενικά τα χρήματα.

Πάρτε, μανάδες, τα παιδιά, παπάδες τους αγίους.
Άστε*, λεβέντες, τ' άρματα κι αφήστε το τουφέκι,
σκάψτε πλατιά, σκάψτε βαθιά, όλα σας τα κιβούρια*,
15 και τ' αντρειωμένα κόκαλα ξεθάψτε του γονιού σας.
Τούρκους δεν επροσκύνησαν, Τούρκοι μην τα πατήσουν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το μοτίβο των τριών πουλιών που φέρνουν άγγελμα είναι κοινό σε πολλά δημοτικά τραγούδια (κλέφτικα και ιστορικά). Να βρείτε πώς προσαρμόζονται τα στοιχεία του στο τραγούδι μας.
2. Το τραγούδι εκφράζει, μεταξύ των άλλων, μια οδυνηρή πολιτική εμπειρία· να την προσδιορίσετε και να βρείτε με ποιους τρόπους εκφράζεται.
3. Να προσδιορίσετε το φρόνημα που εκφράζουν οι δυο τελευταίοι στίχοι. Ανήκει στους Παργινούς ή στον ανώνυμο ποιητή; Να αναπτύξετε την απάντησή σας.
4. Στο εισαγωγικό σημείωμα δόθηκαν τα κύρια στοιχεία από την ιστορία της Πάργας. Ποια απ' αυτά διατηρεί το τραγούδι και γιατί;

Θεόδωρος Βρυζάκης (1819-1878), **Αποχαιρετισμός στο Σούνιο** (1863)
Εθνική Πινακοθήκη

άστε: αφήστε. **κιβούρι:** τάφος.

Κλέφτικα τραγούδια

[Της νύχτας οι αρματολοί]

Το παρακάτω κλέφτικο δημοτικό τραγούδι καταγράφηκε σε διάφορες παραλλαγές στην Πελοπόννησο και τη Στερεά. Ίσως το αρχικό τραγούδι είχε ως υπόθεσή του επιχείρηση που κατέληξε στο να αποσπασθεί από τα χέρια του Χάροντα η λεία του.

Της Τρίχας το γεφύρι, σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες, βρίσκεται στον Κάτω Κόσμο. Φυσικά στο τραγούδι έχει χάσει αυτή τη σημασία.

Παραλλαγή του τραγουδιού τραγούδησε ο Κολοκοτρώνης στα παλικάρια του, όπως διηγείται ο ίδιος στον Τερτσέτη: «Ήταν Λαμπρή ανήμερα, ήταν ογδοήντα σύντροφοι, και ήτον εις το μεγαλύτερο βουνό της Πελοποννήσου. Από ημέρες τους είχαν είδηση δοσμένη, ότι θα πάνε αλυσοδεμένους εκατόν πενήντα ανθρώπους. Εδιαμοίρασα, έλεγεν ο Κολοκοτρώνης, τους μισούς συντρόφους εις το άλλο βουνό, έβαλα τα καραούλια με μεγάλη πρόβλεψη, δια να κάμομε τη Λαμπρή μας ασφαλισμένοι. Εδιαμοιρασθήκαμε λοιπόν και τους είπα: Ε αδελφοί χριστιανοί, να είμασθε συγκεντρωμένοι, όχι, όχι που μας ονομάζουν οι άρχοντες και το γουναρικό* κλέφτες, να ελευθερώσουμε τους ζωντανούς. Αν θέλετε να μ' ακούσετε, να κρεμάσομε τα χαμαλιά* μας εις τα έλατα· αυτά είναι η εκκλησία μας, η Λαμπρή μας, και να ασπασθούμεν και να ελευθερώσουμε τους αδελφούς μας, που πάνε να τους φυλακίσουν δια παντός εις τα δεσμά. Απάνω που καθίσαμε να φάμε, είπα πάλε: Αν είμαστε αδελφοί να χύσομεν το αίμα μας δια τους αδελφούς μας. Πρώτα τους ορμήνευσα μιλητά, έπειτα το έκαμα και τραγούδι και τους το ετραγούδησα[1]... Απάνω που εκόψανε τ' αρνιά τα ψημένα, ο θεός τους επήγε τους Τούρκους και τους εκτύπησαν· ελαβώθηκε ένας πρώτος από τα παλικάρια, εσκοτώθη ένας πρώτος εξάδελφος του Κολοκοτρώνη και πήραν το κεφάλι του. Έκαμαν πόλεμο. Ήσαν δύο χιλιάδες στρατιώται. Από τους Τούρκους εσκοτώθησαν ογδοήκοντα επτά. Μας εβοήθησε, έλεγεν ο Κολοκοτρώνης, η Παναγία η Θεοτόκος και η καθαριότητά μας, οπού επήγαμε να ελευθερώσουμε τους αδελφούς μας...».

1. Εδώ παραθέτει παραλλαγή του τραγουδιού.

το γουναρικό: αυτοί που φοράνε γούνες, οι άρχοντες, οι κοτζαμπάσηδες.

το χαμαλί (και χαϊμαλί): φυλαχτό.

Τηs νύχτας οι αρματολοί και τηs αυγήs οι κλέφτες
ολονυχτίs κουρσεύανε* και τες αυγές κοιμώνται,
κοιμώνται στα δασά κλαριά και στουs παχιούs τουs ίσκιουs.
Είχαν αρνιά και ψήνανε, κριάρια σουβλισμένα,
5 μα είχαν κι ένα γλυκό κρασί, που πίν'ν τα παλικάρια.
Κι έναs τον άλλο έλεγαν, κι έναs τον άλλον λέει:
«Καλά τρώμε και πίνουμε και λιανοτραγουδάμε,*
δεν κάνουμε κι ένα καλό, καλό για την ψυχή μαs;
–ο κόσμοs φκιάνουν εκκλησιές, φκιάνουν και μοναστήρια.
10 Να πάμε να φυλάξουμε στηs Τρίχαs το γεφύρι
που θα περάσει ο βόιβονταs* με τουs αλυσωμένουs·
να κόψουμε τουs άλυσουs να βγουν οι σκλαβωμένοι,
να βγει τηs χήραs το παιδί, π' άλλο παιδί δεν έχει,
π' αυτή το 'χει μονάκριβο στον κόσμο ξακουσμένο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να περιγράψετε τη ζωή των κλεφτών, όπως παρουσιάζεται στο τραγούδι, από την αρχή ως το τέλος του.
2. Πώς αντιλαμβάνονται οι κλέφτες ενέργειές τους όπως αυτή της απελευθερώσεως αιχμαλώτων; Με τι την παραβάλλουν;
3. Ποια σημεία του τραγουδιού τεκμηριώνει η διήγηση του Κολοκοτρώνη;
4. Τι συμπεράσματα βγάζουμε από τη διήγηση του Κολοκοτρώνη σχετικά με τη χρήση των κλέφτικων τραγουδιών;

κουρσεύω: λεηλατώ.
λιανοτραγουδώ: σιγοτραγουδώ.
βόιβοντας: στρατηγός (μεσαίων. βοέβοδας < σλαβ. voivoda)

Των Κολοκοτρωναίων

Οι Κολοκοτρωναίοι ήταν από τις πιο παλιές οικογένειες κλεφτών του Μοριά και τη δράση τους εξυμνούν πολλά κλέφτικα τραγούδια. Το παρακάτω τραγούδι αναφέρεται ειδικότερα στα γεγονότα του 1806, όταν ο σουλτάνος εξέδωσε φιρμάνι για την εξόντωση των κλεφτών της Πελοποννήσου και της Στερεάς. Ύστερα από συνεχείς αγώνες τριών μηνών και αφού πολλοί σύντροφοί του σκοτώθηκαν και οι υπόλοιποι διασκορπίστηκαν, κατόρθωσε ο Θεόδωρος Κολοκοτρώνης να διαφύγει στη Ζάκυνθο (Μάιος του 1806), όπου και κατατάχθηκε στον αγγλικό στρατό.

Λάμπουν τα χιόνια στα βουνά κι ο ήλιος στα λαγκάδια,
λάμπουν και τ' αλαφρά σπαθιά των Κολοκοτρωναίων,
πόχουν τ' ασήμια τα πολλά, τις ασημένιες πάλες,
τις πέντε αράδες τα κουμπιά, τις έξι τα τσαπράζια·
5 οπού δεν καταδέχονται της γης να την πατήσουν.
Καβάλα τρώνε το ψωμί, καβάλα πολεμάνε,
καβάλα πάν' στην εκκλησιά, καβάλα προσκυνάνε,
καβάλα παίρν' αντίδερο απ' του παπά το χέρι.
Φλωριά ρίχνουν στην Παναγιά, φλωριά ρίχνουν στους άγιους
10 και στον αφέντη το Χριστό τις ασημένιες πάλες.
«Χριστέ μας, βλόγα τα σπαθιά, βλόγα μας και τα χέρια».
Κι ο Θοδωράκης μίλησε, κι ο Θοδωράκης λέει:
«Τούτ' οι χαρές που κάνουμε σε λύπη θα μας βγάλουν.
Απόψ' είδα στον ύπνο μου, στην υπνοφαντασιά μου,
15 θολό ποτάμι πέρναγα και πέρα δεν εβγήκα.
Ελάτε να σκορπίσουμε, μπουλούκια να γενούμε.
Σύρε, Γιώργο* μ', στον τόπο σου, Νικήτα* στο Λοντάρι·

Γιώργος: πρώτος εξάδελφος του Κολοκοτρώνη.
Νικήτας: Σταματελόπουλος ή Νικηταράς.

εγώ πάου στην Καρύταινα,* πάου στους εδικούς μου,
ν' αφήκω τη διαθήκη μου και τες παραγγολές* μου,
τι θα περάσω θάλασσα, στη Ζάκυνθο θα πάω».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο τραγούδι διακρίνονται καθαρά δύο ενότητες· να βρείτε τον ιδιαίτερο χαρακτήρα καθεμιάς.
2. Η πρώτη ενότητα αρχίζει με μια παρομοίωση. Να προσδιορίσετε τι εκφράζει.
3. Ποιο το ήθος των Κολοκοτρωναίων, όπως παρουσιάζεται στην πρώτη ενότητα; Με ποιους ποιητικούς τρόπους προβάλλεται;
4. Ποιες λαϊκές δοξασίες διέπουν τη ζωή των κλεφτών σύμφωνα με τη δεύτερη ενότητα;

Λοντάρι (Λεοντάρι), Καρύταινα: χωριά της Αρκαδίας.
παραγγολές: παραγγελίες.

Των Κοντογιανναίων

Γενάρχης των Κοντογιανναίων ήταν ο Γιαννάκης Κοντογιάννης, αρματολός Πατρατζικίου (Υπάτης) από το 1750, τον οποίο ο Κασομούλης ονομάζει «ένδοξο και μεγαλοπρεπή». Μετά το θάνατό του τον διαδέχτηκαν στο ίδιο αξίωμα τα παιδιά του Κωσταντής και Μήτσος.

Από το 1789 κυρίως αρχίζουν οι περιπέτειες των Κοντογιανναίων, όταν ο δερβέναγας του Αλή Πασά Γιουσούφ Αράπης εκστρατεύει με 3.000 Τουρκαλβανούς εναντίον των αρματολών της Θεσσαλίας και της Ρούμελης. Οι Κοντογιανναίοι τότε αντέταξαν ισχυρή αντίσταση. Διασκορπίστηκαν όμως και συνέχισαν τον πόλεμο ως κλέφτες. Τελικά σε μια μάχη κοντά στη γέφυρα της Τατάρνας Ευρυτανίας (αρχές του 19ου αι.) σκοτώθηκε ο Κωσταντής κι αιχμαλωτίστηκε ο γιος του Νικολάκης. Αργότερα εξαγοράστηκε και πήρε μέρος στην επανάσταση του 1821, όπως και ο Μήτσος Κοντογιάννης.

Η Κοντογιάνναινα του τραγουδιού είναι η γυναίκα του Κωσταντή.

Κοιμάτ' η καπετάνισσα, νύφη του Κοντογιάννη,
μες στα χρυσά παπλώματα, μες στους χρυσούς σελτέδες·*
να την ξυπνήσω σκιάζομαι, να της το πω φοβούμαι,
να μάσω μοσκοκάρυδα, να την πετροβολήσω,
ίσως την πάρει η μυρουδιά, ίσως να την ξυπνήσει.
Κι από το μόσκο τον πολύ, κι απ' τα πολλά καρύδια,
σηκώθη η καπετάνισσα και με γλυκορωτάει:
«Το τι μαντάτα* μου 'φερες από τους καπετάνους;»
– «Πικρά μαντάτα σου 'φερα από τους καπετάνους,
το Νικολάκη πιάσανε, τον Κωσταντή βαρέσαν».
– «Πού είσαι, μανούλα, πρόφτασε, πιάσε μου το κεφάλι,
και δέσ' το μου σφιχτά σφιχτά, για να μοιριολογήσω·
και ποιον να κλάψω από τους δυο, ποιον να μοιριολογήσω;

σελτέδες: στρώματα, μεγάλα μαξιλάρια.
μαντάτα: η καπετάνισσα βρισκόταν στη Λευκάδα, όπου συχνά οι αρματολοί ασφάλιζαν τις οικογένειές τους.

Να κλάψω για τον Κωσταντή, το δόλιο Νικολάκη·
15 ήταν μπαϊράκια* στα βουνά και φλάμπουρα* στους κάμπους».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στα κλέφτικα τραγούδια τα πρόσωπα αναφέρονται με το όνομά τους (π.χ. Νικολάκης, Κωσταντής). Εδώ η γυναίκα του Κωσταντή Κοντογιάννη αναφέρεται (στον 1ο στίχο) με τις ιδιότητές της. Πώς το εξηγείτε; (Πριν απαντήσετε να λάβετε υπόψη σας και τα τραγούδια: της Δέσπως και της Λένως Μπότσαρη).
2. Ο αγγελιοφόρος ξυπνάει την καπετάνισσα με ιδιότυπο (ποιητικό) τρόπο. Τι εκφράζει;
3. Ο Κασομούλης χαρακτήρισε το γενάρχη Κοντογιάννη ως «ένδοξο και μεγαλοπρεπή». Ο χαρακτηρισμός αυτός μπορεί ν' αποδοθεί σε όλη την οικογένεια με βάση το τραγούδι;
4. Να εξετάσετε τον τρόπο με τον οποίο τελικά ανακοινώνεται το μήνυμα στην καπετάνισσα· τι παρατηρείτε;

Διονύσιος Τσόκος (1820-1862), **Γέρος αγωνιστής παίζει λύρα** (1858)
Εθνική Πινακοθήκη

μπαϊράκι: σημαία. **φλάμπουρο:** σημαία.

Η ΛΟΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

Το έπος του Διγενή Ακρίτα

Το έπος του Διγενή Ακρίτα είναι ίσως το πιο παλιό μνημείο της λόγιας νεοελληνικής λογοτεχνίας και γράφτηκε πιθανότατα στα μέσα του 11ου αιώνα. Την ίδια εποχή, τόσο στην Ανατολή όσο και στη Δύση, έχουμε ανάλογες επικές δημιουργίες που φανερώνουν την αφύπνιση της εθνικής συνείδησης των λαών (Τραγούδι του Ρολάνδου στη Γαλλία, Νιμπελούγκεν στη Γερμανία κ.ά.).

Το πρωτότυπο, το αρχικό κείμενο, δεν έχει σωθεί. Γνωρίζουμε το έπος από έξι μεταγενέστερες παραλλαγές που παρουσιάζουν μεταξύ τους αρκετές διαφορές και φέρουν το όνομα του τόπου, όπου ανακαλύφτηκαν τα χειρόγραφα: Α. Της Κρυπτοφέρης (Grottaferrata, μοναστήρι κοντά στη Ρώμη), Β. Της Τραπεζούντας (βρέθηκε στη μονή Σουμελά), Γ. Της Άνδρου - Αθηνών, Δ. Του Εσκοριάλ (Ισπανία), Ε. Της Οξφόρδης (Αγγλία) και ΣΤ. μια πεζή παραλλαγή της Άνδρου. Υπάρχει ακόμη μια ρωσική διασκευή που παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από τα ελληνικά κείμενα.

Ο ποιητής του έπους μάς είναι άγνωστος. Η σύνθεση όμως προϋποθέτει τα ακριτικά δημοτικά τραγούδια. Είναι πολύ πιθανό ότι από τον πλούσιο κύκλο των ακριτικών τραγουδιών και από τους θρύλους προήλθε το έπος, ένα πολύστιχο αφηγηματικό ποίημα (γύρω στους 5.000 στίχους) με ηρωικό χαρακτήρα, που αναφέρεται στη ζωή και στη δράση του Βασιλείου Διγενή Ακρίτα ως αντιπροσωπευτικού ήρωα του ακριτικού βίου. Έτσι το έπος παίρνει μια μορφή έμμετρης βιογραφίας, γι' αυτό και ο Κ. Θ. Δημαράς το θεωρεί μάλλον έμμετρο μυθιστόρημα το οποίο εκτός από εκείνες του δημοτικού τραγουδιού έχει και πολλές λόγιες και εκκλησιαστικές επιδράσεις. Οπωσδήποτε το έπος, στις παραλλαγές που το έχουμε, παρουσιάζεται πολύ κατώτερο ποιοτικά από τα ακριτικά δημοτικά τραγούδια και είναι μάλλον ψυχρό στη γλώσσα και στο ύφος. Αυτό όμως μπορεί να οφείλεται στους διασκευαστές. Ο Λίνος Πολίτης πιστεύει ότι ο άγνωστος ποιητής του έπους είναι ο πρώτος που χρησιμοποίησε τη λαϊκή γλώσσα για μια δημιουργία ποιητική και πως του χρωστάμε το πρώτο κείμενο στη λαϊκή (δηλ. νεοελληνική)

γλώσσα. Τέλος από στιχουργική άποψη το έπος είναι γραμμένο σε στίχους πολιτικούς (ιαμβικούς δεκαπεντασύλλαβους).

Το έπος διαιρείται σε βιβλία - «λόγους». Στα πρώτα γίνεται λόγος για τον πατέρα του Διγενή που ήταν ο αμιράς (=εμίρης) της Συρίας Μουσούρ. Αυτός σε μια επιδρομή του αιχμαλώτισε την Ειρήνη, κόρη του βυζαντινού στρατηγού Ανδρόνικου. Τα πέντε αδέρφια της την αναζητούν και ο νεότερος, ο Κωνσταντίνος, μονομαχεί με το Μουσούρ και τον νικάει. Ο αμιράς τότε δέχεται να γίνει χριστιανός μαζί με όλη τη γενιά του και έτσι παντρεύεται την Ειρήνη, που

εγέννησε τον Διγενή εκείνον τον ανδρείον
όστις την κλήσιν έλαβε ταύτην εκ των γονέων·
εθνικός ήτον από πατρός εκ της φυλής του Άγαρ
ρωμαίος δε από μητρός εκ γένους των Δουκάδων
διά τούτο ωνομάσθηκεν Διγενής ο υιός των.

Στη συνέχεια έχουμε τα παιδικά χρόνια και τα πρώτα κατορθώματα του Διγενή που έδειξε από μικρός εξαιρετική δύναμη και τόλμη. Όταν μεγάλωσε παντρεύτηκε την κόρη του στρατηγού Δούκα και έγινε άκριτης. Εκεί στις «άκρες» (=σύνορα) τον επισκέπτεται ο αυτοκράτορας και του προσφέρει μεγάλες τιμές για τις υπηρεσίες του. Κατόπι ο Διγενής αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο τα κατορθώματά του, τους αγώνες του με τους απελάτες και τη μονομαχία του με την αμαζόνα Μαξιμώ. Στα τελευταία βιβλία εξιστορείται ο θάνατος των γονέων του ήρωα, καθώς και του ίδιου και της γυναίκας του στο παλάτι που είχε χτίσει κοντά στον Ευφράτη.

Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι από την παραλλαγή της Άνδρου και αναφέρεται στο θάνατο του Διγενή.

[Ο θάνατος τον πολεμά]

Εις δε την Τρίτην την κακήν, την πολυπικραμένην
ημέραν τε του ιατρού ελθόντος προς εκείνον
εκεί τον αποφάσισε ο θάνατος να έλθει·
και όσα κάμει δεν μπορεί τον θάνατον να φύγει,
5 διατί ο τροχός εσχόλασεν και το σκοινί εσώθη
ο θάνατος τον έγραψεν στον άδην να τον πάρει
τους δρόμους του απέκοψε πλέον να μην περάσει
οι κάμποι τούτον κλαίουσιν και τα βουνά θρηνούσιν,
και οι απελάτες* χαίρονται τον θάνατον Ακρίτου,
10 όπως ελευθερώνουνται εκ τούδε του ανδρείου.
Εκείνος αναστέναξε και έκλαιε στην κλίνην
με θρήνους και με δάκρυα πικρά φαρμακωμένα,
όπου ραΐσθην η καρδιά, κι εθάμπωσε το φως του,
και ατόνησεν η δύναμις εκείνη η μεγάλη
15 όπου ενίκα δυνατούς και ξέσχιζε λεοντάρια.

.....

Ο θάνατος τον πολεμά εις το παλάτι μέσα.
Ακρίτας τον εγνώρισε και ξεφωνεί και λέγει:
«Ω πάντερπνε, Βασίλειε, ο θάνατός σου ήλθεν
και το λοιπόν από του νυν όπλα ουδόλως έχεις.
20 Ανδρεία που σου άπειρος, ανείκαστος* η τόλμη,
που δυναστεία* η πολλή, που η του πλούτου δόξα;
Άρτι* ουδείς εις θάνατον δύναται βοηθήσαι,
αι χείρες γαρ ελύθησαν, τα άθλα ου ποιούσαι,
οι πόδες εδεσμεύθησαν οι τας οδούς κρατούντες
25 ολίγον δε και η ψυχή του σώματος εκφεύγει
και τάφος σε τον δυνατόν μέσα να κλείσει θέλει».

απελάτης: ληστής, επιδρομέας.
ανείκαστος: ανυπολόγιστη, αφάνταστη. **δυναστεία:** εξουσία, κυριαρχία, δύναμη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συγκρίνετε το παραπάνω απόσπασμα με το δημοτικό τραγούδι που ακολουθεί, καθώς και με άλλα δημοτικά τραγούδια που αναφέρονται στο θάνατο του Διγενή, και να σημειώσετε τις παρατηρήσεις σας.

   Απόψ' επέρνουν ποταμούς και διάβαινα γεφύρια
   κι άκουσα κι αναστεναγμούς και ρώτηξα ειντά 'ναι.
   Ο Διγενής ψυχομαχεί κι η γης τονε τρομάσσει
   κι η πλάκα τον ανατριχιά πώς θα τονε σκεπάσει.
   Κι εκείδα που ψυχομαχεί, λόγια αντρειωμένα λέει:
   – Να 'χεν η γης πατήματα κι ο ουρανός κερκέλια
   να πάθιουν τα πατήματα να 'πιανα τα κερκέλια
   ν' ανέβαινα στον ουρανό να διπλωθώ να κάτσω,
   να δώκω σείσμα τ' ουρανού, να βγάλει μαύρα νέφη
   να κάμω χιόνι στα βουνά και το νερό τσι κάμπους.

   (λέξεις: κερκέλια: κρίκοι, γάντζοι· να πάθιουν: να πατούσα).

2. Ποιοι στίχοι στο παραπάνω απόσπασμα του έπους φανερώνουν επίδραση του δημοτικού τραγουδιού και ποιοι λόγιες ή εκκλησιαστικές επιδράσεις;
3. Τι σημαίνει η μεταφορική έκφραση «ο τροχός εσχόλασεν»; Να λάβετε υπόψη και τους δυο πρώτους στίχους του Ερωτόκριτου:

   «Του κύκλου τα γυρίσματα... και του τροχού
   που ώρες ψηλά κι ώρες στα βάθη πηαίνου».

Χειρόγραφο Άνδρου

Πτωχοπροδρομικά

Τα πιο αξιόλογα από τα δημώδη κείμενα του 12ου αι. είναι τα *Προδρομικά* ή *Πτωχοπροδρομικά* ποιήματα. Πρόκειται για τέσσερα στιχουργήματα, όπου διεκτραγωδούνται τα βάσανα του μοναχού, του πολύτεκνου οικογενειάρχη, του φτωχού συζύγου που παντρεύτηκε αρχοντομαθημένη γυναίκα και του φτωχού λογίου. Χαρακτηριστική είναι η επιμονή στην απαρίθμηση των αγαθών της ζωής.

Ως συγγραφέας τους παρουσιάζεται ο Πτωχοπρόδρομος, που σε κάθε στιχούργημα απευθύνεται, με διαφορετική ιδιότητα, στον αυτοκράτορα ή άλλα μέλη της αυτοκρατορικής οικογένειας των Κομνηνών, για να ζητήσει βοήθεια. Παλαιότερα ταυτιζόταν με το Θεόδωρο Πρόδρομο, γνωστό λόγιο, προστατευόμενο των Κομνηνών. Σήμερα πιστεύουμε ότι τα στιχουργήματα αυτά είναι σάτιρες που γράφτηκαν από ανώνυμο ή ανώνυμους στιχουργούς.

[μάθε το τσαγκάρην το παιδίν σου]

Αν έχω γείτονα τινά* και έχει παιδίν αγόριν,
να τον ειπώ ότι «μάθε το γραμματικά* να ζήση»;
αν ου τον είπω* «μάθε το τσαγκάρην το παιδίν σου»,
παρακρουνιαροκέφαλον* πάντες να με ονομάσουν!
Και άκουσον την βιοτήν* τσαγκάρου, και να μάθης
την βρώσιν* και ανάπαυσιν* την* έχει καθ' εκάστην.
Γείτοναν έχω πετσωτήν,* ψευδοτσαγκάρην τάχα,
πλην ένι* καλοψωνιστής, ένι και χαροκόπος.

τινά: κάποιον.
μάθε το γραμματικά: μάθε το γράμματα, μόρφωσέ το.
αν ου τον είπω: αν δεν του πω.
παρακρουνιαροκέφαλος: ανόητος, τρελός.
βιοτή: τρόπος ζωής.
βρώσις: φαγητό.
ανάπαυσις: καλοπέραση.
την: την οποία, που.
πετσωτής: μπαλωματής, τσαγκάρης.
ένι: είναι.

Όταν γαρ ίδη την αυγήν περιχαρασσομένην,
10 ευθύς: Ας βράση το θερμόν,* λέγει προς το παιδίν του,
και: Να, παιδίν μου, στάμενον* εις τα χορδοκοιλίτσια,*
αγόρασε και βλάχικον σταμεναρέαν* τυρίτσιν,
και δος με να προγεύσωμαι, και τότε να πετσώνω.*
Αφού δε κλώση* το τυρίν και τα χορδοκοιλίτσια,
15 καν* τέσσερα τον δίδωσι γεμάτα εις το μουχρούτιν,*
και πίνει τα και ερεύγεται.* Κερνούν τον άλλον ένα,
και παρευθύς υπόδημαν επαίρνει και πετσώνει.
Όταν δε πάλιν, δέσποτα, γεύματος ώρα φθάση,
ρίπτει το καλαπόδιν του, ρίπτει και το σανίδιν
20 και το σουγλίν* και το σφετλίν* και τα σφηκώματά* του,
και λέγει την γυναίκαν του: «Κυρά, καθές* τραπέζιν·
και πρώτον μίσσον* το εκζεστόν,* δεύτερον το κρασάτον,
και τρίτον το μονόκυθρον,* πλην βλέπε να μη βράζη!»
Αφού δε παραθέσουσι και νίψεται και κάτση,
25 ανάθεμά με, βασιλεύ, όταν στραφώ και ιδώ τον
το πώς ανακομπώνεται* κατά της μαγειρίας,
αν ου κινούν τα σάλια μου και τρέχουν ως ποτάμιν.

το θερμόν: το ζεστό νερό.
στάμενον: νόμισμα μικρής αξίας.
χορδοκοιλίτσια: έντερα και κοιλιές (πατσάς).
σταμεναρέαν τυρίτσιν: τυρί ενός στάμενου.
πετσώνω: μπαλώνω παπούτσια και, μεταφορικά, γεμίζω την κοιλιά μου.
κλώθω: ειρωνικά: καταβροχθίζω.
καν: τουλάχιστον.
μουχρούτιν: μεγάλο ποτήρι.
ερεύγομαι: ρεύομαι.
σουγλί: σουβλί του μπαλωματή.
σφετλίν: κομμάτι γυαλί για το ξύσιμο του δέρματος.
σφηκώματα: κερωμένοι σπάγκοι.
καθές: βάλε, ετοίμασε.
μίσσον: πιάτο (φαγητό).
εκζεστόν: βραστό.
μονόκυθρον: φαγητό από διάφορα υλικά μαγειρεμένα σε μια χύτρα.
ανακομπώνεται: ανασκουμπώνεται, ετοιμάζεται για τον αγώνα (ειρωνικά).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. α) Αφού μελετήσετε το λεξιλόγιο, να ξαναδιαβάσετε το απόσπασμα αντικαθιστώντας τις απαρχαιωμένες λέξεις και εκφράσεις με αντίστοιχες σημερινές· ακολουθήστε τη σειρά που σας φαίνεται φυσικότερη.
   β) Η γλώσσα των προδρομικών ποιημάτων –παρά τις αντικαταστάσεις που χρειάστηκε να κάνετε πιο πάνω– θεωρείται ότι βρίσκεται πολύ κοντά στη σημερινή νεοελληνική. Μπορείτε να δικαιολογήσετε αυτή την άποψη;
2. Να συγκρίνετε το παραπάνω απόσπασμα με τα ακριτικά τραγούδια, να επισημάνετε και να συζητήσετε τις διαφορές τους σχετικά
   α) με τον κοινωνικό χώρο, όπου αναφέρονται, β) με τα προβλήματα και τα ιδεώδη που προβάλλουν.
3. Το παραπάνω κείμενο ποια σημασία μπορεί να έχει για μας σήμερα; Συζητήστε τις απόψεις σας.

Νικόλαος Βώκος (1859-1902), **Ψάρια και στρείδια**, Εθνική Πινακοθήκη

Ιπποτικά μυθιστορήματα

Από το 13ο ως το 15ο αι. γράφονται στο Βυζάντιο έμμετρα ερωτικά ιπποτικά μυθιστορήματα σε ιαμβικό δεκαπεντασύλλαβο και γλώσσα λαϊκότερη. Μερικά από αυτά είναι διασκευές δυτικών προτύπων. Τα μυθιστορήματα της περιόδου αυτής καθρεφτίζουν, γράφει ο Εμμ. Κριαράς, «τον κόσμο που διαμορφώνεται στην Ανατολή με την εγκατάσταση των Φράγκων στις ελληνικές χώρες, έναν κόσμο που χωρίς να έχει πάψει να έχει τα χαρακτηριστικά της παλιότερης βυζαντινής κοινωνίας μεταμορφώνεται ως ένα βαθμό με τη φραγκική κατάχτηση και τις φραγκικές επιδράσεις». (*Βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα,* επιμέλεια Εμμ. Κριαρά, εκδ. Βασ. Βιβλιοθήκη, τόμ. 2, σ. 14).

Εκτός από τις φραγκικές επιδράσεις (υποταγή των ηρώων στον έρωτα, μονομαχίες, κονταροχτυπήματα, αγάπη για την περιπέτεια σε χώρες μακρινές) οι μελετητές είδαν επίσης λόγιες επιδράσεις (με τις «εκφράσεις», τις εκτενείς δηλαδή περιγραφές κάστρων, κήπων, λουτρών κτλ.), ανατολικές (ο κόσμος του παραμυθιού με τις μάγισσες, τους δράκους και τα μαγικά δαχτυλίδια) και λαϊκές νεοελληνικές (λαϊκή αίσθηση και παρεμβολή δημοτικών τραγουδιών της εποχής, όπως τα καταλόγια και τα μοιρολογήματα).

Ο Λίνος Πολίτης παρατηρεί για τα μυθιστορήματα αυτά και τα εξής: «αντίθετα από το επικό ξεκίνημα του Διγενή, αντιπροσωπεύουν τα μυθιστορήματα αυτά μια λυρικότερη και ρομαντικότερη στροφή του νέου ελληνισμού» (Λίνου Πολίτη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, Αθήνα, 1978, σ. 35). Όλα έχουν λίγο πολύ κοινή υπόθεση: ένα ζευγάρι ερωτευμένων νέων χωρίζει ξαφνικά και ύστερα από σκληρές δοκιμασίες και περιπέτειες κατορθώνει να ξανασμίξει και να βρει την ευτυχία του. Πέντε βυζαντινά ιπποτικά μυθιστορήματα διασώθηκαν: *Λίβιστρος και Ροδάμνη, Καλλίμαχος και Χρυσορρόη, Βέλθανδρος και Χρυσάντζα, Ιμπέριος και Μαργαρώνα, Φλώριος και Πλατζιαφλώρα.*

[Άγουρος ποθοφλόγιστος]

Παραθέτουμε ένα απόσπασμα από το μυθιστόρημα *Λίβιστρος και Ροδάμνη*. Την ιστορία διηγείται ο Κλιτοβός στη φίλη του τη Μυρτάνη. Συνάντησε, της λέει, κάποτε ένα θλιμμένο νέο, το Λίβιστρο, πρίγκιπα του Λιβάνδρου (χώρας φανταστικής). Ο τελευταίος του εξιστόρησε πώς ερωτεύτηκε και παντρεύτηκε τη βασιλοπούλα Ροδάμνη και πώς, αργότερα, την έκλεψε ο βασιλιάς της Αιγύπτου Βερδερίχος. Από τότε ο Λίβιστρος γυρίζει τον κόσμο να τη βρει. Στην αναζήτηση της Ροδάμνης τον συνοδεύει τώρα και ο φίλος του Κλιτοβός. Οι δυο νέοι βρίσκουν μια μάγισσα που τους πληροφορεί ότι η Ροδάμνη έχτισε ξενοδοχείο και ζήτησε από το Βερδερίχο να περιμένει τέσσερα χρόνια μήπως επιστρέψει ο Λίβιστρος. Οι δύο φίλοι κατευθύνονται προς το ξενοδοχείο...

Επαίρνω τον τον Λίβιστρον και ηρξάμεθα* την στράταν,
και τοιούτους λόγους ήρξατο να λέγει μοιρολόγιν:
Αναστενάζουν τα βουνά, πάσχουν δι᾽ εμέν οι κάμποι,
θρηνούσι τα παράπλαγα, βροντούσι τα λιβάδια,
5 και δένδρα τα επαρέδραμα,* τα ράχια και οι κλεισούρες
έχουν τους πόνους μου ακομή και αντίς μου* αναστενάζουν.
Λέγουν: Εδιέβην απ᾽ εδώ στρατιώτης* πονεμένος,
άγουρος* ποθοφλόγιστος δια πόθον ωραιωμένης.*
Τα δάκρυα του είχεν ποταμούς, βροντάς τους στεναγμούς του,
10 καπνόν επάνω εις τα βουνά τον πονοανασασμόν του·
τον ήλιον είχεν μάρτυραν και εις τόπους μετ᾽ εκείνον*
τα σύννεφα εσκεπάζαν τον, τους πόνους του ελυπούντο.

ηρξάμεθα: αρχίσαμε, πήραμε.
επαρέδραμα: προσπέρασα.
αντίς μου: για μένα.
στρατιώτης ή **στραδιώτης:** λέξη βενετ. από το στράτα (οδός)· τιμαριούχος που βρίσκεται σε εκστρατεία· στους βυζαντινούς λεγόταν και *ταξειδάριος*· ευγενής· η λέξη είναι άσχετη με την ελληνική λέξη στρατιώτης.
άγουρος: αγόρι, νέος.
ωραιωμένη: ωραία.
μετ᾽ εκείνον: με εκείνον.

Και πόνους, φίλε Κλιτοβών, έδε* καρδίας οδύνη,
τον συμπονούσιν τα βουνά και τα άψυχα συμπάσχουν!
Και ως ήκουσα τον Λίβιστρον ότι μοιρολογάται
και μετά πόνου εστρίγγιζεν* κατάστρατα εις τους κάμπους,
και εμέναν ήλθε λογισμός πάλιν δια τη Μυρτάνην
και ενθύμησις και ανάμνησις να είπω μοιρολόγιν:
Άγουρος μυριόθλιβος, ξένος εκ τα δικά του*
τον εκαταβασάνισε κόρης ωραίας αγάπη,
και έφυγεν εκ την χώραν του και από τα γονικά του,
και εις ξένον κόσμον περπατεί και αιχμάλωτος διαβαίνει,
πόνους του ηγείται* τα δεντρά, θλίψεις τας λιβαδίας,
και ποταμούς τα δάκρυα του, βουνά τους στεναγμούς του.
Αηδόνιν εις την στράταν του να κιλαδεί αν ακούσει,
οι κτύποι της καρδίας του και οι βροντοστεναγμοί του
σιγίζουν το να μη λαλεί, καρδιοφωνοκρατούσιν: *
Έδε στρατιώτου συφορά την πάσχει δια φουδούλαν,*
ούτως ένι* αιχμάλωτος, ξένος εις άλλον τόπον!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί θρηνούν οι δύο νέοι;
2. Ο στιχουργός κάνει χρήση ορισμένων εκφραστικών μέσων, κυρίως της υπερβολής και των σύνθετων λέξεων. Νομίζετε ότι αποτελούν θετικά ή αρνητικά στοιχεία του ποιήματος; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
3. Σας πείθουν οι θρήνοι των νέων; (Να συσχετίσετε την απάντησή σας και με την προηγούμενη απάντηση.)
4. Ποια γλωσσικά φαινόμενα (γραμματικά και συντακτικά) διαφοροποιούν τη γλώσσα του αποσπάσματος από τη σημερινή; Να σημειώσετε τα πιο χαρακτηριστικά.
5. Ποια χαρακτηριστικά του δημοτικού τραγουδιού μπορείτε να βρείτε στο απόσπασμα;

έδε: ιδού, να.
εστρίγγιζε: θρηνούσε.
εκ τα δικά του: από τη χώρα του.
ηγείται: θεωρεί, νομίζει.
καρδιοφωνοκρατώ: εμποδίζω τη φωνή της καρδιάς.
φουδούλα: κόρη.
ένι: είναι.

Γεώργιος Φραντζής[1]

Χρονικό

Ο Γεώργιος Φραντζής ή Σφραντζής (1401 - 1480) ήταν Βυζαντινός αξιωματούχος και ένας από τονς ιστορικούς της Αλώσεως. Οι άλλοι είναι ο Δούκας, ο Κριτόβουλος και ο Χαλκοκονδύλης. Από αρχοντική γενιά και οι τέσσερις, κατέχουν υψηλές θέσεις και αναπτύσσουν σημαντική πολιτική δράση. Αυτόπτης μάρτυρας της εθνικής συμφοράς υπήρξε μόνο ο Φραντζής· οι άλλοι συμπλήρωσαν την ιστορία τους από πληροφορίες. Ο Χαλκοκονδύλης πραγματεύεται περισσότερο τα εσωτερικά γεγονότα της Βαλκανικής· ο Δούκας τα σχετικά με τις φραγκικές κτήσεις της Μ. Ασίας και της Λέσβου· τον Κριτόβουλο τον διακρίνει ένα πνεύμα συμβιβασμού και παραχωρήσεων προς τον κατακτητή. Ο Φραντζής, αυτοκρατορικός υπάλληλος, απηχεί τις σκέψεις της βυζαντινής αυλής. Προερχόμενος από οικογένεια που υπηρετούσε την αυλή των Παλαιολόγων έμεινε από 16 ετών στην υπηρεσία του αυτοκράτορα Μανουήλ Β΄ και αργότερα συνδέθηκε με τον Κων/νο Παλαιολόγο, τον οποίο υπηρέτησε συνεχώς ως την Άλωση. Μετά την Άλωση κατέφυγε στην Πελοπόννησο και κατόπιν στην Κέρκυρα, όπου έγραψε το *Χρονικό* του, δηλαδή τα γεγονότα των ετών από το 1258 ως το 1476, που μας διασώθηκε σε δυο μορφές, τη Majus (την εκτενέστερη) και τη Minus (τη συντομότερη). Τα αποσπάσματα που παραθέτουμε προέρχονται από την εκτενέστερη μορφή του Χρονικού. Στο πρώτο μιλάει ο Μωάμεθ στους συμπολεμιστές του, στο δεύτερο ο Κων/νος Παλαιολόγος στους δικούς του.

Α΄

«Και εάν και εξ ημών τινες αποκτανθώσιν, ως έθος εστίν εν τοις πολέμοις, γεγραμμένον επί της κεφαλής αυτού, καλώς οίδατε δια του ημετέρου κοράν τι φησιν ο προφήτης, ότι ο αποθανών εν καιρώ τοιούτω ολόσωμος εν τω παραδείσω μετά του Μωάμεθ αριστήσει και πιεί, και μετά παίδων και μετά γυναικών ωραίων και παρθένων εν τόπω χλοερώ και μεμυρισμένω

1. Το απόσπασμα από το *Χρονικό* του Φραντζή ανθολογήθηκε για να ολοκληρωθούν μαζί με τους *Θρήνους* οι μαρτυρίες για την Άλωση της Πόλης.

άνθεσιν αναπαυθή, και εν λουτροίς ωραιοτάτοις λουσθή, και εν εκείνω τω τόπω εκ Θεού έξει ταύτα. Ενταύθα δε πάλιν εξ εμού πας ο εμός στρατός και άρχοντες της αυλής μου, εάν νικήσωμεν, ο μισθός ον έξουσι παρ' εμού, κατά την αναλογίαν εκάστου διπλασίων έσται ου τα νυν έχουσι, ος από του νυν άρξηται έως τέλους της ζωής αυτών. Και ημέραις τρισίν η πόλις πάσα υμών έσεται. Και ει τι δ' αν σκυλεύσητε και εύρητε χρυσίου και αργυρίου σκεύος και ιματισμόν, αιχμαλώτους τε άνδρας και γυναίκας, μικρούς τε και μεγάλους, ουδείς δυνηθείη αυτούς υμίν αιτήσαι ή τι ενοχλήσαι εις ουδέν».

[Απόδοση στη νεοελληνική]

«Και αν και από μας σκοτωθούν μερικοί, όπως συνήθως γίνεται στους πολέμους, κατά το γραφτό του καθενός, ξέρετε καλά από το κοράνι μας τι λέει ο προφήτης, ότι αυτός που πεθαίνει σε τέτοια περίσταση ολόσωμος στον παράδεισο θα φάει και θα πιει με το Μωάμεθ, και θα αναπαυτεί με παιδιά και με γυναίκες ωραίες και παρθένες σε τόπο χλοερό και ευωδιαστό από άνθη, και θα λουστεί σε ωραιότατα λουτρά, και σ' εκείνο τον τόπο αυτά θα έχει από το θεό. Εδώ πάλι από μένα, όλος ο στρατός μου και οι άρχοντες της αυλής μου, αν νικήσουμε, ο μισθός που θα πάρουν από μένα θα είναι, ανάλογα με τον καθένα, διπλάσιος από αυτόν που παίρνουν τώρα, και θα αρχίζει από τώρα ως το τέλος της ζωής τους. Κι αν βρείτε και αρπάξετε τίποτε χρυσαφικό ή ασημικό και ρουχισμό, αιχμαλώτους και άντρες και γυναίκες, μικρούς και μεγάλους, κανένας δε θα μπορεί να σας τους πάρει ή να σας ενοχλήσει σε τίποτε».

Β΄

«Υμείς μεν, ευγενέστατοι άρχοντες και εκλαμπρότατοι δήμαρχοι και στρατηγοί και γενναιότατοι συστρατιώται και πας ο πιστός και τίμιος λαός, καλώς οίδατε ότι έφθασεν η ώρα και ο εχθρός της πίστεως ημών βούλεται ίνα μετά πάσης τέχνης και μηχανής ισχυροτέρως στενοχωρήση ημάς, και πόλεμον σφοδρόν μετά συμπλοκής μεγάλης και συρρήξεως εκ της χέρσου και θαλάσσης δώση ημίν μετά πάσης δυνάμεως, ίνα ει δυνατόν, ως όφις τον ιόν εκχύση και ως λέων ανήμερος καταπίη ημάς. Δια τούτο λέγω και παρακαλώ υμάς, ίνα στήτε ανδρείως και μετά γενναίας ψυχής, ως πάντο-

τε έως του νυν εποιήσατε, κατά των εχθρών της πίστεως ημών. Παραδίδωμι δε υμίν την εκλαμπροτάτην και περίφημον ταύτην πόλιν και πατρίδα ημών και βασιλεύουσαν των πόλεων. Καλώς ουν οίδατε, αδελφοί, ότι δια τέσσαρά τινα οφείλεται κοινώς εσμέν πάντες ίνα προτιμήσωμε αποθανείν μάλλον ή ζην, πρώτον μεν υπέρ της πίστεως ημών και ευσεβείας, δεύτερον δε υπέρ της πατρίδος, τρίτον δε υπέρ του βασιλέως ως χριστού Κυρίου, και τέταρτον υπέρ συγγενών και φίλων. Λοιπόν, αδελφοί, εάν χρεώσταί εσμεν υπέρ ενός εκ των τεσσάρων αγωνίζεσθαι έως θανάτου, πολλώ μάλλον υπέρ πάντων τούτων ημείς, ως βλέπετε προφανώς, και εκ πάντων μέλλομεν ζημιωθήναι. Εάν δια τα εμά πλημμελήματα παραχώρηση ο Θεός την νίκην τοις ασεβέσιν, υπέρ της πίστεως ημών της αγίας, ην Χριστός εν τω οικείω αίματι ημίν εδωρήσατο. κινδυνεύομεν ο έστι κεφάλαιον πάντων. Και εάν τον κόσμον όλον κερδήση τις και την ψυχήν ζημιωθή, τι όφελος; Δεύτερον πατρίδα περίφημον τοιούτως υστερούμεθα και την ελευθερίαν ημών. Τρίτον βασιλείαν την ποτέ μεν περιφανή, νυν δε τεταπεινωμένην και ωνειδισμένην και εξουθενημένην απωλέσαμεν, και υπό του τυράννου και ασεβούς άρχεται. Τέταρτον δε και των φιλτάτων τέκνων και συμβίων και συγγενών υστερούμεθα».

[Απόδοση στη νεοελληνική]

«Και σεις, ευγενέστατοι άρχοντες και ενδοξότατοι δήμαρχοι* και στρατηγοί και γενναιότατοι συστρατιώτες και όλος ο πιστός και τίμιος λαός, ξέρετε καλά πως έφτασε η ώρα και ο εχθρός της πίστης μας θέλει με κάθε τρόπο και μηχανικό μέσο να μας πιέσει σφοδρότερα και να κάνει ορμητικό πόλεμο με μεγάλη συμπλοκή και σύγκρουση από στεριά και θάλασσα με όλες του τις δυνάμεις, για να χύσει σαν φίδι το δηλητήριο και να μας καταβροχθίσει σαν ανήμερο λιοντάρι. Γι' αυτό λέγω και σας παρακαλώ να σταθείτε παλικαρίσια και με γενναία ψυχή, όπως κάνατε πάντοτε ως τώρα, ενάντια στους εχθρούς της πίστης μας. Σας παραδίνω αυτή την ενδοξότατη και περίφημη πόλη και πατρίδα μας και βασίλισσα των πόλεων. Ξέρετε λοιπόν καλά, αδελφοί, ότι για τέσσερα πράγματα έχουμε κοινή υποχρέωση όλοι να προτιμήσουμε να πεθάνουμε παρά να ζούμε· πρώτο για την πίστη και την ευσέβειά μας, δεύτερο για την πατρίδα, τρίτο για

* **Δήμαρχοι:** εννοεί τους αρχηγούς των δυο δήμων, των Βενέτων και των Πρασίνων.

το βασιλιά που έλαβε την εξουσία με χρίσμα και τέταρτο για συγγενείς και φίλους. Λοιπόν, αδελφοί, αν έχουμε καθήκον να αγωνιζόμαστε μέχρι θανάτου για ένα από τα τέσσερα αυτά, πολύ περισσότερο έχουμε για όλα αυτά, όπως καθαρά βλέπετε, και όλα πρόκειται να τα χάσουμε. Αν για τις δικές μου αμαρτίες ο Θεός παραχωρήσει τη νίκη στους ασεβείς, ριχνόμαστε στον κίνδυνο για την πίστη μας την αγία, την οποία ο Χριστός μας χάρισε με το δικό του αίμα· και αυτό είναι το κυριότερο από όλα. Γιατί, αν κερδίσει κανείς τον κόσμο όλο και χάσει την ψυχή του, ποιο είναι το όφελος; Δεύτερο, με τον τρόπο αυτό στερούμαστε περίφημη πατρίδα και τη λευτεριά μας. Τρίτο, τη βασιλεία την άλλοτε σπουδαία και τώρα ταπεινωμένη και ντροπιασμένη και εξουθενωμένη θα τη χάσουμε και θα εξουσιάζεται από τύραννο και ασεβή. Τέταρτο, θα στερηθούμε και τα πολυαγαπημένα μας παιδιά και τις γυναίκες και τους συγγενείς μας».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συγκρίνετε τους δυο λόγους και να επισημάνετε:
   α. Με ποιο τρόπο προσπαθεί ο Μωάμεθ να εγκαρδιώσει τους πολεμιστές του;
   β. Για ποια αγαθά θα πρέπει να αγωνίζονται οι Έλληνες, σύμφωνα με τον Έλληνα αυτοκράτορα; Σε τι διαφέρουν από όσα υπόσχεται ο Μωάμεθ;
   γ. Πού οφείλεται, κατά τη γνώμη σας, η διαφορά στο περιεχόμενο των προτροπών;

Θρήνοι

Θρήνοι για την καταστροφή και την άλωση πόλεων ή χωρών σώζονται και σε παλιότερα λογοτεχνικά δημιουργήματα. Ιδιαίτερα όμως αναπτύσσονται μετά την πτώση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας.

Το πάρσιμο της Πόλης, που αποτελούσε το κέντρο του Ελληνισμού, είχε βαθιά και οδυνηρή απήχηση στην ψυχή του λαού και θεωρήθηκε ως τραγικό σημάδι για τη μοίρα ολόκληρου του Έθνους. Ήταν επόμενο η λαϊκή μούσα και η λόγια ποίηση να θρηνήσουν την απώλεια, με ιδιαίτερα συγκινητικό τρόπο. Παράλληλα όμως με την ψυχική συντριβή, οι θρήνοι εκφράζουν και τις ελπίδες του έθνους ότι δε θα αργήσει η μέρα για την απελευθέρωση: «Πάλι με χρόνους, με καιρούς, πάλι δικά μας είναι». Έτσι ο λαός, μέσα στα τραγικά χρόνια της σκλαβιάς, έβρισκε κάποια παρηγοριά για τα δεινά του.

Τα ποιήματα αυτά, μερικά από τα οποία γράφτηκαν αμέσως μετά την Άλωση και άλλα πολύ αργότερα, αποτελούν σημαντικό κεφάλαιο της λογοτεχνίας μας, κυρίως όμως ως ιστορική μαρτυρία για τις πληροφορίες και τις κρίσεις που περιέχουν. Ελάχιστα παρουσιάζουν και κάποιες λογοτεχνικές αρετές.

Στο γεγονός της Αλώσεως αναφέρονται και πολλά δημοτικά τραγούδια, όπως το πασίγνωστο «Σημαίνει ο Θεός, σημαίνει η γη...». Παραθέτουμε εδώ δυο αποσπάσματα από το θρήνο *Το ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης*.

Το ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης*

Το θρηνητικό αυτό ποίημα αποτελείται από 118 δεκαπεντασύλλαβους στίχους και γράφτηκε, πιθανότατα, σύγχρονα, με το γεγονός που ιστορεί, από άγνωστο ποιητή. Ο ποιητής του, σύμφωνα με νεότερη άποψη του Κριαρά, είναι Κύπριος. Περιγράφει με απλό και συγκινητικό τρόπο την άλωση και καταστροφή της Πόλης από τους Τούρκους το 1453, τις ταλαιπωρίες των Ελλήνων και τις τελευταίες στιγμές του αυτοκράτορα.

ανακάλημα: θρήνος (ρ. ανακαλιέμαι στην Κύπρο).

Θρήνος κλαυθμός και οδυρμός και στεναγμός και λύπη,
Θλίψις απαραμύθητος* έπεσεν τοις Ρωμαίοις.
Εχάσασιν το σπίτιν τους, την Πόλιν την αγία,
το θάρρος και το καύχημα και την απαντοχήν* τους.
Τις το ᾽πεν; Τις το μήνυσε; Πότε ᾽λθεν το μαντάτο;
Καράβιν εκατέβαινε στα μέρη της Τενέδου
και κάτεργον* το υπάντησε,* στέκει και αναρωτά το:
– «Καράβιν, πόθεν έρκεσαι και πόθεν κατεβαίνεις;»
– «Έρκομαι ακ* τ᾽ ανάθεμα κι εκ το βαρύν το σκότος,
ακ την αστραποχάλαζην,* ακ την ανεμοζάλην·
απέ την Πόλην έρχομαι την αστραποκαμένην.
Εγώ γομάριν* δε βαστώ, αμέ* μαντάτα φέρνω
κακά δια τους χριστιανούς, πικρά και δολωμένα.*

.....

Ήλιε μου, ανάτειλε παντού, σ᾽ ούλον τον κόσμον φέγγε*
κι έκτεινε τας ακτίνας σου σ᾽ όλην την οικουμένη
κι εις την Κωσταντινόπολην, την πρώτην φουμισμένην*
και τώρα την Τουρκόπολην, δεν πρέπει πιο να φέγγεις.
Αλλ᾽ ουδέ τας ακτίνας σου πρέπει εκεί να στέλλεις
να βλέπουν τ᾽ άνομα σκυλιά τες ανομίες να κάμνουν,
να ποίσου* στάβλους εκκλησιές, να καίουν τας εικόνας
να σχίζουν, να καταπατούν τα ᾽λόχρυσα βαγγέλια,
να καθυβρίζουν τους σταυρούς, να τους κατατσακίζουν,
να παίρνουσιν τ᾽ ασήμια τους και τα μαργαριτάρια
και των αγίων τα λείψανα τα μοσχομυρισμένα
να καίουν, ν᾽ αφανίζουσιν, στη θάλασσα να ρίπτουν,
να παίρνουν τα λιθάρια* των και την ευκόσμησίν* των
και στ᾽ άγια δισκοπότηρα κούπες κρασί να πίνουν.

απαραμύθητος: απαρηγόρητος.
απαντοχή: ελπίδα.
κάτεργον: πλοίο.
υπαντώ: συναντώ.
ακ (+ αιτιατ.): από.
αστραποχάλαζη: αστραπή με χαλάζι, συμφορά.
γομάρι: φορτίο πλοίου.
αμέ: αλλά.
δολωμένος (για πράγματα): δολερός, δόλιος.
φέγγω: φωτίζω.
φουμισμένος: φημισμένος.
ποίσουν (ποιήσουν): κάνουν.
λιθάρι: πολύτιμος λίθος.
ευκόσμησις: τα στολίδια.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Για ποια απώλεια θρηνεί ο ποιητής ιδιαίτερα;
2. Ποιες ομοιότητες με τα δημοτικά τραγούδια παρατηρείτε στο ποίημα;
3. Να μελετήσετε την αντίθεση στους στίχους «Ήλιε μου... να φέγγεις». Τι εκφράζει;

Πανόραμα Κωνσταντινούπολης από το Πέραν,
χαλκογραφία (18ος αι.) Μουσείο Μπενάκη

δεύτερη περίοδος

(1453 - 1669)

Καταλόγια

Κυπριακά

Μπεργαδής

Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος

Γεώργιος Χορτάτσης

Βιτσέντζος Κορνάρος

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1453 - 1669)

Μετά την Άλωση της Πόλης πολλοί Έλληνες καταφεύγουν στη Δύση (ελληνισμός διασποράς). Από τις ελληνικές περιοχές άλλες υποδουλώνονται στους Τούρκους (τουρκοκρατούμενος ελληνισμός), κι άλλες στους Φράγκους, Ενετούς (λατινοκρατούμενος ελληνισμός) κτλ. Η συνεισφορά του ελληνισμού της διασποράς και του τουρκοκρατούμενου είναι περιορισμένη. Το ανανεωτικό πνεύμα της Αναγέννησης θα επηρεάσει τις περιοχές του λατινοκρατούμενου ελληνισμού και κυρίως την Κρήτη, όπου, μετά από μια πρώιμη περίοδο (15ος - τέλος 16ου αι.), η κρητική λογοτεχνία θα φτάσει στην ακμή της (τέλη 16ου - 1669).

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: Καταλόγια - Κυπριακά – *Ο Απόκοπος του Μπεργαδή*. – Δυο χορικά από το *Βασιλέα Ροδολίνο*. – *Ο Κατζούρμπος κι η Ερωφίλη* του Γ. Χορτάτση. *Ο Ερωτόκριτος* και η *Θυσία του Αβραάμ* του Β. Κορνάρου.

Η Άλωση της Κωνσταντινούπολης, που άφησε τον ελληνισμό χωρίς κρατική συγκρότηση και πολιτική ηγεσία, ήταν επόμενο να επηρεάσει πολύ την πνευματική του εξέλιξη. Στην κρίσιμη αυτή κατάσταση ο λαός αντιμετωπίζει τη δοκιμασία του με καρτερία κι εμπιστοσύνη στο μέλλον. Κι ενώ πριν από την Άλωση κυκλοφορούσαν προφητείες που προμηνούσαν καταστροφές, μετά την Άλωση άρχισε να ριζώνει στις ψυχές των υποδούλων η ελπίδα για το μέλλον του έθνους μας, που θ' αποκτήσει με το σπαθί ό,τι έχασε.

Λατινοκρατούμενος ελληνισμός

Στις περιοχές του λατινοκρατούμενου ελληνισμού η λογοτεχνική παραγωγή συνεχίστηκε χωρίς ουσιαστικά να επηρεαστεί από την κατάκτηση της Κωνσταντινούπολης. Οι σημαντικότερες απ' αυτές είναι τα Δωδεκάνησα, η Κύπρος και η Κρήτη.

1. **Δωδεκάνησα**. Το 1309 τα Δωδεκάνησα κατακτήθηκαν από τους ιππότες του Αγ. Ιωάννη κι έμειναν στα χέρια τους ως το 1522, οπότε πέρασαν στην εξουσία των Τούρκων. Μια σειρά από ερωτικά ποιήματα με τίτλο *Καταλόγια* ή *Ερωτοπαίγνια* που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 16ου αι., φαίνεται ότι έχει δωδεκανησιακή προέλευση.

2. **Κύπρος**. Το 1191 η Κύπρος κατακτήθηκε από τους Φράγκους. Μετά τους Φράγκους ακολούθησαν οι Ενετοί (1489) και οι Τούρκοι (1571). Από τη βυζαντινή ακόμη περίοδο ήταν άφθονα τα ακριτικά τραγούδια, που εξυμνούσαν τους αγώνες κατά των επιδρομέων (Αράβων κυρίως). Πολλά απ' αυτά διασώθηκαν από τους «ποιητάρηδες», που τ' απάγγελναν στα διάφορα πανηγύρια. Η εξέλιξη της κυπριακής λογοτεχνίας συνεχίστηκε και κατά την περίοδο της Φραγκοκρατίας, οπότε για πρώτη φορά χρησιμοποιήθηκε η κυπριακή διάλεκτος. Κατά την περίοδο αυτή ιδιαίτερη ανάπτυξη σημείωσε η συγγραφή Χρονικών (Λεόντιος Μαχαιράς, Γεώργιος Βουστρώνιος). Ο Μαχαιράς, που χρησιμοποίησε την κυπριακή διάλεκτο, ασχολείται βασικά με την ιστορία της Κύπρου από το 1359-1432 στο έργο του «Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου» κι ο Βουστρώνιος από το 1456-1501. Από την τελευταία περίοδο της Ενετοκρατίας μάς σώθηκε μια συλλογή λυρικών ποιημάτων, που χαρακτηριστικά γνωρίσματα έχουν την εξευγενισμένη μορφή, με την οποία παρουσιάζουν τον έρωτα, τη χρήση της ομοιοκαταληξίας, το λεπτό αίσθημα, το παιγνιδιάρικο ύφος και τον επιδέξιο χειρισμό της γλώσσας, που είναι έντονα ιδιωματική.

3. **Κρήτη**. Το 1211 η Κρήτη κατακτήθηκε από τους Ενετούς, που την κράτησαν στην εξουσία τους ως το 1669, οπότε την κατέλαβαν οι Τούρκοι. Κατά την περίοδο της Βενετοκρατίας, που μας ενδιαφέρει, οι Ενετοί αναγνώρισαν την ορθόδοξη θρησκεία των Κρητικών κι απέφυγαν να θίξουν τον κατώτερο κλήρο και τα μοναστήρια με τα κτήματά τους. Ως πρωτεύουσα της Κρήτης διατήρησαν το Χάνδακα (Ηράκλειο). Κατά τους δυο πρώτους αιώνες οι Κρητικοί προσπάθησαν να αποτινάξουν τον ενετικό ζυγό με επαναστάσεις. Ύστερα όμως από την πτώση της Κωνσταντινούπολης το 1453 αρχίζει περίοδος ειρηνικής συνύπαρξης του πληθυσμού με τους κατακτητές. Η αποκατάσταση εσωτερικής ειρήνης στην Κρήτη δημιούργησε τις απαραίτητες προϋποθέσεις για την πολιτιστική της ανάπτυξη, που συντελέστηκε σε δύο χρονικές περιόδους. Η πρώτη (15ος - τέλη 16ου αι.) είναι η περίοδος της προετοιμασίας: η γλώσσα είναι ακόμη επηρεασμένη από την κοινή της δημώδους

βυζαντινής λογοτεχνίας με πολλούς αρχαϊσμούς και πολλά στοιχεία του κρητικού ιδιώματος· σιγά σιγά όμως καλλιεργείται· ο στίχος απαλλάσσεται βαθμιαία από τις ατέλειές του και γίνεται πιο εύπλαστος. Έτσι προετοιμάζεται το έδαφος για τη δεύτερη περίοδο, της ακμής. Τότε άξιοι δημιουργοί, όπως ο Γεώργιος Χορτάτσης, ο Βιτσέντζος Κορνάρος κ.ά., οδήγησαν την κρητική ποίηση σε αξιοθαύμαστη άνθηση.

Ι. Πρώιμη Περίοδος της Κρητικής Λογοτεχνιας

Κατά την περίοδο αυτή η βυζαντινή παράδοση δεν επιβιώνει μόνο στη γλώσσα και στη στιχουργία, αλλά και στα θέματα, που είναι ποικίλα: ιστορικά, θρησκευτικά, ηθικοδιδακτικά και σατιρικά. Παράλληλα όμως ευεργετική είναι και η διείσδυση του πνεύματος της Αναγέννησης, ιδίως της ιταλικής. Αποτέλεσμα των παραπάνω επιδράσεων είναι τα έργα της πρώιμης περιόδου, επώνυμα ή ανώνυμα, που στα τέλη του 15ου αι. πληθαίνουν. Στα έργα αυτά είναι πιο έντονα τα σημάδια του γλωσσικού κρητικού ιδιώματος. Ως προς τα θέματά τους μπορούμε να τα κατατάξουμε σε ομάδες ως εξής:

α) Σε όσα έχουν ως θέμα τον έρωτα (λ.χ. η *Ριμάδα κόρης και νιου*).

β) Σε όσα σατιρίζουν τα σύγχρονα ήθη· η σάτιρα αυτή γίνεται με τόλμη και παρατηρητικότητα ασυνήθιστη ως την εποχή αυτή. Από τα σατιρικά στιχουργήματα πιο αξιόλογα είναι: 1) του Στέφ. Σαχλίκη, που με τις παραστατικές του περιγραφές και την οξύτατη σάτιρά του μας δίνει μια εικόνα της αστικής ζωής του καιρού του και 2) το *Γαδάρου, Λύκου και Αλουπούς διήγησις χαρίεις*, που συνεχίζει τη βυζαντινή παράδοση των ιστοριών των ζώων.

γ) Σε όσα αναφέρονται σε θέματα που έχουν σχέση με το θάνατο και την παροδικότητα της ζωής. Στην περίπτωση αυτή οι ποιητές ακολουθούν αντίστοιχα ρεύματα που αναφαίνονται στη Δύση. Τέτοια διάθεση εκφράζουν τα εξής: 1) *Ρίμα θρηνητική εις τον πικρόν και ακόρεστον Άδην* του Ιωάννη Πικατόρου, που πραγματεύεται το ίδιο θέμα με τον *Απόκοπο* του Μπεργαδή, αλλά δε διαθέτει τις αρετές του, και 2) Ο *Απόκοπος* του Μπεργαδή, που είναι το πιο αξιόλογο έργο της πρώιμης περιόδου.

ΙΙ. Η Περιοδος Ακμης της Κρητικης Λογοτεχνιας (τέλη 16ου αι. - 1669)

Η άνθηση της κρητικής λογοτεχνίας του 17ου αι. προετοιμάστηκε από τους ποιητές της προηγούμενης περιόδου. Υπήρχε, επομένως, υποδομή, το κατάλληλο δηλαδή ποιητικό έδαφος, που δίνει τη δυνατότητα στους ποιητές του 17ου αι. ν' αφομοιώνουν δημιουργικά τις ξένες (ιταλικές κυρίως) επιδράσεις. Η ποιητική όμως παράδοση συμβαδίζει και με μια ανάλογη πολιτιστική ανάπτυξη. Ήδη από το 15ο αι. έχουμε ενδείξεις που φανερώνουν ότι στη βενετοκρατούμενη Κρήτη υπήρξε ανώτερη παιδεία. Την πολιτιστική αυτή ανάπτυξη ενισχύει η βενετσιάνικη κατοχή, που είχε ως συνέπεια τη διείσδυση του πολιτισμού της δυτικής αναγέννησης. Αν θέλαμε να επισημάνουμε μερικά βασικά χαρακτηριστικά αυτής της περιόδου, θα μπορούσαμε να τα εντοπίσουμε στο λογοτεχνικό είδος που κυριάρχησε, τη γλώσσα και τη δημιουργική πνοή των ποιητών.

1. Το λογοτεχνικό είδος. Εκτός από τη *Βοσκοπούλα* που ανήκει στην ποιμενική ποίηση, και τον *Ερωτόκριτο*, που θα μπορούσαμε να τον ονομάσουμε έμμετρο μυθιστόρημα, τα άλλα έργα της περιόδου αυτής είναι θεατρικά. Αυτό δείχνει πως στην Κρήτη οι συνθήκες ευνοούν την ανάπτυξη του θεάτρου κι ότι υπάρχει κοινό αρκετά ώριμο, για να το δεχτεί. Όπως ξέρουμε, σ' όλο το Μεσαίωνα δεν έχουμε θέατρο, ούτε στο Βυζάντιο ούτε στην Ευρώπη. Στην Ευρώπη συναντούμε μονάχα τυποποιημένες θρησκευτικές παραστάσεις, συνήθως αναπαραστάσεις σκηνών της Π. και Κ. Διαθήκης, που ονομάζονται *μυστήρια*. Το θέατρο προϋποθέτει ανθρώπους που σκέπτονται ελεύθερα και είναι απαλλαγμένοι από τη δεσποτεία του μύθου και του δόγματος.

Στην Αναγέννηση δημιουργούνται οι κατάλληλες προϋποθέσεις για ν' αναπτυχθεί ξανά η δραματική τέχνη, η κωμωδία και η τραγωδία. Η αναγεννησιακή τραγωδία, που στη μορφή συχνά μιμείται την αρχαία, είναι διαποτισμένη από το πνεύμα της εποχής, που λατρεύει την ελεύθερη σκέψη, προβάλλει ως ιδανικό τύπο τον άνθρωπο που είναι ελεύθερος, αντιμετωπίζει τη ζωή με αισιοδοξία και γεύεται τις χαρές της. Όλη αυτή η ανανεωτική πνοή της Αναγέννησης (κυρίως της ιταλικής) θα περάσει στη λογοτεχνική παραγωγή της Κρήτης και περισσότερο στη θεατρική.

2. Η γλώσσα. Η γλώσσα, που χρησιμοποίησαν οι ποιητές της περι-

όδου αυτής είναι η κρητική διάλεκτος της εποχής, απαλλαγμένη από διάφορα λόγια στοιχεία ή μεσαιωνικά κατάλοιπα. Όπως παρατηρεί ο Λίνος Πολίτης, «Το ντόπιο ιδίωμα υψώνεται σε μια γλώσσα λογοτεχνική, κομψή, ικανή να αποδώσει τις πιο λεπτές αποχρώσεις του ποιητικού στοχασμού. Μια γλώσσα διαμορφωμένη με βούληση καλλιτεχνική. Ίσως ποτέ άλλοτε η δημοτική δε γράφτηκε με τόση καθαρότητα και με τόση συνέπεια στη νεοελληνική λογοτεχνία».[1]

3. Η δημιουργική πνοή. Η φιλολογική έρευνα έχει εξακριβώσει πως και στην Κρήτη συνέβη ό,τι συνηθιζόταν την εποχή αυτή σ' όλη σχεδόν την Ευρώπη. Οι ποιητές έγραφαν τα έργα τους βασισμένοι σε κάποιο ξένο πρότυπο. (Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Σαίξπηρ). Πράγματι, κάθε κρητικό έργο βασίζεται, ως προς την υπόθεση, σε κάποιο δυτικό, ιταλικό κυρίως. Ο ποιητής συνήθως διασκευάζει το πρότυπό του και με το δημιουργικό του πνεύμα κατά κανόνα το ξεπερνά σε λογοτεχνική αξία.

III. Η Λογοτεχνικη παραγωγη

Η Βοσκοπούλα είναι δείγμα της ποιμενικής ποίησης που είναι πολύ διαδεδομένη κατά την περίοδο της Αναγέννησης κι εκφράζει τη νοσταλγία των κατοίκων της πόλης για τη φυσική ζωή. Το όνομα του ποιητή μάς είναι άγνωστο. Πρωτοτυπώθηκε το 1627, πρέπει όμως να γράφτηκε πιο πριν (γύρω στα 1590).

Αν όμως ο ποιητής της Βοσκοπούλας μάς είναι άγνωστος, ξέρουμε σήμερα τα ονόματα των ποιητών που δέσποσαν κατά την περίοδο που εξετάζουμε: είναι ο Γεώργιος Χορτάτσης κι ο Βιτσέντζος Κορνάρος. Ο πρώτος θεωρείται εισηγητής του θεάτρου στην Κρήτη· ο δεύτερος με τον *Ερωτόκριτο* οδηγεί την κρητική λογοτεχνία στην πιο κορυφαία στιγμή της. Καρπός της συγγραφικής τους δράσης κι άλλων ομοτέχνων τους είναι τα εξής θεατρικά είδη: τραγωδίες, κωμωδίες, κι από ένα θρησκευτικό και ποιμενικό δράμα.

α) Τραγωδίες:

Ι. Ερωφίλη. Είναι το σημαντικότερο έργο του Γ. Χορτάτση.

ΙΙ. Βασιλεύς ο Ροδολίνος. Ποιητής της είναι ο Ιωάννης Ανδρέας Τρώ-

1. Λίνου Πολίτη, *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας*, Αθήνα 1978, σ. 66.

ιλος από το Ρέθυμνο. Το θέμα που κυριαρχεί στην τραγωδία αυτή είναι η σύγκρουση του ήρωα ανάμεσα σε δύο αισθήματα: το αίσθημα της φιλίας και το αίσθημα του έρωτα.

III. Ζήνων. Ο ποιητής μάς είναι άγνωστος.

β) Κωμωδίες:

I. Κατζούρμπος του Γ. Χορτάτση.

II. Στάθης. Δεν ξέρουμε ούτε τον ποιητή ούτε το χρόνο που γράφτηκε.

III. Φουρτουνάτος του Μάρκου Αντωνίου Φώσκολου.

γ) Θρησκευτικό δράμα: Η *Θυσία του Αβραάμ*. Σήμερα θεωρείται βέβαιο ότι ποιητής της είναι ο Βιτσέντζος Κορνάρος, που επεξεργάστηκε το πρότυπό του με αρκετή ελευθερία. Το έργο διακρίνεται για τη δραματική του ένταση και τη σκιαγράφηση του ανθρώπινου πόνου του πατέρα και της μητέρας.

δ) Ποιμενικό δράμα:

Πανώρια. Είναι νεανικό έργο του Γεωργίου Χορτάτση. Παλιότερα ήταν γνωστό με τον τίτλο *Γύπαρης*.

Το πιο σημαντικό όμως έργο της περιόδου είναι ο *Ερωτόκριτος* του Β. Κορνάρου, που βασίστηκε σ' ένα συνηθισμένο μυθιστόρημα της εποχής κι έγραψε ένα πραγματικό αριστούργημα. Η αφομοιωτική και δημιουργική ικανότητα των ποιητών της Κρήτης φτάνει με τον *Ερωτόκριτο* στην κορύφωσή της.

(Περισσότερες πληροφορίες για τον Γ. Χορτάτση και τον Β. Κορνάρο βλ. στα βιογραφικά τους σημειώματα. Επίσης για την *Ερωφίλη*, το *Βασιλέα Ροδολίνο*, τον *Κατζούρμπο*, τον *Ερωτόκριτο* και τη *Θυσία του Αβραάμ*, βλ. στα αντίστοιχα εισαγωγικά σημειώματα).

Ελληνισμός της διασποράς

Οι λόγιοι της διασποράς πρόσφεραν πολλά στην ανάπτυξη των σπουδών για την αρχαιότητα. Μακριά όμως από την πατρίδα τους, τα πρώτα χρόνια δε βρήκαν το κατάλληλο έδαφος για να επιδείξουν λογοτεχνική δραστηριότητα. Από τους στιχουργούς και τους συγγραφείς που έζησαν στη Βενετία ο πιο σημαντικός είναι ο *Ν. Σοφιανός* που

μετέφρασε το Ψευδοπλουτάρχειο έργο *Περί παίδων αγωγής* (1544) και συνέταξε τη *Γραμματική τέχνη*. Πρόκειται για γραμματική της δημοτικής γλώσσας, που πρωτοεκδόθηκε το 1870.

Τουρκοκρατούμενος ελληνισμός

Τον πρώτο αιώνα μετά την Άλωση τα δείγματα της πνευματικής δραστηριότητας του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού είναι περιορισμένα. Το δεύτερο όμως μισό του 16ου αιώνα ο υπόδουλος ελληνισμός αρχίζει να δραστηριοποιείται πνευματικά. Αποφασιστικό ρόλο σ' αυτή την αλλαγή έπαιξε η εκκλησία, που αντικατέστησε την ανύπαρκτη πολιτική εξουσία κι ενίσχυσε τη θρησκευτική πίστη και το εθνικό φρόνημα των σκλαβωμένων Ελλήνων. Με την ίδρυση σχολείων θέλει να ενισχύσει το Γένος με περισσότερα παιδευτικά κέντρα. Η φωτισμένη αυτή δραστηριότητα της εκκλησίας ονομάστηκε Θρησκευτικός Ουμανισμός. Ο κληρικός και λόγιος Μελέτιος Πηγάς (1535-1602) θα χρησιμοποιήσει στους λόγους του ζωντανή δημοτική γλώσσα. Έτσι καλλιεργείται η εκκλησιαστική ρητορική σε γλώσσα δημοτική, την οποία θα τη χρησιμοποιήσουν κατόπιν συστηματικά οι μεταγενέστεροι εκκλησιαστικοί ρήτορες. Ο Κύριλλος Λούκαρις (1572-1638) είναι η πιο μεγάλη μορφή του θρησκευτικού ουμανισμού. Πατριάρχης στην αρχή στην Αλεξάνδρεια κι αργότερα στην Κωνσταντινούπολη (όπου τον εκτέλεσαν οι Τούρκοι) ανέπτυξε σημαντική δράση και ίδρυσε το πρώτο τυπογραφείο στο χώρο του υπόδουλου ελληνισμού. Ανακαίνισε επίσης την Πατριαρχική Σχολή, όπου δίδαξε ο Θεόφιλος Κορυδαλεύς (1560-1645), που έγραφε υπομνήματα στα έργα του Αριστοτέλη και δίδαξε σε σχολεία, τα οποία τότε ιδρύονταν σε πολλές πόλεις. Σημαντική μορφή της περιόδου αυτής είναι κι ο Ευγένιος Γιαννούλης ο Αιτωλός (1600-1682) που δίδαξε κυρίως σε μικρές πόλεις της Αιτωλίας και Ευρυτανίας.

Καταλόγια

Καταλόγια ή Ερωτοπαίγνια ονομάζουμε μια σειρά από ερωτικά ποιήματα που γράφτηκαν στα μέσα του 15ου ως τις αρχές του 16ου αι. (ίσως στη Ρόδο, που αυτή την εποχή κατέχεται από τους Φράγκους) και σώθηκαν σε χειρόγραφα. Καταλόγι(ν) σήμαινε, κυρίως στα βυζαντινά χρόνια, δημοτικό ερωτικό τραγούδι. Τα ποιήματα αυτά δεν είναι δημοτικά, αλλά βρίσκονται πολύ κοντά στη δημοτική ποίηση, όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε από τα ακόλουθα αποσπάσματα.

[Αν ήξευρα, κυράτσα μου...]

Αν ήξευρα, κυράτσα μου, πότε θέλεις κινήσει
και πόθεν θέλεις διαβεί με τες αρχοντοπούλες,
την στράταν σου να φύτεψα μηλιές και κυδωνίτσες
και νεραντζούλες και κιτρές και δάφνες και μυρσίνες
5 τον δρόμον σου τριανταφυλλιές να μη σε πιάνει ο ήλιος,
κι όπου διαβαίνει και πατείς ήθελα σπέρνει μόσχον,
και να μυρίζει η στράτα σου, και συ να μην το ξεύρεις,
να μη μαυρίζει, λυγερή, στον ήλιο η ελικιά σου.*
. . . . . .
Η ταπεινή καρδούλα μου πολύν καλόν σε θέλει,
10 αφέντη τετραλύγιστε* και βεργαναλεμένε·*
νομίζω μάγια μ᾽ έκαμες και πάντα σε θυμούμαι.
Που μ᾽ εύρε, που μ᾽ εκόλλησεν η περισσή σου αγάπη;
Εσέβην* κι ετυλίχτηκεν στα φύλλα της καρδιάς μου,

ελικιά: παράστημα (εδώ: γενικά η ομορφιά).
τετραλύγιστος: ευλύγιστος, λυγερός.
βεργαναλεμένος: ψηλός και λυγερός σα βέργα.
εσέβην: γ΄ πρόσωπο, μπήκε.

εσέβην κι εριζώθηκεν κι εγέμισεν τα φύλλα·
15 και ήλθασιν οι γείτονες και εσυμβούλευσάν με,
και όλοι βουλή μ᾽ εδώκασιν να σε απολησμονήσω.
Κι εγώ απεκρίθην και είπα τους κι εκατηγόρησά τους:
εσείς πολλά* αγαπήσατε την αποχωρισιά μας,
δι᾽ αυτό με συμβουλεύετε να τον ελησμονήσω·
20 μαχαίρια και αν με κόφτουσιν, πριόνια και αν με πριονίζουν
ως πότε ζω και φαίνομαι, τον αγαπώ ουκ αρνούμαι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι περιβάλλον δημιουργεί με τη φαντασία του ο ερωτευμένος νέος για την κόρη; Τι θέλει να τονίσει ιδιαίτερα;
2. Στους πρώτους στίχους βρίσκουμε αρκετά υποκοριστικά (να τα σημειώσετε)· τι δηλώνει η παρουσία τους εδώ;
3. Να σχολιάσετε την αντίθεση που χρησιμοποιεί η κόρη: ταπεινή καρδούλα μου - αφέντη· τι θέλει να δηλώσει;
4. Πώς εκφράζει η κόρη τα αισθήματά της για το νέο στους στ. 9-12;
5. Πού αποδίδει τις συμβουλές των γειτόνων η κόρη; Πιστεύετε ότι έχει οπωσδήποτε δίκιο;

Πάνος Βαλσαμάκης (1900-1986), **Σύνθεση** σε κεραμικό

πολλά: πολύ.

Κυπριακά

Η Κύπρος είναι από τις ελληνικές περιοχές που πρόφτασαν να γνωρίσουν την ευρωπαϊκή αναγέννηση. Με τις σταυροφορίες είχε περάσει στην κατοχή των Φράγκων ιπποτών και έπειτα των Ενετών. Απ' αυτούς την πήραν οι Τούρκοι ύστερα από σκληρούς αγώνες (1571).

Από την τελευταία περίοδο της Ενετοκρατίας (16ος αι.) μας σώθηκε σε χειρόγραφο της Μαρκιανής Βιβλιοθήκης μια συλλογή λυρικών ποιημάτων που είναι έντονα επηρεασμένα από την ποίηση του Πετράρχη. Είναι γραμμένα στην κυπριακή διάλεκτο και σε ποικίλες στιχουργικές μορφές που συνηθίζονταν στην Ιταλία κατά την Αναγέννηση (σονέτα, τερτσίνες, οχτάβες κτλ.) Διακρίνονται για το λεπτό τους αίσθημα, το παιγνιδιάρικο ύφος και τον επιδέξιο χειρισμό της γλώσσας.

[Πάγω...]

Κοντεύγ' η ώρα κι ο καιρός, κυρά μου,
που μέλλει να μισέψω από ξαυτόν σου,
όμως αφήννω* δα στον ορισμόν σου
όλον τον εμαυτόν μου, αγγέλισσά μου.

Μηδέ απορείς, αν εμπορώ, θεά μου,
μισεύγοντα ν' αφήσω εμέν σ' αυτόν σου:
μισεύγω αμμ' όπου πάγω, γοιον δικός σου,
μένουσιν μετά σεν τα πνεύματά μου.

* Στην κυπριακή διάλεκτο, τα δύο όμοια σύμφωνα προφέρονται και τα δύο.

Πάγω, κι αν ένωσες ποτέ σ' εσέναν
πάθος αγάπης, βλέπε την καρδιάμ μου
πας και το σώμαν πιον δεν σε βιγλίσει.

Αν πει κανένας κι άλλην παρά σέναν
αγάπησα ποτέ, πε αχ την μεριάμ μου:
με δίχως την καρδιάν, πώς ν' αγαπήσει;

[Απόδοση στη νεοελληνική]

Κοντεύει η ώρα κι ο καιρός, κυρά μου, που θα πρέπει να φύγω από κοντά σου, όμως, άγγελέ μου, αφήνω εδώ στους ορισμούς σου όλο τον εαυτό μου.

Και μην απορείς, θεά μου, πώς θα μπορέσω φεύγοντας ν' αφήσω τον εαυτό μου σ' εσένα· φεύγω, αλλά όπου κι αν πάω, σαν δικός σου [που είμαι], μένουν μαζί σου οι σκέψεις μου.

Φεύγω, κι αν κάποτε ένιωσες μέσα σου πάθος αγάπης, φύλαγε την καρδιά μου, γιατί ίσως το σώμα μου δε θα μπορέσει να σε αντικρίσει πια.

Κι αν κάποιος σου πει πως αγάπησα ποτέ κάποιαν άλλη, εκτός από σένα, πες του από μέρους μου: χωρίς την καρδιά του, πώς ήταν δυνατό ν' αγαπήσει;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παραβάλετε κάθε στροφή του ποιήματος με την απόδοσή της στην κοινή νεοελληνική επισημαίνοντας τις αντιστοιχίες των λέξεων ή των φράσεων. Έπειτα ξαναδιαβάστε σιωπηρά το ποίημα.
2. Ποιες είναι οι διαβεβαιώσεις που δίνει ο ποιητής στην αγαπημένη του;
3. Ο τελευταίος στίχος βγαίνει μ' ένα χαριτωμένο συλλογιστικό τρόπο. Μπορείτε να τον διαπιστώσετε;
4. Το ποίημα έχει τη μορφή του σονέτου· να επισημάνετε τα μορφολογικά του γνωρίσματα. Τα γνωρίσματα αυτά τα συναντούμε τώρα για πρώτη φορά στη νεοελληνική ποίηση (το είδος του στίχου, την ομοιοκαταληξία, τη μορφή του σονέτου). Σε ποια συμπεράσματα οδηγούμαστε απ' αυτή τη διαπίστωση ως προς την προέλευσή τους;
5. Τα κυπριακά ποιήματα είναι γραμμένα στην κυπριακή διάλεκτο. Ποιες άλλες διαλέκτους της νεοελληνικής γλώσσας ξέρετε;

Μπεργαδής

Απόκοπος

Ο *Απόκοπος* του Μπεργαδή είναι από τα πιο αξιόλογα έργα της πρώιμης κρητικής λογοτεχνίας. Φαίνεται ότι γράφτηκε στην Κρήτη στα τέλη του 15ου αι., όπως συμπεραίνουμε από εσωτερικά τεκμήρια και κυρίως από τη γλώσσα του. Τυπώθηκε για πρώτη φορά στη Βενετία το 1519 και ακολούθησαν πολλές ανατυπώσεις, που μαρτυρούν τη μεγάλη του φήμη.

Για τον ποιητή Μπεργαδή δεν ξέρουμε τίποτε, πιστεύεται όμως ότι καταγόταν από το Ρέθυμνο όπου συναντούμε το ίδιο επώνυμο σε καταλόγους του 17ου αιώνα.

Το ποίημα εκτείνεται σε 490 στίχους. Ο ποιητής περιγράφει μια κάθοδό του «εις Άδου». Το θέμα είναι πολύ παλιό· το συναντούμε στον Όμηρο, στο Βιργίλιο και, στα νεότερα χρόνια, στο Δάντη. Ο Μπεργαδής το χειρίζεται με τρόπο εντελώς προσωπικό. Αρχίζει με μια αλληγορική διήγηση· διηγείται ότι ονειρεύτηκε πως ανέβηκε σ' ένα δέντρο (το δέντρο της ζωής), όπου φώλιαζε μελίσσι, για να δρέψει το μέλι. Έσπασε όμως το δέντρο και ο ποιητής έπεσε στον γκρεμό και στο ανοιχτό στόμα ενός δράκοντα (του Άδη). Έτσι βρέθηκε ζωντανός στον Κάτω Κόσμο. Εκεί τον τριγυρίζουν οι νεκροί και ζητούν να μάθουν αν υπάρχει ακόμα ο Απάνω Κόσμος κι αν οι ζωντανοί τούς θυμούνται –όπως φαίνεται και στα αποσπάσματα που ακολουθούν.

«Για τον Μπεργαδή ο θάνατος δεν είναι τόσο η διάλυση του φυσικού οργανισμού όσο η απόλυτη απουσία από τη ζωή και από τη μνήμη των ζωντανών. Αυτή την έννοια έχει και η επιμονή του στο θέμα της λήθης των νεκρών».[1] Τον τίτλο του το έργο τον πήρε από τον πρώτο στίχο του:

Μιαν από κόπου ενύσταξα, να κοιμηθώ εθυμήθην
(= κάποτε νύσταξα από την κούραση και επιθύμησα να κοιμηθώ).

[Ειπέ μας αν κρατεί ουρανός]

«...Ειπέ μας αν κρατεί ουρανός* κι αν στέκει ο κόσμος τώρα·
ειπέ αν αστράπτει και βροντά και αν συννεφιά* και βρέχει

1. Στυλιανός Αλεξίου, *Απόκοπος - Βοσκοπούλα*, (Εισαγωγή) εκδ. Ερμής, σ. 11.

κρατεί ο ουρανός: υπάρχει.
συννεφιά: συννεφιάζει.

και ο Ιορδάνης* ποταμός αν κυματεί και τρέχει·
και αν είναι κήποι και δεντρά, πουλιά να κιλαδούσι
5 και ανέ* μυρίζουν τα βουνά και τα λαγκάδια αχούσιν.*
Είναι λιβάδια δροσερά, φυσά γλυκύς αέρας,
λάμπουσιν τ᾽ άστρη τ᾽ ουρανού και αυγερινός αστέρας;
Και ανέ σημαίνουν οι εκκλησιές και ψάλλουν οι παπάδες
και αν γέρνουνται* και την αυγήν ν᾽ άφτουσι* τες λαμπάδες.
10 Παιδιά και να* μαζώνουνται νέοι το καλοκαίριν
και να περνούν τες γειτονιές κρατώντ᾽ από το χέριν
και μετά πόθου την αυγήν να παρατραγουδούσι*
και σιγανά να περπατούν, με τάξιν να περνούσι;
Γίνουνται γάμοι και χαρές, παράταξες* και σκόλες;
15 Φιλοτιμούνται* οι λυγερές τάχα και χαίροντ᾽ όλες;
Στον κόσμον, τον* εδιάβαινες, στες χώρες, τες* επέρνας,
οι ζωντανοί, οπού χαίρουνται, αν μας θυμούντ᾽ ειπέ μας...»
.....
...Και απείτις* τους εσύντυχα* και αυτοί αποκριθήκαν,
έποικαν* σχήμα* σιωπής και το ρωτάν* αφήκαν.
20 Και αναστενάξαν κι είπασιν οκάτι* καταλόγιν,*
αθιβολήν* πολύθλιβον κι έμοιάζεν μοιρολόγιν.
Άκουσε τι εν* το λέγασιν και τι ᾽ν* το τραγουδούσαν
και πώς, όσο το λέγασιν, δακρύων ουκ εφυρούσαν*:
«Χριστέ, να ράγην* το πλακί,* να σκόρπισεν το χώμα,
25 να γέρθημεν οι ταπεινοί από τ᾽ ανήλιον στρώμα!

Ιορδάνης: ο Γαλαξίας.
ανέ: αν.
αχώ: αντηχώ.
γέρνομαι: εγείρομαι, σηκώνομαι.
άφτω: ανάβω.
και να: άραγε να.
παρατραγουδώ: σιγοτραγουδώ.
παράταξη: διασκέδαση.
φιλοτιμώ: τιμώ.
τον, τες: που.
απείτις: αφού.
συντυχαίνω: μιλώ.
έποικαν: έκαναν.
σχήμα: σημάδι, μορφή, έκφραση.
το ρωτάν: το να ρωτούν.
οκάτι: κάτι (κάποιο).
καταλόγιν: τραγούδι.
αθιβολή: λόγος, ομιλία.
εν᾽: είναι.
τι ᾽ν: τι είναι.
φυρώ: λιγοστεύω, στερεύω.
να ράγη(ν): να έσπαζε.
πλακί: πλάκα (του τάφου).

Να διάγειρεν* η όψη μας, να στράφην* η ελικιά* μας,
να λάλησεν η γλώσσα μας, ν' ακούσθην η ομιλιά μας!
Στον κόσμον να πατήσαμεν, στην γην να περπατούμαν
και να καβαλλικεύγαμεν, γεράκια να βαστούμαν·
Και πριν εμάς να σώσασιν* στους οίκους τα ζαγάρια,*
να δόθην λόγος κι έρχουνται οι λείποντες* – καθάρια,
να 'δαμεν τις να ξέβηκεν* εις συναπάντησίν μας
και τις να μας εδέχθηκεν στην πόρταν της αυλής μας...».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στον 1ο στίχο του α΄ αποσπάσματος διατυπώνεται συνοπτικά το ερώτημα των νεκρών. Να χωρίσετε σε ομάδες τα επιμέρους ερωτήματα που ακολουθούν και να πείτε πού αναφέρεται το καθένα.
2. Τα λόγια και στα δυο αποσπάσματα λέγονται στον Άδη, από νεκρούς, αναφέρονται όμως στον Επάνω Κόσμο. Τι κατορθώνει να εκφράσει ο ποιητής μ' αυτό τον τρόπο;
3. Πώς θα ήθελαν να επιστρέψουν στα σπίτια τους οι νεκροί; Να περιγράψετε τη σχετική σκηνή και με βάση τις λεπτομέρειές της να προσδιορίσετε την περίοδο της Ιστορίας, όπου μας μεταφέρει.
4. Εργασία για το σπίτι: Να συγκρίνετε τα αποσπάσματά μας με τους στίχους Ομ. λ. 493 - 497 (μτφρ. Σιδέρης) και με το παρακάτω δημοτικό τραγούδι ως προς το πνεύμα που εκφράζουν να διατυπώσετε γραπτώς τις παρατηρήσεις σας:

Ν-αυτού στον Άδη που θα πας, ν-αυτού στον κάτου κόσμο,
τήρα μη σε ρωτήσουνε για τον απάνου κόσμο
σαν τι καιρός μας πέρασε και τι καιρός διαβαίνει.
Μην πεις πως πέρασε η Λαμπρή με το Χριστός Ανέστη,
μην πεις για την Πρωτομαγιά με τα πολλά λουλούδια.
Μην πεις πως φτάνει ο Θεριστής, έρχεται καλοκαίρι
και κάμεις νιες να κλάψουνε και νιους να μαραθούνε,
κάμεις και τους ανύπαντρους και σηκωθούν και φύγουν.

διαγέρνω: επιστρέφω.
να στράφη(ν): να ξαναγύριζε.
ελικιά: ανάστημα, κορμοστασιά.
να σώσασιν: να έσωναν, να έφταναν.
ζαγάρι: κυνηγετικός σκύλος.
να δόθην λόγος... λείποντες: να αναγγελλόταν ότι έρχονται οι νεκροί.
να ξέβηκεν: να έβγαινε.

ΠΛΟΥΤΑΡΧΟΥ ΦΙΛΟΣΟΦΟΥ

παιδαγωγός·

Φέλιμον νομίζω καὶ ὄλλογον εἶναι καὶ ποτὶ πόσμον καλὰ ὅσον εἶναι δυνατὸν καὶ κατὰ πόμεν ὅσα αἁρμόζει εἰς τὴν ἀνατροφὴν καὶ τὴν παίδευσιν τῶν ἀιγενῶν ἀνθρώπων· καὶ ἐπὶ κατάφανθοῦμεν ἐκεῖνα ὅπου λῶ τὰ χρειαθοῦν οἱ νέοι, θέλοντας ἀρκαταστάθῃ φρόνιμοι καὶ γενναῖοι καὶ εὐαρέβοι τοῦ τρόπους. καὶ ἴσως κάλλιον εἶναι καρχίσωμεν πρῶτον ἀπ' αὐτὴν τὴν γένεσιν τοῦ ἀνθρώπου· Ὅσοι λογᾶν ἐπιθυμοῦσι κατγένουν πατέρεσ εὐδόξων καὶ λαμπρῶν παιδίων, συμβουλεύσταβις ἄθελα κὰ μὴ συμμίξουν μὲ ὁποίαν τύχη γυναῖκα· πόρνην λέγω πολιτικήν, ἢ πάλακήν· διότι ὅσοι οὐδὲν εἶναι ἀφὸ καλὸν πατέρα καὶ μητέρα, εἰς ὅλην τοὺς τὴν ζωὴν ἔχουν πολλοὺς ὀνειδισμοὺς καὶ λόγους, καὶ κατεὶς ὅπου κὰ θέλει, εὔκολα κὴ ἐλέγχει καὶ ὑβρίζεβις· καὶ διὰ τοῦτο ἄρα φρόνιμος ἤτον ὁ θυρεωρὸς ὁ ποιητής, ὁ ποῖος λέγει· ὅταν ἡ ἀρχὴ καὶ ἡ ῥίζα τοῦ γένους οὐδὲν εἶναι καλή, ἀνάγκη κὰ δυστυχεῖ τὰ παιδία· εἶναι λογᾶν εἰς τὸν ἄνθρωπον καλὸν θησαυρὸς παρρησίας ἡ ἀιγένεια· καὶ ὅσοι ἐπιθυμοῦσι κὰ χουν παιδία γνήσια, αὐ ἔχουν πολὺ πολλοῦ αὐτὴν τὴν ἀιγένειαν· καὶ κατὰ ἀλήθειαν ὅσοι ἄνθρωποι ἔχουν τ' γένος βις νενοθευμένον καὶ μὴ γνήσιον, κὴ τὰ φρονήματα τάβις καὶ τὰ διανοήματα φλὸν ἀεὶ ποτὲ σφάλλουν καὶ τραπεζοῦται· καὶ μάλιστα ὀρθῶς καὶ ἀληθῶς λέγει ὁ ποιητὴς ἐκεῖνος ὁ ποῖος εἶπεν· δυσλογίζει ἐκεῖνος ὅπου νοεῖ ὅτι ἔχει ἄτυχον πατέρα ἢ μητέρα καλὰ κὴ λῶ εἶναι μεγαλόψυχον ἄνθρωπον· ὡς πρὸ πάλιν τὸ εἰπεῖν, ὅσοι ἔχουν εὐδόξους κὴ λαμπροὺς γονεῖς, γέμουν ὑπερηφανείας κὴ μεγαλαυχίας· κὴ λέγουν τὸν διόφαντον τὸν υἱὸν Δεμοστλέους τοῦ στρατηγοῦ τῶν Ἀθηναίων, ὡς πολλάκις εἶπεν εἰς πολλοὺς, ὅτι ἐπὶ αὐτὸς βούλεται, ἐκεῖνο θέλει καὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀθη-

ζ

Πλούταρχος, **Παιδαγωγός**, Βενετία,
εν οικία Βαρθολομαίου καλλιγράφου, 1544

Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος

Χορικό από το Ροδολίνο

Η τραγωδία *Βασιλεύς ο Ροδολίνος* του Ρεθυμνιώτη ποιητή Ιωάννη Ανδρέα Τρώιλου τυπώθηκε στη Βενετία το 1647. Η υπόθεση: Ο βασιλιάς της Μέμφης Ροδολίνος ζητάει σε γάμο την κόρη του βασιλιά της Καρχηδόνας Αρετούσα για λογαριασμό του φίλου του βασιλιά της Περσίας Τρωσίλου. Αυτό το τελευταίο όμως ο Ροδολίνος δεν το αποκαλύπτει, γιατί αν το αποκάλυπτε, ο βασιλιάς της Καρχηδόνας δε θα έδινε την Αρετούσα. Πατέρας και κόρη πιστεύουν ότι γαμπρός θα είναι ο Ροδολίνος και είναι πολύ ευχαριστημένοι. Κατά την επιστροφή στη Μέμφη ο Ροδολίνος αισθάνεται δυνατή αγάπη για την ανυποψίαστη Αρετούσα και βρίσκεται πια σε δίλημμα ανάμεσα στην αγάπη του αυτή και στη φιλία του με τον Τρωσίλο. Τελικά μέσα στις συγκρούσεις που δημιουργούνται όλοι οι ήρωες της τραγωδίας πεθαίνουν αυτοκτονώντας. Παραθέτουμε ένα χορικό.

[Χορικό της Γ΄ πράξης]

Στον Ουρανόν η Γνώση κυριεύγει*
και κυβερνά το φως τση όλη τη κτίση·
εις την υποταγή τση στέκ᾽ η φύση
κι αυτήνης το Μελλούμενο δουλεύγει.*

Τούτο το φως πάσ᾽ αγαθό ερμηνεύγει.*
φως άξο, απού* ποτέ δεν κάμνει δύση,
φως, απού κάμνει αθάνατη τη ζήση
κι απού κι ο ίδιος ήλιος του ζηλεύγει.

Ετούτο δόξες άψευτες χαρίζει
κι απ᾽ όλους που τσι ακτίνες του ακλουθούσι

κυριεύγει: κυριαρχεί.
κι αυτήνης το μελλούμενο δουλεύγει: το μέλλον υπηρετεί τη γνώση· υποδουλώνεται στη γνώση.
ερμηνεύγει: φανερώνει, αποκαλύπτει.
απού: όπου, που.

μηδένας τύχης φόβο δε γνωρίζει.
Αμ' όσοι τέτοιες χάρες δεν ποθούσι
και τση Αγνωσιάς το σκότος τσι αμποδίζει
σκοντάφτουσι κι εις βάραθρα γλιστρούσι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε ποιες έννοιες αντιπαρατίθεται στο ποίημα η γνώση και ποια είναι η σημασία της κάθε αντιπαράθεσης;
2. Έχετε τη γνώμη ότι το ποίημα εκφράζει το πνεύμα της εποχής του και πώς; Για την απάντησή σας να λάβετε υπόψη α) τα γνωστά από την ιστορία χαρακτηριστικά του Μεσαίωνα και της Αναγέννησης και β) τη χρονολογία που γράφτηκε το κείμενο.
3. Ποιος είναι ο ιδιαίτερος τόνος που χαρακτηρίζει το ποίημα;
4. Να επισημάνετε τα μορφικά χαρακτηριστικά του ποιήματος.

ΒΑΣΙΛΕΥΣ, Ο
ΡΩΛΟΛΙΝΟΣ
ΤΡΑΓΩΔΙΑ ΣΥΝΘΕΜΕΝΗ.
ΠΑΡΑ
Ι'ΩΑΝΝΟΥ Α'ΝΔΡΕΑ του ΤΡΩΙΛΟΥ.
Con licentia de' Superiori, & Privilegio.

Εξώφυλλο της α΄ έκδοσης (1647) στη Βενετία
(Αθήνα, Γεννάδειος Βιβλιοθήκη)

Γεώργιος Χορτάτσης

Κατζούρμπος

Ο *Κατζούρμπος* είναι η κορυφαία από τις κωμωδίες του κρητικού θεάτρου. Γράφτηκε από το Γεώργιο Χορτάτση στο τέλος του 16ου αι. και ακολουθεί τα πρότυπα της ιταλικής κωμωδίας των χρόνων της Αναγέννησης. Η υπόθεση της κωμωδίας είναι υποτυπώδης: Δύο νέοι, ο Νικολός και η Κασσάνδρα, αγαπιούνται, αλλά η Πουλισένα, ψυχομάνα της Κασσάνδρας, θέλει να την παντρέψει με τον πλούσιο γερο-Αρμένη, για να κερδίσει χρήματα. Τελικά αποκαλύπτεται ότι η Κασσάνδρα είναι η κόρη του Αρμένη, που την είχαν αρπάξει οι Τούρκοι. Έτσι η κωμωδία τελειώνει με το γάμο των δύο νέων. Η αξία της κωμωδίας δεν οφείλεται στην υπόθεση, αλλά στα κωμικά ευρήματα, στους κωμικούς τύπους και στις κωμικές καταστάσεις, καθώς και στη γρήγορη δράση, τη ρέουσα γλώσσα και τον καλλιεργημένο στίχο.

Στη σκηνή που ακολουθεί βλέπουμε τον Κουστουλιέρη και τον υπηρέτη του Κατζούρμπο. Ο πρώτος είναι ο τύπος του φαφλατά, καυχησιάρη στρατιωτικού που όλο παινεύεται για την παλικαριά και για τα κατορθώματά του, ενώ στην πραγματικότητα είναι δειλός και απόλεμος, «παλικάρι της φακής» που λέει ο λαός. Παρόμοιους τύπους έχει δώσει η Νέα Αττική Κωμωδία και ο Λατίνος κωμικός ποιητής Πλαύτος στην κωμωδία του *Miles gloriosus* (=καυχησιάρης στρατιωτικός). Ο Κατζούρμπος είναι ο τύπος του αστείου υπηρέτη.

ΚΟΥ. Κατζούρμπο, θες να ᾽ρθείς κι εσύ στη μάχη μετά μένα;
Και τάσσω σου μ᾽ ονόματα να βγούμε παινεμένα.
ΚΑ. ᾽Σ ποια μάχη;
ΚΟΥ. Εκεί οπού πολεμού, τ᾽ αυτιά σου να γρικούσι
χίλια ταμπούρλα ᾽ς μια μερά κι εις άλλη να χτυπούσι,
χίλιες λουμπάρδες* να βροντού, και χίλιες στον αέρα 5
παντιέρες ομορφότατες να βλέπεις πάσα μέρα·
χέρια και πόδια να θωρείς ᾽ς τσι κάμπους να κυλιούνται,

λουμπάρδα και μπομπάρδα: όπλο που έριχνε βόμβες ή πέτρες.

κι αρίφνητες αρκουμπουζιές* τριγύρω να γκρικούνται,
να σκοτεινιάσου οι ουρανοί κι ο κόσμος να τρομάσσει,
κι όσο μπορεί πάσα κιανείς στον πόλεμο να ράσσει.* 10

ΚΑ. Συμπάθησ' μου, δεν έρχομαι 's τέχνη που δεν μ' αρέσει
έφευγα, αν ήμουν εδεκεί, στω λουμπαρδιών τη μέση.
Να πάγω; μη, για το Θεό! και πάντεσμη* θωρούσι
τα βόλια τους με το θυμό σε ποια μερά χτυπούσι;
γη πάντες θέλω εγώ πολλά; ένα μιτσό* με φτάνει, 15
όπου κι α μ' εύρει, πάραυτα ζιμιό* να μ' αποθάνει.
Άμε στη μάχη πούρι* εσύ, οπού 'σαι παλικάρι,
κι όλες του κόσμου τις τιμές έπαρ'* εσύ μαγάρι,*
κι εγώ στη χώρα κάθομαι, σαν είμαι μαθημένος.
Δεν έχω χρεία από μαλιές* να βγαίνω παινεμένος. 20

ΚΟΥ. Κακόμοιρε κι ατύχουλα,* σα μποθρακός* δε βγαίνεις
ποτέ σου μέσα οχ τα πηλά,* μα μέσα κει απομένεις!
Οϊμέ, κι ας ήμουν εδεκεί, να μπω να πολεμήσω
σ' ένα φουσάτο μοναχός, τρακόσους να ξεσκίσω
σολδάδους* και τσαούσηδες,* και χίλιους γιανιτσάρους 25
με μια θωριά αγριότατη να διώξω σα γαϊδάρους,
και το σπαθί μου σε καρδιές πασάδων να χορτάσω,
και του Σουλτάνου του Μεεμέτ τα γένια ν' ανασπάσω!

ΚΑ. Πώς; τρώσινε* και τα σπαθιά;

ΚΟΥ. Τρώσι μαθές κι εκείνα.

ΚΑ. Ετούτο δεν το κάτεχα. Γιαύτος* από την πείνα 30
έφαγε το φηκάρι του και τούτο το δικό μου·
τρώει και τα παπούτσια μου μιαν ώρα, στο Θεό μου.

αρκουμπουζιά: η βολή ή ο κρότος από την εκπυρσοκρότηση του αρκουμπουζιού (πυροβόλου όπλου).
ράσσω: εφορμώ.
πάντεσμη και πάντες: μήπως.
μιτσό: μικρό.
ζιμιό: αμέσως.
πούρι: όμως, βέβαια.
έπαρε: πάρε.
μαγάρι: μακάρι.
μαλιά: μάχη.
ατύχουλας: εδώ πολύ δειλός.
μποθρακός: βάτραχος.
οχ τα πηλά: από τη λάσπη.
σολδάδος: στρατιώτης.
τσαούσης: υπαξιωματικός (τουρκ.).
τρώσινε: τρώνε.
γιαύτος: γι' αυτό.

ΚΟΥ. Λοιπό, ανέ λάχεις 'ς μια μαλιά, δε σε βαστάρ* η ψη* σου
να κάμεις πράματα φριχτά κι εσύ με το σπαθί σου:
ΚΑ. Είπα το 'γω από μιας αρχής, δεν έμαθα σκριμίδα.* 35
λοιπό, ανέ λάχει τίβοτις, έχε σε μένα ολπίδα!
ΚΟΥ. Αμ' ίντα θες με το σπαθί κι έρχεσαι μετά μένα;
ΚΑ. Άμα σε ρεσαλτάρουσι,* να σου το δώσω εσένα,
γιατί καλλιά μπορείς εσύ δυο να βαστάς, όχι ένα
εγώ πως είσαι δυνατός καλά 'χω γνωρισμένα. 40
ΚΟΥ. Κατζούρμπο, γύρισ' εδεπά,* ξεσπάθωσε.
ΚΑ. Να ζήσεις,
μη με πειράζεις, κι άσι με.
ΚΟΥ. Μη θες να με μανίσεις!
Πώς; μετά σένα εστοίχισα* για να με ξεκοιλιάσεις;
Δε θα μαλώσω, δε φελώ, κι άσι με, μη με σκάσεις!
ΚΟΥ. Δε θέλω να μαλώσω εγώ... 45
Δυο πόντους της σκριμίδας
θα σ' αρμηνέψω.
ΚΑ. Επ' άσ' εδά!*
ΚΟΥ. Ξεσπάθωσε! Αν επήδας
σαν τράγος, θέλω σήμερον να μάθεις να μαλώνεις.
Ξεσπάθωσε! (*Τονέ χτυπά με το σπαθί*).
ΚΑ. Άσι με, καλέ, για ίντα με σκοτώνεις;
ΚΟΥ. Να μάθεις θέλω, α λάχομε ποθές, α μ' ασσαλτάρει*
μια κομπανία* σολδαδών, να κάμεις σα λιοντάρι. 50
ΚΑ. Πλια ντάνο,* εις την πίστη μου, σου θέλω δώσει μόνο.
Βλέπε μην αφιδαριστείς* σε μένα.
– Ξεσπαθώνω!

βαστάρει: βαστάει.
ψη: ψυχή.
σκριμίδα: ξιφομαχία.
ρεσαλτάρω: επιτίθεμαι, εφορμώ.
εδεπά: εκεί (τοπ. επίρ.).
εστοίχισα: (ρημ. στοιχίζω) υπηρετώ ως δούλος.
εδά: τώρα (χρον. επίρ.).
ασσαλτάρω: επιτίθεμαι, εφορμώ.
κομπανία: ομάδα στρατιωτών (λόχος).
πλιά ντάνο: περισσότερη ζημιά.
αφιδάρομαι: εμπιστεύομαι.

ΚΟΥ. Στάσου σα με θωρείς εμέ, έχ᾽ έτσι το σπαθί σου,
κράτει ψηλά την πόντα* σου, συγκλινε το κορμί σου,
στάσου στη βάρδια* τουτηνέ, κι α λάχει κι έρθει οχθρός σου 55
μ᾽ ένα μαντρέτο,* το λοιπό κι ο πόδας ο δικός σου
κάμε λιγάκι να συρθεί, κι η χέρα σου ας καλάρει
μ᾽ ένα ροβέρσο* αδυνατό τον πόδα να του πάρει.
ΚΑ. Πώς, έτσι, ε; (*Του βαρεί τον πόδα με το σπαθί*).
ΚΟΥ. Οϊμένα, οϊμέ! σκύλε, στον πόδα κάτω μου βάρηκες!
ΚΑ. Πουρί πλια ομπρός σου ᾽δωκα το μαντάτο, 60
πως πλια κακό παρά καλό θες έχεις από μένα.
Δε σ᾽ έκοψα, και το σπαθί δεν είχ᾽ ακονισμένα.
ΚΟΥ. Δε μ᾽ έκοψες, μα επόνεσα. Πρέπει μου τούτη κι άλλη,
γιατί σκριμίδα εβάλθηκα να μάθω ένα βουβάλι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε ποια σημεία της ανάγνωσης του κειμένου σάς έκανε ο ποιητής να γελάσετε; Προσπαθήστε να εξηγήσετε την αιτία και, γενικεύοντας, να βρείτε με ποιο τρόπο κατορθώνει ο ποιητής να δημιουργήσει το κωμικό στοιχείο.
2. Πώς φαντάζεστε τους ηθοποιούς που θα υποδύονταν τους ρόλους σ᾽ αυτή τη σκηνή (ύφος, στάση, κινήσεις, φωνή κτλ.);
3. Να επισημάνετε από τη σκηνή αυτή τα γνωρίσματα του καυχησιάρη στρατιωτικού και να τα παραβάλετε με τα αντίστοιχα γνωρίσματα του τύπου που μας δίνει ο Πλαύτος στο απόσπασμά του.
4. Να γράψετε ένα κείμενο με θέμα γενικά τον τύπο του καυχησιάρη, του κομπαστή.

πόντα (η): η αιχμή.
βάρδια: φρουρά.
στάσου στη βάρδια τουτηνέ: στάσου σ᾽ αυτή την αμυντική στάση.
μαντρέτο: ειδικό χτύπημα του σπαθιού (όρος της ξιφασκίας).
ροβέρσο: χτύπημα με αντίθετη κατεύθυνση (όρος της ξιφασκίας).

Ερωφίλη

Η σημαντικότερη τραγωδία της κρητικής λογοτεχνίας είναι η *Ερωφίλη* του Γεωργίου Χορτάτση. Γράφτηκε γύρω στα 1600 και δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά το 1637 στη Βενετία, μετά το θάνατο του ποιητή. Φαίνεται πως παίχτηκε αρκετές φορές στην Κρήτη, στα τελευταία χρόνια της Ενετοκρατίας. Το έργο είναι εμπνευσμένο από ιταλικό πρότυπο, το *Orbecche* του Gianbattista Giraldi, αλλά ο Έλληνας ποιητής δούλεψε πολύ ελεύθερα, μετρίασε τις αιματηρές σκηνές και έδωσε στους ήρωές του ήθος και περισσότερη ευγένεια. Έφτιαξε ένα έργο ελληνικό στο βαθύτερο χαρακτήρα του.

Τα διαλογικά μέρη της *Ερωφίλης* είναι γραμμένα σε ζευγαρωτούς δεκαπεντασύλλαβους στίχους, ενώ τα χορικά σε τερτσίνες (ιταλικό στιχουργικό σχήμα). Ανάμεσα στις πράξεις του έργου παρεμβάλλονται σκηνές άσχετες με την υπόθεσή του –*Ιντερμέδια*– που είναι θεατρικές διασκευές της ερωτικής ιστορίας του Ρινάλδου και της Αρμίντας από το έργο του Τορκουάτο Τάσο *Ελευθερωμένη Ιερουσαλήμ*.

Υπόθεση της *Ερωφίλης*: Ο Φιλόγονος, βασιλιάς της αιγυπτιακής Μέμφιδας, ανέβηκε στο θρόνο σκοτώνοντας τον αδελφό του. Στην αυλή του μεγαλώνει ένα ορφανό βασιλόπουλο, ο Πανάρετος, γιος του επίσης σκοτωμένου βασιλιά της Τζέρτζας.[1] Η κόρη του βασιλιά Φιλόγονου Ερωφίλη ερωτεύεται τον Πανάρετο κι οι δυο νέοι παντρεύονται μυστικά. Όταν το μαθαίνει ο Φιλόγονος εξοργίζεται, σκοτώνει τον Πανάρετο και στέλνει την καρδιά του ως δώρο στην Ερωφίλη. Η Ερωφίλη αυτοκτονεί και ο Χορός, που τον αποτελούν κορασίδες υπηρέτριες της Ερωφίλης, εξεγείρεται και σκοτώνει το Φιλόγονο. Παρουσιάζεται τότε η σκιά (το φάντασμα) του δολοφονημένου αδελφού και εκφράζει ικανοποίηση για την τιμωρία του δολοφόνου βασιλιά.

ΠΡΑΞΗ Γ΄ - ΣΚΗΝΗ Ε΄
ΧΟΡΟΣ

Του πλούτου αχορταγιά, τση δόξας πείνα,
του χρυσαφιού ακριβιά* καταραμένη,

1. Οι τόποι είναι συμβατικοί· τα πρόσωπα έχουν ελληνικά ονόματα και θρησκεία την αρχαία ελληνική.

ακριβιά: υπερβολική αξία.

πόσα για σας κορμιά νεκρ᾽ απομείνα,
πόσοι άδικοι πολέμοι σηκωμένοι,
5 πόσες συχνές μαλιές* συναφορμά* σας
γρικούνται οληµερνίς στην οικουμένη!
Στον άδην ας βουλήσει* τ᾽ όνομά σας,
κι όξω στη γη μην έβγει να παιδέψει
νου πλιον ανθρωπινόν η ατυχιά* σας·
10 γιατί αποκεί, ως θωρώ, σας έχει πέψει*
κανείς στον κόσμον δαίμονας να ᾽ρθείτε,
τς ανθρώπους μετά σας να φαρμακέψει.
Τη λύπηση μισάτε, και κρατείτε
μακρά τη δικιοσύνη ξορισμένη,
15 κι ουδέ πρεπό, μηδ᾽ όμορφο θεωρείτε,
Για σας οι ουρανοί ᾽ναι σφαλισμένοι,
κι εδώ στον κόσμο κάτω δε μπορούσι
να στέκουν οι άνθρωποι αναπαημένοι·
με τς αδερφούς τ᾽ αδέρφια πολεμούσι,
20 κι οι φίλοι τσι φιλιές των απαρνούνται,
και τα παιδιά τον κύρην* τους μισούσι...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εννοεί ο ποιητής με τους στίχους:
   γιατί... να φαρμακέψει;
2. Να βρείτε τα δεινά που, κατά τον ποιητή, προέρχονται από την «αχορταγιά» του πλούτου και την πείνα της δόξας και να αιτιολογήσετε αυτές τις σχέσεις.
3. Η απληστία του πλούτου και η πείνα της δόξας είναι ανθρώπινα πάθη. Πώς αισθητοποιούνται μέσα στο ποίημα;
4. Το χορικό είναι γραμμένο σε «τερτσίνες». Να βρείτε τα χαρακτηριστικά τους.

μαλιά: μάχη, πόλεμος.
συναφορμά (σας): εξαιτίας (σας).
βουλώ: βουλιάζω, βυθίζομαι.
ατυχία: δυστυχία.
έχει πέψει: έχει στείλει (το ρ. πέμπω).
κύρης: πατέρας.

Γεώργιος Χορτάτσης

Ο Γεώργιος Χορτάτσης από το Ρέθυμνο, σύγχρονος του Σαίξπηρ και του Δομήνικου Θεοτοκόπουλου (Γκρέκο), είναι μαζί με το Βιτσέντζο Κορνάρο η πιο μεγάλη ποιητική φυσιογνωμία της κρητικής λογοτεχνίας και ο εισηγητής του θεατρικού είδους στην Κρήτη. Γεννήθηκε στα μέσα του 16ου αιώνα και πέθανε πιθανόν το 1610. Το έργο του δείχνει ότι είχε λάβει σπουδαία μόρφωση και γνώριζε πολύ καλά τη λατινική και την ιταλική λογοτεχνία και κυρίως το θέατρο. Ακολουθώντας τα πρότυπα του ιταλικού θεάτρου έγραψε και τα δικά του θεατρικά έργα: Την τραγωδία *Ερωφίλη*, την κωμωδία *Κατζούρμπος* και το ποιμενικό δράμα *Πανώρια*, που παλιότερα ήταν γνωστό με τον τίτλο *Γύπαρης*. Η δυνατή ποιητική του προσωπικότητα τον απελευθέρωσε από τη δουλική μίμηση των προτύπων και τον ανεξαρτητοποίησε σε βαθμό που τα έργα του να είναι γνήσια ελληνικά και να ξεπερνούν μάλιστα σε ποιότητα τα πρότυπά τους.

Σχέδια από το αυτόγραφο χειρόγραφο της **Πανώριας** (Αθήνα, Βιβλιοθήκη ναϊδρίου Αιξωνής Γλυφάδας)

Βιτσέντζος Κορνάρος

Η Θυσία του Αβραάμ

Η *Θυσία του Αβραάμ* είναι θρησκευτικό δράμα· πρότυπό της είναι ο *Ισαάκ* του Ιταλού Luigi Groto. Οι πιο πολλοί μελετητές δέχονται σήμερα ότι η *Θυσία* είναι νεανικό έργο του ποιητή του *Ερωτόκριτου* Βιτσέντζου Κορνάρου. Το ελληνικό έργο όμως είναι πολύ ανώτερο από το ξένο πρότυπό του. Η ιδιοτυπία του είναι ότι καταργεί όλα τα εξωτερικά –συμβατικά– γνωρίσματα ενός θεατρικού έργου, όπως είναι η διαίρεση σε πράξεις και σκηνές, ο χορός, ο χώρος και ο χρόνος. Το έργο όμως έχει δραματική υφή και παρουσιάζει με ζωντάνια τον ατομικό πόνο. Ο ποιητής δεν επιμένει τόσο στη θρησκευτική συγκίνηση, όσο στη διαγραφή της ψυχολογικής κατάστασης των προσώπων. Παρουσιάζει αριστοτεχνικά την ψυχολογία του παιδιού, του πατέρα και της μάνας, καθώς και τους δεσμούς και τα αισθήματα που τους συνδέουν.

Δίνουμε ένα απόσπασμα από το αίσιο τέλος της φριχτής δοκιμασίας του Αβραάμ. Τη στιγμή που ήταν έτοιμος να θυσιάσει το μοναχογιό του, η πίστη του είχε πια δοκιμαστεί. Η λύση του δράματος εξελίσσεται ραγδαία. Εμφανίζεται αμέσως ο άγγελος, για να αποτρέψει τη θυσία και ο Αβραάμ στη θέση του παιδιού θυσιάζει ένα κριάρι. Πατέρας και γιος φεύγουν χαρούμενοι από το βουνό. Από τους δούλους, που συναντούν στο δρόμο, στέλνει ο Αβραάμ το Σιμπάν να αναγγείλει γρήγορα στη Σάρρα τη χαρμόσυνη είδηση. Ο Σιμπάν συναντά την Άντα που έρχεται προς το μέρος του αναζητώντας τον Αβραάμ και τον Ισαάκ:

ΣΙΜΠΑΝ

Άντα, ποια τυχη σ' έφερε 's τούτο το μονοπάτι
και είναι πίκρα και χολή η όψη σου γεμάτη;
Η Σάρρα τάχ' απόθανε κι ήρθες να πεις μαντάτο;*
εγώ βαστώ άλλο καλό κι όλο χαρές γεμάτο·
αφέντης μας και το παιδί τον Θιον επροσκυνήσα,
στον πόλεμο οπού εμπήκασι σήμερον ενικήσα
κι επέψασιν εμέν' ομπρός να φέρω το μαντάτο,
που 'ναι χαρές, παρηγοριές, καλές καρδιές γεμάτο.

μαντάτο: είδηση.

ΑΝΤΑ

Ω Κύριε, παντοδύναμε, αφέντη των πραμάτω,
δόξα στην εσπλαχνία σου με το γλυκύ μαντάτο,
που 'πεψες* ανιπόλπιστα κι αφνίδια* εις τη Σάρρα,
που την ηφάνισ' ο καημός και του παιδιού η τρομάρα·
απού 'ρχουμου στον Αβραάμ να 'πω να το κατέχει,*
πως είν' στην ύστερη αναπνιάν και γλιτωμό δεν έχει.
Σιμπάν, και καλοπέ μου το, μην είσαι σαν χαημένος,
ειντά* 'καμεν ο Αβραάμ κι εβγήκε κερδεμένος;

ΣΙΜΠΑΝ

Δεν είν' καιρός να σου μιλώ εδώ στο μονοπάτι,
μ' α θέλεις να μ' αφουκραστείς,* ακλούθα και πορπάτει.*
Αφήνω σε και δεν μπορείς, απόμεινε στη στράτα·
δε θέλουσι παραθεσμιά* ποτέ καλά μαντάτα.

ΣΑΡΡΑ

Βουηθάτε μου να σηκωθώ· κράτει μ' απού το νώμο,
κοντά στη στράτα κάτσε με να συντηρώ* το δρόμο,
για να μπορέσω να ρωτώ όσοι κι ανέ* περνούσι,
για το φρικτό μυστήριον αν ξεύρουν να μου 'πούσι.
Ταμάρ, καημένη, κάτεχε, η γι όρεξή μου λέγει,
μαντάτο τση παρηγοριάς για λόγου μου στρατεύγει*
και σα δαμάκι* αλάφρωση γρικώ* στα σωθικά μου
και σαν αέρα και δροσά τριγύρου στην καρδιά μου.

ΤΑΜΑΡ

Γρικάς, κερά μου, ωσά φωνή που αντιλαλεί στη βρύση;
θωρείς εκείνο οπού γλακά* κοντά στο κυπαρίσσι;

έπεψες (πέμπω): έστειλες.
αφνίδια: ξαφνικά.
κατέχω: ξέρω, καταλαβαίνω.
είντα: τι.
αφουκρούμαι (ακροώμαι): ακούω προσεχτικά.
πορπάτει: περπάτα.
παραθεσμιά: αναβολή, βραδύτητα.
συντηρώ: παρατηρώ με προσοχή.
ανέ: αν.
μαντάτο στρατεύγει: αγγελία έρχεται.
δαμάκι: λίγο, λιγάκι.
γρικώ: ακούω.
γλακώ: τρέχω.

ΣΑΡΡΑ

Εκείνος είν' ο δούλος μας, σώπαινε, να γρικήσω·
είντα φωνιάζει* δε μπορώ να του ξεκαθαρίσω.

ΤΑΜΑΡ

Κερά, καλώς το 'δέκτηκες, το τέκνο συντροφιάζει*
καλά μαντάτα μάς βαστά, χαρές, χαρές φωνιάζει.

ΣΑΡΡΑ

Ώφου καρδιάς απόκτυπος,* ώστε να μου σιμώσει!
κι είντα μαντάτο να 'ρχεται ο δούλος να μου δώσει;

ΣΙΜΠΑΝ

Κερά, τα συχαρίκια μου, επά* 'ναι το παιδί σου,
επά σιμά 'ναι η ζήση σου κι η παρηγόρησή σου.
Και πούρι* όλα τα κλάηματα, τα βάσανα κι η πρίκα,*
όλα χαρές, όλα δροσές σήμερον εγενήκα.
Τυχαίνει να πρεμαζωκτού* δικοί και φίλοι ομάδι,
ν' αποδεκτού* τον Ισαάκ, που 'ρχετ' απού τον άδη.
Επά σιμά 'ν' ο Ισαάκ, επά χαρές μεγάλες,
επά 'ν' το κανακάρικο* κι άνοιξε τσοι αγκάλες.

ΣΑΡΡΑ

Έδε* μαντάτο το 'φερες, έδε μαντατοφόρος,
και κάμπος οπού γίνηκε το γρινιασμένον* όρος!
Δόξα του ύψιστου Θεού και επί γης ειρήνη,
οπού 'δειξες του Αβραάμ σπλάχνος κι ελεημοσύνη·
οπού 'λυπήθης σήμερο κι εμέ τα γερατειά μου
και ήπαψες τους πόνους μου κι ήγιανες την καρδιά μου.
Ω πολυέλεε Θεέ, δοξάζω τ' όνομά σου,

φωνιάζω: φωνάζω.
συντροφιάζω: συνοδεύω.
απόκτυπος: ο χτύπος.
επά: εδώ.
πούρι: γι' αυτό.
πρίκα (πίκρα): πικρία, λύπη.
να πρεμαζωκτού (πρεμαζώνομαι): να συναχτούν.
να αποδεκτού: να υποδεχτούν.
κανακάρης: (κανακάρικο) χαϊδεμένος.
έδε (από την προστακτ. ιδέ): να.
γρινιασμένος: σκυθρωπός, κατσουφιασμένος.

φύλλο δεν πέφτει οκ το δεντρό χωρίς το θέλημά σου.
Δεν ημπορώ να καρτερώ, να στέκω ν' ανιμένω·*
πα ν' απαντήξω* του παιδιού γή απού το νου μου βγαίνω.
Επά 'ναι ο κανακάρης μου, ώφου, η ψυχή μου βγαίνει
και η καρδιά μου δε βαστά's τόση χαρά που μπαίνει.
Κράτει μ' επά στα χέρια σου, οπού 'μαι ακουμπισμένη,
κράτει με, κι απού τη χαρά γρικώ κι η ψη* μου βγαίνει.

ΙΣΑΑΚ

Μάνα μ', επά 'ν' το τέκνο σου, όλο χαρές γεμάτο,
ανάστησέν το ο Θεός απού τση γης τον πάτο.
Δε μου μιλείς; δε μου γελάς και δε με κανακίζεις;*
δεν είμ' εγώ ο Ισαάκ; καλέ, δε με γνωρίζεις;
Τα περασμένα εδιάβησαν και τα γραμμένα ελιώσα,
επάψασι τα κλάηματα, τα βάσανα ετελειώσα.
Ας τη χαρούμε σήμερο ετούτη την ημέρα
κι απού τον άδη έρχομαι και ζωντανό μ' εφέρα.

ΣΑΡΡΑ

Πριν να σε περιλαμπαστώ,* να σε γλυκοφιλήσω,
τ' Αφέντη, οπού σ' εγλίτωσε, θα πα να 'φκαριστήσω.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς προετοιμάζει ο ποιητής ψυχολογικά τη Σάρρα για τη συνάντηση;
2. Πώς κλιμακώνονται οι αντιδράσεις της;
3. Συμμετέχουν ψυχικά οι δούλοι στα γεγονότα;
4. Μπορεί το απόσπασμα του βιβλίου μας να αποτελέσει μια χωριστή σκηνή του δράματος; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.

ανιμένω: αναμένω, περιμένω.
να απαντήξω: να συναντήσω.
ψη: ψυχή.
κανακίζω: χαϊδεύω.
περιλαμπάνω: αγκαλιάζω.

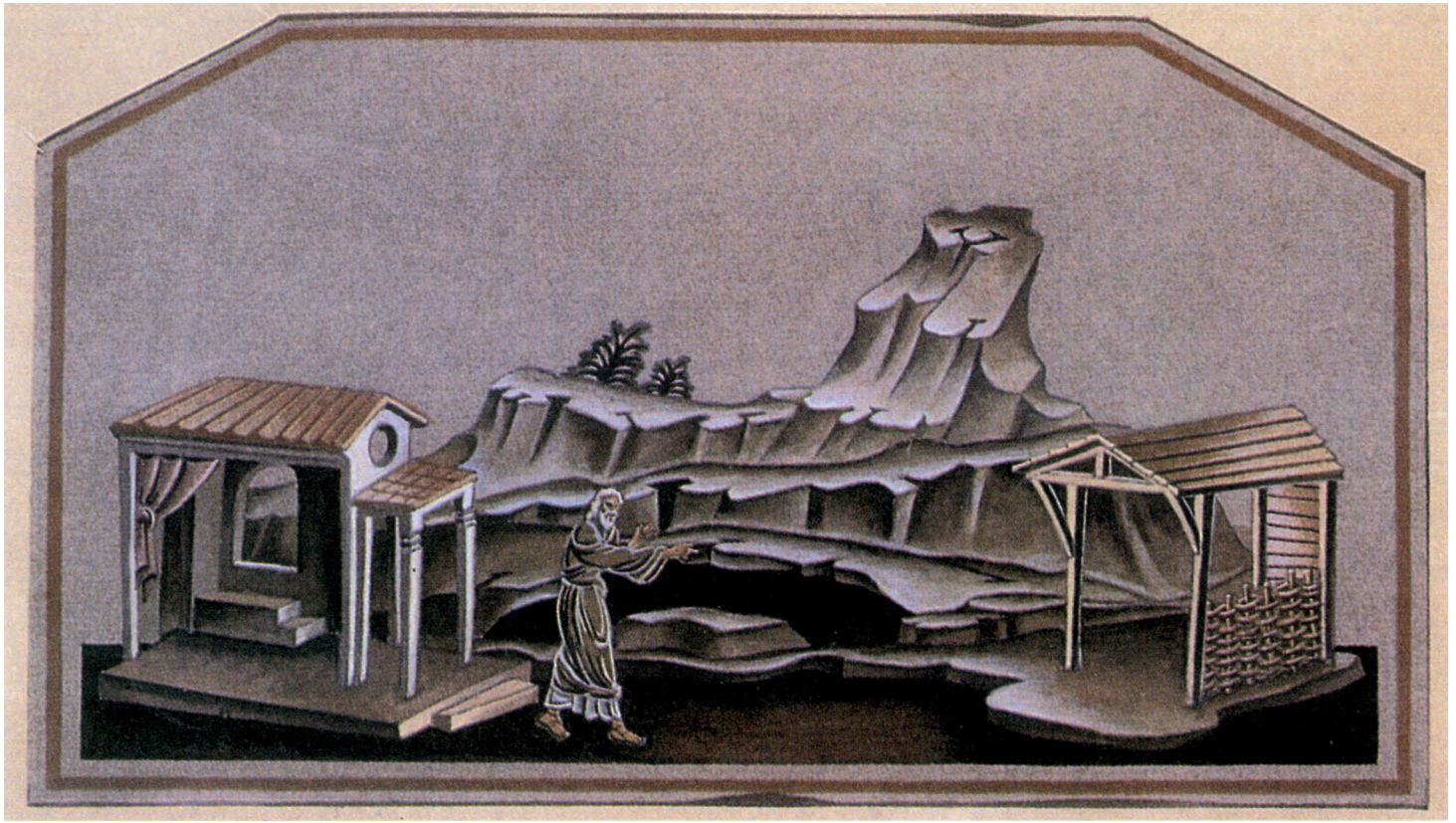

Κλεόβουλος Κλώνης (1900-1988),
Μακέτα σκηνικού για το έργο **Η θυσία του Αβραάμ** (1933) Εθνικό Θέατρο

Ερωτόκριτος

Ο *Ερωτόκριτος* χαρακτηρίζεται ως αφηγηματικό ποίημα ή έμμετρο μυθιστόρημα. Στους πολυάριθμους στίχους του (πάνω από 10.000) εξιστορούνται οι φάσεις που πέρασε η αγάπη δυο νέων, του Ερωτόκριτου και της Αρετούσας, ώσπου να καταλήξει στο αίσιο τέλος της, το γάμο. Μέσα σ' αυτή την ιστορία συμπλέκονται και «των αρμάτω οι ταραχές» και «τση φιλιάς η χάρη», για να προβληθούν και τα άλλα γνωρίσματα του ιπποτικού πνεύματος, η αξία της παλικαριάς και της φιλίας.

Ως άνθρωπος της Αναγέννησης και ως Έλληνας, ο ποιητής διαλέγει για χώρο της δράσης την αρχαία Αθήνα, όχι όμως όπως τη γνωρίζουμε από την ιστορία. Στον *Ερωτόκριτο* τα γεγονότα διαδραματίζονται σ' έναν κόσμο αόριστο ιστορικά, συμβατικό και παραμυθένιο. Το ποίημα διαιρείται σε πέντε μέρη. Στο Α΄ μέρος παρακολουθούμε πώς γεννιέται και ωριμάζει το αίσθημα των δυο νέων. Στο Β΄ μέρος περιγράφεται η γιόστρα (το κονταροχτύπημα) που οργανώνει ο βασιλιάς Ηράκλης, πατέρας της Αρετούσας, για να τη διασκεδάσει. Ακολουθεί (Γ΄ μέρος) η συνάντηση των δυο ερωτευμένων και η απόφαση να ανακοινώσει ο Ερωτόκριτος στο βασιλιά την επιθυμία τους να παντρευτούν. Ο βασιλιάς, έξω φρένων από το θράσος του νεαρού, τον εξορίζει και αποφασίζει να παντρέψει την κόρη του με τον πρίγκιπα του Βυζαντίου. Στην άρνησή της την κλείνει στη φυλακή. Ο Ερωτόκριτος, προτού φύγει, αρραβωνιάζεται με την Αρετούσα. Στο μεταξύ ξεσπάει πόλεμος (Δ΄ μέρος)· ο βασιλιάς των Βλάχων εισβάλλει στο βασίλειο του Ηράκλη. Σε αποφασιστική μάχη ο Ερωτόκριτος, μεταμορφωμένος σε Σαρακηνό, σώζει την κατάσταση. Στο Ε΄ και τελευταίο μέρος ο βασιλιάς από ευγνωμοσύνη τάζει το μισό βασίλειο στον άγνωστο σωτήρα του. Εκείνος απορρίπτει την προσφορά και ζητά για αντάλλαγμα να παντρευτεί την Αρετούσα. Ο βασιλιάς δέχεται, αλλά εκείνη αρνείται ως τη στιγμή που ο Ερωτόκριτος αποκαλύπτει την ταυτότητά του.

α) [ΜΟΝΟΜΑΧΙΑ ΚΡΗΤΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΡΑΜΑΝΙΤΗ]
(Β΄ μέρος, στίχοι 1047 - 1150)

Μεγάλο μέρος στον *Ερωτόκριτο* κατέχουν οι κονταρομαχίες και οι μονομαχίες. Είναι ένα στοιχείο που τον συνδέει με το ιπποτικό πνεύμα των δυτικών έργων.

Ο πατέρας της Αρετούσας, όπως είπαμε, για να διασκεδάσει την κόρη του οργανώνει αγώνα κονταρομαχίας (γιόστρας). Στο αγώνισμα αυτό δύο ιππείς προσπαθούσαν να ρίξει από το άλογο ο καθένας τον αντίπαλο μ' ένα μακρύ κοντάρι χωρίς αιχμή.

Έρχονται πολλά ρηγόπουλα, για να πάρουν μέρος στον αγώνα. Ανάμεσά τους κι ο Σπιδόλιοντας (ή Σπιθόλιοντας), ασιάτης πολεμιστής από την Καραμανία της Μ. Ασίας, και το ρηγόπουλο της Κρήτης Χαρίδημος. Τα δυο αρχοντόπουλα τα χωρίζει βαθύ οικογενειακό μίσος. Γι' αυτό ζητούν και παίρνουν την άδεια από το βασιλιά να μονομαχήσουν με τα σπαθιά μέχρι θανάτου.

Ετότες λέγει ο Κρητικός, ο νιος ο παινεμένος:
«Οπού αποθάνει, απ' όλους σας ας είν' συχωρεμένος»,
και μ' ένα πήδημα ως αϊτός εστάθηκε στο ζάλο*
και βάνει χέρα στο σπαθί κι ανίμενε τον άλλο
5 κι εκείνος πάλι ανάδια* του ογλήγορος σιμώνει
και διχωστάς* παραθεσμιά* σα δράκος ξεσπαθώνει·
και σμίγουν τα γδυμνά σπαθιά, σηκώνουν τα σκουτάρια*
κι αρχίζουσινε τη μαλιά* τούτα τα παλικάρια...
Σα δυο λιοντάρια, όντε βρεθού με πείναν εις τα δάση
10 και βρου φαντό κι απάνω του το 'να και τ' άλλο αράσσει,*
μουγκρίζου κι αγριεύγουσι, πεινού, και με το στόμα
και με τα νύχια αράσσουσι και τρέχουν εις το βρώμα,*
το 'να και τ' άλλο πολεμά, το βρώμα να κερδέσει,
έτσί 'καμαν και τούτοι οι δυο εις του λαού τη μέση.
15 Τριγυρισμένους τσ' έχουσι και στέκου και θωρούσι,
τον πλια αντρειωμένο από τους δυο δεν ξεύρουσι να πούσι
και μόνο εκείνα τα σπαθιά ανεβοκατεβαίνου

ζάλο: το βήμα.
ανάδια: αντίκρυ.
διχωστάς: δίχως.
παραθεσμιά: η αναβολή.
σκουτάρι (το): ασπίδα.
μαλιά: μάχη.
αράσσω και ράσσω: ορμώ.
βρώμα: το· τροφή.

Θεόφιλος (Χατζημιχαήλ) (1871-1934),
Ερωτόκριτος και Αρετούσα Μουσείο Λαϊκής Τέχνης, Αθήνα

κι ώρες ζερβά τα ζάλα τως κι ώρες δεξά τα πηαίνου.
Πολλά μεγάλη δύναμην έχει ο Καραμανίτης,
20 πλιας τέχνης* και πλιας μαστοριάς είν' το παιδί της Κρήτης
και με την τέχνη συντηρά,* την ώρα που μαλώνει,
τη χέρα του Σπιθόλιοντα σε ποια μερά ξαμώνει*
κι εξώφευγε τσι κοπανιές* κι ήβλεπε το σπαθί του
κι ωσάν αϊτός επά κι εκεί επέτα το κορμί του·
25 σύρνεται οπίσω, πηαίνει ομπρός, ζερβά δεξά γιαγέρνει*
και πρίχου* σώσει η κοπανιά εις το σπαθί την παίρνει
κι όποιο σπαθί είχ' έτοια* βαφή, σίδερο δεν το πιάνει
ουδέ ποτέ τσακίζεται ουδ' αδοντιά* δεν κάνει.
Πότε και λίγο του 'διδε κι απάνω εις το σκουτάρι,
30 στη γη κομμάτια το 'ριχνε το φοβερό λιοντάρι.
Ήστεκεν ο Χαρίδημος σαν άντρας κι ανιμένει
κι εγύρευγε να βρει καιρόν η χέρα η τιμημένη.
Δε θέλει δίχως διάφορον* οι κοπανιές να πηαίνου,
ωσάν επηαίναν του θεριού τ' άγριου του θυμωμένου,
35 που πότε εβάρειε το σπαθί, πότες εις το σκουτάρι,
μ' αυτήνες οι λαβωματιές δεν έχουνε τη χάρη.
Μα τούτος έχει απομονή και πολεμά με γνώση
κι εγύρευγέ τονε ανοικτό, για να τόνε λαβώσει,
και πάντα ομπρός στα μάτια του με το σπαθί ξαμώνει,
40 για να τόνε κρατεί μακρά, να μην πολυσιμώνει.
Με τον καιρό ο Χαρίδημος τη χέρα χαμηλώνει
κι ηύρε του το μερί* ανοικτό, δαμάκι* το λαβώνει.
Σ' κείνο τον τόπο του 'βγάλε τότες το πρώτον αίμα
κι αρχίσασι κι εχαίρουντα κείνοι οι πολλοί οπού τρέμα·
45 λιγάκι τον ελάβωσε, πούρι* το αίμα εβγήκε
και το σπαθί του εις το μερί λαβωματιά τού αφήκε

πλιας τέχνης: περισσότερης τέχνης (γενική της ιδιότητας).
συντηρώ: παρατηρώ, βλέπω.
ξαμώνω: απλώνω.
κοπανιά: χτύπημα.
γιαγέρνω: επιστρέφω, γυρίζω.
πρίχου: πριν.
έτοιος: τέτοιος.
αδοντιά: δοντιά.
σκουτάρι: ασπίδα.
διάφορον: κέρδος.
μερί: ο μηρός.
δαμάκι: λίγο.
πούρι: όμως.

κι ωσάν τεχνίτης στ᾽ άρματα πάντα καιρό γυρεύγει
με γνώση και με μαστοριά να κρούγει και να φεύγει.
Τη δεύτερη λαβωματιά στο στήθος του την κάνει
κι ήτον ετούτη ακρόκαλη, αίμα πολύ του βγάνει.
Γυρεύγει τόπο και καιρόν εκείνη την ημέρα
να κάμει μια μαλιά καλήν η τιμημένη χέρα.
Ως είδεν ο Σπιθόλιοντας τα αίματα κι ετρέχα
στο στήθος του και στο μερί και το κορμί του εβρέχα,
εμούγκρισε, εταράχτηκε κι ωσά λιοντάρι αγριεύγει
και να βαρεί του Κρητικού τόπο να βρει γυρεύγει
μηδέ ποτέ το πέλαγος έτοιας λογής* μανίζει*
σ᾽ τσ᾽ ανεμικές* του Γεναριού, όντε βρονά κι αφρίζει,
σ᾽ καιρό που ανακατώνεται με ταραχή μεγάλη,
κι όντε σκορπά τα κύματα όξω στο περιγιάλι,
σαν ήκαμε ο Σπιθόλιοντας στα αίματα οπού εθώρει*
κι ετρέχαν και να γδικιωθεί* ακόμη δεν εμπόρει.
Εδάγκανε τα χείλη του, μέσα η καρδιά του βράζει,
δράκοντας κι όχι ανθρωπινό το πρόσωπό του μοιάζει
κι ήσυρε μουγκαλισματιάν έτσι πολλά μεγάλη,
που το πατάρι* εσείστηκε από μια μεράν ως άλλη,
κι εφάνη, κι ήτονε βροντή, οπού απ᾽ τα ύψη αρχίζει
και κάνει ταραχή πολλή, τα νέφαλα ξεσκίζει
και με πολύ συχαλασμό στα βάθη κατεβαίνει·
εδέτσι κι απ᾽ το στόμα του ο μουγκρισμός εβγαίνει.
Μανίζει με τα χέρια του και το σπαθί του ψέγει*
κι εις κείνες τες λαβωματιές να γδικιωθεί γυρεύγει.
Εμάζωξε σαν το θεριό όλη τη δύναμή του
κι όσο μπορεί ψηλά ψηλά σηκώνει το σπαθί του
κι απόκει τρέχει απάνω του με το αγριωμένο χέρι
κι εξάμωσε* να του βαρεί στης κεφαλής τα μέρη·

έτοιας λογής: έτσι.
μανίζω: οργίζομαι.
ανεμική: δυνατός άνεμος, θύελλα.
εθώρει: θωρούσε.
να γδικιωθεί: να εκδικηθεί.
πατάρι: εξέδρα.
ψέγω: κατηγορώ.
εξάμωσε... είχε σκοπό.

κι ο Κρητικός ογλήγορος σηκώνει το σκουτάρι,
βάνει το προς την κεφαλή, την κοπανιά να πάρει·
κι εβλέπησε* την κεφαλή, γιατί απ' ομπρός το βάνει·
80 και δίδει του μια κοπανιά και μέσα εις δυο το κάνει
και πέφτει κάτω το μισό, τ' άλλο μισό απομένει
κι ευρέθηκε κι η χέρα του λιγάκι λαβωμένη.
Τότε, σαν είδε ο Κρητικός και το σκουτάρι εχάσε,
εις άλλο μόδο* πολεμά κι άλλη βουλήν* επιάσε·
85 πλια δυνατός εγίνηκε και πλια άφοβα μαλώνει·
ζάλο δεν κάνει οπίσω πλιο, μα όσο μπορεί σιμώνει·
και δεν του εφαίνετο καιρός, να στέκει ν' ανιμένει·
πόδας τον πόδαν ήμπωθε,* και πάντα μέσα μπαίνει·
στρέφεται χάμαι* και θωρεί και το κορμί μουλώνει*
90 και με μεγάλη μαστοριά στα πόδια του ξαμώνει·
εθάρρεψε ο Σπιθόλιοντας κι εκεί θε να του δώσει
και χαμηλώνει τ' άρματα να μην τόνε λαβώσει.
Ετότες ο Χαρίδημος του φάνη να 'ναι η ώρα
να δώσει τέλος τση μαλιάς, να κατατάξει* η χώρα,
95 κι εσήκωσεν ως αστραπή το γρήγορό του χέρι,
ωσάν τον είδεν ανοικτό στης κεφαλής τα μέρη,
και μπήχνει του όλο το σπαθί εις το λαιμό αποκάτω·
ύπνο τον αποκοίμισε· παντοτινά εκοιμάτο.
Ήπεσε κάτω το θεριό, τα μάτια του γρυλώνει,*
100 φαρμάκι φτει με τους αφρούς, κλάημ' αναδακρυώνει*
κι εμουγκαλίστη τρεις φορές το φοβερό του στόμα
κι εβρόντηξεν ο ουρανός κι εσείστηκε το χώμα
και με μεγάλη ταραχή και μουγκρισμόν ομάδι
επήγε η άγρια του ψυχή στο μαυρισμένον Άδη.

εβλέπησε (ρ. βλέπω): προφύλαξε.
μόδος: τρόπος.
βουλή: σκέψη, απόφαση.
ήμπωθε (ρ. αμπώθω): απωθώ, σπρώχνω.
χάμαι: χάμω.
μουλώνω: χαμηλώνω.
να κατατάξει: (ρ. κατατάσσω): να ησυχάσει.
γρυλώνω: γουρλώνω τα μάτια.
αναδακρυώνω: δακρύζω (κλάημα αναδακρυώνει: κλαίει με δάκρυα).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο αγώνας αρχίζει με μια παρομοίωση· ποιος είναι ο ρόλος της μέσα στο απόσπασμα.
2. Να βρείτε τις παρομοιώσεις που αναφέρονται στον Καραμανίτη· ποιο ιδιαίτερο γνώρισμα παρουσιάζουν και γιατί;
3. Ποιες είναι οι ιδιότητες που αντιπαραβάλλονται μέσα στο απόσπασμα και σε ποια δίνει τη νίκη ο ποιητής;
4. Με τη μονομαχία αυτή μπορούμε να πούμε ότι ο ποιητής εκφράζει έμμεσα τα προσωπικά του αισθήματα; Να τεκμηριώσετε την άποψή σας.

ΠΟΙΉΜΑ ΕΡΩΤΙΚΟΝ,
Λεγόμενον
ΕΡΩΤΟΚΡΙΤΟΣ,
Συνθεμένον ἀπὸ τὸν ποτὲ Εὐγενέστατον
ΒΙΤΖΕΝΤΖΟΝ τῆς ΚΟΡΝΑΡΟΝ
Ἀπὸ τὴν Χώραν τῆς Σιτίας τοῦ Νησιοῦ
τῆς Κρήτης,
Τῶρα τὴν πρώτην φορὰν μὲ πολὺν κόπον, καὶ ἐπιμέλειαν
Τυπωμένον, καὶ Ἀφιερωμένον
ΕΙΣ ΤΟΝ ΕΚΛΑΜΠΡΟΤΑΤΟΝ,
Καὶ Λογιώτατον Ἀφέντην
ΓΕΩΡΓΙΟΝ
ΤΟΝ ΤΖΑΝΔΗΡΗΝ.
ΕΙΣ ΤΗΝ ΒΕΝΕΤΙΑΝ. ᾳψιγ'.
Εἰς τὴν Τυπογραφίαν Ἀντωνίου τοῦ Βόρτολι. 1713.
Con Licenza de' Superiori, e Privilegio.

Α΄ έκδοση, Βενετία,
«Εις Τυπογραφίαν Αντωνίου και Βόρτολι» 1713.

β) [ΗΡΘΕΝ Η ΩΡΑ ΚΙ Ο ΚΑΙΡΟΣ]
(Ε΄ μέρος, στίχοι 767 - 818)

Το β΄ απόσπασμά μας αναφέρεται στην τελευταία φάση της δοκιμασίας που υποβάλλει ο Ερωτόκριτος την Αρετούσα, προτού της αποκαλύψει ποιος είναι.

ΠΟΙΗΤΗΣ

Ήρθεν η ώρα κι ο καιρός κι η μέρα ξημερώνει
να φανερώσει ο Ρώκριτος το πρόσωπο που χώνει.*
Εφάνη ολόχαρη η αυγή και τη δροσούλα ρίχνει,
σημάδια τση ξεφάντωσης κείνη την ώρα δείχνει.
Χορτάρια εβγήκαν εις τη γη, τα δεντρουλάκια ανθίσα
κι από τσ' αγκάλες τ' ουρανού γλυκύς βορράς εφύσα.
Τα περιγιάλια ελάμπασι κι η θάλασσα εκοιμάτο,
γλυκύς σκοπός εις τα δεντρά κι εις τα νερά εγρικάτο.
Ολόχαρη και λαμπυρή η μέρα ξημερώνει,
εγέλαν η ανατολή κι η δύση καμαρώνει.
Ο ήλιος τες ακτίνες του παρά ποτέ στολίζει
με λάμψη, κι όλα τα βουνά και κάμπους ομορφίζει.
Χαμοπετώνταις τα πουλιά εγλυκοκιλαδούσα,
στα κλωναράκια των δεντρών έσμιγαν κι εφιλούσα.
Δυο δυο εξευγαρώνασι, ζεστός καιρός εκίνα,
έσμιξες,* γάμους και χαρές εδείχνασι κι εκείνα.
Εσκόρπισεν η συννεφιά, οι αντάρες εχαθήκα,
πολλά σημάδια τση χαράς στον ουρανό εφανήκα.
Παρά ποτέ τως λαμπυρά, τριγύρου στολισμένα,
στον ουρανό είν' τα νέφαλα σαν παραχρουσωμένα.
Τα πάθη πλιο δεν κιλαδεί το πρικαμένο* αηδόνι,
αμέ πετά πασίχαρο, μ' άλλα πουλιά σιμώνει.
Γελούν τση χώρας τα στενά κι οι στράτες καμαρώνου,
όλα γρικούν κουρφές χαρές κι όλα τσι φανερώνου.

χώνω: κρύβω.
έσμιξες (έσμιξη): συναντήσεις, σμιξίματα. **πρικαμένος:** πικραμένος.

Και μες στη σκοτεινή φ'λακήν, οπού 'το η Αρετούσα,
εμπήκα δυο όμορφα πουλιά κι εγλυκοκιλαδούσα.
Στην κεφαλή της Αρετής συχνιά χαμοπετούσι
και φαίνεταί σου και χαρές μεγάλες προμηνούσι.
Πάλι με τον κιλαδισμόν απ' την φ'λακήν εφύγα,
αγκαλιαστά, περιμπλεχτά τσι μούρες τως εσμίγα.
Η νένα,* οπού 'το φρόνιμη γυναίκα του καιρού της
κι ήκουσε κι είδε και πολλά, ήβαλε μες στο νου της
το πως ετούτα τα πουλιά, που έσμιξαν έτσι ομάδι,
χαρά μεγάλη προμηνού και γάμου είναι σημάδι.

ΦΡΟΣΥΝΗ

Λέγει: «Αρετούσα, κάτεχε, σ' καλό πολύ το πιάνω
τούτον, οπού 'ρθαν τα πουλιά στην κεφαλή σου απάνω:
σημάδι είναι του γάμου σου, ώρα καλή ώρα να 'ναι·
για δε κι ό,τι είναι για καλό στο λογισμό σου βάνε.
Ως πότε θε να κάθεσαι στο βρώμο,* θυγατέρα,
να διώχνεις τόσες προξενιές που του κυρού σου εφέρα;
Κι ως πότε το Ρωτόκριτο να στέκεις ν' ανιμένεις;
Εσύ από τούτη τη φ'λακήν, ώστε να ζεις, δε βγαίνεις,
παρά στα* θέλει ο κύρης σου να του θεληματέψεις·
μη βούλεσαι ανημπόρετα πράματα να γυρέψεις.
Και χίλιοι χρόνοι ανέ διαβού, δεν τόνε κάνεις ταίρι
κι ώστε* να ζει, δεν έρχεται προς τα δικά σας μέρη.
Κι αν αποθάνει ο κύρης σου, παραγγελιάν αφήνει
κι όσοι απομείνου οπίσω του ξορίζουν* τον κι εκείνοι.
Λοιπό, κερά μου, σκόλασε το λογισμό τον έχεις
κι ο ξένος γίνεται άντρας σου, κάμε να το κατέχεις·
αυτός οπού επολέμησε κι εγλίτωσε τη χώρα,
πε το κι εσύ πως τόνε θες και να βρεθεί καλή ώρα».

νένα: παραμάνα.
βρώμος: βρωμιά.
στα: σ' αυτά που.
ώστε να: έως ότου, όσο.
ξορίζω: εξορίζω.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μετά το απόσπασμα που διαβάσατε θα ακολουθήσει η αναγνώριση του Ερωτόκριτου από την Αρετούσα. Πώς προετοιμάζεται το γεγονός αυτό στους στίχους 3-30;
2. Το απόσπασμα χωρίζεται βασικά σε δυο μέρη. Στο πρώτο κυριαρχεί ένα αίσθημα αισιοδοξίας και ευφορίας. Να το παρακολουθήσετε στη διαδοχή των εικόνων της φύσης και να επισημάνετε πώς διοχετεύεται σ' αυτές.
3. Οι συμβουλές της Φροσύνης τι αισθήματα εκφράζουν;
4. Στο δεύτερο μέρος επίκεντρο είναι η νένα. Να βρείτε ποιες λαϊκές αντιλήψεις υπολανθάνουν στα λόγια της.

Georges Braque (Μπρακ) (1882-1963),
Πουλιά σε μπλε φόντο (π. 1952-6)

Βιτσέντζος Κορνάρος

Για την ακριβή χρονολογία της γέννησης και του θανάτου, καθώς για τα άλλα γνωρίσματα της προσωπικότητας του ποιητή, δεν υπάρχει συμφωνία μεταξύ των ερευνητών. Βέβαια στοιχεία είναι όσα ο ίδιος ο ποιητής δίνει για τον εαυτό του στον επίλογο του *Ερωτόκριτου* (Ε, 1543 κ.ε.): «Βιτσέντζος είν' ο ποιητής και στη γενιά Κορνάρος... Στη Στείαν εγεννήθηκε, στη Στείαν ανεθράφη... Στο Κάστρον επαντρεύτηκε...».

Οι πρώτοι μελετητές προσπάθησαν να ταυτίσουν τον ποιητή με κάποιο από τα μέλη της γνωστής οικογένειας των Βενετών αρχόντων Cornaro. Την άποψη αυτή απέκρουσε ο Ξανθουδίδης με το επιχείρημα ότι υπήρχαν και άλλοι Κορνάροι (και Βιτσέντζοι) Έλληνες στο νησί και ότι ο ποιητής που γνώριζε τόσο καλά ελληνικά πρέπει να ήταν «γνήσιος Κρης» και όχι Βενετός. Πρόσφατες όμως έρευνες ενισχύουν την πρώτη άποψη και τοποθετούν τη σύνθεση του *Ερωτόκριτου* ανάμεσα στα 1626 και 1646 (Σ. Ευαγγελάτος). Πρότυπό του θεωρείται η πεζή ιταλική μετάφραση του γαλλικού μυθιστορήματος *Paris et Vienne* που κυκλοφορούσε ήδη από το 1482.

Ως προς τη σχέση του *Ερωτόκριτου* με το πρότυπό του, έχει παρατηρηθεί ότι ο Κρητικός ποιητής το ακολουθεί μόνο σε γενικές γραμμές αναπροσαρμόζοντας ριζικά το μύθο· έτσι περνά «από τη μεσαιωνική παράταξη και συσσώρευση της ύλης, στην αναγεννησιακή οργάνωση και σύνθεση» (Στ. Αλεξίου, *Ερωτόκριτος*, σ. ξθ΄). Χρησιμοποιώντας δηλαδή με μεγάλη ελευθερία τα δάνεια στοιχεία, τους δίνει καινούριο νόημα. Η μεταπλαστική του αυτή ικανότητα μαζί με την αφηγηματική δύναμη, τη δημιουργική πνοή και το εξαιρετικά αναπτυγμένο γλωσσικό αίσθημα καθιστούν τον Κορνάρο το μεγαλύτερο ποιητή της κρητικής λογοτεχνίας. Έργα του: *Θυσία του Αβραάμ* (α΄ έκδ., Βενετία 1696), *Ερωτόκριτος* (α΄ έκδ., Βενετία 1713).

τρίτη περίοδος

(1669 - 1830)

Λαϊκές αφηγήσεις

Άνθη Ευλαβείας

Εκκλησιαστική Ρητορική

Νεοελληνικός Διαφωτισμός

Πρόδρομοι

Απομνημονεύματα

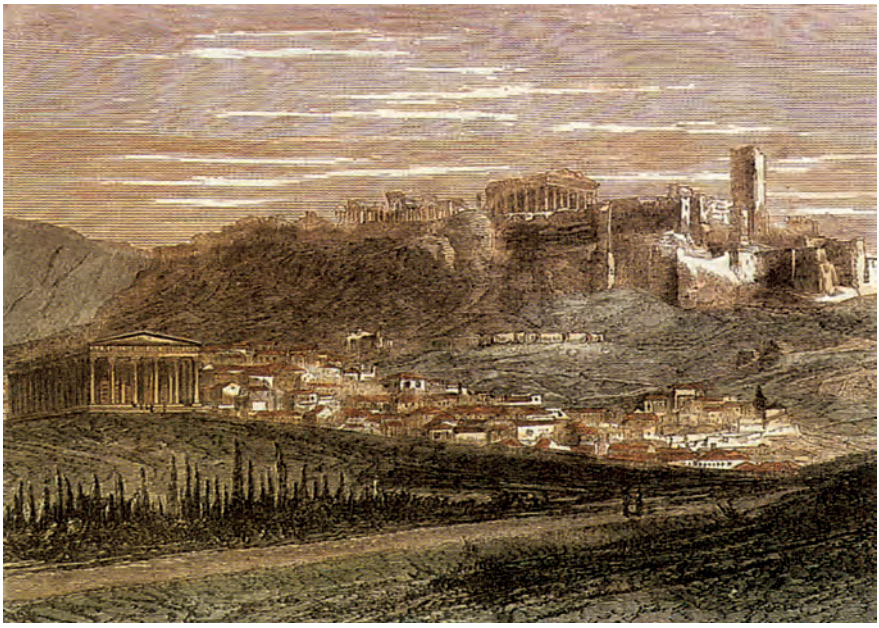

Ο Παρθενώνας και το Ερέχθειο

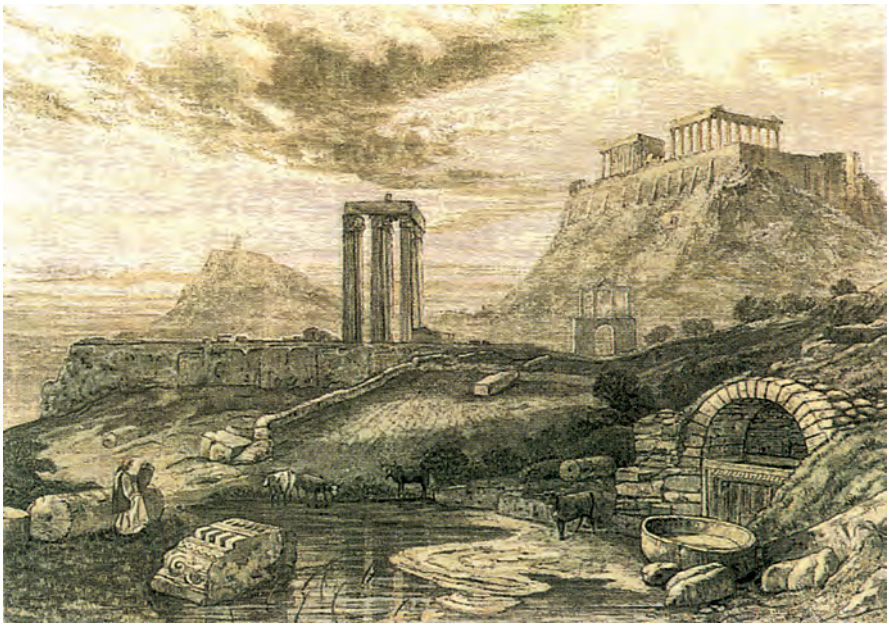

Οι στύλοι του Ολυμπίου Διός και η Ακρόπολη

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1669 - 1830)

Κατά την περίοδο αυτή αρχίζει η αφύπνιση του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Ο 18ος αι. και οι αρχές του 19ου είναι η εποχή των Φαναριωτών και του νεοελληνικού διαφωτισμού. Μετά το 1779 αναπτύσσεται μεσαία αστική τάξη, ο νεοελληνικός διαφωτισμός διανύει τη φάση της ακμής του και διαμορφώνεται η φαναριώτικη ποίηση.

Ανθολογούμενα κείμενα της περιόδου: Λαϊκές αφηγήσεις, Άνθη ευλαβείας, εκκλησιαστική ρητορική, Νεοελληνικός διαφωτισμός, Οι Πρόδρομοι, (Βηλαράς, Χριστόπουλος), Απομνημονεύματα.

Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός

Διαφωτισμό καλούμε μια συγκεκριμένη ιδεολογική κίνηση στην Ευρώπη, που προώθησε την πνευματική και πολιτική απελευθέρωση του ανθρώπου. Ξεκίνησε από τη φιλοσοφία του Τζων Λοκ, αναπτύχθηκε στη Γαλλία κι από εκεί διαδόθηκε στην Ευρώπη το 18ο αι. Ο Διαφωτισμός είναι κίνημα αισιόδοξο, γιατί βασίζεται στην πίστη ότι η διάνοια έχει απεριόριστη ικανότητα να εξελιχτεί, για να πραγματοποιήσει τον ύψιστο σκοπό της ζωής, την ευτυχία του ανθρώπου.

Οι βασικές ιδέες του διαφωτισμού συνοψίζονται ως εξής: «Πίστη στη δύναμη του ορθού λόγου, στην εξελιξιμότητα του ανθρώπου, στην πρόοδο και στη δυνατότητα της ευτυχίας· ο διαφωτισμός είναι αισιόδοξος· αποδίδει, κατά συνέπεια, ιδιάζουσα σημασία στα θέματα της αγωγής· προάγει τις ζωντανές γλώσσες και ιδιαίτερα τα εθνικά ιδιώματα, σε βάρος των νεκρών γλωσσών, καλλιεργεί την ελεύθερη κριτική έρευνα, τη γνώση του φυσικού κόσμου, κηρύχνει την ανεξιθρησκεία, διδάσκει την αξιοπρέπεια του κάθε ανθρώπου. Για το διαφωτισμό ο ορθός λόγος είναι ισχυρότερος από οποιαδήποτε παράδοση και οποια-

δήποτε αυθεντία· το πείραμα νικά την παράδοση και εξασφαλίζει τη γνώση του φυσικού κόσμου».[1]

Η στάση του διαφωτισμού απέναντι στην αρχαιότητα είναι αρνητική και θετική. Αρνητική, γιατί, βασισμένος στα επιτεύγματα των νεοτέρων, καταδικάζει κάθε παρελθόν. Από αυτή τη στάση προέκυψε το πνεύμα της ελευθεροφροσύνης και της ανανέωσης που τον διακρίνει. Θετική, γιατί θεώρησε τον αρχαίο (κλασικό) κόσμο ως πρότυπο της ελεύθερης σκέψης και της αξιοπρέπειας του ατόμου, σε αντίθεση με το Μεσαίωνα. Η στάση αυτή είχε ως συνέπεια α) την ανάπτυξη της αρχαιολογίας και των κλασικών σπουδών, και β) την εμφάνιση του νεοκλασικισμού στην τέχνη και στη λογοτεχνία.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός

Μέσω των εμπόρων, των λογίων της διασποράς και των Φαναριωτών ο διαφωτισμός επηρέασε το 18ο αι. και την ελληνική σκέψη και φανερώθηκε με τη μορφή ποικίλων πνευματικών δραστηριοτήτων στις παραδουνάβιες, αρχικά, ηγεμονίες. Οι δραστηριότητες αυτές είχαν ως συνέπεια τη γενική προαγωγή του ελληνισμού και προετοίμασαν την ελληνική επανάσταση.

Ο νεοελληνικός διαφωτισμός εξελίσσεται σε τρεις περιόδους, που αντιστοιχούν στις περιόδους της γαλλικής παιδείας.

Α΄ (προδρομική) περίοδος: Καλύπτει το χρονικό διάστημα πριν από τη συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή (1774) κι εκδηλώνεται με την προβολή του ονόματος του Βολταίρου, που όλο το 18ο αι. θεωρήθηκε από τους προοδευτικούς φιλελεύθερους συγγραφείς ως σύμβολο της ελευθεροφροσύνης. Στην περίοδο αυτή ανήκουν ο Θωμάς Μανδαράσης, ο Ευγένιος Βούλγαρης και ο Ιώσηπος Μοισιόδακας, που με την *Απολογία* του εκφράζει καλύτερα από κάθε άλλο έργο το πνεύμα της εποχής.

Β΄ περίοδος: Κατά την περίοδο αυτή ο νεοελληνικός διαφωτισμός επηρεάστηκε από τη *Γαλλική Εγκυκλοπαίδεια,* ένα τεράστιο συλλογικό έργο που συντάχτηκε με την εποπτεία του Ντιντερό και αποθησαύρισε όλη την ευρωπαϊκή σοφία. Κύριος εκπρόσωπος της περιόδου είναι ο

1. Κ.Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός*, εκδ. Ερμής, Αθήνα 1977, σ. 6.

Δημ. Καταρτζής. Στον κύκλο του ανήκουν ο Ρήγας Βελεστινλής και οι Δανιήλ Φιλιππίδης και Γρηγόριος Κωνσταντάς, συγγραφείς της *Γεωγραφίας*.

Γ΄ περίοδος: Κατά την περίοδο αυτή επηρεάζεται από την κίνηση των ιδεολόγων, την ομάδα δηλαδή των Γάλλων διανοουμένων που ήταν προσηλωμένοι στις αρχές της ελευθερίας και της ισότητας, αλλά αποδοκίμαζε τη χρήση βίας για την εφαρμογή τους. Από τις αρχές αυτές επηρεάστηκε και ο Αδ. Κοραής, που αφιέρωσε όλες του τις δυνάμεις κατά την προεπαναστατική περίοδο και κατά τη διάρκεια της Επανάστασης για το φωτισμό του Γένους. Στην εποχή του η ελληνική παιδεία βρίσκεται σε μεγάλη άνοδο.

Η λογοτεχνία κατά την τρίτη περίοδο

Κατά την τρίτη περίοδο ο λατινοκρατούμενος ελληνισμός περιορίζεται κυρίως στα Επτάνησα και για σύντομο χρονικό διάστημα (1684 - 1714) στην Πελοπόννησο. Ο ρόλος του ελληνισμού της διασποράς διαφοροποιείται. Οι Έλληνες το 15ο αι. δίδασκαν την αρχαιότητα, ενώ το 18ο αι. η Ευρώπη αποτελεί την πηγή της σοφίας και των νέων ιδεών. Το βάρος πέφτει τώρα στον τουρκοκρατούμενο ελληνισμό, όπου, μετά το 1669 κυρίως, ιδρύονται σχολεία και αναπτύσσεται ουσιαστικότερη πνευματική κίνηση με κέντρο την Κωνσταντινούπολη και τις αυλές των παραδουνάβιων ηγεμονιών στο Βουκουρέστι και στο Ιάσιο.

Οι ιστορικοί της νεοελληνικής λογοτεχνίας χωρίζουν συνήθως την περίοδο αυτή σε δύο φάσεις: Ι. 1669-1774 και ΙΙ. 1774-1821. Το 1774, όπως ξέρουμε από την ιστορία, υπογράφτηκε η ρωσοτουρκική συνθήκη του Κιουτσούκ Καϊναρτζή, που έδωσε πολλά προνόμια στους υπόδουλους Έλληνες. Μετά το 1774 συντελούνται πολλές αλλαγές στο χώρο του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού. Σημειώνουμε τις πιο σημαντικές:

1) Διαμορφώνεται μεσαία αστική τάξη που ανθεί οικονομικά. Ιδρύονται εμπορικές συντροφιές και συνεταιρισμοί, των οποίων οι δραστηριότητές τους εξαπλώνονται στη Δυτική Ευρώπη και στην Αυστροουγγαρία. Τα αποτελέσματα της επαφής αυτής δεν είναι μόνο οικονομικά. Οι Έλληνες έμποροι αποκτούν βαθύτερη εθνική συνείδηση και, γεμάτοι πάθος για την παιδεία και την απελευθέρωση του έθνους, διαθέτουν αφειδώς τα οικονομικά τους μέσα.

2) Κάτω από την επίδραση του ευρωπαϊκού και κυρίως του γαλλικού διαφωτισμού, αναπτύσσεται ο νεοελληνικός διαφωτισμός, όπως είδαμε παραπάνω· κι ενώ ο νεοελληνικός διαφωτισμός κατά τη χρονική αυτή περίοδο (ιδίως μετά το 1774) διανύει τη φάση της ακμής του, δύο άλλοι σημαντικοί ως τώρα παράγοντες ρέπουν προς τη συντήρηση: η εκκλησία και η τάξη των Φαναριωτών.

3) Μαζί με το διαφωτισμό, από τη Δυτική Ευρώπη θα διαδοθεί και το ρεύμα του νεοκλασικισμού, που εξέφραζε την τάση για τη μίμηση της κλασικής αρχαιότητας στην τέχνη και τη λογοτεχνία. Μέσα στα πλαίσια του νεοκλασικισμού εντάσσεται η αναβίωση του Ανακρεοντισμού και του ευρύτερου λογοτεχνικού κινήματος του Αρκαδισμού (μέσα 18ου αι.). Η κίνηση του Ανακρεοντισμού δημιουργήθηκε ως εξής: Το 1559 εκδόθηκαν 60 περίπου ποιήματα που αποδόθηκαν στον ποιητή του 6ου αι. π.Χ. Ανακρέοντα, ενώ στην πραγματικότητα γράφτηκαν στη βυζαντινή περίοδο κατά μίμηση των ποιημάτων του. Εξυμνούν τις χαρές και τα θέλγητρα του έρωτα, των συμποσίων, της Άνοιξης, της Αφροδίτης, του Βάκχου και του κρασιού. Ονομαστοί Ευρωπαίοι ποιητές τα μετέφρασαν ή έγραψαν ποιήματα μιμούμενοι τους απλούς ρυθμούς τους (Ιταλία: Μεταστάσιος, Μόντι, Ροσέτι, Λεοπάρντι, Φώσκολος. – Αγγλία: Μουρ, Βύρων. – Γαλλία: Ρονσάρ, Σενιέ. – Γερμανία: Λέσινγκ, Γκέτε). Στην Ελλάδα με ανάλογο πνεύμα έγραψαν οι ποιητές Αθ. Χριστόπουλος και Ιω. Βηλαράς.

Κατά την περίοδο που εξετάζουμε καλλιεργήθηκε κυρίως η ποίηση, η πεζογραφία και το θέατρο.

1. Ποιηση

Κατά το 18ο αι. παρουσιάζεται σημαντική κάμψη στην ποίηση, που παρατηρείται και στην Ευρώπη. Η ανακοπή της λογοτεχνικής ακμής της Κρήτης και η κατάσταση στις τουρκοκρατούμενες περιοχές δικαιολογούν αυτή την κάμψη. Από τα έργα που εκδόθηκαν μετά την πτώση της Κρήτης σημειώνουμε τα *Άνθη Ευλαβείας*, έκδοση του Φλαγγινιανού Φροντιστηρίου της Βενετίας.

Στο χώρο του τουρκοκρατούμενου ελληνισμού δεσπόζουσα μορφή του πρώτου μισού του 18ου αι. είναι ο Καισάριος Δαπόντες (1714-1784). Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της ποίησής του είναι η έμμετρη πεζολο-

γία και το ηθικοδιδακτικό περιεχόμενο, που καμιά φορά διανθίζεται μ' ευτράπελες διηγήσεις.

Την έμμετρη αυτή πεζολογία του Δαπόντε θα συνεχίσει η νεότερη γενεά, που μεγαλώνει στις όχθες του Βοσπόρου και στις παραδουνάβιες ηγεμονίες ή στα μεγάλα κέντρα του ελλαδικού και του απόδημου ελληνισμού. Οι ποιητές αυτοί, που αντικαθιστούν την ηθικοδιδακτική ποίηση του Δαπόντε με την ερωτική στιχοπλοκία, διαμορφώνουν τη Φαναριώτικη ποίηση. Πρόκειται για ποίηση που βρήκε ανταπόκριση στην τάξη των λογίων της εποχής και πολλές φορές επιστρατεύτηκε, για να υπηρετήσει τους ιδεολογικούς αγώνες του διαφωτισμού. Από τους ποιητές αυτούς, που είναι πολλοί, θα περιοριστούμε στο Ρήγα Βελεστινλή, τον Αθ. Χριστόπουλο και τον Ιω. Βηλαρά, που επηρεάστηκε κάπως από την τεχνοτροπία της Φαναριώτικης ερωτικής ποίησης.

Ο Ρήγας, βέβαια, έθεσε την ποίησή του στην υπηρεσία της απελευθέρωσης του Γένους· είναι ποιητής-εθνεγέρτης. Εκείνοι όμως που σημάδεψαν με την παρουσία τους τη δεύτερη φάση της τρίτης περιόδου είναι ο Χριστόπουλος και ο Βηλαράς, τους οποίους ο Ιάκ. Πολυλάς αναγνωρίζει ως προδρόμους του Σολωμού. Και στους δύο θα συναντήσουμε τη νεοκλασική τεχνοτροπία με τα μυθολογικά της σύμβολα, τη φροντίδα για την κομψή και χαριτωμένη στιχουργία, τη χρήση της λαϊκής γλώσσας. Ενώ όμως στο Χριστόπουλο η γλώσσα και η στιχουργία είναι ως ένα βαθμό τεχνητή, στο Βηλαρά βρίσκουμε μια βαθύτερη αίσθηση του δημοτικού τραγουδιού κι ένα αίσθημα πηγαίο. Ο Βηλαράς δεν υπήρξε μόνο ένας ευαίσθητος ποιητής, αλλά και μαχητικός εκφραστής του νεοελληνικού διαφωτισμού. Όταν, μετά το θάνατό του, εκδόθηκαν στην Κέρκυρα τα *Άπαντά* του (1827), στον κατάλογο των συνδρομητών είναι και το όνομα του Διον. Σολωμού.

2. Πεζογραφια

Κατά την τρίτη περίοδο συνεχίζεται και κορυφώνεται η ανάπτυξη της εκκλησιαστικής ρητορικής. Το ανανεωτικό πνεύμα, επίσης, και οι διδακτικές προθέσεις του διαφωτισμού, θα εκδηλωθούν με την άνθηση της επιστολογραφίας, η οποία από την αρχαιότητα ακόμη είχε αποτελέσει ιδιαίτερο συγγραφικό είδος.

Παράλληλα θα εμφανιστούν τα πρώτα δείγματα της αφηγηματικής πεζογραφίας. Η λαϊκή αφήγηση αντιπροσωπεύεται, κυρίως, από τη *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου* και τα *Χρονικά*. Στην ίδια περίοδο εντάσσονται και τα *Απομνημονεύματα* των αγωνιστών του '21.

Ι. Εκκλησιαστική ρητορική. Αναπτύσσεται για την εξυπηρέτηση των εκκλησιαστικών αναγκών. Κυριότεροι εκπρόσωποί της είναι οι κληρικοί και λόγιοι Φραγκίσκος Σκούφος (1644-1697), Ηλίας Μηνιάτης (1669-1714), Ευγένιος Βούλγαρης (1716-1806) και Νικηφόρος Θεοτόκης (1731-1800). Βασικό έργο του Σκούφου είναι η *Τέχνη Ρητορική*. Χρησιμοποίησε ύφος περίτεχνο, επηρεασμένο από τους Ιταλούς δασκάλους του· απέφυγε όμως τις υπερβολές εκείνων και στην απλή γλώσσα που χρησιμοποίησε διατήρησε πολλή δροσιά και φρεσκάδα. Το παράδειγμά του ακολούθησε ο Μηνιάτης με τις *Διδαχές* του. Ο Βούλγαρης κυριάρχησε σ' όλο το 18ο αι. με τη διδασκαλία του. Αν και ξεκίνησε ως θαυμαστής του Βολταίρου, με την πάροδο του χρόνου έγινε συντηρητικός. Έγραψε σε αρχαΐζουσα γλώσσα πολλά έργα. Άφθονη επίσης είναι και η παραγωγή του Θεοτόκη. Μόνο στα κηρύγματά του χρησιμοποίησε τη δημοτική γλώσσα, που είναι όμως κάπως ψυχρή. Στις μορφές των παραπάνω κληρικών πρέπει να προστεθεί και του εθνομάρτυρα Κοσμά του Αιτωλού, που με τη δράση του και το ζωντανό του κήρυγμα δίνει τα πάντα για την προκοπή του Γένους. Την εκκλησιαστική ρητορική καλλιεργεί επίσης και ο Νεόφυτος Ροδινός, ο οποίος ουσιαστικά ανήκει στην προηγούμενη περίοδο.

ΙΙ. Επιστολογραφία. Αποτελεί ιδιαίτερο κλάδο της πεζογραφίας, που ακμάζει κυρίως στη δεύτερη φάση της περιόδου που εξετάζουμε, γιατί, ωσότου ξεσπάσει η Επανάσταση, πυκνώνει και η αλληλογραφία ανάμεσα σε έμπορους και λογίους. Ο επιστολογράφος της εποχής αυτής εκφράζει τους στοχασμούς του αποβλέποντας στη διδαχή. Με τον Κοραή η επιστολογραφία προσεγγίζει στα όρια της δημιουργικής πεζογραφίας.

ΙΙΙ. Αφηγηματική πεζογραφία. Από το 1789 ως το 1792 εκδόθηκαν τρία έργα, που ανήκουν στο χώρο της δημιουργικής πεζογραφίας: α) *Ο Ανώνυμος του 1789*: Ο Κ. Θ. Δημαράς το θεωρεί ως το πρώτο νεοελληνικό πεζογράφημα, γραμμένο σε αδέξια πρόζα. β) *Σχολείον των Ντελικάτων Εραστών*: Περιέχει μεταφράσεις του Ρήγα από τα γαλλικά. γ) *Έρωτος Αποτελέσματα*.

3. Θεατρο

Μετά την πτώση της Κρήτης το θέατρο παρακμάζει. Το 1813 ο φαναριώτης Ιάκωβος Ρίζος Νερουλός (1778-1850) έγραψε την κωμωδία *Κορακιστικά*, με την οποία σατιρίζει το γλωσσικό σύστημα του Κοραή. Ο Κων/νος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων (1780-1817) το 1816 παρουσίασε το *Φιλάργυρο* του Μολιέρου σε πολύ καλή μετάφραση με τίτλο *Εξηνταβελόνης*. (Για τη θεατρική παραγωγή στα Επτάνησα θα μιλήσουμε παρακάτω).

Jean-Honoré Fragonard (Φραγκονάρ) (1732-1806),
Νεαρή αναγνώστρια (π.1775) Εθνική Πινακοθήκη, Ουάσινγκτον

Λαϊκές αφηγήσεις

Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου

Εκτός από τα ιπποτικά-ερωτικά μυθιστορήματα έχουμε την εποχή αυτή και διάφορες διηγήσεις. Μια από αυτές είναι και η *Διήγησις Αλεξάνδρου του Μακεδόνος*, έμμετρη διασκευή του 1388, σε αρχαία γλώσσα, του ελληνιστικού μυθιστορήματος του Ψευδο-Καλλισθένη. Της έμμετρης αυτής διασκευής έχουμε μια παραλλαγή στη δημοτική (1529) και μια πεζή διασκευή την ίδια περίπου εποχή. Η *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου* είναι η τελευταία πεζή διασκευή, δημοτικότερη στο ύφος και τη γλώσσα, που κυκλοφορούσε σε φτηνές λαϊκές εκδόσεις από το 1680 περίπου ως τις μέρες μας και έγινε εξαιρετικά αγαπητό λαϊκό ανάγνωσμα. Περιέχει τις πιο περίεργες και θαυμαστές διηγήσεις γύρω από τη μορφή του Μακεδόνα βασιλιά που τα κατορθώματά του πέρασαν στη σφαίρα της λαϊκής μυθολογίας.

«Ο Αλέξανδρος του μύθου αυτού», γράφει ο Α.Α. Πάλλης, «δε μοιάζει πια παρά πολύ αμυδρά με τον Αλέξανδρο της ιστορίας. Τα πραγματικά περιστατικά της ζωής του πνίγονται μέσα σε πυκνό και φοβερό ρουμάνι φανταστικών άθλων και περιπετειών. Ο στρατηλάτης Αλέξανδρος μεταβάλλεται σ' ένα μυθολογικό ήρωα που συνενώνει τα χαρακτηριστικά πολλών μυθικών προσώπων παλαιότερων και νεότερων εποχών».

Περί των τόπων του σκότους

Μισεύοντας δε από το νησί των Μακάρων επερπατούσαν ημέρες δέκα. Και ηύραν έναν κάμπον πλατύν και μέγαν και εις την μέσην του ήτον ένα χάος βαθύ και πλατύ, οπού εκρατούσεν από μίαν άκραν έως την άλλην, και δεν ημπορούσαν να απεράσουν. Και επρόσταξεν ο Αλέξανδρος και έκαμεν ένα γεφύρι πολλά μεγάλον και εδιάβηκεν με τα φουσάτα* του, εις την μέσην δε του γεφυρίου έγραψεν τα παρόντα γράμματα: «Διά προσταγής Αλεξάνδρου του βασιλέως εκτίσθη το παρόν, και εδιάβη με τα φουσάτα του, όντας* εξήλθεν εκ της γης των Μακάρων».

φουσάτο: στράτευμα. **όντας:** όταν.

Ύστερον δε από εκεί επεριπατούσαν ήμερες τέσσαρες και ήλθαν εις την σκοτεινήν γην. Και εκεί όρισεν ο Αλέξανδρος και ήφεραν φοράδες οπού είχαν πουλάρια μικρά. Και άφηκαν τα πουλάρια έξω και εσέβησαν εις το σκότος και επεριπάτησαν έως είκοσι τέσσαρες ώρες. Και εκεί εδιαλάλησαν εις όλον το φουσάτον ότι πας εις* να πεζεύσει να πάρει από το χώμα της γης εκείνης. Και όσοι επήραν όταν εξέβησαν έξω, είδαν το χώμα και ήτον όλον χρυσάφι. Και επικράνθηκαν πως δεν επήραν περισσόν. Και απ᾽ αυτού επεριπάτησεν ημέρας τέσσαρας. Και εσυναπάντησεν ο Αλέξανδρος δύο πουλιά ανθρωποπρόσωπα, κατά πολλά εύμορφα, τα οποία του εμίλησαν με ανθρωπίνην φωνήν και είπαν: Αλέξανδρε, διατί πειράζεις τον Θεόν; Και θέλει* σε οργισθεί εις τον έρημον τόπον να χαθείς και εσύ και το φουσάτον σου όλον. Μόνον κάμε ετούτο οπού σου λέγομεν και γύρισε οπίσω δεξιά και σύρε πάλιν να ακολουθήσεις τους συνηθισμένους σου πολέμους, ότι καρτερεί σε και ο βασιλεύς της Ινδίας να πολεμήσετε. Και εγύρισε δεξιά ο Αλέξανδρος και επεριπάτησεν ημέρας οκτώ. Και φθάνοντας εις μίαν λίμνην ετέντωσε* να αναπαυθεί. Και οι μάγειροι άρχισαν διά να μαγειρεύσουν και επήραν και έβαλαν στεγνά οψάρια πολλά εις την λίμνην και άφηκάν τα ολίγον να βραχούν· και αυτά ανέζησαν και έφυγαν εις την λίμνην.

Και ως ήκουσεν ο Αλέξανδρος πως ανέζησαν τα οψάρια, εθαύμασε και εξεπλάγη. Και όρισε και εκολύμβησαν όλα τα φουσάτα του με τα άλογά τους μέσα εις την λίμνην και εδυναμώθησαν από τον κόπον τον πολύν. Και απ᾽ αυτού επεριπάτησεν ημέρας δύο και ήλθεν εις άλλην λίμνην, οπού είχε το νερόν γλυκύ ωσάν ζάχαρη. Και εσέβη ο Αλέξανδρος να κολυμβήσει και ήλθεν επάνω του ένα οψάρι μέγα. Και αυτός έφυγεν έξω και το οψάριον κυνηγώντας τον εξέβη έξω. Και αυτός το εκαβαλίκευσε και εσκότωσέ το. Και είπε και έσχισάν το και ευρήκεν μέσα του ένα λιθάρι πολύτιμον· και ήτον ωσάν χηνάριον* αυγό και έλαμπεν ώσπερ τον ήλιον. Και όρισε και έβαλάν το εις το φλάμπουρόν του και εβαστούσαν το εις τον Αλέξανδρον ομπροστά ωσάν φανάρι. Και απ᾽ εκεί ήλθαν εις άλλην λίμνην και έπεσαν να αναπαυθούν. Και όταν εβραδίασεν εξέβησαν από εκείνην την λίμνην γυναίκες και έλεγαν τραγούδια πολλά εύμορφα, εις τόσον οπού ο νους του ανθρώπου επαίρνετο. Και ως ομοιάζει, εκείνες ήτον οι αναράιδες, οπού

πας εις: καθένας.
θέλει σε οργισθεί: θα οργιστεί μαζί σου.
τεντώνω: κατασκηνώνω (για στράτευμα).
χηνάριο αυγό: αυγό χήνας.

λέγουν την σήμερον. Και απ' αυτού επεριπάτησαν ημέρας εξ και ήλθον εις έναν τόπον οπού ήτον λόγκος μέγας. Και εκεί εξέβησαν αλογάνθρωποι πολλοί κατεπάνω του φουσάτου, οι οποίοι από την μέσην και απάνω ήτον άνθρωποι, από δε την μέσην και κάτω ήτον άλογα. Και ήτον όλοι τοξότες και το ξιφάρι* της σαΐτας ήτον από λίθον αδαμάντινον. Και σίδερον δεν είχαν παντελώς και ήτον πολλά ογλήγοροι ωσάν πετούμενα. Και ως τους είδεν ο Αλέξανδρος, είπε των Μακεδόνων: Ας κάμομεν μίαν πονηρίαν, να πιάσομεν απ' αυτούς να τους πάρομεν εις την Μακεδονίαν δια θαύμα. Και επρόσταξε να κάμουν λάκκους, να τους σκεπάσουν με καλάμι χοντρό. Και απέστειλεν ανθρώπους να τους παρακινήσουν εις πόλεμον, και αυτοί μην ηξεύροντες την πονηρίαν των ανθρώπων έπεσαν εις τους λάκκους. Και εσκότωσαν δώδεκα χιλιάδες και επήραν και ζωντανούς και τους ημέρωσαν άλλες έξι χιλιάδες. Και ηθέλησαν να τους εβγάλουν εις τον κόσμον. Και τόσον ήτον ογλήγοροι, ότι δεν τους εγλίτωνε τίποτας. Και όπου και αν ετόξευαν, δεν αστοχούσαν. Και τους έδωκεν ολωνών άρματα ο Αλέξανδρος και τους ετοίμαζεν, διά να τους έχει βοηθούς εις τους ερχομένους πολέμους. Οπόταν δε εξέβησαν εις τον κόσμον, κατά τύχην εφύσησεν άνεμος κρύος και απόθαναν όλοι. Μετά δε εξήντα ημέρας ήλθαν εις την Ηλιούπολιν και εσέβηκαν εις ένα ναόν και επροσκύνησαν· εις τον οποίον ευρήκεν ο Αλέξανδρος γράμματα οπού έδειχναν τον θάνατόν του και ελυπήθη πολλά. Και απ' αυτού εσηκώθησαν και επεριπάτησαν ημέρας δέκα. Και ηύραν ανθρώπους μονοπόδαρους και είχαν ουράν ωσάν πρόβατα. Και επίασαν πολλούς απ' αυτούς και ήφεράν τους εις τον Αλέξανδρον. Και ο Αλέξανδρος τους ερώτησε λέγων: Πώς είστε αυτού; Και αυτοί του είπαν: Αλέξανδρε βασιλεύ, ελεημονήσου* και άφες μας, ότι διά αδυναμίαν μας ήλθαμεν εδώ και εκρύφθημεν. Και ακούοντας ταύτα τα λόγια ο Αλέξανδρος τους άφησε διά να πηγαίνουν. Και επηδούσαν από λιθάρι εις λιθάρι και άρχισαν να περιγελούν τον Αλέξανδρον και έλεγαν: Ο Αλέξανδρος όλον τον κόσμον επήρε τον με την φρονιμάδα του και ημείς τον εγελάσαμεν και μας άφηκεν, οπού το κρέας μας είναι νοστιμότερον από όλα τα πετούμενα και τετράποδα και το κουφάρι μας γέμει πολύτιμα λιθαρόπουλα και χοντρό μαργαριτάρι και το πετζί μας σίδερον δεν το απερνά. Και ως ήκουσεν ο Αλέξανδρος, εγέλασεν και είπε: Ο άνθρωπος από την γλώσσαν του χάνει το κεφάλι του. Και ευθύς όρισε και αρματώθηκαν δια-

ξιφάρι της σαΐτας: η αιχμή του βέλους. **ελεημονήσου μας:** λυπήσου μας.

κόσιες χιλιάδες καβαλαραίοι με λαγωνικά και πάρδους* και ζαγάρια*. Και ετριγύρισαν όλον το βουνί και απόλυσαν τα ζαγάρια και τους πάρδους και τα λαγωνικά και επίασάν τους και τους ήφεραν όλους εις τον Αλέξανδρον. Και όρισε και έσφαξάν τους. Και τους έγδαραν και εστέγνωσαν τα πετζία τους και εύρηκαν εις το σκάφος* τους πλούτον αναρίθμητον από πολύτιμα λιθαρόπουλα και μαργαριτάρι. Και όρισε τους Πέρσας και έφαγαν το κρέας τους. Και έλεγαν ότι να ήτον νοστιμότερον από όλα τα πετεινά και τετράποδα. Και απ᾽ αυτού επεριπάτησεν ημέρας εξ και ήλθεν εις το σύνορον της Ινδίας και εξέβη εις τον κόσμον. Είχε δε μήνας εξ αφού είδεν τα γράμματα εις την Ηλιούπολιν οπού έδειχναν διά τον θάνατόν του, και πάντοτε ήτον λυπημένος. Και εκεί εθυμήθη τους μονοποδάρους και εγέλασε. Και είδαν οι Μακεδόνες και εχάρησαν και εγέλασαν και αυτοί. Και την πίκραν οπού είχεν ο Αλέξανδρος δεν την ήξευραν. Έμαθεν δε ο Πώρος, ο βασιλεύς της Ινδίας, ότι ήλθεν ο Αλέξανδρος εις το σύνορόν του και του έγραψεν επιστολήν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να συσχετίσετε τα μυθολογικά στοιχεία του αποσπάσματος με γνωστούς σας μύθους.
2. Στη *Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου* συναντούμε μερικά από τα βασικά χαρακτηριστικά της λαϊκής αφήγησης. Να τα επισημάνετε.

πάρδος: λεοπάρδαλη.
ζαγάρι: κυνηγετικό σκυλί.
σκάφος: κουφάρι.

Χρονικό του Γαλαξιδιού

Στα βυζαντινά χρόνια καλλιεργήθηκε, παράλληλα με την ιστοριογραφία, και η Χρονογραφία. Οι βυζαντινοί χρονογράφοι προσπαθούσαν να γράψουν συνοπτική παγκόσμια ιστορία (συνήθως από κτίσεως κόσμου) ή ιστορία ενός τόπου. Στην αφήγησή τους παρεμβάλλουν συχνά φανταστικές διηγήσεις και ό,τι μπορεί να κινήσει τη φαντασία του απλού ανθρώπου. Οι χρονογραφίες γράφονταν συνήθως σε απλή γλώσσα και ήταν αγαπητά λαϊκά αναγνώσματα.

Ένα παρόμοιο είδος που συναντούμε στα χρόνια της Τουρκοκρατίας είναι τα Χρονικά. Γράφονται κι αυτά από λαϊκούς ανθρώπους και ξεκινούν από την επιθυμία να παραδοθούν στους μεταγενεστέρους αξιομνημόνευτα γεγονότα που διάβασε ή έζησε ο συγγραφέας. Τα Χρονικά είναι για μας όχι μόνο αξιόλογες ιστορικές πηγές (ιδιαίτερα όταν αναφέρονται σε σύγχρονα γεγονότα) αλλά και μνημεία του λόγου, όταν μάλιστα ο χρονικογράφος έχει έμφυτες αφηγηματικές ικανότητες. Τέτοια αξιόλογα χρονικά είναι το Χρονικό του Λεοντίου Μαχαιρά (*Εξήγησις της γλυκείας χώρας Κύπρου*) και το *Χρονικό του Γαλαξιδιού*.

Συγγραφέας του *Χρονικού του Γαλαξιδιού* είναι κάποιος Ευθύμιος, ιερομόναχος, που εμόναζε στη Μονή του Σωτήρος, κοντά στο Γαλαξίδι. Στα ερείπια αυτού του μοναστηριού βρέθηκε το χειρόγραφο, στα μέσα του περασμένου αιώνα. Το Χρονικό γράφτηκε στα 1703 και περιέχει την ιστορία του Γαλαξιδιού από τα τέλη του 10ου αι. ως την καταστροφή του από τους πειρατές (1600) και την ανασύστασή του το 1670. Ο συγγραφέας, όπως γράφει στην εισαγωγή του, χρησιμοποίησε για τη συγγραφή του έργου του παλιά χειρόγραφα και αυθεντικά έγγραφα που σώζονταν στη Μονή του Σωτήρος.

Πάρων στη Βενετία (Μουσείο Γαλαξιδιού)

[Η καταστροφή του Γαλαξιδιού]
1660 μ.Χ.

Εκείνους τους χρόνους, πολλοί κουρσάροι κατατρεμένοι από τα μέρη Μπαρμπαριάς και Αλτζέρι, εμαζωχτήκασι στον Έπαχτο.* Ένας από τούτους τους κουρσάρους, έχοντας μάνα χριστιανή και πατέρα Τούρκον, που τον ελέγασι Ντουρατζίμπεη, είχε την αυθεντεία* του κόρφου* και αυθέντευε απάνου σε ούλα τα καράβια του κόρφου με φερμάνι βασιλικό· μίαν ημέρα δυο γαλαξιδιώτικες γαλιότες,* θεληματικώς ή ανήξερα, δεν τον εχαιρετήσασι στο πέλαγο με σινιάλο και κανονιές· και αυτός πολύ θυμωμένος στέλνει αποκρισάρην* στο Γαλαξίδι για να πάρει αυτές τες γαλιότες και τες παραδώσει στα χέρια του πειράτου· οι Γαλαξιδιώτες δεν το επαραδεχτήκασι, και ο κουρσάρος του Έπαχτου με δέκα γαλιότες, που είχασι όλο κανόνια μπρούντζινα και φοβερά, ήρθε απόξω στο λιμάνι, και τους επαραπονέθηκε δια το αφρόντε* που του εκάμασι, και εγύρεψε να του πλερώσουσι τρεις χιλιάδες βενέτικα,* αλλέως θέλει κάψει ούλα τα καράβια και τα σπίτια· οι Γαλαξιδιώτες δεν το επαραδεχτήκασι· και ο Ντουράτζμπεης, έστοντας* και να στοχάζεται το πως πολλά να εζήτησε, εξανάστειλε, κατεβαίνοντας σε δυο χιλιάδες βενέτικα, χίλια μετρητά και χίλια σε διάστημα μιας χρονιάς, με ντεσκερέ* χρεωστημιάς.* Και οι Γαλαξιδιώτες εστείλασι με μια λάντζα* τον καπετάν Θεοδωρή Μπαρμπαδήμο, που ήτανε ένα περιφημισμένο παλικάρι, για να ειπεί του πειράτου το πως άφελα* ακαρτερεί, και οι Γαλαξιδιώτες στανικώς* και με φοβέρες δεν δίνουνε μήτε κόλπικο άσπρο* και ο κουρσάρος θυμώνοντας έβγαλε το σπαθί και εχύθηκε στον καπετάν Θοδωρή, για να του κόψει το κεφάλι· και ο καπετάν Θεοδωρής εσταύρωσε τα χέρια και δείχνοντας τα στήθια του «χτύπα, παλιομουρτάτη,* του είπε, έναν άνθρωπο ξαρμάτωτο που

Έπαχτος, ο: η Ναύπακτος.
αυθεντεία: κυριαρχία, διοίκηση.
κόρφος: κόλπος.
γαλιότα: τύπος ιστιοφόρου.
αποκρισάρης: απεσταλμένος.
αφρόντε: (ιταλική λ.) προσβολή.
βενέτικα: νομίσματα ενετικά, φλουριά.
έστοντας: επειδή ήταν (έστοντας και να στοχάζεται· επειδή σκέφτηκε).
ντεσκερές: έγγραφο.
χρεωστημιά: χρέος.
λάντζα: πέραμα, βάρκα για την εξυπηρέτηση του πλοίου.
άφελα: ανώφελα.
στανικώς: με το ζόρι, διά της βίας.
άσπρο: τουρκ. νόμισμα μικρής αξίας.
(παλιο)μουρτάτης: υβριστική ονομασία του μωαμεθανού.

θαρρεύοντας στον όρκο σου ήρθε χωρίς σπαθί και άρματα· σαν είσαι παλικάρι δέσε μου το ένα χέρι, και στο άλλο δώσε μου ένα μαχαίρι, και ελάτε τρεις απάνου μου, και σαν με σκοτώσετε να σας είναι χαλάλι». Και ο πειράτος, ακούοντας ανέλπιστα αυτά τα παλικαρίσια λόγια, εκατέβασε το σπαθί του και τραβώντας τα γένια του έφυγε· ετότες ήρθασι δύο κουρσάροι αράπηδες και είπασι του καπετάν Θοδωρή να κατέβει στο αμπάρι, έστοντας σκλάβος· και ο καπετάν Θεοδωρής αρπάζοντας ένα σίδερο, που ηύρε εκεί κοντά του, εχτύπησε τον ένα κουρσάρο στο κεφάλι και τον εσκότωσε, και χτυπώντας και τον άλλον, έπεσε στη θάλασσα, και βουτώντας εβγήκε στο Γαλαξίδι, και εδιηγήθηκε τα τρεχάμενα. Ετότες πλια αρχίνησε μία φοβερή αμάχη από το πουρνό, ως το δειλινό, που επέσασι μπόμπες και τόπια* περίσσα, και κάμποσα σπίτια γαλαξιδιώτικα, έστοντας στο περιγιάλι, επέσασι από τον βρόντο και το σείσιμο* των κανονιών και πολεμώντας, μια μπόμπα γαλαξιδιώτικη, μεγάλη και βροντερή, επήγε και εχτύπησε μέσα στο τζιμπιχανέ* του πειράτου, και πετιέται στον αέρα η γαλιότα, και καίονται και άλλες τρεις· ετότες ο κουρσάρος με την εντροπή στα μούτρα και με χολιασμένη καρδιά, έφυγε μέσα σε μία γαλιότα μισοκαημένη, που εμπόρεσε να γλύσει,* γιατί οι άλλες τέσσαρες καήκανε, και οι αποδέλοιπες πέντε πιαστήκασι πρέζα*. Εσκοτωθήκασι κουρσάροι εκατόν τριάντα και Γαλαξιδιώτες πενήντα οχτώ, και κοντά στους άλλους και ο καπετάν Θοδωρής Μπαρμπαδήμος, που παραπάνου αφηγήθηκα. Αυτός γουν* ο καπετάν Θοδωρής, έστοντας να ρίχνει ένα κανόνι, έσκασε το κανόνι και τα κομμάτια τον εσκοτώσασι μαζί με άλλους δυο· έζησε δύο ώρες, και τελειώνοντας η αμάχη και μαθαίνοντας το πως ενικήσασι οι Γαλαξιδιώτες είπε: «τώρα, Θεέ μου, πεθαίνω ευχαριστημένος!» και εξεψύχησε· και όντας* λαβωμένος, λησμονώντας τες πληγές του εγκάρδιωνε τους γειτόνους του λέγοντας: «χτυπάτε, μωρέ παιδιά, τους παλιο-μουρτάτηδες!»

Αυτά, που αφηγάμαι, εγενήκασι μέρα Παρασκευή, τον Μάρτη μήνα, σαρακοστής μεγάλης πρώτες μέρες· και έστοντας εκείνος ο πειράτος χολιασμένος και κατάκαρδα εντροπιασμένος, με συνέργεια διαβόλου, που

τόπι: βλήμα πυροβόλου όπλου.
σείσιμο: τράνταγμα.
τζιμπιχανές: πυριτιδαποθήκη.
να γλύσει: να γλιτώσει.
πρέζα: λάφυρο.
γουν: λοιπόν.
όντας: ενώ ήταν.

πάντα αμάχεται* τους χριστιανούς, εγύρευε ώρα και στιγμή για να εκδικηθεί το Γαλαξίδι, που τόκαμε* τόσο μεγάλο αφρόντε, που δεν είχε μούτρα να προβοδίσει* στον κόσμο, γιατί όλοι τον επεριγελούσασι· και ακούσατε τι μηχανάται ο τρισκαταραμένος κουρσάρος, εκείνες τις ημέρες ήτανε μεγάλη εβδομάδα, που κάθε χριστιανός, αφήνοντας τες δουλειές του και κάθε μεταχείριση, πηγαίνει με ευλάβεια στες εκκλησίες για να προσκυνήσει τα άγια και θεοτικά πάθη του Χριστού, που για λόγου μας τους ανθρώπους, εκαταδέχθηκε και εγίνηκε άνθρωπος σωστός, και εσταυρώθηκε από το παράνομο γένος των Εβραίων. Ετότες γουν πιάνει και αρματώνει ο Ντουρατζίμπεης οχτώ γαλιότες, και εμπαρκάρει ασκέρι αρματωμένο, όλο από άπιστους Μουσουλμάνους. Ετότες, έστοντας να εξημερώνει Κυριακή ημέρα, που όλοι με χαρές και αγαλλίαση γιορτάζουσι την Ανάσταση και τη Λαμπρή του Σωτήρος, από πρωί σύνταχα,* δύο ώρες πριν να εξημερώσει, οι Γαλαξιδιώτες επήγασι στες εκκλησίες για να δοξάσουνε την Ανάσταση, και κανένας δεν απόμεινε στα σπίτια και στα πλεούμενα, γιατί όλοι μικροί και μεγάλοι, άνδρες, γέροι και γυναικόπαιδα επήγασι στες εκκλησίες· ετότες γουν ο πανάπιστος και μιαρότατος πειράτος ξεμπαρκάρει το ασκέρι του και με το σπαθί στο χέρι εμπαίνει στην πολιτεία, και καίοντας τα σπίτια, μπλοκάρει* τες εκκλησίες και επέρασε από σπαθιού άνδρες, γέρους και γυναικόπαιδα, που εσκούζασι και εβελάζασι· αμή εκείνος ο αντίχριστος κανένα έλεος και συμπάθιο ευσπλαχνίας δεν είχε· και μέσα στες εκκλησίες εμπήκε καταματωμένος και ξεσπαθώνοντας, και εμπροστά στην αγία τράπεζα ο παμμιαρότατος Σατανάς έσφαξε δύο παπάδες, τον Παπαχρήστο και τον Παπαθανάση· και ετότες εγίνηκε μεγάλος σεισμός και έπεσε η εκκλησία και εσκότωσε πέντε κουρσάρους.

Έστοντας και να γίνει τέτοιο μεγάλο και αδιήγητο φονικό, που στόμα ανθρώπινο και κοντύλι δεν ημπορεί να ζωγραφίσει, ωσάν πρέπει, όσοι απομείνασι Γαλαξιδιώτες, γλύσαντες από το μακελειό, επήρασι τα βουνά και τα πλάγια και τους λόγκους, και εχτίσασι δω και κει καλύβες και δυο εκκλησίες, μία της Παναγίας και άλλη του Προφήτου Ηλία· και εκεί, οπού εμαζωχτήκασι το λένε Παλιο-Γαλάξιδο, ωσάν να λέμε παλιά χώρα*. Και εκεί εμείνασι κατατρεμένοι χρόνια δέκα τρία· ύστερα εφανερώθηκε ο

αμάχομαι: πολεμώ, αντιμάχομαι.
τόκαμε: του έκαμε.
προβοδίζω: βγάζω.
από πρωί σύνταχα: από νωρίς το πρωί.
μπλοκάρω: περικυκλώνω.
χώρα: πόλη.

Άγιος Ιωάννης ο Πρόδρομος και Βαπτιστής και τους είπε να πάνε και να καθίσουνε στην παλιά χώρα, γιατί εκείνος, που εφοβόντασι, ο κουρσάρος, τον πήρε μπάλα, που ήτανε οργή θεοτική, και βράζει στα κατράμια της κόλασης· και να χτίσουσι και πέντε εκκλησίες, και να βάλουνε ονομασία απάνου στη χώρα *Πενταγίοι*, ωσάν να λέμε που είχε πέντε εκκλησίες, που τους διαυθέντευαν·* και να μη κάμουσι άλλο τίποτε από κεφαλιού τους, γιατί εκείνος ο πειράτος ήτανε ο ίδιος ο Σατανάς, έχοντας μούτρα ανθρωπινά, και να κάμουνε δέησες στο θεό, για να έβγει από τη χώρα το δαιμόνιο, που εμπήκε, και τους έκαμε ένα τόσο μεγάλο κακό· και οι Γαλαξιδιώτες, ακούοντας αυτά τα άγια και θεοτικά λόγια, εκάμασι κατά το όρτινο* του Αγίου και την ορμήνεψη*, και παγαίνοντας στο Γαλαξίδι, που ήτανε ένας σωρός από παλαιά χαλάσματα και πέτρες, εξαναχτίσασι τα σπίτια· και κάνοντας τη δέηση και τες λιτανείες, κατά την ορμήνεψη του Αγίου, εβάλασι το όνομα το καινούριο *Πεντάγιοι*· και την στιγμή εκείνη ακούστηκε μια βροντή από τον κάτου κόσμο, και ο ουρανός εμαύρισε, και η θάλασσα εφούσκωσε, και τρία δαιμόνια επέσασι στη θάλασσα και επνιγήκασι· και ένας άγιος εφάνηκε με μαύρα ράσα, περπατώντας απάνου στη θάλασσα, και ευλόγησε σε τρεις μεριές· και έπαψε το φούσκωμα της θάλασσας, και ο ουρανός εξαστέρωσε, και εγίνηκε χαρά Θεού· και οι Γαλαξιδιώτες, βλέποντας ένα τέτοιο μεγάλο θαύμα, επροσκυνήσασι τον Κύριο, ευχαριστώντας τον διά την διαυθέντεψη που τους έδειχνε τόσο ολοφάνερα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Γιατί ο συγγραφέας θεωρεί αναγκαίο να διηγηθεί πώς σκοτώθηκε ο καπετάν Θοδωρής;
2. Πώς ερμηνεύει ο χρονικογράφος την καταστροφή του Γαλαξιδιού; Τι είδους κριτήρια χρησιμοποιεί;
3. Αν δεν ξέρατε τίποτε για το συγγραφέα, θα μπορούσατε με βάση το κείμενο να προσδιορίσετε: α) την ιδιότητά του και β) το μορφωτικό του επίπεδο; Να αναπτύξετε τις απόψεις σας και να τις τεκμηριώσετε.
4. Οι μελετητές αναγνωρίζουν αφηγηματικές ικανότητες στο συγγραφέα· μπορείτε να τεκμηριώσετε αυτή την άποψη με βάση το κείμενο;

διαυθέντευαν: προστάτευαν.
το όρτινο: διαταγή, οδηγία.
ορμήνεψη: συμβουλή.

Άνθη ευλαβείας

Άνθη Ευλαβείας

Η ελληνική παροικία της Βενετίας ήταν από τα σημαντικότερα κέντρα του ελληνισμού της διασποράς στην περίοδο της τουρκοκρατίας. Στη Βενετία Έλληνες έμποροι, ναυτικοί, κληρικοί και διανοούμενοι ίδρυσαν Ελληνική Αδελφότητα το 1498. Το σωματείο αυτό έχτισε τον Ορθόδοξο ναό του Αγίου Γεωργίου των Ελλήνων και ανέπτυξε πλούσια δράση για την εθνική και πνευματική αφύπνιση του υπόδουλου ελληνισμού ιδρύοντας σχολεία στην Ανατολή και επιχορηγώντας εκδόσεις βιβλίων.

Στη Βενετία με κληροδότημα του Θωμά Φλαγγίνη ιδρύθηκε το 1665 η Φλαγγίνειος Σχολή (ή Φλαγγινιανό Ελληνομουσείο), όπου σπούδαζαν νέοι από τα Επτάνησα, την Κρήτη και την Κύπρο και διορίζονταν μετά την αποφοίτησή τους σε ανώτερες εκκλησιαστικές θέσεις στην Ανατολή.

Μαθητές της Φλαγγινείου Σχολής παρουσίασαν τα *Άνθη Ευλαβείας*, μια συλλογή στιχουργικών γυμνασμάτων στα ελληνικά, ιταλικά και λατινικά, που τυπώθηκε το 1708 στη Βενετία. Όλα τα ποιήματα της συλλογής είναι αφιερωμένα στη μετάσταση, την κοίμηση δηλαδή, της Θεοτόκου. Ανάμεσά τους υπάρχουν και τέσσερα σονέτα σε νεοελληνική γλώσσα. Το σονέτο του Φραγκίσκου Κολομπή που ακολουθεί είναι από τα καλύτερα της συλλογής.

Εις την Μετάστασιν της
ΠΑΝΑΓΝΟΥ

Σαν εις άρμα λαμπρόν, στα χρυσωμένα
των Αγγέλων φτερά, επέτα η θεία
μητέρα του Θεού, εις την οποίαν
ήτον όλα τα κάλλη μαζωμένα.

Τούτα βλέπουσ' η Γη με πικραμένα
μάτια, με στεναγμούς, είπε: Μαρία
πού μ' αφήνεις εδώ στην ερημίαν,
ή πώς να ζήσω γω χωρίς εσένα.

Είναι πολεμικός νόμος* να σέρνει
πίσω τ' ο νικητής τους νικημένους,
όταν θριαμβικήν δόξαν λαβαίνει.

Και με και τους υιούς μου υποκειμένους*
έκαμες Μαριάμ, λοιπόν τυχαίνει*
να μας σύρεις αυτού γλυκιά* δεμένους.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Η παράσταση της Θεοτόκου στο σονέτο του Κολομπή είναι διαφορετική από τις βυζαντινές απεικονίσεις της. Μπορείτε να βρείτε τη διαφορά;
2. Ποιος είναι ο «νόμος» που αναφέρεται στην τρίτη στροφή και ποιοι τον καθιέρωσαν;
3. Ποιες επιδράσεις παρατηρείτε στο περιεχόμενο του ποιήματος και πώς τις δικαιολογείτε; Να στηρίξετε την απάντησή σας στις δυο προηγούμενες απαντήσεις.
4. Ξέρουμε ότι το κύριο νόημα του σονέτου υπάρχει στην τελευταία στροφή. Να επισημάνετε στο σονέτο του Φρ. Κολομπή: α) το κύριο νόημά του και β) τον εκφραστικό τρόπο με τον οποίο αποδίδεται.

Το έμβλημα των «Αβλαβών» (1708),
αποφοίτων του Φλαγγινιανού Ελληνομουσείου της Βενετίας

νόμος: έθιμο, συνήθεια.
υποκείμενος: αιχμάλωτος, σκλάβος.
λοιπόν τυχαίνει: υπολείπεται, απομένει.
γλυκιά: (επίρρ.) γλυκά.

Ηλίας Μηνιάτης

«Διδαχαί»

Βασικό γνώρισμα των *Διδαχών* του Ηλ. Μηνιάτη, που πολύ αγαπήθηκαν και διαβάστηκαν απ' τους υπόδουλους Έλληνες, είναι η απλότητα στο ύφος και στη γλώσσα. Εκείνο που κυρίως τον απασχολεί είναι το ηθικό πρόβλημα, η ηθική συμπεριφορά του ανθρώπου στην καθημερινή του ζωή. Για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού επιστρατεύει, εκτός απ' τη φιλοσοφική και θεολογική του μόρφωση, και τη ρητορική του τέχνη. Με τα στολίδια του λόγου, τις ηχηρές λέξεις, τα ρητορικά σχήματα, τις εικόνες, τις παραβολές θέλει να συναρπάσει τον ακροατή του. Έτσι συμβάλλει στη διαμόρφωση της εκκλησιαστικής ρητορείας. Ο Βασ. Τατάκης παρατηρεί σχετικά τα εξής: «Έτσι στο Μηνιάτη ανήκει η τιμή, ότι πρώτος αυτός στη νεοελληνική παιδεία παρουσίασε με τρόπο άρτιο το ρητορικό εκκλησιαστικό είδος. Οι λόγοι του αφήνουν την εντύπωση ότι βγαίνουν από τα χέρια ενός τεχνίτη του λόγου, που κατέχει τους κανόνες και κατορθώνει σε ικανό μέτρο να τους τηρεί. Κατασκευάζει επιδέξια τη φράση και προχωρεί με περίσκεψη στη διάρθρωση και ανάπτυξη του λόγου του, προσέχοντας ιδιαίτερα το «αρμόζον» κάθε φορά ύφος. Εδώ μεγαλοπρεπές, αλλού παθητικό, άλλοτε ήρεμο, συχνά κουβεντιαστό, μια ελεύθερη και αβίαστη αναστροφή με το ακροατήριο, πάντα γεμάτο πίστη, παλμό, κίνηση, πάντα ζωηρό και ζωντανό».[1] Τη μόρφωσή του όμως και τη ρητορική του τέχνη ο Μηνιάτης θα τη διαθέσει και σ' ένα άλλο σοβαρό σκοπό: στην προκοπή, το φωτισμό του Γένους.

Το απόσπασμα είναι απ' το δεύτερο μέρος της διδαχής «Περί φθόνου».

1. «**Βασική Βιβλιοθήκη**», τόμ. 8, σ. 19.

Περί φθόνου

Ερωτήθη μίαν φοράν ένας σοφός: ποια είναι εκείνα τα μάτια, οπού βλέπουσι καλύτερα; τα μαύρα ή τα γαλανά; των ανδρών ή των γυναικών; των ανθρώπων ή των αλόγων ζώων; Απεκρίθη: τα μάτια οπού βλέπουσι καλύτερα είναι εκείνα των φθονερών· διατί βλέπουσι και από μακράν, διατί βλέπουσι και τα μικρότερα πράγματα· διατί βλέπουσι και εκείνα οπού δεν είναι. Ένα μόνον πράγμα δεν βλέπουσι, το καλόν· μάλιστα βλέπουσι και τούτο, μα τότε κλαίουσι και σφαλίζουν τα μάτια τους, διά να μη βλέπουσι.

Κρύψου όσον θέλεις, σφαλίσου, παραμέρισε, ησύχαζε μέσα εις το κελίον σου, φύγε και εις την έρημον, διά να ασκητεύης, σε φθάνουσι τα μάτια του Φθονερού και βλέπουσι τι κάνεις. Έχει κάποια τηλεσκόπια και ξανοίγει* πολλά μακράν. Ποιος είναι εκείνος ο άνθρωπος, ο πλέα ενάρετος και ο πλέα άγιος, οπού να μην έχη κανένα, ας είναι και παραμικρόν, ελάττωμα; ουδετινάς·* ο Θεός μόνος είναι αναμάρτητος, και καθαρός από ρύπου.* «Ἅπτεται γάρ, οὐ μόνον τῶν πολλῶν, ἀλλὰ καὶ ἀρίστων ὁ μῶμος, ὡς μόνον εἶναι τοῦ Θεοῦ τὸ παντελῶς ἄπταιστον, καὶ ἀνάλωτον πάθεσιν»,* λέγει ο θεολόγος. Και τα μικρότερα ελαττώματα βλέπουσι τα μάτια του φθονερού. Υπομένει εκείνα οπού είναι, μα και εκείνα οπού δεν είναι! Ένας τυφλός, περί του οποίου διηγείται ο ιερός Μάρκος, εφέρθη* προς τον Χριστόν διά να ιατρευθή· ο Χριστός τον έγγιξεν εις τα ομμάτια την πρώτην φοράν, και τον ερώτησε: τι βλέπει; βλέπω, απεκρίθη, τους ανθρώπους ως δένδρα περιπατούντα. Α! δυστυχισμένε τυφλέ! οι άνθρωποι σου φαίνονται δένδρα; και ποία ομοιότης είναι ανάμεσα δένδρων και ανθρώπων! μα τα δένδρα πώς περιπατούσιν, αφ᾽ ου είναι στερεά ριζωμένα εις την γην! κακά βλέπεις, αν βλέπης εκείνα οπού δεν είναι. Έτσι βλέπει

ξανοίγω: βλέπω, διακρίνω.
ουδετινάς: κανένας.
ρύπος, ο: ακαθαρσία, ψόγος.
Ἅπτεται... πάθεσιν: γιατί ο ψόγος φτάνει όχι μόνο τους πολλούς, αλλά και τους άριστους, επειδή μόνο ο θεός είναι εντελώς αναμάρτητος και δεν κυριεύεται από πάθη.
εφέρθη: μεταφέρθηκε.

ο Φθονερός τους ανθρώπους, ως δένδρα περιπατούντα. Α! Χριστιανέ! εκείνος είναι άνθρωπος, και σε φαίνεται δένδρον; εσύ βλέπεις εκείνα οπού δεν είναι, και είσαι διπλά τυφλός.

Εγώ είπα έως τώρα εκείνα οπού ήξευρα να ειπώ· ας τελειώση την διδαχήν ο μακάριος Παύλος. «Μή γενώμεθα κενόδοξοι, λέγει, ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες»·* ας μη γενόμεσθεν κενόδοξοι· ας γνωρίζωμεν ο καθείς τον εαυτόν μας· ας μη κατακρίνωμεν ένας τον άλλον· διατί, ακολουθεί ομιλώντας μας ο αυτός Απόστολος, αν εσείς κατατρώγετε ένας τον άλλον, βλέπετε, μήπως και καταχαλασθήτε* εις το παντελές* «εἰ ἀλλήλους δάκνετε, βλέπετε μή ὑπ᾽ ἀλλήλων ἀναλωθῆτε*». Αυτή είναι προφητεία, και επληρώθη* εις ημάς· τόσον μεγαλείον του Γένους μας, τόση δόξα της βασιλείας μας, ηξεύρετε πώς ηφανίσθη; διαβάσατε τας Ιστορίας μας· όχι από την δύναμιν των Περσών, όχι από το σπαθί των Αγαρηνών, αλλά από τον φθόνον μας. Ημείς εκαταχαλασθήκαμεν, διατί ανάμεσόν μας* εκαταφαγωθήκαμεν· άλλήλους προκαλούμενοι, αλλήλοις φθονούντες. Και αν ημείς αρματωνόμασθεν ένας εναντίον του άλλου διά να καταχαλασθώμεν, δεν έχομεν χρείαν από άλλον εχθρόν, ούτε καν από τον διάβολον, λέγει ο Χρυσόστομος· «εἰ κατ᾽ ἀλλήλων ὁπλιζώμεθα, οὐδέ τοῦ διαβόλου χρεία λοιπόν, πρός τήν ἡμετέραν ἀπώλειαν».*

Μα δια τον Θεόν οπού πιστεύομεν, οπού είναι Θεός ειρήνης, και Πατήρ οικτιρμών· διά το Ευαγγέλιον οπού κρατούμεν, οπού είναι διαθήκη αγάπης· διά την Εκκλησίαν οπού έχομεν, οπού είναι τόπος συμφωνίας και ομονοίας, ας παύσωμεν μίαν φοράν ημείς τα δυστυχή λείψανα οπού εμείναμεν, καν* διά να μη δίδωμεν αφορμήν να χαίρωνται περισσότερον και να γελώσι μετ᾽ εμάς* οι εχθροί μας. Οι Φιλισταίοι ενίκησαν κατά κράτος τον λαόν του Ισραήλ· την ημέραν εκείνην εφονεύθη και ο Βασιλεύς Σαούλ και τα παιδία του· χαλασμόν μεγαλύτερον δεν έλαβον καμμίαν

μή γενώμεθα... φθονοῦντες: ας μη γίνουμε ματαιόδοξοι, προκαλώντας ο ένας τον άλλο, ζηλεύοντας ο ένας τον άλλο.
μήπως καταχαλασθήτε: μήπως καταστραφείτε.
εις το παντελές: καθολοκληρία, εντελώς.
εἰ... ἀναλωθῆτε: τη μετάφραση δίνει ο ίδιος ο Μηνιάτης στην προηγούμενη φράση «αν εσείς... παντελές». Το ίδιο συμβαίνει και παρακάτω στα «εἰ... ἀπώλειαν» και «μή ἀναγγείλετε... Ἀσκάλωνος».
επληρώθη: εκπληρώθηκε, πραγματοποιήθηκε.
ανάμεσόν μας: μεταξύ μας.
καν: τουλάχιστο.
μετ᾽ εμάς: μ᾽ εμάς.

άλλην φοράν οι Ισραηλίται· ήκουσε το πολύ κακόν του γένους του ο Δαυίδ, και στρεφόμενος προς τους συντρόφους του, είπε: μη το ειπήτε, μη το φανερώσετε εις Γεθ,* και εις Ασκάλωνα,* όπου εκατοικούσαν αλλόφυλοι, «μή ἀναγγείλετε ἐν Γέθ, μηδέ εὐαγγελίζεστε ἐν ταῖς ἐξόδοις Ἀσκάλωνος»· διατί; διά να μη ακούσωσι την δυστυχίαν μας, και χαρούσιν οι εχθροί μας «ἵνα μή εὐφρανθῶσι θυγατέρες ἀλλοφύλων».*

Αδελφοί, και συνάδελφοι Χριστιανοί, τας συμφοράς μας, τα πάθη μας, τα πταισίματά μας, τας αμαρτίας μας μη τας λέγωμεν, μη τας φανερώνωμεν με την κατάκρισιν! «ἀλλήλους προκαλούμενοι, ἀλλήλοις φθονοῦντες». Διατί; διά να μη χαίρωνται οι αλλόφυλοι, οι αόρατοι και ορατοί μας εχθροί· σιωπή, συμπάθεια, σπλάγχνα οικτιρμών. Μα Φθόνος, είναι οπού κατηγορεί, οπού καταλαλεί, οπού κατακρίνει· όποιος έχει τέτοιον πάθος, λέγω πάλιν, δεν είναι άξιος να ονομάζεται άνθρωπος, και να λέγεται Χριστιανός.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Όπως τονίζεται στο εισαγωγικό σημείωμα, βασικός στόχος της διδασκαλίας του Μηνιάτη είναι η ηθική συμπεριφορά των ανθρώπων και η προκοπή του Γένους. Διαφαίνεται αυτός ο στόχος στο απόσπασμα που διαβάσατε; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
2. Όσα αναγράφονται στο εισαγωγικό σημείωμα για το ύφος και τη γλώσσα του Ηλ. Μηνιάτη ισχύουν και για το απόσπασμα που διαβάσατε;
3. Οι αρχαίοι ρήτορες είχαν ως σκοπό τους να πείσουν τους ακροατές τους. Τον ίδιο, φυσικά, σκοπό έχει και ο Μηνιάτης. Ο Βασ. Τατάκης γράφει σχετικά: «Αντί να καθοδηγήσει τη σκέψη του ακροατή και από τη νοητική πορεία να καταλήξει στην πειθώ, προτιμά συχνά να τον συναρπάσει, να τον γοητεύσει, να τον συγκινήσει. Είναι βέβαια και τούτη πειθώ, τη φτάνει όμως κανείς με το ψυχικό πάθος, όχι με τη νοητική πορεία». Ισχύουν αυτές οι παρατηρήσεις για το κείμενο του Μηνιάτη; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Γεθ, Ασκάλων: πόλεις των Φιλισταίων.
«ἵνα μή... ἀλλοφύλων»: για να μη χαρούν οι γυναίκες των εχθρών.

Ηλίας Μηνιάτης

(1669-1714)

Γεννήθηκε στο Ληξούρι της Κεφαλονιάς. Σπούδασε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο της Βενετίας. Τελειώνοντας τις σπουδές του κατείχε καλά την αρχαία ελληνική και λατινική φιλολογία και χειριζόταν πολύ καλά την ιταλική γλώσσα. Τα περισσότερα χρόνια της ζωής του συνδύασε τη διδασκαλία με το κήρυγμα. Η αρχή έγινε από τη Βενετία, όπου δίδασκε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο και κήρυττε στο ναό του Αγίου Γεωργίου· ύστερα από τρία χρόνια τον κάλεσαν οι συμπατριώτες του. Δίδαξε και κήρυξε στην Κεφαλονιά εφτά χρόνια κι άλλα τέσσερα στη Ζάκυνθο. Αφού για ένα χρόνο ξαναδίδαξε στο Φλαγγινιανό Φροντιστήριο, διορίστηκε διδάσκαλος της Πατριαρχικής Σχολής και ιεροκήρυκας της Μεγάλης εκκλησίας. Τελικά έγινε επίσκοπος Κερνίτσης και Καλαβρύτων (1711). Στη θέση αυτή τον βρήκε πρόωρα ο θάνατος.

Έργα του: 1) Πρόλογος στον «Λόγον ιστορικόν» για τον Διονύσιον Δ΄ Κωνσταντινουπόλεως του Γερασίμου Κακαβέλα και έμμετρο εγκώμιο. Βλ. Μ. Γεδεών, *Αρχείον εκκλησιαστικής ιστορίας*, Α΄, σσ. 345-350. 2) *Πέτρα Σκανδάλου*, πρώτη έκδοση Λειψία 1718. 3) *Διδαχαί*, έκδοση Ανθ. Μαζαράκη εν Βενετία, 1859. Ανατύπωσή της είναι η έκδοση του «Στοχαστή» (Αθήνα, 1933).

Αγνώστου (τέλη 18ου αι.), **Ληξούρι της Κεφαλλονιάς**, Μουσείο Μπενάκη

Κοσμάς Αιτωλός

Από τις διδαχές

Βασικό γνώρισμα των «Διδαχών» του Κοσμά του Αιτωλού ήταν η απλότητα. Δεν επιδίωκε να εντυπωσιάσει με τη ρητορική δεινότητα, αλλά να μεταδώσει στους ελληνικούς πληθυσμούς τα βασικά σημεία της ορθόδοξης διδασκαλίας, γιατί ο κίνδυνος να αλλαξοπιστήσουν είτε από αμάθεια είτε από τη βία ήταν μεγάλος. Αυτός ήταν ο λόγος που τα κηρύγματά του είχαν μεγάλη λαϊκή ανταπόκριση. Παράλληλα αγωνίστηκε για τη διατήρηση της εθνικής μας γλώσσας ιδρύοντας σχολεία. Όπως έγραψε στον αδελφό του Χρύσανθο ίδρυσε «δέκα σχολεία ελληνικά» και «διακόσια διά κοινά γράμματα».

1

Ευλογημένοι χριστιανοί, αι πολλαί εκκλησίαι ούτε διατηρούν ούτε ενισχύουν την πίστιν μας όσον και όπως πρέπει, εάν οι εις τον Θεόν πιστεύοντες δεν είναι φωτισμένοι υπό των τε* παλαιών και νέων Γραφών. Η πίστις μας δεν εστερεώθη από αμαθείς αγίους, αλλά από σοφούς και πεπαιδευμένους*, οίτινες και τας αγίας Γραφάς ακριβώς μας εξήγησαν και δια θεοπνεύστων λόγων αρκούντως* μας εφώτισαν. Σήμερον όμως ένεκα των εξ αμαρτιών συμπεσουσών δεινών περιστάσεων* λείπουσιν ή τουλάχιστον εισί* σπανιώτατοι τοιούτοι σοφοί και ενάρετοι άνδρες, όπως διατηρήσωσι ανεπηρεάστως τους Ορθοδόξους ομογενείς μας. Διότι πώς δύναται να διατηρηθή αβλαβές το έθνος μας κατά τε την θρησκείαν και ελευθερίαν, οπόταν ο ιερός κλήρος αγνοή κατά δυστυχίαν των αγίων Γραφών την εξήγησιν, ήτις εστί το φως και η στερέωσις της πίστεως; Όταν ένας ποιμήν δεν γνωρίζη το θρεπτικόν χόρτον διά το ποίμνιόν του, δεν θεραπεύη τα τυχόντα πάθη του, δεν προφυλάττη αυτά από άγρια θηρία

υπό των τε: και από τους.
πεπαιδευμένος: αυτός που μορφώθηκε, που είναι καλλιεργημένος.
αρκούντως: αρκετά.
ένεκα των... περιστάσεων: για τις φοβερές περιστάσεις, που έτυχαν από τις αμαρτίες μας.
εισί: είναι.

και κλέπτας, πώς είναι δυνατόν να διατηρηθή διά πολύν καιρόν εκείνο το ποίμνιον; Λοιπόν, τέκνα μου Πάργιοι, προς διαφύλαξιν της πίστεως και ελευθερίαν της πατρίδος, φροντίσατε να συστήσητε ανυπερθέτως σχολείον ελληνικόν, δι' ου* θα γνωρίσωσι τα τέκνα υμών όσα υμείς αγνοείτε.

2

Τέκνα μου αγαπητά εν Χριστώ, διατηρήσατε γενναίως και ατρομήτως την ιεράν ημών θρησκείαν και την γλώσσαν των πατέρων, διότι αμφότερα ταύτα χαρακτηρίζουσι την φιλτάτην ημών πατρίδα και άνευ τούτων το έθνος ημών καταστρέφεται. Μην απελπισθήτε, αδελφοί μου, η Θεία Πρόνοια θέλει πέμψει μίαν ημέραν την ουράνιον σωτηρίαν, ίνα φαιδρύνη* τας καρδίας ημών προς απαλλαγήν εκ της ελεεινής* καταστάσεως εν τη οποία ευρισκόμεθα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια φράση του πρώτου αποσπάσματος συνοψίζει τη θρησκευτική και εθνική διδασκαλία του Κοσμά του Αιτωλού;
2. Ποια σημεία των αποσπασμάτων δείχνουν ότι εντάσσεται στην κίνηση του νεοελληνικού διαφωτισμού;
3. Ανταποκρίνεται το κήρυγμά του στις ιστορικές ανάγκες της εποχής; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
4. Ο Σολωμός είχε πει: «Μήγαρις (= μήπως) έχω άλλο στο νου μου πάρεξ (= εκτός) ελευθερία και γλώσσα;» Να συσχετίσετε αυτή τη φράση με ανάλογα χωρία από τα αποσπάσματα του Κοσμά Αιτωλού.

δι' ου: με το οποίο.
φαιδρύνη: για να χαροποιήσει.
ελεεινή κατάσταση: οικτρή, αξιοθρήνητη κατάσταση.

Κοσμάς Αιτωλός

(1714-1779)

Γεννήθηκε στο Μέγα Δένδρο της Αιτωλίας. Αφού έμαθε τα πρώτα γράμματα στην πατρίδα του, πήγε το 1750 στο Άγιο Όρος, όπου χειροτονήθηκε ιερομόναχος. Στην Αθωνιάδα Σχολή συμπλήρωσε την εγκύκλια μόρφωσή του και διδάχτηκε Λογική. Ένας από τους διδασκάλους του ήταν ο Ευγένιος Βούλγαρης. Το 1760 πήγε στην Κωνσταντινούπολη· με άδεια του πατριάρχη Σεραφείμ Β΄ κήρυξε στην ηπειρωτική Ελλάδα, στις Κυκλάδες και τα Ιόνια νησιά. Τις περισσότερες περιοδείες του τις έκανε στα χωριά της Ηπείρου, όπου θανατώθηκε από τους Τούρκους το 1779, κοντά στο Μπεράτι. Ανακηρύχθηκε επίσημα άγιος της Ορθόδοξης Εκκλησίας το 1961 από το Πατριαρχείο Κωνσταντινουπόλεως.

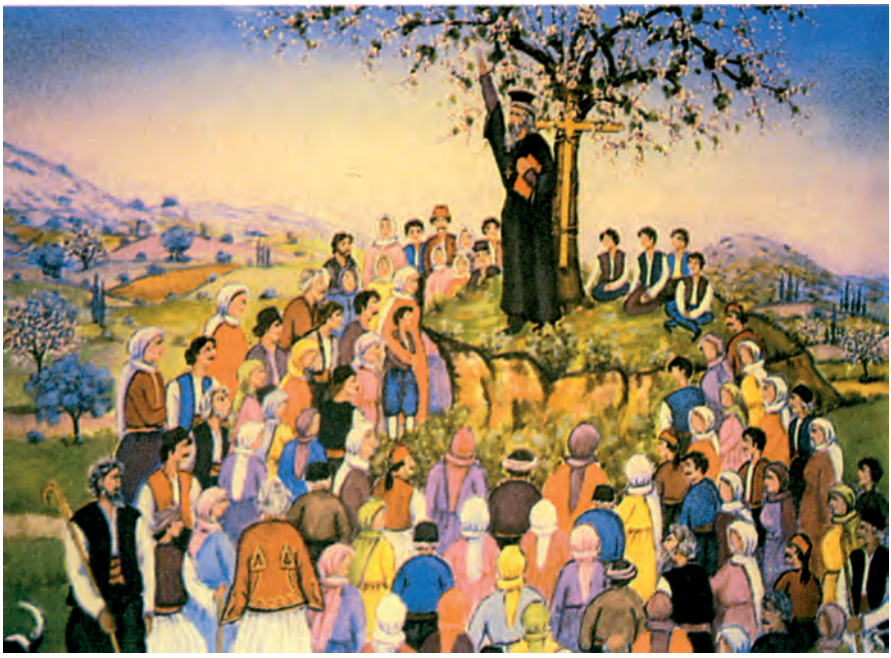

Άγγελος Κουγιουμτζής (γεν. 1920), **Ο Κοσμάς ο Αιτωλός μιλά στο λαό**

ΕΡΜΗΣ
ο
ΛΟΓΙΟΣ.
1820.

ΈΝ ΒΙΕΝΝΗ, ΤΗΣ ΑΟΥΣΤΡΙΑΣ
Ἐκ τοῦ Τυπογραφείου Ἰω. Βαρθολ. Σβεκίου.

Δημήτριος Καταρτζής

[Από τη χρεία να οδηγούμαστε εις τα αναγκαία]

Ο Καταρτζής στα δοκίμιά του διαπιστώνει ότι η ελληνική παιδεία σε σύγκριση με την ευρωπαϊκή υστερεί πολύ, παρόλο που και οι Έλληνες και οι ευρωπαϊκοί λαοί θεμελιώνουν την παιδεία τους στην ίδια πνευματική παράδοση (την αρχαία ελληνική σκέψη και τον πολιτισμό). Τοποθετεί τη διαφορά στη γλώσσα της παιδείας. Παρατηρεί ότι οι νέοι διαθέτουν το μεγαλύτερο μέρος των σπουδών τους στην εκμάθηση της αρχαίας ελληνικής γλώσσας, με συνέπεια η γενική τους μόρφωση να είναι ελλιπής. Αντλώντας από το παράδειγμα της Ευρώπης προτείνει την καθιέρωση της «φυσικής» γλώσσας, όπως αποκαλεί τη δημοτική, ως αποκλειστικού γλωσσικού οργάνου της παιδείας.

Το παρακάτω κείμενο είναι απόσπασμα από το παιδαγωγικό του δοκίμιο «Συμβουλή στους νέους πώς να ωφελιούνται και να μη βλάπτονται απ' τα βιβλία τα φράγκικα και τα τούρκικα και ποια να 'ναι η καθαυτό τους σπουδή» (1783). Στο δοκίμιο αυτό, όπου ο Καταρτζής μιμείται τον τίτλο του γνωστού λόγου του Μεγ. Βασιλείου, κρίνει την κατάσταση της Παιδείας στην εποχή του και προτείνει ενδιαφέρουσες λύσεις.

Ως εδώ εδείξαμε την ασκημιά της σπουδής* μας, για να νιώσουμε καλύτερα την καλλονή της κατόπι στο λόγο μας. Επειδή λοιπόν κι απ' τη χρεία* πόχουμε πρέπει να οδηγιούμαστε στα αναγκαία και να τα σπουδάζουμε, ποιος άλλος θα την δείξει αυτήνα παρά η φρόνηση*, η οποία είναι αρετή αρετών καθώς την είπαν οικειότερα,* η συνοδιά* των αρετών; Κι αλήθεια, χωρίς τη συνοδιά της καμιά αρετή δεν είν' τέτοια· ωσάν οπού πε με,* τι άλλο πράγμα είν' η ελευθεριότητα παρά μια φρονιμάδα στη δοσοληψία κι εξής αρετές ομοίως;* Όθε κι οι πέντε παρθένες έχασαν την αρετή

σπουδή: εκπαίδευση.
χρεία: ανάγκη.
φρόνηση: σύνεση, ορθοφροσύνη.
οικειότερα: καταλληλότερα.
συνοδιά (και συνοδεία): συντροφιά.
πε με: πες μου.
η ελευθεριότητα... ομοίως: το ελεύθερο φρόνημα απαιτεί σύνεση στις σχέσεις μας με τους άλλους (= δοσοληψία), όπως και στις άλλες αρετές.

τους, γιατί δεν είχαν τη φρόνηση· άρα και η σπουδή πρέπει να γένεται με φρόνηση, για να 'ν' αρετή κι όχι κακία. Μα εννοούμε κι αυτή τη φρόνηση προσδιορισμένη* στο δικό μας έθνος, γιατί κι αυτή σαν το δίκαιο διαφέρει κατά έθνη και τόπους.

Λοιπόν η φρόνησή μας μας λέγει πως η πρώτη χρεία μας και τιμή είναι να ξέρουμε καλά τη γλώσσα που συντυχαίνουμε,* την οποία και να τη γράφουμε πάλι έτζι,* για να είμαστε λόγιοι* και να μπορούμε στη δική μας γλώσσα με τη γλώσσα και το κοντύλι* να εκφράζουμε κάθε έννοια με δικές μας λέξεις και όρους, καθώς το κάμνουν όλα τα πεπολιτευμένα* έθνη· αυτό λοιπόν γένεται, όταν η καθαυτό σπουδή μας γένεται σε αυτήνα και κάθε άλλη σπουδή μας για αυτήνα.

Κατά δεύτερο λόγο έχουμε να μαθαίνουμε τα ελληνικά* και την παιδεία που έχουν τα ελληνικά τα συγγράματα σα μια αξιόλογη παιδεία και γλώσσα που ήταν και είναι κοντά σ' όλα τα έθνη της Ευρώπης και το περισσότερο για τα πατερικά μας βιβλία,* αλλά και σαν απόγονοι που είμαστε των συγγραφέων εκείνων κι αυτωνών* των βιβλίων, και μάλιστα για να καλλιεργήσουμε, να καλλωπίσουμε και να πλουτύνουμε τη γλώσσα που λαλούμε, ο έστι* ν' αναγινώσκουμε τα ελληνικά για τη γλώσσα μας, τα ρωμαίικα, κι όχι για τα ελληνικά πάλε. Επειδή όμως στα ελληνικά δεν έχουμ' εμείς όλες τις επιστήμες χώρια χώρια, αλλά πολλές είναι συμπεφυρμένες* κι ανακατωμένες, και μάλιστα η ιστορία η εκκλησιαστική και η θύραθεν,* κι η γεωγραφία και χρονολογία, τα δυο της μάτια, απ' τις οποίες έχουμε μεγαλότατη χρεία· αλλά και ό,τι θε να πούμε και θε να φιλοσοφήσουμε, πρέπει πρώτα να ξέρουμε τον κόσμο και τα διάφορα μέρη του, κι εκείνα που περιέχουν: τον άνθρωπο με όλες τες μεγάλες του φαμελιές πρώτα και τώρα, τα ζώα, φυτά κι ορυκτά.

Όθεν για να πληροφορηθεί κανείς σ' αυτά απ' τα βιβλία του, ελληνικά ό,τι έχουν, πρέπει να τα διαβάσ' όλα, πράγμα όχι δυνατό σ' όλους· στα

προσδιορισμένη: καθορισμένη, προσαρμοσμένη.
συντυχαίνω: μιλώ.
έτζι: έτσι.
λόγιος: μορφωμένος.
με τη γλώσσα και με το κοντύλι: με τον προφορικό και το γραπτό λόγο.
πεπολιτευμένα: πολιτισμένα.
ελληνικά: τα αρχαία ελληνικά.
πατερικά βιβλία: τα βιβλία των πατέρων της εκκλησίας.
αυτωνών (των βιβλίων): των δικών τους (βιβλίων).
ο έστι: πράγμα που σημαίνει, δηλαδή.
συμπεφυρμένος (συμφύρω): ανάμεικτος.
η θύραθεν (ιστορία): η ελληνική (ιστορία).

φράγκικα πλην* είν' η ανάλυση όλων των ελληνικών μας βιβλίων. Πρέπει για τούτο λοιπόν να μάθουμε μια ζουντανή γλώσσα της Ευρώπης, όποια κι αν είναι, ας είν' η φραντζέζικη* που 'ν' η κοινή της· και μ' αυτόν τον εύκολο τρόπο καταλαβαίνουμε καλά όλα τα ελληνικά μας βιβλία που 'ν' η πηγή της σοφίας της ευρωπαϊκής. Προσέτι, επειδή στα ελληνικά απ' την καταστροφή μας κι εδώθες* λείπ' η συνέχεια της ιστορίας και η πρόοδος στις άλλες επιστήμες και τέχνες μ' όλα τα παρόντα* που 'ναι στον κόσμο, πρέπει πάλε στα φραντζέζικα να τα γυρεύουμ' αυτά, και να έχουμε οπωσούν* είδησ' απ' όλες τις μαθήσεις*, να επιμένουμε όμως και να προκόβουμε με θεμέλιο σ' εκείνην που απαιτεί το επάγγελμά μας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια σημασία αποδίδει στη φρόνηση ο Καταρτζής και πώς δικαιολογεί τη σημασία αυτή;
2. Ποιες γλώσσες συμβουλεύει να μαθαίνουν οι νέοι και για ποιους λόγους θεωρεί αναγκαία την εκμάθησή τους;
3. Ο Καταρτζής προτείνει, σύμφωνα με τις αντιλήψεις του διαφωτισμού, την ανανέωση της παιδείας στο περιεχόμενο και στο πνεύμα της. Σε ποια χωρία φαίνεται αυτό;

πλην: όμως.
φραντζέζικη: γαλλική.
απ' την καταστροφή μας κι εδώθες: από την υποδούλωσή μας και μετά.
παρόντα: τωρινά, σύγχρονα.
οπωσούν: οπωσδήποτε, κάπως.
μάθηση: γνώση.

Δημήτριος Καταρτζής (ή Φωτιάδης)

(1730-1807)

Ο κυριότερος εκπρόσωπος του φαναριώτικου διαφωτισμού. Γεννήθηκε ίσως στην Κωνσταντινούπολη, όπου έμαθε τα πρώτα γράμματα, και έζησε στο Βουκουρέστι. Κατέλαβε υψηλά δικαστικά αξιώματα και τιμήθηκε με τον τίτλο του Μεγάλου Λογοθέτη. Σχεδίασε ένα ευρύ πρόγραμμα για τη μεταρρύθμιση της παιδείας της εποχής του σύμφωνα με τα δυτικά πρότυπα, όπως εκφράστηκαν στην Εγκυκλοπαίδεια του Diderot. Τις απόψεις του αυτές τις ανέπτυξε σε κείμενά του από το 1783 ως το 1791. Η προσωπικότητά του επηρέασε πολλούς εκπροσώπους του νεοελληνικού διαφωτισμού, όπως το Ρήγα Βελεστινλή, το Δανιήλ Φιλιππίδη, το Γρηγόριο Κωνσταντά, τον Αθανάσιο Χριστόπουλο κ.ά.

Κρήνη στα περίχωρα της Κωνσταντινούπολης,
Γεννάδειος Βιβλιοθήκη

Ρήγας Βελεστινλής

Το εθνικοαπελευθερωτικό πρόγραμμα του Ρήγα απέβλεπε στον ξεσηκωμό όχι μόνο των ελληνικών πληθυσμών, αλλά και όλων των υπόδουλων λαών της Βαλκανικής που καταπιέζονταν από το δεσποτισμό του σουλτάνου. Από την Επανάσταση κατά του σουλτάνου δεν εξαιρούσε τους Τούρκους. Μετά την αποτίναξη της οθωμανικής τυραννίας οραματιζόταν την ίδρυση της Ελληνικής Δημοκρατίας, ενός ομοσπονδιακού κράτους που θα απλωνόταν στα όρια της οθωμανικής αυτοκρατορίας και θα ήταν οργανωμένο σύμφωνα με τους θεσμούς της Γαλλικής Δημοκρατίας. Γι' αυτόν ακριβώς το σκοπό συνέταξε την *Προκήρυξη*, τα *Δίκαια του Ανθρώπου*, το *Σύνταγμα* και το *Θούριο*, τα επαναστατικά του δηλαδή έργα, που τυπώθηκαν στο τυπογραφείο των αδελφών Πούλιου στη Βιέννη με προσωπική του επίβλεψη τον Οκτώβρη του 1797 σε 3.000 αντίτυπα.

Για τη διατύπωση του Συντάγματος και των Δικαίων του Ανθρώπου, που έχουν μορφή νόμων της Ελληνικής Δημοκρατίας, βασίστηκε στα σχέδια Συντακτικών Συνελεύσεων της Γαλλικής Επανάστασης και στο Γαλλικό Σύνταγμα του 1793. Από τα κείμενα αυτά δίνουμε την προκήρυξη προς τους λαούς της Βαλκανικής.

Η επαναστατική προκήρυξη

Ο λαός, απόγονος των Ελλήνων, οπού κατοικεί την Ρούμελην,* την Μικράν Ασίαν, τας Μεσογείους νήσους, την Βλαχομπογδανίαν,* και όλοι όσοι στενάζουν υπό την δυσφορωτάτην τυραννίαν του Οθωμανικού βδελυρωτάτου* δεσποτισμού, ή εβιάσθησαν να φύγουν εις ξένα βασίλεια, διά να γλιτώσουν από τον δυσβάστακτον και βαρύν αυτού ζυγόν, όλοι, λέγω, Χριστιανοί και Τούρκοι, χωρίς κανένα ξεχωρισμόν θρησκείας (επειδή όλοι πλάσματα Θεού είναι και τέκνα του πρωτοπλάστου), στοχαζόμενοι ότι ο Τύραννος, ονομαζόμενος Σουλτάνος, κατέπεσεν ολοτελώς εις τας βρω-

Ρούμελη: έτσι ονόμαζαν οι Τούρκοι το σύνολο των ευρωπαϊκών χωρών της Οθωμανικής αυτοκρατορίας εκτός από τις παραδουνάβιες ηγεμονίες· αργότερα ονομάστηκε Ρούμελη η Στερεά Ελλάδα.
Βλαχομπογδανία: οι παραδουνάβιες ηγεμονίες· Μολδοβλαχία.
βδελυρός: αδιάντροπος, σιχαμερός.

Δημήτριος Ζωγράφος (π. 1790 - μετά το 1840),
Ο Ρήγας σπέρνει το σπόρο της ελευθερίας
(λεπτομέρεια από το έργο *Η πτώση της Κωνσταντινουπόλεως*)
Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

μεράς ορέξεις του, επερικυκλώθη από ευνούχους και αιμοβόρους αμαθεστάτους αυλικούς, ελησμόνησε και κατεφρόνησε την ανθρωπότητα,* εσκληρύνθη η καρδία του κατά της αθωότητος, και το πλέον ωραιότερον βασίλειον του κόσμου, οπού εκθειάζεται πανταχόθεν από τους σοφούς, κατήντησεν εις μίαν βδελυράν αναρχίαν, τόσον, ώστε κανένας, οποιασδήποτε τάξεως και θρησκείας, δεν είναι σίγουρος μήτε διά την ζωήν του, μήτε διά την τιμήν του, μήτε διά τα υποστατικά* του.

Ο πλέον ήσυχος, ο πλέον αθώος, ο πλέον τίμιος πολίτης κινδυνεύει κάθε στιγμήν να γίνη ελεεινή θυσία της τυραννικής φαντασίας, ή των αγρίων τοποτηρητών και αναξίων μεγιστάνων του Τυράννου, ή τέλος (όπερ συνεχέστερον συμβαίνει), των κακότροπων θηριωδεστάτων μιμητών του, χαιρόντων εις το ατιμώρητον κρίμα, εις την σκληροτάτην απανθρωπότητα,* εις την φονοκτονίαν,* χωρίς καμίαν εξέτασιν, χωρίς καμίαν κρίσιν.

– Ουρανέ! εσύ είσαι απροσωπόληπτος* μάρτυς των τοιούτων κακουργημάτων.

– Ήλιε! εσύ βλέπεις καθημερινώς τα τοιαύτα θηριώδη τολμήματα.

– Γη! εσύ ποτίζεσαι αδιακόπως από τα ρείθρα* των αθώων αιμάτων.

Ποιος έχει στόμα να με ειπή το εναντίον; Ποιος είναι εκείνος ο τίγρις, ομόψηφος* των τοσούτων ανομημάτων; Ας έβγη εις το παρόν, και διά πολέμιόν του μάρτυρα θέλει αποκτήσει όλην την Κτίσιν, ήτις αγλώσσως* γογγά* διά τους αδίκους ώδε* εκχυνομένους ρύακας των ανθρωπίνων αιμάτων.

Ο μέχρι τούδε, λέγω, δυστυχής ούτος λαός, βλέποντας ότι όλαι του αι θλίψεις και οδύναι, τα καθημερινά δάκρυά του, ο αφανισμός του, προέρχονται από την κακήν και αχρειεστάτην διοίκησιν, από την στέρησιν καλών νόμων, απεφάσισεν, ενανδριζόμενος* μίαν φοράν, να ατενίση προς τον ουρανόν, να εγείρη ανδρείως τον καταβεβαρημένον τράχηλόν του και, ενοπλίζοντας εμμανώς* τους βραχίονάς του με τα άρματα της εκδικήσεως και της απελπισίας, να εκβοήση μεγαλοφώνως, ενώπιον πάσης της Οι-

ανθρωπότης: ανθρωπιά, ανθρωπισμός.
υποστατικό: αγρόκτημα.
απανθρωπότης: απανθρωπιά, σκληρότητα.
φονοκτονία: ανθρωποκτονία.
απροσωπόληπτος: αμερόληπτος, αντικειμενικός.
ρείθρο: αυλάκι.
ομόψηφος: σύμφωνος.
αγλώσσως: χωρίς λόγια.
γογγά: γογγύζει.
ώδε: έτσι.
ενανδρίζομαι: γίνομαι άντρας, αντριεύω.
ενοπλίζω: εξοπλίζω.
εμμανώς: παράφορα.

κουμένης, με βροντώδη κραυγήν, τα ιερά και άμωμα* δίκαια, οπού θεόθεν τω εχαρίθησαν διά να ζήση ησύχως επάνω εις την γην.

Όθεν, διά να ημπορούν ομοθυμαδόν* όλοι οι κάτοικοι να συγκρίνωσι πάντοτε με άγρυπνον όμμα τα κινήματα της διοικήσεως των διοικούντων, με τον σκοπόν της κοινωνικής αυτών νομοθεσίας, εκτινάζοντες ανδρικώς τον ουτιδανόν* ζυγόν του Δεσποτισμού και εναγκαλιζόμενοι την πολύτιμον Ελευθερίαν των ενδόξων προπατόρων των, να μην αφεθώσιν ουδέποτε να καταπατούνται ως σκλάβοι εις το εξής από την απάνθρωπον τυραννίαν! να έχη έκαστος ωσάν λαμπρόν καθρέπτην εμπροστά εις τα ομμάτιά του τα θεμέλια της ελευθερίας, της σιγουρότητος* και της ευτυχίας του· να γνωρίζουν εμφανέστατα οι κριταί,* ποίον είναι το δυσαπόφευκτον* χρέος των προς τους κρινομένους ελευθέρους κατοίκους· και οι νομοθέται και πρώτοι της διοικήσεως τον ευθύτατον κανόνα, καθ' ον πρέπει να ρυθμίζεται και ν' αποβλέπη το επάγγελμά των προς ευδαιμονίαν των πολιτών, κηρύττεται λαμπροφανώς η ακόλουθος ΔΗΜΟΣΙΑ ΦΑΝΕΡΩΣΙΣ* των πολυτίμων ΔΙΚΑΙΩΝ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ[1] και του ελευθέρου κατοίκου του βασιλείου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο λαός... Χριστιανοί και Τούρκοι...: Να βρείτε στο κείμενο την κύρια πρόταση, στην οποία αναφέρεται η προηγούμενη έκφραση.
2. Να γράψετε περιληπτικά το νόημα του κειμένου.
3. Ποια χωρία του κειμένου φανερώνουν το σχέδιο του Ρήγα; Προτού απαντήσετε, συμβουλευτείτε το εισαγωγικό σημείωμα.
4. Ένα επαναστατικό κείμενο, εκτός από τις ιδέες, εκφράζει έντονο πάθος και μεταδίδει παλμό. Πώς εκφράζεται αυτό το πάθος στο κείμενο του Ρήγα;

άμωμος: άψογος, άμεμπτος.
ομοθυμαδόν: ομόψυχα.
ουτιδανός: ευτελής, τιποτένιος.
σιγουρότης: ασφάλεια.
κριτής: δικαστής.
δυσαπόφευκτος: που δύσκολα μπορούμε να αποφύγουμε.
φανέρωσις: διακήρυξη.
1. Μετά την προκήρυξη ακολουθούν τα δίκαια του ανθρώπου· ένα απόσπασμά τους είναι δημοσιευμένο στο βιβλίο της Γ΄ Γυμνασίου.

Ρήγας Βελεστινλής

(1757-1798)

Πρόδρομος και πρωτομάρτυρας της ελευθερίας, από τις σημαντικότερες μορφές του νέου ελληνισμού. Γεννήθηκε στο Βελεστίνο της Θεσσαλίας και αφού σπούδασε στη Ζαγορά και εργάστηκε για μικρό διάστημα ως δάσκαλος στον Κισσό του Πηλίου, πήγε στην Κωνσταντινούπολη, όπου προσλήφθηκε ως γραμματικός, δηλαδή διπλωματικός υπάλληλος στην οικογένεια Υψηλάντη. Εκεί συμπληρώνει τη μόρφωσή του μαθαίνοντας ξένες γλώσσες και γνωρίζεται με επιφανή πρόσωπα της εποχής του. Αργότερα υπηρέτησε ως γραμματικός επίσης του ηγεμόνα Νικολάου Μαυρογένη στο Βουκουρέστι, του βαρόνου Λάγγενφελντ και του Μιχαήλ Σούτσου. Πνεύμα ανήσυχο και τολμηρό μπολιάζεται από τις ιδέες του γαλλικού διαφωτισμού και παρακολουθεί από κοντά την αποσύνθεση της οθωμανικής αυτοκρατορίας. Ζώντας τον επαναστατικό αναβρασμό στις πλούσιες ελληνικές παροικίες του Βουκουρεστίου και της Βιέννης και καλλιεργώντας σχέσεις με Γάλλους πολιτικούς και πνευματικούς ανθρώπους συλλαμβάνει τα εθνικοαπελευθερωτικά του οράματα και προσπαθεί να τα πραγματώσει. Για το σκοπό αυτό δημοσιεύει άλλοτε έργα διαφωτιστικά επηρεασμένος από τον κύκλο του Καταρτζή, άλλοτε επαναστατικά αναπτύσσοντας καταπληκτική συνωμοτική και επαναστατική δράση. Μύησε στα σχέδιά του τον Πασβάνογλου, πασά του Βιδινίου, δεν πρόλαβε όμως να τα πραγματοποιήσει. Τον συνέλαβαν οι αυστριακές αρχές και τον παρέδωσαν μαζί με τους συνεργάτες του στους Τούρκους, οι οποίοι τους εκτέλεσαν στο Βελιγράδι. Έργα του: *Σχολείον ντελικάτων εραστών* (1790 - διηγήματα μεταφρασμένα από τα γαλλικά), *Φυσικής Απάνθισμα* (1790 - έργο διαφωτιστικό), *Ηθικός Τρίπους* (1797), *Χάρτα της Ελλάδος* (1797), *Νέα Πολιτική Διοίκησις* (1797).

Ανώνυμος

Ελληνική Νομαρχία

Νομαρχία εδώ σημαίνει αρχή των νόμων, εξουσία των νόμων. Έτσι ονομάζει ο συγγραφέας το πολίτευμα που προτείνει αντιπαραθέτοντάς το στην αναρχία και στη μοναρχία. Η *Ελληνική Νομαρχία* εκδόθηκε το 1806 ανώνυμα στην Ιταλία και ο συγγραφέας του βιβλίου παραμένει ακόμη άγνωστος. Είναι ένα βιβλίο αφιερωμένο στη μνήμη του Ρήγα, διαποτισμένο από τις ιδέες του Διαφωτισμού και γραμμένο με έντονο πάθος. Σκοπός του είναι να αφυπνίσει τους υπόδουλους Έλληνες, ώστε να ξεσηκωθούν και να απελευθερωθούν από τον τουρκικό ζυγό, αλλά και από κάθε άλλο ζυγό που πιέζει τον άνθρωπο (αμάθεια, προλήψεις, αδικίες κτλ.). Στο απόσπασμα που ακολουθεί ο συγγραφέας μιλάει για τα χρήματα και για το ρόλο τους στην κοινωνική ζωή των ανθρώπων.

[Η εφεύρεσις των χρημάτων]

Ο πρώτος λοιπόν μου φαίνεται ότι ήθελεν ειπεί: Η εφεύρεσις των χρημάτων ευκόλυνεν τους τρόπους της ζωοτροφίας, έδωσεν εκείνα τα είδη εις εν γένος, οπού δεν τα είχε, ηύξησε τας ιδέας των ανθρώπων, αυξάνοντας τον αριθμόν των πραγμάτων. Εγκαρδίωσεν τους τεχνίτας, τιμώντας και αγοράζοντας τα τεχνουργήματά των, και, τέλος πάντων, ετίμησε την ανθρωπότητα και την κατέστησεν ευγενή και χρηστοήθη.

Ο άλλος, βέβαια, ήθελεν αποκριθή: Η εφεύρεσις των χρημάτων κατέστησεν τους ανθρώπους εχθρούς της φύσεως και του εαυτού των. Η εφεύρεσίς των κάμνει να πιστεύουν οι περισσότεροι των ανθρώπων, μεγαλύτερον το μικρόν από το μεγάλον*. Η εφεύρεσίς των έφθειρε τα ήθη των ανθρώπων με την πολυτέλειαν, και, τέλος πάντων, τα χρήματα έδωσαν ύπαρξιν άλλων δύο γενών ανάμεσα εις τους ανθρώπους. Όθεν, εκτός του

μεγαλύτερον το μικρόν από το μεγάλον: ο ίδιος ο συγγραφέας επεξηγεί αυτή τη φράση με την ακόλουθη υποσημείωση «Είναι πασίδηλον πόσον νομίζονται αξιώτεροι οι ανάξιοι πλούσιοι από τους αξιωτάτους πτωχούς».

αρσενικού και του θηλυκού, την σήμερον ευρίσκεται το τρίτον γένος, δια να ειπώ ούτως, των πλουσίων, και το τέταρτον, των πτωχών.

Ποιος έχοντας κρίσιν στοχασμού δεν φρίττει θεωρώντας τους ενενήντα εννέα να μην ζώσι, να μην δουλεύωσι, να μην κοπιάζωσι δι' άλλο τι, ή δια τον εαυτόν των, παρά μόνον και μόνον δια το καλώς έχειν του ενός; Και ποιος, βλέποντάς το, δεν καταλαμβάνει, ότι η αιτία είναι, οπού όχι μόνον τα φυσικά και ηθικά υποδουλώθησαν εις τα χρήματα, αλλά και οι ίδιοι άνθρωποι καταστάθησαν* μέτρα του χρυσού, και ότι, όποιος έχει περισσότερας μονάδας χρυσίου,* ημπορεί να αγοράση περισσοτέρους ανθρώπους; Χειρότερον πράγμα γίνεται από αυτό άραγε; Οι άνθρωποι να ουτιδανωθώσι* τόσον, ώστε οπού με άκραν αδιαντροπίαν να ακούη τινάς τον οθωμανόν να λέγη, ομοίως και τον βρεττανόν, «σήμερον αγόρασα δέκα ανθρώπους»!

Πώς ημπορεί, εκείνος οπού τα στοχάζεται, να ζήση, και να ηξεύρη, ότι, χωρίς να θέλη να πωληθή ένας, τον αγοράζουν με βίαν, και μάλιστα να είναι αυτός ο ίδιος υποχρεωμένος να αγοράση άλλους, και να γίνη κακός, θέλοντας και μη θέλοντας; Οποία είναι η καλωσύνη, οπού μας ήλθεν από την εφεύρεσιν των χρημάτων; Ίσως οπού μας ευκόλυνεν τας αμοιβαίας διαλλαγάς;* Αλλά ποία ανάγκη ήτον, διά να μας τας ευκολύνη; Και πώς εξούσαν οι άνθρωποι, πριν να εφεύρουν τους χρυσούς αριθμούς; Οι Αμερικάνοι προ τεσσάρων αιώνων δεν έτρωγον ίσως, δεν ενδύοντο*, δεν είχον ίσως όλας τας αρετάς, μην έχοντες κανένα ελάττωμα; Απέθανον από πείναν ίσως οι Λάκωνες, οπού δεν εμεταχειρίζοντο τον χρυσόν; Ή μήπως δεν ηφανίσθη όλη η Ελλάς εξ αιτίας του; Δεν τυραννείται μέχρι της σήμερον από αυτόν; Και, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος δεν ασχημώθη* τόσον από αυτόν;

Δεν πωλείται ίσως η δικαιοσύνη διά του χρυσού; Δεν αγοράζονται ίσως οι κριταί διά του χρυσού; Δεν σκεπάζει ίσως ο πλούσιος τας ανομίας του διά του χρυσού; Δεν χάνει ίσως ο πτωχός τα δίκαιά του διά της ελλείψεως του χρυσού; Διατί, τάχατες, να βλέπωμεν ένα άνθρωπον να ορίζη άλλους

καταστάθησαν: (καταστάθηκαν) έγιναν.
μονάδας χρυσίου: χρυσά νομίσματα, χρήματα.
να ουτιδανωθώσι (ουτιδανός = τιποτένιος): να εξευτελιστούν.
διαλλαγή: συναλλαγή.
ενδύομαι: ντύνομαι.
ασχημώθη (από το άσχημος): εδώ μτφ. εξαχρειώθηκε.

ανθρώπους, και δέκα ανθρώπους να τρέχουν όπισθεν εις τον ένα, ωσάν να ήτον αυτοί χοίροι, και αυτός χοιροβοσκός;

Τι περισσότερον από τους άλλους έχει αυτός, οπού τόσον αυστηρώς και υπερηφάνως κτυπά, υβρίζει και καταφρονεί τους άλλους; Διατί, διατί, ο ένας να ονομάζεται δούλος και ο άλλος κύριος; Διατί ο πλούσιος να τρώγη, να πίνη, να κοιμάται, να ξεφαντώνη, να μην κοπιάζη και να ορίζη, ο δε πτωχός να υπόκειται,* να κοπιάζη, να δουλεύη πάντοτε, να κοιμάται κατά γης, να διψή, και να πεινά;

Ποία είναι η αιτία, ω άνθρωποι, παρά η εφεύρεσις του χρυσού; Ποία ανάγκη μας βιάζει, λοιπόν, να τον φυλάττωμεν; Μήπως οι άνθρωποι ζώσι με μέταλλα, ή μήπως διά του χρυσού καλλιεργείται η γη; Και διατί τάχατες δεν ήθελον ημπορέσει να ζήσουν οι άνθρωποι χωρίς τον χρυσόν; Και τι ήθελε γίνει ο χρυσός, αν του έλειπεν από όλους η υπόληψις; Και διατί τοσαύτη υπόληψις εις εν μέταλλον;

Δεν είναι ίσως η πρώτη και η κυρία πρόξενος τόσων φοβερών πλημμελημάτων ο χρυσός; Δεν πωλείται η τιμή ίσως διά του χρυσού; Δεν αγοράζεται ίσως η αξιότης* δι᾽ αυτού; Δεν κλαίει, τέλος πάντων, το ανθρώπινον γένος εξ αιτίας του; Εν ενί λόγω* δεν είναι πρόξενος της πολιτικής ανυπόφορου ανομοιότητος και των εξ αυτής προερχομένων μυρίων κακών; Φευ!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με ποιο τρόπο (με ποια μέθοδο) συζητάει το θέμα του ο συγγραφέας;
2. Ο συγγραφέας χρησιμοποιεί πολλές ερωτήσεις. Τι είδους ερωτήσεις είναι αυτές και ποια η σημασία τους για το ύφος του κειμένου;
3. Με βάση το κείμενο που διαβάσατε (αλλά και γενικότερα), ποια είναι κατά τη γνώμη σας τα πλεονεκτήματα και ποια τα μειονεκτήματα των χρημάτων;
4. Εργασία: Να αποδώσετε το παραπάνω κείμενο περιληπτικά (σε 10-12 γραμμές). Κατόπιν να διαλέξετε μια ιδέα του (όποια θέλετε) και να την αναπτύξετε.

υπόκειμαι: είμαι υποταγμένος.
αξιότης: αξιοσύνη, ικανότητα.
εν ενί λόγω: με ένα λόγο.

Αδαμάντιος Κοραής

Ξεχωριστή θέση στα κείμενα του Κοραή κατέχει η αλληλογραφία του. Διασώθηκαν περίπου χίλια γράμματά του από το 1774. Κι εδώ, όπως και στα μαχητικά του φυλλάδια, παρουσιάζεται ολοζώντανη η προσωπικότητά του: ο σοφός επιστήμονας, ο μαχητικός διαφωτιστής και, κυρίως, ο ανήσυχος άνθρωπος που δεχόταν τα μηνύματα του καιρού του και τα μετέδιδε στους συνανθρώπους του. Οι επιστολές του που απευθύνονταν σε φίλους του στη σκλαβωμένη πατρίδα είχαν πλατιά διάδοση κι απήχηση, γιατί οι παραλήπτες τους τις αντέγραφαν και τις κυκλοφορούσαν χέρι με χέρι στους υπόδουλους ομογενείς. Έτσι συμπληρώνουν κι αυτές το διαφωτιστικό του έργο: διδάσκουν, αφυπνίζουν συνειδήσεις, νουθετούν.

Πυκνή και μακροχρόνια ήταν η αλληλογραφία του με τον αδελφικό του φίλο Δημήτριο Λώτο, που ήταν πρωτοψάλτης στη Σμύρνη. Γράφοντας προς τον Πρωτοψάλτη ο Κοραής «γεμίζει δεκάδες σελίδες, παρακολουθώντας και καταγράφοντας με ψυχή και μάτια εφήβου όλα όσα συμβαίνουν γύρω του. Έτσι η Γαλλική Επανάσταση, η άλωση της Βαστίλλης, η κηδεία του Μιραμπώ και του Βολταίρου, οι λαϊκές εξεγέρσεις, η θανάτωση του Λουδοβίκου κτλ. καταγράφονται σε ζωντανές σελίδες ημερολογίου».[1]

Παραθέτουμε απόσπασμα επιστολής του Κοραή της 15 Νοεμβρίου 1791 προς τον Πρωτοψάλτη, στην οποία περιγράφεται η μετακομιδή των λειψάνων του Βολταίρου.

1. Λ. Ι. Βρανούσης από το βιβλίο: *Αδαμαντίου Κοραή, Επιστολαί προς τον Πρωτοψάλτη* (επιλογή). Σύλλογος προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων, Αθήναι 1959, σ. κ΄.

[Η κηδεία του Βολταίρου]

Ίσως ήκουσας ότι, αποθανόντα τον περίφημον Βολταίρον,* ο κλήρος του Παρισιού δεν εσυγχώρησε να θάψωσι εις το Παρίσιον, αλλ᾽ έκαμαν εις τρόπον ώστε ηναγκάσθησαν οι συγγενείς και φίλοι του να τον θάψωσι πολλάς λεύγας μακράν από το Παρίσιον. Η πρόφασις των καλογήρων ήτον ότι ο Βολταίρος ήτον ασεβέστατος άνθρωπος [...].

Ο λαός, ενθυμούμενος τα όσα κατ᾽ αυτών [των καλογήρων] είχεν είπει ο Βολταίρος και την κώλυσιν της ταφής του, ηθέλησε να εκδίκηση τον νεκρόν του από τας καλογηρικάς καταδρομάς, και απεφάσισε να κάμη μετακομιδήν του λειψάνου του εις το Παρίσιον.

Υπήγαν λοιπόν πλήθος ανάριθμον* εις τον τάφον του, τον εξέχωσαν, και τον έφεραν εις το Παρίσιον τη δεκάτη του Ιουλίου, ημέρα Κυριακή προς το εσπέρας, και τον έθηκαν επάνω εις την Βαστιλίαν,* εις το προάστιον της πόλεως, δια να τον κηδεύσωσιν εντίμως τη επαύριον. Ηξεύρεις ότι η Βαστιλία είναι εκείνη η περίφημος φυλακή, την οποίαν εκρήμνισεν ο λαός εις τας αρχάς των ταραχών· πλησίον της Βαστιλίας κατοικώ και εγώ, και η πομπή όλη έπρεπε να περάση κατάντικρυ των παραθύρων μου. Τον έθηκαν εξεπίτηδες εις την Βαστιλίαν, δια να τον εκδικήσωσι* και από την πάλαιαν τυραννίαν της αυλής, η οποία είχε τον φυλακώσει εις αυτό το φρούριον, ακόμη εικοσαετή νέον όντα. Τη επαύριον, ια΄ Ιουλίου, έβαλαν την θήκην, η οποία περιείχε τα οστά του, επάνω εις μίαν λαμπράν

Βολταίρος (1694-1778). Διάσημος Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος, από τις ηγετικές μορφές του γαλλικού διαφωτισμού. Πνεύμα τολμηρό και περίεργο σε κάθε νεωτερισμό συνδύαζε τα λογοτεχνικά, κοινωνικά και φιλοσοφικά του ενδιαφέροντα με την ακαταπόνητη ενεργητικότητά του. Υπέρμαχος της ανεξιθρησκείας αντιτάχθηκε στο θρησκευτικό φανατισμό και τη μισαλλοδοξία. Η απήχηση του έργου του ήταν απέραντη. Στις φιλοσοφικές του ιδέες ήταν ανθρώπινος· ο σεβασμός της συνείδησης και της ατομικής ελευθερίας, η ακλόνητη πίστη στην πρόοδο και η εμπιστοσύνη στην αποτελεσματικότητα της πράξης είναι μερικές από τις βασικές ιδέες του Βολταίρου.

ανάριθμος: αναρίθμητος.

Βαστιλία: Βαστίλλη· η περιβόητη φυλακή του Παρισιού, όπου η μοναρχία φυλάκιζε επιφανείς πολιτικούς της αντιπάλους. Την γκρέμισε ο επαναστατημένος λαός στις 14 Ιουλίου 1789 και η ημέρα αυτή καθιερώθηκε ως εθνική γιορτή στη Γαλλία.

εκδικώ: εκδικούμαι για προσβολή που έγινε.

άμαξαν -αλλ' ελησμόνησα να σε ειπώ, ότι τον έβαλαν εις την Βαστιλίαν εις εκείνον τον ίδιον τόπον της κρημνισμένης οικίας, όπου αληθώς εφυλακίσθη ζων, ανεγείραντες σωρόν από αυτούς τους λίθους της κρημνισμένης Βαστιλίας, επάνω εις τον οποίον έγραψαν τοιαύτην επιγραφήν: *«Δέξαι, Βολταίρε, τας τιμάς της Πατρίδος σου, εις τούτον τον ίδιον τόπον όπου σε εφυλάκωσε δέσμιον η τυραννία»*.

Το πρωί λοιπόν εξήλθεν η άμαξα συρομένη από δώδεκα λευκούς ωραίους ίππους. Από το εν μέρος της αμάξης ήτον γεγραμμένον: *«Αν ο άνθρωπος εγεννήθη αυτεξούσιος, πρέπει να κυβερνάται και να δεσπόζεται μόνος του»*· από το άλλο: *«Ο άνθρωπος έχει την εξουσίαν και το δικαίωμα να κολάζη τους τυράννους του»*. Επάνω εις την θήκην του λειψάνου του ήτον το άγαλμα του Βολταίρου απαραλλάκτως όμοιον, κείμενον εις την κλίνην ύπτιον, σκεπασμένον με πάπλωμα πλην του προσώπου. Εις την θήκην ήτον η παρούσα επιγραφή: *«Ποιητής, φιλόσοφος, ιστορικός· εφώτισε το ανθρώπινον πνεύμα, και μας προπτοίμασεν εις την υποδοχήν της ελευθερίας»*. Εις κάθε άλογον ήτον ένας ιπποκόμος ενδεδυμένος ρωμαϊκήν στολήν· προ της αμάξης ήτον και άλλο άγαλμα του Βολταίρου, καθήμενον εις θρόνον, και τριγύρω του αι εικόνες όλων των μεγάλων ανθρώπων φερόμεναι επάνω εις κοντάρια, οίον* του Ρούσο,* του Μιραβό* και των τοιούτων. Κατόπιν αυτού του καθήμενου αγάλματος, εις μίαν μικράν βιβλιοθήκην, όλα του τα συγγράμματα εις εβδομήκοντα τόμους χρυσοδεμένους (επειδή ηξεύρεις ότι αυτός ήρχισε να γράφη από των 17 ετών της ηλικίας του, και έγραφεν έως του ογδοηκοστού τρίτου έτους· το πρώτον του σύγγραμμα ήτον μία τραγωδία, ο *Οιδίπους* λεγόμενος, την οποίαν έγραψε προ του Βολταίρου και ο ημέτερος Σοφοκλής)· την βιβλιοθήκην αυτήν περιεκύκλωναν όλοι οι σπουδαίοι* και Ακαδημαϊκοί του Παρισιού· δεν σε λέγω τα μουσικά όργανα, το άπειρον πλήθος όσον προηγείτο και ηκολούθει αυτήν την παράδοξον λιτανείαν, όσον ήτον διεσπαρμένον εις τους τόπους όλους της πόλεως, όθεν είχε περάσει η πομπή, το πλήθος των ξένων, όσοι ήλθον από όλα τα ξένα

οίον: όπως.

Ρουσό Ζαν-Ζακ (1712-1778): Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος. Οι ιδέες του επέδρασαν γόνιμα στην ευρωπαϊκή σκέψη και οι πολιτικές του αντιλήψεις επηρέασαν τη Γαλλική Επανάσταση.

Μιραβό: Μιραμπό (1749-1791): Ο πιο διακεκριμένος ρήτορας της Γαλλικής Επανάστασης. Το 1789 εγκατέλειψε την τάξη των ευγενών και πήρε μέρος στη Συντακτική Συνέλευση ως αντιπρόσωπος της τρίτης τάξης. Οπαδός της συνταγματικής μοναρχίας συνέβαλε με τις γνώσεις και την ευγλωττία του στις νίκες της Συντακτικής Συνέλευσης.

σπουδαίος: σπουδαστής, λόγιος.

μέρη της Ευρώπης –Πάρθοι,* Μήδοι και Ελαμίται*– επειδή είχον την είδησιν προ ενός σχεδόν μηνός· τούτο μόνον σε λέγω, ότι είδον προ τούτου και την κηδείαν του Μιραβό, αλλά δεν ηξεύρω ποίαν να ονομάσω λαμπροτέραν. Το λείψανον εξήλθεν εις τας εννέα ώρας το πρωί από την Βαστιλίαν και μόλις έφθασεν εις την εκκλησίαν το μεσονύκτιον.

Όλα αυτά τα είδον από το παράθυρόν μου με πολλούς άλλους σοφούς Γάλλους και Άγγλους, οι οποίοι ήλθον εξεπίτηδες εις τον οίκον μου την ημέραν εκείνην. Δεν με εξέπληξε, φίλε μου, μήτε η μεγαλοπρέπεια της κηδείας· μήτε ο χρυσός και ο άργυρος, όστις ηστραποβόλει από όλα τα μέρη, εθάμβωσε τους οφθαλμούς μου. Αλλ' όταν είδον τα βιβλία του φερόμενα εις θρίαμβον και περικυκλωμένα από πλήθος Ακαδημαϊκών, τότε ήθελον να σε έχω πλησίον μου μάρτυρα και της αγανακτήσεώς μου και των δακρύων μου -δακρύων, φίλε μου, αληθινών, δακρύων απαρηγόρητων, τα οποία μ' έκαμε να χύσω η ανάμνησις ότι ούτω και οι προπάτορές μας, οι αμίμητοι Έλληνες, ήξευρον να τιμώσι την σοφίαν. Και ποίοι άλλοι παρ' αυτούς έγιναν τύπος και υπογραμμός όλων των καλών όσα βλέπει τις την σήμερον εις τους Ευρωπαίους; Δεν είναι αυτοί οι Αθηναίοι, οι οποίοι κατέστησαν άρχοντα της Σάμου τον Σοφοκλέα, δι' αμοιβήν μιας τραγωδίας* την οποίαν εσύνθεσε; Δεν είναι αυτοί -αλλά τι ματαίως να ανανεώσω παλαιάς και ανιάτους πληγάς; Βάρβαρον και αχρειέστατον γένος –έλεγον εις τον εαυτόν μου– κάκιστοι Τούρκοι! πολλοί και από το γένος μου (ίσως και εγώ ο ίδιος) ήθελον είναι την σήμερον ισότιμοι του Βολταίρου, αν η υμετέρα τυραννία δεν είχε καταστήσει στείραν και άγονον την καρποφόρον μητέρα των σοφών, την Ελλάδα!...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ελατήρια παρακίνησαν τον καθολικό κλήρο του Παρισιού να απαγορεύσει την ταφή του Βολταίρου;
2. Τι συγκίνησε ιδιαίτερα τον Κοραή από την κηδεία του Βολταίρου και γιατί;
3. Να συζητήσετε την άποψη που υποστηρίζει ο Κοραής στην τελευταία παράγραφο.
4. Μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε την επιστολή ως ιστορική πηγή για την εποχή; Σε τι όμως διαφέρει από μια ιστορική έκθεση ενός γεγονότος;

Πάρθοι: Πέρσες.
Ελαμίται: Εβραίοι· η ονομ. προέρχεται από τον Ελάμ, γιο του Σημ.
μιας τραγωδίας: πρόκειται για την Αντιγόνη, που πρωτοπαίχτηκε στα Μεγάλα Διονύσια το 442 π.Χ.

Αδελφική διδασκαλία

Το 1798 κυκλοφόρησε ένα φυλλάδιο στον υπόδουλο ελληνισμό με τίτλο *Πατρική Διδασκαλία*, τυπωμένο στην Κωνσταντινούπολη. Το κείμενο αυτό, γραμμένο με ένα πνεύμα εθελοδουλείας, απέτρεπε τους Έλληνες από επαναστατικές ενέργειες. Αποδόθηκε στον Πατριάρχη Ιεροσολύμων Άνθιμο, ο οποίος όμως αρνήθηκε την πατρότητά του και το αποκήρυξε.

Ο Κοραής, που παρακολουθούσε με άγρυπνο μάτι ό,τι συνέβαινε στο υπόδουλο Γένος, αντέδρασε αμέσως με ένα αντιρρητικό κείμενο[1] που τύπωσε ανώνυμα στη Ρώμη το 1798 με τίτλο *Αδελφική διδασκαλία*. Σ' αυτό ανασκευάζει τις θέσεις του ανώνυμου συντάκτη της *Πατρικής Διδασκαλίας* –αρνείται ότι είναι κείμενο του Πατριάρχη και το θεωρεί ψευδεπίγραφο– με περικοπές από το Ευαγγέλιο, τις Πράξεις και τις Επιστολές των Αποστόλων. Μετά την αντίδραση αυτή το φυλλάδιο αποσύρθηκε από την κυκλοφορία και εξαφανίστηκε.

Δίνουμε ένα απόσπασμα από την *Αδελφική διδασκαλία*, για να δούμε καθαρά τον πατριωτισμό του Κοραή και το ακοίμητο ενδιαφέρον του για τη μοίρα των Ελλήνων.

[Όσοι προΐστασθε των Γραικών...]

Εις την Ρώμην ευρισκόμενος με πολλούς άλλους ομογενείς μου, αφού η Ρώμη, παρά πάσαν ελπίδα, ηλευθερώθη από των μακαριωτάτων αυτής Πάπων την τυραννίαν, έλαβον από φίλον τινά, της Κωνσταντινουπόλεως κάτοικον, το βιβλιάριον επιγραφόμενον «Πατρική διδασκαλία, συντεθείσα παρά του μακαριωτάτου πατριάρχου της αγίας πόλεως Ιερουσαλήμ κλπ.». Μόλις αναγνόντες το ήμισυ, επληροφορήθημεν όλοι συμφώνως, ότι η Πατρική αύτη Διδασκαλία είναι ψευδεπίγραφος. Επειδή εν εξ ανάγκης από τα δύο έπεται, αν την υποθέσωμεν γνήσιον του Ιεροσολύμων γέννημα· ή ότι έχασε παντελώς η Μακαριοτής του τας φρένας, ή ότι μετεσχηματίσθη εκ ποιμένος εις λύκον, διά να σπαράξη του Χριστού την Εκκλησίαν.

1. Πραγματεία γραμμένη για να αποδείξει με ειδική επιχειρηματολογία ότι ορισμένες απόψεις είναι ψευδείς και αστήριχτες.

Υπερασπίζει και δικαιολογεί την τυραννίαν των Τούρκων ο συγγραφεύς του βιβλίου. Θρηνεί την κατάργησιν της παπικής εξουσίας, αγκαλά* ρητώς να το φανέρωση δεν τολμά. Και τους Γραικούς, να υποτάσσονται αλόγως εις τους τυράννους, σπουδάζει* να πείση με μαρτυρίας της θείας Γραφής, τας οποίας ή παρεξηγεί ή κολοβάς φέρει εις το μέσον,* κατά την συνήθειαν όλων των αιρετικών. Εις ολίγα λόγια, η Πατρική αύτη Διδασκαλία γέμει από τοσαύτας βλασφημίας, εναντίας* εις τον ορθόν λόγον, εις την ιεράν ημών θρησκείαν, και εις αυτήν την περί ελευθερίας δόξαν της Ανατολικής Εκκλησίας, ώστε είναι των αδυνάτων* να εγεννήθη από τον εγκέφαλον ενός ορθοδόξου και συνετού πατριάρχου.

Ουδεμίαν βέβαια βλάβην οι Γραικοί φοβούνται την σήμερον από τοιούτον μωρόν σύγγραμμα. Αλλ᾽ είναι φόβος, μήπως οι Ευρωπαίοι, αναγνόντες αυτό κατά τύχην, συμπεράνωσιν ότι τοιαύτα είναι όλων των Γραικών τα φρονήματα· ότι είμεθα όχι μόνον δούλοι, αλλά και φίλοι της δουλείας, όχι μόνον δέσμιοι, αλλ᾽ ότι και καυχώμεθα εις τα δεσμά, και την μαστίζουσαν ημάς χείρα του τυράννου με ανδραποδώδες σέβας ασπαζόμεθα.

Ανάγκη λοιπόν είναι να κηρύξωμεν εις όλην την Οικουμένην, αντιλέγοντες εις το μωρόν τούτο σύγγραμμα, ότι το κατά των τυράννων μίσος είναι ριζωμένον εις τας ημετέρας καρδίας· ότι του να μην ελευθερωθώμεν μέχρι της σήμερον από τον ζυγόν, αίτιον είναι όχι η ημετέρα ανανδρία, αλλ᾽ η ζηλοτυπία πολλών ηγεμόνων της Ευρώπης, οι οποίοι κολακεύοντες αναισχύντως τον ημέτερον τύραννον, βραδύνουσι την ελευθερίαν ημών.

Προ ολίγου έτι* της Γερμανίας ο αυτοκράτωρ,* αγκαλά βασανιζόμενος από οδυνηράν και θανάσιμον νόσον, η οποία καν* έπρεπε να τον διδάξη την φιλανθρωπίαν και την συμπάθειαν, παρέδωκεν ασπλάχνως εις τον τύραννον της Ελλάδος οκτώ Γραικούς,* οι οποίοι εν Βιέννη της Αουστρίας εξήτουν ησύχως τα αρμόδια μέσα* του να φωτίσωσι, και από τον ζυγόν της

αγκαλά: μολονότι, αν και.
σπουδάζω: προσπαθώ.
κολοβάς φέρει εις το μέσον: τις παρουσιάζει περικομμένες.
ενάντιος: αντίθετος.
είναι των αδυνάτων: είναι αδύνατο.
έτι: ακόμη.
της Γερμανίας ο αυτοκράτωρ: εδώ της Αυστρίας.
καν: τουλάχιστον.
οκτώ Γραικούς: είναι ο Ρήγας και οι εφτά σύντροφοί του που τους συνέλαβε η αυστριακή αστυνομία στην Τεργέστη και τους παρέδωσε στους Τούρκους, για να βρουν μαρτυρικό θάνατο στο Βελιγράδι.
αρμόδια μέσα: κατάλληλα μέσα.

δουλείας να ελευθερώσωσι τους ιδίους ομογενείς. Παρίστανται ίσως ταύτην την ώραν δέσμιοι έμπροσθεν του τυράννου οι γενναίοι ούτοι της ελευθερίας μάρτυρες. Ίσως, ταύτην την ώραν, καταβαίνει εις τας ιεράς κεφάλας των η μάχαιρα του δημίου, εκχέεται* το γενναίον ελληνικόν αίμα από τας φλέβας των, και ίπταται η μακαρία ψυχή των, διά να υπάγη να συγκατοίκηση με όλων των υπέρ ελευθερίας αποθανόντων τας αοιδίμους* ψυχάς.

Αλλά του αθώου αίματος η έκχυσις αύτη αντί του να καταπλήξη τους Γραικούς θέλει μάλλον τους παροξύνει* εις εκδίκησιν. Η Ελλάς όλη, με τα δάκρυα εις τους οφθαλμούς, παρακαλεί τους εν Τεργεστίω πραγματευομένους* Γραικούς, να αφήσωσιν εις ερήμωσιν την πόλιν του αχαρίστου και μισέλληνος αυτοκράτορος, και να μετοικισθώσιν* εις τας νεωστί* ελευθερωθείσας αυτής νήσους,* όπου χωρίς κανένα φόβον προδοσίας, ευτυχείς και ελεύθεροι, δύνανται να ζήσωσιν.

Δέξαι λοιπόν ευμενώς, ω φίλη μου πατρίς, δέξασθε φίλοι μου ομογενείς, φίλοι Γραικοί, απόγονοι των παλαιών εκείνων ηρώων, την παρούσαν αδελφικήν διδασκαλίαν, κατά πάντα διάφορον από την ψευδεπίγραφον Πατρικήν Διδασκαλίαν. Μήτε πυρ, μήτε σίδηρος ψυχράνη ποτέ εις τας υμετέρας καρδίας την διάπυρον* της ελευθερίας αγάπην, το άσπονδον κατά της τυραννίας μίσος. Έχετε πάντοτε έμπροσθεν των οφθαλμών τα πάνδεινα κακά, όσα καθ' εκάστην υποφέρετε από το άγριον έθνος των Τούρκων, και ενθυμείσθε όσα έλεγον οι ημέτεροι πρόγονοι, παροξύνοντες αλλήλους κατά των Περσών:

ω παίδες Ελλήνων,* ίτε
ελευθερούτε πατρίδ' ελευθερούτε δε
παίδας, γυναίκας, θεών τε πατρώων έδη,
θήκας τε προγόνων· νυν υπέρ πάντων αγών.

εκχέεται: χύνεται.
αοίδιμος: αείμνηστος.
θέλει... παροξύνει: θα τους παρακινήσει.
πραγματευόμενος: έμπορος.
να μετοικισθώσιν: να εγκατασταθούν.
νεωστί: πρόσφατα.
νήσους: πρόκειται για τα Επτάνησα, που με τη Συνθήκη του Καμποφόρμιο (1797) και τη διάλυση της Ενετικής Δημοκρατίας πέρασαν στους Γάλλους.
διάπυρος: θερμός, φλογερός.
ω παίδες Ελλήνων: Από την τραγωδία του Αισχύλου *Πέρσαι* (στ. 472 κ.ε.): Εμπρός, των Ελλήνων γενναία παιδιά! να ελευθερώσετε πατρίδα, / τέκνα, γυναίκες και των πατρικών θεών σας / να ελευθερώστε τα ιερά και των προγόνων / τους τάφους· τώρα για όλα 'ναι που πολεμάτε. (μτφρ. Ι. Γρυπάρης).

Και ταύτα μεν προς άπαντας κοινώς τους Γραικούς. Προς υμάς δε, όσοι προΐστασθε των Γραικών, είτε λαϊκοί, σεμνυνόμενοι με το όνομα των αρχόντων είτε του κλήρου, ονομαζόμενοι Παναγιώτατοι, Μακαριώτατοι, Πανιερώτατοι, Πανοσιώτατοι κτλ., λέγω, ότι η ευλάβεια ή ο ζήλος των πιστών δεν έδωκεν εις ημάς τας τοιαύτας υπεροχικάς επωνυμίας,* πλην δια να τους ποιμαίνετε, ως Θεού διάκονοι, εκουσίως και όχι αναγκαστώς,* δια να δίδετε εις αυτούς το δίκαιον και την ισότητα, δια να γίνεσθε εις τους πάντας άλας και φως. Φως, δια να διασκεδάζετε το καλύπτον αυτούς της αμαθείας και δεισιδαιμονίας σκότος. Άλας, δια να τους φυλάττετε αβλαβείς από την βρωμεράν σήψιν της τουρκικής παρανομίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το περιεχόμενο της *Πατρικής Διδασκαλίας* και με ποια επιχειρήματα το ανασκευάζει ο Κοραής;
2. Ποιος κυρίως λόγος οδηγεί τον Κοραή να ανασκευάσει το ύποπτο φυλλάδιο;
3. Τι συμπεραίνετε για το ρόλο που διαδραμάτισε ο Κοραής στις ελληνικές υποθέσεις πριν και μετά την Επανάσταση; (Προτού απαντήσετε να λάβετε υπόψη σας α) ό,τι γράφεται για τον Κοραή στο σημείωμα για το διαφωτισμό β) τις συμβουλές της *Αδελφικής Διδασκαλίας* στους ομογενείς, τον κλήρο και τους άρχοντες.)

υπεροχικαί επωνυμίαι: τίτλοι διακεκριμένοι.

αναγκαστώς: αναγκαστικά.

Αδαμάντιος Κοραής

(1748-1833)

Κορυφαίος εκπρόσωπος του νεοελληνικού διαφωτισμού και μία από τις σημαντικότερες προσωπικότητες του νέου ελληνισμού, ανάλωσε τη ζωή του στο φωτισμό του Γένους και στην αναγέννηση της ελληνικής παιδείας. Γεννήθηκε στη Σμύρνη, αλλά η καταγωγή του ήταν από τη Χίο. Σπούδασε ιατρική στο Μονπελλιέ της Γαλλίας και εγκαταστάθηκε από το 1788 στο Παρίσι, όπου και έζησε ως το θάνατό του. Ο 18ος αιώνας διαμόρφωσε το στοχασμό του. Ζώντας στο κέντρο των κοσμοϊστορικών γεγονότων της Γαλλικής Επανάστασης, που άνοιξε νέους ορίζοντες στην Ευρώπη, επηρεάζεται και εγκαταλείπει την ιατρική, για να αφοσιωθεί στη φιλολογία. Είχε την πεποίθηση ότι ο φωτισμός του Γένους είναι προϋπόθεση για την εθνική του αποκατάσταση. Η φιλολογία τού παρείχε τη δυνατότητα να μεταδώσει την προγονική σοφία και αρετή στους συμπατριώτες του. Το πλούσιο διαφωτιστικό του έργο το μεταδίδει εκλαϊκευμένο στα *Προλεγόμενα* των εκδόσεων των αρχαίων συγγραφέων. Σε όλη του τη ζωή στάθηκε ακοίμητος φρουρός των ελληνικών συμφερόντων με τις γνωριμίες του, σύμβουλος, συμπαραστάτης και εμψυχωτής σε κάθε πατριωτική προσπάθεια. Η παιδεία ήταν το ασίγαστο πάθος του. Σε κάθε ευκαιρία δημοσιεύει πατριωτικά και πολιτικά φυλλάδια, με τα οποία προπαγανδίζει τις ιδέες του. Έργα του: *Αδελφική διδασκαλία* (1798), *Άσμα Πολεμιστήριον* (1802), *Σάλπισμα Πολεμιστήριον* (1801), *Πρόδρομος Ελληνικής Βιβλιοθήκης* (1805), *Ελληνική Βιβλιοθήκη* (1807-1826· περιλαμβάνει 16 τόμους με έργα αρχαίων Ελλήνων Συγγραφέων), *Ελληνικής Βιβλιοθήκης Πάρεργα*, τόμοι 9 (1807 - 1826), *Άτακτα*, τόμοι 9 (1828 - 1935) κ.ά.

Ιωάννης Βηλαράς

Από τους κορυφαίους του νεοελληνικού διαφωτισμού ο Βηλαράς ασχολήθηκε, εκτός από την ποίηση, και με τη γλώσσα. Οι απόψεις του γι' αυτήν αναπτύσσονται στο βιβλίο του *Ρομέηκη γλόσα* και σε μια σειρά επιστολές, όπως είναι και η παρακάτω που την απευθύνει στον Αθανάσιο Ψαλίδα, σημαντικό Γιαννιώτη λόγιο, υπέρμαχο επίσης της δημοτικής γλώσσας.

[Επιστολή στον Αθανάσιο Ψαλίδα]

Σοφολογιότατε*:

Και πως γελούν το ξέρω και πως μας κατηγορούν οι γραμματισμένοι και σοφοί των σκολειών μας. Όμως εμένα, να σου ειπώ την αλήθεια, ολίγο με μέλει, ή το σωστότερο δε με μέλει ολότελα. As φωνάζουν όσο θέλουν και όσο μπορούν. Εγώ δεν ξέρω παρά τη γλώσσα μου και σ' αυτήν αγαπώ να ξηγώ τες ιδέες μου, γιατί μ' αυτή μπορώ να τες συγκοινωνήσω* και στους ομογλώσσους μου και να με καταλαβαίνουν κι αυτοί τι τους λαλώ. Δε στοχάζομαι ευγένεια της γλώσσας το -ιον και -ιος, μόν' στοχάζομαι ευγενική τη γλώσσα οπού παρασταίνει και ξηγάει τες ιδέες του ανθρώπου συντομότερα, φανερότερα και νοστιμότερα για τη γλυκή αρμονία του ρυθμού της. Όσοι λεν πως η Ελληνική* γλώσσα είχε όλες τες χάρες οπού μπορούν να στολίσουν μια γλώσσα καλλιεργημένη, λεν την αλήθεια. Γιατί μ' όλον οπού αυτή δε σώζεται πλια παρά καθώς μια εκατοχρονίτισσα γριά ζαρωμένη κι άδεια από όλες τες χάρες και θέλγητρα, οπού την εστόλιζαν νια, μένουν όμως ακόμα σημάδια, για να συμπεράνει κανείς τι πλάσμα εστάθη. Μα όσοι φλυαρούν πως η Γραικική* γλώσσα όσο σιμώνει στην Ελληνική, τόσο καλύτερη γίνεται, μου φαίνεται το ίδιο σαν να επιμελιόνταν μια νια φυσικά όμορφη και χαριτωμένη να διορθώνει και να σιάζει

σοφολογιότατος: σοφότατος και λογιότατος: προσφώνηση των διανοουμένων στα χρόνια της τουρκοκρατίας. Αργότερα η λέξη χρησιμοποιήθηκε ειρωνικά, για να χαρακτηρίσει τους σχολαστικούς οπαδούς της υπερκαθαρεύουσας.
συγκοινωνώ: εδώ: επικοινωνώ.
Ελληνική (γλώσσα): η αρχαία ελληνική.
Γραικική (γλώσσα): η νεοελληνική κοινή (δημοτική).

το πρόσωπό της σαν της γριάς, για να μοιάσει στην ομορφιά οπού εκείνη είχε στα νιάτα της και πλιο δεν την έχει. Στοχασμός παράξενος και άξιος για τα μυαλά των γραμματισμένων! Η γλώσσα μας είναι φυσικά όμορφη, γιατί είναι θυγατέρα εκείνης, οπού απόχτησε αγαπητικούς όλα τα φωτισμένα έθνη της Ευρώπης, μα είναι ακόμα στα σπάργανα, δε μπορεί να δείξει για τώρα ούτε το ανάστημα, ούτε τες χάρες ή τα χρώματα, οπού θα την στολίσουν, αφού φτάσει σε νόμιμην ηλικία. Ας γνοιαστούμε λοιπόν να την αναθρέψουμε με όλες τες δύναμές μας και χωρίς να της λείψει τίποτες από όσα της κάνουν χρεία* ν' αυξήσει. Ας αγρυπνούμε όμως στα κινήματα και πανουργίες των Μακαρονιστάδων,* γιατί δεν έχουν άλλο στο νου τους, από φτόνο τους, παρά να την πνίξουν με τα πολλά συγγράμματα και μεταγλώττισές* τους. Μα περσότερο απ' όλα να τη φυλάξομε από το θανατηφόρο φαρμάκι του ύφους τους.

Αυτοί οι αερόμυαλοι προκομμένοι κατηγορούν τη μητρική τους γλώσσα, γιατί την έχασαν, και επαινούν μια γλώσσα οπού δεν την ξέρουν. Έχασαν τη φυσική τους γλώσσα ευθύς οπού* αρχίνησαν στα σκολειά να παπαγαλίζουν το Λάσκαρη* και να ξερομασούν το Γαζή*. Δεν ξέρουν τη γλώσσα οπού αγωνίζονται να ορθώσουν, γιατί δε μπορούν ποτέ να τη μιλήσουν καθώς τη γράφουν, ούτε θα τη γράψουν ποτέ καθώς τη φαντάζονται. Τι είναι λοιπόν αυτή η διάλεχτο, οπού τόσο μας εκθειάζουν και μας εχάλασαν τόσο τ' αυτιά με την τραχιά και άνοστη προφορά της; Σωστός κι ακέριος τραγέλαφος! Είναι μια γλώσσα οπού την ονομάζουν αυτοί ελληνικότερη από την κοινή, μια οπού δε θα την εκαταλάβαιναν οι Έλληνες,* αν εματάρχονταν* στον κόσμο, οπού δεν την καταλαβαίνουν οι τωρινοί Έλληνες κι οπού αυτοί οι ίδιοι λεν την καταλαβαίνουν, μα δεν μπορούν να τη μιλήσουν, παρά τη γράφουν. Εξαίρετα! Αφήστε λοιπόν τ' αλέτρι οι γεωργοί, το καράβι οι ναύτες και τα κοπάδια σας οι βοσκοί

χρεία: ανάγκη.
μακαρονιστής: αυτός που χρησιμοποιεί στο λόγο του μακροσκελείς φράσεις, εδώ ειρωνικά γι' αυτούς που θέλουν να αλλοιώσουν την κοινή γλώσσα.
μεταγλώττισες: μεταφράσεις.
ευθύς οπού: μόλις, όταν.
Λάσκαρης, Γαζής: εννοεί τη Γραμματική του Λάσκαρη και το Λεξικό του Γαζή.
Έλληνες: εδώ οι αρχαίοι Έλληνες.
εματάρχονταν: ξανάρχονταν.

κι ελάτε στα σκολειά να μάθετε τα κορακιστικά* των παπυρόγνωμων* μακαρονιστάδων, αν επιθυμάτε να ωφεληθείτε περσότερο στες τέχνες και δουλειές σας, γιατί στη γλώσσα οπού μιλείτε εσείς αυτοί δεν μπορούν να σας διδάξουν. Αφήστε την τέχνη σας και την επιστήμη σας και τρεχάτε στα σκολειά μας όσοι αγαπάτε να μάθετε σ' είκοσι χρόνους πώς πρέπει να μιλείτε, για να φαίνεστε προκομμένοι, μα όχι και να είστε. Κι όσα δε μας εδίδαξαν οι Όμηροι, Πλάτωνες, Δημοσθένηδες, Αρχιμήδηδες, Θουκυδίδηδες, Ξενοφώντηδες, Πρωτογένηδες και λοιποί, ξοδέψτε σ' άλλα μέρη εκείνο οπού δεν έχετε, για να τα μάθετε σε μια γλώσσα, οπού ή μοναχοί σας θα την καταλαβαίνετε, ή και πολλά ολίγοι συμπατριώτες σας θα σας απεικάζουν*. Αυτά μας συμβουλεύουν με προθυμία μεγάλη και κάθε μέρα μας ξεκουφαίνουν οι πολυμαθέστατοι μακαρονιστάδες. Αμ' ο Δημοσθένης, παρακαλώ να μου ειπείτε, όταν ομιλούσε των Αθηναίων, τον καταλάβαιναν αυτοί ή τους εξηγούσε κανένας άλλος όσα τους έλεγε; Τάχα άλλα είπε τότε και άλλα μας άφησε γραμμένα; Ο Ξενοφώντας στην Αναχώρησή* του με τες δέκα χιλιάδες σε τι γλώσσα τους εμιλούσε, σ' εκείνην οπού διηγέται τα όσα είπε κι έκαμε μαζί τους, ή μην είχε κι αυτός διερμηνευτάδες, για να τους ξηγούν όσα τους επαράγγελνε κι όσα χρειάζονταν να τους διορίσει μέσα στες μάχες; Ή τάχα μ' άλλη γλώσσα τότε τους εμιλούσε και μ' άλλην εσύγγραψε τα συγγράμματά του;

Καλά, φίλε, μου λεν οι μακαρονιστάδες χαμογελώντας, σ' αυτά έχεις δίκιο, μα εκείνοι ήξεραν όλοι τα Ελληνικά και τους εκαταλάβαιναν. Πολλά καλά, αφεντάδες μου, μα δεν ημπορούμε κι εμείς χωρίς την Ελληνική γλώσσα να καταλαβαινόμεστε με τη γλώσσα του καιρού μας; Όχι, μου αποκρένονται· γιατί, αν δεν ξέρομε τα Ελληνικά, δεν είναι τρόπος να μιλήσομε για επιστήμες και τέχνες και χωρίς αυτή τη γλώσσα καμιά ιδέα φιλοσοφική δεν μπορεί να ξηγηθεί καθώς πρέπει. Σωστός λογαριασμός! Όλα λοιπόν τα έθνη, οπού δεν έμαθαν τα Ελληνικά, ή δεν τα ξέρουν, ούτε

κορακιστικά: κακόηχη και ακατανόητη γλώσσα που μοιάζει με τη φωνή του κόρακα ή η συνθηματική γλώσσα των παιδιών.

παπυρόγνωμος: αυτός που διαμορφώνει τη γνώμη του από τη μελέτη των αρχαίων παπύρων, αναχρονιστικός.

απεικάζω: καταλαβαίνω.

Αναχώρηση: η γνωστή *Κύρου Ανάβαση* του Ξενοφώντα.

επιστήμες και τέχνες μπορούν να έχουν, ούτε ξέρουν να φιλοσοφήσουν. Χαρά στην προκοπή σας! Έτζι είναι, έχετε όλα τα δίκια. Ωστόσο μου φαίνεται πως, αν η θυγατέρα δανειστεί φόρεμα ή άλλο στολίδι από τη μητέρα της, ούτε εντροπή είναι, ούτε ασυνήθιστο πράμα (τούτα τα γράφω της σοφολογιότης σου), μα στοχάζομαι και πρέπιο* κι αναγκαίο το φόρεμα αυτό να το δοκιμάσει πρώτα αν της έρχεται καλά κι έτζι να το φορέσει και να βγει στον κόσμο. Γιατί, αν δεν της έρχεται καλά και της είναι ή πλατύ ή μακρύ ή έχει κανένα άλλο σφάλμα και το ντυθεί χωρίς να το διορθώσει και να το κάμει του κορμιού της, όσοι την ιδούν θα την περιγελάσουν. Το ίδιο και το στολίδι, αν της μοιάζει,* να το βάλει, ειδεμή να το ρίξει. Γιατί, αν το βάλει χωρίς να της πιάνει, την ασκημαίνει περσότερο κι αντίς να παινεθεί, κατηγοριέται. Τώρα, αν η γλώσσα μας δανειστεί από τη μάνα της την Ελληνική όσες λέξεις δεν έχει και της χρειάζονται, ούτε κατηγορημένο είναι, ούτε ντροπερό πράμα. Πρέπει όμως, μου φαίνεται, όσες λέξες δανειζόμεστε από την Ελληνική να τες τορνεύομε και να τες σιάζομε κατά τον ιδιωτισμό* της γλώσσας μας, δίνοντάς τους την προφορά και τον τόνο οπού είναι συνηθισμένα κι οπού τ' αυτί μπορεί να δεχτεί με λιγότερη δυσκολία.

Η Ελληνική γλώσσα είναι βρύση αστείρευτη σ' όσα της έμειναν. Μα όσα δε μπορούμε να βρούμε σ' αυτή, ή αν τα βρούμε δεν είναι πλιο για εμάς, αναγκαζόμεστε ή να τα δανειστούμε από ξένες γλώσσες ή να τα φκιάσομε καινούρια. Δυο πράματα, λογιάζω, πρέπει να παρατηρούμε με προσοχή μεγάλη σ' αυτήν την υπόθεση· το ένα για τες ξένες λέξες οπού ανταμώνομε με τη γλώσσα μας, και είναι να τες προσαρμόζομε όσο δυνατό στες κατάληξες οπού συνηθίζομε· επειδή αλλιώς τα ανώμαλα πηγαίνουν στο άπειρο και η γλώσσα χάνει πολύ από τη φυσική της νοστιμάδα και χάρη, και να τες προσαρμόζομε ακόμα στην προφορά, οπού μπορούν να μας δώσουν τα γράμματά μας. Γιατί αλλιώς θα γεμίσομε το αλφάβητό μας από γράμματα περίσσια και τη γλώσσα μας από φωνές ασύμφωνες με τη φυσική της γλυκάδα. Το άλλο είναι για τες λέξες οπού κάμει χρεία να φτιάσομε, να φυλαγόμεστε πάντοτε από τη διπλή κι αμφίβολη σημασία, οπού μπορούν να δεχτούν, και να επιμελιόμεστε, οπού δίνοντάς τους ή διαφορετικό γύρισμα, ή βγάζοντάς τες από άλλες συνηθισμένες, να είναι

στοχάζομαι πρέπιο: θεωρώ κατάλληλο.
μοιάζω: ταιριάζω.
κατά τον ιδιωτισμό της γλώσσας: σύμφωνα με τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της γλώσσας.

ευκολοσυμπέραστες. Γιατί αλλιώς θα γράφομε πάλε και θα μιλούμε τα κορακίστικα των μακαρονιστάδων...

Προφασίζονται πως η γλώσσα μας δεν είναι πλούσια, μα για να τη γνωρίσομε τέτοια, πρέπει, μου φαίνεται, να τη σπουδάζομε πρόθυμα και να τη μελετούμε με καρδιά και με θάρρος, όχι να την καταφρονούμε ονομάζοντάς τη βάρβαρη κι ανεπιτήδεια, για να χρησιμέψει σε κείνα που θέλομε να τη μεταχειριστούμε. Η γλώσσα μας είναι πλουσιότατη, φτάνει να θελήσομε να γνωρίσομε τα πλούτη της. Εμείς από μια λέξη μπορούμε να φτιάσομε πολλές άλλες ή με τη σύνθεση ή με μια διαφορετική κατάληξη ή με μια πρόθεση και να γένονται εύκολες στον καθένα. Αυτός ο πλούτος είναι μικρός; Μα η Ελληνική είχε περσότερη δύναμη σ' αυτό. Μα είπαμε δα για τα Ελληνικά, τώρα δεν έχουν πέραση. Φτάνει! Η τωρεσνή* έχει άλλη δύναμη, οπού η Ελληνική δεν την είχε. Ας πάρομε μια λέξη για περιέργεια να ιδούμε πόσα σημαινόμενα* μπορούμε να της δώκομε. Ποδάρι, ποδαράκι, ποδαρόπουλο, πόδι, ποδόπουλο, πόδαρος, ποδάρα, ποδαρούκλα, ποδαρώνα, ποδαρούσα, καλοπόδαρος, πλατυπόδαρος, ασκημοπόδαρος, ορθοπόδαρος, στραβοπόδαρος, στεγνοπόδαρος, στενοπόδαρος, χοντροπόδαρος, λιανοπόδαρος, ποδαράς, μακρυπόδαρος, κοντοπόδαρος. Όλα αυτά και πλήθος άλλα, οπού αφήνω για συντομία, σε ποια άλλη γλώσσα τα βρίσκομε ή και μερικά στην ίδια την Ελληνική; Μα επροείπα, χρειάζεται να μελετήσομε τη γλώσσα μας, για να τη γνωρίσομε από σιμότερα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι η βασική θέση και ο σκοπός του συγγραφέα στην επιστολή;
2. Να υπογραμμίσετε τα επιχειρήματα των αντιπάλων της μητρικής γλώσσας και τα αντεπιχειρήματα του συγγραφέα.
3. Με βάση την κατάταξη των επιχειρημάτων και των αντεπιχειρημάτων να δείξετε το οργανωτικό σχέδιο που ακολούθησε ο συγγραφέας στην επιστολή του. Προσπαθήστε να το δώσετε σε μορφή σχεδιαγράμματος.
4. Με ποιους τρόπους κατορθώνει ο συγγραφέας να εκφράσει πιο πειστικά και πιο παραστατικά τα επιμέρους επιχειρήματά του;

τωρεσ(ι)νή: τωρινή, σύγχρονη.

τα σημαινόμενα: οι σημασίες.

Αγνώστου

Έρωτος αποτελέσματα

Το 1792 τυπώθηκε στη Βιέννη το βιβλίο *Έρωτος αποτελέσματα* χωρίς όνομα συγγραφέα. Ορισμένοι μελετητές υποστήριξαν ότι συγγραφέας είναι ο Ρήγας, άλλοι ο Αθανάσιος Ψαλίδας και άλλοι έκαναν διάφορες άλλες υποθέσεις. Ακολουθώντας τα παρόμοια γαλλικά βιβλία της εποχής, όπως είναι π.χ. το *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* που μετέφρασε στα ελληνικά ο Ρήγας, ο συγγραφέας μάς παρουσιάζει τρεις ηθικοερωτικές ιστορίες που μιλούν για την αγνή αγάπη δύο νέων που καταλήγει στο γάμο. Στην αφήγηση παρεμβάλλονται και στιχουργήματα. Οι ιστορίες του βιβλίου θεωρούνται ως «τα πρώτα νεοελληνικά διηγήματα» (Λ. Βρανούσης) ή ως «η πρώτη στα νεοελληνικά απόπειρα συγγραφής λογοτεχνήματος με ελεύθερο θέμα παρμένο από τον κόσμο της φαντασίας» (Γ. Βαλέτας). Το απόσπασμα που ακολουθεί είναι το τέλος από την πρώτη ιστορία «ήτις περιέχει τον σφοδρόν έρωτα ενός νέου Κωνσταντινουπολίτου».

[Η Ελενίτσα]

Ας αφήσομε λοιπόν τώρα τον υιό με τον πατέρα και ας έλθομε εις την κόρη με τη μητέρα. Η Ελενίτζα μας τοίνυν* από εκείνη την ώρα, οπού ομίλησε με το τζελεμπή,* άρχισε να αισθάνεται έναν έρωτα υπερβολικό και μία στενοχώρια τόσο μεγάλη, οπού όποιος την έβλεπε, έπρεπε να στοχασθεί, ότι έπαθέ τι. Εις το γεύμα δε να φάγει δεν ημπορούσε, επειδή ήτον όλη μέσα εις τας φαντασίας του έρωτος, όλη εις τους στοχασμούς και εις τας εφευρέσεις των μέσων, δι᾽ ων ημπορούσε να απολαύσει εκείνον, ο οποίος της επροξενούσε τόση γλυκεία σύγχυση. Ο πατέρας της την έλεγε: φάγε, Ελενίτσα, διατί δεν τρώγεις; τι έχεις; ίσως δεν ημπορείς τίποτες*; πες με δια να κράξω τον ιατρό. Αυτή μόνο είπε, ότι όρεξη δεν έχει. Ύστερα, επρόσταξε ο πατέρας της, να τη βράσουν ένα καφέ και έτζι

τοίνυν: λοιπόν.
τζελεμπής: άρχοντας, αφέντης, κύριος· είδος προσφώνησης.
ίσως... τίποτες: μήπως είσαι λίγο αδιάθετη.

ανεχώρησε. Την άλλη δε ημέρα βλέπει η μητέρα την κόρη ακόμη περισσότερο συγχυσμένη και λυπημένη. Όθεν επαρακινήθη, να την εξετάξει διαφόρως, κατά μόνας,* λέγουσα: Ελενίτζα, ειπέ με, τι σε ηκολούθησε,* οπού είσαι τόσο συγχυσμένη, τι σε ελύπησε. Ειπέ με, θύγατέρ μου, ποία είναι η αιτία, οπού ευρίσκεσαι εχθές και σήμερον εις αυτή την κατάσταση; Σε λείπει κανένα φόρεμα ή σε λείπει κανένα ζευγάρι σκουλαρίκια ή κανένα νέο σαρίκι*; Εις αυτή δε, όλα αυτά ήσαν ως το ουδέν* ή τα είχε ή δεν τα είχε, καθώς και εις κάθε φρόνιμο κορίτζι, με όλον οπού δεν την έλειπον από αυτά τίποτες. Αυτήν όμως την έλειπε ο τζελεμπής μας και η μητέρα της δεν το εκατάλαβε. Όθεν και απόκριση δεν έλαβε. Ύστερον δε πάλι την ηρώτησε, αυτή όμως απόκριση καμία δεν έδωκε· τον καιρό δε του γεύματος, δια να μην την ενοχλούν με τας ερωτήσεις και δια να μην υποπτευθούν τίποτες, ηθέλησε να φάγει ολίγο και να ομιλήσει κατά το ειθισμένο της και έτζι απέκρυψε το πάθος της, τους συλλογισμούς όμως τους βαθείς του έρωτος, με τους οποίους ήτον περικυκλωμένη, δεν ημπορούσε να τους αποσκεπάσει, επειδή φανερά τους έδειχνε το μεταβαλλόμενόν τε και αλλοιούμενον πρόσωπόν της.

Το πράγμα, λοιπόν, δεν άργησε να γνωρισθεί και το πάθος της κόρης να ιατρευθεί. Επειδή την άλλη μέρα ανταμώθηκαν οι δυο πατέρες και άρχισαν επάνω εις τα μέτωρα* να κάμουν και σπουδαία... Αφού λοιπόν ομίλησαν... ανεχώρησε έκαστος εις τα ίδια,* ο ένας να δώσει την είδηση του υιού του και ο άλλος να εξετάξει την κόρη του αν θέλει. Φθάσας λοιπόν ο τζελεμπή Γιακουμής εις το σπίτι του, είπε τη γυναίκα του όλα εκείνα, οπού ομίλησεν με το τζελεμπή Αντωνάκη. Όθεν, τη λέγει, πήγαινε και ανάφερέ την να ιδώμεν, όμως με τρόπο επιτήδειο,* επειδή ηξεύρεις ότι εις εσένα η Ελενίτζα έχει περισσότερο θάρρος. Έρχεται λοιπόν η μητέρα προς την κόρη της, την ερωτά με τρόπο, τη λέγει πρώτον άλλα πράγματα του οσπιτίου, της διηγείται πράγματα χαροποιά, έως οπού έφθασε και εις αυτή την υπανδρεία. Την επρόφερε το όνομα του Γεωργάκη, δηλαδή του υιού του Αντωνάκη, τον οποίο μερικές φορές είδον εις τα Ψομαθιά.

κατά μόνας: ιδιαίτερα.
τι σε ηκολούθησε: τι σου συνέβη.
σαρίκι: σκουφί, κάλυμμα του κεφαλιού.
ήσαν ως το ουδέν: δεν άξιζαν καθόλου.
μέτωρο (το): αστείο.
έκαστος εις τα ίδια: ο καθένας στο σπίτι του.
επιτήδειος: κατάλληλος.

Τον επαινούσε ότι είναι νέος σεμνός, τίμιος, υιός κυβερνημένου* πατρός, εύμορφος και όλας τας χάριτας έχων, ωσά να μην τον ήξευρε η κόρη. Ύστερον την λέγει: αν, Ελενίτζα, μας ήθελον προβάλει δια σύζυγό σου αυτόν, ήθελες στέρξει* ή όχι; Αυτή δε, καθώς ήκουσε αυτά τα λόγια και μάλιστα το όνομα του Γεωργάκη της, είπε: αχ! πώς δεν ήθελα στέρξει εκείνον, τον οποίο τόσο πολύ αγ... και δια τον οποίο λαχτ... και λέγοντας αυτά έλαβε το πρόσωπό της μια ηδονική και χαροποιά μεταβολή και δεν εφαίνετο πλέον κατηφές* και λυπηρό.

...Την άλλη λοιπόν ημέρα, ανταμώθηκαν πάλι οι δύο καλοί πατέρες και εφανέρωσε εκάτερος* την κλίση, οπού έχουν τα τέκνα των ο ένας προς τον άλλο και έτζι, χωρίς να αργήσουν, είπαν την ερχόμενη Κυριακή να καλέσουν μερικούς συγγενείς των και να αλλάξουν τα δακτυλίδια, δηλαδή να τους αρραβωνιάσουν. Ήλθε λοιπόν η Κυριακή, η ευτυχεστάτη και δαιμονία ημέρα διά εκείνο το αξιέραστο* ζευγάρι και το αρραβώνιασαν, αποφασίσαντες ύστερον από ένα μήνα να γένουν και τα στεφανώματα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο πρώτο μέρος του αποσπάσματος ο συγγραφέας παρουσιάζει τη συναισθηματική κατάσταση της Ελενίτσας. Ποιες εκδηλώσεις φανερώνουν την κατάσταση αυτή;
2. Να επισημάνετε στο κείμενο στοιχεία που φανερώνουν: α) το κοινωνικό πλαίσιο μέσα στο οποίο ξετυλίγεται η ιστορία, β) το ήθος των προσώπων που μετέχουν, γ) τον ηθικό χαρακτήρα της ιστορίας.
3. Οι ιστορίες του βιβλίου *Έρωτος αποτελέσματα* όπως και εκείνες του γαλλικού *Σχολείον των ντελικάτων εραστών* ανήκουν στο ελαφρό φιλολογικό είδος και χρησίμευσαν ως λαϊκά αναγνώσματα. Νομίζετε ότι η εμφάνιση τέτοιων βιβλίων συντελούσε στην παιδεία των υπόδουλων Ελλήνων; Να στηρίξετε με επιχειρήματα τη θετική ή αρνητική απάντησή σας.

κυβερνημένου πατρός: νοικοκυρεμένου πατέρα, που κυβερνάει καλά το σπίτι του.
στέργω: συγκατατίθεμαι, είμαι ευχαριστημένος.
κατηφής: σκυθρωπός.
εκάτερος: καθένας από τους δύο.
αξιέραστος: αξιαγάπητος.

Χειρόγραφο με ποιήματα των *Λυρικών* του Χριστόπουλου (ΕΒΕ, 1254)

Γεώργιος Άβλιχος (1842-1909), **Κοπέλα στο παράθυρο** (1877) Εθνική Πινακοθήκη

Ιωάννης Βηλαράς

Ο Βηλαράς, όπως κι ο Χριστόπουλος, αποτελεί προδρομική μορφή της νεοελληνικής ποίησης. Στα λυρικά του ποιήματα, απαλλαγμένος κάπως από τη φαναριώτικη επίδραση, αντλεί από την αρκαδική (ιταλική κυρίως) ποίηση του καιρού του και τη δημοτική μας παράδοση. Η ερωτική του ποίηση, γεμάτη από συναισθηματική φόρτιση και χωρίς την παιγνιδιάρικη κι ανάλαφρη διάθεση του Χριστόπουλου, εκφράζει πηγαίο αίσθημα με στοιχεία ρομαντικά. Πολλά, επίσης, από τα σατιρικά του ποιήματα διατηρούν ακόμη και σήμερα το ενδιαφέρον τους, γιατί με τη σκωπτική του ειρωνεία κατόρθωσε να δώσει χαρακτηριστικούς ανθρώπινους τύπους.

Από τα δύο ποιήματα, το ένα είναι ερωτικό και το άλλο σατιρικό. Περιλαμβάνονται, αντίστοιχα, στις ενότητες «Ερωτικά» και «Σατιρικά» των *Απάντων* του.

Σαν πεταλούδα στη φωτιά...

Σαν πεταλούδα στη φωτιά, σ' εσένα γύρες φέρω
κι οχ* τη φωτιά που καίγομαι να φύγω δεν ηξέρω.

Και μόλο που φλογίζομαι, πετώ ολόγυρά σου,
να ξεμακρύνω δεν μπορώ στιγμήν από σιμά σου.

Τα μάγια δεν τα πίστευα και μάγια είσαι ατή σου*·
τα μάγια είν' τα θέλγητρα οπόχει το κορμί σου.

Γιατί με χέρι αλάθευτο ηθέλησεν η φύση
της νιότης τ' άνθια ολόβολο προικιό να σου χαρίσει.

Και ποιος είν' ο αναίσθητος που να σ' αλησμονήσει,
αφού σε δει για μια φορά, μαζί σου σα μιλήσει;

οχ: από. **ατή σου:** εσύ η ίδια.

Τ' απδόνι σόδωκε λαλιά, φωνή το καναρίνι,
τη χλωρασιά* σου δάνεισαν των περβολιών οι κρίνοι.

Οι χάρες αναπαύουνται απάνω στη θωριά σου,
της άνοιξης τριαντάφυλλα ανθούν στα μάγουλά σου.

Λεν το κοράλλι κόκκινο, μόν' δίχως νοστιμάδα·
δεν έχει σαν τ' αχείλι σου βαφή και κοκκινάδα.

Δοξάρια είναι τα φρύδια σου και με πιτηδειοσύνη
βαρούν, πληγώνουν τις καρδιές, χωρίς ελεημοσύνη.

Στα δυο σου μάτια τα γλυκά ο έρωτας φωλιάζει
κι οχ ταύτα τις σαγίτες του στους νιους απάνω αδειάζει.

Το κοίτασμά σου το γλυκό είν' των καρδιών ο κλέφτης·
αν δεν πιστεύεις, ρώτησε να σου το είπει ο καθρέφτης...

Γιατρική παρηγορία

Βογκομαχούσεν αστενής
κατάκοιτος στην κλίνη,
του Χάρου παίρει,* δίνει.

Και λυπημένη και πικρή
η μαύρη σύζυγός του
θρηνούσε στο πλευρό του.

Σε τούτο μπαίνει κι ο γιατρός
και το σφυγμό του πιάνει,
τον ερωτάει τι κάνει.

– Ωχ! τι να κάμω, δεν μπορώ,
χειρότερα όσο πάνω,*

χλωρασιά: φρεσκάδα, δροσιά (μετφ.).
παίρει: παίρνει.
πάνω: πάω.

φοβούμαι θα πεθάνω.

– Μη δα τον θάνατον ευτύς
στοχάζεσαι, δειλιάζεις,
και του πατρός σου ομοιάζεις.

Ο μακαρίτης σαν κι εσύ
μου έλεγε, θυμούμαι:
«Γιατρέ, δεν τον πατούμε

το χάρο τούτην τη φορά!»
Μόν' κείνος ήταν γέρος
και του θανάτου μέρος.

– Δεν έχω δύναμη, γιατρέ,
μηδέ για να μιλήσω,
και δε θαρρώ να γλύσω.*

– Τον ίδιον είχε, και σωστά,
ο μακαρίτης θειος σου,
το φόβο το δικό σου.

Μόν' εσύ φίλε μου, αγκαλά*
από πολλής στο στρώμα,
χαμοβαστιέσαι* ακόμα.

– Καλό δε βλέπω, κυρ γιατρέ,
δεν τρώγω, δεν κοιμούμαι,
πώς λες να μη φοβούμαι;

– Σου 'ρθαν στο νου, καθώς θωρώ,
τα λόγια του αδελφού σου,
του μεγαλύτερού σου.

να γλύσω: να γλιτώσω.
αγκαλά: αν και.
χαμοβαστιέμαι: διατηρώ λίγο τις σωματικές μου δυνάμεις.

Ο μακαρίτης φαγητό
και ύπνον εποθούσε,
και με συχνορωτούσε.

Μόν' εσύ, φίλε μου, προχτές
ζουμί, θαρρώ, καμπόσο
να ρούφησες ωστόσο.

Αυτά ν' ακούσει η ορφανή
γυναίκα του, αρχινάει
να κλαίγει, να θρηνάει.

Ωχ! λέγει ο άντρας· αμ, γιατί
του κάκου να λυπιέσαι,
και δεν παρηγοριέσαι;

Και το γιατρό δεν αγροικάς,
που λέει να παντέχω
και κίντυνο δεν έχω;

– Αμ, με τι θάρρος και καρδιά!
η άτυχη φωνάζει,
βαριά αναστενάζει·

αφού ακέρια φαμελιά,
την έχει μακαρίσει,
σ' εσένα θα ευτυχήσει;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες επιδράσεις από τη δημοτική μας παράδοση μπορείτε να επισημάνετε στο πρώτο ποίημα;
2. Μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι ο Βηλαράς, ακολουθώντας την ποίηση της εποχής του, εξιδανικεύει τη γυναίκα στο πρώτο ποίημα; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
3. Το σατιρικό στοιχείο στο δεύτερο ποίημα συσσωρεύεται προς το τέλος. Να το επισημάνετε και να κρίνετε αν είναι αναπάντεχο ή προετοιμάζεται επαρκώς.
4. Νομίζετε ότι μια τέτοια σάτιρα μπορεί να επιβιώσει και σήμερα; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Διονύσιος Καλλιβωκάς (1806-1877), **Προσωπογραφία ανδρόγυνου** (π.1858), Εθνική Πινακοθήκη

Ιωάννης Βηλαράς

(1771-1823)

Γεννήθηκε στα Κύθηρα ή τα Γιάννενα. Μετά τις πρώτες σπουδές του στα Γιάννενα, πήγε στην Ιταλία για ανώτερες σπουδές. Πήρε δίπλωμα φιλοσοφίας και ιατρικής απ' το Πανεπιστήμιο της Πάντοβας (1797). Επέστρεψε κατόπιν στην Ελλάδα και έζησε στα Γιάννενα κυρίως, όπου άσκησε το επάγγελμα του γιατρού. Διορίστηκε γιατρός του Βελή Πασά, του γιου του Αλήπασα και τον ακολούθησε σε πολλές του εκστρατείες. Ήταν ένθερμος οπαδός της δημοτικής και πρότεινε τολμηρές για την εποχή του καινοτομίες στο έργο του *Ρομέηκη γλόσα*, το μόνο που τυπώθηκε όσο ζούσε. (Μερικές απ' αυτές είναι: κατάργηση των τόνων και των πνευμάτων, των περιττών ομόηχων φωνηέντων.) Μετέφρασε, επίσης, κλασικά κείμενα κι έγραψε πολλά δοκίμια για τη γλώσσα. Ήταν ένα από τα πιο φωτισμένα πνεύματα του καιρού του, συνειδητός εκπρόσωπος του νεοελληνικού διαφωτισμού. Μαζί με το Χριστόπουλο ανανεώνει τη νεοελληνική ποίηση. Το 1820, ύστερα απ' την πυρπόληση των Ιωαννίνων και την καταστροφή της περιουσίας του, κατέφυγε στα Ζαγοροχώρια, όπου και πέθανε. Τα *Άπαντά* του κυκλοφόρησαν μετά το θάνατό του το 1827 στην Κέρκυρα. Αξιοσημείωτο είναι ότι στον κατάλογο των συνδρομητών βρίσκεται και το όνομα του Σολωμού.

Ιωάννινα, στα χρόνια της Τουρκοκρατίας

Αθανάσιος Χριστόπουλος

Ο Αθ. Χριστόπουλος ασχολήθηκε μ' όλους σχεδόν τους τομείς της γνώσης: νομική, ιατρική, φιλοσοφία, φιλολογία, φυσική, μουσική, ποίηση και πολιτική. Αν κι ο ίδιος έζησε μια ζωή κανονική και νηφάλια, η ποίησή του είναι γεμάτη από ύμνους στον έρωτα και το Βάκχο. Στην πραγματικότητα ακολουθεί την κίνηση του Ανακρεοντισμού, που εντάσσεται στο γενικότερο λογοτεχνικό κίνημα του Αρκαδισμού. Πρέπει όμως να αναγνωρίσουμε πως παρ' όλο τον επίπλαστο κι επιφανειακό χαρακτήρα της ποίησής του και την απουσία ενός βαθύτερου πάθους, δεν της λείπει η χάρη και η λεπτότητα. Ύστερα από μαρασμό 150 σχεδόν χρόνων, μετά την πτώση της Κρήτης, η νεότερη ελληνική ποίηση αρχίζει να βρίσκει το δρόμο της.

Φαγοπότι

Τρύγος πρόσχαρα προβαίνει,
εορτάζ' η οικουμένη,
η φλογέρ' αχολογάει.
Το φθινόπωρο βοΐζει
χορευτά πανηγυρίζει
και τ' αμπέλια του τρυγάει.

Βάλτε, φίλοι, μες στη βρύση
το κρασί μας να δροσίσει,
και στρωθείτε καταγής
στην αράδα ως τον πάτο,
εις τον ίσκιον αποκάτω
προς τα χείλη της πηγής.

Στρώστε φύλλα, στρώστε φτέρη
επιδέξια με το χέρι
κι από πάνω τεχνικά
το αρνάκι μας λιανίστε
και τον τρύγον μας αρχίστε,
να χαρούμε φιλικά.

Ας ρουφούμε το κρασάκι
στες αρχές απ' ολιγάκι
και κινώντας βαθμηδόν
ας υψώνομε τη δόση,
ως ν' ανάψει, να κορώσει
το κεφάλι μας σχεδόν.

Κι έτσι πλέον ζαλισμένοι
μες στα χόρτα κυλισμένοι
των πουλιών τον σφυριγμόν,
ξαπλωτά να τον ακούμε
και τον ίσο να βαστούμε
ως τον πρώτον νυσταγμόν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού διαβάσετε τα εισαγωγικά σημειώματα, να επισημάνετε τα στοιχεία που ανταποκρίνονται στο ποίημα *Φαγοπότι*.
2. α) Ποια γλώσσα χρησιμοποιεί ο ποιητής;
   β) Έχουν οι στίχοι του ρυθμό αντίστοιχο με το πνεύμα της ποίησής του;

Αθανάσιος Χριστόπουλος

(1772-1847)

Γεννήθηκε στην Καστοριά. Μεγάλωσε κι εκπαιδεύτηκε μέσα στο κλίμα των προοδευτικών ιδεών του νεοελληνικού διαφωτισμού, που επηρέασαν και την ελληνική παιδεία. Μετά τις πρώτες σπουδές του στο Βουκουρέστι, ακολούθησε ανώτερες σπουδές στο Πανεπιστήμιο της Βούδας (λατινικά, φιλοσοφία, ιατρική) και της Πάντοβας (ιατρική και νομικά). Όλη τη ζωή του την έζησε σχεδόν στις παραδουνάβιες ηγεμονίες, όπου κατέλαβε ανώτερα αξιώματα. Στην αρχή ευνοήθηκε πολύ από τον ηγεμόνα Αλέξανδρο Μουρούζη κι αργότερα από τον ηγεμόνα της Βλαχίας Ιωάννη Καρατζά, που τον διόρισε ανώτατο δικαστικό και του ανέθεσε να ανασυντάξει τη νομοθεσία της χώρας. Μετά την ανάκληση του Καρατζά αποσύρθηκε στο Σιμπίνι της Τρανσυλβανίας. Το 1836 επισκέφθηκε για λίγο την ελεύθερη Ελλάδα. Η υποδοχή όμως που του έγινε δεν ήταν εκείνη που περίμενε. Ξαναγύρισε στο Σιμπίνι, όπου και πέθανε.

Η δράση του ήταν πολυσχιδής. Ασχολήθηκε με ποικίλα θέματα, φιλολογικά, γλωσσικά, λογοτεχνικά, φιλοσοφικά, πολιτικά κ.ά. Δοξάστηκε όμως ως ποιητής κι έγινε γνωστός για τις απόψεις του γύρω από το γλωσσικό ζήτημα. Στο σχετικό έργο του υποστήριξε ότι η νεοελληνική αποτελεί επιβίωση και κράμα της αρχαίας δωρικής και αιολικής διαλέκτου.

Από τα έργα του τυπώθηκαν τα εξής: *Γραμματική της Αιολοδωρικής, ήτοι της ομιλούμενης τωρινής των Ελλήνων γλώσσας*, Βιέννη, 1805, *Λυρικά* (α΄ έκδοση 1811), *Πολιτικά παράλληλα*, Παρίσι 1833, *Ελληνικά Αρχαιολογήματα*, Αθήνα 1853.

Απομνημονεύματα

Τα απομνημονεύματα είναι φιλολογικό είδος που αναπτύχθηκε ήδη από την αρχαιότητα. Είναι γνωστά π.χ. τα *Απομνημονεύματα* του Ξενοφώντα. Απομνημονεύω σημαίνει διατηρώ στη μνήμη μου, ξαναφέρνω στη μνήμη μου και είμαι σε θέση να διηγηθώ αυτά που ξαναφέρνω στη μνήμη μου. Τα Απομνημονεύματα λοιπόν είναι διηγήσεις για γεγονότα τα οποία αυτός που τα διηγείται τα έζησε με τρόπο άμεσο, πήρε δηλαδή μέρος σ' αυτά ή τα παρακολούθησε ως αυτόπτης μάρτυρας. Τα γεγονότα μπορεί να είναι πολλά και διάφορα. Συνηθέστερη όμως είναι η αφήγηση πολιτικών ή πολεμικών γεγονότων· τα Απομνημονεύματα δηλαδή είναι συνήθως πολιτικά ή πολεμικά. Γι' αυτό το λόγο σχετίζονται με την ιστορία, είναι δυνατό να της χρησιμεύσουν ως πηγή. Συγγενεύουν περισσότερο με την αυτοβιογραφία, όπου ο συγγραφέας εξιστορεί ολόκληρη τη ζωή του και τη χρονογραφία, τη γραφή χρονικών, που είναι αφήγηση ιστορικών γεγονότων κατά χρονολογική σειρά, χωρίς προσωπική συμμετοχή του συγγραφέα σ' αυτά.

Η σχέση με τη λογοτεχνία υπάρχει ή όχι ανάλογα με το αποτέλεσμα της γραφής. Αν δηλαδή ο απομνημονευματογράφος διαθέτει αφηγηματική ικανότητα κι αν κατορθώσει να δώσει στο λόγο του δύναμη και ζωντάνια, τότε η αφήγηση γίνεται λογοτεχνικό έργο, όπως στην περίπτωση του Μακρυγιάννη. Από τον αγώνα του Εικοσιένα προήλθαν πολλά Απομνημονεύματα (ενθυμήματα, υπομνήματα, διηγήσεις, όπως αλλιώς ονομάζονται): Του Ξάνθου, του Περραιβού, του Παλαιών Πατρών Γερμανού, του Μακρυγιάννη, του Κασομούλη, του Κολοκοτρώνη, του Νικηταρά, του Δήμου Τσέλιου κ.ά. Τα τρία τελευταία είναι προφορικές αφηγήσεις των αγωνιστών που κατέγραψε ο Γεώργιος Τερτσέτης.

Παναγής Σκουζές

Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας

Ο Παναγής Σκουζές (1776 - 1847) γεννήθηκε στην Αθήνα. Έμαθε λίγα γράμματα και στην αρχή έβγαζε πολύ δύσκολα το ψωμί του. Αργότερα έγινε ναυτικός και ασχολήθηκε με το εμπόριο, όπου και ευδοκίμησε. Το 1820 μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία. Στην επανάσταση του 1821 πρόσφερε σημαντικές υπηρεσίες και πολέμησε στην Ακρόπολη των Αθηνών. Η ανεψιά του (κόρη του αδελφού του) ήταν σύζυγος του Μακρυγιάννη. Μετά την απελευθέρωση, η οικογένεια Σκουζέ έγινε από τις πιο ευκατάστατες της Αθήνας.

Ο Παναγής Σκουζές έγραψε το *Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας* στα 1841. Σ' αυτό εξιστορεί τα βάσανα που υπέφεραν οι Αθηναίοι κάτω από τη διοίκηση του σκληρού Τούρκου αγά Χατζή Αλή (1772 - 1796). Στα ιστορικά συμβάντα που μας αφηγείται συμφύρονται και οι οικογενειακές και ατομικές του περιπέτειες. Πηγή των πληροφοριών του είναι οι διηγήσεις του πατέρα του και οι προσωπικές του αναμνήσεις.

Η αφήγηση του Σκουζέ είναι έντονα χρωματισμένη συναισθηματικά με περιγραφές ζωντανές και λαϊκή γλώσσα που συχνά βρίσκεται πολύ κοντά στη γλώσσα των *Απομνημονευμάτων* του Μακρυγιάννη.

Το πρώτο απόσπασμα, που ακολουθεί, αναφέρεται στο έτος 1788, όταν ο Χατζή Αλής άρχισε αθρόες φυλακίσεις Αθηναίων, και το δεύτερο στα 1791, οπότε ο συγγραφέας και ο πατέρας του δραπετεύουν από την Αθήνα και καταφεύγουν στη Χαλκίδα.

Οι φυλακές

Ευθύς έβαλε* φύλακας εις τας πόρτας,* έριξε δόσιμο* τόσα γρόσια, κατά την κατάσταση. Κάθε οικογένεια καλή τόσα ξεστιά* λάδι· όσα γρόσια και τόσα ξεστιά. Οι φυλακές εγέμωσαν, ανδρίκεια φυλακή και γυναίκεια φυλακή· δεν έλειπαν από τας δύο φυλακάς από εκατόν πενήντα έως

έβαλε: ο Χατζή Αλής.
πόρτα: η πύλη. Πρόκειται για τις πύλες του κάστρου που έχτισε ο Χατζή Αλής γύρω από την Αθήνα, με την πρόφαση να την προστατεύσει από επιδρομές, στην πραγματικότητα όμως για να ελέγχει την έξοδο των κατοίκων.
δόσιμο: φόρος.
τα ξεστιά: μέτρο χωρητικότητας.

διακόσιοι πενήντα άντρες και εις την γυναίκεια από εικοσιπέντε έως ογδόντα γυναίκες.

Ήτον οι άντρες ορθοί εις την φυλακή· δεν εχωρούσαν καθιστοί. Δια να πάγει κανένας εις το παράθυρο της φυλακής οπού ήτον με σίδερα, να ομιλήσει κανενός φυλακισμένου, αν ήτον εμπρός ομιλούσεν εύκολα, ειδέ* ήτον οπίσω, τον εσήκωναν σηκωτά από πάνω από τους ανθρώπους ή πολλά σπρωχτά, δια να πάγει να ομιλήσει.

Αν του επήγαιναν κομμάτι ψωμίον ή ολίγον άλλο τι δια να φάγει, το έδιδαν χέρι με χέρι και το ελάμβανε ο πισινός. Από το παράθυρο της φυλακής έβγαινεν ένας καπνός, μιαν άχνα, ωσάν σύγνεφο μαύρο, του αναγκαίου* η βρώμα τόσων ανθρώπων· οι ηλικιωμένοι άνθρωποι εκινδύνευαν, έρχονταν εις τα ολοίστια* και ολίγοι εξημερώθηκαν αποθαμένοι.

Εις την αντρίκεια φυλακή εκρέμετο ο φάλαγγας*. Μετά οχτώ ημέρας της φυλακίσεως, όποιος δεν επλήρωνεν εδέρετο με τες έτοιμες βέργες, οπού οι αγροφύλακες ήτον εις χρέος, κάθε δυο ημέρες, να φέρνουν ένα δεμάτι πρικοδάφνες* προς ραβδισμόν των φυλακισμένων.

Παρομοίως εις τη γυναικεία φυλακή είχαν μια κολόνα μαρμαρένια όρθια και έδεναν τη γυναίκα όρθια, βάζοντας το στήθος της κατά το μέρος της κολόνας, και με τας βέργας οι στρατιώται την έδερναν, οι Τούρκοι.

Οι γυναίκες αυτές, ήταν άλλες χήρες, άλλες οπού ήταν οι άντρες των κρυμμένοι εις τας εξοχάς, εδούλευαν και εκοιμώντο έξω, εις τα σπήλαια και ρεύματα, και άλλοι ήτον φευγάτοι. Και δυσκόλως ημπορούσαν να πάρουν τας φαμελιάς* των, να τας φέρουν όθεν ήτον αυτοί, εις Χαλκίδα, Θήβα, Λιβαδιά, Μέγαρα, Πελοπόννησο, εις τας νήσους και εις Ανατολή.

Τότε ο πατήρ μου, από το θάνατο της μητρός μου, από το θανατικό οπού ακολούθησε, και από τον ερχομό του Χατζή Αλή, οπού άρχισε την τυραννία, τη σερμαγή* του την ετέλειωσε. Το εισόδημα λαδιού το ελάμβανε ο Χατζή Αλής. Επώλησε τα κτήματά του· ύστερον, μην έχοντας άλλο τι, τον εφυλάκωσαν δια το κατάστιχον λεγόμενον τότε, δόσιμον τυραννίας.

ειδέ: αν όμως.
το αναγκαίο: το αποχωρητήριο.
ολοίστια: τα λοίσθια, τα τελευταία του.
φάλαγγας: όργανο βασανισμού.
πρικοδάφνες: πικροδάφνες.
φαμελιά: οικογένεια.
σερμαγή: (τούρκικη λ.) οι οικονομίες, το χρηματικό απόθεμα.

Ήβγεν* αυτός από τη φυλακή, δια να οικονομήσει χρήματα, βάζοντας μένα εις φυλακήν, ως αμανέτι, υποθήκην, αλλά τότες ποιος εδάνειζεν; ή ποιος είχεν; ή και αν κανένας χριστιανός είχε, πώς εκοτούσε* να δανείσει ή να κάμει καμίαν αγοράν, εκτός των οθωμανών, οπού δε υπόκειντο εις καμίαν τυραννίαν, αλλά οι οθωμανοί, μερικοί οπού εσώζοντο, δεν εδάνειζον, αλλά αγόραζαν κτήματα παρατιμής*.

Ο πατήρ μου δεν ημπόρεσε να εξοικονομήσει χρήματα. Κινητά δεν είχε να πωλήσει. Τα κινητά της μητρός μου του τα είχαν πάρει. Της μητριάς μου τα ψιλικά, κάτις ρουχικά, τα είχαν κλέψει, όταν ήβγαμε εις Χαλάνδρι από το θανατικό*· ακόμη και του πατρός μου τα ρουχικά και λοιπά, οπού η πόλις ήτον έρημη.

Μόνον οι Τούρκοι ήτον εις την πόλην μεινεσμένοι, οπού δεν εφοβούντο την πανώλην. Και έρημος όντας η πόλις, ένας Τούρκος, γείτονάς μας, ντερβίσης* Αγάκος, ήμπε* με σκάλα εις το σπίτι και έκλεψεν όλα ομού και το χαλκωματικό*.

Εγώ έμεινα εις φυλακήν μιαν ολόκληρον εβδομάδα. Ο πατήρ μου ήρχονταν κάθε αυγή και μου ήφερνε ολίγο ψωμί και ολίγες ελιές. Εγώ του έλεγα: «πατέρα, πότε θα με βγάλεις από τη φυλακή;». Αυτός μου έλεγε: «παιδί μου, δεν ημπορώ να οικονομήσω χρήματα, και εγώ τι να κάμω δεν ηξεύρω». Εγώ τότες ήμουν χρόνων έντεκα μόλις.

Η στενοχωρία της φυλακής! Με τσαλαπατούσαν οι άνθρωποι. Μου λέγει ο πατήρ μου: «παιδί μου, άλλο δεν στοχάζομαι, να πουλήσω τα ελαιόδεντρα, τα εξήντα, οπού είναι εις Χρυσαγιώτισσα,* της μητρός σου· αμέ, τι άλλο να κάμω;». Εγώ του είπα: «κάμε, να ξεφυλακιστώ!».

Και έτσι τα πωλεί προς γρόσια τρία, και πληρώνει το δόσιμο και με βγάνει. Έως τότε με είχεν εις το ελληνικό σκολείον λεγόμενο, εις τον διδάσκαλο Σαμουήλ Κουβελάνο, και είχα προχωρήσει έως την Χρηστοή-

ήβγεν: βγήκε.
κοτώ: τολμώ.
παρατιμής: σε τιμή κατώτερη από την κανονική.
το θανατικό: η επιδημία (εδώ: επιδημία πανούκλας).
ντερβίσης: μωαμεθανός μοναχός.
ήμπε: μπήκε.
το χαλκωματικό: τα χαλκώματα, τα χάλκινα σκεύη.
Χρυσαγιώτισσα: τοποθεσία στην Αττική.

θειαν λεγομένην τότε. Αλλ' ο πατήρ μου, από την δυστυχίαν, με ήβγαλε, λέγοντάς μου, ότι η περίστασίς μας είναι δεινή, να με βάλει εις μέρος, να παίρνει τίποτες, να πληρώνει το χαράτζι μου*...

Στη Χαλκίδα πρόσφυγες

Η τυραννία του Χατζή Αλή αύξαινε. Εζητούσα της μητριάς μου να με δώσει ψωμί και δεν υπήρχε. Ο πατήρ μου εις φυλακήν. Τέλος αποφασίσαμε την φυγήν δια την Χαλκίδα, αφού επωλήσαμεν έναν γρασιδότοπο εις τον Άγιο Δημήτριο τον Κυρίτζη, και μερικά χαλκώματα, και επλήρωσεν ο πατέρας μου και εξεφυλακίστη...

Τέλος μιαν αυγή, με δίδει ο πατήρ μου το γάιδαρο και τον παίρνω και περνώ από τη πόρτα των Αγίων Αποστόλων, και αυτός πέφτει από το τειχίον και έρχεται και με ευρίσκει, καθώς με παράγγειλε, και τραβούμε δια την Χαλκίδα οι δυο μας, από το μέρος του Καλάμου*. Εξημερώθημεν και οληματρίσαμεν* εις ένα ρεύμα κατά το μέρος της Κηβισιάς*. Ήτον εις τα 1790, προς τον Σεπτέμβριο...

Ετραβήξαμε δια την Χαλκίδα με το νηστικό γάιδαρο εμπρός, έχοντες απάνω ένα δισάκιον με ολίγα ρούχα εμπαλωμένα και την παλαιόκαπα του πατρός μου, και μιαν αντρομίδα* και εις το πουγκί, όλα όλα, παράδες εξήντα· εις τα πόδια παλαιά παπούτζια, και το φέσι τρύπιο!

Εις Χαλκίδα πηγαίνοντας, νύραμε πολλούς Αθηναίους παπουτζήδες, σκοινάδες, ραφτάδες, περιβολαρέους, μπακάληδες, και σαπουντζήδες,* οι οποίοι ήταν φευγάτοι παρεμβρός. Μας εδέχθηκαν· μας επαρηγόρησαν.

Εκοντέψαμε εις κάποιον Αργυρό Πούλο, Αθηναίο, συντεχνίτην του πατρός μου, με τον οποίο και εσυντρόφεψε μαζί. Βάζοντας αυτός τα σύνεργα, ελάβαινε κάτι περισσότερο.

Εις Χαλκίδα δεν ήτον τυραννία δοσίματος, χρηματική, αλλά οι Τούρκοι ήτον κάκιστοι. Εσκότωναν τους χριστιανούς δια μικράς αιτίας και άλλα αισχρά έπρατταν.

χαράτζι: κεφαλικός φόρος.
Κάλαμος, Κηβισιά (Κηφισιά): περιοχές της Αττικής.
οληματρίζω: διημηρεύω (από εδώ και οι λέξεις: λημέρι, λημεριάζω).
αντρομίδα: υφαντό σκέπασμα.
σαπουντζής: σαπωνοποιός.

Βλέποντας αυτά ο πατήρ μου, ήτον ένας Αθηναίος εις το χωρίον Βασιλικόν της Χαλκίδος, μόλις δυο ώρας μακριά, κάποιος Διονύσιος Κάσταγλης, παπουτσής την τέχνην. Εκατοίκει εις αυτό το χωριό. Ο πατήρ μου με έδωσε εις αυτόν, δια να μην είμαι εις Χαλκίδα εμπρός των αγρίων Τούρκων, δια να με μάθει την τέχνην, μόνο και μόνο να με ζωοτρέφει. Αλλά αυτός ήτον πολλά μέθυσος. Καθημερινώς με έδερνε. Πλέον πτωχός από τον πατέρα μου. Σχεδόν επιθυμούσα να γεμώσω την κοιλιά μου κοντά του...

Εις τα 1791 έπιασε θανατικό. Εις το πλησίον χωριό μας Φίλα ονομαζόμενο, ήτον κεφαλοχώρι, έως τριακόσιες πενήντα οικογένειες, παθαίνοντας κάμποσοι το εδιάλαβαν* ως βουρδόλακας,* ότι επήγαιναν και έπνιγαν τους άλλους· οπού τότε αυτή η πρόληψις ήτον. Αλλά αυξάνοντας το κακό, τους έδωσαν να καταλάβουν οι φρονιμότεροι, ότι ήταν πανώλη. Οπού εξέθαπταν τους ποθαμένους και τους έκαιον με σίδερα πυρωμένα εις την καρδιά...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι τα δεινά που κατατρύχουν τους ανθρώπους στα χρόνια της Τουρκοκρατίας, όπως προκύπτουν από το κείμενό μας;
2. Όπως είπαμε στην εισαγωγή, ο συγγραφέας δεν ήταν μορφωμένος· τι νομίζετε ότι τον ώθησε να διηγηθεί όσα μας διηγείται στο Χρονικό του;
3. Να επισημάνετε στο κείμενο ιδιότυπες εκφράσεις που σήμερα δε χρησιμοποιούνται.

το εδιάλαβαν: το θεώρησαν.

βουρδόλακας: βρυκόλακας.

Νικόλαος Κασομούλης

Στρατιωτικά ενθυμήματα

Ο Μακεδόνας αγωνιστής Νικόλαος Κασομούλης (1795 - 1872) έλαβε μέρος σε πολλές μάχες και πολέμησε στο Μεσολόγγι κατά τη διάρκεια της πολιορκίας. Ήταν μορφωμένος και από το 1832 άρχισε να γράφει τις εμπειρίες του από τον Αγώνα. Το έργο τελείωσε το 1841 και το 1940 εκδόθηκε σε τρεις τόμους με επιμέλεια του Γιάννη Βλαχογιάννη και με τίτλο: *Ενθυμήματα Στρατιωτικά της Επαναστάσεως των Ελλήνων 1821 - 1833*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει ή μαρτυρία του Κασομούλη σχετικά με την πολιορκία του Μεσολογγίου. Από αυτήν είναι και το απόσπασμα που ακολουθεί και μας δίνει σκηνές από την ηρωική έξοδο.

[Σκηνές από την έξοδο]

Περιφερόμενος ανά τους προμαχώνας και κοινοποιών εις τους Αξιωματικούς το σχέδιον, ενύκτωσεν, και επίστρεψα πάλιν εις του Μακρή την Δάμπιαν,* οπού ήσαν έτοιμοι όλοι. Άκρα ησυχία και άμιλλα· επείραζεν έναν τον άλλον γελώντες:

– Ποιος ηξεύρει αύριον πού θα παίρνη η ράχη σου αέραν*...

Ανέκδοτον. - Ένας αξιωματικός του Στορνάρη,* Αποστόλης Τζαλαχάς, 55 χρονών άνθρωπος, μικρόθεν Αρματολός, βλέπων τον εαυτόν του αδύνατον ή ώστε να σωθή, και έχων άρματα χρυσά και χρήματα έως 10 χιλδ. γρ. εις το κιμέρι του, εξεζώθη ετούτα όλα και τα δίδει να τα ζωθή και αρματωθή ένας ανεψιός του γυμνός Γιώτης Σεΐζη. Ενδύσας τούτον και λαβών εκείνος τα άρματα εκείνου, τον έδωσεν ο Αποστόλης την ευχήν του λέγων:

– Παιδί μου, λέγει, από μικρό παιδί Κλέφτης και Αρματολός αυτά εκέρδισα - λάβε τα· δεν τα εντρόπιασα εις κανένα μέρος. Τα γόνατά μου δε βαστούν να τρέξω τόσον κάμπον και ανήφορον· σε τα δίδω με την ευχήν

δάμπια: τάμπια και τάπια (λεξ. τουρκ.) που σημαίνει οχύρωμα, προμαχώνας.
ποιος ηξεύρει... αέραν: Πού θα κοίτεσαι νεκρός πεσμένος μπρούμυτα.
Στορνάρης: οπλαρχηγός στο Μεσολόγγι.

μου· έλα να σε φιλήσω, και να δώσης εξ αυτών και διά την ψυχήν μου. Εγώ πλέον μένω να αποθάνω εδώ, όπου θέλει πλέξει* το βουβάλι εις το αίμα, μετά την φυγήν σας.

Εκεί ήτον και ο Στορνάρης. Τον είπα λοιπόν ότι:

– Εγώ πηγαίνω εις την θέσιν μου, και θα περιμένω εκεί έως να διαβή ο Τζιαβέλας, να κινήσω μαζί του· πλην εσύ να μείνης αυτού οπού είσαι, να μη χαθούμεν.

Όλοι οι Οπλαρχηγοί και στρατιώται επήγαμεν και αποχαιρετίσαμεν τους συναγωνιστάς μας, φίλους και συγγενείς, πληγωμένους και ασθενείς, οίτινες με δάκρυα χαράς μάλλον παρά με λύπην χωριζόμενοι από ημάς, έμειναν να πεθάνουν πολεμούντες· κανένας από αυτούς δεν αγανάκτιζεν, διότι ο κίνδυνος της ζωής ήτον επίσης ο ίδιος και εις αυτούς και εις ημάς. Όλοι εύχοντο προς τους αναχωρούντας την καλήν αντάμωσιν εις τον άλλον κόσμον.

Φθάνοντας εις τον Ανεμόμυλον, αμέσως επήγα και ηύρα και τον Καψάλην εις την πυριτοθήκην· εκοινοποίησα προς αυτόν τι ώρα έπρεπεν να βάλη φωτιά· αυτός μ᾽ αποκρίθη ότι:

– Δεν θέλω ερμηνείαν,* μόνον ώρα καλή σας, και όταν φθάσετε προς τον ριζόν του βουνού, ακούτε και βλέπετε τον Καψάλην σας που θα απετά.

Εις αυτήν την στιγμήν απέρασεν ο Τζιαβέλας από το μέρος μας, και μας ειδοποίησεν να τραβηχθούμεν· διευθύνθη δε βαδίζων την ακρογιαλιάν διά να έβγη προς την Μαρμαρούν, ώστε να συνάξη όλους γύρωθεν.

Όλα τα ανδρόγυνα εδιευθύνοντο εις την προσδιορισθείσαν γέφυραν, ωσάν αρνάκια με άκραν σιωπήν· οι πατέρες με τα γιαταγάνια εις το εν χέρι κρεμασμένα, τα δουφέκια από το λουρί εις τον ώμον, και με το άλλον καθένας να βαστά ή κανέν παιδάκι του ή την σύζυγόν του, και να πηγαίνουν. Πολλαί γυναίκες ενδύθησαν ανδρίκεια και αρματώθησαν, και δεν εδιακρίνοντο εις το βάδισμα από τους άνδρας.

θέλει πλέξει: θα πλεύσει, θα κολυμπήσει. **ερμηνεία:** ορμήνεια, συμβουλή.

Ανέκδοτον

Διαβαίνοντας από τον δρόμο της οικίας του Νότη, ηύρα μίαν γυναίκαν και τρεις άλλους ασθενείς Μισολογγίτας συρομένους και κυλιομένους εις την πλαταίαν. Η γυναίκα εκραύγαζεν· «πού μας αφήνετε», όσον εδύνατο· οι ασθενείς έκλαιγαν. Την επίπληξα διά τες φωνές, αυτή εξακολουθούσεν· εβιάσθην και την έπαισα* με την λόγχην. Ακούγω μίαν φωνήν γνωστήν: «Νικολάκη, εσύ φονεύεις την μητέραν μου; – Ναι, λέγω, διότι θα μας προδώση». Εγνώρισα τον άνθρωπον, και ήτον ο ατρόμητος νέος και ήρωας πρώην σαλπικτής μας Γρηγόρης, Μισολογγίτης· τον εφίλησα με δάκρυα κι εγώ και οι σύντροφοι, επί ποδός και με βίαν, πλην αδύνατον ήτο να βοηθηθή. Τον παρηγόρησα, και τον είπα να κρεμάση την τύχην του εις του Θεού το χέρι, καθώς και ημείς.

Φθάσας εις το καλύβι του Μακρή, βλέπω ότι ο Στορνάρης έλειπεν εις άλλο, ενώ όλοι ήσαν έτοιμοι, διψώντες πότε να φθάση η ώρα. Τρέχοντας να εύρω τον Στορνάρην απαντώ τον μακαρίτην Κώσταν Νάστον.

– Ωρέ Νικολάκη, μοι λέγει, γεφύρια δεν επήραμεν να βάλωμεν εις το αυλάκι του Ουμέρ Πασιά· πώς θα περάσουν ο κόσμος λοιπόν; Τον πήραμεν εις τον λαιμόν μας.

– Τώρα μας το λέγεις; τον λέγω· τι έκαμες; Από τον θεόν να το εύρης! Εκεί πλησίον ήτον ο Καπ. Μήτρος Δεληγεώργης και ο Βασίλης Χασάπη.

– Ωρέ αδελφοί, τους λέγω, εχάθη ο κόσμος –ογρήγορα στρώματα από τες καλύβες να γιομίσωμεν εις ένα μέρος το αυλάκι, διότι κανένας δεν θέλει δυνηθή* να έβγη. Ενθυμήθησαν και τούτοι ευθύς τον κίνδυνον, και ούτως αμέσως ο πρόθυμος Δεληγιώργης και ο Βασίλης Χασάπη και όλοι οι στρατιώται, όσοι ήμεσθον εκεί γύρωθεν, επήραμεν καθείς από εν στρώμα και το ερίξαμεν· και άρχισαν όλοι οι στρατιώται να κουβαλούν και να γιομίζουν.

Πλην η ώρα η προσδιορισμένη πλησίαζεν. Η Σελήνη ήτον δεκαήμερος, εις την αύξησίν της· προ μισής ώρας εσκεπάσθη με εν σύννεφον σκοτεινόν και δροσώδες· έβρεξεν ολίγον, και άρχισεν ο τόπος να γλιστρά· πλην εδοξάσαμεν τον Θεόν, διότι εκείνην την στιγμήν εσκέπασεν το φέγγος της σελήνης, ώστε να ωφεληθούμεν από το σκότος εις το κίνημα, πριν οι εχθροί μας καταλάβουν. Τρέχοντες λοιπόν όλοι, εδυνήθημεν να σκεπάσωμεν από το αυλάκι έως δύο οργιές το πλάτος τόπον.

έπαισα: του ρήμ. παίω = χτυπάω. **δε θέλει δυνηθεί:** δε θα μπορέσει.

Επίστρεψα από την γιόμωσιν του αύλακος, και πύρα τρυπωμένον τον Στορνάρην, κατά συγκαιρίαν, εις εν καλύβι του Βασίλη Χασάπη, ομού με τους δύο αδελφούς μου και στρατιώτας του σώματός μας. Είδαμεν με αγανάκτησιν ένας τον άλλον.

– Τι έπαθες και σ᾽ εχάσαμεν; μοι λέγει.

– Εγώ τι έπαθα, τον λέγω, ή εσύ οπού αλλού έβαλες το σύνθεμα* να έλθω, και αλλού πήγες;

Ευρισκόμενοι όλοι οι Έλληνες ετοιμασμένοι εις το γελέκι,* με το σπαθί και το μαχαίρι εις το χέρι, και με το ντουφέκι εις τον ώμον, ιδού φθάνει και ο Νότης. Εδιάβαινεν ερχόμενος προς την προσδιωρισμένην γέφυραν. Ερώτησεν ποιος ήτον μέσα. Τον είπαμεν, ο Στορνάρης.

– Σήκω, τον λέγει, Στορνάρη· εκινήσαμεν, εις το όνομα του Θεού!

Ο Στορνάρης τον αποκρίνεται:

– Να περιμένωμεν, έως ότου να φύγουν αι γυναίκες πρώτα.

– Ημείς κινούμεν, τον λέγει ο Νότης, και όποιος έχει γυναίκα ας φροντίση πλέον δι᾽ αυτήν· δεν γινόμεθα φύλακες των γυναικών των αυτήν την ώραν!

Ο Στορνάρης έφερνεν την κάπαν του μαζί του, την φλοκάταν* και τα άρματά του. Τον είπα να τα ρίξη όλα να ελαφρωθή, δεν ηθέλησεν·«διότι κρυολογώ», αποκρίθηκεν.

Την στιγμήν αυτήν, ο Ιμπραΐμης έρριπτεν ακατάπαυστα βόμβες εις την πόλιν, ενώ όλοι ευρισκόμεθα εις το ποδάρι· όλοι κρυφογελούσαν εννοήσαντες ότι δεν είχεν θετικήν πληροφορίαν της ώρας και του τρόπου της εξόδου μας.

Φιλούντες το χώμα του Μεσολογγίου, αποχαιρετούσαμεν με δάκρυα μίαν θέσιν, ήτις μας εφαίνετο ότι ήτον ο Παράδεισος, και εις την οποίαν αφήναμεν τόσους ήρωας ζωντανούς, μ᾽ όλον οπού αγνοούσαμεν και ημείς την τύχην μας.

Αμέσως εκινήθημεν, κατόπιν του Νότη. Ο Στορνάρης έσερνεν και το άλογόν του με το δισάκκι του· ενώ ακόμη ήμασθον συσσωρευμένοι, προστάζει έναν στρατιώτην να το εβγάλη το άλογο περνώντας το από άλλο μέρος. Το πήρεν ένας σεΐζης του, και ούτως εξήλθαμεν από την πρώτην γέφυραν.

Ο Γεωργάκης Κίτζιου είχεν εβγάλει το άτι του έξω από πριν, και επεριφέρετο ο σεΐζης του Κιαρμπαμπάς με αυτό έξω, ενώ ημείς εβγαίναμεν.

έβαλες το σύνθεμα (σύνθημα): συμφώνησες.

ευρίσκομαι εις το γελέκι: είμαι σε κατάσταση ετοιμότητας.

φλοκάτα: εδώ κάπα φλοκωτή, κροσσωτή.

Άκουσαν οι Τούρκοι τον κρότον των ποδαριών εις τας γέφυρας· διότι ακούγετο ως ένας βαθύς βουβουνισμός.

Επλησίασαν οι εμπροσθινοί έως εις τες άκρες των αντίκρυ δύο εχθρικών προμαχώνων· εγιόμωσεν η πλαταία εκείνη έως εις το αυλάκι του Ουμέρ Πασιά.

Το σύννεφον, το οποίον εκάλυπτεν την Σελήνην, ετραβήχθη καθ' ην στιγμήν εβγαίναμεν –και το περισσότερον μέρος της Φρουράς είχεν έβγει, και εξαπλώθησαν εις την πεδιάδα– μας είδαν οι Άραβες εξερχομένους, και αρχίζουν τον δουφεκισμόν και τον κανονοβολισμόν.

Μια ώρα σχεδόν υπομείναμεν την φωτιάν εκεί, πλαγιασμένοι και σιωπώντες. Ο Στορνάρης με τους στρατιώτας του ευρέθη μέσα εις τον αύλακα, και επροσμέναμεν να τραβηχθούν οι διαβάντες διά να εύρωμεν τόπον να κινήσωμεν και ημείς κατόπιν. Το μυστικόν* ήτον «τζικούρι και στορνάρι».

Εκείνην την στιγμήν, ακούσθη μία φωνή, ότι εις τον Άγιον Σώστην πολεμούν οι εδικοί μας· όλοι επιστρέψαμεν τα πρόσωπα να ιδούμεν, και να σταθούμεν κατά το σχέδιον, και επιστρέψωμεν, πλην ήτο ψεύμα.

Περιμείναντες τόσην ώρα να κτυπήση η «βοήθεια» το στρατόπεδον,* είδαν οι εμπροσθινοί μας ότι καμία τοιαύτη βοήθεια δεν φαίνεται· μας ειδοποίησαν να είμεσθεν έτοιμοι, και αμέσως οι μεν ορμήσαντες προς τον δεξιόν εχθρικόν προμαχώνα, οι δε προς τον αριστερόν – οι Τούρκοι άφησαν τους προμαχώνας και έφυγον άλλοι εδώθεν και άλλοι εκείθεν.

Εβγήκεν ο σημαιοφόρος Αργύρης πρώτος, και με τους οδηγούς ομού και με τον Νότην άρχισαν συγκεχυμένως πλέον να εξέρχονται ασπαζόμενοι και αποχαιρετούντες καθείς το ιδικόν του οχύρωμα εις την θύραν και τας βαθμίδας με αναστεναγμούς:

– Αχ, Μισολόγγι, αχ, αίματα οπού εχύσαμεν άδικα...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να βρείτε τις πιο χαρακτηριστικές σκηνές του αποσπάσματος. Νομίζετε ότι ο συγγραφέας τις παρουσιάζει, επειδή απλώς υπέπεσαν στην αντίληψή του, ή τις επιλέγει από πολλές άλλες, επειδή η καθεμιά τους αποδίδει κάποιο ιδιαίτερο πνεύμα· και ποιο;
2. Πώς αντιμετωπίζουν το γεγονός της Εξόδου τα διάφορα πρόσωπα που συναντάμε στην αφήγηση;

Το μυστικόν: το σύνθημα.
το στρατόπεδον: εννοεί το στρατόπεδο του Κιουταχή.

Jean-Charles Langlois (Λανγκλουά) (1789-1870),
Άλωση του Μεσολογγίου, χαλκογραφία, Εθνικό Ιστορικό Μουσείο

Θεόδωρος Κολοκοτρώνης

Διήγησις συμβάντων

Για το Θεόδωρο Κολοκοτρώνη δε χρειάζεται να μιλήσουμε εδώ. Μιλάει γι' αυτόν η νεότερη ελληνική ιστορία. Ο Κολοκοτρώνης, πρωταγωνιστής στον αγώνα της ανεξαρτησίας, δεν μπορούσε να καταγράψει αυτά που έζησε και για άλλους λόγους, αλλά και γιατί οι γραμματικές του γνώσεις ήταν ελάχιστες. Η μαρτυρία του θα είχε χαθεί, αν ο Επτανήσιος ποιητής και δικαστής στη γνωστή δίκη του Κολοκοτρώνη Γεώργιος Τερτσέτης δεν τον έπειθε να ιστορήσει τα έργα του. Με την επιχειρηματολογία του κατόρθωσε να κάμψει τις αντιρρήσεις και τους δισταγμούς του Γέρου. Σχετικά με τα λιγοστά γράμματά του είπε: «Λες δεν ηξεύρεις γράμματα –και πολλά ηξεύρεις. Τα λόγια είναι γράμματα, μίλειε κι εγώ γράφω». Η αφήγηση εκδόθηκε σε βιβλίο το 1851 με τίτλο *Διήγησις Συμβάντων της Ελληνικής Φυλής από τα 1770 έως τα 1836. Υπαγόρευσε Θεόδωρος Κωνσταντίνου Κολοκοτρώνης*. Από το βιβλίο αυτό δίνουμε παρακάτω ένα απόσπασμα που αναφέρεται στη μάχη στο Βαλτέτσι (12-13 Μαΐου 1821).

[Η μάχη στο Βαλτέτσι]

Σε δέκα ημέρες περάσοντας τους έγραψα εις το Λεοντάρι, ότι «να έλθητε να πιάσουμε το Βαλτέτσι». Και τότε εκίνησε ο Μπεϊζαντές, οι Πετροβαίοι* και Μεσσήνιοι 1200, Παπατσώνης. Επήγα και εγώ εις το Βαλτέτσι, τους λέγω: «Να φτιάσετε τα ταμπούρια κλειστά. Εις την άκρη του χωριού ήτον μία εκκλησιά, να γένει ταμπούρι, καθώς και δύο καταράχια,* που εδιαφέντευαν* το χωριό, οπού, αν έλθουν οι Τούρκοι, να κλεισθείτε μέσα». Μου απεκρίθηκαν εκείνοι: «Χανόμεθα». – «Εσείς κλεισθείτε και εγώ σας έρχομαι μεντάτι,* σας παίρνω εις τον λαιμό μου». Εκείνη την ίδια ώρα, οπού ημείς εφτιάναμε αυτό, ήλθεν ο Κεχαϊάς* με 4000 εις την Βοστίτσα* από τα Γιάννινα, έκαψε την Βοστίτσα, επέρασε εις τα Μαύρα Λιθάρια ατουφέκιστος, έκαψε την Κόρινθο. Ο Φλέσας έκαψε τα σπίτια του Κια-

Πετροβαίοι: πρόκειται κυρίως για τον οπλαρχηγό Μητροπέτροβα.
καταράχια: κορυφογραμμές.
διαφεντεύω: προστατεύω.
μεντάτι: ενίσχυση.
Κεχαϊάς: ο Τούρκος διοικητής.
Βοστίτσα: παλιά ονομασία του Αιγίου.

μήλ μπέη, έκαψε το Άργος ο Κεχαϊάς, επέρασε από το Τουρνίκι, εμπήκε εις την Τριπολιτσά. Μπαίνοντας εις την Τριπολιτσά, του ιστόρησαν τον πόλεμο τον πρώτον του Βαλτετσιού –που εκυνηγήσαμεν τους Ρωμαίους και επαινέματα τούρκικα. Του είπαν οι παλαιοί Τούρκοι: «Ήτον Ρούσοι, τους κυνηγήσαμεν εις τον κάμπο του Σινάνου, επροσκύνησαν». Το αυτό σχέδιον ήθελον να κάμουν.

Την αυγήν οπού εκίνησαν οι Τούρκοι διά το Βαλτέτσι, οι βάρδιες ήτον διά νυκτός απερασμένες εις τες τοποθεσίες. Εγώ εκοιμούμουν εις το Βαλτέτσι, εγευμάτιζα εις την Πιάνα και εδείπναγα εις το Χρυσοβίτσι και επεριφερόμουν στα τρία ορδιά* και έντεσα* εκείνη την ημέρα να είμαι εις το Χρυσοβίτσι. Εις την Πάνω Χρέπα, απάνω από την Τριπολιτσά, είχαμε βάρδιες και έδιναν είδηση πόθεν πάνε οι Τούρκοι. Εκείνην την ημέρα μας έκαμαν σινιάλο ότι οι Τούρκοι πάνε εις το Βαλτέτσι –μας έκαμαν φωτιές ότι οι Τούρκοι πάνε εις το Βαλτέτσι. Ευθύς εκίνησα με τους 800 και έκαμα διαταγή ν' ακολουθήσουν κι οι άλλοι. Όσο να έλθουν οι Τούρκοι εις το Βαλτέτσι, εφθάσαμε και ημείς.

Άνοιξε ο πόλεμος του Βαλτετσιού. Τους δικούς μας τους πολιόρκησαν οι 5000. Ανοίγοντας το τουφέκι εφθάσαμεν και ημείς εις τες πλάτες των Τούρκων, ρίξαμε μια μπαταριά να εμψυχωθούν οι μέσα, και οι μέσα εχάρηκαν και έριξαν κι εκείνοι, έριξαν και οι Τούρκοι, έγινε κρότος μεγάλος. Οι Τούρκοι, οι εμπροστινές φύλαξες, περίμεναν να φύγουν οι Έλληνες, καρτερώντας ώρες και ακούοντας φρικτόν πόλεμον οπίσω, επείκασαν* ότι οι Έλληνες εκλείσθηκαν και πολεμάν. Ήλθαν και εκείνοι εις την πολιορκίαν των Ελλήνων, έπιασαν ένα καταράχι δέκα μπαϊράκια* και εμπόδιζαν την κοινωνία* μας με τους μέσα. Ημείς οι 800 ενδυναμώσαμεν τον τόπον, για να μη μας πάρουν τα οπίσθια οι Τούρκοι. Ο Κεχαϊάς εκαρτέρεσε και αυτός, δεν είδε τίποτες, ήλθε εις το Βαλτέτσι με δύο κανόνια. Πολεμούν οι Έλληνες οι κλεισμένοι. Έφθασε και ο Κολιόπουλος, έκλεισε τον Ρουμπή* με τους 5000 και δεν είχε ανταπόκριση με τους άλλους Τούρκους. Τους έβαλε (ο Ρουμπής) το κανόνι, πλην δεν τους έκανε ζημία. Ο πόλεμος εστάθη σφοδρός όλην την ημέραν. Οι Τούρκοι επρόσμεναν εις τα ψηλώματα να αδειάσουν το Βαλτέτσι οι κλεισμένοι, και ημείς ακαρτερούσαμεν να φύγουν οι Τούρκοι. Το βράδυ παίρνω μερικούς και πάγω εις το καταράχι,

ορδιά: στρατόπεδα (το ορδί).
έντεσα: έτυχε.
επεικάζω: συμπεραίνω.
μπαϊράκια: σημαίες.
κοινωνία: επικοινωνία.
Ρουμπής: Τούρκος αρχηγός.

όπου ήτον οι σημαίες των Τούρκων. Επήγα κοντά, τους τουφέκισα, με δίδουν τέσσερα τουφέκια –οι Έλληνες οπίσω δεν εκατάλαβαν–: «Ζωντανούς θα σας πιάσω, εγώ είμαι ο Κολοκοτρώνης». - «Τι είσαι συ;» –«Ο Κολοκοτρώνης». –Άδειασαν τον τόπον. Τότε εμβήκαμεν εις το Βαλτέτσι, εδώσαμε φυσέκια, ψωμί, ό,τι αναγκαία ήτον εις εκείνους. Εις τες δύο ώρες της νυκτός ήλθαν 200 εδικοί μας και έριξαν μία μπαταριά, ενομίζαμε ότι είναι Τούρκοι, και ήτον Έλληνες. Εξενυκτίσαμε και τα δύο μέρη, ο ένας πώς να φύγει ο άλλος. Εξημερώσαμεν εις τον πόλεμον. Βάνω το κιάλι και τηράω, βλέπω τους Τούρκους εις ένα μέρος, ο Ρουμπής ήτον αποκλεισμένος. Την αυγή ο Κεχαϊάς έβαλε το κανόνι εις το ταμπούρι του Μπεϊζαντέ του Ηλία. Το κανόνι προσπέρναε το ταμπούρι του Ηλία και έπαιρνε το ταμπούρι του Ρουμπή. Αν το χαμήλωνε, θα τον έπαιρνε.

Ο Ρουμπής εστενοχωρήθη να γυρίσει με γιουρούσι, ανάμεσα των δύο ταμπουριών των Ελλήνων. Επείκασα ότι θέλει να φύγει, τον εξυγώσαμεν κοντά. Κάνει γιουρούσι ο Ρουμπής –από την τρομάρα τους αφήνουν τουφέκια. Πέφτουν ανάμεσα των δύο, του σκοτώνουν ως 300, ημείς από πίσω. Επέσαμε από κοντά, επετάχθηκαν και οι κλεισμένοι Έλληνες, τους μάσαμεν μπλάστρι,* τους μονομεριάσαμεν,* τους ακολουθούσαμεν. Οι Έλληνες έπεσαν εις τα λάφυρα και εις τους σκοτωμένους και δεν ακολουθούσαν με προθυμία. Ο Νικηταράς έντεσε να είναι εις τα Βέρβενα με 800, έρχεται, δεν έφθασε εις ώρα, τους εκυνηγήσαμεν έως που τους εβγάλαμε εις τον κάμπον. Εκείνος ο πόλεμος εστάθη η ευτυχία της Πατρίδος. Αν εχαλιόμεθα, εκινδυνεύαμε να μη κάμομε ορδί πλέον.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Από ποια σημεία του κειμένου διακρίνονται ιδιαίτερα οι ηγετικές ικανότητες του Κολοκοτρώνη;
2. Ποια εικόνα παρουσιάζει ο πόλεμος σ' αυτή την εποχή και ιδιαίτερα σ' αυτή τη φάση του αγώνα;
3. Ξέρουμε ότι τα Απομνημονεύματα του Κολοκοτρώνη γράφτηκαν από τον Τερτσέτη. Έχετε τη γνώμη ότι ο Τερτσέτης διέσωσε τον προφορικό λόγο του Κολοκοτρώνη; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με στοιχεία του κειμένου.

τους μάσαμεν μπλάστρι: τους μαζέψαμε όλους μαζί.

τους μονομεριάσαμε: τους απομονώσαμε.

Μακρυγιάννης

Απομνημονεύματα

Ο στρατηγός Μακρυγιάννης (1797-1864) γεννήθηκε σε ένα μικρό χωριό του Λιδορικιού, τον Αβορίτη. Καταγόταν από φτωχή οικογένεια γεωργών και ποιμένων. Εξαιτίας της οικογενειακής του φτώχειας αναγκάστηκε να εργαστεί από εφτά ετών, για να συντηρηθεί. Από το 1811 εργάστηκε ως επιστάτης στην οικογένεια Αθαν. Λιδορίκη στην Άρτα. Αργότερα ασχολήθηκε με μικροεμπορικές επιχειρήσεις και το 1821 είχε οικονομική ανεξαρτησία. Μυήθηκε στη Φιλική Εταιρεία και αρχικά έλαβε μέρος στις πολεμικές επιχειρήσεις στην Ήπειρο κοντά στον οπλαρχηγό Γώγο Μπακόλα. Διακρίθηκε ιδιαίτερα στην πολιορκία της Ακρόπολης και στους Μύλους της Λέρνης, όπου νίκησε τον Ιμπραήμ (16 Ιανουαρίου 1825). Μετά την απελευθέρωση και την ίδρυση του ελληνικού κράτους ο Μακρυγιάννης αγωνίζεται κατά της οθωνικής απολυταρχίας και είναι ένας από τους πρωταγωνιστές στο κίνημα της 3ης Σεπτεμβρίου του 1843 για την παραχώρηση συντάγματος.

Ο Μακρυγιάννης ήταν αγράμματος. Σε μεγάλη ηλικία έμαθε γράμματα, για να καταγράψει τις αναμνήσεις του από τον Αγώνα. Γράφει στον επίλογο των *Απομνημονευμάτων* του: «Και όσα σημειώνω, τα σημειώνω γιατί δεν υποφέρνω να βλέπω το άδικο να πνίγει το δίκιον. Δια 'κείνο έμαθα γράμματα εις τα γεράματα και κάνω αυτό το γράψιμον το απελέκητο...».

Αυτό το απελέκητο γράψιμο του Μακρυγιάννη, ο οποίος είχε το πάθος της έκφρασης, ήταν μια αποκάλυψη. Ο Σεφέρης τον χαρακτήρισε ως τον πιο σημαντικό πεζογράφο της λογοτεχνίας μας και πολλοί νεότεροι πεζογράφοι μας τον θεωρούν δάσκαλό τους. Τα *Απομνημονεύματά* του είναι μνημείο του νεοελληνικού λόγου.

Στο παρακάτω απόσπασμα ο Μακρυγιάννης εκθέτει ορισμένες πολιτικές του σκέψεις. Πήρε αφορμή από τις αιματηρές συμπλοκές που έγιναν στο Άργος τον Ιανουάριο του 1833, λίγες μέρες πριν από τον ερχομό του Όθωνα, όταν τα γαλλικά στρατεύματα, για να στηρίξουν την πολιτική μερίδα που ασκούσε προσωρινά την εξουσία, επιτέθηκαν κατά των αντιπάλων της ατάκτων. Μετά τη συμπλοκή οι Γάλλοι αφαίρεσαν τα όπλα από τους τελευταίους. Ανάμεσά τους ήταν και ο Μακρυγιάννης.

[Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μάς δίνουν]

Χάριτες μεγάλες χρωστάγει η πατρίδα σ' όλους τους ευεργέτες* και καταξοχή σ' αυτούς τους γενναίους κι αγαθούς άντρες. Ότι αυτείνοι, αφού οι συνεισφορές τους ήταν κι όντως μεγάλες και μας ανάστησαν εις τα δεινά μας, δε θυσίασαν* ποτές δόλο κι απάτη, να κατατρέχουν πεθαμένους ανθρώπους οι ζωντανοί και οι αντρείγοι· δεν θέλουν την γης και την θάλασσα να την ρουφήσουν αυτείνοι, να μην ζήσουν άλλοι δυστυχείς και κατασκλαβωμένοι και καταφρονεμένοι τόσους αιώνες. Αφού ο Θεός τους λυπήθη και θέλει να τους αναστήσει οι άνθρωποι τους καταπολεμούν να τους φάνε, να τους χάσουνε, να τους σβήσουνε να μην ξαναειπωθούν Έλληνες. Και τι σας έκαμεν αυτό τ' όνομα των Ελλήνων εσάς των γενναίων αντρών της Ευρώπης, εσάς των προκομμένων, εσάς των πλούσιων; Όλοι οι προκομμένοι άντρες των παλαιών Ελλήνων, οι γοναίγοι όλης της ανθρωπότης, ο Λυκούργος, ο Πλάτων, ο Σωκράτης, ο Αριστείδης, ο Θεμιστοκλής, ο Λεωνίδας, ο Θρασύβουλος, ο Δημοστένης και οι επίλοιποι πατέρες γενικώς της ανθρωπότης κοπιάζαν και βασανίζονταν νύχτα και ημέρα μ' αρετή, με 'λικρίνειαν, με καθαρόν ενθουσιασμόν να φωτίσουνε την ανθρωπότη και να την αναστήσουν να 'χει αρετή και φώτα, γενναιότητα και πατριωτισμόν. Όλοι αυτείνοι οι μεγάλοι άντρες του κόσμου κατοικούνε τόσους αιώνες εις τον Άδη σ' έναν τόπον σκοτεινόν και κλαίνε και βασανίζονται δια τα πολλά δεινά οπού τραβάγει η δυστυχισμένη μερική* πατρίδα τους. Χάνοντας* αυτείνοι, εχάθη και η πατρίδα τους η Ελλάς, έσβησε τ' όνομά της. Αυτείνοι δεν τήραγαν* να θησαυρίσουνε μάταια και προσωρινά, τήραγαν να φωτίσουν τον κόσμο με φώτα παντοτινά. Έντυναν τους ανθρώπους αρετή, τους γύμνωναν* από την κακή διαγωή· και τοιούτως θεωρούσαν γενικώς την ανθρωπότη και γένονταν δάσκαλοι της αλήθειας. Κάνουν και οι μαθηταί τους οι Ευρωπαίοι την ανταμοιβή εις τους απογόνους εμάς –γύμναση της κακίας και παραλυσίας*. Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μας δίνουν. Μια χούφτα απόγονοι εκείνων των παλαιών Ελλήνων χωρίς ντουφέκια και πολεμοφόδια και τ' άλλα τ' αναγκαία του πολέμου ξεσκεπάσαμεν την μάσκαρα* του

ευεργέτες: εννοεί τους τίμιους αγωνιστές από τους οποίους οι Γάλλοι αφαίρεσαν τα όπλα.
θυσίασαν: (εδώ) χρησιμοποίησαν.
μερική πατρίδα: εννοεί την Ελλάδα ως ιδιαίτερη πατρίδα των αρχαίων Ελλήνων σοφών, τους οποίους παραπάνω χαρακτήρισε γονείς όλης της ανθρωπότητας.
χάνοντας αυτείνοι: όταν πέθαναν εκείνοι.
τήραγαν να: προσπαθούσαν να.
γύμνωναν: απομάκρυναν, απάλλασσαν.
γύμναση... παραλυσίας: άσκηση στην κακία και στη διαφθορά.
η μάσκαρα: η μάσκα, το προσωπείο.

Γκραν Σινιόρε,* του Σουλτάνου, οπού 'χε εις το πρόσωπόν του κι έσκιαζε* εσέναν τον μεγάλον Ευρωπαίον. Και του πλέρωνες χαράτζι* εσύ ο δυνατός, εσύ ο πλούσιος, εσύ ο φωτισμένος, και τον έλεγες Γκραν Σινιόρε, φοβόσουνε να τον ειπείς Σουλτάνο. Όταν ο φτωχός ο Έλληνας τον καταπολέμησε ξιπόλητος και γυμνός και του σκότωσε περίτου* από τετρακόσες χιλιάδες ανθρώπους, τότε πολέμαγε και μ' εσένα τον χριστιανόν -με τις αντενέργειές* σου και τον δόλο σου και την απάτη σου κι εφόδιασμα τις πρώτες χρονιές των κάστρων. Αν δεν τα 'φόδιαζες εσύ ο Ευρωπαίγος, ήξερες, πού θα πηγαίναμεν μ' εκείνη την ορμή. Ύστερα μας γιομόσετε και φατρίες* –ο Ντώκινς* μάς θέλει Άγγλους, ο Ρουγάν Γάλλους, ο Κατακάζης* Ρούσους· και δεν αφήσετε κανέναν Έλληνα– πήρε ο καθείς σας το μερίδιόν του· και μας καταντήσετε μπαλαρίνες σας· και μας λέτε ανάξιους της λευτεριάς μας, ότι δεν την αιστανόμαστε. Το παιδί όταν γεννιέται, δεν γεννιέται με γνώση· οι προκομμένοι άνθρωποι το αναστήνουν και το προκόβουν. Τέτοια ηθική είχετε εσείς και προκοπή, τέτοιους καταντήσετε κι εμάς τους δυστυχείς.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο Μακρυγιάννης επικρίνοντας τις επεμβάσεις των ξένων ξεκινά από μια αντίθεση, στην οποία θεμελιώνει την επιχειρηματολογία του. Να βρείτε την αντίθεση αυτή καθώς και τα επιχειρήματα που εκθέτει ο απομνημονευματογράφος.
2. «και μας λέτε ανάξιους της λευτεριάς μας, ότι δεν την αιστανόμαστε. Το παιδί όταν γεννιέται, δε γεννιέται με γνώση· οι προκομμένοι άνθρωποι το αναστήνουν και το προκόβουν». Να σχολιάσετε την παραπάνω άποψη του Μακρυγιάννη.
3. Μερικά χαρακτηριστικά της γλώσσας του Μακρυγιάννη είναι η λιτότητα, η παρατακτική σύνταξη, η συναισθηματική φόρτιση και οι ιδιότυπες λαϊκές εκφράσεις: Να βρείτε αντιπροσωπευτικά παραδείγματα.

Γκραν Σινιόρε: Μέγας Κύριος: προσωνυμία που χρησιμοποιούσαν οι Ευρωπαίοι για το Σουλτάνο.
σκιάζω: φοβίζω.
χαράτζι: χαράτσι, κεφαλικός φόρος.
περίτου: περισσότερους.
αντενέργειες: εχθρικές ενέργειες.
φατρίες: πολιτικές ομάδες, που η καθεμιά επιδιώκει τα δικά της συμφέροντα.
Ντόκινς, Ρουγάν: (Ρουάν και Κατακάζης ή Κατρακάζι)· αντιπρέσβεις των τριών «προστάτιδων» δυνάμεων, Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας, οι οποίοι αναμείχτηκαν στις εσωτερικές ελληνικές υποθέσεις.

επτανησιακή σχολή

Ανδρέας Κάλβος

Διονύσιος Σολωμός

Ιάκωβος Πολυλάς

Γεράσιμος Μαρκοράς

Ανδρέας Λασκαράτος

Λορέντζος Μαβίλης

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ

Τα Επτάνησα ή Ιόνια νησιά από το 1204 είχαν περιέλθει στην κυριαρχία των Ενετών που τα οργάνωσαν κατά το δικό τους φεουδαρχικό σύστημα και τα διατήρησαν ως τους ναπολεόντειους χρόνους. Το 1797, με τη συνθήκη του Καμποφόρμιο, έφτασε στα Ιόνια νησιά ο γαλλικός στόλος και κατέλυσε το φεουδαρχικό καθεστώς. Οι κάτοικοι υποδέχτηκαν τους δημοκρατικούς Γάλλους του Ναπολέοντα σαν ελευθερωτές όχι μόνο από την κυριαρχία των Ενετών, αλλά και από την καταπίεση και την τυραννία των «ευγενών», εναντίον των οποίων είχαν γίνει κατά καιρούς λαϊκές εξεγέρσεις, όπως το ρεμπελιό των ποπολάρων στη Ζάκυνθο (1628), στάσεις στην Κέρκυρα (1640), στα Κύθηρα (1780) και άλλες μικρότερες. Με την άφιξη των Γάλλων ο λαός της Ζακύνθου έκαψε το Λίμπρο ντ' όρο[1] στην πλατεία, ενώ ο Αντώνιος Μαρτελάος έγραφε:

Δεν μπορεί ανθρώπου γλώσσα
να ειπεί τι συμφορές
εγεννούσαν των αρχόντων
οι κλεψιές κι οι αδικιές...

Την επόμενη χρονιά όμως (1798) τα νησιά πέρασαν στους Ρώσους και το 1800 ιδρύθηκε η Ιόνιος Πολιτεία κάτω από την επικυριαρχία της Υψηλής Πύλης. Το 1807 επιστρέφουν οι Γάλλοι. Από το 1815, με τη συνθήκη της Βιέννης, τα νησιά περιήλθαν στην «προστασία» της Αγγλίας, όπου παρέμειναν ως το 1864, οπότε ενσωματώθηκαν, ύστερα από σκληρούς αγώνες, στον εθνικό κορμό.

Η μακρόχρονη επαφή με τη Δύση, η απουσία τουρκικού ζυγού,[2] η

1. Χρυσή Βίβλος: βιβλίο που περιέχει τα ονόματα των ευγενών.

2. Οι Τούρκοι στα Επτάνησα εμφανίστηκαν το 1497. Ερήμωσαν τη Ζάκυνθο και κατέλαβαν την Κεφαλλονιά, αλλά για λίγο χρονικό διάστημα. Περισσότερο έμειναν στη Λευκάδα. Η πρόσκαιρη παρουσία τους δεν επηρεάζει την πολιτιστική εξέλιξη των νησιών.

οικονομική ανάπτυξη των νησιών και η ειρηνική διαβίωση των κατοίκων αποτέλεσαν ευνοϊκές συνθήκες για την καλλιέργεια των γραμμάτων και της τέχνης, ώστε τα Επτάνησα να γίνουν το πιο αξιόλογο πνευματικό κέντρο που επηρέασε σημαντικά το νεοσύστατο ελληνικό κράτος. Το 1824 ιδρύεται στην Κέρκυρα το πρώτο ελληνικό ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα, η Ιόνιος Ακαδημία, με πρωτοβουλία του φιλέλληνα Άγγλου αρμοστή λόρδου Γκίλφορντ. Σ' αυτό δίδαξαν επιφανείς λόγιοι της εποχής, ανάμεσα στους οποίους και ο ποιητής Ανδρέας Κάλβος. Στα Ιόνια νησιά καλλιεργήθηκαν και αναπτύχθηκαν πολύ η μουσική και η ζωγραφική.

Ιδιαίτερα σημαντική υπήρξε η λογοτεχνική παραγωγή των Επτανήσων που άρχισε στα τέλη του ΙΗ΄ αιώνα, κορυφώθηκε στα χρόνια της ακμής του Σολωμού και συνεχίστηκε ως τις αρχές του αιώνα μας. Στο διάστημα αυτό αναπτύχθηκε κυρίως η ποίηση, λυρική και σατιρική, αλλά και άλλα λογοτεχνικά είδη: κριτικό δοκίμιο, μεταφράσεις, θέατρο. Οι ποιητές που εμφανίστηκαν δεν είχαν ούτε την ίδια άποψη για την ποίηση ούτε την ίδια τεχνοτροπία. Μερικούς μάλιστα, όπως π.χ. το Σολωμό και τον Κάλβο, τους χωρίζουν μεγάλες διαφορές. Παρά τις διαφορές όμως υπάρχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά στο περιεχόμενο ή και στη μορφή της ποίησης των Επτανησίων, που μας επιτρέπουν να μιλούμε για μια ιδιαίτερη «σχολή», την Επτανησιακή, όπου το τοπικό στοιχείο εκφράστηκε με δικό του τρόπο, αφού διασταυρώθηκε γόνιμα με τις παρακάτω επιδράσεις: α) της ιταλικής και γενικότερα της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας, β) της κρητικής λογοτεχνίας (είναι γνωστό ότι μετά την πτώση της Κρήτης το 1669 πολλοί Κρητικοί κατέφυγαν στα Επτάνησα μεταφέροντας και τα πολιτιστικά στοιχεία της ζωής τους), γ) του δημοτικού τραγουδιού και δ) του ποιητικού έργου του Βηλαρά και του Χριστόπουλου. Τα κοινά εξάλλου χαρακτηριστικά της ποιητικής έκφρασης των Επτανησίων συνοψίζονται, όπως είχε επισημάνει ήδη ο Παλαμάς, στη λατρεία της θρησκείας, της πατρίδας και της γυναίκας. Σ' αυτές θα πρέπει να προστεθεί και η λατρεία της φύσης. Ως προς τη μορφή θα πρέπει να σημειώσουμε προπαντός την προσήλωση των Επτανησίων στη δημοτική γλώσσα.

Την Επτανησιακή Σχολή την εγκαινιάζουν ορισμένοι ποιητές που έζησαν κυρίως στη Ζάκυνθο από τα μέσα του ΙΗ΄ ως τις αρχές του ΙΘ΄ αιώνα. Παίρνοντας το Σολωμό ως κέντρο, τους ποιητές αυτούς τους ονομάζουμε προσολωμικούς. Ο πιο αντιπροσωπευτικός από τους

προσολωμικούς ποιητές είναι ο Αντώνιος Μαρτελάος (1754-1819). Φλογερός πατριώτης, δημοκρατικός, δάσκαλος του Φόσκολου[3] και ίσως του Σολωμού, μυημένος στη Φιλική Εταιρεία, με φιλελεύθερες ιδέες, στάθηκε το αντίστοιχο του Ρήγα στα Επτάνησα. Ιδεολογικός αντίπαλός του ο Νικόλαος Κουτούζης (1746-1813;), ιδιόρρυθμος άνθρωπος, ποιητής με σατιρική φλέβα, αγιογράφος και αργότερα κληρικός. Σημειώνουμε ακόμη το Θωμά Δανελάκη, τον Ανδρέα Σιγούρο και το Νικ. Κούρτσολα.

Οι προσολωμικοί με το έργο τους ετοίμασαν το έδαφος για να εμφανιστούν αργότερα, στα χρόνια της Επανάστασης, δυο κορυφαίες ποιητικές φυσιογνωμίες, όχι μόνο της Επτανησιακής, αλλά και ολόκληρης της νεοελληνικής ποίησης: Ο Διονύσιος Σολωμός (1798-1857) και ο Ανδρέας Κάλβος (1792-1869). Και οι δύο εμπνέονται από τον αγώνα της Εθνεγερσίας. Ο Σολωμός, προσηλωμένος στην ιδέα της τελειότητας και επιδιώκοντας την απόλυτη ταύτιση των ποιητικών του συλλήψεων με την εκφραστική τους απόδοση, μας άφησε τελικά έργο αποσπασματικό, αλλά με τέτοια ποιότητα και καθαρότητα ποιητικού λόγου, που δίκαια κατέχει την πρώτη θέση στη νεοελληνική ποίηση. Ο Κάλβος (1792-1869), αυστηρός και μοναχικός, με ποιητικό έργο που περιλαμβάνει μόνο είκοσι ποιήματα (ωδές) αφιερωμένα σχεδόν αποκλειστικά στον Αγώνα, δυσπρόσιτος και άγνωστος, καθιερώθηκε είκοσι χρόνια μετά το θάνατό του. Προσηλωμένος στην ιδέα της πατρίδας και της αρετής, ύμνησε τον αγώνα με υψηλό και σοβαρό τόνο, με τολμηρές και μεγαλόπρεπες εικόνες και με εντελώς προσωπικό ύφος. Ο Κάλβος τυπικά μόνο εντάσσεται στην Επτανησιακή Σχολή.

Μεταγενέστερος στην Επτανησιακή Σχολή, είναι ο Λευκαδίτης Αριστοτέλης Βαλαωρίτης (1824-1879), που παράλληλα με την ποίηση ανέπτυξε και έντονη πολιτική δράση και αγωνίστηκε για την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα. Ρομαντικός και αυθόρμητος με χειμαρρώδη και συχνά πομπώδη λόγο απέδωσε σε πλατιές επικολυρικές συνθέσεις κατορθώματα αγωνιστών αναπλάθοντας την ηρωική ατμόσφαιρα του Αγώνα. Ιδιότυπη πνευματική παρουσία είναι και ο Κεφαλλονίτης Ανδρέας Λασκαράτος (1811-1901), ποιητής και πεζογράφος με γνήσια σατιρική φλέβα, που χρησιμοποίησε τη δηκτική και πνευματώδη σάτιρά του, για

3. Ο Ούγος Φόσκολος (1778-1827) γεννήθηκε στη Ζάκυνθο, όπου έζησε τα πρώτα χρόνια του. Ύστερα πήγε στην Ιταλία, έγραψε στα ιταλικά και αναδείχθηκε σε μεγάλο ποιητή, που διακρίθηκε παράλληλα και για τους φιλελεύθερους αγώνες του.

να διορθώσει την κοινωνία της εποχής του στηλιτεύοντας την ψευτιά, την υποκρισία, τη διαφθορά των ηθών και τις οπισθοδρομικές αντιλήψεις.

Στην Επτανησιακή Σχολή ανήκει και μια πλειάδα ποιητών που επηρεάζονται άμεσα από το Σολωμό, τον έχουν ως πρότυπο και βαδίζουν στα ίχνη του. Είναι οι σολωμικοί, αυτοί που είναι περίπου σύγχρονοι με τον Σολωμό, και οι μετασολωμικοί, δηλαδή οι μεταγενέστεροί του. Στους πρώτους ανήκουν ο Γεώργιος Τερτσέτης (1800-1874), που περισσότερο από ποιητής έμεινε γνωστός ως άνθρωπος ακέραιος με υψηλό ήθος και εντιμότητα, ο Αντώνιος Μάτεσης (1794-1873), περισσότερο γνωστός ως θεατρικός συγγραφέας, ο Ιούλιος Τυπάλδος (1814-1883), ένας από τους σημαντικότερους σολωμικούς ποιητές, που άφησε μικρό σε όγκο έργο, ο Ιάκωβος Πολυλάς (1825-1896), φωτισμένη και πολύπλευρη προσωπικότητα με μεγάλη μόρφωση και ποικίλη πνευματική δραστηριότητα, ο Γεράσιμος Μαρκοράς (1826-1911), ο Σπυρ. Μελισσηνός (1823-1888), ο Αντώνιος Μανούσος κ.ά. Από τους μετασολωμικούς ξεχωρίζουν ο Γεώργιος Καλοσγούρος (1853-1902), που διακρίθηκε περισσότερο ως μεταφραστής και μετέφρασε και ιταλικά ποιήματα του Σολωμού, ο Λορέντζος Μαβίλης (1860-1912), άριστος τεχνίτης του σονέτου, ποιητής και ήρωας, που έπεσε στο Δρίσκο πολεμώντας για την απελευθέρωση της Ηπείρου και άλλοι που απομακρύνονται πια από την Επτανησιακή παράδοση και συγχωνεύονται με το κέντρο της ελληνικής πνευματικής ζωής, την Αθήνα. Αξίζει να σημειωθεί ο Μικέλης Άβλιχος (1844-1917), που διακρίθηκε ιδιαίτερα στη σατιρική ποίηση, ένα είδος που καλλιεργήθηκε πολύ στα Επτάνησα.

Από τα άλλα λογοτεχνικά είδη που καλλιέργησαν οι Επτανήσιοι, θα πρέπει να αναφερθούν ιδιαίτερα το κριτικό δοκίμιο, η μετάφραση και το θέατρο.

Με το δοκίμιο οι Επτανήσιοι ανέπτυξαν και υποστήριξαν θεωρητικά τις απόψεις τους, κυρίως σχετικά με την αξία της δημοτικής γλώσσας. Μερικές φορές αυτά τα κείμενα έχουν τη μορφή διαλόγου, κατά το πρότυπο του Σολωμού. Δοκίμια για τη γλώσσα έγραψαν όλοι σχεδόν οι Επτανήσιοι από το Σολωμό ως το Μαβίλη που, βουλευτής, αγόρευσε το 1911 στη Βουλή εξαίροντας τη δημοτική και τονίζοντας τη σημασία της για την πνευματική αναγέννηση του τόπου. Ο κατεξοχήν κριτικός όμως της Επτανησιακής Σχολής είναι ο Ιάκωβος Πολυλάς, που με τα περίφημα «Προλεγόμενα» στην έκδοση των *Ευρισκομένων* του Σολωμού έγινε ο θεμελιωτής της νεοελληνικής κριτικής.

Οι Επτανήσιοι λογοτέχνες ασχολήθηκαν συστηματικά και με τη μετάφραση, μεταφράζοντας στη δημοτική έργα όχι μόνο από την αρχαία ελληνική και τη λατινική φιλολογία, αλλά και από την αγγλική, τη γερμανική, την ιταλική, ακόμα και τη σανσκριτική.

Το θέατρο στα Επτάνησα γνώρισε ξεχωριστή άνθηση. Στην πρώτη φάση του (ΙΗ΄ αι.) το επτανησιακό θέατρο ακολούθησε την κρητική παράδοση, δηλαδή μιμήθηκε το κρητικό θέατρο ακόμη και στη γλώσσα. Παράλληλα, τις μέρες των πανηγυριών, δίνονταν υπαίθριες λαϊκές παραστάσεις, οι λεγόμενες «Ομιλίες», με διασκευές γνωστών τραγωδιών ή μυθιστορημάτων. Στα τέλη του ΙΗ΄ αι. ο Δημήτριος Γουζέλης (1774-1848) γράφει σε καθαρά λαϊκό ιδίωμα της Ζακύνθου την κωμωδία *Ο Χάσης*, στην οποία διακωμωδείται ο τύπος του λεονταρή, του ψευτοπαλικαρά, που με τα λόγια παριστάνει το γενναίο, ενώ στην πραγματικότητα είναι δειλός. Στο έργο υπάρχουν και άλλοι «τύποι» (ο τεμπέλης γιος, το πονηρό θηλυκό), καθώς και πολλά κωμικά ευρήματα. Αλλά το πιο αξιόλογο έργο του επτανησιακού θεάτρου και ένα από τα πιο σημαντικά στο νεοελληνικό δραματολόγιο είναι *Ο Βασιλικός* του Αντώνιου Μάτεση, κοινωνικό δράμα με καθαρά ελληνικό χρώμα και με περιεχόμενο που αποδίδει την επτανησιακή κοινωνία, όπως διαμορφώθηκε από το φεουδαρχικό σύστημα.

Τέλος, θα ήταν παράλειψη αν κλείναμε τη σύντομη αυτή περιδιάβαση στην Επτανησιακή Σχολή χωρίς να αναφέρουμε το αξιόλογο αυτοβιογραφικό αφήγημα της Ελισάβετ Μαρτινέγκου-Μουτζάν (1801-1832), που με απλότητα και χάρη μάς δίνει μια εικόνα για την κοινωνία της εποχής και για τη θέση της γυναίκας σ' αυτή.

Ανδρέας Κάλβος

Ο Φιλόπατρις

Η ωδή ανήκει στη συλλογή *Η Λύρα*. *Ο Φιλόπατρις* μαζί με την ωδή *Εις θάνατον* είναι τα μόνα ποιήματα του Κάλβου που δεν αναφέρονται στην Ελληνική Επανάσταση. Η πρώτη ωδή είναι ένας ύμνος στην ιδιαίτερη πατρίδα του· η άλλη μια αναπόληση της πεθαμένης μητέρας του.

α΄

Ω φιλτάτη πατρίς,
ω θαυμασία νήσος,
Ζάκυνθε· συ μου έδωκας
την πνοήν, και του Απόλλωνος
5 τα χρυσά δώρα!

β΄

Και συ τον ύμνον δέξου·
εχθαίρουσιν* οι Αθάνατοι
την ψυχήν, και βροντάουσιν
επί τας κεφάλας
10 των αχαρίστων.

γ΄

Ποτέ δεν σε ελησμόνησα,
ποτέ· – Και η τύχη μ' έριψε
μακρά από σε· με είδε
το πέμπτον του αιώνος
15 εις ξένα έθνη.

δ΄

Αλλά ευτυχής ή δύστηνος,
όταν το φως επλούτει
τα βουνά και τα κύματα,
σε εμπρός των οφθαλμών μου
20 πάντοτες είχον.

ε΄

Συ, όταν τα ουράνια
ρόδα με το αμαυρότατον
πέπλον σκεπάζει η νύκτα,
συ είσαι των ονείρων μου
25 η χαρά μόνη.

στ΄

Τα βήματά μου φώτισε
ποτέ εις την Αυσονίαν,
γη μακαρία, ο ήλιος·
κει καθαρός ο αέρας
30 πάντα γελάει.

Στιχ. 4-5: **του Απόλλωνος τα χρυσά δώρα**· τη λύρα του Απόλλωνα, το ποιητικό χάρισμα.

εχθαίρω: εχθρεύομαι, μισώ.

Στιχ. 13-15: **με είδε... έθνη**· εννοεί τα είκοσι χρόνια που ήταν ξενιτεμένος.

Στιχ. 27: **εις την Αυσονίαν**· Αυσονία ονομαζόταν αρχικά η κεντρική και αργότερα όλη η Ιταλία. Ο Κάλβος έζησε πολλά χρόνια σ' αυτή.

ζ΄

Εκεί ο λαός ηυτύχησεν·
εκεί αι Παρνάσσιαι κόραι
χορεύουν, και το λύσιον*
φύλλον αυτών την λύραν
κει στεφανώνει.

η΄

Άγρια, μεγάλα τρέχουσι
τα νερά της θαλάσσης,
και ρίπτονται, και σχίζονται
βίαια, επί τους βράχους
αλβιονείους*.

θ΄

Αδειάζει επί τας όχθας
του κλεινού Ταμησσού*,
και δύναμιν, και δόξαν,
και πλούτον αναρίθμητον
το αμαλθείον.

ι΄

Εκεί το αιόλιον φύσημα
μ᾽ έφερεν· οι ακτίνες
μ᾽ έθρεψαν, μ᾽ εθεράπευσαν
της υπεργλυκυτάτης
ελευθερίας.

ια΄

Και τους ναούς σου εθαύμασα
των Κελτών ιερά
πόλις· του λόγου ποία
ποία εις εσέ του πνεύματος
λείπει αφροδίτη*;

ιβ΄

Χαίρε Αυσονία, χαίρε
και συ Αλβιών, χαιρέτωσαν
τα ένδοξα Παρίσια·
ωραία και μόνη η Ζάκυνθος
με κυριεύει.

Στιχ. 32: **Αι Παρνάσσιαι κόραι**· οι Μούσες. Οι αρχαίοι Έλληνες θεωρούσαν τον Παρνασσό ιερό όρος του Απόλλωνα και των Μουσών, οι οποίες ονομάζονταν και «Κωρύκιαι νύμφαι» επειδή έμεναν στο Κωρύκιον άντρον.

Στιχ. 33: **λύσιον φύλλον** (λύσιος· αυτός που ελευθερώνει, που απολυτρώνει. Επίθετο του Βάκχου.): στολίδι από φύλλα αμπελιού και από τσαμπιά σταφυλιών που χρησιμοποιούνταν για να διακοσμούνται οι ραβδώσεις των κιόνων.

αλβιόνειος: από το Αλβιών, Αγγλία.

Στιχ. 39-40: **τους βράχους αλβιονείους**· εννοεί τις βραχώδεις ακτές της Αγγλίας.

Ταμησσός: ο ποταμός Τάμεσης.

Στιχ. 45: **το αμαλθείον**· το κέρας της Αμάλθειας. Κατά τη μυθολογία η κατσίκα Αμάλθεια θήλασε το Δία, όταν ήταν βρέφος, ή οι Νύμφες του πρόσφεραν το γάλα μέσα στο κέρατό της, που έγινε σύμβολο αφθονίας αγαθών.

Στιχ. 52: **Των Κελτών ιερά πόλις**· εννοεί το Παρίσι που φημιζόταν για τους μεγαλόπρεπους ναούς του (Παναγία των Παρισίων κ.ά.).

αφροδίτη: ομορφιά, χάρη.

ιγ΄

Της Ζακύνθου τα δάση,
και τα βουνά σκιώδη,
ήκουον ποτέ σημαίνοντα
τα θεία της Αρτέμιδος
65 αργυρά τόξα.

ιδ΄

Και σήμερον τα δένδρα,
και τας πηγάς σεβάζονται
δροσεράς οι ποιμένες·
αυτού πλανώνται ακόμα
70 οι Νηρηίδες.

ιε΄

Το κύμα ιόνιον πρώτον
εφίλησε το σώμα·
πρώτοι οι ιόνιοι Ζέφυροι
εχάιδευσαν το στήθος
75 της Κυθερείας.*

ις΄

Κι όταν το εσπέριον άστρον*
ο ουρανός ανάπτη,
και πλέωσι γέμοντα έρωτος
και φωνών μουσικών
80 θαλάσσια ξύλα·*

ιζ΄

Φιλεί το ίδιον κύμα,
οι αυτοί χαϊδεύουν Ζέφυροι
το σώμα και το στήθος
των λαμπρών Ζακυνθίων,
85 άνθος παρθένων.

ιη΄

Μοσχοβολάει το κλίμα σου,
ω φιλτάτη πατρίς μου,
και πλουτίζει το πέλαγος
από την μυρωδίαν
90 των χρυσών κίτρων.

ιθ΄

Σταφυλοφόρους ρίζας,
ελαφρά, καθαρά,
διαφανή τα σύννεφα
ο βασιλεύς σού εχάρισε
95 των Αθανάτων.

κ΄

Η λαμπάς η αιώνιος*
σου βρέχει την ημέραν
τους καρπούς, και τα δάκρυα
γίνονται της νυκτός
100 εις εσέ κρίνοι.

Κυθέρεια: η θεά Αφροδίτη.
εσπέριον άστρον: ο αποσπερίτης.
ξύλα: βάρκες, πλοία.
Η λαμπάς η αιώνιος: ο ήλιος.

κα΄

Δεν έμεινεν έαν* έπεσε
ποτέ εις το πρόσωπόν σου
η χιών· δεν εμάρανε
ποτέ ο θερμός Κύων
τα σμάραγδά* σου.

κβ΄

Είσαι ευτυχής· και πλέον
σε λέγω ευτυχεστέραν,
ότι συ δεν εγνώρισας
ποτέ την σκληράν μάστιγα
εχθρών, τυράννων.

κγ΄

Ας μη μου δώσῃ η μοίρα μου
εις ξένην γην τον τάφον·
είναι γλυκύς ο θάνατος
μόνον όταν κοιμώμεθα
εις την πατρίδα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής θέλει να υμνήσει τις ομορφιές της Ζακύνθου. Πώς το πετυχαίνει;
2. Στο ποίημα είναι έντονο το συναίσθημα της φιλοπατρίας. Να παρακολουθήσετε πώς κλιμακώνεται και σε ποιο σημείο φτάνει στην κορύφωσή του;
3. Είναι φανερή η εικονοπλαστική δύναμη του Κάλβου. Πού τη βλέπουμε;
4. Ποιες εικόνες συγκρατεί ο ποιητής από την πατρίδα του;
5. Τι πιστεύει ο Κάλβος ότι δίνει στον άνθρωπο την πληρότητα και την πραγματική ευτυχία;
6. Να επισημάνετε τα βιογραφικά στοιχεία που μπορούν να βγουν από την ωδή.

Στιχ. 104: **Ο θερμός Κύων**· οι ζέστες του καλοκαιριού (κυνικά καύματα). **Κύων**· αστερισμός που εμφανίζεται τους θερινούς μήνες.

έαν: εάν.

σμάραγδα· το πράσινο χρώμα (οι πρασινάδες).

*Εις Αγαρηνούς**

Η ωδή περιλαμβάνεται στη συλλογή *Η Λύρα*. Ο Α. Κάλβος στα περισσότερα ποιήματά του υπερασπίζεται την αρετή (που ταυτίζεται με τη δικαιοσύνη) και εναντιώνεται στην αδικία και την τυραννία. Το ποίημά μας, μαζί με τις ωδές *Εις Πάργαν* και *Εις Χίον*, αποτελεί, μπορούμε να πούμε, μια τριλογία «κατά τυράννων». Την απονομή της δικαιοσύνης και την τιμωρία των αδίκων, ο ποιητής εμπιστεύεται στο Θεό.

α΄

Ένας Θεός και μόνος,
αστράπτει από τον ύψιστον
θρόνον· και των χειρών του
επισκοπεί τα αιώνια
5 άπειρα έργα.

β΄

Κρέμονται υπό τους πόδας του
πάντα τα έθνη, ως κρέμεται
βροχή έτι εναέριος,
εν ῳ κοιμώνται οι άνεμοι
10 της οικουμένης.

γ΄

Αλλ᾽ η φωνή του ακούεται,
φωνή δικαιοσύνης,
και οι ψυχαί των ανόμων
ως αίματος σταγόνες
15 πέφτουν στον ᾄδην.

δ΄

Των οσίων τα πνεύματα
ως αργυρέα ομίχλη
τα υψηλά αναβαίνει,
και εις ποταμούς διαλύεται
20 φωτός και δόξης.

ε΄

Μόνον βλέπω τον Ήλιον
μένοντα εις τον αέρα·
τους τριγύρω χορεύοντας
ουρανούς κυβερνάει
25 με δίκαιον νόμον.

ς΄

Φαίνεται εις τον ορίζοντα
ωσάν χαράς ιδέα,
και φωτίζει την γην
και των θνητών τα έργα
30 των πολυπόνων.

Αγαρηνοί: Οι Άραβες ως απόγονοι της Άγαρ που ήταν δούλη της Σάρρας.

ζ΄

Όμως ιδού τα σκήπτρα
άφησεν, εβασίλευσεν·
ότι ανάγκην το ανθρώπινον
στήθος έχει αναπαύσεως
ανάγκην ύπνου.

η΄

Ποίος ποτέ του Θεού
ποίος του Ηλίου ωμοίασεν;
διατί βωμούς, θυμίαμα
διατί ζητούν οι μύριοι
τύραννοι, κι ύμνους;

θ΄

Ύψιστοι αυτοί! – λαμπρότεροι
αυτοί των άλλων! – μόνοι! –
Λαμπροί, κι ύψιστοι οι δίκαιοι,
και μόνοι των ανθρώπων
οι ευεργέται.

ι΄

Κριταί ως θεοί! και πότε
την αρετήν αθλίως,
πότε δεν εκατάτρεξαν;
πότε ευσπλαγχνίαν εγνώρισαν,
δικαιοσύνην;

ια΄

Με υπερηφάνους πόδας
καταφρονητικούς,
δεν πατούν το χρυσούν
συντριφθέν τώρα ζύγωθρον*
του ορθού νόμου;

ιβ΄

Το αχόρταστον δρέπανον
αυτοί βαστούν· θερίζουν
πάντα όσα ο ίδρωτάς μας
ωρίμασεν αστάχυα
δια τους υιούς μας.

ιγ΄

Τρέξε επάνω εις τα κύματα
της φοβεράς θαλάσσης,
κινδύνευσε, αναστέναξε,
πίε το πικρόν ποτήριον
της ξενιτείας·

ιδ΄

Δια την τροφήν που εσύναξας
με κόπους ανεκφράστους,
εις τα παραθαλάσσια
ιδού χάσκει το λαίμαργον
στόμα τυράννων.

ιε΄

Τι τα ευωδή αγκαλιάζετε
προσκέφαλα του γάμου;
τι φιλείτε το μέτωπον
ιερόν των γονέων σας
με τόσον πόθον;

ις΄

Η σάλπιγγα, τα τύμπανα
σας προσκαλούν· αδίκους,
ασυνέτους πολέμους
φέρετε, κατασφάξατε
τα έθνη αθώα.

ζύγωθρον: ζυγαριά.

ιζ΄

Όχι μόνον τον ίδρωτα,
αλλά και τ᾽ αίμα οι τύραννοι
ζητούσιν από σας·
κι αφού ποτάμια εχύσατε
μήπως τους φθάνει;

ιη΄

Την πνοήν σας αχόρταστοι
επιθυμούν· αλίμονον
αν ποτέ επί τα σφάγια
των τυράννων αναστε-
νάξῃ η ψυχή σας.

ιθ΄

Αλίμονον, αλίμονον,
όταν ο Θεός πέμψῃ
ακτίναν αληθείας
και με αυτήν το στήθος σας
ζωοποιήσῃ.

κ΄

Εάν τις το νουθέτημα
θείον ακολουθήσῃ
στόμα μαχαίρας, βάσανα,
κλαύματα φυλακής
τότε ας προσμένῃ.

κα΄

Και τοιούτοι, εμπρός σας
εγώ να γονατίσω! –
γη ας σχισθή, εις το βάραθρον
η βροντή τ᾽ ουρανού
ας με τινάξῃ·

κβ΄

Προτού σας ατιμήσω
ω γόνατά μου. – Ατάρακτον
έχω το βλέμμα, οπόταν
το καταβάσω εις πρόσωπον
ενός τυράννου.

κγ΄

Εσείς ωσάν ο Ήλιος
λαμπροί! – ναι φλόγας βέβαια
βλέπω διαδημάτων,
αλλά τας δυστυχίας μας
μόνον φωτίζουν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το ποίημα παρουσιάζει αυστηρή αρχιτεκτονική διάρθρωση. Οι πρώτες επτά στροφές αποτελούν τον πρόλογο· στις στροφές η΄-κβ΄ αναπτύσσεται το θέμα· η τελευταία στροφή είναι ο επίλογος. Με βάση τη διαίρεση αυτή να παρακολουθήσετε α) πώς συνδέει ο ποιητής τις ενότητες μεταξύ τους, β) τι προβάλλει στην κάθε ενότητα.
2. Πώς θεωρούν τους εαυτούς τους οι τύραννοι και πώς τους παρουσιάζει ο ποιητής; Ποιες ενέργειές τους κυρίως στηλιτεύει;
3. Τι ήθος φανερώνει η στάση του ποιητή απέναντι στους τυράννους;
4. Να εξετάσετε το εικονοπλαστικό σύστημα των στροφών α΄-ζ΄. Πώς σχετίζεται με την ιδέα που θέλει να μεταδώσει ο ποιητής;
5. Ποιος είναι ο τόνος του ποιήματος στις στροφές θ΄, ι΄ και κγ΄;

Η ΛΥΡΑ.

ΩΙΔΑΙ

Α. ΚΑΛΒΟΥ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

τοῦ

ΖΑΚΥΝΘΙΟΥ.

Ὅσσα δὲ μὴ πεφίλησε
Ζεὺς, ἀτύζονται βοὰν
Πιερίδων αἴοντα,
Γᾶν τε καὶ πόντον κατ' ἀμαιμάκετον.
(Πινδ. πυθ. α΄.)

ΕΝ ΓΕΝΕΒΗι.
Ἐκ τῆς τυπογραφίας Guil.e FICK.

Αι ΩΚΔ.

Εξώφυλλο του βιβλίου **Η Λύρα**

Τα πφαίστεια[1]

α΄

Χλωρά,* μοσχοβολούντα
νησία του Αιγαίου πελάγους,
ευτυχισμένα χώματα
όπου η χαρά κι η ειρήνη
πάντα εκατοίκουν.

β΄

Τι τα θαυμάσια εγίνηκαν
κοράσια σας οπ᾽ είχαν
ψυχήν σαν φλόγα, χείλη
σαν δροσισμένα ρόδα,
λαιμόν σαν γάλα;

γ΄

Στα πλούσια περιβόλια σας
βασιλικός και κρίνοι
ματαίως ανθίζουν· έρημα,
ούτ᾽ ένα χέρι ευρίσκεται
να τα ποτίζῃ.

δ΄

Τα δάση, τα λαγκάδια σας,
όπου οι φωναί αντιβόουν
των κυνηγών, σιωπώσι·
σκύλοι εκεί τώρα αδέσποτοι
μόνον βαυίζουν.

ε΄

Ελεύθερα, αχαλίνωτα
μέσα εις τ᾽ αμπέλια τρέχουν
τ᾽ άλογα, και εις την ράχην τους
το πνεύμα των ανέμων*
κάθεται μόνον.

ς΄

Εις τον αιγιαλόν
από τα ουράνια σύγνεφα
αφόβως καταβαίνουν
κραυγάζοντες οι γλάροι
και τα γεράκια.

ζ΄

Βαθιά εις τον άμμον βλέπω
χαραγμένα πατήματα
ζώντων παιδιών και ανθρώπων·
όμως πού είναι οι άνθρωποι,
πού τα παιδία;

η΄

Φρικτόν θλιβερόν θέαμα
τριγύρω μου εξανοίγω·*
ποίων είναι τα σώματα
που πλέουσ᾽ εις το κύμα;
ποίων τα κεφάλια;

1. Η ωδή ανήκει στη συλλογή *Λυρικά*.
χλωρά: πράσινα.
το πνεύμα των ανέμων: ο άνεμος.
εξανοίγω: αντικρίζω.

θ΄

Αυγεριναί του ηλίου
ακτίνες τι προβαίνετε;
τάχα αγαπάει να βλέπῃ
έργα ληστών το μάτι
    των ουρανίων;

ι΄

Δημιουργέ του κόσμου,
πατέρα των αθλίων
θνητών, αν συ του γένους μας
όλου ζητῇς τον θάνατον,
    αν συ το θέλῃς·

ια΄

Τα γόνατά μου εμπρός σου,
να, πέφτουν· το υπερήφανον
κεφάλι μου, που αντίκρυ
των βασιλέων υψώνετο,
    την γην εγγίζει.

ιβ΄

Ιδού ευλαβείς οι Έλληνες
σκύπτουσιν όλοι· πρόσταξε,
κι επάνω μας ας πέσωσιν
οι φλόγες της οργής σου,
    αν συ το θέλῃς.

ιγ΄

Πλην πολυέλεος είσαι,
και βοηθόν σε κράζω...
Βλέπω, βλέπω εις την θάλασσαν
πετώμενον τον στόλον
    αγρίων βαρβάρων.

ιδ΄

Κοίταξε πώς ο ήλιος
χρυσώνει τα πανιά των·
κοίταξε πώς το πέλαγος
από σπαθιών ακτίνας
    τρέμον αστράπτει.

ιε΄

Από τας πρύμνας χύνεται
γεμίζων τον αέρα
κρότος μυρίων κυμβάλων,*
και μέσα από τον θόρυβον
    ψάλματα εκβαίνουν·

ις΄

«– Στάζουσι τα μαχαίρια μας
από το αίμα ακάθαρτον
των χριστιανών· πριν πήξη,
ελάτε, ελάτε εις νέον
    αίμα ας τα πλύνωμεν·

ιζ΄

Ελάτε να ζεστάσωμεν
τα χέρια μας στα σπλάχνα
όσων θυσίας προσφέρουσιν
εις τον σταυρόν και σέβονται
    αγίων εικόνας.

ιη΄

Ελάτε, ελάτε, ο κόπος
αν μας καταδαμάσῃ,
επί σορούς σφαγμένων
καθίζοντας, ανάπαυσιν
    θέλομεν εύρει.

κύμβαλα: τύμπανα.

ιθ΄

Τα ρόδα της Ελλάδος
εις τ᾽ αίμα της βαμμένα
θέλει φανούν τερπνότατον
δώρον των γυναικών μας,
κι έργον ηρώων».

κ΄

Σκληρά, δειλά αναθρέμματα
της ποταπής Ασίας,
έργον ηρώων, ναι, βέβαια,
ποίος το αμφιβάλλει, υπάρχει
το τρόπαιόν σας.

κα΄

Έργον ηρώων, αν σφάξητε
αδύνατα παιδία·
έργον ηρώων, αν πνίξητε
τας τρυφεράς γυναίκας
και τα γερόντια.

κβ΄

Ιδού κι άλλα νησία
την λύσσαν σας προσμένουσι·
πόλεις ιδού και αλίκτυπος*
ξηρά κατοικημένη
απ᾽ έθνη αθώα.

κγ΄

Δια σας ηρώων κοπάδια,
δεν φθάνει η Χίος, η Κύπρος·
των Κυδωνίων δεν φθάνουσιν,
της Κάσου και της Κρήτης
οι κατοικίαι.

κδ΄

Άμετε, μην αφήσετε
ζώντα κανένα· απ᾽ αίμα
τα αιγαία νερά βαμμένα
κύματ᾽ ας έχουν γέμοντα
από σφαγάδια.

κε΄

Ω Έλληνες, ω θείαι
ψυχαί, που εις τους μεγάλους
κινδύνους φανερώνετε
ακάμαντον ενέργειαν
και υψηλήν φύσιν!

κς΄

Πώς από σας καμία
δεν τρέχει τώρα; πώς
κει μέσα εις τα πλεόμενα
δεν ρίχνεσθε, καράβια
των πολεμίων;

κζ΄

Πώς, πώς της ταλαιπώρου
πατρίδος δεν πασχίζετε
να σώσητε τον στέφανον
από τα χέρια ανόσια
ληστών τοσούτων;

κη΄

Είναι πολλά τα πλήθη των
και φοβερά εις την όψιν,
αλλ᾽ ένας Έλλην δύναται,
ένας άνδρας γενναίος
να τα σκορπίση.

αλίκτυπος: θαλασσόπληκτος.

κθ΄

Όποιος την δάφνην θέλει
αθάνατον της δόξης,
όποιος δάκρυα δια τ᾽ έθνος του
έχει, δια δε την μάχην
νουν και καρδίαν·

λ΄

Ας έκβη αυτός. – Να, βλέπω,
ταχείαι, ως τ᾽ απλωμένα
πτερά των γερανών,
έρχονται δύο κατάμαυροι
τρομεραί πρώραι.

λα΄

Παύει ως τόσον ο κρότος
των μουσικών οργάνων·
τ᾽ αγαρηνά τραγούδια
παύουν και τα υπερήφανα
βλάσφημα μέτρα.*

λβ΄

Μόνον ακούω το φύσημα
του ανέμου οπού περνώντας
εις τα κατάρτια ανάμεσα
και εις τα σχοινία σχισμένος
βιαίως σφυρίζει.

λγ΄

Μόνον ακούω την θάλασσαν
που ωσάν μέγα ποτάμι
ανάμεσα εις τους βράχους
κτυπώντας μυρμυρίζει
γύρω εις τα σκάφη.

λδ΄

Να οι κραυγαί και ο φόβος,
να η ταραχή και η σύγχυσις
από παντού σηκώνονται,
και απλώνουν πολυάριθμα
πανία να φύγουν.

λε΄

Στενόν, στενόν το πέλαγος
ο τρόμος κάμνει· πέφτει
ένα καράβι επάνω
εις τ᾽ άλλο και συντρίβονται·
πνίγονται οι ναύται.

λς΄

Ω! πώς από τα μάτια μου
ταχέως εχάθη ο στόλος·
πλέον δεν ξανοίγω τώρα
παρά καπνούς και φλόγας
ουρανομήκεις.

λζ΄

Έξω από την θαλάσσιον
πυρκαϊάν νικήτριαι
ιδού πάλιν εκβαίνουν
σωσμέναι οι δύο κατάμαυροι
θαυμάσιαι πρώραι.

λη΄

Πετάουν, απομακρύνονται·
στο διάστημα του αέρος
χωσμέναι γίνονται άφαντοι·
διαβαίνουσαι επαιάνιζον,
κι ήκουεν ο κόσμος.

βλάσφημα μέτρα: αλαζονικοί ρυθμοί.

λθ΄
Κανάρη! – και τα σπήλαια
της γης εβόουν: Κανάρη.–
Και των αιώνων τα όργανα
ίσως θέλει αντηχήσουν
πάντα: Κανάρη!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να εξετάσετε το ποίημα α) από την άποψη των θεμάτων που προβάλλονται σε κάθε ενότητα και της κλιμακωτής διάρθρωσής τους· β) από την άποψη της συναισθηματικής συμμετοχής του ποιητή στις διάφορες φάσεις του ποιήματος και τον τρόπο με τον οποίο αυτή εκδηλώνεται· γ) από την άποψη της εικονοπλαστικής και εκφραστικής τόλμης.
2. Με βάση τις παρατηρήσεις που κάνατε παραπάνω να καθορίσετε το στόχο του ποιήματος και τον τρόπο με τον οποίο αυτός εξυπηρετείται.
3. Να δικαιολογήσετε τον τίτλο του ποιήματος.

Sir Charles-Lock Eastlake (1793-1865),
Έλληνες φυγάδες μετά την καταστροφή της Χίου, 1822 (1833) Μουσείο Μπενάκη

Ανδρέας Κάλβος

(1792-1869)

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο. Δεν είχε την ευκαιρία να πάρει συστηματική μόρφωση, γιατί από μικρός ξενιτεύτηκε ακολουθώντας τον πατέρα του στην Ιταλία. Εκεί, γοητευμένος από την κλασική παιδεία της χώρας, προσπάθησε, ως αυτοδίδακτος, να την αφομοιώσει και να κατακτήσει κάποια κοινωνική θέση. Σε ηλικία είκοσι ετών είχε μια αποφασιστική για τη ζωή του γνωριμία: έγινε γραμματέας του ποιητή Ούγο Φόσκολο και τον συνόδευσε στην εξορία του στην Ελβετία και στο Λονδίνο, όπου επήλθε και η τελική ρήξη στις σχέσεις τους (1817). Από τότε ο Κάλβος ασχολείται με ιδιαίτερα μαθήματα και μεταφράσεις, για να ζήσει. Το 1821 φυλακίζεται στη Φλορεντία ως καρμπονάρος και το 1826 βρίσκεται υπό επιτήρηση στη Γαλλία, γιατί «πρέσβευε αισθήματα ένθερμου φιλελευθερισμού». Ο ένθερμος αυτός φιλελευθερισμός θα σταθεί ο πυρήνας όλου του έργου του. Αισθάνεται βαρύ το χρέος όχι μόνο να υμνήσει την επανάσταση και την Ελλάδα που αγωνίζεται να αποτινάξει τον τουρκικό ζυγό, αλλά κυρίως να διαμορφώσει συνειδήσεις σύμφωνα με το πνεύμα ενός υψηλού ανθρωπισμού. Κεντρική ιδέα στην ποίησή του είναι η αρετή, όχι μόνο με την αρχαία ελληνική (ανδρεία) και τη χριστιανική σημασία της, αλλά και με την κοινωνική της ιδιότητα, την ενεργητική, που παρακινεί τον άνθρωπο στο κοινό καλό. Η αρετή του δηλαδή είναι ένας άσβεστος πόθος για ελευθερία και δικαιοσύνη. Οι υψηλές ιδέες του Κάλβου εκφράζονται με μια εντελώς ξεχωριστή ιδιοτυπία τόσο στη γλώσσα όσο και στη δομή και τη στιχουργία των ποιημάτων του. Ίσως αυτός είναι ο κυριότερος λόγος που οι σύγχρονοί του, αλλά και οι μεταγενέστεροι αγνόησαν ή και περιφρονούσαν ακόμη το έργο του. Πρώτος ο Παλαμάς το 1888 μίλησε με ενθουσιασμό για τη μεγάλη ποιητική αξία των *Ωδών* του. Από τότε το έργο του Κάλβου κερδίζει συνεχώς τις νεότερες γενιές, και στις μέρες μας θεωρείται πρωτοπόρος της λυρικής έκφρασης και ένας από τους κορυφαίους ποιητές μας.

Έργα του (στα Ιταλικά): *Θηραμένης, Δαναΐδες* (τραγωδίες, 1812), (στα Ελληνικά): Μεταφράσεις: *Οι ψαλμοί του Δαβίδ* (Λονδίνο, 1820). Ποίηση: *Η Λύρα* (Γενεύη, 1824), *Λυρικά* (Παρίσι, 1826). Ο γενικός τίτλος των έργων του είναι *Ωδαί*. Το 1826 ήλθε στην Ελλάδα και από το 1826-1852 έμεινε στην Κέρκυρα, όπου εργάστηκε ως καθηγητής στην Ιόνιο Ακαδημία. Από το 1852 ως το θάνατό του έζησε στην Αγγλία. Τα οστά του, με ενέργειες του ελληνικού κράτους, μεταφέρθηκαν στη Ζάκυνθο το 1960.

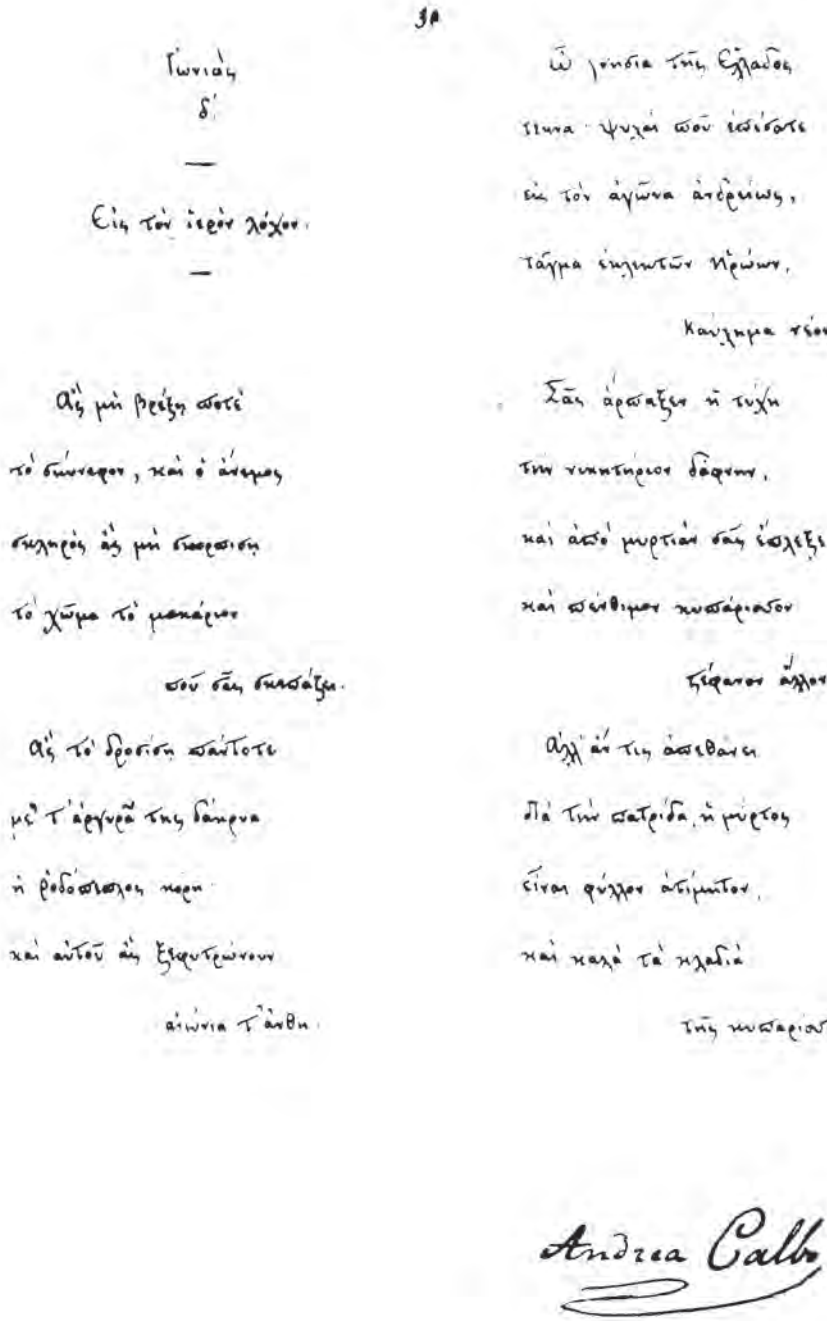

Ἰωνιὰς
δ'

—

Εἰς τὸν ἱερὸν λόχον.

—

Ἂς μὴ βρέξῃ ποτὲ
τὸ σύνεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
σκληρὸς ἂς μὴ σκορπίσῃ
τὸ χῶμα τὸ μακάριον
ποῦ σᾶς σκεπάζει.

Ἂς τὸ δροσίσῃ πάντοτε
μὲ τ' ἀργυρᾶ της δάκρυα
ἡ ῥοδόπεπλος κόρη
καὶ αὐτοῦ ἂς ξεφυτρώνουν
αἰώνια τ' ἄνθη.

Ὦ γνησία τῆς Ἑλλάδος
τέκνα· ψυχαὶ ποῦ ἐπέσατε
εἰς τὸν ἀγῶνα ἀνδρείως,
τάγμα ἐκλεκτῶν Ἡρώων,
Καύχημα νέον·

Σᾶς ἅρπαξεν ἡ τύχη
τὴν νικητήριον δάφνην,
καὶ ἀπὸ μυρτιὰν σᾶς ἔπλεξε
καὶ πένθιμον κυπάρισσον
τρέφανον ἄλλον.

Ἀλλ' ἄν τις ἀπεθάνει
διὰ τὴν πατρίδα, ἡ μύρτος
εἶναι φύλλον ἀτίμητον,
καὶ καλὰ τὰ κλαδιὰ
τῆς κυπαρίσσου.

Andrea Calbo

Χειρόγραφο του ποιητή

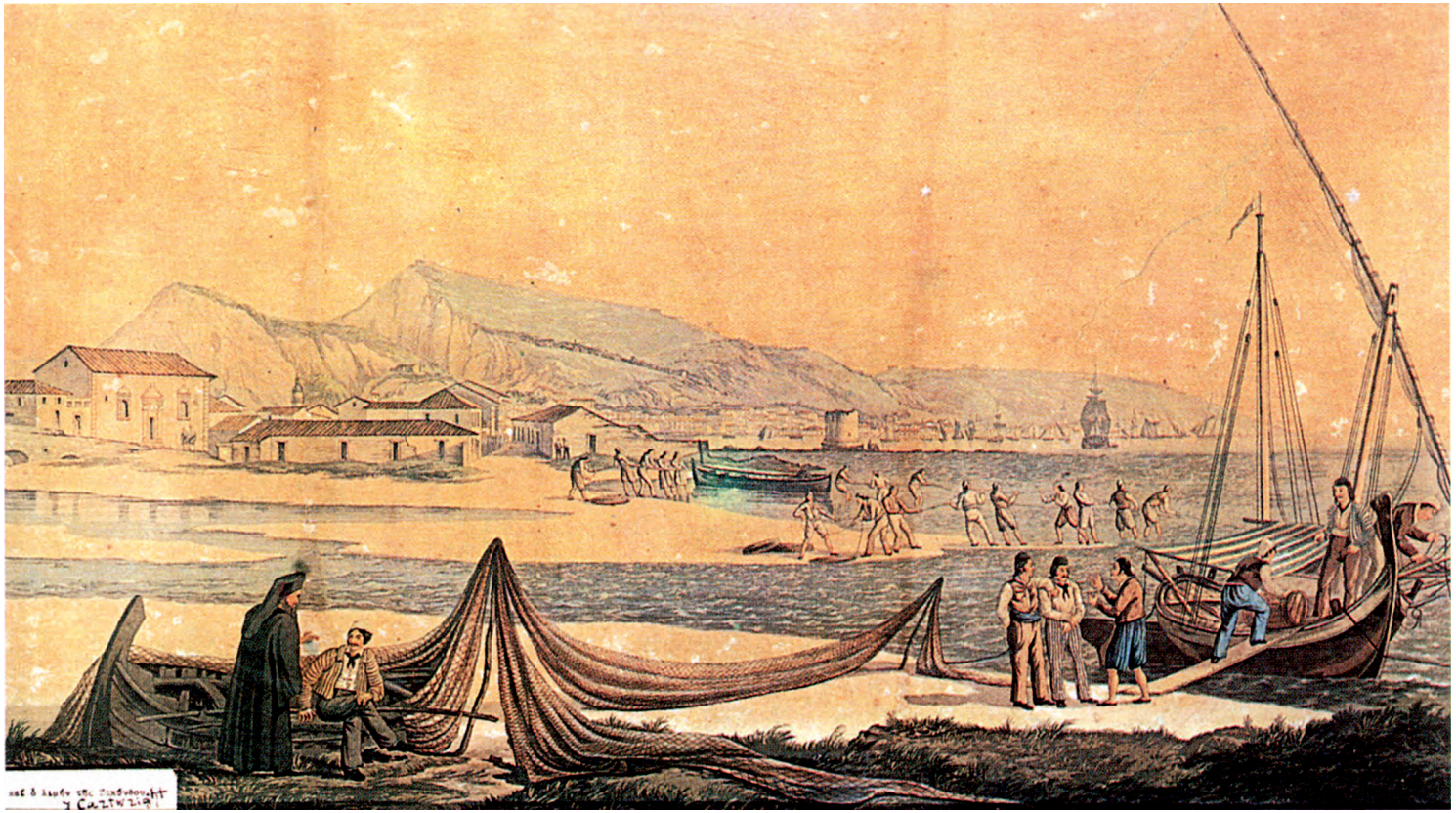

Joseph Cartwright (1789-1829), **Η πόλη και το λιμάνι της Ζακύνθου** (π. 1820)
Μουσείο Μπενάκη

Διονύσιος Σολωμός

Ελεύθεροι Πολιορκημένοι

Οι *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι* είναι από τα κορυφαία έργα του Σολωμού και της νεοελληνικής ποίησης γενικότερα. Μπορούμε επίσης να πούμε ότι είναι το έργο ζωής του Σολωμού, αφού, όπως φαίνεται, τον απασχόλησε σε όλη τη διάρκεια της ώριμης ποιητικής του περιόδου.

Θέμα του είναι ο ηρωικός αγώνας των Μεσολογγιτών κατά τη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου (1825-1826) ως την απεγνωσμένη έξοδο, την παραμονή των Βαΐων. Ο ποιητής ξεκινώντας από το συγκεκριμένο ιστορικό γεγονός ανάγεται στον αγώνα του ανθρώπου για την ηθική, την εσωτερική του ελευθερία. Το έργο όμως ποτέ δεν ολοκληρώθηκε και έφτασε σ' εμάς σε χειρόγραφα «αποσπάσματα» συγκροτημένα σε τρία *Σχεδιάσματα*[1] που το καθένα τους αντιπροσωπεύει όχι μονάχα διαφορετικό στάδιο επεξεργασίας αλλά και διαφορετική ποιητική αντίληψη. Το αρχικό σχεδίασμα, «συνθεμένο εις είδος προφητικού θρήνου εις το πέσιμο του Μεσολογγίου», πρέπει να γράφτηκε γύρω στα 1830. Παρουσιάζει στενή σχέση με το 50 κεφ. της *Γυναίκας της Ζάκυθος*. Το *Β΄ Σχεδίασμα*, σε στίχους δεκαπεντασύλλαβους ομοιοκατάληκτους ζευγαρωτούς, «εις το οποίον εικονίζοντο τα παθήματα των γενναίων αγωνιστάδων εις τες υστερινές ημέρες της πολιορκίας έως οπού έκαμαν το γιουρούσι», το δούλευε ο ποιητής από το 1833 ως το 1844, οπότε αρχίζει να το ξαναπλάθει σε νέα μορφή (*Γ΄ Σχεδίασμα*), σε στίχους λιτούς, χωρίς ομοιοκαταληξίες, αλλά αρμονικότατους.

Πριν από τα τρία Σχεδιάσματα παραθέτουμε *Στοχασμούς* του ποιητή (δηλαδή σημειώσεις του για τις βασικές αρχές που θ' ακολουθούσε κατά τη σύνθεση).

Σ' αυτούς θα βρούμε τις βασικές ποιητικές ιδέες του έργου και στοιχεία που φωτίζουν αρκετά σημεία του. Θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι ανάμεσα στα αποσπάσματα δεν υπάρχει πάντα αλληλουχία (χρονική, θεματική ή νοηματική), αλλά τα περισσότερα έχουν μια αυτοτέλεια. Τα χωρία σε πεζό ανήκουν στον ποιητή, ενώ οι παρέμβλητες διευκρινιστικές σημειώσεις (με πλάγια στοιχεία) είναι του Πολυλά.

Βασικό κείμενο για την κατανόηση του σολωμικού έργου είναι τα *Προ-*

1. Οι *Στοχασμοί* και τα πεζά των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* γράφτηκαν ιταλικά (εκτός από τα πεζά του Α΄ Σχεδιάσματος) και μεταφράστηκαν από τον Πολυλά.

λεγόμενα του Ιάκωβου Πολυλά (στην έκδοση των *Ευρισκομένων*). Μιλώντας ειδικά για τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους* ο Πολυλάς λέει ότι η ηθική ελευθερία είναι το πιο οχυρό καταφύγιο της ανθρώπινης ψυχής που πολιορκείται από τη φυσική βία. Ο άνθρωπος που συνειδητοποιεί την αυτονομία του απέναντι στις φυσικές δυνάμεις οδηγείται στη δράση και από τη σύγκρουση αυτή γεννιούνται οι υψηλές πράξεις. Στο ποίημα έπρεπε να φανεί ακέραιος ο άνθρωπος· το ύψος της ψυχής του και συνάμα τα φυσικά αισθήματα (έρωτας, μητρική αγάπη, ενθουσιασμός της δόξας, φιλοζωία, έρωτας προς τα κάλλη της φύσης) σε όλη τους τη σφοδρότητα, την ώρα που τα σκεπάζει η σκιά του θανάτου. Και συγχρόνως αυτή η υπεροχή του πνεύματος μπροστά στη βία έπρεπε να φανεί και στον ανδρικό και στο γυναικείο χαρακτήρα.

Στην ουράνια γαλήνη, όπου υψώνει ο Σολωμός τους Πολιορκημένους, έτσι που «όλα τους τα έργα τα λόγια και οι στοχασμοί να παρομοιάζονται με το ωραιότερο και τερπνότερο γέννημα της φύσης» (Σχεδ. Γ΄, απόσπ. 2, στ. 1-3) αντιπαρατάσσεται η άγρια ζωική δύναμη του βαρβάρου που περιπαίζει την αδυναμία τους (Σχεδ. Β΄, απόσπ. 3), αλλά τελικά, ταπεινωμένος, αδημονεί που δεν μπορεί να τους καταβάλει. Έτσι οι Ελεύθεροι Πολιορκημένοι θριαμβεύουν και μέσα στην ψυχή των εχθρών τους.

Στοχασμοί του ποιητή
(Επιλογή)

1. Εφάρμοσε εις την πνευματική μορφή την ιστορία του φυτού, το οποίον αρχινάει από το σπόρο και γυρίζει εις αυτόν, αφού περιέλθει, ως βαθμούς ξετυλιγμού, όλες τες φυτικές μορφές, δηλαδή τη ρίζα, τον κορμό, τα φύλλα, τ᾽ άνθη και τους καρπούς. Εφάρμοσέ την και σκέψου βαθιά την υπόσταση του υποκειμένου* και τη μορφή της τέχνης. Πρόσεξε ώστε τούτο το έργο να γένεται δίχως ποσώς να διακόπτεται.

2. Σκέψου βαθιά και σταθερά (μία φορά για πάντα) τη φύση της Ιδέας, πριν πραγματοποιήσεις το ποίημα. Εις αυτό θα ενσαρκωθεί το ουσιαστικότερο και υψηλότερο περιεχόμενο της αληθινής ανθρώπινης φύσης, η Πατρίδα και η Πίστις.

υποκείμενο: (εδώ): το θέμα.

3. Ο θεμελιώδης ρυθμός ας στυλωθεί εις το κέντρο της Εθνικότητος και ας υψώνεται κάθετα, ενώ το νόημα, από το οποίο πηγάζει η Ποίηση, και το οποίο αυτή υπηρετεί, απλώνει βαθμηδόν τους κύκλους του.

4. Εις το ποίημα του Χρέους[1] μακρινή πρέπει να είναι η φριχτή αγωνία μέσα εις τη δυστυχία και εις τους πόνους, όπως εκείθε φανερωθεί απείραχτη και άγια η διανοητική και ηθική Παράδεισος.

5. Κοίταξε να σχηματίσεις βαθμηδόν ωσάν μίαν αναβάθρα* από δυσκολίες, τες οποίες θα υπερβούν εκείνοι οι Μεγάλοι, με όσα οι αίσθησες απορουφούν από τα εξωτερικά, τα οποία ή τους τραβούν με τα κάλλη τους ή τους βιάζουν με την ανάγκη και με τον πόνο, έως εις τη βεβαιότητα του θανάτου, αλλά εξαιρέτως με την ενθύμηση της περασμένης δόξας. Όλα αυτά, όσο μεγαλύτερα είναι και πλέον διάφορα, εις τόσο υψηλότερο στυλοπόδι* σταίνουν την Ελευθερία, μεστήν από το Χρέος, δηλαδή απ' όσα περιέχει η Ηθική, η Θρησκεία, η Πατρίδα, η Πολιτική κ.ά.

6. Κάμε ώστε ο μικρός Κύκλος, μέσα εις τον οποίον κινιέται η πολιορκημένη πόλη, να ξεσκεπάζει εις την ατμοσφαίρα του τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ελλάδας, για την υλική θέση, οπού αξίζει τόσο για εκείνους οπού θέλουν να τη βαστάξουν, όσο για εκείνους οπού θέλουν να την αρπάξουν, – και για την ηθική θέση, τα μεγαλύτερα συμφέροντα της Ανθρωπότητας. Τοιουτοτρόπως η υπόθεση δένεται με το παγκόσμιο σύστημα. – Ιδές τον Προμηθέα και εν γένει τα συγγράμματα του Αισχύλου. – Ας φανεί καθαρά η μικρότης του τόπου και ο σιδερένιος και ασύντριφτος κύκλος οπού την έχει κλεισμένη. Τοιουτοτρόπως από τη μικρότητα του τόπου, ο οποίος παλεύει με μεγάλες ενάντιες δύναμες, θέλει έβγουν οι Μεγάλες Ουσίες.

7. Μείνε σταθερός εις τούτη την υψηλή θέση. Η θλίψη τους στέκεται εις το να θυμούνται την ευτυχισμένην κατάστασή τους, όθεν έπρεπε να βλαστήσει το καλό της πατρίδας. Τώρα αισθάνονται ότι θα χάσουν τα πάντα· το αισθάνονται βαθμηδόν, και επομένως ολικώς. Η πείνα δεν μπαίνει εις αυτόν τον κύκλον, ειμημόνον* ως εξωτερική δύναμη, την οποίαν υπερνικούν καθώς όλες τες άλλες.

---

1. Άλλη επιγραφή, την οποίαν ήθελε κατ' αρχάς να βάλει εις το ποίημα (Σημ. Ι. Πολ.).

αναβάθρα: κλίμακα.
στυλοπόδι: βάθρο.
ειμημόνον: παρά μόνο.

8. Σκέψου την ισοζυγία των δυνάμεων, μεταξύ ανδρών και γυναικών. Εκείνοι ας αισθάνονται όλα, και ας νικάνε όλα, με την ουσίαν έξυπνη·* τούτες ας νικάνε και αυτές, αλλ' ωσάν γυναίκες.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α΄

1

Τότες εταραχτήκανε τα σωθικά μου και έλεγα πως ήρθε ώρα να ξεψυχήσω· κι ευρέθηκα σε σκοτεινό τόπο και βροντερό, που εσκιρτούσε σαν κλωνί στάρι στο μύλο που αλέθει ογλήγορα, ωσάν το χόχλο στο νερό που αναβράζει· ετότες εκατάλαβα πως εκείνο ήτανε το Μεσολόγγι· αλλά δεν έβλεπα μήτε το κάστρο, μήτε το στρατόπεδο, μήτε τη λίμνη, μήτε τη θάλασσα, μήτε τη γη που επάτουνα, μήτε τον ουρανό· εκατασκέπαζε όλα τα πάντα μαυρίλα και πίσσα, γιομάτη λάμψη, βροντή και αστροπελέκι· και ύψωσα τα χέρια μου και τα μάτια μου να κάμω δέηση, και ιδού μες στην καπνίλα μία μεγάλη γυναίκα* με φόρεμα μαύρο σαν του λαγού το αίμα, όπου η σπίθα έγγιζε κι εσβενότουνε· και με φωνή που μου εφαίνονταν πως νικάει την ταραχή του πολέμου άρχισε:

«Το χάραμα επήρα
Του Ήλιου το δρόμο,
Κρεμώντας τη λύρα
Τη δίκαιη στον ώμο
Κι απ' όπου χαράζει
Ως όπου βυθά,

Τα μάτια μου δεν είδαν τόπον ενδοξότερον από τούτο το αλωνάκι.»*

έξυπνη ουσία: άγρυπνη συνείδηση.
γυναίκα: Ο Πολυλάς τη χαρακτηρίζει ως «θεόπνευστη ψάλτρα».
αλωνάκι: εννοεί το Μεσολόγγι.

2

Παράμερα στέκει
Ο άντρας και κλαίει·
Αργά το τουφέκι
Σηκώνει και λέει:
«Σε τούτο το χέρι
Τι κάνεις εσύ;
Ο εχθρός μου το ξέρει
Πως μου είσαι βαρύ.»

3

Γρικούν να ταράζει
Του εχθρού τον αέρα
Μιαν άλλη,* που μοιάζει
Τ' αντίλαλου πέρα·
Και ξάφνου πετιέται
Με τρόμου λαλιά·
Πολληώρα γρικιέται,
Κι ο κόσμος βροντά.

Της μάνας ω λαύρα!*
Τα τέκνα τριγύρου
Φθαρμένα και μαύρα
Σαν ίσκιους ονείρου·
Λαλεί το πουλάκι
Στου πόνου τη γη
Και βρίσκει σπυράκι
Και μάνα* φθονεί

4

Αμέριμνον όντας
Τ' Αράπη* το στόμα
Σφυρίζει, περνώντας
Στου Μάρκου* το χώμα·
Διαβαίνει, κι αγάλι
Ξαπλώνετ' εκεί
Που εβγήκ' η μεγάλη
Του Μπάιρον ψυχή.

5

Προβαίνει και κράζει
Τα έθνη σκιασμένα.

6

Και ω πείνα και φρίκη!
Δε σκούζει σκυλί!

7

Και η μέρα προβαίνει,
Τα νέφια συντρίβει·
Να, η νύχτα που βγαίνει
Κι αστέρι δεν κρύβει.

λαύρα: φωτιά· μτφ. πόνος, δυστυχία.
μάνα: η μάνα (υποκειμ. στο φθονεί).
μιαν άλλη: σάλπιγγα. Για την κατανόηση του αποσπ. 3 κοίταξε το 30 απ. στο Β΄ Σχεδίασμα.
Αράπης: οι Άραβες (Αιγύπτιοι) που όπως ξέρουμε πήραν μέρος στη δεύτερη φάση της πολιορκίας του Μεσολογγίου (υπό τον Ιμπραήμ).
Μάρκου: του Μπότσαρη.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β΄

1

Άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει·
Λαλεί πουλί, παίρνει σπυρί, κι η μάνα το ζηλεύει.
Τα μάτια η πείνα εμαύρισε· στα μάτια η μάνα μνέει·*[1]
Στέκει ο Σουλιώτης ο καλός παράμερα και κλαίει:
«Έρμο τουφέκι σκοτεινό, τι σ' έχω γω στο χέρι;
Οπού συ μου 'γινες βαρύ κι ο Αγαρηνός* το ξέρει».

2

Το Μεσολόγγι έπεσε την άνοιξη· ο ποιητής παρασταίνει τη Φύση, εις τη στιγμή που είναι ωραιότερη, ως μία δύναμη, η οποία, με όλα τ' άλλα και υλικά και ηθικά ενάντια, προσπαθεί να δειλιάσει τους πολιορκημένους· ιδού οι Στοχασμοί του ποιητή:

Η ζωή που ανασταίνεται με όλες της τες χαρές, αναβρύζοντας ολούθε, νέα, λαχταριστή, περιχυνόμενη εις όλα τα όντα· η ζωή ακέραιη, απ' όλα της φύσης τα μέρη, θέλει να καταβάλει την ανθρώπινη ψυχή· θάλασσα, γη, ουρανός, συγχωνευμένα, επιφάνεια και βάθος συγχωνευμένα, τα οποία πάλι πολιορκούν την ανθρώπινη φύση στην επιφάνεια και εις το βάθος της.

Η ωραιότης της φύσης, που τους περιτριγυρίζει, αυξαίνει εις τους εχθρούς την ανυπομονησία να πάρουν τη χαριτωμένη γη, και εις τους πολιορκημένους τον πόνο ότι θα τη χάσουν.

Ο Απρίλης με τον Έρωτα χορεύουν και γελούνε,
Κι όσ' άνθια βγαίνουν και καρποί τόσ' άρματα σε κλειούνε.

Λευκό βουνάκι* πρόβατα κινούμενο βελάζει,
Και μες στη θάλασσα βαθιά ξαναπετιέται πάλι,
Κι ολόλευκο εσύσμιξε με τ' ουρανού τα κάλλη.
Και μες στης λίμνης τα νερά, όπ' έφθασε μ' ασπούδα,*

1. Η πιθανότερη ερμηνεία του στίχου είναι η εξής: Η πείνα εμαύρισε τα μάτια, που είναι το πιο πολύτιμο πράγμα, αφού σ' αυτό ορκίζεται η μάνα (π.χ. «στα μάτια του παιδιού μου» ή «στο φως μου»).

μνέω: ορκίζομαι (αρχ. ομνύω).

Αγαρηνός: αντί Αγαρηνοί ονομασία των Αράβων.

βουνάκι (πρόβατα): κοπαδάκι.

ασπούδα: σπουδή, βιασύνη.

Έπαιξε με τον ίσκιο της γαλάζια πεταλούδα,
Που ευώδιασε τον ύπνο της μέσα στον άγριο κρίνο·
Το σκουληκάκι βρίσκεται σ' ώρα γλυκιά κι εκείνο.
Μάγεμα η φύσις κι όνειρο στην ομορφιά και χάρη,
Η μαύρη πέτρα ολόχρυση και το ξερό χορτάρι·
Με χίλιες βρύσες χύνεται, με χίλιες γλώσσες κραίνει·
Όποιος πεθάνει σήμερα χίλιες φορές πεθαίνει.

Τρέμ' η ψυχή και ξαστοχά γλυκά τον εαυτό της.

3

Ενώ ακούεται το μαγευτικό τραγούδι της άνοιξης, οπού κινδυνεύει να ξυπνήσει εις τους πολιορκημένους την αγάπη της ζωής τόσον, ώστε να ολιγοστέψει η αντρεία τους, ένας των Ελλήνων πολεμάρχων σαλπίζει κράζοντας τους άλλους εις συμβούλιο, και η σβησμένη κλαγγή, οπού βγαίνει μέσ' από το αδυνατισμένο στήθος του, φθάνοντας εις το εχθρικό στρατόπεδο παρακινεί έναν Αράπη να κάμει ό,τι περιγράφουν οι στίχοι 4-12.

«Σάλπιγγα,* κόψ' του τραγουδιού τα μάγια με βία,
Γυναικός, γέροντος, παιδιού, μη κόψουν την αντρεία».

Χαμένη, αλίμονον! κι οκνή* τη σάλπιγγα γρικάει·
Αλλά πώς φθάνει στον εχθρό και κάθ' ηχώ ξυπνάει;
Γέλιο στο σκόρπιο στράτευμα σφοδρό γεννοβολιέται,
Κι η περιπαίχτρα* σάλπιγγα μεσουρανίς πετιέται·
Και με χαρούμενη πνοή το στήθος το χορτάτο,
Τ' αράθυμο,* το δυνατό, κι όλο ψυχές γιομάτο,
Βαρώντας γύρου ολόγυρα, ολόγυρα και πέρα,

Τον όμορφο τρικύμισε και ξάστερον αέρα·
Τέλος μακριά σέρνει λαλιά, σαν το πεσούμεν' άστρο,*
Τρανή λαλιά, τρόμου λαλιά, ρητή* κατά το κάστρο.

σάλπιγγα: η σάλπιγγα του Έλληνα πολεμάρχου.
οκνός: εξασθενημένος.
περιπαίχτρα: η σάλπιγγα του Αράπη, που σαλπίζει κι αυτός για να περιπαίξει τον αντίπαλο (να προσέξετε τη σύγκριση).
αράθυμος: ευέξαπτος, οργίλος, νευρώδης.
πεσούμενο άστρο: ο διάττων, το πεφτάστρι.
ρητός: σαφής, κατηγορηματικός.

4

Μόλις έπαυσε το σάλπισμα ο Αράπης, μία μυριόφωνη βοή ακούεται εις το εχθρικό στρατόπεδο, και η βίγλα του κάστρου, αχνή σαν το χάρο, λέει των Ελλήνων: «Μπαίνει ο εχθρικός στόλος». Το πυκνό δάσος έμεινε ακίνητο εις τα νερά, όπου η ελπίδα απάντεχε να ιδεί τα φιλικά καράβια. Τότε ο εχθρός εξανανέωσε την κραυγή, και εις αυτήν αντιβόησαν οι νεόφθαστοι μέσ' από τα καράβια. Μετά ταύτα μία ακατάπαυτη βροντή έκανε τον αέρα να τρέμει πολλή ώρα, και εις αυτή την τρικυμία.

Η μαύρη γη σκιρτά ως χοχλό* μες στο νερό που βράζει.

– Έως εκείνη τη στιγμή οι πολιορκημένοι είχαν υπομείνει πολλούς αγώνες με κάποιαν ελπίδα να φθάσει ο φιλικός στόλος και να συντρίψει ίσως τον σιδερένιο κύκλο οπού τους περιζώνει· τώρα οπού έχασαν κάθε ελπίδα, και ο εχθρός τούς τάζει να τους χαρίσει τη ζωή αν αλλαξοπιστήσουν, η υστερινή τους αντίσταση τους αποδείχνει Μάρτυρες.

5

..... Στην πεισμωμένη μάχη
Σφόδρα σκιρτούν μακριά πολύ τα πέλαγα κι οι βράχοι,
Και τα γλυκοχαράματα, και μες στα μεσημέρια,
Κι όταν θολώσουν τα νερά, κι όταν εβγούν τ' αστέρια.
Φοβούνται γύρου τα νησιά, παρακαλούν και κλαίνε,
Κι οι ξένοι ναύκληροι μακριά πικραίνονται και λένε:
«Αραπιάς άτι,* Γάλλου* νους, σπαθί Τουρκιάς μολύβι,
Πέλαγο μέγα βράζ, ο εχθρός προς το φτωχό καλύβι».

6

Ένας πολέμαρχος ξάφνου απομακραίνεται από τον κύκλο, όπου είναι συναγμένοι εις συμβούλιο για το γιουρούσι, γιατί τον επλάκωσε η ενθύμη-

χοχλός (και **χόχλος**): κοχλασμός.
άτι: άλογο, ιππικό.
Γάλλου (νους): εννοεί τους Γάλλους αξιωματικούς που είχαν οργανώσει τον αιγυπτιακό στρατό.

ση, τρομερή εις εκείνη την ώρα της άκρας δυστυχίας, ότι εις εκείνο το ίδιο μέρος, εις τες λαμπρές ημέρες της νίκης, είχε πέσει κοπιασμένος από τον πολεμικόν αγώνα, και αυτού επρωτάκουσε, από τα χείλη της αγαπημένης του, τον αντίλαλο της δόξας του, η οποία έως τότε είχε μείνει άγνωστη εις την απλή και ταπεινή ψυχή του.

Μακριά απ᾽ όπ᾽ ήτα, αντίστροφος κι ακίνητος εστήθη·
Μόνε σφοδρά βροντοκοπούν τ᾽ αρματωμένα στήθη·

«Εκεί ᾽ρθε το χρυσότερο από τα ονείρατά μου·
Με τ᾽ άρματ᾽ όλα βρόντησα τυφλός του κόπου χάμου.
Φωνή ᾽πε: – Ο δρόμος σου γλυκός και μοσχοβολισμένος·
Στην κεφαλή σου κρέμεται ο ήλιος μαγεμένος·
Παλικαρά και μορφονιέ, γεια σου, Καλέ, χαρά σου!
Άκου! νησιά, στεριές της γης, εμάθαν τ᾽ όνομά σου. –
Τούτος, αχ! πού ᾽ν᾽ ο δοξαστός κι η θεϊκιά θωριά του;
Η αγκάλη μ᾽ έτρεμ᾽ ανοιχτή κατά τα γόνατά του.
Έριξε χάμου τα χαρτιά* με τς είδησες του κόσμου
Η κορασιά τρεμάμενη.....
Χαρά της έσβηε τη φωνή που ᾽ν᾽ τώρα αποσβησμένη·
Άμε, χρυσ᾽ όνειρο, και συ με τη σαβανωμένη.
Εδώ ᾽ναι χρεία να κατεβώ, να σφίξω το σπαθί μου,
Πριν όλοι χάσουν τη ζωή, κι εγ᾽ όλη την πνοή μου·
Τα λίγα απομεινάρια της πείνας και τς αντρείας,
.....
Γκόλφι* να τα ᾽χω στο πλευρό και να τα βγάλω πέρα*
Που μ᾽ έκραξαν μ᾽ απαντοχή, φίλο, αδελφό, πατέρα·
Δρόμ᾽ αστραφτά* να σχίσω τους σ᾽ εχθρούς καλά θρεμμένους,
Σ᾽ εχθρούς πολλούς, πολλ᾽ άξιους, πολλά φαρμακωμένους·
Να μείνεις, χώμα πατρικό, για μισητό ποδάρι·
Η μαύρη πέτρα σου χρυσή και το ξερό χορτάρι».

τα χαρτιά: τις εφημερίδες. Στο Μεσολόγγι τότε έβγαινε η εφημερίδα *Ελληνικά Χρονικά* του Ελβετού φιλέλληνα Μάγιερ.

γκόλφι: εγκόλπιο, φυλαχτό.

πέρα: δηλ. στο ελεύθερο έδαφος.

αστραφτά: γρήγορα σαν αστραπή.

«Θύρες ανοίξτ' ολόχρυσες για την γλυκιάν ελπίδα».

7

Κρυφή χαρά 'στραψε σ' εσέ· κάτι καλό 'χει ο νους σου·
Πες, να το ξεμυστηρευτείς θες τ' αδελφοποιτού σου;

Ψυχή μεγάλη και γλυκιά, μετά χαράς σ' το λέω:
Θαυμάζω τες γυναίκες μας και στ' όνομά τους μνέω.

Εφοβήθηκα κάποτε μη δειλιάσουν και τες επαρατήρησα αδιάκοπα, 5

Για* η δύναμη δεν είν' σ' αυτές ίσια με τ' άλλα δώρα.

Απόψε, ενώ είχαν τα παράθυρα ανοιχτά για τη δροσιά, μία απ' αυτές, η νεότερη, επήγε να τα κλείσει, αλλά μία άλλη της είπε: «Όχι, παιδί μου· άφησε να 'μπει η μυρωδιά από τα φαγητά· είναι χρεία να συνηθίσουμε·

Μεγάλο πράμα η υπομονή! .....
Αχ! μας την έπεμψε ο Θεός· κλει θησαυρούς κι εκείνη.

Εμείς πρέπει να έχουμε υπομονή, αν και έρχονταν οι μυρωδιές·

Απ' όσα δίν' η θάλασσα, απ' όσ' η γη, ο αέρας».

Κι έτσι λέγοντας εματάνοιξε το παράθυρο, και η πολλή μυρωδιά των αρωμάτων εχυνότουν μέσα κι εγιόμισε το δωμάτιο. Και η πρώτη είπε: «Και το αεράκι μάς πολεμάει». – Μία άλλη έστεκε σιμά εις το ετοιμοθάνατο παιδί της,

Κι άφ'σε το χέρι του παιδιού κι εσώπασε λιγάκι,

για: γιατί, επειδή.

Και ξάφνου της εφάνηκε* στο στόμα το βαμπάκι.* 10

Και άλλη είπε χαμογελώντας, να διηγηθεί καθεμία τ' όνειρό της,

Κι όλες εφώναξαν μαζί κι είπαν πως είδαν ένα.
Κι ό,τι αποφάσισαν μαζί να πουν τα ονείρατά τους.
Είπα να ιδώ τη γνώμη τους στην υπνοφαντασιά τους.

Και μία είπε: «Μου εφαινότουν ότι όλοι εμείς, άντρες και γυναίκες, παιδιά και γέροι, ήμαστε ποτάμια, ποια μικρά, ποια μεγάλα, κι ετρέχαμε ανάμεσα εις τόπους φωτεινούς, εις τόπους σκοτεινούς, σε λαγκάδια, σε γκρεμούς, απάνου κάτου, κι έπειτα εφθάναμε μαζί στη θάλασσα με πολλή ορμή,

Και μες στη θάλασσα γλυκά βαστούσαν τα νερά μας.»

Και μία δεύτερη είπε:

«Εγώ 'δα δάφνες. – Κι εγώ φως·..... 15
– Κι εγώ σ' φωτιά μιαν όμορφη π' αστράφταν τα μαλλιά της.»

Και αφού όλες εδιηγήθηκαν τα ονείρατά τους, εκείνη που 'χε το παιδί ετοιμοθάνατο είπε: «Ιδές, και εις τα ονείρατα ομογνωμούμε, καθώς εις τη θέληση και εις όλα τ' άλλα έργα». Και όλες οι άλλες εσυμφώνησαν κι ετριγύρισαν με αγάπη το παιδί της που 'χε ξεψυχήσει.

Ιδού, αυτές οι γυναίκες φέρνονται θαυμαστά· αυτές είναι μεγαλόψυχες, και λένε ότι μαθαίνουν από μας· δε δειλιάζουν, μολονότι τους επάρθηκε η ελπίδα που είχαν να γεννήσουν τέκνα για τη δόξα και για την ευτυχία. Εμείς λοιπόν μπορούμε να μάθουμε απ' αυτές και να τες λατρεύουμε έως την ύστερην ώρα.

– Πες μου και συ τώρα γιατί εχθές, ύστερ' από το συμβούλιο, ενώ εστεκόμαστε σιωπηλοί, απομακρύνθηκες ταραγμένος·

της εφάνηκε: της φάνηκε ότι είδε.
το βαμπάκι: που βάζουν στο στόμα του νεκρού (δηλ. της φάνηκε ότι το παιδί ήταν νεκρό).

Να μου το πεις να το ᾽χω γκολφισταυρό* στον άδη.

Εχαμογέλασε πικρά κι ολούθενε κοιτάζει·
Κι ανεί* πολύ τα βλέφαρα τα δάκρυα να βαστάξουν.

9

Ετούτ᾽ είν᾽ ύστερη* νυχτιά· όλα τ᾽ αστέρια βγάνει·
Ολονυχτίς ανέβαινε η δέηση, το λιβάνι.

Ο Αράπης, τραβηγμένος από τη μυρωδιά που εσκορπούσε το θυμίαμα, περίεργος και ανυπόμονος, με βιαστικά πατήματα πλησιάζει εις το τείχος,

Και απάνου ανάγκη φοβερή! σκυλί δεν του ᾽λυχτάει.

Και ακροάζεται· αλλά τη νυχτική γαλήνη δεν αντίσκοβε μήτε φωνή, μήτε κλάψα, μήτε αναστεναγμός· ήθελε πεις ότι είχε παύσει η ζωή· οι ήρωες είναι ενωμένοι και, μέσα τους, λόγια λένε

Για την αιωνιότητα, που μόλις τα χωράει·
Στα μάτια και στο πρόσωπο φαίνοντ᾽ οι στοχασμοί τους·
Τους λέει μεγάλα και πολλά η τρίσβαθη ψυχή τους.
Αγάπη κι έρωτας καλού τα σπλάχνα τους τινάζουν·
Τα σπλάχνα τους κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν·
Γλυκιά κι ελεύθερ᾽ η ψυχή σα να ᾽τανε βγαλμένη,
Κι ύψωναν με χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη.

10

Αφού έκαψαν τα κρεβάτια, οι γυναίκες παρακαλούν τους άντρες να τες αφήσουν να κάμουνε αντάμα, εις το σπήλαιο, την υστερινή δέηση. Μι᾽ απ᾽ αυτές, η γεροντότερη, μιλεί για τες άλλες: «Άκουσε, παιδί μου, και τούτο από το στόμα μου,

γκολφισταυρό: φυλαχτό.
ανεί: ανοίγει.
ύστερη (νυχτιά): η τελευταία νύχτα· η νύχτα της Εξόδου.

Που' μ' όλη κάτου από τη γη κι ένα μπουτσούνι* απ' έξω.
Ορκίζουν σε στη στάχτ' αυτή.....
Και στα κρεβάτια τ' άτυχα με το σεμνό στεφάνι·
Ν' αφήστε σας παρακαλούν να τρέξουμε σ' εκείνο,
Να κάμουμ' άμα το στερνό χαιρετισμό και θρήνο».

Κι επειδή εκείνος αργούσε ολίγο να δώσει την απόκριση,

Όλες στη γη τα γόνατα εχτύπησαν ομπρός του,
Κι εβάστααν όλες κατ' αυτόν τη χούφτα σηκωμένη,
Και με πικρό χαμόγελο την όψη τη φθαρμένη.
Σα να 'θελ' έσπλαχνα ο Θεός βρέξει ψωμί σ' εκείνες.

11

Οι γυναίκες, εις τες οποίες έως τότε είχε φανεί όμοια μεγαλοψυχία με τους άντρες, όταν δέονται και αυτές, δειλιάζουν λιγάκι και κλαίνε· όθεν προχωρεί η Πράξη· διότι όλα τα φερσίματα των γυναικών αντιχτυπούν εις την καρδιά των πολεμιστάδων, και αυτή είναι η υστερινή εξωτερική δύναμη που τους καταπολεμάει, από την οποίαν, ως απ' όλες τες άλλες, αυτοί βγαίνουν ελεύθεροι.

12

Είναι προσωποποιημένη η Πατρίδα, η Μεγάλη Μητέρα, θεάνθρωπη, ώστε να αισθάνεται όλα τα παθήματα, και καθαρίζοντάς τα εις τη μεγάλη ψυχή της να αναπνέει την Παράδεισο·

Πολλές πληγές κι εγλύκαναν γιατ' έσταξ' αγιομύρος.

Μένει άγρυπνη μέρα και νύχτα, καρτερώντας το τέλος του αγώνος· δεν τα φοβάται τα παιδιά της μη δειλιάσουν· εις τα μάτια της είναι φανερά τα πλέον απόκρυφα της ψυχής τους·

μπουτσούνι (λ. ιταλ.): κομματάκι.

Στου τέκνου σύρριζα το νου, Θεού της μάνας μάτι·*
Λόγο, έργο, νόημα.....
Από το πρώτο μίλημα στον αγγελοκρουμό* του.

Για τούτο αυτή είναι

Ήσυχη για τη γνώμη τους, αλλ' όχι για τη Μοίρα,
Και μες στην τρίσβαθη ψυχή ο πόνος της 'πλημμύρα,

Επειδή βλέπει τον εχθρόν άσπονδον, άπονον από το πολύ πείσμα, και καταλαβαίνει ότι αν το Έλεος έχυνε μες στα σπλάχνα του όλους τους θησαυρούς του, τούτοι

Τριαντάφυλλά 'ναι θεϊκά στην κόλαση πεσμένα.

13

Μένουν οι Μάρτυρες με τα μάτια προσηλωμένα εις την ανατολή, να φέξει για να 'βγουνε στο γιουρούσι, και η φοβερή αυγή,

Μνήσθητι, Κύριε – είναι κοντά· Μνήσθητι, Κύριε – εφάνη!

Επάψαν τα φιλιά στη γη. .....
Στα στήθια και στο πρόσωπο, στα χέρια και στα πόδια.

Μία χούφτα χώμα να κρατώ και να σωθώ μ' εκείνο.

14

Το μάτι μου έτρεχε ρονιά* κι ομπρός του δεν εθώρα,
Κι έχασα αυτό το θεϊκό πρόσωπο για πολλή ώρα,
Π' άστραψε γέλιο αθάνατο, παιγνίδι της χαράς του,
Στο φως της καλοσύνης του, στο φως της ομορφιάς του.

μάτι: η σειρά: το μάτι της μάνας σύρριζα στο νου του τέκνου, (σαν) μάτι Θεού.

αγγελοκρουμός: ξεψύχισμα, ψυχορράγημα.

ρονιά: υδρορρόη, κρουνός.

16

Μ᾽ όλον που τότ᾽ ασάλευτος στο νου μ᾽ ο νιος εστήθη,
Κι είχε τον ήλιο πρόσωπο και το φεγγάρι στήθη.

17

Κι άνθιζε μέσα μου η ζωή μ᾽ όλα τα πλούτια πόχει

18

Συχνά τα στήθια εκούρασα, ποτέ την καλοσύνη.

20

Στον ύπνο της μουρμούριζε την κλάψα της τρυγόνας.

36

Πάντ᾽ ανοιχτά, πάντ᾽ άγρυπνα, τα μάτια της ψυχής μου.

41

Ολίγο φως και μακρινό σε μέγα σκότος κι έρμο.

43

Σε βυθό πέφτει από βυθό ως που δεν ήταν άλλος·
Εκείθ᾽ εβγήκε ανίκητος.

44

Φως που πατεί χαρούμενο τον Άδη και το χάρο.

51

Η δύναμή σου πέλαγο κι η θέλησή μου βράχος.

Θεόδωρος Βρυζάκης (1819-1878), **Η έξοδος του Μεσολογγίου** (1853)
Εθνική Πινακοθήκη

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ΄

1

Μητέρα,* μεγαλόψυχη στον πόνο και στη δόξα,
Κι αν στο κρυφό μυστήριο ζουν πάντα τα παιδιά σου
Με λογισμό και μ' όνειρο, τι χάρ' έχουν τα μάτια,
Τα μάτια τούτα,* να σ' ιδούν μες στο πανέρμο δάσος,
Που ξάφνου σου τριγύρισε τ' αθάνατα ποδάρια 5
(Κοίτα) με φύλλα της Λαμπρής, με φύλλα του Βαϊώνε!
Το θεϊκό σου πάτημα δεν άκουσα, δεν είδα,
Ατάραχη σαν ουρανός μ' όλα τα κάλλη πόχει,
Που μέρη τόσα φαίνονται και μέρη 'ναι κρυμμένα·
Αλλά, Θεά, δεν ημπορώ ν' ακούσω τη φωνή σου, 10
Κι ευθύς εγώ τ' Ελληνικού κόσμου να τη χαρίσω;
Δόξα 'χ' η μαύρη πέτρα του και το ξερό χορτάρι.

(Η Θεά απαντάει εις τον ποιητή και τον προστάζει να ψάλει την πολιορκία του Μεσολογγίου).

2

Έργα και λόγια,[1] στοχασμοί, –στέκομαι και κοιτάζω–
Λουλούδια μύρια, πούλουδα,* που κρύβουν το χορτάρι,
Κι άσπρα, γαλάζια, κόκκινα καλούν χρυσό μελίσσι.
Εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το χάρο. –
5 Μες στα χαράματα συχνά, και μες στα μεσημέρια,
Και σα θολώσουν τα νερά, και τ' άστρα σα πληθύνουν,
Ξάφνου σκιρτούν οι ακρογιαλιές, τα πέλαγα κι οι βράχοι.
«Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ'* Άγγλου!

Πέλαγο μέγα πολεμά, βαρεί το καλυβάκι·
10 Κι αλιά! σε λίγο ξέσκεπα τα λίγα στήθια μένουν·
Αθάνατη 'σαι, που ποτέ, βροντή, δεν ησυχάζεις;»

1. Για την ερμηνεία των στίχων 1-3 κοίταξε το εισαγωγικό σημείωμα. Ολόκληρο το απ. 2 να συσχετιστεί με το απόσπασμα 5 του Β΄ Σχεδιάσματος.

μητέρα: κοίταξε Σχεδ. Β΄, απ. 12.
τα μάτια τούτα: τα μάτια του ποιητή.
πούλουδο: λουλούδι.
τόπι: κανόνι και η μπάλα του κανονιού.

Στην πλώρη, που σκιρτά, γυρτός, τούτα 'π' ο ξένος ναύτης.
Δειλιάζουν γύρου τα νησιά,* παρακαλούν και κλαίνε,
Και με λιβάνια δέχεται και φώτα τον καημό τους
15 Ο σταυροθόλωτος ναός και το φτωχό ξωκλήσι.
Το μίσος* όμως έβγαλε και κείνο τη φωνή του:
«Ψαρού,* τ' αγκίστρι π' άφησες, αλλού να ρίξεις άμε.»

Μες στα χαράματα συχνά, και μες στα μεσημέρια,
Κι όταν θολώσουν τα νερά, κι όταν πληθύνουν τ' άστρα,
20 Ξάφνου σκιρτούν οι ακρογιαλιές, τα πέλαγα κι οι βράχοι.
Γέρος μακριά, π' απίθωσε στ' αγκίστρι τη ζωή του,
Το πέταξε, τ' αστόχησε, και περιτριγυρνώντας:
«Αραπιάς άτι, Γάλλου νους, βόλι Τουρκιάς, τόπ' Άγγλου!
Πέλαγο μέγ', αλίμονον! βαρεί το καλυβάκι·
25 Σε λίγην ώρα ξέσκεπα τα λίγα στήθη μένουν·
Αθάνατή 'σαι, που, βροντή, ποτέ δεν ησυχάζεις;
Πανερημιά της γνώρας μου, θέλω μ' εμέ να κλάψεις.»

3

Δεν τους βαραίν' ο πόλεμος, αλλ' έγινε πνοή τους
..... κι εμπόδισμα δεν είναι
Στες κορασιές να τραγουδούν και στα παιδιά να παίζουν.

4

Από το μαύρο σύγνεφο κι από τη μαύρη πίσσα,
.....
Αλλ' ήλιος, αλλ' αόρατος αιθέρας κοσμοφόρος
Ο στύλος* φανερώνεται, με κάτου μαζωμένα
Τα παλικάρια τα καλά, μ' απάνου τη σημαία,
Που μουρμουρίζει και μιλεί και το Σταυρόν απλώνει 5

τα νησιά: τα Επτάνησα.
το μίσος: οι στίχοι 16-17 αναφέρονται σε ανθρώπους που δεν είχαν συνειδητοποιήσει τη σημασία του αγώνα. Το θέμα το ξαναβρίσκουμε στη *Γυναίκα της Ζάκυθος*.
Ψαρού: η γυναίκα του ψαρά. Εδώ (ειρωνικά) η πόλη του Μεσολογγίου, επειδή οι περισσότεροι από τους κατοίκους της ασχολούνται με το ψάρεμα.
στύλος: το κοντάρι της σημαίας.

Παντόγυρα στον όμορφον αέρα της αντρείας,
Κι ο ουρανός καμάρωνε, κι η γη χεροκροτούσε·
Κάθε φωνή κινούμενη κατά το φως μιλούσε,
Κι εσκόρπα τα τρισεύγενα λουλούδια της αγάπης:
«Όμορφη, πλούσια, κι άπαρτη, και σεβαστή, κι αγία!» 10

6

Ο Πειρασμός

Έστησ' ο Έρωτας χορό με τον ξανθόν Απρίλη,
Κι η φύσις πύρε την καλή και τη γλυκιά της ώρα,
Και μες στη σκιά που φούντωσε και κλει δροσιές και μόσχους
Ανάκουστος* κιλαϊδισμός και λιποθυμισμένος.
Νερά καθάρια και γλυκά, νερά χαριτωμένα, 5
Χύνονται μες στην άβυσσο τη μοσχοβολισμένη,
Και παίρνουνε το μόσχο της, κι αφήνουν τη δροσιά τους,
Κι ούλα στον ήλιο δείχνοντας τα πλούτια της πηγής τους,
Τρέχουν εδώ, τρέχουν εκεί, και κάνουν σαν αηδόνια.
Έξ' αναβρύζει κι η ζωή σ' γη, σ' ουρανό, σε κύμα. 10
Αλλά στης λίμνης το νερό, π' ακίνητό 'ναι κι άσπρο,
Ακίνητ' όπου κι αν ιδείς, και κάτασπρ' ως τον πάτο,
Με μικρόν ίσκιον άγνωρον έπαιξ' η πεταλούδα,
Που 'χ' ευωδίσει τς ύπνους της μέσα στον άγριο κρίνο.
Αλαφροΐσκιωτε* καλέ, για πες απόψε τι 'δες· 15
Νύχτα γιομάτη θαύματα, νύχτα σπαρμένη μάγια!
Χωρίς ποσώς γης, ουρανός και θάλασσα να πνένε,
Ουδ' όσο κάν' η μέλισσα κοντά στο λουλουδάκι,
Γύρου σε κάτι ατάραχο π' ασπρίζει μες στη λίμνη,
Μονάχο ανακατώθηκε το στρογγυλό φεγγάρι, 20
Κι όμορφη βγαίνει κορασιά[1] ντυμένη με το φως του.

ανάκουστος: πρωτάκουστος.

αλαφροΐσκιωτος: κατά τη λαϊκή πίστη, εκείνος που έχει την ιδιότητα και την ικανότητα να βλέπει τον αόρατο κόσμο των ξωτικών, «ν' ακούει και να βλέπει όλα τα μυστικά της φύσης».

1. Για την ερμηνεία του οράματος και το συμβολισμό της «φεγγαροντυμένης» διατυπώθηκαν πολλές απόψεις: παρασταίνει την ομορφιά της ζωής και της φύσης, είναι μορφή αντίστοιχη με τις νεράιδες, η αναδυόμενη Αφροδίτη, η θεά Ελευθερία – Ελλάδα κ.ά. Πάντως, πρέπει να έχουμε υπόψη ότι, όπως προκύπτει από παραλλαγές του στίχου, πρόκειται για θεϊκή μορφή και ότι την ξαναβρίσκουμε στα ποιήματα του Σολωμού *Λάμπρος* και *Κρητικός*.

7

Έρμα ’ν’ τα μάτια, που καλείς, χρυσέ ζωής αέρα.

9

Τα σπλάχνα μου κι η θάλασσα ποτέ δεν ησυχάζουν,
Κι όσ’ άνθια θρέφει και καρπούς τόσ’ άρματα σε κλειούνε.

10

Φεύγω τ’ αλόγου την ορμή και του σπαθιού τον τρόμο.
Τ’ ονείρου μάταια πιθυμιά, κι όνειρο αυτή ’ν’ η ίδια!
Εγύρισε η παράξενη του κόσμου ταξιδεύτρα,
Μου ’πε με θείο χαμόγελο βρεμένο μ’ ένα δάκρυ:
Κόψ’ το νερό στη μάνα του, μπάσ’ το στο περιβόλι,
Στο περιβόλι της ψυχής το μοσχαναθρεμμένο.

11

Μία των γυναικών προσφεύγει εις το στοχασμό του θανάτου ως μόνη σωτηρία της με τη χαρά την οποίαν αισθάνεται το πουλάκι,

Οπού ’δε σκιάς παράδεισο και τηνέ χαιρετάει
Με του φτερού το σάλαγο και με κανέναν ήχο,

εις τη στιγμήν οπού είναι κοπιασμένο από μακρινό ταξίδι, εις τη φλόγα καλοκαιρινού ήλιου.

12

Και βλέπω πέρα τα παιδιά και τες αντρογυναίκες
Γύρου στη φλόγα π’ άναψαν,* και θλιβερά τη θρέψαν
Μ’ αγαπημένα πράματα και με σεμνά κρεβάτια,
Ακίνητες, αστέναχτες, δίχως να ρίξουν δάκρυ·
Και ’γγίζ’ η σπίθα τα μαλλιά και τα λιωμένα ρούχα·

άναψαν: για να κάψουν τ’ αγαπημένα τους πράγματα, πριν από την έξοδο.

Γλήγορα, στάχτη, να φανείς, οι φούχτες να γιομίσουν.

13

Είν' έτοιμα* στην άσπονδη πλημμύρα των αρμάτων
Δρόμο να σχίσουν τα σπαθιά, κι ελεύθεροι να μείνουν,
Εκείθε με τους αδελφούς, εδώθε με το χάρο.

Γιώργος Σταθόπουλος (γεν. 1944),
εικόνα από τους **Ελεύθερους Πολιορκημένους**

έτοιμα: εννν. τα σπαθιά.

Νικόλαος Γύζης (1842-1901), **Ο Αρχάγγελος**
(σπουδή για το **Θρίαμβο της Πίστεως**, 1895) Εθνική Πινακοθήκη

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Για τη μελέτη των *Ελεύθερων Πολιορκημένων* να διαβάσετε στο σπίτι σας τα ιστορικά γεγονότα που αναφέρονται στη δεύτερη πολιορκία του Μεσολογγίου.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Α΄

1. Η γυναίκα στο όραμα κρατάει στον ώμο της λύρα «δίκαιη»· τι εννοεί μ' αυτό το χαρακτηρισμό ο ποιητής;

2. Για να εκφράσει το μέγεθος της πείνας ο ποιητής χρησιμοποιεί τον πολεμιστή και τη μάνα· είναι εύστοχη αυτή η επιλογή; Γιατί;

3. Όποιος έχει τη δυνατότητα, να παρουσιάσει στην τάξη το 50 κεφ. από τη *Γυναίκα της Ζάκυθος*, που αναφέρεται στο όραμα του ιερομόναχου Διονυσίου.

4. Να επισημάνετε τα βασικά θέματα που ξεχωρίζουν στο Α΄ Σχεδίασμα για να τα παρακολουθήσετε στα επόμενα.

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Β΄

1. απ. 1. Συγκρίνοντας το απόσπασμα αυτό με το απ. 2 του Α΄ Σχεδιάσματος να βρείτε τις διαφορές: α) Ως προς τη σκηνοθεσία· ποιο νέο στοιχείο προστίθεται και τι αποτέλεσμα έχει η προσθήκη του; Ποιο αφαιρείται; β) Ως προς τη στιχουργία (είδος στίχου και μέτρο)· μπορείτε να εξηγήσετε πώς υπηρετεί το ποίημα η νέα μορφή; Πριν απαντήσετε, να λάβετε υπόψη σας ότι το Α΄ Σχεδ. χαρακτηρίζεται από τον Πολυλά «είδος προφητικού θρήνου», ενώ το Β΄ Σχεδ. είναι περισσότερο αφηγηματικό.

2. απ. 2. Στο πεζό τμήμα ο ποιητής διατυπώνει την ιδέα που θέλει να πραγματώσει στους στίχους που ακολουθούν: «θάλασσα, γη... και εις το βάθος της». Αφού μελετήσετε τους στίχους του απ. 2, να απαντήσετε στα ερωτήματα: α) Με ποιον τρόπο ο ποιητής πραγματώνει την πρόθεσή του, β) ποιοι είναι οι στίχοι που εκφράζουν συνοπτικότερα την ιδέα του ποιητή;

3. απ. 3. Στο απόσπασμα αυτό έχουμε μια αντιπαράθεση σαλπισμάτων (ήχων). Μπορείτε να πείτε α) ποια είναι η τελική εντύπωση που αφήνει αυτή η αντιπαράθεση, β) ποιες είναι οι λέξεις που δηλώνουν ήχο, γ) ποιοι είναι οι στίχοι που δημιουργούν τις ισχυρότερες ηχητικές εντυπώσεις και ποιοι οι επικρατέστεροι φθόγγοι σ' αυτούς;

4. απ. 5. Πώς κατορθώνει να δώσει ο ποιητής: α) Την ένταση και την αδιάκοπη διεξαγωγή του πολέμου, β) την ανισότητα των δυνάμεων;

5. απ. 6. α) Ο πολεμιστής ονομάζει την ανάμνησή του «χρυσότερο από τα ονείρατά του»· γιατί; β) Ποια είναι η σημασία της ανάμνησης για το ποίημα ολόκληρο; γ) Πώς διαγράφεται το ήθος του ήρωα σ' αυτό το απόσπασμα; δ) Τι αίσθημα εκφράζουν οι στίχοι 22-23; ε) Ο στίχος 21 θυμίζει πάρα πολύ *Ερωτόκριτο*. Μπορείτε να βρείτε άλλα στοιχεία στιχουργικά που συνδέουν το Β΄ Σχεδ. με τον *Ερωτόκριτο*;

6. απ. 7. α) Ο ποιητής λέει για τις Μεσολογγίτισσες ότι «φέρονται θαυμαστά». Ποιες είναι οι πράξεις ή τα λόγια τους που δικαιολογούν αυτό το θαυμασμό; β) Στη φράση: «εμείς πρέπει...» ποια λέξη πρέπει να τονίσουμε κατά την ανάγνωση και γιατί;

ΣΧΕΔΙΑΣΜΑ Γ΄

1. απ. 1. Να συγκρίνετε το απόσπασμα αυτό με το απ. 1 του Α΄ Σχεδιάσματος και να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: α) Ποια είναι η θέση κάθε αποσπάσματος μέσα στο ποίημα; β) Σε ποιο χώρο τοποθετείται το όραμα στη μια περίπτωση και σε ποιον στην άλλη; γ) Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές διαπιστώνετε στη γυναικεία μορφή κάθε οράματος (στην απεικόνιση, στα χαρακτηριστικά και στο συμβολισμό);

2. απ. 1. Σε τι αντιδιαστέλλει ο ποιητής τον εαυτό του και τα άλλα «παιδιά» της Μητέρας-πατρίδας;

3. απ. 2. Το απόσπασμα χωρίζεται σε δύο ενότητες (στ. 1-17 και 18-27). Ορισμένοι στίχοι επαναλαμβάνονται αυτολεξεί σχεδόν. Ποια νομίζετε ότι είναι η σημασία αυτής της επανάληψης;

4. απ. 2. Πώς συμπεριφέρονται, στο άκουσμα του άνισου πολέμου, ο «ξένος ναύτης», τα νησιά και ο γέρος; Ποιες ομοιότητες και ποιες διαφορές παρατηρείτε;

5. απ. 4. Στο απόσπασμα αυτό έχουμε την εμφάνιση της σημαίας ως συμβόλου των πιο υψηλών ιδανικών. Αφού μελετήσετε με προσοχή το απόσπασμα, να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα: α) Ποιες είναι οι λέξεις που εκφράζουν τον πλούτο, την αξία και την αγιότητα αυτού του συμβόλου; Να δικαιολογήσετε τη χρήση αυτών των λέξεων. β) Σε ποια σχέση βρίσκεται ο πρώτος στίχος με τους επόμενους του αποσπάσματος; γ) Πώς αντιλαμβάνεστε το στίχο 7 (ο ουρανός... χειροκροτούσε); Υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στα δύο ημιστίχια; δ) Με ποιους στίχους ο ποιητής κάνει αισθητό το κυμάτισμα της σημαίας;

6. απ. 6. α) Να βρείτε τις δύο βασικές ενότητες του αποσπάσματος και να προσδιορίσετε το περιεχόμενό τους. β) Στους δύο πρώτους στίχους τα κύρια θέματα είναι ο Έρωτας και η Άνοιξη. Με ποιες εικόνες αναπτύσσονται αυτά τα θέματα στους επόμενους στίχους του αποσπάσματος; γ) Από τα κύρια χαρακτηριστικά της πρώτης ενότητας είναι η κίνηση· πώς εκφράζεται και ποια είναι η σημασία της για το απόσπασμα; δ) Ποια είναι τα κύρια χαρακτηριστικά της δεύτερης ενότητας; ε) Να δικαιολογήσετε τον τίτλο του αποσπάσματος, αφού λάβετε υπόψη σας και το στίχο 14 του αποσπ. 2 του Β΄ Σχεδ.

7. Ποια από τα μικρότερα αποσπάσματα που ακολουθούν σας συγκινούν περισσότερο; Μπορείτε να τα σχολιάσετε;

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ (ΓΕΝΙΚΕΣ)

1. Γιατί ο ποιητής ονομάζει τους πολιορκημένους «ελεύθερους»;
2. Ο Σίλλερ λέει ότι μία αυτόνομη ψυχή «από κάθε φοβερό αντικείμενο (=περιστατικό, γεγονός, κατάσταση) ηξεύρει να γεννήσει ένα υψηλό». Ισχύει αυτή η γνώμη για τους πολιορκημένους;
3. Ο ποιητής στους *Στοχασμούς* του (αριθ. 5) διατυπώνει την επιθυμία του να σχηματίσει μια κλίμακα από δυνάμεις που «πολιορκούν» τους Μεσολογγίτες και τις οποίες εκείνοι κατορθώνουν να υπερνικήσουν. Κοιτάζοντας ξανά το Β΄ και το Γ΄ Σχεδίασμα: α) να ανακεφαλαιώσετε αυτές τις δυνάμεις, β) να πείτε ποιες από αυτές είναι φυσικές (που αφορούν το φυσικό άνθρωπο) και ποιες ηθικές (που αφορούν το ηθικό μέρος του ανθρώπου).
4. Σε ποια αποσπάσματα νομίζετε ότι ο ποιητής πραγματώνει τους στοχασμούς 6 («ας φανεί καθαρά η μικρότης κτλ.») και 8 («σκέψου την ισοζυγία των δυνάμεων κτλ.»).
5. Να αποστηθίσετε και να απαγγείλετε ένα απόσπασμα, τουλάχιστο πέντε στίχων.

Το σπίτι του Σολωμού στη Ζάκυνθο, πριν καταστραφεί εντελώς από τους σεισμούς του 1953

Σωτήρης Σόρογκας (γεν. 1936), εικόνα για τη **Γυναίκα της Ζάκυθος**

Η Γυναίκα της Ζάκυθος

Εκτός από τα ποιήματά του ο Σολωμός μάς άφησε και δύο πεζά: Το *Διάλογο* (για τη γλώσσα) και τη *Γυναίκα της Ζάκυθος*. Και τα δύο ανήκουν στη νεανική περίοδο της δημιουργικότητάς του. Η *Γυναίκα της Ζάκυθος* γράφτηκε το 1826· ο ποιητής το ξαναδούλεψε ως το 1829, αλλά τελικά το έργο έμεινε ημιτελές. Η πρόθεσή του είναι αινιγματική. Η επικρατέστερη άποψη είναι ότι πρόκειται για σάτιρα με την οποία ο Σολωμός θέλησε να στιγματίσει μέσω της γυναίκας αυτής τη συμπεριφορά ορισμένων αριστοκρατικών κύκλων της Ζακύνθου προς τις Μεσολογγίτισες. Παρά την αποσπασματικότητα και τη σκοτεινότητά του το θαυμάσιο αυτό κείμενο είναι αρκετό για να αναδείξει το Σολωμό σε πρώτο μεγάλο πεζογράφο.

Κεφάλαιο 3

Οι Μισολογγίτισσες

1. Και εσυνέβηκε αυτές τες ημέρες οπού οι Τούρκοι επολιορκούσαν το Μισολόγγι, και συχνά οληνερνίς και κάποτε οληνυχτίς έτρεμε η Ζάκυθο από το κανόνισμα το πολύ.
2. Και κάποιες γυναίκες Μισολογγίτισσες επερπατούσαν τριγύρω γυρεύοντας* για τους άνδρες τους, για τα παιδιά τους, για τ᾽ αδέλφια τους που επολεμούσανε.
3. Στην αρχή εντρεπόντανε νά ᾽βγουνε και επροσμένανε το σκοτάδι για ν᾽ απλώσουν το χέρι, επειδή δεν ήτανε μαθημένες.
4. Και είχανε δούλους και είχανε σε πολλές πεδιάδες και γίδια και πρόβατα και βόιδα πολλά.
5. Ακολούθως εβιαζόντανε και εσυχνοτηράζανε από το παρεθύρι τον ήλιο πότε να βασιλέψει για νά ᾽βγουνε.
6. Αλλά όταν επερισσέψανε οι χρείες, εχάσανε την ντροπή, ετρέχανε οληνερνίς.

γυρεύοντας: ζητιανεύοντας.

7. Και όταν εκουραζόντανε, εκαθόντανε στ᾽ ακρογιάλι κι ακούανε, γιατί εφοβόντανε μην πέσει το Μισολόγγι.
8. Και τες έβλεπε ο κόσμος να τρέχουνε τα τρίστρατα, τα σταυροδρόμια, τα σπίτια, τα ανώγια και τα χαμώγια, τες εκκλησίες, τα ξωκκλήσια γυρεύοντας.
9. Και ελαβαίνανε χρήματα, πανιά για τους λαβωμένους.
10. Και δεν τους έλεγε κανένας το όχι, γιατί οι ρώτησες των γυναικών ήτανε τες περσότερες φορές συντροφευμένες από τες κανονιές του Μισολογγιού και η γη έτρεμε αποκάτου από τα πόδια μας.
11. Και οι πλέον πάμφτωχοι εβγάνανε το οβολάκι τους και το δίνανε και εκάνανε το σταυρό τους κοιτάζοντας κατά το Μισολόγγι και κλαίοντας.

Κεφάλαιο 4

Οι γυναίκες του Μισολογγιού διακονεύουνε και η γυναίκα της Ζάκυθος έχει δουλειά

1. Ωστόσο η γυναίκα της Ζάκυθος είχε στα γόνατα τη θυγατέρα της και επολέμαε να την καλοπιάσει.
2. Έβαλε το λοιπόν το ζουρλάδι* τα μαλλιά της αποπίσω από τ᾽ αυτιά, γιατί η ανησυχία τής τα ᾽χε πετάξει, και έλεγε φιλώντας τα μάτια της θυγατρός της:
3. «Μάτια μου, ψυχή μου, να γένεις καλή, να παντρευτείς, και να βγαίνουμε και να μπαίνουμε και να βλέπουμε τον κόσμο και να καθόμαστε μαζί στο παρεθύρι και να διαβάζουμε τη Θεία Γραφή και τη Χαλιμά».
4. Και αφού την εχάιδεψε και της φίλησε τα μάτια και τα χείλα, την άφησε απάνου στην καθίκλα* λέοντάς της: Να και ένα καθρεφτάκι και κοιτάξου που είσ᾽ όμορφη και μου μοιάζεις.
5. Και η κόρη που δεν ήτανε μαθημένη με τα καλά ησύχασε, και από τη χαρά της εδάκρυσε.
6. Και ιδού μεγάλη ταραχή ποδιών, οπού πάντοτες αύξαινε.
7. Και εσταμάτησε κοιτάζοντας κατά τη θύρα και φουσκώνοντας τα ρουθούνια της.

ζουρλάδι: (το)· η παλαβή, η ανόητη γυναίκα.

καθίκλα: καρέκλα.

8. Και ιδού παρεσιάζουνται ομπρός της οι γυναίκες του Μισολογγιού. Εβάλανε το δεξί τους στα στήθια και επροσκυνήσανε· και εμείνανε σιωπηλές και ακίνητες.
9. «Και έτσι δα, πώς; Τι κάνουμε; Θα παίξουμε; Τι ορίζετε, κυράδες; Εκάμετε ανεβαίνοντας τόση ταραχή με τα συρτοπάπουτσα, που λογιάζω πως ήρθετε να μου δώσετε προσταγές».
10. Και όλες εμείνανε σιωπηλές και ακίνητες· αλλά μία είπε: «Αμ' έχεις δίκιο. Είσαι στην πατρίδα σου και στο σπίτι σου, και εμείς είμαστε ξένες και όλο σπρώξιμο θέλουμε».
11. Και ετότες η γυναίκα της Ζάκυθος την αντίσκοψε και αποκρίθηκε: «Κυρά δασκάλα, όλα τα χάσετε, αλλά από εκείνο που ακούω η γλώσσα σάς έμεινε.
12. »Είμαι στην πατρίδα μου και στο σπίτι μου; Και η αφεντιά σου δεν ήσουνα στην πατρίδα σου και στο σπίτι σου;
13. »Και τι σας έλειπε, και τι κακό είδετε από τον Τούρκο; Δε σας άφηνε φαητά, δούλους, περιβόλια, πλούτια; Και δόξα σοι ο Θεός είχετε περισσότερα από εκείνα που έχω εγώ.
14. »Σας είπα εγώ ίσως να χτυπήστε τον Τούρκο, που ερχόστενε τώρα σε με να μου γυρέψετε και να με βρίσετε;
15. »Ναίσκε! Εβγήκετε όξω να κάμετε παλικαριές. Οι γυναίκες επολεμούσετε (όμορφο πράμα που ήθελ' ήστενε με τουφέκι και με βελέσι·* ή εβάνετε και βρακί;*). Και κάτι εκάμετε στην αρχή, γιατί επήρετε τα άτυχα παλικάρια της Τουρκιάς ξάφνου.
16. »Και πώς εμπόρειε ποτέ του να υποφτευτεί τέτοια προδοσία; Το 'θελε ο Θεός; Δεν ανακατωνόστενε* με δαύτον μέρα και νύχτα;
17. »Τόσο κάνει και εγώ να μπήξω το μαχαίρι μες στο ξημέρωμα στο λαιμό του αντρός μου (που να τονέ πάρει ο διάολος).
18. »Και τώρα που βλέπετε πως πάνε τα πράματά σας κακά, θέλετε να πέσει το βάρος απάνου μου.
19. »Καλή, μα την αλήθεια. Αύριο πέφτει το Μισολόγγι, βάνουνε σε τάξη την Ελλάδα τη ζουρλή οι βασιλιάδες εις τους οποίους έχω όλες μου τες ελπίδες.
20. »Και όσοι μείνουνε από τον ξελοθρεμό έρχονται στη Ζάκυνθο να

βελέσι: μάλλινο υφαντό μεσοφούστανο.
βρακί: παντελόνι.
ανακατωνόστενε (ιδιωμ. τύπος αντί ανακατωνόσαστε): ζούσατε μαζί (με τους Τούρκους).

τους θρέψουμε, και με την κοιλιά γιομάτη μας βρίζουνε».

21. Λέοντας εσιώπησε ολίγο κοιτάζοντας μες στα μάτια τες γυναίκες του Μισολογγιού.
22. «Και έτσι ξέρω και μιλώ και εγώ, ναι ή όχι; Και τώρα δα τι ακαρτερείτε; Ευρήκετε ίσως ευχαρίστηση να με ακούτε να μιλώ;
23. »Εσείς δεν έχετε άλλη δουλειά παρά να ψωμοζητάτε. Και, να πούμε την αλήθεια, στοχάζουμαι πως θε να ᾽ναι μία θαράπαψη για όποιον δεν ντρέπεται.
24. »Αλλά εγώ έχω δουλειά. Ακούστε; έχω δουλειά». Και φωνάζοντας τέτοια δεν ήτανε πλέον το τριπίθαμο μπουρίκι,* αλλά εφάνηκε σωστή.
25. Γιατί ασηκώθηκε με μεγάλο θυμό στην άκρη των ποδιών, και μόλις άγγισε το πάτωμα· και εγκρίλωσε* τα μάτια, και το άβλαφτο μάτι εφάνηκε αλληθώρικο και το αλληθώρικο έσιαξε. Και εγίνηκε σαν την προσωπίδα την ύψινη* οπού χύνουνε οι ζωγράφοι εις τα πρόσωπα των νεκρών για να...
26. Και όποιος την έβλεπε να ξανάρθει στην πρώτη της μορφή έλεγε: Ο διάβολος ίσως την είχε αδράξει, αλλά εμετάνωσε και την άφησε, για το μίσος που έχει του κόσμου.
27. Και η θυγατέρα της κοιτάζοντάς την εφώναξε· και οι δούλοι εξαστόχησαν την πείνα τους, και οι γυναίκες του Μισολογγιού εκατέβηκαν χώρις να κάμουνε ταραχή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να μελετήσετε το ήθος α) των Μεσολογγιτισών, β) των κατοίκων της Ζακύνθου, γ) της «γυναίκας της Ζάκυθος».
2. Με τη *Γυναίκα της Ζάκυθος* ο Σολωμός θέλησε να στιγματίσει τη συμπεριφορά ορισμένων αριστοκρατικών κύκλων της Ζακύνθου. Ποια είναι τα γνωρίσματα και ποια η ιδεολογία αυτών των κύκλων, όπως φανερώνονται από τα λόγια της γυναίκας;
3. Στο κείμενο αφηγητής είναι ένας Διονύσιος ιερομόναχος. Νομίζετε πως αυτό σχετίζεται με το ύφος του κειμένου;
4. Ποια άλλα γνωστά κείμενα θυμίζει το ύφος του Σολωμού στη *Γυναίκα της Ζάκυθος*;

μπουρίκι: μπρίκι του καφέ.
εγκρίλωσε: γούρλωσε.
ύψινη: γύψινη.

Ο Πόρφυρας

Το ποίημα έχει ως αφετηρία ένα περιστατικό που συνέβη στην Κέρκυρα τον Ιούλιο του 1847: Ένας πόρφυρας (καρχαρίας) κατασπάραξε ένα νεαρό Άγγλο στρατιώτη που κολυμπούσε. Ο ποιητής θέλησε να αποδώσει με τον τρόπο του το τραγικό γεγονός. Τελικά το ποίημα έμεινε αποσπασματικό. Για την παρακολούθησή του βασιζόμαστε σε πληροφορίες που μας δίνει ο Πολυλάς. Παρά τις κάποιες δυσκολίες που παρουσιάζει το έργο σε ορισμένα σημεία, η ποιητική έκφραση είναι καθαρή και δείχνει την υψηλή ποιότητα του σολωμικού λόγου.

1

Η Κόλαση πάντ' άγρυπνη σου στήθηκε τριγύρου·
Αλλά δεν έχει δύναμη πάρεξ μακριά και πέρα
Μακριά 'πό την Παράδεισο, και συ σ' εσέ 'χεις μέρος·*
Μέσα στα στήθια σου τ' ακούς, Καλέ, να λαχταρίζει;

2

Κοιτάς του ρόδου τη λαμπρή πρώτη χαρά του ήλιου,
Ναι πρώτη, αλλ' όμως δεύτερη από το πρόσωπό σου! 3

3

«Χιλιάδες άστρα στο λουτρό μ' εμέ να στείλ' η νύχτα!»

4

«Γελάς και συ στα λούλουδα, χάσμα του βράχου μαύρο».

5

«Κοντά 'ναι το χρυσόφτερο και κατά δω γυρμένο,

Απ. 1. Η Κόλαση· γενικά η δύναμη του κακού. Η Παράδεισος: η ψυχή, ο ψυχικός πλούτος του ανθρώπου. Και συ σ' εσέ 'χεις μέρος· κι εσύ έχεις μέσα σου ένα μέρος από τον παράδεισο.

Απ. 3, 4, 5. Τα αποσπάσματα αποδίδονται στον κολυμβητή «εις τη στιγμή οπού λατρεύει τις ομορφιές της φύσης ολίγο πριν απαντήσει το τέρας του πελάγου» (Πολυλάς).

Π᾽ άφησε ξάφνου το κλαδί για του γιαλού την πέτρα,
Και κει γρικά της θάλασσας και τ᾽ ουρανού τα κάλλη,
Και κει τραβά τον ήχο του μ᾽ όλα τα μάγια πόχει.
Γλυκά ᾽δεσε τη θάλασσα και την ερμιά του βράχου, 5
Και τ᾽ άστρο κράζει πάρωρα, και πρέπει να προβάλει
Πουλί πουλάκι, που σκορπάς το θαύμα της φωνής σου,
Ευτυχισμός α δεν είναι το θαύμα της φωνής σου,
Καλό στη γη δεν άνθισε, στον ουρανό, κανένα.
Αλλ᾽ αχ! να δώσω μια πλεξιά, και να ᾽μαι και φθασμένος, 10
Ακόμ᾽, αφρέ μου, να βαστάς, και να ᾽μαι γυρισμένος,
με δύο φιλιά της μάνας μου, με φούχτα γη της γης μου».

6

«Φιλώ τα χέρια μ᾽ και γλυκά το στήθος μ᾽ αγκαλιάζω.
Ανοιχτά πάντα κι άγρυπνα τα μάτια της ψυχής μου.
Ποια πηγή τάχα σε γεννά, χαριτωμένη βρύση;»

7

Φύση, χαμόγελ᾽ άστραψες κι εγίνηκες δική του·
Ελπίδα, τόδεσες το νου μ᾽ όλα τα μάγια πόχεις·
Νιος κόσμος όμορφος παντού χαράς και καλοσύνης.
Γύρου κοιτά να τον ιδεί.....
Κοντά ᾽ναι κει στον νιον ομπρός ο τίγρης του πελάγου. 5
Κι αλιά! μακριά ᾽ναι το σπαθί, μακριά ᾽ναι το τουφέκι!
Αλλ᾽ όπως έσχισ᾽ εύκολα βάθος τρανό κι εβγήκε.
Κι όρμησε.....
Κατά τον κάτασπρο λαιμό που λάμπει ωσάν τον κύκνο,
Κατά το στήθος το πλατύ και το ξανθό κεφάλι, 10
Κατά τη μεγαλόψυχη γλυκιά πνοή της νιότης.
Έτσι κι ο νιος.....
Της φύσης από τς όμορφες και δυνατές αγκάλες,
Οπού τον εγλυκόσφιγγε και του γλυκομιλούσε,–
Κι ευθύς ξυπνά στ᾽ ελεύθερο γυμνό κορμί π᾽ αστράφτει, 15
Την τέχνη του κολυμπιστή μ᾽ αυτήν του πολεμάρχου.

Απ. 6. Και αυτό το απόσπασμα αποδίδεται στον κολυμβητή και εκφράζει στιγμή άκρας ευδαιμονίας. Οι στίχοι είναι μεμονωμένοι.

8

Πριν πάψ' η μεγαλόψυχη πνοή χαρά γεμίζει·
Άστραψε φως κι εγνώρισεν ο νιος τον εαυτό του·
Οι κόσμοι γύρου ν' άνοιγαν κορόνες να του ρίξουν.
.....
Απομεινάρι θαυμαστό ερμιάς και μεγαλείου,
Όμορφε ξένε και καλέ, και στον ανθό της νιότης,
Άμε και δέξου στο γιαλό του δυνατού την κλάψα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής θέλει να συνθέσει σε μια ποιητική μορφή, α) την ομορφιά της φύσης και της ζωής, β) την ομορφιά του νέου και της ψυχής, γ) την αντίθεση σ' αυτή την ομορφιά και την αναίρεσή της, που είναι η βία και ο θάνατος, και δ) την τραγικότητα της μοίρας. Με βάση τις παρατηρήσεις αυτές και τα σχόλια, να ερμηνεύσετε το ποίημα.
2. Να προσέξετε τις αντιθέσεις στο απ. 1 και να αναπτύξετε τη σημασία τους. Υπάρχει αντιστοιχία με τους *Ελεύθερους Πολιορκημένους*; Να αιτιολογήσετε την απάντησή σας.

Γιάννης Αδαμάκος (γεν. 1952), εικόνα για τον **Πόρφυρα**

Διονύσιος Σολωμός

(1798-1857)

Γεννήθηκε στη Ζάκυνθο. Ο πατέρας του Κόντες Νικόλαος Σολωμός ανήκε στην τάξη των ευγενών, ενώ η μητέρα του Αγγελική Νίκλη ήταν γυναίκα του λαού, που εργαζόταν, πριν από το γάμο της, ως υπηρέτρια στο σπίτι του Σολωμού. Το 1808, σε ηλικία 10 ετών, ο Διονύσιος Σολωμός πήγε στην Ιταλία, όπου σπούδασε πρώτα στο Λύκειο της Κρεμόνας και έπειτα Νομικά στο Πανεπιστήμιο της Παβίας. Εκεί γράφει και τα πρώτα ποιήματα σε ιταλική γλώσσα και αρχίζει να γίνεται γνωστός στους ιταλικούς λογοτεχνικούς κύκλους. Το 1818 επιστρέφει στη Ζάκυνθο και αφοσιώνεται στην ελληνική ποίηση και τη δημοτική γλώσσα. Μελετάει το νεοελληνικό ποιητικό λόγο στα έργα της κρητικής λογοτεχνίας, στα δημοτικά μας τραγούδια και στα ποιήματα του Βηλαρά και του Χριστόπουλου και ασκείται γράφοντας λυρικά ποιήματα με θέματα ρομαντικά. Το 1821 ξεσπά η ελληνική επανάσταση που θα σημαδέψει βαθύτατα την ποίησή του. Το 1823 γράφει τον *Ύμνο εις την ελευθερία*, και ένα χρόνο αργότερα την ωδή *Εις το θάνατο του Λορδ Μπάιρον*. Σ' αυτά τα χρόνια ανήκουν και τα πεζά του *Διάλογος* (1824), όπου υποστηρίζει με πολλή θέρμη τη δημοτική γλώσσα, και η *Γυναίκα της Ζάκυθος*, κείμενο με σατιρικό αλλά και οραματικό χαρακτήρα. Το 1828 εγκαταστάθηκε στην Κέρκυρα. Εκεί τα πρώτα χρόνια προσπάθησε να δώσει οριστική μορφή στο ποίημα *Λάμπρος* χωρίς να το ολοκληρώσει. Ένα μεγάλο απόσπασμά του το δημοσιεύει στην *Ιόνιο Ανθολογία*. Το 1833 γράφει τον *Κρητικό*, το πρώτο από τα μεγάλα του έργα, που ανοίγει την περίοδο της ωριμότητάς του. Το ποίημα που θα τον απασχολήσει σε όλη αυτή την περίοδο ως το θάνατό του είναι οι *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, ενώ το 1849 αρχίζει να γράφει παράλληλα τον *Πόρφυρα*. Και τα δύο αυτά έργα επίσης δεν τα ολοκλήρωσε, αλλά έμειναν αποσπασματικά. Στα τελευταία χρόνια της ζωής του ξαναγράφει ποιητικά σχεδιάσματα σε ιταλική γλώσσα, με σκοπό να τα μεταπλάσει στα ελληνικά. Πέθανε στην Κέρκυρα και κηδεύτηκε με μεγάλες τιμές. Τα έργα του εξέδωσε το 1859 ο στενός του φίλος Ιάκωβος Πολυλάς με τίτλο *Τα ευρισκόμενα*. Στο μεταξύ βρέθηκαν και άλλα χειρόγραφά του και τα έργα του ξεναεκδόθηκαν συγκε-

ντρωμένα σε τρεις τόμους από το Λίνο Πολίτη. Ο Διονύσιος Σολωμός είναι κορυφαίος ποιητής. Ο αγώνας του 1821 στάθηκε γι' αυτόν η μεγάλη εμπειρία που αναστάτωσε τον ψυχικό και πνευματικό του κόσμο. Τα οράματα του αγωνιζόμενου γένους προσπάθησε να εκφράσει με την ποίησή του. Αυτός ουσιαστικά συνέχισε τη νεοελληνική ποιητική παράδοση που μετά την άνθηση της κρητικής λογοτεχνίας είχε διακοπεί από την τουρκοκρατία. Γι' αυτούς τους λόγους χαρακτηρίζεται ως ο εθνικός μας ποιητής.

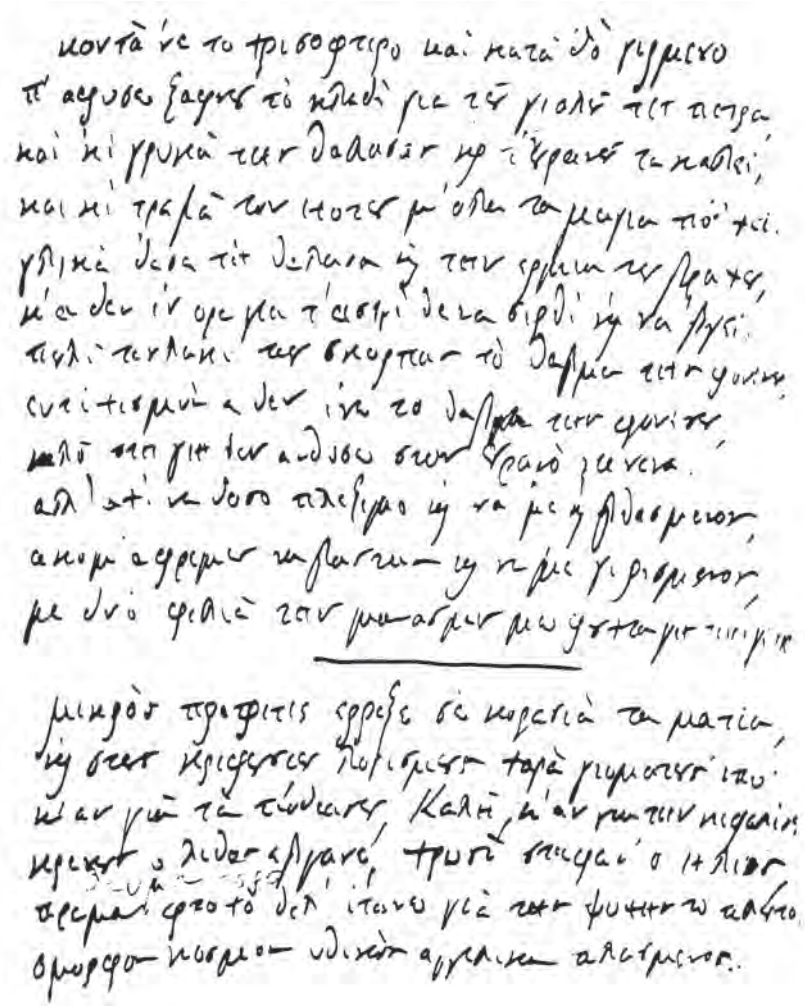

Χειρόγραφο του Διονύσιου Σολωμού.
Το απόσπασμα αρ. 5 του «Πόρφυρα» και το επίγραμμα «Εις Φραγκίσκα Φραΐζερ»

Ιάκωβος Πολυλάς

*Ερασιτέχνης**

Το ποίημα αισθητοποιεί την πλατωνική θεωρία των Ιδεών· κατά τον Πλάτωνα ο αισθητός κόσμος δεν είναι η αληθινή πραγματικότητα. Η αληθινή πραγματικότητα βρίσκεται μόνο στις Ιδέες, που είναι όντα νοητά και υπάρχουν σ' έναν υπερουράνιο κόσμο. Οι Ιδέες είναι προσιτές μόνο με τη νόηση και αποτελούν τα πρότυπα των αισθητών όντων.

Όταν στα βάθη της νυκτός με περιζώνει
άκρα θαλάσσης[1], ουρανού και γης ειρήνη,*
το πνεύμα, οπού στην ταραχήν του κόσμου[2] σβήνει,
σιγά την μυστικήν ζωήν του ανανεώνει·

των πόθων όλων και παθών αγάλι' οι πόνοι
παύουν, καθώς στον νουν απλώνετ' ευφροσύνη,
ο αιθέρας,[3] οπού αρχήθεν η ψυχή μου κλίνει,
ήσυχη ορμή προς κόσμον άλλον με φτερώνει.

ερασιτέχνης: από το ρήμα εράω (=αγαπώ) και τη λέξη τέχνη. Η λέξη έχει τις εξής σημασίες: 1. Αυτός που αγαπάει την τέχνη, ο φιλότεχνος. 2. Αυτός που ασκεί κάποια τέχνη κι επιστήμη όχι ως κύριο επάγγελμα, αλλά ως πάρεργο από ευχαρίστηση.

1. άκρα θαλάσσης... ειρήνη: θυμίζει το στίχο του Σολωμού «άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει» (βλ. *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*, Σχεδ. Β΄, στ. 1).

2. στην ταραχήν του κόσμου: εδώ η ταραχή του κόσμου μπορεί να θεωρηθεί ως η τύρβη των καθημερινών φροντίδων, που δεν αφήνει το πνεύμα να ζήσει τη δική του ζωή.

3. ο αιθέρας: το ανώτατο στρώμα του ουρανού, που, κατά τους αρχαίους Έλληνες φιλοσόφους, φωτίζεται και θερμαίνεται από το φως του ήλιου και των άστρων. Το νόημα των δύο τελευταίων στίχων της δεύτερης στροφής: ο αιθέρας, δηλαδή τα ανώτατα στρώματα του ουρανού, προς τα οποία ανέκαθεν (αρχήθεν) ρέπει η ψυχή μου, μου δίνει τα φτερά, ώστε με ήσυχη ορμή να πάω προς κόσμο άλλον (τον υπερουράνιο, δηλαδή, κόσμο των Ιδεών).

άκρα... ειρήνη: απόλυτη ειρήνη.

Και όσα πνεύματα εδώ στα πλάσματά* τους είδα,
ακαθρέφτιστα εκεί θεωρεί τα η φαντασία,[4]
και όταν θαρρώ πως την χρυσήν πατώ βαθμίδα,

όπου αντηχεί ψηλάθε απέραντη αρμονία,
θαμπή στιγμή την ιλαρή μού παίρνει ελπίδα,
με ουράνιο λάλημα να ειπώ τραγούδια θεία.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να διατυπώσετε με δικά σας λόγια το περιεχόμενο του ποιήματος, αφού λάβετε υπόψη σας και ό,τι αναγράφεται στα σχόλια.
2. Το ποίημα, όπως σημειώνεται και στο εισαγωγικό σημείωμα, αισθητοποιεί τη θεωρία των Ιδεών του Πλάτωνα. Σε παρόμοιες περιπτώσεις, το ποίημα διατρέχει τον κίνδυνο να καταντήσει διανοητικό και ψυχρό κατασκεύασμα, παρ' όλες τις υψηλές ιδέες που εκφράζει. Διαβάζοντάς το όμως διαπιστώνουμε ότι εκφράζει μια έντονα βιωματική και ποιητικά καταξιωμένη πνευματική ανάταση, που χαρακτηρίζει και την επτανησιακή ποίηση. Πώς θα μπορούσαμε να υποστηρίξουμε αυτή την άποψη;

πλάσματα: ομοιώματα, είδωλα.
4. Και όσα... η φαντασία: όσα πνεύματα (ιδέες) είδα εδώ (στον αισθητό κόσμο) στα είδωλά τους (στα πλάσματά τους· εννοεί τα αισθητά όντα), η φαντασία μου τα βλέπει εκεί (στον άλλον κόσμο) όχι σαν μέσα από καθρέφτη, αλλά ακαθρέφτιστα, όπως είναι δηλαδή στην πραγματικότητα.

Ιάκωβος Πολυλάς

(1825-1896)

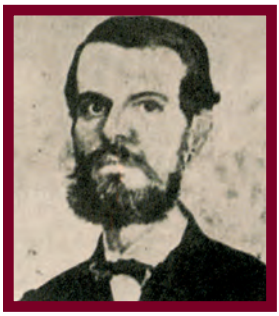

Γεννήθηκε και πέθανε στην Κέρκυρα. Την πνευματική του διαμόρφωση επηρέασε πολύ ο Σολωμός, με τον οποίο συνδέθηκε φιλικά σε νεαρή ηλικία. Αγωνίστηκε θερμά για την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα δημοσιεύοντας σειρά άρθρων κατά της ξενοκρατίας και των ξένων μηχανορραφιών. Μετά την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα ασχολήθηκε με την πολιτική και πολλές φορές εκλέχτηκε βουλευτής. Η ενασχόλησή του όμως με την πολιτική δεν τον απομάκρυνε από τις λογοτεχνικές του ασχολίες, που ήταν ποικίλες (ποίηση, πεζογραφία, μεταφράσεις, κριτικά μελετήματα, διάφορα άρθρα κτλ.). Το 1859, δύο χρόνια μετά το θάνατο του Σολωμού, συγκέντρωσε σ' έναν τόμο *Τα Ευρισκόμενα* του ποιητή. Εκτός όμως από την επιμέλεια, με την οποία συγκέντρωσε και αποκατέστησε διάφορα κατεσπαρμένα σχεδιάσματα του Σολωμού, έδειξε και όλη την κριτική του οξυδέρκεια και ευαισθησία με τα «Προλεγόμενα» που αποτελούν ακόμα και σήμερα την πιο συνθετική ανάλυση του έργου του εθνικού μας ποιητή. Εκδόσεις του έργου του: 1) Ιακώβου Πολυλά *Διηγήματα και Πεζά* με βιογραφική εισαγωγή του Μαρίνου Σιγούρου, εκδ. Γ. Φέξη, 1917, 2) «Πολυλάς: *Άπαντα τα λογοτεχνικά και κριτικά*», επιμ. Γ. Βαλέτας, εκδ. Πηγής, Αθήνα 1950.

Γεράσιμος Μαρκοράς

Πατρική ευτυχία

Όσα εξιστορούνται στο ποίημα τοποθετούνται στη χρονική περίοδο που ακολούθησε την έκπτωση των πρωτοπλάστων από τον Παράδεισο.

Το βράδυ βράδυ από βουνίσια μέρη
κουρασμένος ο Αδάμ γυρνούσε αγάλι,
κι ετήραε* θλιβερά το πρώτο αστέρι,
που αντίκρυ του καθάριο είχε προβάλει.

Των αγγέλων στο νου του αυτό* να φέρει
τ' αγνά δυνήθη αγαπημένα κάλλη,
κι είπε ξυπνώντας του βραδιού τ' αέρι:*
– Πότε θα ιδώ τη θεία τους λάμψη πάλι;

Πλην* όλα τα βαθιά της πίκρας ίχνη
σβηώνται μέσα του ξάφνου, ως κατεβαίνει·
μια ματιά – μία μονάχη ομπρός του ρίχνει,

Και την Εύα θωράει, που, καθισμένη
σε στρώμα χλόης, πρώτη φορά του δείχνει
αφτέρωτο αγγελούδι οπού βυζαίνει.

τηράω: κοιτώ.
αυτό: το αστέρι.
κι είπε... λάμψη πάλι: Το δίστιχο θυμίζει τους στίχους του Σολωμού στην *Ημέρα της Λαμπρής*:

κι από κει κινημένο αργοφυσούσε
τόσο γλυκό στο πρόσωπο τ' αέρι
που λες και λέει μες στης καρδιάς τα φύλλα:
Γλυκιά η ζωή κι ο θάνατος μαυρίλα.

Υποκείμ. του **ξυπνώντας** είναι **τ' αέρι**.
πλην: όμως.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το σκηνικό πλαίσιο των δύο πρώτων στροφών και ποιο το νόημα του τελευταίου στίχου της δεύτερης στροφής;
2. Πώς απεικονίζεται η απαλλαγή του Αδάμ από την πίκρα; Ποια είναι η γήινη χαρά που την αναπληρώνει;
3. Δίνει ο τίτλος του ποιήματος τη βασική του ιδέα;

José de Almada Negreiros (1893-1970), **Μητρότητα**, (1935)
Κέντρο Μοντέρνας Τέχνης Gulbenkian, Λισαβόνα

Γεράσιμος Μαρκοράς

(1826-1911)

Γεννήθηκε στην Κεφαλλονιά και πέθανε στην Κέρκυρα. Αφού σπούδασε νομικά στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας, όπου είχε ως δάσκαλό του και τον Ανδρέα Κάλβο, συνέχισε τις σπουδές του στην Ιταλία. Ύστερα όμως από δύο χρόνια τις διέκοψε για λόγους οικογενειακούς κι επέστρεψε στην Κέρκυρα, όπου έζησε ως το θάνατό του αποτελώντας ένα από τα πιο επίλεκτα μέλη της συντροφιάς του Σολωμού. Ποιητής μικρής πνοής και χαμηλού τόνου, ο Μαρκοράς δε διακρίνεται για πρωτοτυπία στα θέματά του, που στρέφονται κυρίως γύρω από τον έρωτα, το θάνατο και την πατρίδα. Το γνωστό επικολυρικό του ποίημα *Ο όρκος*, αποτελείται από 1216 ομοιοκατάληκτους δεκαπεντασύλλαβους στίχους κι αναφέρεται στην ηρωική αντίσταση του πολιορκημένου Αρκαδιού και την ανατίναξή του κατά την Κρητική Επανάσταση του 1866. Η ποίησή του, που στις καλύτερες στιγμές της αποπνέει αβρότητα και ευγένεια, έκανε ιδιαίτερη εντύπωση στην Αθήνα, όταν το 1890 κυκλοφόρησαν για πρώτη φορά τα *Ποιητικά έργα του*. Χρησίμευσαν, βασικά, ως πηγή που διοχέτευσε τη σολωμική παράδοση στην Αθήνα, η οποία τώρα έχει ωριμάσει για να τη δεχτεί. Το έργο του: Ποίηση: *Ο όρκος* (1875), *Ποιητικά έργα* (1890), *Μικρά ταξίδια* (1899). Το 1950 ο Γ. Βαλέτας εξέδωσε τα *Άπαντα* του ποιητή. Σημαντικό μέρος του έργου του με τον τίτλο *Ποιήματα* εκδόθηκε από το Ίδρυμα Ουράνη (1988) με φιλολογική επιμέλεια Π. Μαστροδημήτρη.

Ανδρέας Λασκαράτος

Προβόδισμα[1]*

... Σύρτε, λοιπόν, σύρτε στίχοι μου. Μπορεί να μην είστε ποίησες, αλλά θέλ' είσθ' ελπίζω κατιτί καλύτερο από ποίησες· θέλ' είσθε, σήμερα κεντιστήρι για το κοιμώμενο ελληνικό πνεύμα, και αύριο μεθαύριο μαρτυρίες του σήμερα...

Σύρτε, στίχοι μου, σύρτε τυπωθείτε
Δεν είναι πουλιό* στον κόσμο αφορεστάδες*
Βουβοί, σβησμένοι, πάν' οι υποκριτάδες
Και σεις μπορείτε τώρα να φανείτε.*
Λεύθεροι στίχοι, ελεύθερα μιλείτε.
Στηλιτέψετε* ολούθε τσι ασχημάδες*
Παρόμοια σε λαϊκούς ή σε παπάδες·
Εμπαίξετ'* τες όπου τες ιδείτε.
Στην Αίγυφτό σας ως και σεις κρυμμένοι,
Άγγελος και σ' εσάς φέρνει την είδηση·
«Ελάτε», σας φωνάζει, «είν' πεθαμένοι
Οι ζητούντες να πνίξουν τη συνείδηση».
Σύρτε, στίχοι μου, εβγήτε παρρησία*
και φωνάξετε: Ζήτω Ελευθερία.

1. Το παραπάνω ποίημα, μαζί με έναν πεζό πρόλογο, προτάσσεται στη συλλογή *Στιχουργήματα διάφορα* (1872) που εξέδωσε ο ποιητής, όταν είχαν κοπάσει πια οι διώξεις εναντίον του εξαιτίας του αφορισμού.
προβόδισμα: κατευόδιο, προπομπή.
πουλιό: (επίρρ.) πλέον, πιο.
αφορεστάδες: εννοεί το δεσπότη και τη Σύνοδο που τον είχαν αφορίσει.
φανείτε: δημοσιευθείτε.
στηλιτεύω: στιγματίζω δημόσια, κατακρίνω με δριμύτητα.
ασχημάδες: ηθικές ασχήμιες, διαφθορά.
εμπαίζω: ειρωνεύομαι, κοροϊδεύω.
παρρησία: θάρρος, ελευθερία εκφράσεως.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιον θεωρεί σκοπό της σατιρικής ποίησης ο Λασκαράτος;
2. Να σχολιάσετε την άποψη που διατυπώνει ο ποιητής στο πεζό απόσπασμα για την αξία αυτής της ποίησης.
3, Τι εμπόδιζε το Λασκαράτο να εκφραστεί ελεύθερα;

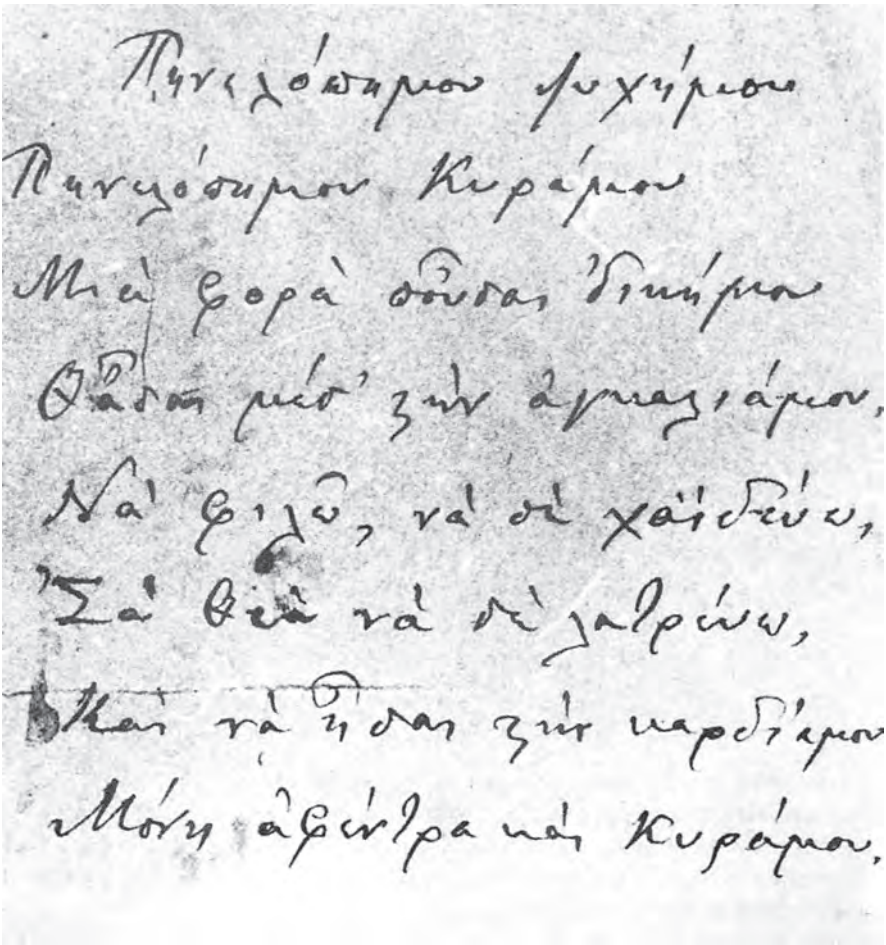

Χειρόγραφο Α. Λασκαράτου (Συλλογή Μ. Χαριτάτου)

Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς

[απόσπασμα]

Στο παραπάνω βιβλίο που εκδόθηκε το 1856 ο συγγραφέας παρουσιάζει τα κοινωνικά ήθη της πατρίδας του και προτείνει μεταρρυθμίσεις τολμηρές για την εποχή του. Οι σκέψεις του είναι διατυπωμένες σε άρθρα που αναφέρονται στην οικογένεια, τη θρησκεία και την πολιτική. Οι αντίπαλοί του έπεισαν το δεσπότη της Κεφαλλονιάς να τον αφορίσει.

Η ΠΡΟΙΚΑ

Τίποτις πουλιό* ενάρετο από τες θυσίες ενός γονή, για να πανδρέψει τη θυγατέρα του· μα κάθε αρετή έχει και τα όριά της, περασμένα* τα οποία η αρετή εκείνη χάνει το χαρακτήρα της, και βαθμηδόν προχωρώντας γένεται έγκλημα. Ο Κεφαλονίτης εις τες θυσίες οπού κάνει για να παντρέψει τη θυγατέρα του προσθέτει και τη θυσία της θυγατέρας του· επειδή θυσιάζει τη θυγατέρα του την ίδια εις την απόφαση τού να την υπανδρέψει!

Το προικιό είναι η αιτία της θυσίας. Ένα προικιό είναι απαραίτητο, ένα προικιό πρέπει να υπάρξει, επειδή τούτο είν' εκείνο που στην Κεφαλονιά κάνει τον κύριο σκοπό* του γάμου· οι γονείς ως επί το πλείστον δεν ημπορούνε ναν το δώσουνε χωρίς μεγάλες θυσίες. Βαλμένοι ανάμεσα στο Πρέπει και την αδυναμίαν της εκτελέσεως, νομίζουνε ναν τους είναι συγχωρημένο ν' απανωτιάσουνε* το προικιό, λείποντες από τα χρέη τους* τα πλέον ιερά με τες θυγατέρες τους.

Έτσι, ο γονής αρνείται κάθε έξοδο δια την ανατροφήν της κόρης του· κάθε έξοδο δια την ψυχαγωγίαν της· κάθε έξοδο δια την ευπρέπειαν των φορεμάτων της. Η θροφή της είναι από τες φθηνότερες· και ο γιατρός δεν έρχεται ποτέ στην αρχή της αρρώστιας της!... Μα δε φθάνει· ετούτη έχει

πουλιό: περισσότερο, πια.
περασμένα: περιορισμένα.
κάνει τον κύριο σκοπό: θεωρείται κύριος σκοπός.
απανωτιάζω: τοποθετώ απανωτά, στιβάζω.
λείποντες από τα χρέη τους: παραλείποντας τις υποχρεώσεις τους.

χρέος να δουλέψει το σπίτι!... και ο γονής οικονομάει κι εδώθε το έξοδο της δούλας, κάνοντας δούλα τη θυγατέρα του, δια να προσθέσει στο προικιό της και τούτηνε την οικονομία!

Οι ελεεινές τούτες οικονομίες, οι οποίες δια να γενούνε τάλαρα εξουπήξανε* τες ψυχικές δύναμες του παιδιού μας, μαζώνουνται όμως εις το ύστερο, και κάνουν' ένα ποσόν, αρκετό να κινήσει την κερδοσκοπία ενός γαμπρού. Ο γαμπρός μας έρχεται τότε και παίρνει τα αργύρια εκείνα, τιμή* της ψυχοχτονίας οπού ο γονής έκαμε εις τη θυγατέρα του, και τα οποία παρασταίνουνε στο γαμπρό την αξία της ανθρωπιάς οπού ήθελ' έχει η γυναίκα του, αν ήθελε ξοδευθούνε σ' εδαύτη!

Έτσι, το θηλυκό τούτο το αδικημένο ξαναρχίζει ως και στο σπίτι του ανδρός της την παλιά της τέχνη, και βάνεται κι εκεί να κάμει τη δούλα!..

Προς τι λοιπόν η παντρειά της; Προς τι οι τόσες θυσίες; Προς τι η απανθρωπία των γονέων;

«Ναι, ήθελε μου πούνε οι γονείς, αλλ' αν δεν κάμομε έτσι, οι θυγατέρες μας, μένουν ανύπανδρες· επειδή ο μόνος όρος οπού μας βάνουνε οι γαμπροί είναι τα χρήματα, και όποια δεν έχει χρήματα δεν 'πανδρεύεται.

Όταν ήθελε ανασταίνομε* γουρούνια για πούλημα, ήθελ' είναι λογικό το φοβέρισμα και ο φόβος. Ο πουλητής, τω όντι, πρέπει να κοιτάει την ευχαρίστηση του αγοραστή. Και τότες, αν ο αγοραστής ήθελ' έχει χρεία για γουρούνια παχιά, παχιά έπρεπε να 'ναι τα γουρούνια μας· αν ήθελε τα χρειάζεται μεγάλα, μεγάλα· και αν, για μία περίσταση εξαιρετική, ήθελε τα χρειάζεται στραβά και κουτσά, τα γουρούνια μας έπρεπε να 'ναι στραβά και κουτσά. Πραγματικώς, η αρρώστια του σκοτιού* δίνει περσότερη τιμή εις τες χήνες· και όποιος έχει χήνες για πούλημα κάνει καλά ναν τους προμηθεύει την αρρώστια εκείνη· το ευνούχισμα περσότερη τιμή στους κοκόρους· και όσοι ανασταίνουνε κοκόρους για δόσιμο* κάνουν καλά ναν τους καπονίζουνε,* κτλ. Τέτοια είναι η φύση και οι όροι του εμπορίου.

Αλλ' όταν πρόκειται δια τα παιδιά μας, το πράμα αλλάζει. Τα παιδιά μας δεν πρέπει ναν τα μεταχειριζόμασθε ως πράγματα εμπορεύσιμα. Εμείς δεν πρέπει ν' ανασταίνομε τα παιδιά μας για το κόμοδο* ενός τρί-

εζουπήξανε: έλιωσαν, εξάντλησαν.
τιμή: το αντίτιμο.
όταν ήθελε ανασταίνομε: αν θα μεγαλώναμε.
σκότι, το: συκώτι.
δόσιμο: πούλημα.
καπονίζω (από το καπόνι): ευνουχίζω κόκορα για πάχυνση.
κόμοδο: (λ. ιταλ.) άνεση, ευκολία.

του. Εμείς πρέπει ν' ανασταίνομε τα παιδιά μας για τον εαυτό τους. Ο γάμος είναι βέβαια ένα από τα συμβάντα τα πλέον αξιοσημείωτα, ίσως κιόλας το πλέον αξιοσημείωτο της ζωής τους· ακολούθως πρέπει πάντα να 'χομε κατά νουν ως και τούτο στην ανατροφή που τους δίνουμε· λέω ακόμη περσότερο, λέω ότι πρέπει ναν τα αναθρέφομε διά τον γάμον· αλλά καθόσον* ο γάμος ημπορεί ναν τα ωφελήσει· καθόσον ο γάμος ημπορεί να καλυτερέψει ακόμη περσότερο την καλή θέση εις την οποία χρεωστούμε ναν τα βάλομε, διαμέσου μιας ανατροφής όσο 'μπορούμε καλύτερης.

Και όμως δεν κάνουμ' έτσι. Εμείς εξεναντίας θυσιάζουμε την ανατροφή, δηλαδή την ανθρωπιά των παιδιώνε μας, εις την ιδέα της υπανδρείας τους!...

Εμείς χτηνοποιούμε το παιδί μας, για να σωρέψομε τάλαρα, ναν τα δώσομε, μαζί με το παιδί μας το χτηνοποιημένο, εις όποιονε θέλει ναν τα πάρει και τα δύο!...

Θυσιάζοντες την ανθρωπιά στην ιδέα του γάμου, θυσιάζουμε εκείνο που δε δίνει καιρό, σ' εκείνο που δίνει καιρό· εκείνο που αν δεν το κάμομ' εμείς δε γένεται, εις άλλο που 'μπορεί να γένει και χωρίς εμάς. Θυσιάζουμε το βέβαιο εις το αβέβαιο· το κύριον εις το εξαρτούμενο. Θυσιάζουμε τέλος πάντων το παιδί μας και τη συνείδησή μας εις την χτηνώδη φιλαργυρία ενός κερδοσκόπου αγνώστου!... και όλο τούτο γιατί; Γιατί έτσι εσυνηθίστηκε!...

Έτσι εσυνηθίστηκε!... Μα κάποτε οι συνήθειες έχουνε μιαν αιτία, και στην περίστασή μας αιτία είναι η καμία συμπάθεια μεταξύ θηλυκών και γονέων! Ένα θηλυκό παιδί ήθελε προτιμήσει να πεθάνει καλύτερα παρά να μείνει να περάσει τη ζωή του με τους γονέους του!... Ένας πατέρας, μία μάνα, ήθελε προτιμηθούνε κάθε άλλο δυστύχημα παρά ναν τους μείνει ένα θηλυκό στο σπίτι!...

Και γιατί πάλε τούτο;

Επειδή ένας κύκλος φαύλος προλήψεων κάνει το σύστημα των οικογενειών μας. Ο γονής, για να πανδρέψει τη θυγατέρα του, νομίζει ναν του είναι συγχωρημένο* να 'βγάλει το προικιό της έως μέσα από τα σπλάγχνα της. Ενώ το θηλυκό εκείνο το τυραννεμένο, το κακοβλεμμένο, το υβρισμένο, δεν βλέπει άλλο μέσο ελευθερώσεως από τη σκλαβιά του παρά το γάμο!... Έτσι, η τυραννία γένεται αιτία της απαιτήσεως της υπανδρείας, ενώ η απαίτηση τούτη γένεται πάλιν αιτία της τυραννίας!...

καθόσον: εφόσον, αν. **του είναι συγχωρημένο:** του επιτρέπεται.

Εγώ πιστεύω ότι, αν εμεταχειριζόμεθα τες θυγατέρες μας με περσότερην αγάπη, το σπίτι μας ήθελε πάψει να είναι ωθηστικό* για δαύτες. Τότες με το πνεύμα τους αναπτυγμένο καλύτερα, ήθελ' έχουνε γνώριση* και πείρα του κόσμου, κι ερχόμενη η ώρα της υπανδρείας τους, ήθελ' έχουν υπομονή και γνώση διά να διαλέξουν το σύντροφό τους. Ήθελε δεχτούν εκείνον, οπού ήθελε κρίνουνε κατάλληλον να κάμει την ευδαιμονίαν τους, και ήθελε απορρίψουνε τον κερδοσκόπο που δεν ήθελε βλέπει σ' εδαύτες παρά το προικιό τους...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς παρουσιάζει ο Λασκαράτος τη ζωή της γυναίκας στο πατρικό και στο συζυγικό σπίτι;
2. Πώς κρίνει την αγωγή των κοριτσιών και τι προτείνει για τη βελτίωσή της;
3. Νομίζετε ότι οι απόψεις του Λασκαράτου έχουν κάτι να πουν στην εποχή μας;

Σπάνιο κέντημα από νυφικό μαξιλάρι
(Λευκάδα 17ος -18ος αι.)
Μουσείο Μπενάκη

Ανδρέας Λασκαράτος

(1811-1900)

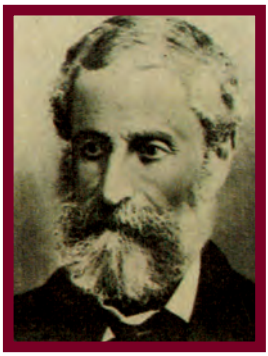

Γεννήθηκε στο Ληξούρι. Στην Κέρκυρα, όπου παρακολούθησε μαθήματα στην Ιόνιο Ακαδημία, είχε δάσκαλο τον Κάλβο. Γνώρισε επίσης το Σολωμό. Σπούδασε νομικά στην Ιταλία και Γαλλία και διορίστηκε ειρηνοδίκης στην πατρίδα του. Μετά τον αφορισμό για το βιβλίο του *Τα Μυστήρια της Κεφαλονιάς* (1856) αντιμετώπισε πολλούς εξευτελισμούς και ταπεινώσεις και αναγκάστηκε να καταφύγει στη Ζάκυνθο και από εκεί στο Λονδίνο. Οι κατατρεγμοί του τελείωσαν, όταν ένα χρόνο πριν από το θάνατό του με τη μεσολάβηση ενός φωτισμένου και φιλελεύθερου δεσπότη λύθηκε ο αφορισμός του. Έργα του: Ι. Ποιήματα: *Ληξούρι εις τους 1836, Στιχουργήματα διάφορα*, (1872). ΙΙ. Πεζά: *Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς* (1856), *Ιδού ο άνθρωπος* (1886), *Άπαντα*, (3 τόμοι, 1959).

Λορέντζος Μαβίλης

Λήθη

Ο Κωστής Παλαμάς στον πρόλογο της ποιητικής συλλογής *Δεκατετράστιχα* έγραψε για την ποίηση του Μαβίλη: «Ανταμώνονται στα ωραιότερα σονέτα μια επιμελημένη και στα ελάχιστα φροντίδα με μια θερμότατη στη σύλληψη πνοή για να δείξουν, ακόμα μια φορά, πως τεχνική δεξιοσύνη και καθαρή ποίηση ένα είναι».

Καλότυχοι οι νεκροί που λησμονάνε
την πίκρια της ζωής. Όντας βυθίσει*
ο ήλιος και το σούρουπο ακλουθήσει,
μην τους κλαις, ο καημός σου όσος και να ’ναι.

Τέτοιαν ώρα οι ψυχές διψούν και πάνε
στης λησμονιάς την κρουσταλλένια βρύση·*
μα βούρκος το νεράκι θα μαυρίσει,
α* στάξει γι’ αυτές δάκρυ όθε* αγαπάνε.

Κι αν πιουν θολό νερό ξαναθυμούνται,
διαβαίνοντας λιβάδια από ασφοδίλι·*
πόνους παλιούς, που μέσα τους κοιμούνται.

Α δε μπορείς παρά να κλαις το δείλι,
τους ζωντανούς τα μάτια σου ας θρηνήσουν:
θέλουν – μα δε βολεί να λησμονήσουν.

όντας βυθίσει: όταν βυθιστεί, όταν δύσει.
στης λησμονιάς... βρύση: σύμφωνα με τις λαϊκές δοξασίες οι νεκροί πίνουν το νερό της λησμονιάς και ξεχνούν όλα τα επίγεια.
α: αν.
όθε: απ’ αυτούς που...
λιβάδια από ασφοδίλι: η εικόνα αναφέρεται στον «ασφοδελό λειμώνα» (=λιβάδι από ασφοδίλια), χώρο του Άδη, όπου, κατά τους αρχαίους Έλληνες, περιφέρονταν μόνιμα ή ησύχαζαν οι ψυχές των ηρώων.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το κύριο νόημα του ποιήματος (να συσχετίσετε τον πρώτο και τον τελευταίο στίχο).
2. Μπορεί να συσχετιστεί το νόημα αυτό με τις αντιλήψεις του Σοπενχάουερ; (Κοιτάξτε και το βιογραφικό σημείωμα).
3. Το ποίημα ξεκινάει από ορισμένες φιλοσοφικές αντιλήψεις. Πώς κατορθώνει ο ποιητής να δώσει σ' αυτές ποιητική έκφραση;

Eugène Delacroix (Ντελακρουά) (1798-1863),
Δύση (1849) Städelmuseum, Φρανκφούρτη

*Μούχρωμα**

Ο τίτλος του ποιήματος λειτουργεί σε δύο επίπεδα· το ένα, το κυριολεκτικό, αναφέρεται στον φυσικό και ατμοσφαιρικό διάκοσμο: κυριαρχεί το λυκόφως, κάτι ανάμεσα στο φως και στο σκοτάδι· το δεύτερο, το μεταφορικό, τοποθετεί αυτή την ατμόσφαιρα στις καρδιές των ανθρώπων. Η φύση, δηλαδή, και οι καρδιές των ανθρώπων παρουσιάζονται σε μια απόλυτη συστοιχία.

Φυσάει τ᾽ αεράκι μ᾽ ανάλαφρη φόρα
και τες τριανταφυλλιές αργά σαλεύει·
στες καρδιές και στην πλάση βασιλεύει
ρόδινο σούρουπο, ώρα μυροφόρα,

χρυσή θυμητικών ονείρων ώρα,
που η ψυχή τη γαλήνη προμαντεύει,
την αιώνια γαλήνη, και αγναντεύει
σα για στερνή φορά κάθε της γνώρα*

αξέχαστη· ξανθές κρινοτραχήλες
αγάπες, γαλανά βασιλεμένα
μάτια ογρά* και φιλιά και ανατριχίλες

και δάκρυα· πλάνα δώρα ζηλεμένα
της ζήσης, που αχνοσβιέται και τελειώνει
σαν το θαμπό γιουλί* που ολοένα λιώνει.

μούχρωμα: λυκόφως, σούρουπο.
γνώρα: γνωριμία, εμπειρία.
ογρά: υγρά.
γιουλί: μενεξελί χρώμα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με τι παρομοιάζει τη ζωή ο ποιητής; Πώς βλέπει τη μεταθανάτια ζωή της ψυχής (να επισημάνετε τους στίχους).
2. Γιατί αυτά που θυμάται η ψυχή αποκαλούνται «πλάνα δώρα ζηλεμένα της ζήσης»;
3. Ο ποιητής κατορθώνει να παρουσιάσει αφηρημένες φιλοσοφικές θεωρίες ως γνήσιες βιωματικές καταστάσεις. Βασισμένοι και σε όσα γράφονται στο εισαγωγικό σημείωμα ν' απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:
   α) Πώς δίνεται αυτή η μετέωρη κατάσταση, που κυριαρχεί σ' όλο το ποίημα και παίζει ανάμεσα σε μια απόλυτη συστοιχία της φύσης (χρωματικά κυρίως) και της εσωτερικής ζωής της ψυχής; (να επισημάνετε με ποιες λέξεις αποδίδονται οι διάφορες καταστάσεις, αλλά και με ποια άλλα μέσα, που έχουν σχέση με το μέτρο, την ομοιοκαταληξία κτλ.).
   β) Πώς εικονίζεται η αναδρομή της ψυχής στο παρελθόν;

Adam Elsheimer (Ελσχάιμερ) (1578-1610),
Φυγή στην Αίγυπτο (λεπτομέρεια, 1605) Παλιά Πινακοθήκη, Μόναχο

Λορέντζος Μαβίλης

(1860 - 1912)

Γεννήθηκε στην Ιθάκη από γονείς Κερκυραίους. Μεγάλωσε και συμπλήρωσε τις εγκύκλιες σπουδές του στην Κέρκυρα, όπου συνδέθηκε με τον Πολυλά, που τον μύησε στην ποίηση του Σολωμού και του ενστάλαξε το σεβασμό στην τέχνη, την αγάπη στην ποίηση και την αφοσίωση στην ιδέα της πατρίδας. Στο Πανεπιστήμιο των Αθηνών φοίτησε ένα μόνο χρόνο. Κατόπιν πήγε στη Γερμανία, όπου παρέμεινε, με μικρές διακοπές, ως το 1890. Εκεί φοίτησε σε διάφορα Πανεπιστήμια και στο τέλος πήρε δίπλωμα φιλοσοφίας. Μετά το 1890 επέστρεψε στην Ελλάδα και πήρε μέρος στην επανάσταση της Κρήτης (1896), στον πόλεμο του 1897 (κατατάχτηκε σε ανταρτικό σώμα) και στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1912. Κατατάχτηκε ως εθελοντής στο σώμα των Γαριβαλδινών και σκοτώθηκε στη μάχη του Δρίσκου (έξω από τα Γιάννενα) στις 28/11/1912. Πριν από το θάνατό του είχε εκλεγεί βουλευτής κι υποστήριξε με πάθος τη δημοτική γλώσσα. Τα σονέτα του είναι δουλεμένα άψογα. Κύρια χαρακτηριστικά τους είναι τα εξής: γλώσσα μεστή, στίχος επίμονα λεπτουργημένος, ομοιοκαταληξία πλούσια. Η απαισιοδοξία του, που ήταν αποτέλεσμα των επιδράσεων της φιλοσοφίας του Σοπενχάουερ και της ινδικής, δεν μπόρεσε να μαράνει τη θέρμη και τη δροσιά της ποίησής του. Έχει επηρεαστεί επίσης από τους Γάλλους Παρνασσιστές, που κατά την εποχή της νεότητάς του είχαν καλλιεργήσει πολύ το σονέτο. Το έργο του: *Τα έργα του Λορέντζου Μαβίλη*, Αλεξάνδρεια (1915, 1922), *Τα σονέτα* εισαγωγή-σχόλια Γερ. Σπαταλά, Αθήνα (1935, 1949), *Τα ποιήματα*, εκδ. Ιδρύματος Ουράνη, φιλολογική επιμ. Γ. Αλισανδράτου, Αθήνα (1990).

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης

Φωτεινός

Ο *Φωτεινός* είναι το πιο ώριμο έργο του Βαλαωρίτη, που ο θάνατος δεν τον άφησε να το ολοκληρώσει. Η υπόθεσή του βασίζεται σε ένα επεισόδιο που συνέβη στη φραγκοκρατούμενη Λευκάδα το 1357. Ο Φωτεινός, εβδομηντάρης αγρότης και παλιός οπλαρχηγός, πετροβολάει και χτυπάει τα σκυλιά του αυθέντη Γρατιανού Τζώρτζη, γιατί του χαλάνε τα σπαρτά. Για την πράξη του αυτή συλλαμβάνεται, δέρνεται και εξευτελίζεται. Το εθνικό φιλότιμο του γέρου πληγώνεται, γι' αυτό και αγανακτισμένος καταφεύγει στο βουνό, για να ετοιμάσει επανάσταση και να εκδικηθεί τον ξένο δυνάστη.

Το ποίημα αποτελείται από τρία άσματα – το απόσπασμα που ακολουθεί ανήκει στο πρώτο – και τονίζει την ασυμβίβαστη πάλη του ελληνισμού εναντίον της ξένης κυριαρχίας.

Ολόρθος μένει ο γέροντας, θολός,* στο πάτημά του,
και καρτερεί το σίφουνα που μούγκριζ' εμπροστά του.
Κάτασπρο το κεφάλι του, πυκνό, μακρύ το γένι
στα λιοκαμένα στήθια του αφράτο κατεβαίνει
σαν ανθισμένη αγράμπελη που πέφτει από κοτρόνι·
του χρόνου τ' άσπλαχνο γενί* και της σκλαβιάς οι πόνοι
το μέτωπό του αυλάκωσαν, του το 'χαν κατακόψει·
ο ήλιος του φθινόπωρου του ρόδιζε την όψη,
ετύλωνε* τη φλέβα του, του πύρωνε τα χείλη,
σαν κάποιος να ξεφτίλιζε, ν' άναβε το καντήλι
της συντριμμένης του ζωής, κι έριχνε στην καρδιά του
της νιότης όλον το θυμό και τα παλιά όνειρά του.

θολός: ταραγμένος.
γενί: υνί.
τυλώνω: φουσκώνω.

Ξένος ζυγός δεν έγειρε του Φωτεινού την πλάτη.
Γι' αυτόν, για τους συντρόφους του, τα Σταυρωτά κι η Ελάτη*
ήσαν λημέρα απάτητα, κι εκείθε ροβολούσαν
και καθ' εχτρό που φύτρωνε, τη νύχτα επελεκούσαν.
Το ρέμα του Σαρακηνού, τ' άγριο Δημοσάρι,*
χίλιες φορές τα χόρτασε με φράγκικο κουφάρι,
κι ήταν σωρός τα κόκαλα που στην Κουφή Λαγκάδα
και στη Νεράιδα ασπρίζανε γυμνά στην πρασινάδα.
Μόνος ακόμ' απόμενε. Το Γήταυρο,* τον Πάλα,
το Διγενή, το Ρουπακιά, τους έφαγε η κρεμάλα·
κι άλλους εσύντριψε ο τροχός... Μια μέρα, στο χορτάρι,
μ' έναν παλιόν παλικαρά, το γέρο το Θειοχάρη,
έτρωγαν ένα λιάνωμα·* και ρώτησε την πλάτη*.
Κανείς ποτέ δεν έμαθε τι ξάνοιξε το μάτι
πάνου σ' αυτό το κόκαλο, κι ευθύς του λέει: «Πατέρα,
μου δίνεις την Αργύρω σου;» (Την είχε θυγατέρα
ο προεστός, μονάκριβη και πολυγυρεμένη).
«Να 'ναι, παιδί μου, ώρα καλή και τρισευλογημένη!»
και το 'δωσε το χέρι του και την ευχή του ο γέρος.
Από τα τότε ημέρεψε. Είχεν αρχίσει ο θέρος,
και ζήλεψε χερόβολα κι αθεμωνιές κι αλώνι.
Είδε οι καιροί που 'σαν κακοί, φαρμακεμέν' οι χρόνοι,
ολόγυρα του συγνεφιά... Χίλιων λογιών θερία
εξέσχιζαν το γένος του, και παντοχή καμία.
Συντρίμματα και χαλασμοί... Γάβρα παντού και λύσσα!*
Κανένα γλυκοχάραμα· νύχτα, σκοτάδι, πίσσα.
Αρνήθηκε την κλεφτουριά, τα φλογερά όνειρά της,
κι έγινε ζευγολάτης.

Σταυρωτά, Ελάτη: τα δυο ψηλότερα βουνά της Λευκάδας.
Σαρακηνός, Δημοσάρι: χείμαρροι που διατρέχουν απότομες χαράδρες της Λευκάδας.
Γήταυρος κλπ.: ονόματα κλεφταρματωλών.
λιάνωμα: μικρό σφάγιο.
ρώτησε την πλάτη: τρόπος λαϊκής μαντείας.
γάβρα και λύσσα: κατάσταση ανυπόφορη.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με βάση το κείμενο να δώσετε την εξωτερική μορφή και το χαρακτηρισμό του Φωτεινού υπογραμμίζοντας τις αντίστοιχες φράσεις.
2. Να σχολιάσετε τους στίχους: του χρόνου... κατακόψει (6-7)· του πύρωνε τα χείλη (9)· και καθ' εχτρό... επελεκούσαν (16).
3. Να τοποθετήσετε το απόσπασμα στην οικονομία του έργου.

Γιώργος Ρήγας (γεν. 1921), **Στο Αλώνι**

Αριστοτέλης Βαλαωρίτης

(1824-1879)

Γεννήθηκε στη Μαδουρή της Λευκάδας, όπου και πέθανε. Σπούδασε φιλολογία στην Ιόνιο Ακαδημία της Κέρκυρας και συνέχισε τις σπουδές του στην Ιταλία, Ελβετία και Γαλλία. Ασχολήθηκε με την πολιτική και εργάστηκε για την ένωση της Επτανήσου με την Ελλάδα. Ο πατριωτισμός κυριαρχεί σ' ολόκληρο το έργο του. Τα θέματά του τα εμπνεύστηκε κυρίως από την Επανάσταση του '21 και τους αγώνες των αρματωλών και κλεφτών. Έχει επηρεαστεί από το δημοτικό τραγούδι, καθώς επίσης κι από το ρομαντισμό, γι' αυτό και δεν μπόρεσε να απαλλαγεί από τη μεγαλοστομία και το ρητορισμό. Κυριότερα έργα του: *Η Κυρά Φροσύνη* (1859), *Αθανάσιος Διάκος* (1867), *Φωτεινός* (1879) κ.ά. Εκδόσεις: *Τα Άπαντα*, (1955), *Φωτεινός*, επιμέλεια Γ. Π. Σαββίδης (1970), *Ο αρματολός της λύρας*, έκδοση Εταιρείας Λευκαδικών Μελετών (1975).

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

ΠΟΙΗΜΑΤΑ

ΜΝΗΜΟΣΥΝΑ - ΚΥΡΑ ΦΡΟΣΥΝΗ - ΑΘΑΝΑΣΗΣ ΔΙΑΚΟΣ

ΒΑΛΑΩΡΙΤΟΥ

ΟΥΔΕΙΣ ΑΛΛΟΣ

ΑΙ ΑΙΑΣΚΕΔΑΣΕΙΣ

Σελίδα περιοδικού

οι Φαναριώτες και η Ρομαντική σχολή των Αθηνών

(1830 - 1880)

Αλέξανδρος Σούτσος

Γεώργιος Ζαλοκώστας

Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

Σπυρίδων Βασιλειάδης

Γρηγόριος Παλαιολόγος

Ιάκωβος Πιτσιπίος

Δημήτριος Βικέλας

Εμμανουήλ Ροΐδης

Άγγελος Βλάχος

ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΚΑΙ Η ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1830-1880)

Όταν στα αγγλοκρατούμενα Επτάνησα η ποίηση φτάνει σε θαυμάσια επιτεύγματα με το Σολωμό, στην ηπειρωτική Ελλάδα το πρώτο νεοελληνικό κράτος αγωνίζεται να συγκροτηθεί διοικητικά, οικονομικά και πνευματικά. Στην πρώτη του πρωτεύουσα, το Ναύπλιο, και από το 1833 στην Αθήνα, δημιουργείται μια έντονη λογοτεχνική κίνηση, στην οποία παίζουν το σημαντικότερο ρόλο οι Έλληνες λόγιοι που κατέβηκαν στην Ελλάδα από την Κων/λη και τις παραδουνάβιες Ηγεμονίες, γνωστοί ως Φαναριώτες. Αυτοί αποτέλεσαν τον πυρήνα της Αθηναϊκής Σχολής, που είναι η πρώτη λογοτεχνική σχολή του απελευθερωμένου Ελληνισμού και καλύπτει την πρώτη πεντηκονταετία, από το 1830 ως το 1880.

Οι Φαναριώτες είχαν γαλλική παιδεία και εισάγουν στην ελληνική λογοτεχνία τη λόγια γλώσσα (καθαρεύουσα) και το ρομαντισμό, που αυτή την εποχή επικρατεί στη Γαλλία (Λαμαρτίνος, Ουγκό, Βινύ, Μυσέ κ.ά.), αλλά και γενικότερα στην ευρωπαϊκή λογοτεχνία. Ο ρομαντισμός ήταν ένα ευρύτερο πνευματικό φαινόμενο που κυριάρχησε στην Ευρώπη το 19ο αι. Χαρακτηρίζεται κυρίως από τη στροφή προς την αδέσμευτη φαντασία και το συναίσθημα, καθώς και από την επιστροφή στη φύση και στο παρελθόν. Στο χώρο της λογοτεχνίας ο ρομαντισμός χαρακτηρίζεται επίσης από την ελευθερία στη μορφή, σε αντίθεση προς τον κλασικισμό, που διέπεται από αυστηρούς μορφολογικούς κανόνες και ισορροπία λόγου και αισθήματος.

Στην Ελλάδα ο ρομαντισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος, καθώς η μίζερη πραγματικότητα του μικρού κρατιδίου (μόλις έφθανε ως την Όθρη) με τα οξύτατα κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προβλήματα, ευνοούσε τη φυγή στους χώρους της φαντασίας ή δημιουργούσε καταθλιπτικές ψυχικές καταστάσεις.

Ο ελληνικός ρομαντισμός της Αθηναϊκής Σχολής διαμορφώνει τα εξής χαρακτηριστικά:

α) στροφή προς το ένδοξο παρελθόν (το αρχαίο και το πρόσφατο),

β) χρήση της καθαρεύουσας,

γ) μελαγχολική διάθεση που φτάνει ως την απαισιοδοξία και την έμμονη ιδέα του θανάτου,

δ) χαλαρή έκφραση που μερικές φορές φτάνει ως την προχειρολογία,

ε) ύφος πομπώδες.

Ο ρομαντισμός εισβάλλει στην Αθηναϊκή Σχολή με τον *Οδοιπόρο* (1831), ένα πολύστιχο δραματικό ποίημα του Παναγιώτη Σούτσου (1806-1868) που, παρά τις απιθανότητες και τις υπερβολές του, μερικές φορές παρουσιάζει κάποιες ποιητικές αρετές. Η γλώσσα του ακόμη βρίσκεται κοντά στην ομιλούμενη. Στα κατοπινά του έργα ο Παναγ. Σούτσος εξαρχαΐζει όλο και πιο πολύ τη γλώσσα του, ενώ η ποίησή του γίνεται ακόμα πιο ψυχρή. Παράλληλα εμφανίζεται και ο αδελφός του Αλέξανδρος Σούτσος (*Ο περιπλανώμενος, Τουρκομάχος Ελλάς*)· η ποίησή του συχνά αναφέρεται στην πολιτική επικαιρότητα και παίρνει σατιρικό ή πατριωτικό χαρακτήρα. Οι Σούτσοι ήταν Φαναριώτες. Φαναριώτης και συγγενής τους ήταν και ο Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, αξιόλογη προσωπικότητα με ποικίλη δράση, πολιτική, επιστημονική και λογοτεχνική. Ξεκινάει κι αυτός από το ρομαντισμό και τη δημοτική (*Δήμος και Ελένη*), αλλά στρέφεται προς την αρχαΐζουσα και το νεοκλασικισμό και γράφει ποιήματα που διακρίνονται για την κομψότητα του ύφους. Το πιο χαρακτηριστικό του ποίημα είναι ο *Διονύσου πλους*:

Η έκτασις του αχανούς
Αιγαίου εκοιμάτο
κι έβλεπες δύο ουρανούς,
ο εις ην άνω κυανούς,
γλαυκός ο άλλος κάτω.

Αι διαλείπουσαι πνοαί
του έαρος εφύσων
αμφίβολοι και αραιαί·
μακράν δ᾽ εφαίνοντ᾽ ως σκιαί
αι κορυφαί των νήσων...

...Εις δε την πρώραν απαλώς
εις δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εις τον βραχίον᾽ αμελώς
το σώμα υπεγείρων...

Σύγχρονος με τους παραπάνω είναι ο Γεώργιος Ζαλοκώστας (1805-1858) που γράφει άλλοτε στην καθαρεύουσα και άλλοτε στη δημοτική, όπου κατορθώνει να δώσει μερικά χαριτωμένα και μελωδικά ποιήματα:

Ξυπνώ και μου είπαν έφυγεν η κόρη που αγαπούσα,
και κατεβαίνω στο γιαλό
τη θάλασσα παρακαλώ
την πικροκυματούσα...
(Η αναχώρησίς της)

ή Χαρά της πρώτης μου ζωής, φεγγάρι αγαπημένο
συ δεν πονείς, εγώ πονώ·
γιατί ψηλά στον ουρανό
κρεμιέσαι λυπημένο;
(Εις το φεγγάρι)

Νεότεροι είναι οι ποιητές Θεόδωρος Ορφανίδης (1817-1886), Ιωάννης Καρασούτσας (1824-1879) και Δημοσθένης Βαλαβάνης (1829-1854). Οι δυο τελευταίοι είναι αξιολογότεροι. Ο πρόωρα χαμένος Δημοσθ. Βαλαβάνης μάλιστα, παρά τον πένθιμο χαρακτήρα που έχουν τα ποιήματά του (όπως και του Καρασούτσα), παρουσιάζεται συγκρατημένος σε σύγκριση με τις υπερβολές των άλλων ρομαντικών:

Εις σύρτιν όπου στρώνεται ανύποπτος γαλήνη
το εύθρυπτον ακάτιον του βίου μου προσπλέει,
χειρ άγνωστος την τρόπιδα προς ταύτην διευθύνει
και πεπραγμένη θύελλα ως ζέφυρός μου πνέει...
(Εκείνη)

Ο ρομαντισμός φτάνει στις ακραίες υπερβολές του με τον Δημήτριο Παπαρρηγόπουλο (1843-1873) και τον Σπυρίδωνα Βασιλειάδη (1845-1874). Τα θέματα του πένθους και του θανάτου κυριαρχούν στην ποίησή τους:

Μόνος, καθώς αυτό το φως εις το νεκροταφείον,
φωτίζον πόθων μνήματα και πτώματα ονείρων,

αγνώστου πόνου έρμαιον διέρχομαι τον βίον
τα ράκη σύρων της ζωής, το παρελθόν μου σύρων.

(ΔΗΜ. ΠΑΠΑΡΗΓΟΠΟΥΛΟΣ, *Ο φανός του κοιμητηρίου Αθηνών*)

ή Όταν προβάλλ' εις το βουνόν η συμπαθής Σελήνη
και, ως λυχνία εις ειρκτήν, παρήγορον φως χύνη
ποθώ λαμπρά ερείπια και σκιαυγείς ερήμους
μονήρης να αφήνωμαι εις ρεμβασμούς πενθίμους.
Τι είμαι δεν γνωρίζω
και ως εις σκότη άλυτα σκιά κι εγώ γυρίζω.

(ΣΠ. ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ, *Εικόνες*)

Τελευταίος εκπρόσωπος του ρομαντισμού, που έχει πια παρακμάσει και δεν μπορεί να δώσει τίποτε αξιόλογο, είναι ο Αχιλλέας Παράσχος (1838-1895). Παρά τη φήμη που κέρδισε για ένα διάστημα, η ποίησή του, που χαρακτηρίζεται από προχειρότητα, στόμφο και έλλειψη πειθούς, γίνεται στόχος σάτιρας και παρωδίας από τους νέους ποιητές που εμφανίζονται γύρω στο 1880 και ανανεώνουν τη λογοτεχνία δημιουργώντας τη Νέα Αθηναϊκή Σχολή.

Ενώ η ποίηση κινήθηκε αυστηρά μέσα στο κλίμα του ρομαντισμού και παρουσίασε πλήθος από έργα, δε βλέπουμε να συμβαίνει το ίδιο και με την πεζογραφία. Αν εξαιρέσουμε τα ιστορικά μυθιστορήματα, που το περιεχόμενό τους ταίριαζε στο ρομαντικό κλίμα (*Αυθέντης του Μορέως* 1850, του Α.Ρ. Ραγκαβή· *Ηρωΐδα της Ελληνικής Επαναστάσεως*, 1852, του Στέφανου Ξένου· *Κατσαντώνης*, 1860, *Τελευταία ημέρα του Αλή Πασά*, 1862, του Κωνσταντίνου Ράμφου), τα έργα που ξεχωρίζουν από την άλλη πεζογραφική παραγωγή της εποχής δεν παρουσιάζουν ρομαντικά γνωρίσματα. Έτσι το νεανικό έργο του Εμμανουήλ Ροΐδη *Πάπισσα Ιωάννα* (1866), παρά το ιστορικό του πλαίσιο, κινείται μέσα στο πνεύμα του ορθολογισμού και της ειρωνείας, ενώ ο *Θάνος Βλέκας* (1855) του Παύλου Καλλιγά, που αντλεί το θέμα του όχι από το παρελθόν αλλά από την πραγματικότητα της εποχής του συγγραφέα, απορρίπτει κάθε ρομαντικό στολίδι και δίνει εικόνες ρεαλιστικές που εκφράζονται με ειρωνεία και σαρκασμό. Όμως και τα έργα αυτά είναι γραμμένα σε γλώσσα αρχαΐζουσα.

Μακριά από το κλίμα του ρομαντισμού κινείται και η θεατρική παραγωγή της εποχής, που είναι πολύ ισχνή. Το πιο πετυχημένο θεατρικό έργο είναι η κωμωδία *Βαβυλωνία* (1836) του Δημήτριου Βυζάντιου, που μαζί με το *Χάση* του Γουζέλη και το *Βασιλικό* του Μάτεση αποτελούν ίσως τα μόνα γνήσια έργα της παλιότερης αυτής περιόδου. Άλλα έργα μεταγενέστερα, γραμμένα στην καθαρεύουσα, είναι η *Μαρία Δοξαπατρή* (1857), οι *Κυψελίδαι* (1860), η *Μερόπη* (1865) και η *Φαύστα* (1893) του Δημ. Βερναρδάκη.

Άγγελος Γιαλλινάς (1857-1939), **Το Θησείο και η Ακρόπολη**, (π. 1895)
Εθνική Πινακοθήκη

Αλέξανδρος Σούτσος

Επιστολή προς τον βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα

[απόσπασμα]

Το απόσπασμα από το ποίημα *Επιστολή προς τον βασιλέα της Ελλάδος Όθωνα* δείχνει μια αντίληψη για την ποίηση που μεταφέρουν στη μόλις απελευθερωμένη Ελλάδα οι Φαναριώτες, και κυρίως ο Αλέξανδρος Σούτσος. Η αντίληψη αυτή οδηγεί στην έμμετρη δημοσιογραφία, συχνά σατιρική και πηγάζει κυρίως από το ρομαντικό Γάλλο ποιητή Βερανζέρο.

Η *Επιστολή* του Αλεξ. Σούτσου είναι μια δημόσια έμμετρη επιστολή που απευθύνει ο ποιητής στο νεαρό βασιλιά Όθωνα, όταν ο τελευταίος φτάνει στην Ελλάδα (Ναύπλιο) το 1833, και περιέχει πληροφορίες για τον τόπο και συστάσεις. Το απόσπασμα είναι και μια έμμετρη Ιστορία (η πρώτη) της ως τότε ελληνικής λογοτεχνίας.

Εις τον ωραίον Βόσπορον, εις της Τρυφής τα στήθη,
η ποίησις της νέας μας Ελλάδος εγεννήθη.
Εκεί ο Αθανάσιος,* ο νέος Ανακρέων,
ωραία πρώτος έψαλε τα κάλλη των ωραίων·
οι στίχοι του εις ανθηρούς λειμώνας εμπνευσμένοι
κι εις των ρυάκων τον τερπνόν ψιθυρισμόν γραμμένοι,
των ρόδων και των μυρσινών την ευωδίαν έχουν,
και φυσικοί ως ρεύματα γλυκών ναμάτων τρέχουν.
Στου οίνου την αμέριμνον ζωήν παραδομένος
και Βάκχος εις την τράπεζαν κισσοστεφανωμένος,
της μέθης όταν την χαράν εντέχνως ζωγραφίζη,
τας ιδικάς του ηδονάς εις έπη καλλωπίζει.

Ο Αθανάσιος: ο λυρικός ποιητής Αθανάσιος Χριστόπουλος, γενάρχης των φαναριωτών ποιητών.

Μ' αρχαίαν γεννηθείς ψυχήν, μ' αρχαίον χαρακτήρα,
την λύραν όταν έλαβεν ο Ρίζος* εις την χείρα,
στας ακοάς μας ήχησε γενναία μελωδία,
κι εστρέψαμεν τα όμματα στ' αρχαία μας μνημεία.
Είν' άπορον πώς γεννηθείς εις δουλικάς ημέρας,
προ χρόνων τόσων έγραψεν ιδέας ελευθέρας.

Ο Ρήγας, μάρτυς πρόδρομος της ιεράς μας πάλης,
μνημόσυνα μας άφησεν εμπνεύσεως μεγάλης·
σκοπόν λαμπρότερον ποτέ δεν έλαβον αι Μούσαι
παρ' όταν του Τυρταίου μας η σάλπιγξ αντηχούσε.
Τα θούριά του άσματα μας πυρπολούν ακόμα,
και βρέχομεν με δάκρυα του τάφου του το χώμα.

Του Απουλήιου* μιμητής πιστός ο Περδικάρης,*
αστείος είν' ενίοτε, αλλά του λείπ' η χάρις,
κι εις τον Ερμήλον του συχνά του Αριστάρχου* τ' όμμα
ευρίσκει τον αδάμαντα κρυμμένον εις το χώμα.

Ο Κάλβος και ο Σολωμός, ωδοποιοί μεγάλοι,
κι οι δύο παρημέλησαν της γλώσσης μας τα κάλλη·
ιδέαι όμως πλούσιαι, πτωχά ενδεδυμέναι,
δεν είναι δι' αιώνιον ζωήν προωρισμέναι.

Η ποίησίς μας έλαβε και νεύρα κι ευγλωττίαν
στου Οδοιπόρου την λαμπράν και τραγικήν μανίαν.
Ο Οδοιπόρος,* θησαυρός ποικίλων νοημάτων
και νέος κόσμος ιδεών, εικόνων κι αισθημάτων,
με δυνατήν και ηχηράν οργάνων αρμονίαν
εκφράζει του Δημιουργού την παντοδυναμίαν.

Ρίζος: Ο Ιάκωβος Ρίζος Ραγκαβής, πατέρας του ποιητή Αλέξανδρου Ραγκαβή.
Απουλήιος: Λατίνος ποιητής (2ος αι. μ.Χ.).
Περδικάρης: Μιχαήλ: Λόγιος ποιητής από την Κοζάνη (1766-1828).
Αρίσταρχος: Αλεξανδρινός φιλόλογος, μελετητής του Ομήρου.
Οδοιπόρος: «δραματικόν ποίημα» ή «λυρικόν δράμα» σε 5 πράξεις του Παναγιώτη Σούτσου: αδελφού του Αλέξανδρου (1827).

Κι ημείς τας αδυνάτους μας και πρωτοπείρους χείρας,
κ' ημείς εδοκιμάσαμεν στο τόξον της Σατύρας,*
και ψόγους δεν ελάβομεν της τόλμης μας μεγάλους.
Ευχόμεθα εις ποιητάς δοκιμωτέρους άλλους
τον δρόμον που ανοίξαμεν να τρέξωσιν αισίως.
Γλυκύτατος και κάρπιμος θα με φανή ο βίος,
εάν περί την δύσιν μου ιδώ πολλούς αστέρας
να λάμπουν εις του Παρνασσού τους φωτεινούς αιθέρας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να επισημάνετε τους ποιητές στους οποίους αναφέρεται ο Αλέξ. Σούτσος και τα χαρακτηριστικά που τους αποδίδει· να συζητήσετε τη γνώμη του για τον Κάλβο και το Σολωμό. Πού επικεντρώνονται οι αντιρρήσεις του;

Σατύρας: Ποιητική συλλογή του Αλέξ. Σούτσου (*Σάτυραι*, Ύδρα 1827).

Αλέξανδρος Σούτσος

(1803-1863)

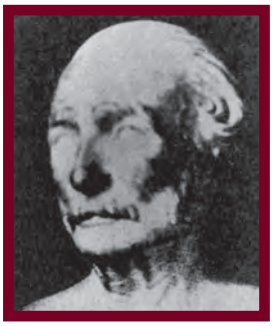

Φαναριώτης ποιητής. Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και κατέβηκε στην Ελλάδα επί Καποδίστρια. Δημοσίευσε πολλές συλλογές και συνθέσεις, συχνά με σατιρικό χαρακτήρα, όπου μιμείται τον Γάλλο ρομαντικό ποιητή Βερανζέρο, ενώ το έμμετρο αφήγημά του *Περιπλανώμενος* έχει ως πρότυπό του το έργο *Τσάιλντ Χάρολντ* του Μπάιρον. Πέθανε στη Σμύρνη.

Συμεών Σαββίδης (1859-1927), **Βάρκες στα νερά του Βοσπόρου** (π. 1903-8)
Εθνική Πινακοθήκη

Γεώργιος Ζαλοκώστας

Η αναχώρησίς της

Ξυπνώ και μου είπαν, έφυγεν η κόρη που αγαπούσα,
και κατεβαίνω στο γιαλό,
τη θάλασσα παρακαλώ
την πικροκυματούσα.

– Εγώ τα πρωτοδέχθηκα τ' αφράτα της τα κάλλη,
μου είπε ένα κύμα, και γι' αυτό
με πόθο και με γογγυτό
φιλώ το περιγιάλι.

– Τα μάτια της, ερώτησα, μην ήταν δακρυσμένα;
Ένα άλλο κύμα μου μιλεί:
– Σαν το χαρούμενο πουλί
επήγαινε στα ξένα.

Το τρίτο κύμα ερώτησα: – Εμέ γιατί ν' αφήση
να κλαίγω και να λαχταρώ;
Περνάει το κύμα το σκληρό
χωρίς να μου μιλήση.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με ποιους τρόπους ο ποιητής εκφράζει τα αισθήματά του;
2. Τι σημαίνει η σιωπή του κύματος στην ερώτηση του ποιητή;
3. Να εξετάσετε τη στιχουργία του ποιήματος.

Γεώργιος Ζαλοκώστας

(1805-1858)

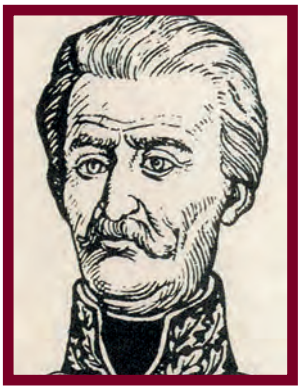

Γεννήθηκε στο Συρράκο της Ηπείρου και πέθανε στην Αθήνα. Πήρε μέρος στον αγώνα της εθνικής ανεξαρτησίας. Έγραψε επικολυρικά ποιήματα, για να εξυμνήσει τον αγώνα του 1821, αλλά και μικρά λυρικά για περιστατικά της προσωπικής ζωής. Μερικά από τα τελευταία μελοποιήθηκαν και έφθασαν ως τις μέρες μας σαν τραγούδια, όπως *Το φίλημα* [Μια βοσκοπούλα αγάπησα, από το κωμειδύλλιο *Ο αγαπητικός της βοσκοπούλας*], *Ο βοριάς που τ' αρνάκια παγώνει* κ.ά. Ο Λίνος Πολίτης (*Ποιητική Ανθολογία*, Εισαγωγή, σ. 11) σημειώνει: «Είναι ένας ποιητής περίεργα διχασμένος. Γράφει αδιάκριτα στη δημοτική ή στην καθαρεύουσα, καθώς και ποιήματα επικολυρικά ή μικρότερα λυρικά, τον γνησιότερο εαυτό του τον βρίσκει ωστόσο στους ελάσσονες τόνους των ειδυλλιακών του ποιημάτων, σε μια στιχουργική μορφή ιδιαίτερα μελωδική». Χαρακτηριστικό ότι σε επιστολή του δηλώνει το θαυμασμό του για την ποίηση του Διονυσίου Σολωμού.

Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής

Διονύσου πλους

[απόσπασμα]

Από τα μέσα του 19ου αιώνα μεταφέρεται στην Ελλάδα ένα αισθητικό ρεύμα που προσπαθεί να μιμηθεί τα αρχαία ελληνικά πρότυπα και ονομάζεται νεοκλασικισμός. Η τάση αυτή ενισχύθηκε από τη μεταφορά της πρωτεύουσας στην Αθήνα, κέντρο του αρχαίου ελληνικού πνεύματος. Αρχιτεκτονικά δείγματα αυτής της τάσης είναι τα κτήρια του Πανεπιστημίου, της Εθνικής Βιβλιοθήκης, της Ακαδημίας, του Ζαππείου κ.ά., αλλά και πολλά σπίτια στην Αθήνα, μερικά από τα οποία σώζονται ακόμη (νεοκλασικά). Κύρια στοιχεία τους είναι οι κίονες, τα αετώματα στην πρόσοψη και πάνω από τα παράθυρα, τα πήλινα αγάλματα σε κόγχες και τα ακροκέραμα.

Στην ποίηση η τάση αυτή εκδηλώνεται με τη γλώσσα που γίνεται συχνά αρχαΐζουσα και τη χρήση αρχαίων θεμάτων. Χαρακτηριστικό δείγμα είναι το ποίημα *Διονύσου πλους*, του Αλέξανδρου Ρίζου Ραγκαβή, που έχει ως θέμα του την απόπειρα των Τυρρηνών πειρατών να απαγάγουν το θεό Διόνυσο. Το ίδιο θέμα παριστάνεται ανάγλυφο στο θριγκό του μνημείου του Λυσικράτη στην Αθήνα –κι ας σημειώσουμε ότι ο Ραγκαβής ήταν και αρχαιολόγος.

Η έκτασις του αχανούς
Αιγαίου εκοιμάτο,
κ' έβλεπες δυο ουρανούς·
ο εις είν' άνω κυανούς,
γλαυκός ο άλλος κάτω.

Αι διαλείπουσαι πνοαί
του έαρος εφύσων
αμφίβολοι και αραιαί·
μακράν δ' εφαίνοντ' ως σκιαί
αι κορυφαί των νήσων.

Η δύσις, πύλη φλογερά,
λαμπράς αντανακλάσεις

ηκόντιζεν εις τα νερά,
ως αν ενέμοντο πυρά*
την πλάκα της θαλάσσης.

Αλλ᾽ όπου νότος εις γλαυκάς
ταινίας την ερρίκνου,
τι ήτον; όρνις ή ολκάς,
ήτις ετάνυε λευκάς
τας πτέρυγας ως κύκνου;

Ήτον ολκάς, ουχί πτηνόν·
ως δ᾽ έφθασε πλησίον,
μέλαν εφαίνετο βουνόν
και τον ιστόν του Τυρρηνών
εκόσμει επισείων.*

. . . . . .

Ην το κατάστρωμα ευρύ,
πλήρης ανδρών η πρύμνη,
βήμα την έκρουε βαρύ·
αντήχουν άγριοι χοροί
κι ενυαλίων ύμνοι.*

Εις δε την πρώραν απαλώς
εις δέρματα πανθήρων
νέος κατέκειτο καλός,
εις το βραχίον᾽ αμελώς
το σώμα υπεγείρων.

πυρά, τα: φωτιές.
επισείων, ο: μικρή τριγωνική σημαία στην κορυφή του ιστού.
ύμνοι ενυαλίων: πολεμικά τραγούδια (ενυάλιος: πολεμικός, πολεμιστής).

Χιτώνα είχε κροκωτόν*
μετά χρυσών αμμάτων.*
Πλην καταρρέων ο χιτών,
γυμνόν κατέλιπεν αυτόν
επάνω των γονάτων.

Σπανία ην η καλλονή
αυτού του νεανίου.
Μάλλον εφαίνετο γυνή,
έχουσα όψιν ευγενή
και πλήρη μεγαλείου.

Χρυσούν εκράτει αφ' ενός
περίγλυφον κρατήρα,
και με θωπεύματα κυνός
ωραία τίγρις ταπεινώς
τω έλειχε την χείρα.

Επί της άλλης δε χειρός
προσέκλινεν ηρέμα
νεάνις, κρίνος ανθηρός,
και εις το βλέμμα της πυρός
αυτός προσήλου βλέμμα.

. . . . . .

Ποία εντέλεια! Εικών
εφαίνετο μαρμάρου,
θαύμα της τέχνης γλυπτικόν.
Αλλ' ως αυτή δεν ην λευκόν
το μάρμαρον της Πάρου.

κροκωτός: με χρώμα κρόκου, χρυσοκίτρινο.
άμματα, τα: κάθε τι που δένει, το σχοινί, η ταινία, ο κρίκος, η πόρπη, η αλυσίδα (από το ρήμα: άπτω = συνάπτω, δένω).

Εις σε προσπλέκει η Κλωθώ
του βίου μου το νήμα.
Σε μόνον, μόνον σε ποθώ,
και ως δεσμί' ακολουθώ
το προσφιλές σου βήμα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να αναλύσετε τις εικόνες που απαρτίζουν το φυσικό περιβάλλον, όπου ταξιδεύει το πλοίο.
2. Να αναλύσετε τα επιμέρους στοιχεία που συνθέτουν τη σκηνή με το θεό Διόνυσο και την ακολουθία του. Πώς ερμηνεύετε τη συστοιχία ανάμεσα σ' αυτή και στην κατάσταση που επικρατεί στη φύση (σε αντίθεση με την κατάσταση που επικρατεί στον όμιλο των ναυτών). (Να λάβετε υπ' όψη τις ιδιότητες του Διονύσου ως θεού.)

Αιμίλιος Προσαλέντης (1859-1926), **Το Μνημείο του Λυσικράτους**, Εθνική Πινακοθήκη

Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής

(1809-1892)

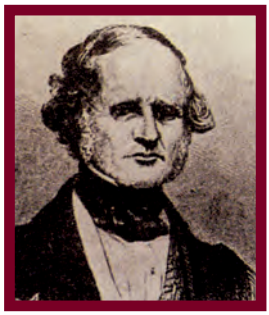

Γιος του φαναριώτη λόγιου Ιάκωβου Ρίζου Ραγκαβή, γεννήθηκε στην Κων/λη. Σπούδασε στο Μόναχο και κατέβηκε στην Ελλάδα, ως αξιωματικός στην αρχή, αλλά σύντομα πέρασε σε διοικητικές θέσεις. Διετέλεσε καθηγητής αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο, υπουργός εξωτερικών και πρέσβης. Πέθανε στην Αθήνα. Έγραψε ποικίλα έργα: ποιήματα, δράματα, διηγήματα, μυθιστορήματα (*Ο αυθέντης του Μωρέως*), στρατιωτικά συγγράμματα, αρχαιολογικά, διδακτικά εγχειρίδια, Γραμματολογίες, απομνημονεύματα. Δικό του είναι το ποίημα *Ο κλέφτης* [Μαύρη είναι η νύχτα στα βουνά], που έγινε εμβατήριο και τραγουδήθηκε πολύ ως τις μέρες μας. «Ύστερα από τα μισά του αιώνα, ακολουθώντας την τάση της εποχής, εξαρχαΐζει τη γλώσσα του και, εγκαταλείποντας το ρομαντισμό, φτάνει σ' ένα νεοκλασικισμό, που τον διακρίνει μια εξαιρετική επιτήδευση και κομψότητα στη γλώσσα. Έξοχο παράδειγμα ο γνωστός *Διονύσου πλους* (1864)» (Λίνος Πολίτης, *Ποιητική Ανθολογία*, Εισαγωγή, σ. 11).

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

Ασμάτιον

Ο Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος θεωρήθηκε ένας από τους κορυφαίους εκπροσώπους του ρομαντισμού. (Εμφανίζεται σε μια εποχή που η ποίηση των Φαναριωτών αρχίζει να φθίνει και κυριαρχούν οι τάσεις για επιστροφή στην αρχαία γλώσσα και την ανασύσταση του αρχαίου μεγαλείου). Θεματική του ποιήματος που περιλαμβάνεται στη συλλογή *Στόνοι* (1866), είναι η αναλγησία και η απιστία της γυναίκας. Όπως έχει γραφτεί, η ευαισθησία του δεν μπορεί να δει στη γυναίκα παρά ένα πλάσμα ανάλγητο, που προορισμός του είναι να βασανίζει τον άντρα. Βέβαια το θέμα αποτελεί κοινό τόπο όχι μόνο της ρομαντικής ποίησης, αλλά και της εποχής.

Όπως βλέπεις εις την λίμνην την εικόνα σου πιστήν,
άνω ταύτης όσω είσαι·
άμα δε αναχωρήσης, έπαυσες να ζωγραφήσαι,
και η λίμνη διαγράφει την εικόνα σου αυτήν.

Ούτω και ενόσω μένης εις την φίλην σου εμπρός,
σ᾽ εικονίζει, αγαπάσαι·
φεύγεις; αι στιγμαί εκείναι θα διαγραφώσι πάσαι,
και θα έλθουν πάλιν άλλοι να κατοπτρισθούν λαμπρώς.

Εις τον άνεμον μη λέγε τα δεινά σου· δεν σ᾽ ακούει.
Εις την άμμον μη χαράσσης τ᾽ όνομά σου· θα χαθή.

Όστις κρούει την ψυχήν την γυναικείαν, μάτην κρούει·
ό,τ᾽ εις γυναικός χαράξης την καρδίαν, θα σβεσθή.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το ποίημα αποτελεί τυπική περίπτωση της ρομαντικής ποίησης: καθαρεύουσα γλώσσα, εύκολη στιχουργία, ύφος ρητορικό. Προσπαθήστε να υποστηρίξετε, βασιζόμενοι στο ίδιο το ποίημα, αυτές τις απόψεις.
2. Με ποιες εικόνες παρουσιάζει ο ποιητής τη γυναικεία απιστία;

Maurice Chabs, **Ενατένιση**

Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος

(1843-1873)

Γεννήθηκε και πέθανε στην Αθήνα. Σπούδασε νομικά και σε ηλικία 23 ετών αναγορεύτηκε διδάκτωρ της Νομικής Σχολής. Πατέρας του ήταν ο ιστορικός Κωνσταντίνος Παπαρρηγόπουλος. Έργα του: α) Μελέτες: *Σκέψεις ενός ληστού ή η καταδίκη της κοινωνίας* (1859), *Η περί ποινής θεωρία του Πλάτωνος* (1860), κ.ά. Ποίηση: *Στόνοι* (1866), *Χελιδόνες* (1867), *Ορφεύς* – επικολυρικόν ποίημα (1868), *Πυγμαλίων* – επικολυρικόν ποίημα (1869). Πεζά: *Χαρακτήρες* – Διάλογοι πεζοί και έμμετροι (1870). Θέατρο: *Συζύγου εκλογή* – κωμωδία (1868), *Αγορά*, κωμωδία (1871). Συγκεντρωτικές εκδόσεις του έργου του: Ανέκδοτα έργα (1894), *Τα Άπαντα*, εκδ. Γ. Φέξη (1897), *Τα Άπαντα*, Λογοτεχνική Βιβλιοθήκη Φέξη (1915).

ΤΑ ΑΠΑΝΤΑ
ΤΟΥ
ΠΑΠΑΡΡΗΓΟΠΟΥΛΟΥ
ΗΤΟΙ:
ΠΟΙΗΣΕΙΣ—ΑΣΜΑ ΑΣΜΑΤΩΝ ΣΟΛΟΜΩΝΤΟΣ — ΑΓΟΡΑ—ΣΥΖΥΓΟΥ ΕΚΛΟΓΗ — ΧΑΡΑΚΤΗΡΕΣ — ΠΕΖΑ
ΜΕΤΑ ΠΡΟΛΟΓΟΥ
ΔΗΜΟΣΙΑ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΕΚΔΟΤΙΚΟΝ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ ΓΕΩΡΓΙΟΥ Δ. ΦΕΞΗ
1897

Τα Άπαντα, Εξώφυλλο

Σπυρίδων Βασιλειάδης

Το άσμα του Ορφέως[1]

Παρήλθον ημέραι και χρόνοι μεγάλοι,
εις βάτους επνίγη το εύβοτρυ κλήμα,
η κόμη γονέων σεπτών ελευκάνθη
και μείρακες ήδη τα βρέφη θα είναι
αφ᾽ ότου της ξένης η άλμη μας ζει.

Ο ναύτης με μόχθους ιθύνων το σκάφος
εν μέσω λαιλάπων κι εν μέσω θηρίων,
ο πλάνης περών των ερήμων τα πλάτη,
προς τ᾽ άστρα το βλέμμα ποσάκις εγείρει
ποθών να εικάσει την πάτριον γην.

Ω! πότε θα ρίψει αγκύρας το πλοίον
εν μέσω λιμένος φιλτάτης πατρίδος;
Ω, πότε θα κλίνει ο ναύτης τα στέρνα
εν μέσω αγκάλης μνηστής ερωμένης;
Βοήθει τους άνδρας ναυτίλους, Βορρά!

Εκεί εις εκάστου καλύβην πατρώαν,
εκεί εις εστίας φαιδράν λαμπηδόνα,
ή όπου το κύμα εκπνέει την δείλην
συνέρχεται άπας ο οίκος ευχέτης
και κλαίει απόντας γονείς, αδελφούς.

Α! τις εορτή και φιλήματα ποία,
οπόταν το φίλτατον έδαφος φθάσεις
εκεί, όπου πρώτον τον ήλιον είδες
και φθίνει το στήθος πιστής σου συνεύνου
κι υγραίνεται τ᾽ όμμα μητρός γηραιάς!...

1. Το ποίημα ανήκει στη συλλογή *Γαλάτεια* (1898).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιο είναι το θέμα του ποιήματος και πώς συνδέεται με τον τίτλο του ποιήματος; (Σημειώστε ότι ο Ορφέας συνόδευσε τους Αργοναύτες στην εκστρατεία τους και με τη γοητεία των κατευναστικών ήχων της χρυσής λύρας του οι Αργοναύτες δε δελεάστηκαν και δεν υπέκυψαν στις οργιαστικές διασκεδάσεις της Λήμνου και τη γοητεία των Σειρήνων. Εκτός τούτου, με τη μουσική του ακινητοποίησε, κατά μια εκδοχή, τις Συμπληγάδες Πέτρες και νάρκωσε το δράκοντα που φύλαγε το χρυσόμαλλο δέρας, βοηθώντας έτσι να ευοδωθεί ο σκοπός της εκστρατείας).
2. Από ποια συναισθήματα διακατέχονται οι ναυτικοί και με ποια μέσα κατορθώνει ο ποιητής να τα προβάλει;

Marc Chagall (Σαγκάλ) (1889-1985), **Ο μύθος του Ορφέα**

Σπυρίδων Βασιλειάδης

(1845-1874)

Γεννήθηκε στην Πάτρα. Σπούδασε νομικά και για ένα διάστημα έζησε στο Παρίσι όπου και πέθανε. Ποιητής, θεατρικός συγγραφέας και κριτικός. Έργα: Ποίηση: *Εικόνες και κύματα* (1866), *Έπεα πτερόεντα*. Θεατρικά: *Γαλάτεια*. Το σύνολο των έργων του εκδόθηκε σε τέσσερις τόμους με το γενικό τίτλο *Αττικαί νύκτες* (1873-1874).

Η ΠΕΖΟΓΡΑΦΙΑ - ΤΟ ΜΥΘΙΣΤΟΡΗΜΑ

Δύο ιδεολογικά κέντρα θα επηρεάσουν την ελληνική παιδεία κατά τη διάρκεια του αγώνα και πριν απ' αυτόν: το Φανάρι με τον αρχαϊσμό του και τα Εφτάνησα με την προτίμησή τους στη ζωντανή γλώσσα. Στο ανεξάρτητο όμως ελληνικό κράτος θα επικρατήσουν οι γλωσσικές απόψεις των αρχαϊστών, τις οποίες διετύπωσε στο μανιφέστο του «Νέα Σχολή του γραφομένου λόγου» το 1853 ο Παν. Σούτσος.

Η νεοελληνική πεζογραφία ακολουθεί την περίοδο 1830-1880 τα ευρωπαϊκά λογοτεχνικά πρότυπα και ρεύματα, κυρίως το ρομαντισμό, που μεταφέρουν στην Ελλάδα, όπως είπαμε, οι Φαναριώτες (Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, 1809-1892 και Παναγ. Σούτσος, 1806-1868). Για την ανάπτυξη της πεζογραφίας υπήρχαν οι αναγκαίες προϋποθέσεις: ικανοποίηση αναγκών (συναισθηματικών, ηθικών), ζήτηση, μεταφράσεις ευρωπαϊκών μυθιστορημάτων. Η πρώτη απόπειρα για συγγραφή πεζού κειμένου έγινε από τον Κοραή που έδωσε σε τέσσερις συνέχειες στα "Προλεγόμενα" της Ιλιάδος ένα χαριτωμένο κείμενο, τον *Παπατρέχα*, με σαφείς διδακτικούς σκοπούς.

Η νεοελληνική πεζογραφία αυτής της περιόδου πολώνεται ανάμεσα στο ρομαντισμό και στην απόπειρα ανίχνευσης της πραγματικότητας. Στα ρομαντικά έργα ανήκουν το επιστολικό μυθιστόρημα του Παν. Σούτσου *Ο Λέανδρος* (1834), που απηχεί το πνεύμα του *Βέρθερου* του Γκέτε και το ιστορικό μυθιστόρημα του Α. Ρ. Ραγκαβή *Ο αυθέντης του Μορέως*, που μιμείται τον *Ιβανόη* του Ουόλτερ Σκοτ. Παράλληλα, εμφανίζονται και νέα αστικά μυθιστορήματα, που απεικονίζουν τη σύγχρονη πραγματικότητα με μια διάθεση σατιρική και κριτική. Τέτοια είναι τα μυθιστορήματα του Γρηγ. Παλαιολόγου *Ο πολυπαθής* (1839) και *Ζωγράφος* (1842) και το ημιτελές του Ιάκωβου Πιτσιπίου *Ο πίθηκος Ξουθ ή τα ήθη του αιώνος* (1848). Αυτά αποτελούν κατά κάποιο τρόπο τους προδρόμους των αξιόλογων ρεαλιστικών έργων, όπως *Η Πάπισσα Ιωάννα* (1866) του Εμμ. Ροΐδη, *Ο Θάνος Βλέκας* (1855) του Παύλου Καλλιγά, *Η Στρατιωτική ζωή εν Ελλάδι* του Χ. Δημόπουλου και ο *Λουκής Λάρας* (1879) του Δημ. Βικέλα.

Tivadar Csontváry (1853-1919), **Περίπατος στην Αθήνα με νέο φεγγάρι** (1904)
Μουσείο Janus Pannonius, Pécs (Ουγγαρία)

Γρηγόριος Παλαιολόγος

Ο Πολυπαθής

[απόσπασμα]

Ο *Πολυπαθής* (1839) είναι από τα πρώτα μυθιστορήματα της περιόδου 1830-1880. Προηγήθηκε το ερωτικό επιστολικό μυθιστόρημα του Παν. Σούτσου *Ο Λέανδρος* (1834) που είχε πρότυπο, όπως είπαμε, το *Βέρθερο* του Γκέτε. Με τον *Πολυπαθή* ο Γρ. Παλαιολόγος, όπως δηλώνει στον πρόλογό του, προσπάθησε να δώσει μια τερπνή ιστορία αποβλέποντας παράλληλα στη «διόρθωσιν των ηθών», να ενώσει δηλαδή «το ηδύ με το ωφέλιμον». Στο μυθιστόρημα αυτό ο ήρωάς του Αλέξανδρος Φαβίνης αφηγείται σε πρώτο πρόσωπο τις περιπέτειες του βίου του, ενώ παράλληλα απεικονίζει τα ήθη ανθρώπων διαφορετικών χαρακτήρων, κοινωνικών τάξεων και τόπων. Πρότυπό του έχει το γαλλικό μυθιστόρημα *Gil Blas* του Le Sage. Είναι «ο ελληνικός Ζιλβλάσιος», κατά την έκφραση του ίδιου του Παλαιολόγου. Στο απόσπασμα που ακολουθεί (Κεφ. Ζ΄ του δεύτερου βιβλίου) ο ήρωας μόλις σώθηκε από τρικυμία και ναυάγιο και μεταφέρεται με άλλους ναυαγούς στην Κωνσταντινούπολη με ένα οθωμανικό πλοίο. Για κακή τους όμως τύχη, αιχμαλωτίζονται στο Βόσπορο από ένα ρωσικό πολεμικό πλοίο λόγω του πολέμου Ρωσίας-Τουρκίας και οδηγούνται στο Χάρκοβο της Ρωσίας, όπου νέες περιπέτειες περιμένουν το Φαβίνη.

Είχον την τύχην να σύρω την προσοχήν εμπόρου, όστις ήξευρε τινάς λέξεις ιταλικάς, και μαθών ότι γνωρίζω αυτήν την γλώσσαν, με εμίσθωσε δια να τον διδάξω την αριθμητικήν. Ευχαριστήσας την Ειμαρμένην και δι᾽ αυτήν την μικράν της παραμυθίαν,* ήρχισα το διδασκαλικόν επάγγελμα με τόσην επιτυχίαν, ώστε μετά τριμηνίαν ο τεσσαρακοντούτης και πολυγένειος μαθητής μου επροχώρησεν αρκετά και σπανίως πλέον μετεχειρίζετο τον κομβολογικόν πίνακα,* με τον οποίον οι Ρώσοι συνηθίζουν εν γένει να λογαριάζουν. Ο Κύριός μου ήταν δούλος ευγενούς τινος, όστις, αν και πολύ

παραμυθία: παρηγοριά.
κομβολογικός πίναξ: ειδικό όργανο με χάντρες, το αριθμητήρι, για τη διευκόλυνση αριθμητικών πράξεων.

ολιγώτερον πλούσιος από αυτόν, δεν έστεργε να τον ελευθερώση μ' όλον οπού τω προσέφερε σημαντικάς ποσότητας· τούτο δε, από φιλοδοξίαν μόνον, δια να έχη δούλον μιλλιονάριον.* Ο Ρώσος μου προς τούτοις ήτον ευλαβής εις άκρον, καθώς οι πλείστοι των ομογενών του: εφύλαττεν ακριβώς όλας τας τεσσαρακοστάς, τας τετραδοπαρασκευάς και αυτάς τας Δευτέρας. Προσηύχετο ώρας πολλάς έμπροσθεν του εικονοστασίου του, συγκειμένου από εκατόν περίπου πηχιαίας εικόνας και έκαμνε τακτικώς πρωί και εσπέρας ανά εκατόν μεγαλοούρους μετανοίας. Δεν ελεούσε μεν ποτέ πτωχόν, αλλά τούτο, δια να μην εμψύχωση την επαιτείαν· έκαμνε προς τούτοις πολλά λαθρεμπόρια, αλλά και τούτο, δια να βοηθήση τους δυστυχείς τελώνας, οι οποίοι πληρωνόμενοι παρέβλεπον. Θα ειπήτε ότι αδικούσε το αυτοκρατορικόν ή δημόσιον ταμείον, αλλ' αι προσευχαί και γονυκλισίαι, όχι ασήμαντα αμαρτήματα τοιαύτα, αλλά και πολύ μεγαλύτερα εκπλύνουν. Το μόνον ελάττωμα του ευλαβεστάτου Κυρίου μου ήτον να μη ξυλίζη την γυναίκα του, ήτις εκ τούτου ήτον απαρηγόρητος, διότι το απέδιδεν εις αδιαφορίαν. Εάν με ηγάπα, με είπεν μίαν ημέρα, καθ' ην ευρών αυτήν κλαίουσαν ηρώτησα την αιτίαν της θλίψεώς της, εάν με ηγάπα καθώς πρέπει ο ανήρ μου, δεν ήθελεν αδιαφορεί δι' εμέ. Βλέπεις, ότι ούτε γραία είμαι, ούτε δυσειδής.* Διατί λοιπόν τόση ψυχρότης: Εγώ ήμην μέχρι τούδε πιστή εις αυτόν, και αν ενίοτε βλέπω με ερωτικόν όμμα τινά άνδρα, το κάμνω επίτηδες διά να κινήσω την ζηλοτυπίαν του, και να τον κατορθώσω να με αποδείξη εμπράκτως ότι με αγαπά· διότι δεν αγνοείς βεβαίως ότι όστις αγαπά ζηλεύει. Εις μάτην όμως. Ο άσπλαγχνος, μόλις τετράκις με έδειρεν εις διάστημα δύο ετών αφού με ενυμφεύθη, και τούτο όχι από αγάπην αλλά την μεν, διότι εναντίον της θελήσεώς του επλήρωσα τους μισθούς θεραπαινίδος συλλυπηθείσα αυτήν, την δε διότι έδωκα κατά λάθος εις πτωχόν αργυρούν αντί χαλκίνου νομίσματος· τας άλλας δύο δι' οικονομικάς πάλιν αιτίας. Αλλά και εγώ θα αρχίσω εις το εξής να ερωτεύωμαι, και θα ερωτευθώ τόσον δυνατά, ώστε να τον φέρω εις συναίσθησιν. Παράξενος πολύ μοι εφάνη η αιτία των δακρύων της Κυρίας μου. Ως συμπαθητικός* επάσχισα λοιπόν να την παρηγορήσω, και δια να φθάσω ταχύτερα εις τον αθωότατον σκοπόν μου ηνοίξθην τας χείρας της. Αυτή όμως, επιθυμούσα ως φαίνεται, να βάλη άνευ περαιτέρω αναβολής εις

μιλλιονάριος: εκατομμυριούχος.
δυσειδής: δύσμορφος, άσχημος.
συμπαθητικός: συμπάσχων.

πράξιν την απόφασίν της, συνεκινήθη και με απέδωκε τον ασπασμόν εις τας παρειάς, με πολλή θερμότητα. Είναι μεν παραδεδεγμένον εις την Ρωσίαν, να ασπάζωνται αι γυναίκες τους άνδρας εις το πρόσωπον όταν τας χειροφιλούν, αλλά το φίλημα της Κυρίας μου ήτον άλλου είδους. Μόλις διεδέχθη το μειδίαμα τους κλαυθμούς της, και παρουσιάζεται αιφνιδίως ο μαθητής μου, κρατών παχύτατον και ροζώδες ξύλον, με τον οποίον εμέτρησε και τα ιδικά μου και της φιλτάτης συζύγου του τα κόκκαλα. Δεν ηξεύρω εάν αύτη ηυχαριστήθη πολύ απολαύσασα την τόσον ποθητήν απόδειξιν της συζυγικής αγάπης. Όσον το κατ' εμέ, δεν επεθύμουν να την προμηθεύσω αυτήν την ευχαρίστησιν με βλάβην της ωμοπλάτης μου. Εις τρία βήματα κατέβην την σκάλαν και εξήλθον από την οικίαν του Ρώσου μου τόσον τρομαγμένος, ως να με εκυνήγα όλον το τάγμα του Εωσφόρου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Βασισμένοι στο κείμενο να αναζητήσετε τα μέσα που χρησιμοποιεί ο συγγραφέας για να πετύχει, όπως λέει στον πρόλογό του, το "ηδύ με το ωφέλιμον".
2. Να συγκεντρώσετε τα χωρία που δείχνουν την ειρωνεία με την οποία ο αφηγητής παρατηρεί και απεικονίζει τα ήθη των κυρίων του.

Γρηγόριος Παλαιολόγος

(1774-1844)

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Σπούδασε γεωπόνος στην Αγγλία, Γερμανία, Ελβετία και Γαλλία. Το 1829 έρχεται στην Ελλάδα και διορίζεται έφορος των εθνικών κτημάτων και διευθυντής του Προτύπου Αγροκηπίου Τίρυνθος. Το 1833 γίνεται «Γραμματέας της επί των Εσωτερικών Γραμματείας», δηλαδή του Υπουργείου Εσωτερικών. Έργα του: Τα μυθιστορήματα *Ο Πολυπαθής* (1839) και *Ο Ζωγράφος* (1842). Εκτός από μυθιστορήματα δημοσίευσε και μελέτες σχετικές με γεωπονικά ζητήματα.

Henri Pickesgill (1782-1875), **Ελληνίδα Κόρη** (1829) Μουσείο Μπενάκη

Ιάκωβος Πιτσιπίος

Ο Πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνος

Ο *Πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνος* (1848) του Ιάκωβου Πιτσιπίου αφηγείται την ιστορία ενός ανθρώπου που εξαιτίας ενός εγκλήματός του καταδικάζεται από το Θεό να μεταμορφωθεί σε πίθηκο και να ζήσει έτσι έως ότου εξιλεωθεί και επανακτήσει την ανθρώπινη μορφή. Αφού πρώτα ζήσει σ' έναν ερημότοπο, ο πίθηκος αυτός, που ονομάζεται Ξουθ, αιχμαλωτίζεται από τους ανθρώπους και ζει στην Αγγλία και την Ελλάδα, εκτελώντας, χάρη στη μεγάλη του ικανότητα να μιμείται τον άνθρωπο, χρέη υπηρέτη στον εκάστοτε κύριό του. Μέσα από την ιστορία αυτού του πιθήκου και την περιγραφή των σχέσεών του με τους ανθρώπους ο συγγραφέας σατιρίζει τα ευρωπαϊκά και τα ελληνικά ήθη του πρώτου μισού του δέκατου ένατου αιώνα. Ο τελευταίος ιδιοκτήτης του πίθηκου Ξουθ είναι ο Καλλίστρατος Ευγενίδης, τυπικό δείγμα ανερχομένου νέου στην Αθήνα της δεκαετίας του 1840.

Αλλ' αφού είπομεν τοσαύτα περί του πιθήκου Ξουθ, ήθελεν είσθαι άδικον να μην είπωμέν τι και περί της καταγωγής του ευγενεστάτου αυτού δεσπότου, μάλιστα εν ω το γενεαλογικόν δένδρον του Καλλιστράτου Ευγενίδου δεν είναι ούτε υψηλότερον, ούτε μάλλον πολύκλονον παρά το του πιθήκου Ξουθ· διότι, ο πατήρ αυτού, αγωγιάτης εκ Τραπεζούντος ωνομάζετο απλώς *Γιάννης αγωγιάτης Τραπεζούντιος·* πλουτήσας δε ανελπίστως κατά την Ελληνικήν επανάστασιν, απέστειλε τον μονογενή αυτού υιόν Κώλιαν εις Ευρώπην, διά να εξευγενισθή και φωτισθή· δύο δε μήνας μετά την εις Αθήνας επιστροφήν του Κώλια, ο Γιάννης απέθανεν αφήσας αυτόν κληρονόμον μεγάλης χρηματικής και κτηματικής περιουσίας.

Ο Κώλιας λοιπόν του Γιάννη αγωγιάτου Τραπεζουντίου, κατά την εν τη πεφωτισμένη Ευρώπη περιήγησιν αυτού, ενόμισε κατάλληλον να μεταβάλη επί το ευγενικώτερον το μέν *Κώλιας, εις το Καλλίστρατος*, το δε *Γιάννη*, εις το *Ευγενίδης*, το δε *αγωγιάτου*, εις το *αγωνιστού* και το *Τραπεζούντιος* εις το *Τραπεζίτης·* και ούτως εσφυρηλάτησε θαυμασίως το ωραίον αυτού όνομα. *Καλλίστρατος Ευγενίδης Αγωνιστής και Τραπεζίτης·* υπό δε το όνομα τούτο υπήρχε γνωστός εις όλον τον εντός και εκτός του κράτους κόσμον, και υπό τούτο το όνομα εξυμνούν οι εφημε-

ριδογράφοι της πρωτευούσης τας πατρογονικάς σπανίας αυτού αρετάς, οσάκις επλήρωνεν ανά 30 λεπτά τον στίχον εις μετρητά και τακτικώς την εξαμηνιαίαν αυτού συνδρομήν.

Ο Καλλίστρατος λοιπόν, εκπαιδευθείς εις την πεφωτισμένην Ευρώπην, έχων πλήρες κάλλους, ευγενείας και ηρωισμού όνομα και εξοδεύων αφθόνως τα χρήματα του μακαρίτου πατρός αυτού Γιάννη, εισήχθη λίαν ευκόλως και αμέσως εις όλας τας συναναστροφάς των Αθηνών, παρευρίσκετο εις όλους τους χορούς της Αυλής και προσεκαλείτο εις όλα τα διπλωματικά γεύματα των υπουργών και ξένων πρέσβεων· όλοι δε οι μεγάλοι πολιτικοί της πρωτευούσης (και μάλιστα οι Ευρωπαίοι) εθαύμαζαν εκάστοτε την μεγάλην αυτού αγχίνοιαν, τας υψηλάς γνώσεις και την ευγενή συμπεριφοράν, και προσέθεσαν εις το σχοινοτενές όνομα του Καλλιστράτου την προσηγορίαν le genie Grec, ο *περινούστατος Έλλην* και αληθώς δεν υπήρχεν έθιμον, ή συρμός Ευρωπαϊκός, τον οποίον ο Καλλίστρατος να μην εμιμείτο αμέσως, και μάλιστα να μη φέρη εις το άκρον της τελειότητος· οι ράπται, οι υποδηματοποιοί, οι κουρείς, οι μυρεψοί, οι πιλοποιοί και αι πλύστραι των Αθηνών ίσταντο αείποτε εκατέρωθεν της οδού, οσάκις το βαρόμετρον τούτο του δυτικού συρμού διέβαινε, διά να παρατηρήσωσιν αυτόν από κεφαλής μέχρι ποδών, και περιεργασθώσι και μυρισθώσι, και ούτω να κανονίσωσι πάσας τας πράξεις και επιχειρήσεις αυτών· διά κοινής γνωμοδοτήσεως διωρίσθη προστάτης του θεάτρου, πρόεδρος της φιλαρμονικής εταιρίας, έφορος της λέσχης, ρυθμιστής του Ιπποδρομίου, κανονιστής των δημοσίων εορτών και γενικός κοσμήτωρ και εισηγητής όλων των χορών της πρωτευούσης· και δικαίως ήθελεν ομοιώσει τις τον Καλλίστρατον προς ηθικόν βορβοροφάγον, τον οποίον η δυτική φιλοκαλία έρριψεν επί της Ελλάδος, διά να καθαρίση το κλασικόν τούτο έδαφος από μικρών τινων απηρχαιωμένων κηλίδων, τας οποίας δεν επρόφθασαν να εξαλείψωσιν η υπό των περιφήμων διαχειριστών του δανείου επινοηθείσα ευρωπαϊκή διάπλασις και επεξεργασία των αμόρφων και ακατεργάστων ελληνικών ηθών.

Αλλά και το εσωτερικόν των θαλάμων της οικίας του Καλλιστράτου υπήρχε κεκοσμημένον διά της λεπτομερεστέρας απομιμήσεως των ευγενών κληρονομιούχων νέων της Δύσεως· η αίθουσα, ή ο θάλαμος της υποδοχής, περιείχε γαλλικά ανακλιντήρια εκ μεταξοχνόων υφασμάτων, αμερικανικάς αιώρας, αγγλικούς καθρέπτας, μαροκινούς τάπητας, και κατά μέσον μεγάλην στρογγυλήν τράπεζαν εξ ωραίου μαρμάρου της εν Ιταλία Καρράρας, επί του κέντρου της οποίας ίστατο ως πυραμίς ολό-

χρυσος περσική καπνοσύριγξ εκ κιναϊκού λευκαργίλου· περί δε το ανατολικόν τούτο μαυσωλείον έκειντο διάφορα χρυσοδεμένα βιβλία εις κιναϊκήν, σανσκριτικήν, μογγολικήν και βιρμανικήν γλώσσαν, προς ανάγνωσιν και διασκέδασιν των παρευρισκομένων φίλων εις τας εσπερινάς συναναστροφάς του Καλλιστράτου· απέναντι δε της θύρας της αιθούσης εκρέματο μεγάλη εικών, έχουσα ύψος μεν πέντε πηχών, πλάτος δε περίπου επτά, παριστώσα διά ζωηροτάτων χρωμάτων άνδρα υψηλού αναστήματος, φέροντα πλατυτάτην φουστανέλαν, επί δε των ώμων χρυσάς ευρωπαϊκάς επωμίδας αρχιστρατήγου και έχοντα το στήθος κεκαλυμμένον υπό πλήθους ευρωπαϊκών παρασήμων· ο παριστώμενος ούτος ήρως εις μεν την δεξιάν χείρα εκράτει ρομφαίαν δι᾽ ης εφαίνετο θερίζων τους προ των ποδών αυτού κειμένους Οθωμανούς, δια δε της αριστεράς εφαίνετο στηρίζων επί τινος φρουρίου την κυανόλευκον ελληνικήν σημαίαν· κάτωθεν δε της εικόνος υπήρχε γεγραμμένη χρυσοίς γράμμασιν η εξής επιγραφή *«ο ήρως πατήρ μου ανυψών πρώτος την ελληνικήν σημαίαν επί του φρουρίου των Θερμοπυλών, κατά διαταγήν της Α. Μ. του Βασιλέως της Ελλάδος, τω πρώτω έτει και μηνί της Ελληνικής Επαναστάσεως».*

Παρά δε την εικόνα ταύτην εκρέματο άλλη μικροτέρα παριστώσα ευγενή κυρίαν ενδεδυμένην λαμπρά ευρωπαϊκά φορέματα, ανακεκλιμένην επί χρυσοϋφάντου θρόνου, κρατούσαν βιβλίον εις την χείρα και αναγινώσκουσαν μετά προσοχής· κάτωθεν δε της εικόνος ταύτης εφαίνετο η επιγραφή *«η εκ της αυτοκρατορικής οικογενείας Κωνσταντίνου του Πορφυρογεν[ν]ήτου καταγομένη μήτηρ μου, αναγινώσκουσα την υπό της εξαδέλφης αυτής Δουκίσσης Αμπραντές ιστορίαν του Ναπολέοντος».*

Διάφοροι δε άλλαι πλουσίως περικεχρυσωμέναι εικόνες, παριστώσαι τα καταπληκτικώτερα συμβάντα της ιστορίας της Χαλιμάς και τους λαμπροτέρους άθλους του Δονκισότου, εκάλυπτον τους διά των τριών χρωμάτων της γαλλικής σημαίας χρωματισμένους τοίχους της αιθούσης· διότι ο νέος το λεγόμενον εν παρόδω ηγάπα πολύ τους Γάλλους, κυρίως διά το πολυχρώματον αυτών.

Εκ δε των λοιπών θαλάμων το μεν σπουδαστήριον περιείχε λαμπράν βιβλιοθήκην, εμπεριέχουσαν διάφορα χρυσοδεμένα βιβλία· μεταξύ δε των ωραίων ερμαρίων του σπουδαστηρίου τούτου υπήρχε μάλιστα εν, το οποίον ο Καλλίστρατος είχεν αγοράσει εις Παρισίους κατά τινα δημοπρασίαν χρεωκοπήσαντός τινος εμπόρου, κατεσκευασμένον εκ λευκού εβένου και φέρον μεγάλην κεχρυσωμένην επιγραφήν, κρατουμένην υπό δύο αναγλύφων παριστώντων, του μεν τον κερδώον Ερμήν, του δε τον Ποσειδώνα και

λέγουσαν *«ιδιαίτερα συμφέροντα και λογαριασμοί»*· υπό δε την επιγραφήν ταύτην ο Καλλίστρατος επρόσθεσε *«Καλλιστράτου Ευγενίδου αγωνιστού και τραπεζίτου αγαθή τύχη»* και προσδιώρισε το ωραιότατον τούτο ερμάριον διά τα συγγράμματα της υψηλής διπλωματείας, τα οποία είχε παραγγείλει εις διαφόρους βιβλιοπώλας της νέας Γεφύρας των Παρισίων· αλλ' επειδή αι μεν θήκαι του πολυτίμου ερμαρίου ήσαν χαμηλαί, τα δε ρηθέντα συγγράμματα σταλέντα εις Αθήνας πριν να προφθάση η επιστολή του Καλλιστράτου, δι' ης έπεμπε τον έξαμον του ύψους των παραγγελθέντων βιβλίων, τα συγγράμματα, λέγομεν, ταύτα ήσαν τα μεν εις φύλλον, τα δε εις μέγα τέταρτον, τα δε διαφόρων μεγεθών, ο Καλλίστρατος εξοικονόμησεν ευστόχως την δυσκολίαν ταύτην, κόψας δι' επιτηδείου τεχνίτου το εξέχον μέρος των βιβλίων και ισομετρήσας αυτά κατά το εμβαδόν των θέσεων του πολυτίμου ερμαρίου· τα δε αποκοπέντα εκ των βιβλίων τούτων τεμάχια συνέλεξεν εις έτερον επίσης κομψόν ερμάριον, επιθέσας την επιγραφήν *«λείψανα αρχαιοτήτων»*, πέριξ δε του αρχαιολογικού τούτου ερμαρίου, εκρέμαντο επί του τοίχου διάφορα άλλα αρχαιολογικά πολύτιμα πράγματα φέροντα την επιγραφήν *"τα ομματοϋάλια του Ομήρου"*, *"η ταμβακοθήκη του Σωκράτους"*, *"αι επωμίδες του Φωκίωνος"*, *"η καπνοσύριγξ του Πεισιστράτου"*, *"τα υποδήματα του Διογένους"*, και άλλα πολλά τοιαύτα, αγορασθέντα υπό του χάριν του συρμού φιλαρχαιολόγου Καλλιστράτου κατά την εις την Ευρώπην διατριβήν αυτού».

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια ελληνική συνήθεια του δέκατου ένατου αιώνα σατιρίζει ο Πιτσιπίος με τις παραπάνω σελίδες του;
2. Ο «υπέρ ευρωπαϊσμός» από τη μια και ο «υπέρ ελληνισμός» από την άλλη ήταν, όπως γράφουν και οι χρονικογράφοι της εποχής, οι δύο κύριες τάσεις της ελληνικής κοινωνίας των μέσων του δέκατου ένατου αιώνα. Βρίσκετε αναλογίες με τις σύγχρονες τάσεις της ελληνικής κοινωνίας; Αν ναι, προσδιορίστε κάποιες από αυτές.

Ιάκωβος Πιτσιπίος

(1803-1869)

Ο Ιάκωβος Πιτσιπίος γεννήθηκε στη Χίο, όπου και έκανε τις εγκύκλιες σπουδές του. Σπούδασε στη μεγάλη του Γένους Σχολή Κωνσταντινουπόλεως και νομικά στο Παρίσι. Ως καθηγητής της φιλολογίας δίδαξε στην Οδησσό, στη Σύρο και την Κωνσταντινούπολη. Κατά καιρούς βρέθηκε στη Ρώμη, στο Λονδίνο, στο Βουκουρέστι, στη Βιέννη. Ανήσυχη και ιδιόρρυθμη προσωπικότητα καθώς ήταν, προκαλούσε συχνά με τη συμπεριφορά του. Έγραψε τα μυθιστορήματα *Η Ορφανή της Χίου* (1839) και *Ο Πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνος* (1848), καθώς και διάφορα άλλα έργα.

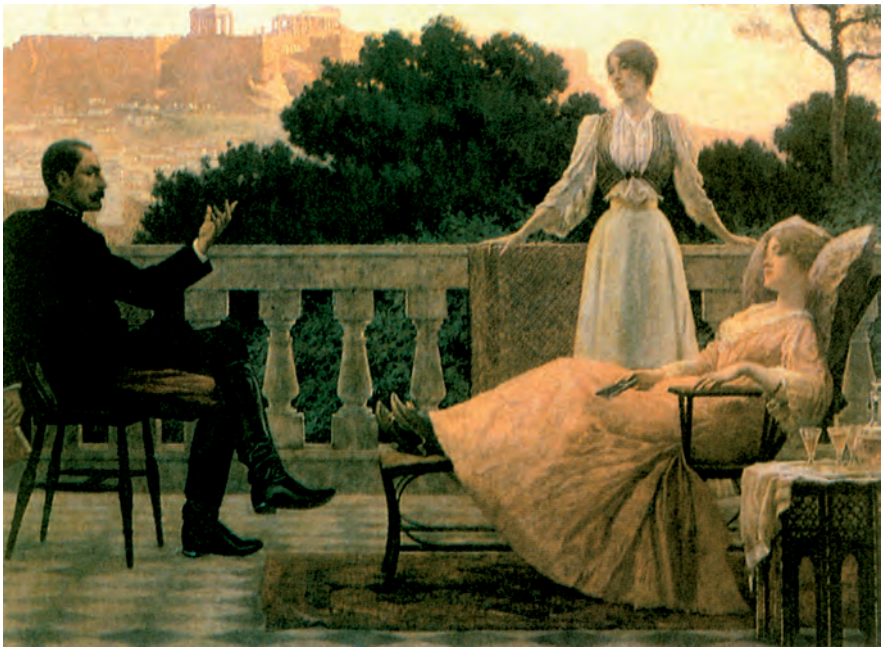

Ιάκωβος Ρίζος (1849-1926), **Αθηναϊκή Βραδιά** (1907) Εθνική Πινακοθήκη

Δημήτριος Βικέλας

Λουκής Λάρας

[απόσπασμα]

Ο *Λουκής Λάρας* είναι ένα έργο αφετηριακό· με τη δημοσίευσή του εγκαινιάζεται μια καινούργια περίοδος της νεοελληνικής πεζογραφίας. Η υπόθεσή του αναφέρεται στην Επανάσταση του '21 και ιδιαίτερα στις αντιδράσεις του άμαχου πληθυσμού. Τοπικά εξελίσσεται στη Σμύρνη, στη Χίο και στην Τήνο όπου ο Λάρας κατέφυγε τελικά και σταδιοδρόμησε ως έμπορος. Το απόσπασμα που ακολουθεί δίνει μια σκηνή από τα φρικιαστικά γεγονότα της σφαγής της Χίου κατά το 1822.

Την επιούσαν ήμεθα από πρωίας συνηγμένοι κατά το σύνηθες εις την ισόγειον της οικίας είσοδον, ήτις εχρησίμευεν ως κοινή αίθουσά μας. Καθήμενοι εις των θυρών τα κατώφλια και επί των βαθμίδων της κλίμακος συνεσκεπτόμεθα, ως πάντοτε, περί του πρακτέου, αναμένοντες τι η ημέρα θα μας φέρει και υπολογίζοντες πότε ηδυνάμεθα να περιμένωμεν απόκρισιν εκ Ψαρών.

Η Ανδριάνα μόνη ήτο απούσα. Είχεν εξέλθει προς εύρεσιν τροφής. Και άλλοτε κατώρθωσε να ποικίλει την πενιχράν δίαιτάν μας συλλέγουσα χόρτα άγρια εις τους πέριξ του χωρίου λόφους. Αλλ' εβράδυνεν ήδη να επιστρέψει. Και η μήτηρ μου, ανησυχούσα, πολλάκις ήνοιξε την θύραν και προέτεινε την κεφαλήν εις την οδόν, να ίδει μη φαίνεται ερχομένη.

Η Ανδριάνα ήτο ο γενικός προστάτης, η αληθής πρόνοια ολοκλήρου της εις Μεστά* δυστυχούς ημών ομάδος. Πλήρης αυταπαρνήσεως και αφοσιώσεως, περιέθαλπε την μητέρα και τας αδελφάς μου και εφρόντιζε περί πάντων των λοιπών· όλα τα επρόφθανεν, όλα τα εσυλλογίζετο· αυτή εύρισκεν ή εφεύρισκε την καθημερινήν τροφήν μας, αυτή έφερε το νερόν εκ της πηγής, αυτή κατώρθωσε δι' αχύρων και παλαιών ταπήτων ν' αυτοσχεδιάσει στρωμνάς δι' όλους εις τα εύκαιρα* δωμάτια της οικίας εκείνης· αυτή μας έφερεν ειδήσεις έξωθεν, σχετιζομένη μετά των χωρικών

Μεστά: χωριό της Χίου. **εύκαιρος:** αδειανός.

και τα πάντα ερευνώσα και τα πάντα μανθάνουσα. Η ενεργητικότης της ήτο αδάμαστος και ακατάβλητος η ευθυμία της. Είχε την καρδίαν υγιά και ακμαίαν όσον και το σώμα, και συχνάκις δια της ζωηρότητος, διά της φαιδρότητός της έφερεν εις τα χείλη μας το μειδίαμα, εν μέσω της επικρατούσης εκεί γενικής αθυμίας.

Η ώρα εν τούτοις παρήρχετο και νύξανε της μητρός μου η ανησυχία. Δεν ήθελα να την αυξήσω εκφράζων τους φόβους μου, αλλ' ήμην και εγώ ανήσυχος, και οι άλλοι επίσης. – Τι έγινε; Πώς αργεί; μην έπαθε τίποτε; Τοιαύται αντηλλάσσοντο φράσεις. Εκεί, αίφνης, ανοίγεται η θύρα και παρουσιάζεται η Ανδριάνα κάτωχρος, τρέμουσα, με την κόμην λυτήν, σχισμένα τα φορέματα και ανοικτά, τα στήθη αιματωμένα...

Η όλη παρουσία της εμαρτύρει πάλην φοβεράν, και τρόμον και αισχύνην.

Η μήτηρ μου ηγέρθη αμέσως, εκάλυψε με τας χείρας τους οφθαλμούς και ανέκραξε μετά φρίκης:

Α! οι Τούρκοι οι Τούρκοι! Και αρπάσασα τας θυγατέρας της έσυρεν αυτάς εις την αγκάλην της.

Η δε Ανδριάνα με τη μίαν χείρα επί της ανοικτής θύρας, εδείκνυε διά της άλλης την έξοδον, και ασθμαίνουσα δεν ηδύνατο ν' άρθρωση τας λέξεις τας οποίας επροσπάθει να προφέρη· – Φύγετε, κρυφθείτε! Ευρέθημεν όλοι διά μιας έξω εις τον δρόμον μετά της Ανδριάνας.

Πού επηγαίνομεν; Τι ηθέλομεν; Έμφυτος τις ορμή διηύθυνε τα βήματά μας μακράν της πύλης του χωρίου. Εφεύγομεν τους Τούρκους. Δεν εσκεπτόμεθα όμως ότι απομακρυνόμενοι της εξόδου, εκλειόμεθα εντός του χωρίου. Αλλά μη σκέπτεταί τις εις τοιαύτας ώρας;

Ενώ ετρέχομεν ούτω περίφοβοι, παραζαλισμένοι, μη γνωρίζοντες πού να καταφύγωμεν, μια γραία εις την θύραν ταπεινής οικίας ισταμένη μας είδε, μας ελυπήθη και ήπλωσε προς ημάς την χείρα.

– Ελάτε, εδώ να σας κρύψω, Χριστιανοί.

Εχύθημεν όλοι εντός της ανοικτής θύρας, ακολουθούντες την γραίαν. Ο Θεός την εφώτισε! Εις εκείνην χρεωστούμεν την σωτηρίαν, την ύπαρξίν μας. Δεν την είδα έκτοτε, ούτε το όνομά της, γνωρίζω, αλλά ποτέ δεν ελησμόνησα το αγαθόν πρόσωπόν της, ουδ' έπαυσα ευλόγων την μνήμην της. Είθε να την αντήμειψεν ο Θεός και να την ανέπαυσεν εν ειρήνη!

Όπισθεν της οικίας ήτο αυλή ύπαιθρος, εις δε την άκραν της αυλής σταύλος. Εντός του σταύλου μάς έκρυψεν η γραία. Αι αγελάδες της έβοσκον εις την εξοχήν και δεν επέστρεψαν ούτε την εσπέραν εκείνην, ούτε τας επι-

ούσας, να μας διαφιλονικήσωσι της κατοικίας των την κατοχήν. Δεν ηχμαλώτιζον γυναικόπαιδα μόνον οι Τούρκοι· ό,τι εύρισκον ήτο λεία ευπρόσδεκτος. Αλλά δεν εξημίωσαν ημάς τότε ληστεύσαντες της πτωχής γραίας τα ζώα.

Η είσοδος ήτο στενή και σκοτεινή, εις δε το βάθος ηνοίγετο ο σταύλος τετράγωνος και οπωσούν ευρύχωρος· αλλ' ουδ' αυτός είχε παράθυρον ή άλλην οπήν, ώστε, ότε εκλείετο η επί της αυλής θύρα της διόδου, το σκότος ήτο ψηλαφητόν και η αποφορά δεν είχε διέξοδον. Τέσσαρα ημερόνυκτα εμείναμεν εντός του κρυψώνος τούτου, δεκαοκτώ εν συνόλω ψυχαί!

Το εσπέρας της πρώτης ημέρας η φιλάνθρωπος γραία μάς έφερε σάκκον πλήρη σύκων. Ότε δε συνηθίσαμεν εις το σκότος, ανεκαλύψαμεν εις μίαν γωνίαν κάδον έχοντα εισέτι ύδωρ αρκετόν, προς ποτισμόν των αγελάδων. Χάρις εις το ύδωρ τούτο και εις τα σύκα δεν απεθάνομεν της δίψης και της πείνης. Εις θέσιν σε προέχουσαν επί μιας των πλευρών του σταύλου εύρομεν άχυρον, το οποίον εστρώσαμεν κατά γης, διά να μη κατακλίνωνται επί του βορβορώδους εδάφους αι γυναίκες και τα παιδία. Και εζήσαμεν ούτω τέσσαρας νύκτας και τέσσαρας ημέρας!

Εκ του κρυψώνος μας ηκούομεν έξω συχνάκις τας κραυγάς των Τούρκων και οιμωγάς των Χριστιανών, πότε μακράν και άλλοτε πλησίον. Την τελευταίαν μάλιστα νύκτα τούς είχομεν πολύ, πολύ πλησίον, διότι διενυκτέρευσαν εις την οικίαν της γραίας, και ηκούομεν τας ομιλίας των και τας διηγήσεις των αισχρών κατορθωμάτων των.

Ο κύριος των Τούρκων σκοπός ήτο η ανακάλυψις των κρυπτομένων φυγάδων. Τους άνδρας εφόνευον, τα δε γυναικόπαιδα ηχμαλώτιζον μεταφέροντες την άγραν των εις την πόλιν. Τους χωρικούς δεν έβλαπτον συνήθως, εκτός δι' ύβρεων και ραβδισμών και λακτισμάτων και διά της καταναλώσεως των τροφίμων των. Δεν έμενον δε επί πολύ οι αυτοί Τούρκοι εις το χωρίον. Αφ' εσπέρας ήρχετο μία συμμορία, έτρωγον, έπινον, εκοιμώντο, την δεν πρωίαν ήρχιζεν η έρευνα προς σφαγήν και αιχμαλωσίαν· ανεχώρουν οι πρώτοι με αιχμαλώτους και λάφυρα, και τους διεδέχετο νέα την εσπέραν συμμορία, και ούτως εφεξής. Ημείς δ' επεριμένομεν να κορεσθώσι και να παύση η εξάντλησις της λείας την διαδοχήν του διωγμού, παρακαλούντες τον Θεόν να μη ανακαλυφθώμεν μέχρι τέλους.

Πώς να περιγράψω την αγωνίαν των ατελεύτητων εκείνων ημερών! Εφοβούμεθα να λαλήσωμεν μη ο ελάχιστος θόρυβος μας προδώση. Η Ανδριάνα έκλαιεν, έκλαιεν ακαταπαύστως, και λυγμοί ενίοτε εξέφευγον από του στήθους της· ο πατήρ μου επέβαλλε τότε σιωπήν.

– Θέλεις να μας καταδώσης; έλεγε.

Και έκυπτεν η Ανδριάνα την κεφαλήν, και δεν ηκούετο ο θρήνος της.

Επλησίαζεν η μήτηρ μου να την παρηγόρηση.

– Μη μ᾽ εγγίζεις και λερώνεσαι!

Δυστυχής νέα! Η μαύρη απελπισία της εντός του σκοτεινού και δυσώδους εκείνου καταφυγίου ήτο η φοβερωτέρα ένδειξις της τύχης, η οποία επερίμενε τας λοιπάς εκεί γυναίκας, εάν οι Τούρκοι μάς ανεκάλυπτον!

Την τελευταίαν νύκτα εξημερώθημεν με τον φόβον ότι δεν θα σωθώμεν από τας χείρας των. Η θύρα μόνη του σταύλου μάς εχώριζεν απ᾽ αυτών.

Την αυγήν επανήλθεν εις την αυλήν η σιωπή, αλλ᾽ εξηκολούθει εντός του χωρίου ο θόρυβος. Πόσον βραδέως αι ώραι παρήρχοντο! Θα επανέλθωσιν οι Τούρκοι πλησίον μας; Θα τους έχωμεν και την νύκτα πάλιν; Ησθανόμεθα πάντες ότι δεν ηδυνάμεθα να ανθέξωμεν πλειότερον.

Προς το εσπέρας τούς ηκούσαμεν εις την αυλήν, ετοιμαζομένους προς αναχώρησιν, και εκρατούμεν την αναπνοήν μας, περιμένοντες την ελπιζομένην απομάκρυνσίν των.

Εκεί, ακούομεν αίφνης, πλησίον της θύρας, βροντώδη Τούρκου φωνήν.

– Ας ίδωμεν πριν φύγωμεν, τι έχει εις αυτήν την αποθήκην.

Έκαμα τον σταυρόν μου. Κρύος ιδρώς με περιέχυσεν.

Η θύρα του σταύλου έτριξε και ηνοίχθη, και εις το άνοιγμά της είδα Τούρκου μορφήν φοβεράν. Εκράτει ξίφος γυμνόν εις την μίαν χείρα, εις δεν την άλλην ράβδον, και από της άκρας της ράβδου εκρέματο λύχνος, το δε φως του λύχνου εφώτιζε του Τούρκου το πρόσωπον, και όπισθεν των ώμων του άλλαι Τούρκων κεφαλαί έρριπτον περίεργα εντός του σκότους βλέμματα.

Εκαθήμην κατά γης εις το βάθος του σταύλου, αντίκρυ της εισόδου. Χίλια έτη να ζήσω, δεν θα λησμονήσω την αποτρόπαιον εκείνην οπτασίαν!

Αναπνοή εντός του σταύλου δεν ηκούετο. Ο Τούρκος εκτείνει τον πόδα, προχωρεί εν βήμα... Αντήχησε διά μιας ο πάταγος υδάτων πατουμένων και βλάσφημος του Τούρκου εκφώνησις. – Μόνον βρώμαι είναι εδώ. Δεν έχει τίποτε. Πηγαίνωμεν!

Η θύρα εκλείσθη μετά κρότου και οι Τούρκοι ανεχώρησαν. Εσώθημεν! Εν βήξιμον, εις στεναγμός ηδύνατο να μας προδώση. Αλλ᾽ ο Θεός μάς ελυπήθη και ηυδόκησε να μας διαφύλαξη, η δε σωτηρία μας την ώραν εκείνην μας εφάνη ως αγαθός δια το μέλλον οιωνός και επεριμέναμεν με πλειότερον ήδη θάρρος της δοκιμασίας μας το τέλος.

Δεν εψεύσθησαν αι ελπίδες μας. Την αυτήν εκείνην εσπέραν, αφού ενύκτωσεν, ηνοίχθη του στάβλου η θύρα και πάλιν, αλλ᾽ υπό φίλης τώρα

χειρός, και ήλθεν εν μέσω ημών ο χωρικός τον οποίον ο θείος μου είχεν αποστείλει προς εύρεσιν πλοίου. Πώς εξετέλεσε την παραγγελίαν, πώς ανεκάλυψε το κρυσφύγετόν μας, δεν γνωρίζω. Έφερε την αγγελίαν ότι πλοίον ψαριανόν μας επερίμενεν εις έρημον λιμενίσκον, όχι μακράν του χωρίου, και ήτο έτοιμος ο χωρικός να μας οδήγηση αμέσως προς αυτό.

Η νυκτερινή ώρα, ο φόβος των Τούρκων, η άγνοια του μέλλοντος, οι κίνδυνοι της φυγής, η ανάμνησις των πρώτων ματαίων περιπλανήσεων πολλούς δισταγμούς την ώραν εκείνην εγέννησαν. Αλλ' αν εμέναμεν, ο όλεθρος ήτο βέβαιος σήμερον ή αύριον, ενώ φεύγοντες ηδυνάμεθα ίσως να σωθώμεν. Απεφασίσθη λοιπόν η φυγή και ανεχωρήσαμεν υπό την οδηγίαν του χωρικού.

Κρατούμενοι τας χείρας και βαδίζοντες εν σιωπή εφθάσαμεν εις την άκραν του χωρίου, προς το αντίθετον της εισόδου μέρος. Εφεύγομεν την πύλην υποπτευόμενοι ότι εφρουρείτο υπό Τούρκων. Ο οδηγός μας είχε λάβει τα μέτρα του. Εισήλθομεν εντός οικίας ερήμου διά να δραπετεύσωμεν εκ των όπισθεν. Η νυξ ήτο σκοτεινή, διεκρίνετο όμως εκ του παραθύρου το κρημνώδες κάτω έδαφος. Εκρεμάσθη σχοινίον και κατέβην πρώτος εγώ. Έδεσα εις την ζώνην μου το σχοινίον και το εκράτουν εκ των χειρών, ενώ με κατεβίβαζον οι άνωθεν. Κατήλθον κατόπιν οι λοιποί άνδρες ανά εις, και επεριλάβομεν έπειτα τας καταβιβαζομένας γυναίκας και παιδία. Τελευταίος επήδησεν ο χωρικός, ετέθη επί κεφαλής μας, και ήρχισεν η νυκτερινή οδοιπορία.

Η απόστασις δεν ήτο μεγάλη, αλλά δεν είναι εύκολος ο δρόμος, όταν με την καρδίαν τρέμουσαν φεύγης εις το σκότος, μη γνωρίζων πού πηγαίνεις, και φοβήσαι ανά πάσαν στιγμήν μη φανώσιν οι Τούρκοι, και έχης γέροντας και γυναίκας και παιδία μικρά εις την συνοδείαν σου!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς κρίνετε τη συμπεριφορά της Ανδριάνας;
2. Ποια η ψυχολογική κατάσταση των προσώπων του έργου κατά τον εγκλεισμό τους στο στάβλο και κατά τη φυγή τους;
3. Ο *Λουκής Λάρας* είναι ένα έργο αφετηριακό· γράφτηκε δηλαδή σε μια εποχή που ο αφηγηματικός μας λόγος δεν είχε διαμορφωθεί ακόμα και γι' αυτό, εκτός από τις αρετές του, παρουσιάζει και αδυναμίες. Στις αρετές του εντάσσεται ο ρεαλιστικός τρόπος με τον οποίο απεικονίζονται ορισμένες καταστάσεις. Να εντοπίσετε μέσα στο απόσπασμα τέτοια σημεία, υπογραμμίζοντας και τις αντίστοιχες φράσεις.

Ο Παπα-Νάρκισσος

Το διήγημα περιλαμβάνεται στη συλλογή *Διηγήματα* (1887). Η διαφοροποίησή του από το *Λουκή Λάρα* (1879) είναι αισθητή. Το συγγραφέα δεν τον απασχολούν πλέον τα ιστορικά γεγονότα και οι συνέπειές τους, αλλά η καθημερινή ζωή των ανθρώπων της υπαίθρου και η συμπεριφορά τους. Ανταποκρίνεται δηλαδή στους γενικότερους στόχους της πεζογραφίας της Γενιάς του 1880, η οποία κινείται στο χώρο της ηθογραφίας. Στο διήγημα είναι φανερή η επιδίωξη του Βικέλα να συνδυάσει την ηθικοδιδακτική του διάθεση με την απόπειρα μιας κάποιας ψυχογραφίας.

Α΄

Παπαδιά μου, είπεν ο παπα-Νάρκισσος, αφού απέφαγε και έκαμε τον σταυρόν του, παπαδιά μου, μου κατεβαίνει ο ύπνος γλυκά γλυκά. Με την άδειά σου θα τον πάρω.

– Να τον πάρεις και να τον καλοπάρεις παπά μου. Σου αξίζει να ησυχάσεις ύστερα από τόσην κούρασιν σήμερον. Και ούτε θα έλθει κανείς να σε ταράξει με αυτό το ηλιοπύρι.

Και ήρχισεν η παπαδιά να μεταφέρει από την τράπεζαν εις τον νεροχύτην τα ολίγα πινάκια* και τα δύο μαχαιροπήρουνα, δια να τα καθαρίσει προτού τα τοποθετήσει εις την εξέχουσαν επί του τοίχου σανίδα, μεταξύ του νεροχύτου και της εστίας. Διότι το δωμάτιον εκείνο ήτο συγχρόνως και μαγειρείον και εστιατόριον και αίθουσα. Η τράπεζα επί της οποίας έφαγον το λιτόν γεύμα των, τέσσαρες ξύλιναι καρέκλαι και εις ψάθινος καναπές ήσαν τα μόνα έπιπλά του. Ο καναπές ήτο αντίκρυ της εστίας. Άνωθεν αυτού εκρέματο επί του τοίχου, εντός μαύρου ξυλίνου πλαισίου (χωρίς όμως ύαλον), λιθογραφία, κιτρίνη εκ της πολυκαιρίας, παριστώσα την άφιξιν του βασιλέως Όθωνος εις Ναύπλιον. Απέναντι της εισόδου, εις μεν την προς τα δεξιά γωνίαν του τοίχου ήτο η θύρα του κοιτώνος,

πινάκια: τα πιάτα.

εις δε την προς τ᾽ αριστερά η θύρα του κήπου. Μεταξύ των δύο θυρών έκειτο κιβώτιον ογκώδες, πρασίνου χρώματος, επ᾽ αυτού δε τάπης μικρός διπλωμένος εις τέσσαρα. Τον τοίχον, άνωθεν του κιβωτίου, εστόλιζεν ετέρα λιθογραφία, άνευ πλαισίου αύτη, προσηλωμένη επί του τοίχου διά τεσσάρων μικρών καρφίων, και παριστώσα, όχι πολύ εντέχνως, την άποψιν του εν Τήνω ναού της Ευαγγελιστρίας· ενθύμημα τούτο, προδήλως, ευλαβούς του οικοδεσπότου αποδημίας εις το προσκυνητήριον εκείνο. Κατάντικρυ του κιβωτίου ήτο η θύρα της οικίας, εκατέρωθεν δε αυτής δύο παράθυρα, των οποίων τα φύλλα ήσαν κλειστά. Η θύρα εχωρίζετο οριζοντίως εις δύο φύλλα, εκ των οποίων το μεν κάτω ήτο κλειστόν, το δε άνω ανοικτόν προς τον στενόν έξω δρομίσκον, και εισήρχετο δι᾽ αυτού εντός του δωματίου το άφθονον φως του μεσημβρινού ηλίου.

Εν τούτοις ο παπα-Νάρκισσος εγερθείς εισήλθεν εις τον κοιτώνα, έφερεν εκείθεν το προσκέφαλόν του, το έθεσεν επί του καναπέ, έκλεισε και το άνω φύλλον της θύρας διά να γίνει το δωμάτιον σκοτεινόν και δροσερόν, και εξηπλώθη εις τον καναπέν. Αλλά μετ᾽ ολίγα λεπτά ηγέρθη πάλιν, επήρε τον επί του κιβωτίου τάπητα, τον εξεδίπλωσε, τον ήπλωσε μετά προσοχής επί του καναπέ και εστρώθη μετά μεγαλυτέρας ή πρότερον ευχαριστήσεως, ενώ η παπαδιά εξηκολούθει εν σιωπή την παρά τον νεροχύτην εργασίαν της.

Εδικαιούτο πράγματι ο παπα-Νάρκισσος να θέλει ανάπαυσιν την μεσημβρίαν της Κυριακής εκείνης. Ήτο επί ποδός από τα εξημερώματα. Εν ελλείψει άλλου ιερέως, ή διακόνου, ή και αναγνώστου, αυτός ανέγνωσε κατά το σύνηθες τον όρθρον και ετέλεσε την λειτουργίαν εις την μόνην εκκλησίαν του μικρού χωρίου του. Μετά δε την απόλυσιν της εκκλησίας μετέβη πεζός εις απομεμακρυσμένον μέρος της νήσου, μετά του ειρηνοδίκου και μαρτύρων, προς εξακρίβωσιν των ορίων ενός εκεί αγρού του, του οποίου ο γείτων αντεποιείτο* μίαν λωρίδα. Και επέστρεψε μεν ικανοποιηθείς, διότι ανεγνωρίσθη το δίκαιόν του επισήμως, αλλ᾽ όμως ο δρόμος ήτο μακρός, ο δε καύσων υπερβολικός. Είχε παρέλθει η συνήθης του γεύματος ώρα ότε επανήλθεν εις την οικίαν του, όπου η παπαδιά επερίμενεν ανησυχούσα μη χαλάσει το φαγητόν. Αλλ᾽ ο πεινασμένος παπάς το εύρεν εξαίρετον και το ετίμησε κατά κόρον,* προς άκραν της συζύγου του ευχαρίστησιν. Συνετέλεσε δε και τούτο ίσως προς αύξησιν του βάρους των βλεφάρων του.

αντεποιείτο (αντιποιούμαι): επιζητώ κάτι, εγείρω αξιώσεις.

κατά κόρον: υπερβολικά.

Ο μεσημβρινός καύσων, ευαρέστως μετριαζόμενος από το σκότος του δωματίου, η άκρα σιωπή, διακοπτομένη από μόνην έξω των τεττίγων* την μονότονον μουσικήν, εντός δε της οικίας από τας ελαφράς κινήσεις της παπαδιάς τοποθετούσης τα πινάκια εις την θέσιν των –ο κάματος του χορτασθέντος παπά– ο απαλός επί του καναπέ τάπης, τα πάντα προσεκάλουν τον ύπνον.

Με ημίκλειστα τα βλέφαρα ο ιερεύς παρηκολούθει την εργασίαν της συζύγου του, η δε ξανθή του γενειάς μόλις υπέκρυπτε μειδίαμα αφάτου αγαλλιάσεως. Εσκέπτετο ότι εντός ολίγων μηνών θα προστεθεί κοιτίς* βρέφους εις τον κοιτώνα των. Χθες μόνον έμαθε το χαρμόσυνον μυστικόν. Η παπαδιά το εξεμυστηρεύθη την νύκτα, εις τα σκοτεινά, συστελλομένη να το είπει εις το φως της ημέρας.

Και ενώ εστήριζε τρυφερώς τα νυσταλέα βλέμματα εις την νεαράν του γυναίκα, διέβαινον ταυτοχρόνως ενώπιον της φαντασίας του σκηναί διάφοροι του παρελθόντος βίου, προσλαμβάνουσαι βαθμηδόν μορφήν ονείρου και συναρμολογούμεναι εν τη ταχεία αυτών και νεφελώδει διελίξει* με την ευφρόσυνον συναίσθησιν της παρούσης ευτυχίας.

Β΄

Προ τριών μόνον μηνών απήλαυσεν ο παπα-Νάρκισσος την διπλήν τιμήν του να γίνη ιερεύς και σύζυγος. Παιδιόθεν εφόρει το ράσον, ταχθείς εις την Εκκλησίαν προτού εισέτι γεννηθεί. Εξ αμνημονεύτων χρόνων οι πρωτότοκοι της μητρικής οικογενείας του εγίνοντο ιερείς, προς εξυπηρέτησιν της ιδιοκτήτου μικράς εκκλησίας της Υπαπαντής, ήτις ήτο το στόλισμα, το καύχημα και το προσκυνητήριον της νήσου. Αλλ᾽ ο προκάτοχος του Ναρκίσσου, και θείος, ήτο κατ᾽ εξαίρεσιν άτεκνος. Διά τούτο, ότε ενύμφευσε την νεωτέραν αυτού και μόνην αδελφήν, ετέθη όρος ρητός εις το προικοσύμφωνον, ότι ο πρώτος υιός της θα γίνη ιερεύς και κληρονόμος του.

Η χαρά της οικογενείας, ότε εγενήθη άρρεν, υπερέβη την συνήθως εκδηλουμένην εις τοιαύτας περιστάσεις, προς αδικαιολόγητον υποτίμησιν της αξίας των θηλέων.

τεττίγων (τέττις, τέττιγος): το τζιτζίκι.
κοιτίς: κούνια, κρεβατάκι.
διέλιξις (συνώνυμη **εκτύλιξις**): ξετύλιγμα, ξεδίπλωμα.

Ο μικρός Νάρκισσος εθηλάσθη μετά σεβασμού, καθό μέλλων ιερεύς, παιχνίδια του ήσαν κομβολόγια και σταυροί, ότε δε ήρχισε να ομιλεί πρώτας λέξεις, μετά τα παγκόσμια παπά και μαμά, εδιδάχθη να ψελλίζει το *Κύριε, ελέησον*. Μόλις ηδύνατο να περιπατεί στερεώς, ότε έλαβε το προνόμιον του να κρατεί την λαμπάδα ενώπιον του θείου του ιερουργούντος. Ούτος εδίδαξεν εις το μικρόν ανεψιόν του το αλφάβητον διά των ερυθρών ψηφίων του *Ωρολογίου*,* βραδύτερον δε την ανάγνωσιν διά της *Οκτωήχου*.* Αλλ' όμως ταύτα πάντα δεν περιέστελλον τας προς το παίζειν ορμάς του μικρού ιερωμένου, ουδέ τον απήλλασσον χειροτονίας άλλου είδους, ότε ήρχετο με το ράσον κατεσχισμένον από τας αναρριχήσεις εις βράχους ή από διαπληκτισμούς υπέρ το δέον ζωηρούς μετά των συνηλικιωτών του.

Άμα εισελθών εις το δωδέκατον έτος της ηλικίας του ο μικρός ρασοφόρος εξενιτεύθη, διά να μη εξαμβλύνει* η πολλή σχέσις το σέβας του ποιμνίου προς τον επίδοξον ποιμένα του. Εις Άνδρον ιδιώτευε γέρων θείος της μητρός του, όστις, χρηματίσας επίσκοπος Σαλμαθούντος, παρητήθη του ιερού αξιώματος, αφού απεθησαύρισε τα αρκούντα όπως ζήσει εν ανέσει το λοιπόν του βίου. Προς τούτον απεστάλη ο Νάρκισσος. Ο Δεσπότης τον προσεδέχθη ευχαρίστως, παραχωρήσας εις αυτόν την θέσιν και τον τίτλον αναγνώστου. Προς δικαίωσιν δε του πρώτου τούτου βαθμού της ιερωσύνης, ο Νάρκισσος εξηκολούθησε τα μαθήματά του όχι μόνον εις το σχολείον της Άνδρου, αλλά και υπό τον πρωτοσύγκελλον του πρώην Σαλμαθούντος, όστις ιδίως τον προήλειφεν* εις τα εκκλησιαστικά.

Εντός τοιαύτης προσφυούς ατμοσφαίρας προητοιμάζετο ο νέος διά το στάδιόν του. Μετά παρέλευσιν ετών τινων ο αναγνώστης επρόκειτο να προχειρισθεί,* εις διάκονον, ότε ήλθεν εις Άνδρον η είδησις ότι απεβίωσεν ο θείος του, οι δε συμπολίται του τον προσεκάλουν προς παραλαβήν της ιεράς διαδοχής. Ήτο νέος εισέτι διά τα καθήκοντα ιερέως, αλλά δεν έπρεπε να περιπέσει εις ξένας χείρας το οικογενειακόν προνόμιον. Ο πρώην Σαλμαθούντος, καίτοι φέρων βαρέως την στέρησιν του αναγνώστου και μέλλοντος διακόνου του, τον έστειλε με την ευχήν του εις την πατρίδα προς εύρεσιν νύμφης προτού τον χειροτονήσει.

Ωρολόγιον: εκκλησιαστικό βιβλίο, που περιέχει τις ακολουθίες των Ωρών.
Οκτώηχος: Βίβλος που περιέχει τα τροπάρια εβδομάδας και των κοινών Κυριακών.
εξαμβλύνω: εξασθενίζω, χαλαρώνω.
προαλείφω: προετοιμάζω κάποιον.
να προχειρισθεί: να διοριστεί.

Τούτο ουδαμώς δυσηρέστει ούτε εδυσκόλευε τον Νάρκισσον, καθόσον η εκλογή ήτο εκ των προτέρων ωρισμένη. Εκ βρεφικής σχεδόν ηλικίας εθεώρει την Αρετούλαν ως μέλλουσαν γυναίκα του. Οι γονείς των δυο παιδίων επεκύρωσαν παιδιόθεν το συνοικέσιον, κατά το ήμισυ παίζοντες και κατά το ήμισυ σπουδάζοντες, αλλ᾽ ο μικρός Νάρκισσος παρεδέχθη εξαρχής το σπουδαίον μόνον μέρος της υποθέσεως, ότε δε ανεχώρησεν εις Άνδρον, αντήλλαξε μετά της μικράς συμπαικτρίας του υπόσχεσιν αμοιβαίας πίστεως.

Μετά οκτώ ετών απουσίαν εύρε την Αρετούλαν μεταβληθείσαν εις νέα κομψήν και ωραίαν, αλλά και η ξανθή κεφαλή του Ναρκίσσου δεν ηλαττούτο ωραιότητος υπό τον μαύρον σκούφον του αναγνώστου. Ο συνοδεύσας τον γαμβρόν δεσπότης ηυλόγησε τον γάμον, εχειροτόνησε τον νεανίαν διάκονον και πρεσβύτερον, και επέστρεψε πάλιν εις Άνδρον.

Γ΄

Προ τριών ήδη μηνών ο Νάρκισσος ήτο ιερεύς, τα πάντα δ᾽ έβαινον κατ᾽ ευχήν. Οι χωρικοί εφέροντο προς τον εφημέριόν των με σέβας ανώτερον του οφειλομένου εις την ηλικίαν του, η σύζυγός του προητοίμαζε τον διάδοχον, οι αγροί του προεμήνυον ευκαρπίαν, αι πρόσοδοι της εκκλησίας δεν ηλαττώθησαν. Τι άλλο ηδύνατο να επιθυμήσει; Και όμως η ευτυχία του δεν ήτο εντελής. Την επεσκίαζε μία μεγάλη και διαρκής ανησυχία. Ο ιερεύς παραμυθεί* τους ψυχορραγούντας και κηδεύει τους νεκρούς. Τους νεκρούς! Ιδού η σκέψις η οποία τον εβασάνιζε, το νέφος του οποίου η σκιά εμαύριζε τον φαιδρόν άλλως ορίζοντα του βίου του.

Ο τρόμος του θανάτου τον κατείχεν αφότου τον έφερον, μικρόν, έτι, ν᾽ ασπασθεί τα κλειστά ψυχρά βλέφαρα του νεκρού πατρός του. Αληθώς παρευρέθη εις πολλάς κηδείας έκτοτε. Ζων πλησίον ιερέων πάντοτε, ανατραφείς ούτως ειπείν εντός της εκκλησίας, πώς ηδύνατο να μη παρακολουθεί και να μη λαμβάνει και ούτος το μέρος του εις τας νεκρωσίμους τελετάς; Αλλ᾽ όμως εύρισκε πάντοτε τον τρόπον να υπεκφεύγει την θέαν του θανάτου. Προσηλών τα όμματα εις την λαμπάδα ή εις το ψαλτήριον το οποίον εκράτει, κρυπτόμενος το κατά δύναμιν όπισθεν των υψηλοτέ-

παραμυθώ: παρηγορώ.

ρων ομηλίκων του, ποτέ δεν ανύψωσε το βλέμμα προς το άπνουν του νεκροκραβάτου φορτίον, ποτέ δεν υπήκουσεν εις την σπαραξικάρδιον προς τους επιζώντας πρόσκλησιν του να δώσουν τον τελευταίον ασπασμόν εις την σάρκα, εξ ης απεχωρίσθη η ψυχή.

Αλλ' όμως πώς ηδύνατο, γενόμενος ιερεύς, να αποφύγει εφεξής της αποσυνθέσεως την επαφήν; Ησθάνετο ότι δεν ήτο δυνατόν να εξοικειωθεί προς το απαίσιον θέαμα. Εξωμολόγησεν εις τον δεσπότην τους φόβους του, εξεμυστηρεύθη τους ενδοιασμούς του, απεκάλυψε την αδυναμίαν του, αλλ' ο γέρων τον ενουθέτησε, τον επέπληξε, τον ενεθάρρυνε, τον εβεβαίωσεν ότι θα συνηθίσει και αυτός καθώς τόσοι άλλοι εις την φρίκην του θανάτου, ανύψωσε το φρόνημά του υποδεικνύων το μεγαλείον της αποστολής του ιερέως παρά την κοίτην του αποθνήσκοντος και τον λάκκον του τεθνεώτος. Ο Νάρκισσος επείσθη. Επείσθη, αλλ' ο φόβος δεν εξέλιπεν. Επί τρεις ήδη μήνας, οψέποτε* ήρχετό τις προς επίσκεψίν του, έτρεμε μη έρχεται φέρων αγγελίαν θανάτου. Μέχρι τούδε διέφυγε την τρομεράν δοκιμασίαν, αλλ' εσκέπτετο ότι δεν ήτο δυνατόν να παραταθεί επί πολύ η μη εμφάνισις του θανάτου εις την νήσον του. Και τώρα, ενώ κατέβαινε γλυκύς ο ύπνος εις τα βλέφαρά του, μεταξύ των ευαρέστων εικόνων όσαι επλανώντο ως σκιαί ονείρων ενώπιόν του, ανεμιγνύοντο και σκηναί οδυνηραί επιθανάτου εξομολογήσεως.

Αλλά βαθμηδόν αι εικόνες αύται εθολώθησαν πάσαι και απεσβέσθησαν, τα ημίκλειστα βλέφαρά του εκλείσθησαν εντελώς, η χειρ έπεσε βαρεία επί του τάπητος, η παρειά εβυθίσθη εις το προσκέφαλον, και εντός του σκιερού και ησύχου δωματίου αντήχησεν ισχυρά και ισόχρονος η υγιής αναπνοή του αποκοιμηθέντος ιερέως.

Η παπαδιά εντούτοις απετελείωσε την εργασίαν της και βαίνουσα ακροποδητί διά να μη ταράξει τον άνδρα της, μετέβη εις τον κοιτώνα και μετ' ολίγον επανήλθε φέρουσα μικρόν δέμα. Εκάθισεν εις το παρά την σβεστήν εστίαν σκαμνίον, ήνοιξε το δέμα και ήπλωσεν επί των γονάτων της το εν μετά το άλλο τα περιεχόμενα. Ήσαν βρεφικά ενδύματα, δανεισθέντα ως δείγμα διά τα εργόχειρα, εις τα οποία εσκόπευε ν' αφοσιωθεί εφεξής. Και τα έβλεπεν η παπαδιά μετά πόθου, και τα παρετήρει μετά βραδύτητος εις την οποίαν υπεκρύπτετο άλλο αίσθημα ή η περί την επεξεργασίαν των προσοχή. Και διακόπτουσα την εξέτασιν των ενδυμάτων, έστρεφεν εν τω μεταξύ το βλέμμα και έβλεπε ρεμβάζουσα τον ησύχως κοιμώμενον σύζυγόν της.

οψέποτε: όποτε, όταν, κάθε φορά που.

Δ΄

Ήχος βημάτων βαρέων προχωρούντων προς την οικίαν διέκοψεν αίφνης την έξω ησυχίαν. Τα βήματα διεκόπησαν προ της θύρας, και το άνω φύλλον αυτής, υπείκον* εις πίεσιν χειρός ωθούσης έξωθεν, έτριξεν ελαφρώς και ηνοίχθη κατά το ήμισυ. Το φως εισήλθεν άφθονον εντός του δωματίου, η αναπνοή του ιερέως μετέβαλε ρυθμόν, αλλ᾽ όμως δεν έπαυσεν αντηχούσα, η δε παπαδιά στρέψασα την κεφαλήν προς το ανοιχθέν θυρόφυλλον, έθεσε τον δάκτυλον εις τα χείλη διά να επιβάλει σιωπήν εις τον ανοίξαντα.

Εντός του φωτερού τετραγώνου, του σχηματισθέντος διά του ανοίγματος του άνω μέρους της θύρας, προέκυπτε* το στήθος και η κεφαλή γέροντος χωρικού. Το παλαιόν φέσι του περιέδεε μανδήλιον βαμβακερόν, του οποίου αι λευκαί άκραι εκρέμαντο όπισθεν προς προφύλαξιν του ρυτιδωμένου αυχένος του. Υπό το φέσι έλαμπον οι ζωηροί οφθαλμοί του σκιαζόμενοι από δασείας πολιάς οφρύς.* Ο ιδρώς έσταζεν από τους κροτάφους του. Διά της δεξιάς χειρός εκράτει ράβδον στηριζομένην επί του ώμου του, από δε την άκραν της ράβδου εκρέματο επί των νώτων του καλάθιον σκεπασμένον με φύλλα λαχάνων.

Η παπαδιά εγερθείσα επλησίασεν αψοφητί* προς την θύραν.

– Καλημέρα, Γεροθανάση, εψιθύρισεν. Ο παπάς κοιμάται.

– Το βλέπω, παπαδιά μου, απεκρίθη ο γέρων, προσπαθών ανεπιτυχώς να καταβιβάσει εις ψιθυρισμόν και ούτος τον ήχον της βραγχώδους* φωνής του. Το βλέπω, αλλά είναι ανάγκη να ξυπνήσει.

– Τι τρέχει; Τι τον θέλεις;

– Δεν τον θέλω εγώ, δόξα σοι ο Θεός! Ο λεπρός τον θέλει.

– Κύριε, ελέησον! Ο λεπρός! επανέλαβεν η παπαδιά.

Και ανελογίσθη διά μιας τους φόβους του συζύγου της – την φρίκην του ν᾽ αρχίσει από τον λεπρόν την εξάσκησιν των δυσχερών καθηκόντων του – και την απόστασιν έως εις το άλλο άκρον της νήσου, όπου ο δυ-

υπείκον: ουδέτερο της μετοχής ενεστώτα του ρήματος υπείκω (υπείκων, -ουσα, -ον). Το ρήμα σημαίνει υποχωρώ, υποκύπτω.
προέκυπτε (προκύπτω): προεξείχε.
πολιός: υπόλευκος.
φαιός: τεφρός.
οφρύς -ύος: το φρύδι.
αψοφητί (επίρρημα): χωρίς ψόφο (ψόφος=θόρυβος), αθόρυβα.
της βραγχώδους φωνής του: της βραχνιασμένης φωνής του.

στυχής εκείνος διήρχετο τον έρημον βίον – και τον πολύν καύσωνα της θερινής εκείνης ημέρας.

– Ετελείωσαν, μου φαίνεται, τα ψωμιά του, υπέλαβεν* ο χωρικός.

– Κύριε, ελέησον, επανέλαβεν η παπαδιά, μη ευρίσκουσα άλλας λέξεις προς έκφρασιν της αδημονίας* της, και στρέφουσα τα ανήσυχα βλέμματα προς τον καναπέν.

Ο ιερεύς ήκουσε τα πάντα, αλλά τα ήκουσεν ως εις όνειρον. Το άνοιγμα της θύρας διέκοψε τον ύπνο του, αλλ' αι αισθήσεις του έμενον εισέτι εις νάρκωσιν, αι δε ιδέαι συνωθούντο συγκεχυμέναι και άνευ σειράς εντός της κεφαλής του. Είδε διά των κλειστών βλεφάρων το χυθέν εντός του δωματίου φως, ήκουσε την γυναίκα του προσαγορεύουσαν τον Γεροθανάσην, ήκουσεν ότι ο λεπρός τον θέλει... Αλλ' η τελευταία του γέροντος φράσις και το δεύτερον της συζύγου του «Κύριε, ελέησον» τον αφύπνισαν εντελώς.

Ανέκυψε* την κεφαλήν, κατεβίβασε τους πόδας, και καθήμενος επί του καναπέ, με τας δύο χείρας στηριζομένας επί του τάπητος, με τα βλέμματα προσηλωμένα προς την θύραν και τα χείλη ημιανοικτά, έμενεν ακίνητος και σιωπηλός. Εσκέπτετο άρα γε; Όχι δεν εσκέπτετο, αλλ' εφαντάζετο ότι βλέπει ενώπιόν του την ελεεινήν καλύβην επί των βράχων, υπεράνω της θαλάσσης, όπου προ ετών πολλών, ωθούμενος υπό παιδικής περιεργείας, επλησίασε διά να ίδει τι εστί λεπρός. Εφαντάζετο ότι βλέπει τον δυστυχή της καλύβης κάτοικον, καθώς τον είδε τότε καθήμενον κατά γης εις την σκιάν μιας κέδρου, καθαρίζοντα χόρτα άγρια εντός της πηλίνης χύτρας του και στρέφοντα μετ' απορίας την κεφαλήν προς τον μικρόν ρασοφόρον. Ανεπόλει πώς ότε είδε την αποτρόπαιον εκείνην μορφήν, ρίγος φρίκης τον κατέλαβε και έφυγε δρομαίος προς τους συντρόφους του, οίτινες ατολμότεροι τον επερίμενον μακράν της καλύβης...

– Να με συμπαθήσεις, παπά μου, είπεν ο Γεροθανάσης. Σ' εξύπνησα. Αλλά ψυχομαχεί ο λεπρός και σε θέλει, και είναι πολύς ο δρόμος έως εκεί. Ίσως δεν τον προφθάσεις.

Ο παπα-Νάρκισσος ηγέρθη.

– Παπαδιά, είπεν, η δε φωνή του έτρεμεν ολίγον. Το καλυμμαύχι και το ράσον μου.

υπέλαβεν (υπολαμβάνω): παίρνω (λαμβάνω) το λόγο ύστερα από άλλον, απαντώ.

αδημονία: ανησυχία.

ανέκυψε (ανακύπτω): σήκωσε.

Υπήκουσεν εκείνη σιωπώσα και έφερεν εκ του κοιτώνος τα ζητηθέντα.

– Δεν θα κάμεις πεζός τόσον δρόμον, παπά μου, υπέλαβε θωπευτικώς.

– Όχι, όχι, είπεν ο Γεροθανάσης. Πηγαίνω να εύρω κτήμα κι έρχομαι αμέσως να τον πάρω.

– Θα έλθεις μαζί μου; ηρώτησεν ο ιερεύς.

– Και βέβαια!

Ο γέρων ανεχώρησεν εσπευσμένως προς εύρεσιν κτήματος, ως ονομάζουν ευφήμως τα κτήνη των οι νησιώται.

– Ιδέ, έλεγεν ο ιερεύς προς την σύζυγόν του, ενώ ένιπτε τας χείρας και το πρόσωπον εις τον νεροχύτην. Ιδέ, ο Γεροθανάσης είδε τον λεπρόν και τον εβοήθησεν, έρχεται πεζός απ᾽ εκεί, και είναι πρόθυμος να κάμει πάλιν τον δρόμον μαζί μου. Διατί; Χάριν φιλανθρωπίας. Κι εγώ συλλογίζομαι την φρίκην τού να παρασταθώ εις το ψυχομαχητόν ενός χριστιανού; Θα διστάσω ενώ πρόκειται περί εκτελέσεως του καθήκοντός μου;

Η παπαδιά τον ήκουε προσπαθούντα διά των λόγων τούτων να ανυψώσει το θάρρος του, αλλά δεν ετόλμα να προσθέσει τι και αύτη προς ενίσχυσίν του. Επρόσφερεν εν σιωπή το προσόψιον εις τον άνδρα της, εκείνος δε εσπογγίσθη, εφόρεσε το ράσον, έθεσεν επί κεφαλής το καλυμμαύχιον, εφίλησε την σύζυγόν του εις το μέτωπον και εξήλθε κρατών εις χείρας τα κλειδία της Εκκλησίας.

Η οικία του ιερέως έκειτο, τελευταία και απομονωμένη, εις τους πρόποδας της αποτόμου κορυφής, της οποίας τα πλευρά κατείχον αι λοιπαί οικοδομαί του χωρίου υπερκείμεναι αλλήλων. Εις το μέσον περίπου αυτών ήτο η μικρά εκκλησία της Υπαπαντής, κτίριον παλαιόν βυζαντινού ρυθμού, με τρούλον πυργοειδή υψούμενον υπεράνω των πέριξ ταπεινών οικιών. Από την οικίαν του ιερέως μέχρι της εκκλησίας η στενή λιθόστρωτος οδός ανέβαινεν ελικοειδώς, ο δε ήλιος, ακτινοβολών κατά κάθετον, αποκαθίστα κατά την ώραν εκείνην την ανάβασιν κοπιωδεστέραν του συνήθους.

Τα παράθυρα των εκατέρωθεν οικίσκων ήσαν κλειστά, πού και πού όμως το άνω φύλλον της θύρας ήτο ανοικτόν, ο δε οικοδεσπότης, ή και η σύζυγός του, στηρίζοντες τους βραχίονας επί του κλειστού κάτω φύλλου εφαίνοντο περιμένοντες την διάβασιν του ιερέως. Ο Γεροθανάσης διαβαίνων διέδωκε την είδησιν ότι ο λεπρός αποθνήσκει. Και εχαιρέτα ο ιερεύς τους χωρικούς. «– Καλημέρα, κύρ Γιάννη. – Ώρα καλή, κυρά Θάναινα. – Η ευχή σου, παπά μου».

Προφανώς είχον πάντες διάθεσιν δι᾽ εκτενεστέραν συνδιάλεξιν, αλλ᾽ ο

παπάς εβιάζετο. Ανήλθεν ιδρωμένος εις την εκκλησίαν, ήνοιξε την θύραν, εισήλθε εντός του δροσερού ναού, έλαβεν ευλαβώς εκ του αναιμάκτου θυσιαστηρίου το ιερόν της θείας μεταλήψεως σκεύος και το ευχολόγιόν του, τα ετύλιξεν εντός του περιτραχηλίου του, περιέδεσε το περιτραχήλιον εντός μαύρης λινής οθόνης* και εξήλθεν.

Έκλειε μόλις την θύραν της εκκλησίας, ότε ήκουσε την φωνήν του Γεροθανάση παροτρύνοντος το κτήμα. Το ζώον δεν εφαίνετο πρόθυμον εις εκδρομήν εντός του καύσωνος. Ο ιερεύς προέβη εις προϋπάντησίν του, το εθώπευσεν, ανέβη εις την ράχιν του, αφού εναπέθεσεν ασφαλώς το δέμα εντός του κόλπου του, και ήρχισεν η πορεία. Ο γέρων χωρικός παρηκολούθει πεζός.

Πλειοτέραι θύραι ήσαν ήδη ανοκταί, οι δε ευσεβείς χωρικοί, γνωρίζοντες τι έφερεν εντός του κόλπου ο ιερεύς, εσταυροκοπούντο, ενώ διήρχετο. Εις την θύραν της οικίας του επερίμενεν η παπαδιά, σκιάζουσα δια της χειρός τους οφθαλμούς της. Μειδίαμα ευφρόσυνον επέλαμψεν εις το πρόσωπον του ιερέως. Εκράτησε το ζώον προ της θύρας και ηθέλησε ν' αποτείνει τον λόγον προς την σύζυγόν του, αλλά δεν ανήρχοντο αι λέξεις εις τα χείλη του. Ούτε εκείνη επρόφερε λέξιν, ενώ τον ητένιζε τρυφερώς προσπαθούσα να μειδιάσει. Ο παπα-Νάρκισσος εκίνησε την κεφαλήν προς αποχαιρετισμόν, εκτύπησε τον λαιμόν του όνου διά του σχοινίου, το οποίον εχρησίμευεν αντί χαλινού, και επροχώρησε μετά του γέροντος. Το βεβιασμένον μειδίαμα της παπαδιάς εσβέσθη, άμα είδε την συνοδίαν απομακρυνομένην, και διά του αντίχειρος απέμαξεν* εν δάκρυ εκ των βλεφαρίδων της.

Ε΄

Ο δρόμος εξηκολούθει καταβαίνων ανά μέσον των εις τους πρόποδας του χωρίου αγρών και αμπελώνων, έπειτα ανέβαινε πάλιν, διασχίζων πυκνόν ελαιώνα, μέχρι της κορυφής του απέναντι λόφου, όπου τρεις ανεμόμυλοι επερίμενον πνοήν αέρος να κινήσει τους ήδη αργούς ιστιοφόρους τροχούς των. Εκείθεν ηπλούτο ευρύ οροπέδιον κατωφερές, απολήγον εις βράχους

οθόνη: λεπτό ύφασμα.
απέμαξεν (αόριστος του απομάσσω): σφούγγισε, καθάρισε.

αποκρήμνους προς το μεσημβρινόν μέρος της νήσου. Η οδός ήτο τραχεία και απεριποίητος αλλά και ο Γεροθανάσης και το κτήμα του εφαίνοντο συνηθισμένοι εις τας πέτρας, αίτινες επηύξανον το δύσβατον του εδάφους. Τοίχοι χαμηλοί, ξηροτράχαλοι, άνευ πηλού ή ασβέστου, εχώριζον εκατέρωθεν τους αμπελώνας. Καθόσον δε η οδός απεμακρύνετο, διεδέχοντο τους αμπελώνας αγροί θερισθέντες ήδη. Πέραν της καλλιεργημένης εκτάσεως, αριστερόθεν μεν το οροπέδιον ανυψούμενον εσχημάτιζε σειράν λόφων θαμνοσκεπτών, δεξιόθεν δε έκλινε βαθμιαίως προς την παραλίαν, και η κυανή του Αιγαίου θάλασσα εξηπλούτο εκείθεν απέραντος, ποικιλλομένη* από τα απέχοντα βουνά των άλλων νήσων.

Ήτο αληθώς ωραίον το θέαμα, αλλ' ο ιερεύς δεν το έβλεπεν. Ο νους του ήτο αλλαχού προσηλωμένος. Οι φόβοι τους οποίους η συναίσθησις του καθήκοντος και το παράδειγμα του Γεροθανάση είχον κατ' αρχάς περιστείλει, επανήρχοντο και πάλιν εντός της ψυχής του. Αι προ της αναχωρήσεως προετοιμασίαι, η παρουσία των χωρικών εις τας θύρας των οικιών των, η θέα της συζύγου του, είχον οπωσδήποτε αναστηλώσει την κλονιζομένην καρδίαν του. Αλλά τώρα εις την ερημίαν της εξοχής, εν τω μέσω της σιωπής, την οποίαν εφαίνετο επιτείνων ο διπλούς κρότος των πετάλων του ζώου και των βημάτων του γέροντος χωρικού, ενώ ο ήλιος έκαιε στους ώμους του, εικόνες απαίσιοι εξετυλίσσοντο και πάλιν ενώπιον των αφηρημένων οφθαλμών του. Επροσπάθει διά της σκέψεως να υπερνικήσει την φαντασίαν του, αλλ' η σκέψις δεν ίσχυεν. Εφοβείτο, ο δυστυχής!

Δεν είχεν εισέτι ομιλήσει, αλλ' ουδ' ο συνοδοιπόρος του διέκοψε την σιωπήν. Ότε περιπατεί τις υπό τον ήλιον, επί εδάφους δυσκόλου, ακολουθών μάλιστα το βάδισμα ζώου ευρώστου, δεν θεωρεί συνήθως την περίστασιν αρμοδίαν προς συνομιλίαν, και αν έτι δεν έχει την ηλικίαν του Γεροθανάση. Επί τέλους ο ιερεύς ανέκυψεν εκ των ζοφερών ρεμβασμών του. Ήκουσε τον γέροντα όπισθέν του ασθμαίνοντα και σύρας προς το στήθος του το σχοινίον, εκράτησε τον όνον. Ο χωρικός έσπευσε το βήμα και ήλθε πλησίον του.

– Τι έπαθες, παπά μου; Τι στέκεις;

– Θα κατέβω ν' ανέβεις συ και όταν κουρασθώ, αλλάζομεν.

– Καλέ, τι λόγος! Να καθίσω εγώ και να περιπατείς εσύ!

– Είσαι κουρασμένος, γέρο μου.

ποικίλλω: κεντώ, διακοσμώ.

– Εγώ κουρασμένος! Βαστούν ακόμη τα κόκκαλά μου κι έννοια σου! Πού ηκούσθη να περιπατεί ο παπάς με τα άγια και να πηγαίνει εμπρός ο αγωγιάτης με το κτήμα! Εμπρός!

Το πράγμα δεν επεδέχετο περαιτέρω συζήτησιν. Ο όνος υπείκων και εις την ηθικήν πίεσιν της φωνής του γέροντος και εις την διά του γρόνθου του επικύρωσιν του εκφωνηθέντος *«εμπρός»*, επανέλαβε ζωηρώς την πορείαν.

Αλλ' ο ιερεύς εχαλίνωσε* την ορμήν του διά ν' ακολουθεί μετά πλειοτέρας ανέσεως ο πεζός γέρων και διά να επαναλάβει την μετ' αυτού συνομιλίαν.

– Θα τον προφθάσομεν ζωντανόν; Τι λέγεις;

– Τι να σου 'πω; Ο άνθρωπος είναι εις τα έσχατά του.

– Πώς τον άφησες; Πώς ήτο;

– Πώς να είναι; Ωσάν άνθρωπος οπού ψυχομαχεί.

Τούτο ήθελε να μάθει. Πώς είναι ο άνθρωπος ότε ψυχομαχεί, αλλ' η απόκρισις του χωρικού δεν τον εφώτισεν.

Επεθύμει ν' ακούσει περιγραφόμενον το θέαμα, το οποίον απετροπιάζετο* προτού το ίδει. Ήλπιζεν ότι η εκ των προτέρων περιγραφή ήθελεν εξοικειώσει αυτόν προς ό,τι παιδιόθεν εφαντάζετο μετά φρίκης. Και επάλαιεν εντός της ψυχής του το ταπεινόν αίσθημα του φόβου προς το ευγενές αίσθημα του καθήκοντος. Η αδιαφορία με την οποίαν ο γέρων ωμίλει περί της αγωνίας του θανάτου, η προθυμία του να επανέλθει προς τον ψυχορραγούντα λεπρόν, επηύξανον την ενδόμυχον του ιερέως εντροπήν διά την ατολμίαν του.

– Διατί ήλθες μαζί μου, ηρώτησε μετά τινα σιωπήν. Διά να με συντροφεύσεις;

– Και διά τούτο. Αλλ' όχι τόσον διά τούτο, όσον διά να τον παρασταθώ εις τα τέλη του. Εσύ, παπά μου, να τον μεταλάβεις και έπειτα να φύγεις. Εγώ θα μείνω. Όλην του την ζωήν την επέρασεν έρημος και μόνος, ας έχει ένα χριστιανόν εις τον πλευρόν του, ενώ αποθνήσκει, ο κακόμοιρος!

– Είσαι αλήθεια καλός χριστιανός, Γεροθανάση. Ο Θεός να σ' ευλογήσει! Αλλά το χρέος τούτο είναι ιδικόν μου, και θα το εκτελέσω εγώ. Εγώ θα του κλείσω τα βλέφαρα.

εχαλίνωσε (χαλινόω-ώ): συγκράτησε. **απετροπιάζετο:** αποστρεφόταν.

Και ησθάνθη τον λάρυγγά του στενούμενον υπό συγκινήσεως.

Εξηκολούθησαν εν σιωπή την οδοιπορίαν. Η οδός δεν εφράσσετο πλέον εκατέρωθεν υπό τοίχων, αλλά διέσχιζε θάμνους σχοίνων και κομάρων καταβαίνουσα προς τα απόκρημνα της νήσου παράλια. Εντός ολίγου έκαμψε προς τ᾽ αριστερά, παρά τας υπωρείας γυμνού λοφίσκου, και είδε μακρόθεν ο ιερεύς μίαν κέδρον εκεί μονήρη, υπό δε την σκιάν της τους τοίχους της καλύβης του λεπρού.

Προ δεκαπέντε ετών υπό τους κλώνας της κέδρου εκείνης είδεν ο Νάρκισσος τον δυστυχή ερημίτην, όστις προ πολλών και τότε ετών κατώκει εκεί. Εις την εσχατιάν εκείνην της νήσου, μόνος, έρημος μακράν πάσης κοινωνίας ανθρώπων, διήλθε τον βίον φέρων το βάρος προγονικής συμφοράς, ανεύθυνος αυτός, ζων άνευ ελπίδος, άνευ παρηγορίας, άνευ σκοπού. Ορφανός, άκληρος, άπορος, κατελήφθη νεώτατος έτι υπό της βδελυράς νόσου. Οι ομόχωροί του τον ηνάγκασαν να υποβληθεί εις απομόνωσιν, αναλαβόντες την υποχρέωσιν της συντηρήσεώς του. Δεν ήτο βεβαίως υπέρογκον το βάρος διά την κοινότητα της νήσου. Ο Γεροθανάσης, του οποίου οι ολίγοι αγροί έκειντο πέραν της καλύβης του λεπρού, ανεδέχθη την μεταφοράν της εβδομαδιαίας προμηθείας άρτου. Αλλά δεν περιωρίσθη εις τούτο η αγαθότης του φιλανθρώπου χωρικού. Εβοήθει τον άθλιον ερημίτην εις την καλλιέργειαν του μικρού κήπου του, επισκευάζων τα εργαλεία του, προμηθεύων σπόρους, δίδων συμβουλάς. Έμενε συνομιλών με τον ασθενή, εξοικειωθείς εκ της μακράς συνήθειας προς το απεχθές νόσημά του. Και τον επερίμενεν ο λεπρός, μετρών τας ημέρας και τας ώρας μέχρι της προσεχούς επισκέψεως. Ο Γεροθανάσης ήτο ο μόνος σύνδεσμος μεταξύ αυτού και του λοιπού κόσμου. Ουδείς άλλος τον επλησίαζεν. Εάν χωρικός τις διέβαινεν εκείθεν, τον προσηγόρευεν ενίοτε μακρόθεν, εναπέθετεν ίσως επί βράχου απέχοντος την ελεημοσύνην του, αλλ᾽ ουδείς ετόλμα να τον ίδει και να τον ομιλήσει εκ του πλησίον.

Ο περί την καλύβην κήπος του λεπρού περιεκλείετο διά φραγής εκ σπάρτων και κομάρων και ροδοδαφνών. Απέναντι της θαλάσσης η φραγή διεκόπτετο, δύο δε λίθοι ογκώδεις, εν είδει παραστάδων, εσχημάτιζον την είσοδον, αλλά θύρα μεταξύ των λίθων δεν υπήρχεν.

Ποσάκις επί των λίθων εκείνων καθήμενος, απέναντι της απεράντου εκτάσεως του πελάγους, έβλεπε τα κύματα πλήττοντα τους βράχους αγρίους ή θωπεύοντα ησύχως την παραλίαν υπό τους πόδας του! Ποσάκις, βλέπων εκείθεν τας λευκάς πτέρυγας των απεχόντων πλοίων, εξήλευε τους ναύτας, οι οποίοι, εύρωστοι και ρωμαλέοι, επάλαιον κατά των στοι-

χείων, περιφερόμενοι από τόπου εις τόπον και ποθούντες την παραλίαν της πατρίδος, όπου όντα προσφιλή τούς επερίμενον, ενώ αυτός δέσμιος επί του βράχου του, έρημος και ελεεινός, επερίμενε τον θάνατον!

ΣΤ΄

Εκεί, έμπροσθεν των δυο λίθων, επέζευσεν ο παπα-Νάρκισσος. Ο Γεροθανάσης, έδεσε διά του σχοινίου τους δυο εμπροσθίους πόδας του όνου, προς περιορισμόν της ελευθερίας του, και εισήλθεν εις τον μικρόν καλλιεργημένον περίβολον προχωρών προς την καλύβην. Ο ιερεύς τον παρηκολούθει. Μετ' ολίγα βήματα ο χωρικός εστράφη.

– Κάθισε ολίγον έξω εκεί εις την πέτραν, παπά μου, να ιδώ πρώτα τι γίνεται μέσα ο άμοιρος αυτός.

Ο ιερεύς υπήκουσε σιωπών. Έλαβε το δέμα εκ του κόλπου του, το έλυσε με τας χείρας τρεμούσας ολίγον, έθεσε το περιτραχήλιον με τα εν αυτώ επί της πέτρας, απέθεσεν εκεί και το καλυμμαύχιόν του, και με γυμνήν την κεφαλήν, τας χείρας σταυρωμένας επί του στήθους, επερίμενεν όρθιος τον γέροντα. Ήτο κάτωχρος. Μία ακούσιος ευχή, μία αμαρτωλή επιθυμία εισέδυσεν αίφνης εις την ψυχήν του. – Ω! Εάν ο γέρων επανερχόμενος έλεγε: Τετέλεσται! – Αλλ' απεδίωξε μετά ρίγους τον πονηρόν στοχασμόν, επεκαλέσθη την εξ ύψους βοήθειαν, έκαμε τον σταυρόν του, και λαβών εκ του διπλωμένου περιτραχηλίου το ευχολόγιον ήρχισε ν' αναγινώσκει τας ωραίας προσευχάς της νεκρωσίμου ακολουθίας. Ανεγίνωσκε, και όμως ο νους του ήτο εις την καλύβην. – Διατί αργεί ο Γεροθανάσης; – Ηθέλησε να πλησιάσει προς την θύραν της καλύβης, αλλ' εις το μέσον του περιβόλου εστάθη διστάζων. Ηθέλησε να ερωτήσει εκείθεν τον γέροντα, αλλά δεν ετόλμησε να υψώσει την φωνήν.

Επί τέλους ο γέρων εξήλθε της καλύβης. Ο ιερεύς τον ητένισε με βλέμμα ερωτηματικόν.

– Ήτο εις βύθος. Τον εξύπνησα με κόπον. Μόλις ακούεται η φωνή του. Έλαμψαν τα σβυσμένα του μάτια, όταν ήκουσε ότι είσαι εδώ. Έλα, παπά, έλα να τον μεταλάβεις.

Ο ιερεύς επέστρεψε προς την είσοδον, περιεβλήθη το περιτραχήλιον, έλαβεν ευλαβώς εις χείρας τα άγια και επορεύθη προς την καλύβην. Η ωχρότης του μόνη εμαρτύρει την ταραχήν του. Το βήμα του ήτο στερεόν,

αι χείρες του δεν έτρεμον καθώς πριν, δεν εδίσταζε πλέον. Ενίκησε τους τελευταίους ενδοιασμούς της δειλίας η συναίσθησις της ιεράς αποστολής του.

Ότε έφθασεν εις την θύραν, ο γέρων, όστις τον ηκολούθει παρά πόδας, έθιξεν ελαφρώς το ράσον του. Ο ιερεύς, με τον ένα πόδα επί του κατωφλίου, εστάθη και έστρεψε την κεφαλήν. Η ξανθή του κόμη εκυμάτιζε λυτή επί του αυχένος του.

– Παπά μου, μη εγγίσεις το μανδήλι εις το πρόσωπόν του. Εκείνος μου παρήγγειλε να τον σκεπάσω διά να μη τον ιδείς.

– Καλά, είπεν ο ιερεύς σοβαρώς. Μη έλθεις μέσα, εάν δεν σε κράξω. Και εισήλθεν εντός της καλύβης.

Ο Γεροθανάσης εκάθισεν επί της πέτρας παρά την είσοδον και επερίμενεν. Έμεινεν επί ώραν πολλήν καθήμενος εκεί. Ηπόρει πώς ο ιερεύς ούτε φαίνεται ούτε ακούεται. Είχε την περιέργειαν να υπάγει προς την καλύβην, αλλά δεν ετόλμα να παρακούσει την διαταγήν. Επερίμενε λοιπόν, βλέπων την κυανήν θάλασσαν ρυτιδουμένην υπό του ανέμου, όστις εγειρόμενος ήρχιζε να δροσίζει την ατμόσφαιραν. Οι πέριξ θάμνοι ανέδιδον ευωδίαν ζωογόνον, αι σιταρήθραι πετώσαι ορμητικώς προς τα ύψη επλήρουν τον αέρα με το κελάδημά των, η φύσις εφαίνετο φαιδρά όλη και ευτυχής, ενώ ο λεπρός απέθνησκεν εντός της καλύβης του.

Αίφνης ο γέρων χωρικός ήκουσε βηματισμόν πλησίον του ελαφρόν. Εστράφη απορών και είδεν ερχομένην προς την καλύβην την γυναίκα του ιερέως. Ηγέρθη αμέσως και προέβη εις προϋπάντησίν της.

– Τι σου ήλθε να κάμεις τόσον δρόμον πεζή, παπαδιά;

– Ενόμιζα ότι θα σας απαντήσω εις τα μισά του δρόμου και ολίγ' ολίγον ήλθα έως εδώ. Πού είναι ο παπάς;

– Μέσα, με τον λεπρόν.

– Ζει ή απέθανε;

– Ό,τι και αν σου πω, σε γελώ.

– Δεν πηγαίνεις να ιδείς;

– Μου το έχει εμποδισμένον ο παπάς.

Η παπαδιά εσιώπησεν επ' ολίγον και έπειτα επανέλαβε μετά τινος ανησυχίας:

– Θα νυκτωθείτε εδώ.

– Δεν πειράζει. Έχει φεγγάρι. Μόνον εσύ, τι ήθελες να έλθεις;

– Έφερα το ράσον.

Και έδειξε κρεμάμενον επί του βραχίονός της, επιμελώς διπλωμένον,

το καλόν ράσον του παπα-Ναρκίσσου.

– Τι το έφερες; Μη είναι κρύον να τα φορέσει επανωτά;

– Ίσως χρειασθεί, είπεν η παπαδιά.

Και λέγοντες ταύτα έφθασαν εις την είσοδον του περιβόλου.

– Κάθισ' εδώ, παπαδιά, εις την πέτραν. Θα είσαι κουρασμένη.

– Όχι, δεν εκουράσθηκα. Να πάγω μέσα, Γεροθανάση;

– Να μη θυμώσει ο παπάς!

Η παπαδιά εκάθισεν επί της πέτρας. Ανά πάσαν στιγμήν έστρεφε την κεφαλήν προς την καλύβην. Η ανησυχία εζωγραφίζετο εις το πρόσωπό της. Ο γέρων την ελυπήθη ή συνεμερίζετο ίσως και αυτός την ανυπομονησίαν της.

– Μη χολοσκάνεις είπε. Πηγαίνω σιγά σιγά να ιδώ.

Επροχώρησε βραδέως προς την καλύβην τείνων τα ώτα ανά παν βήμα. Δεν ήκουε τίποτε. Ότε έφθασεν εις την θύραν, εστάθη. Ο ιερεύς έλεγέ τι ταπεινή τη φωνή.

Μόλις ηδύνατο ν' ακούσει ο γέρων. Έκυψε την κεφαλήν εντός της καλύβης. Του λεπρού η κεφαλή δεν εφαίνετο. Την απέκρυπτον τα νώτα του ιερέως, όστις γονατιστός επί του εδάφους, κλίνων τον αυχένα προς τον λεπρόν, προσηύχετο. Η λευκή οθόνη, διά της οποίας ο Γεροθανάσης είχε καλύψει το πρόσωπον του ασθενούς, έκειτο εκεί ερριμμένη παρά τους πόδας του.

Ο χωρικός απεσύρθη ησύχως και επέστρεψε προς την είσοδον. Η παπαδιά ακίνητος επί της πέτρας, ακολουθούσα διά των οφθαλμών τας κινήσεις του, επερίμενε την επιστροφήν του.

– Τι είδες; ηρώτησε.

– Τίποτε.

Κατ' εκείνην την στιγμήν ο ιερεύς εξήλθε της καλύβης και με βήματα αργά διέσχισε τον κήπον. Δεν εφόρει το ράσον του. Εις τας ανυψωμένας χείρας εκράτει το ευχολόγιον και το αρτοφόριον. Εβάδιζε με ορθίαν και ακίνητον την κεφαλήν, με το βλέμμα ήρεμον, ενώ έσειεν ο άνεμος την λυτήν κόμην του. Εφαίνετο άλλος ήδη άνθρωπος!

Επλησίασε προς τον γέροντα και προς την σύζυγόν του χωρίς ουδεμίαν να εκφράσει απορίαν διά την έλευσίν της. Αμφότεροι εκείνοι δεν εκινήθησαν προς προϋπάντησίν του. Τον επερίμενον να έλθει. Δεν απηύθυναν ερώτησιν προς αυτόν. Επερίμενον να ομιλήσει.

– Ανεπαύθη, είπεν ο ιερεύς.

Ο Γεροθανάσης και η παπαδιά έκαμον εν σιωπή τον σταυρόν των.

– Αύριον το πρωί θα έλθωμεν να τον θάψωμεν, εξηκολούθησεν.

Η φωνή του είχε τι το σοβαρόν, το επιβάλλον. Ουδέποτε η σύζυγός του τον ήκουσεν ομιλούντα ούτω. Τον ήκουε και τα δάκρυα ανέβαινον ησύχως εις τους οφθαλμούς της. Ησθάνετο ότι η δοκιμασία αύτη ενίσχυσε διά παντός την ψυχήν του.

– Να μείνω εδώ την νύκτα; ηρώτησεν ο Γεροθανάσης.

– Μείνε. Θα έλθω πολύ πρωί.

Και βλέπων την σύζυγόν του, ήτις έτεινε προς αυτόν το ράσον,

– Καλά έκαμες και μου το έφερες, είπεν. Εσκέπασα με το άλλο τον νεκρόν.

Και βαδίζοντες ο εις παρά τον άλλον επέστρεφαν εις την οικίαν των πεζοί ο ιερεύς και η σύζυγός του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το διήγημα είναι χωρισμένο σε ενότητες. Να προσδιορίσετε το περιεχόμενο της κάθε ενότητας και το ρόλο της στην ανέλιξη της πλοκής.
2. Να χαρακτηρίσετε τα δευτερεύοντα πρόσωπα του διηγήματος στηριζόμενοι κυρίως στις πράξεις, τα λόγια και τις αντιδράσεις τους.
3. Το κεντρικό πρόσωπο του διηγήματος είναι ο παπα-Νάρκισσος, για τον οποίο ο αφηγητής μάς δίνει αρκετές πληροφορίες, που ανάγονται είτε στο παρελθόν είτε στο παρόν της αφήγησής του. Μελετώντας το διήγημα και παρακολουθώντας την ψυχογράφησή του να επικεντρώσετε το ενδιαφέρον σας στα εξής: α) Ποια εικόνα έχουμε γι' αυτόν ως τη στιγμή που έρχεται ο γερο-Θανάσης; β) Πώς αντιδρά αφενός η παπαδιά και αφετέρου ο παπα-Νάρκισσος από το σημείο αυτό ως το τέλος; Η μεταμόρφωσή του γίνεται κατά τρόπο πειστικό και φυσικό;
4. Πού, κατά την γνώμη σας, οφείλεται ο διαφορετικός τρόπος που αντιμετωπίζουν το ίδιο πρόβλημα ο γερο-Θανάσης και ο παπα-Νάρκισσος;
5. Στο βάθος του διηγήματος κινείται ολόκληρη η κοινωνία του μικρού χωριού. Ποια εικόνα της μας δίνει το διήγημα;

Δημήτριος Βικέλας

(1835-1908)

Γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου. Νέος ακόμη ταξίδεψε στο Λονδίνο όπου και εργάστηκε στα εμπορικά καταστήματα των θείων του, αδερφών Μελά, ενώ παράλληλα παρακολουθούσε μαθήματα στο University College. Επιδόθηκε στο εμπόριο και απέκτησε αρκετά χρήματα. Από το 1878 περίπου έζησε στο Παρίσι και αργότερα εγκαταστάθηκε στην Αθήνα. Πρωτοστάτησε για τη διεξαγωγή των Ολυμπιακών Αγώνων το 1896 στη χώρα μας, ίδρυσε το *Σύλλογο προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων* (1899) και ανέπτυξε αξιόλογη κοινωνική και πολιτιστική δράση.

Έγραψε απομνημονεύματα, φιλολογικά μελετήματα και μετέφρασε Ευρωπαίους ποιητές και πεζογράφους. Εκτός από τον *Λουκή Λάρα*, και τον *Παπα-Νάρκισσο*, έγραψε και τα διηγήματα: *Η άσχημη αδελφή*, *Φίλιππος Μάρθας* κ.ά.

Caspar David Friedrich (1774-1840), **Λευκοί βράχοι στο Ρύγκεν** (1818-1819)
Ίδρυμα Reinhart, Βίντερτουρ (Ελβετία)

Εμμανουήλ Ροΐδης

Αθηναϊκοί περίπατοι

Το πρόβλημα της ρύπανσης του περιβάλλοντος δεν είναι μόνο σημερινό για τους κατοίκους της πρωτεύουσας· ο Εμμ. Ροΐδης στο παρακάτω χρονογράφημα, που δημοσιεύτηκε στο περ. *Εστία* στις 22.5.1896, μας πληροφορεί ότι οι Αθηναίοι και τον περασμένο αιώνα είχαν πολλούς λόγους να παραπονούνται για τη ρύπανση και τους κινδύνους που διέτρεχε η υγεία τους.

Πολύ περισσότερον παρ' όσα από τον καιρόν του Αμπού* έως σήμερον έτυχε να διαβάσω εις τον ξένον τύπον υβριστικά διά την Ελλάδα, μ' έκαμαν να εντρέπωμαι αι κατά τας παραμονάς των Ολυμπιακών αγώνων συστάσεις των ιδικών μας εφημερίδων, προς την αστυνομίαν και τους οικοκυραίους, να επιμεληθούν προς χάριν των ξένων την καθαριότητα των δρόμων και να φροντίσουν να μη βρωμούν αι μάνδραι και να μην είναι τα πεζοδρόμια παραρτήματα μακελλείων και λαχανοπωλείων. Όλα αυτά εξητούντο ως και όταν επρόκειτο να επισκεφθούν τας Αθήνας οι αυτοκράτορες Δον Πέτρος* και Γουλιέλμος,* ως μέτρα έκτακτα, με την υπόμνησιν μάλιστα ότι δεν θα παρετείνοντο επί πολλάς ημέρας, αι τοιαύται περί καθαριότητος ενοχλήσεις. Τι άλλο δύναταί τις εκ των συστάσεων τούτων να συμπεράνει παρά μόνον ότι, καθώς οι Τζιφούτηδες* της Βλαχίας αλλάζουν και κυνηγούν τας ψείρας των μόνον κατά τας μεγάλας των θρησκευτικάς εορτάς, ούτω και οι κάτοικοι των Αθηνών μόνον εις εκτάκτους περιστάσεις πρέπει ν' αναπνέουν άοσμον αέρα, να μη γλιστρούν εις αίματα και να μη σκοντάπτουν εις σάπια πορτοκάλια και λείψανα γάτων και ορνίθων;

Μη βιασθείτε να με κατατάξητε εις το γένος των αναμασητικών ζώων

Αμπού (About Edmond, 1828-1885): Γάλλος αρχαιολόγος και συγγραφέας που έγραψε το βιβλίο *Ο βασιλεύς των ορέων* (1857), στο οποίο σατιρίζει την ελληνική κοινωνία της Οθωνικής εποχής.

Δον Πέτρος, Γουλιέλμος: αυτοκράτορες της Βραζιλίας και της Γερμανίας αντίστοιχα, που είχαν επισκεφτεί την εποχή εκείνη την Αθήνα.

τζιφούτης: η λέξη προέρχεται από την υβριστική προσαγόρευση cifut που χρησιμοποιούσαν οι Τούρκοι για τους Εβραίους.

αν σας ομιλώ διά την κατάστασιν των αθηναϊκών δρόμων. Ούτε καμήλα είμαι ούτε επικήδειος ρήτωρ διά να μου αρέσουν τα αναμασήματα. Τούτο όμως εσυλλογίσθην, ότι μετά τους Ολυμπιακούς αγώνας οι Αθηναίοι, εξιπασθέντες* από την λαμπρότητα της πανηγύρεως, την συρροήν του τόσου κόσμου, την παρουσίαν του βασιλέως και των πριγκίπων, τας σημαίας, τα σαλπίσματα, τας φωτοχυσίας, τας μουσικάς και του Λούη* τας τιμάς, εκατάντησαν όλοι αθλομανείς. Η Πλάκα, προ πάντων, όπου κατοικώ, έγινεν όλη ένα είδος Σταδίου. Καθ' ημέραν κινδυνεύω ν' ανατραπώ από υποψηφίους μαραθωνοδρόμους ή να σπάσουν οι δισκοβόλοι την κεφαλήν μου. Διά να σχηματίσετε ιδέαν του βαθμού εις τον οποίον έφθασεν η αγωνομανία, αρκεί να σας είπω ότι κάθε απόγευμα περί την δύσιν του ηλίου ημπορεί ο διαβάτης να καμαρώσει περί τον πλάτανον της Πλάκας και το φανάρι του Διογένους, εκτός των παίδων, και νεανίσκων, και κάμποσα, όχι μόνον μικρά αλλά και αρκετά μεγάλα αγοροκόριτζα, να σηκώνουν βάρη, να πηδούν, να ρίπτουν δίσκους και να τρέχουν, χωρίς φόβον να δείξουν το χρώμα της καλτσοδέτας των, συμμεριζόμεναι, ως φαίνεται, τας περί εξισώσεως των δύο φύλων προοδευτικάς ιδέας της *Εφημερίδας των Κυριών*.*

Καλά θα εκάμνατε να στείλετε εκεί κανένα από τους ρεπόρτερ σας να περιγράψει αυτά τα σπαρτιατικά παιγνίδια, διότι αξίζουν τον κόπον. Εγώ ήθελα μόνον να σας υποδείξω ότι, αφού από τόσα έτη βοά όλος ο κόσμος κατά του κονιορτού, της λάσπης των λάκκων και της δυσωδίας και ματαίως αγωνίζεται όλος ο τύπος να φέρει εις θεογνωσίαν τους δημοτικούς μας άρχοντας και την αστυνομίαν, καλόν ίσως θα ήτο ν' αποταθεί σήμερον προς διόρθωσιν του κακού εις την αγωνομανίαν, να προσπαθήσει δηλαδή να πείσει τους φιλάθλους ότι χωρίς πνεύμονας υγιείς αδύνατον είναι να υπάρξουν μυώνες ισχυροί· ότι εφ' εφόσον εξακολουθούν ν' αναπνέουν τας αναθυμιάσεις της Πλάκας,* της Βάθιας,* της Παλαιάς Αγοράς,* του Ροδακιού* και του Βαθρακονησίου,* χάνουν τον καιρόν των γυμναζόμενοι

ξιπάζουσι (από το μεσν. ξυπάζω και ξυπάζομαι): περηφανεύομαι, κομπάζω.

Λούης Σπύρος: Έλληνας δρομέας από το Μαρούσι της Αττικής, νικητής στο Μαραθώνιο στους πρώτους, μετά την ανασύστασή τους, Ολυμπιακούς Αγώνες που έγιναν στην Αθήνα το 1896.

Εφημερίς των Κυριών: περιοδικό που έβγαζε στην Αθήνα η φεμινίστρια Καλλιρρόη Παρρέν. Ο Ροΐδης ειρωνευόταν τη φεμινιστική κίνηση για την απελευθέρωση των γυναικών.

Πλάκα, Βάθια, Παλαιά Αγορά, Ροδακιό, Βαθρακονήσι: λαϊκές συνοικίες εκείνης της εποχής κοντά στο κέντρο της Αθήνας.

και ονειρευόμενοι τας δάφνας του Λούη, του ροφώντος καθαρόν αέρα εις το Μαρούσι, ή των αθλητών της Αμερικής, όπου σκουπίζονται οι δρόμοι τετράκις την ημέραν και καταδικάζονται εις βαρύ πρόστιμον οι ρίπτοντες από το παράθυρον, όχι κοφίνια σκουπιδιών, αλλά και μίαν μαραμένην ανθοδέσμην. Το επιχείρημα τούτο είναι ίσως το μόνον δυνάμενον να συγκινήσει τους αγωνιστάς μας, αφού ούτε περί της υγείας των πολυφροντίζουν ούτε φαίνεται να τους ενοχλεί πολύ η ακαθαρσία.

Οι πανηγυρισταί της Θείας Προνοίας συγκαταλέγουν εις τα ευεργετήματα αυτής την επιδεκτικότητα των αισθήσεών μας να καταντούν με τον καιρόν και την συνήθειαν αναίσθητοι εις τα δυσάρεστα θεάματα, ακούσματα και μυρίσματα. Και έχουν μέγα δίκαιον. Πρόχειρον τούτου απόδειξιν μας δίδουν οι ενορίται του Αγίου Γεωργίου, των οποίων, ως εσυνήθισαν τ' αυτία την ρινοφωνίαν του ψάλτου, ούτω πλησιάζουν και οι οφθαλμοί να συνηθίσουν την νεοχάρακτον επί του τοίχου του ναού εξάπηχυν εκείνην γελοιογραφίαν, ήτις τόσον πολύ τους εσκανδάλιζε κατά τας πρώτας ημέρας. Η όσφρησις προ πάντων είναι εξ όλων μας των αισθήσεων η επιδεκτικωτέρα να μεταβληθεί διά της έξεως εις αναισθησίαν. Γνωρίζετε βεβαίως το περίφημον ποίημα του Βωδελαίρ,* το *«Ψοφίμι» (La Charogne)*, με την ανοικτήν του κοιλίαν, όπου βόσκουν κοπρόμυγες, μαμούνια, σκώληκες και ασκάριδες.* Ο ποιητής εύρισκε τρόπον να μυρίζεται το πράγμα τούτο «ως άνθος» και όλοι τον ενόμισαν τρελόν, δέκα έτη πριν τρελαθεί. Το κατόρθωμα του Βωδελαίρ δύναται βεβαίως να θεωρηθεί ως εξαιρετικόν, ουδεμίαν όμως επιδέχεται αμφισβήτησιν ότι ούτε οι ζωογδάρται, ούτε οι ταμπάκηδες, ούτε οι σκουπιδοξύστες, ούτε οι βαλσαμωταί ορνέων, ούτε οι κάτοικοι των οδών «Αίαντος» και «Πρωτογένους» ενοχλούνται πολύ από την ποιότητα του αέρος τον οποίον αναπνέουν. Η μύτη των καταντά με τον καιρόν στωική.* Το κακόν είναι ότι δεν ηυδόκησεν η Θεία Πρόνοια να καταστήσει και τους πνεύμονας ημών επίσης επιδεκτικούς να εξοικειωθούν με τα μολύσματα της ατμοσφαίρας.

Δεν εννοώ βεβαίως ότι όλοι οι μετερχόμενοι ακάθαρτα επαγγέλματα και όλοι οι γείτονες κοπρώνων αποθνήσκουν από φθίσιν, κακοήθη πυρετόν, κοιλιακόν τύφον ή σηψαιμίαν, αλλά μόνον ότι δεν έχομεν δίκαιον να

Βωδελαίρ (Baudelaire Charles, 1821-1867): Γάλλος ποιητής, γνωστός για την ποιητική του συλλογή *Τα άνθη του κακού*.

ασκάριδες: παρασιτικά σκουλήκια, λεβίθες.

στωικός: (εδώ) υπομονετικός, ανεκτικός.

περιφρονώμεν τόσον πολύ τους ιατροστατιστικούς πίνακας, εκ των οποίων προκύπτει ότι, εις όλας τας πόλεις της Ευρώπης, ο αριθμός των νόσων και ο μέσος όρος της ανθρωπινής ζωής διαφέρει πολύ κατά τα επαγγέλματα και τας συνοικίας. Δεν έχω πρόχειρον τον Bouchardat,* διά να σας παρατάξω αριθμούς και τι λέγει περί της ευρωστίας των équarisseurs,* των boyaudiers,* των chiffonniers* και των άλλων καταδικασμένων εκ του επαγγέλματός των ν' αναπνέουν εις το Παρίσι αθηναϊκόν αέρα· δεν βλέπω όμως και την ανάγκην ν' αναζητήσω ξένα παραδείγματα, αφού πρόχειρα και πειστικώτατα είναι τα δικά μας. Σοφός καθηγητής του πανεπιστημίου μας μου έλεγε, προ τινων μηνών, ότι εις μόνην την περισσοτέραν ακαθαρσίαν του Γαζοχωρίου, της Αγίας Τριάδος, και εν γένει των κάτω μαχαλάδων, πρέπει ν' αποδοθεί ο μεγαλύτερος αριθμός των προώρων θανάτων. Εύκολον και ασφαλέστατον μέσον αποδείξεως θα ήτο η επί τη βάσει της επιγραφής των επικηδείων πλακών ή σταυρών εξακρίβωσις του μέσου όρου της ηλικίας εις την οποίαν απέθανον οι αναπαυόμενοι εις το κοιμητήριον της Βάθιας και οι ευτυχήσαντες ν' αναπνεύσουν καθαρώτατον αέρα πριν ενταφιασθούν εις το Α΄ νεκροταφείον. Η διαφορά θα ήτο, πιστεύω, μεγάλη, αφού και εκ πρώτης όψεως προξενεί αλγεινήν έκπληξιν εις τον επισκέπτην του λαϊκού Β΄ νεκροταφείου το μέγα πλήθος των παιδικών και νεανικών σταυρών.

Αλλά σκοπός μου σήμερον δεν είναι να θρηνήσω επ' αυτών, αλλά μόνον να υποδείξω ότι η σημερινή αγωνομαχία παρέχει εις τον τύπον μοναδικήν ευκαιρίαν να την εκμεταλλευθεί υπέρ της καθαριότητας και της ευπρεπείας των δρόμων της πρωτευούσης. Την ελπίδα επιτυχίας ενισχύει η σύμπτωσις ότι η αγωνιστίτις αύτη επέσκηψεν οξυτέρα επί των κατοικούντων τας ρυπαράς συνοικίας. Τούτους πρόκειται ο τύπος να πείσει όχι ότι κινδυνεύει το στήθος των από φθίσιν, αφού δεν τους μέλει περί τούτου, αλλ' οι μυώνες των από ατροφίαν, και μάταιον είναι να γυμνάζονται, να τρέχουν να δισκοβολούν και να βλέπουν εις τον ύπνον των ολυμπιακά βραβεία, εφ' όσον εξακολουθούν να τρέφουν τους πνεύμονάς των με τελμάτων, σφαγείων και βόθρων αναθυμιάσεις.

Bouchardat Appollinaire (1806-1886): Γάλλος χημικός και φαρμακοποιός.
équarisseur: λ. γαλλ., σφαγέας ζώων, χασάπης.
boyaudier: λ. γαλλ., χορδοποιός.
chiffonnier: λ. γαλλ., ρακοσυλλέκτης.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιοι ήταν υπεύθυνοι για τη ρύπανση του περιβάλλοντος στην παλιά Αθήνα;
2. Ο συγγραφέας λέει ότι ντράπηκε περισσότερο για τις συστάσεις που έκαναν οι εφημερίδες προς τους κατοίκους και την αστυνομία στις παραμονές των Ολυμπιακών Αγώνων για την προσωρινή καθαριότητα της πόλης, παρά για όσα υβριστικά έγραψαν κατά καιρούς οι ξένες εφημερίδες για την Ελλάδα: να σχολιάσετε την παρατήρηση.
3. Εξακολουθούν να υπάρχουν οι ίδιες αιτίες ρύπανσης στην Αθήνα, σήμερα; Αν όχι, ποια μορφή έχει πάρει το πρόβλημα;
4. Ο συγγραφέας λέει πολύ σοβαρά πράγματα με τρόπο ειρωνικό: να επισημάνετε στο κείμενο τις πιο χαρακτηριστικές περιπτώσεις ειρωνείας.

Νικόλας Κληρονόμος (γεν. 1954), **Βιομηχανική περιοχή** (λεπτομέρεια, 1977)

Μονόλογος ευαισθήτου

Το παρακάτω σατιρικό χρονογράφημα δημοσιεύτηκε για πρώτη φορά στην εφημερίδα *Εμπρός*, στις 11.11.1896. Ο συγγραφέας εδώ μας δίνει έμμεσα πολλές ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τη ζωή και τα ήθη των Αθηναίων στα τέλη του 19ου αιώνα. Δεν πρέπει να μας διαφύγει ο ειρωνικός χαρακτήρας του χρονογραφήματος.

Μεγάλη δυστυχία είναι να έχει κανείς πολύ καλήν καρδίαν. Το ηξεύρω εκ πείρας, διότι μ᾽ έκαμεν ο Θεός παραπολύ ευαίσθητον. Δεν ημπορώ να ιδώ άνθρωπον να πάσχει και να κλαίει χωρίς να γίνουν τα νεύρα μου άνω κάτω, ούτε να εννοήσω πώς κατορθώνουν άλλοι να παρευρίσκωνται εις λυπηρά θεάματα. Αν τύχει ν᾽ αποθάνει γνώριμός των, τρέχουν εις την κηδείαν, ακόμη και αν χιονίζει. Αλλ᾽ εγώ δεν ημπορώ να ίδω αποθαμένον άνθρωπον όπου εγνώρισα ζωντανόν, χωρίς να με ταράξει η σκέψις ότι κι εγώ θα αποθάνω. Έπειτα, αν οι συγγενείς του εφαίνοντο φρόνιμοι και παρηγορημένοι, τούτο θα μ᾽ επείραζε, διότι δεν αγαπώ τους εγωιστάς· αν πάλιν έκλαιαν και εθρήνουν, το θέαμα θα μου έκοπτε την όρεξιν ή θα εχαλούσε την χώνεψίν μου.

Το στομάχι μου είναι κι εκείνο ευαίσθητο και δύο πράγματα δεν ημπορεί να χωνέψει, τον αστακόν και τας συγκινήσεις. Τας συγκινήσεις εύκολον είναι να τας αποφύγω· να μη τρώγω όμως αστακόν θα ήτο θυσία τόσον μεγάλη, ώστε μου συμβαίνει πολλές φορές να ξεχάσω πως είναι βαρυστόμαχος και να θυμηθώ ότι πρέπει κανείς να συγχωρεί εις όσους αγαπά τα ελαττώματά των.

Άλλο πράγμα όπου δεν ημπορώ να καταλάβω είναι να υπάρχουν άνθρωποι τόσον σκληρόκαρδοι, ώστε να δέχονται να παρασταθούν φίλοι των εις μονομαχίαν. Αλλ᾽ εγώ είμαι ευαίσθητος, και μόνη η ιδέα ότι ημπορεί ο φίλος μου ή και ο αντίπαλός του να πάθει, με κάμνει ν᾽ ανατριχιάζω· προ πάντων όταν συλλογίζομαι ότι την ημέραν της μονομαχίας πρέπει να σηκωθώ εις τας επτά, ας είναι καιρός άσχημος, να χασομερέψω εις τρεχάματα, συνεντεύξεις και συντάξεις πρωτοκόλλων, και ίσως να πλη-

ρώσω και αμαξιάτικα με κίνδυνον να τα χάσω, αν τύχει. Θεός φυλάξει, ο φίλος μου να σκοτωθεί.

Μεγάλη πρέπει να είναι η αναισθησία και εκείνων όπου δανείζουν εις τους φίλους των χρήματα, χωρίς να συλλογισθούν ότι ενδέχεται να μη δυνηθεί να τα αποδώσει εις την προθεσμίαν, να τους εντρέπεται και να τους αποφεύγει. Τούτο ημπορεί να φανεί μικρόν κακόν εις όσους δεν έχουν καρδίαν, αλλ' η ιδική μου θα ερραγίζετο, αν παλαιός μου φίλος, μ' απαντούσεν εις τον δρόμον και εκαμώνετο πως δεν με είδεν. Αυτός είναι ο λόγος που μ' έκαμε να πάρω την απόφασιν να μη δανείσω ποτέ εις φίλον μου εκατόν δραχμάς, έστω και αν πρόκειται να σωθεί με αυτάς η τιμή και η ζωή του. Παρά να τον ίδω αχάριστον, καλύτερα να τον κλάψω αποθαμένον, αφού μάλιστα θα μ' εμπόδιζεν η ευαισθησία μου να υπάγω εις την κηδεία του.(...)

Άλλη σκληρότης και κουταμάρα είναι εκείνων όπου δίδουν ελεημοσύνην εις τους πτωχούς, χωρίς να συλλογισθούν ότι αν μεν είναι ο ελεούμενος ικανός να εργασθεί ενθαρρύνουν την οκνηρίαν του, αν δε τύχει χωλός, στραβός, κουλοχέρης ή λωβιασμένος, το ψωμί που του δίδουν προμακραίνει ζωήν αθλίαν και βασανισμένην. Τούτο δεν το λέγω εγώ, το λέγουν οι μεγάλοι φιλόσοφοι, ο Σπένσερ* και ο Δαρβίνος,* που απέδειξαν πόσον απάνθρωπα είναι τα λεγόμενα φιλανθρωπικά καταστήματα, τα άσυλα των ανιάτων, τα γηροκομεία και τα λεπροκομεία. Εσημάδεψα εις τα βιβλία των τα μέρη όπου το λέγουν, και τα δείχνω εις όσους έχουν την αδιακρισίαν να μου ζητούν χρήματα, διά να εμποδίσουν ν' αποθάνουν με την ησυχίαν των δυστυχισμένα πλάσματα, που θα ήτο δι' αυτά ο θάνατος ευεργεσία.

Προ μερικών μηνών μού έστειλεν ο αγιοχώματος μητροπολίτης Γερμανός μίαν επιτροπήν να μου ζητήσει να συνεισφέρω, ως μεγάλος κτηματίας, διά να συστηθεί εις κάθε τμήμα των Αθηνών ένα «λαϊκόν μαγειρείον», όπου θα εύρισκαν οι πτωχοί άνθρωποι με μόνον δεκαπέντε λεπτά ένα φλιτζάνι ζουμί κι ένα κομμάτι κρέας. Αν ήμουν άκαρδος καθώς οι άλλοι, θα έδιδα κι εγώ τας είκοσι δραχμάς μου χωρίς δυσκολίαν. Η ευαισθησία μου όμως δεν μου συγχωρεί ούτε καν να συλλογισθώ ότι τρέφονται εις το πλάγι μου δυστυχείς άνθρωποι με νερόζουμο και κοιλιές, ενώ τρώγω εγώ μπαρμπούνια και φιλέτο.

Τρανή απόδειξις της υπερβολικής μου ευαισθησίας είναι και ο τρόπος

Σπένσερ (1820-1903): Άγγλος φιλόσοφος, εισηγητής της θεωρίας της εξέλιξης.
Δαρβίνος (1809-1882): Άγγλος φυσιοδίφης και βιολόγος, ο οποίος διατύπωσε τη θεωρία της εξέλιξης των ειδών.

όπου υπανδρεύθην. Όταν επλησίασαν να με πλακώσουν τα γεράματα, να με κουράζουν αι διασκεδάσεις και να μ' ενοχλούν οι ρευματισμοί, αισθάνθηκα την ανάγκην να έχω ένα σπιτικόν και μίαν γυναίκα δική μου να με περιποιείται. Καθώς πας άλλος, αγαπώ κι εγώ τις εύμορφες, και πλούσιος καθώς είμαι, εύκολον ήτο να εύρω ένα νόστιμο κορίτζι, αν δεν εζητούσα προίκα. Άλλος εις την θέσιν μου θα το έκαμνεν, αλλ' εγώ εσυλλογίσθηκα πόσον θα εβασάνιζε την ευαισθησίαν μου, αν υπανδρευόμην εύμορφην πτωχοκόρην, η ιδέα ότι μ' επήρεν όχι διά τα ευγενή μου αισθήματα, αλλά διά τα επτά μου σπίτια. Παρά αυτήν την ανυπόφορην υποψίαν επροτίμησα να θυσιασθώ και να πάρω πλουσίαν ασχημομούραν. Η ευγένεια της ψυχής μου είναι τόση, ώστε η μεγάλη της μύτη και τα ψεύτικά της δόντια δε μ' εμπόδισαν, όχι μόνον να φέρωμαι καλά μαζί της, αλλά και να την αγαπώ, περισσότερον ίσως παρ' ότι πρέπει.

Ως απόδειξιν της αγάπης μου αρκεί ν' αναφέρω πως, όταν έτυχε πέρυσι ν' αρρωστήσει, δεν κατώρθωσα ποτέ να την βλέπω να υποφέρει. Ο βήχας της και το γλου-γλου της γαργάρας της μου έσχιζε την καρδιά και την ακοήν, και η μυρωδιά της αρρωστοκάμερας μου έφερνε ζάλη. Η ανικανότης μου να την βλέπω να υποφέρει με ανάγκαζε να μένω έξω από το σπίτι από το πρωί έως το βράδυ και καμιά φορά από το βράδυ έως το πρωί. Αυτή η αρρώστια της γυναίκας μου μ' έκαμε να εξοδέψω πολλά χρήματα εις αμάξια, θέατρα, γεύματα εις την Μεγάλην Βρεττανίαν και εκδρομάς με φίλους μου εις την Κηφισιάν και την Πεντέλην. Το μεγαλύτερο όμως έξοδο ήτο ότι τας ημέρας που η γυναίκα μου δεν εφαίνετο διόλου καλά, η ανησυχία και η λύπη μου ήτον τόσον μεγάλη, ώστε ηναγκάσθηκα να πάρω διά παρηγορήτραν μίαν Γαλλίδα του Φαλήρου. Περιττόν είναι να προσθέσω ότι η ευγένεια της ψυχής και των τρόπων μου μ' εμπόδισαν να είπω τίποτε δι' αυτά τα έξοδα εις την γυναίκα μου, όταν έγινε καλά.

Εναντίον της δεν έχω κανένα σπουδαίο παράπονο. Προσπαθεί εις όλα να μ' ευχαριστήσει και ποτέ δεν ερωτά ούτε πού ήμουν ούτε τι κάμνω. Είναι φρόνιμη, ήσυχη νοικοκυρά και με κάμνει να καλοπερνώ χωρίς να εξοδεύει πολλά. Το σπίτι λάμπει, ποτέ δεν έλειψε κουμπί από τα πουκάμισά μου και είμαι πάντοτε βέβαιος να εύρω εις το τραπέζι το φαγί που μ' αρέσει. Εκατάφερε μάλιστα να μαγειρεύει και τον αστακόν με μία αμερικάνικη σάλτσα που ημπορεί τώρα να τον τρώγω χωρίς να μου πειράζει το στομάχι. Αυτά είναι βέβαια μεγάλα προτερήματα. Ένα μόνον πράγμα της λείπει, η ευαισθησία. Αυτό το εκατάλαβα, όταν ήλθεν η σειρά μου ν' αρρωστήσω!

Ενώ εγώ εις την δική της αρρώστιαν δεν ημπορούσα να την βλέπω να υποφέρει και αναγκαζόμουν να φεύγω και να ζητώ παρηγορίαν εις το ξεφάντωμα, αυτή ούτε στιγμή δεν έλειψεν από κοντά μου· αγρύπνησε δέκα νύχτες κατά σειράν εις το προσκέφαλό μου. Ήθελεν η ίδια να μου δίνει τα γιατρικά, να μ᾽ αλλάζει και να με μεταγυρίζει, χωρίς να με συνερίζεται διά τον κακόν μου τρόπον, χωρίς να σιχαίνεται τα καταπλάσματα ούτε να ενοχλείται από την αρρωστομυρωδιάν του δωματίου. Αυτά μ᾽ έκαμαν να υποπτευθώ ότι η γυναίκα μου δεν έχει ούτε καλήν όσφρησιν ούτε μεγάλην ευαισθησίαν. Πώς τω όντι θα ημπορούσε, αν ήτο ευαίσθητη, να με βλέπει να υποφέρω, να βασανίζομαι, να με καίουν οι συναπισμοί και να με δαγκάνουν αι αβδέλλαι;

Κατάντησα να πιστεύω πως έχουν κάποιον δίκαιον όσοι θεωρούν την υπερβολικήν τρυφερότητα των γυναικών ως πρόληψιν και παραμύθι. Άδικον όμως θα ήτο και ν᾽ απαιτήσω από τους άλλους την ιδική μου έκτακτον και μοναδικήν ευαισθησίαν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι δεν μπορεί να ανεχτεί ο «ευαίσθητος» του κειμένου;
2. Τι είδους άνθρωπος κρύβεται κάτω από τον ειρωνικό αυτό τίτλο; (Προτού απαντήσετε να εξετάσετε τα επιχειρήματα που αντιτάσσει ο ευαίσθητος σε μια τουλάχιστον από τις πολλές πράξεις τις οποίες δεν ανέχεται.)
3. Ποιος είναι κατά τη γνώμη σας ο πραγματικά ευαίσθητος άνθρωπος; Να διατυπώσετε γραπτά την απάντησή σας σε ένα σύντομο και περιεκτικό κείμενο.
4. Σε ποια κοινωνική τάξη ανήκει ο ευαίσθητος του κειμένου; Έχει σημασία η τοποθέτησή του σε ορισμένη κοινωνική τάξη; (Να βασίσετε την απάντησή σας στις τρεις τελευταίες παραγράφους.)
5. Μπορούμε να χαρακτηρίσουμε το κείμενο αυτό ρεαλιστικό; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.

Εμμανουήλ Ροΐδης

(1836-1904)

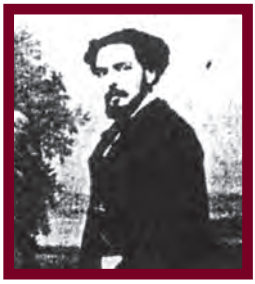

Γεννήθηκε στην Ερμούπολη της Σύρου και έζησε ένα μέρος της παιδικής του ηλικίας στη Γένοβα της Ιταλίας. Αργότερα σπούδασε στη Γερμανία νομικά και φιλοσοφία. Προικισμένος με κριτική οξύτητα και έχοντας μια παιδεία ευρωπαϊκή, αφοσιώθηκε κυρίως στη λογοτεχνική κριτική και τη δημοσιογραφία. Το ιστορικό του μυθιστόρημα *Η Πάπισσα Ιωάννα* (1866) αποτελεί σταθμό στην ιστορία της λογοτεχνίας μας. Στο βιβλίο αυτό, που είχε μεγάλη εκδοτική επιτυχία, ο Ροΐδης σατιρίζει τον κλήρο και τις υπερβολές των ρομαντικών μυθιστοριογράφων της εποχής του. Εκτός από τις κριτικές και γλωσσικές του μελέτες έγραψε και μερικά ρεαλιστικά διηγήματα, όπως *Ιστορία ενός αλόγου, Ψυχολογία Συριανού συζύγου, Το ξεστούπωμα*, κ.ά. Τα *Άπαντα* του Ροΐδη έχουν συγκεντρωθεί σε 5 τόμους στις εκδόσεις Ερμής.

Ιάκωβος Ρίζος (1849-1926), **Κυρία ξαπλωμένη στον Καναπέ**,
Εθνική Πινακοθήκη

Άγγελος Βλάχος

Η μπογάτσα

Ανατολικός μύθος

Είναι χειμώνος εσπέρα.

Πυκναί και αδιάκοποι καταπίπτουσι της χιόνος αι νιφάδες, σαρωνόμεναι υπό του βορρά διά των οδών της πόλεως, εις τας οποίας μόλις πού και πού προκύπτει βραδύνας διαβάτης, σπεύδων εις τον οίκον του, όπου προσδοκά να εύρει θάλπος παρά την φλέγουσαν εστίαν και άρτον επί της τραπέζης. Συσπειρούμενοι υπό τους επενδύτας των και κύπτοντες την κεφαλήν υπό την δριμείαν πνοήν του νυκτερινού ανέμου, παρέρχονται ταχείς οι παροδίται,* προσέχοντες μόνον μη ολισθήσωσιν επί της χιόνος, ουδ᾽ έχοντες καιρόν ή διάθεσιν να σταματήσωσι δεξιά ή αριστερά προ των ανοικτών έναντι οψοπωλείων, όπου μεγαλοφωνούσιν οι μεταπράται, καλούντες εις μάτην τους παρερχομένους αδιαφόρως πελάτας, κωφούς υπό του ψύχους και του κενού στομάχου.

Αλλ᾽ αν το ψύχος και η ασφαλής προσδοκία του αναμένοντος δείπνου κωφαίνει, η πείνα όμως εξεγείρει το ους, και η απελπισία του κενού στομάχου κεντρίζει την προσοχήν και νικά τον βορράν.

Πολλοί παρήλθον αδιάφοροι προ του ανοικτού εκείνου φούρνου την προθήκην του οποίου κοσμούσι θερμοί έτι και ευωδιάζοντες άρτοι, και κουλούραι ξανθαί, και πλακούντια* προκλητικά, εν μέσω δε πάντων και προ πάντων ταψίον μπογάτσας, αχνιζούσης έτι από του πυρός και μυροβολούσης από του βουτύρου. Το ταψίον είναι μέγα και η μπογάτσα παχεία και ζακχαρόπαστος. Αναπτύσσει εκεί προς τους παρερχομένους πειναλέους διαβάτας τα θερμά αυτής κάλλη, και η κνίσσα της η ακαταμάχητος, υπερβαίνουσα της προθήκης το ανοικτόν παράθυρον, εισβάλλει θριαμβικώς εις την οδόν και σαγηνεύει τον δυστυχή εκείνον και ρακένδυτον αχθοφόρον, όστις μόλις κατορθώνει, υπό της πείνης και της εξαντλήσεως, να σύρη επί του παγοστρώτου πεζοδρομίου τους κατακόπους αυτού πόδας. Πολλοί διήλθον και παρήλθον· αλλ᾽ αυτός δεν κατώρθωσε να παρέλθη.

παροδίται: οι διαβάτες, οι οδοιπόροι.
πλακούντια: είδος γλυκίσματος από ζύμη.

Ο κενός του στόμαχος είχε την δύναμιν να τον σύρη έως εκεί· αλλ᾽ εκεί, προ του ανοικτού παραθύρου του φούρνου και της αχνιζούσης μπογάτσας, ο στόμαχός του απέκαμε και οι πόδες του παρέλυσαν.

Εστάθη και εμειδίασε μειδίαμα ονείρων και προσδοκίας. Οι οφθαλμοί του διεστάλησαν και ηκτινοβόλησαν, ο στόμαχός του ησθάνθη ανεκλάλητον σπασμόν ηδονής, και τα χείλη του συνεδιπλώθησαν λείχοντα το εν το άλλο, εν ευφροσύνω παραισθησία. Τι ήτον εκείνο το οποίον έβλεπεν! Ουδέν είχε φάγει άλλο από πρωΐας, ή μικρόν, μικροσκοπικόν τεμάχιον άρτου, αλιευθέν επιπόνως εκ των αποβλήτων περιτριμμάτων προστύχου μαγειρείου. Μάτην ώρας πολλάς συνεστέλλετο αλγεινώς ο στόμαχός του και διεστέλλοντο εξ επιθυμίας οι οφθαλμοί του. Πανταχού ερημία και χιών και βορράς. Και τώρα, εν μέσω της ερημίας η όασις εκείνη η μυροβόλος,.... εν μέσω του ψύχους το θάλπος εκείνο της ευώδους κνίσσης!

Έμεινεν εκεί βωβός, ακίνητος, απολιθωμένος υπό του θάμβους και της επιθυμίας, συνθλίβων διά των χειρών τους σπασμούς του κενού του στομάχου, και ανεκλάλητον ομιλών ερωτικήν γλώσσαν προς το λιπαρόν και κολοσσιαίον εκείνο ταψίον. Εφαντάζετο ήδη εαυτόν καθισμένον προ του θερμού και μοσχοβολούντος πλακούντος, και την πίτταν αυτήν κτήμα του, ιδιοκτησίαν του, υποκειμένην άνευ όρων και περιορισμών εις την θέλησιν των οδόντων και την βουλιμίαν της κενής του κοιλίας. Εφαντάζετο την μαλακήν εκείνην και γλυκείαν ζύμην κοπτομένην και αναρπαζομένην, όχι διά μαχαιρίου και περόνης, αλλά διά των δακτύλων του αυτών και των μακρών του ονύχων. Εφαντάζετο την εύχυλον εκείνην και λιπαράν μάζαν αναλυομένην διά των οδόντων του, και οι σιελοποιοί του αδένες ωγκούντο και εξεχείλιζον επί το ατημέλητον και λευκόν εκ της χιόνος γένειόν του.

Αλλά τι το όφελος! Αυτός έβλεπε και έβλεπε, και ο στόμαχός του εστέναζε και ωλόλυζε διαμαρτυρόμενος. Ας φύγωμεν! του έλεγεν εμπιστευτικώς. Αλλά πού να φύγη ο πεινών εκείνος ιέραξ! Και έμενεν ατενίζων επί το απρόσιτον θύμα του, και μάτην βασκαίνων αυτό διά των απορροφητικών του βλεμμάτων.

Αίφνης παρέρχεται προ αυτού η νυκτερινή περίπολος της αστυνομίας, και ο οδηγός αυτής ίσταται προ του παραδόξου και δραματικού θεάματος.

Τον ετρόμαξεν ίσως η εις πραξικόπημα ήδη κορυφουμένη απόγνωσις του λιμώττοντος παρίου,* η από των οφθαλμών του αστράπτουσα, ή τον

παρίας: άτομο που θεωρείται κοινωνικά ή πολιτικά κατώτερο.

εκίνησεν εις οίκτον το εις καμπύλην εκ της πείνης κυρτούμενον σώμα του.

– Τι κοιτάζεις, μωρέ, αυτού;

– Αχ! τη μπογάτσα, αφέντη μου!

– Σ' αρέσει το λοιπόν η φρέσκια μπογάτσα;

Ο αχθοφόρος δεν απήντησεν, αλλά προσείδε μόνον τον αστυνόμον. Και το βλέμμα του εκείνο ήτο δίωρος κοινοβουλευτική ρητορεία.

– Κόψ' του ένα κομμάτι! διέταξεν ο οικτίρμων δημόσιος λειτουργός τον οπτανέα. Δος του να φάη του κακομοίρη!

– Αμ' ένα κομμάτι μοναχά, αφεντικούλη μου; Τι να το κάμω ένα κομμάτι;

– Μα πόσο θέλεις το λοιπόν; Μη θες να τη φας ολάκερη;

– Την τρώγω, αφέντη μου, υπέλαβε μετριοφρόνως ο γυμνήτης, και υλάκτει, ως λέει ο Όμηρος, ο στόμαχός του εξ αγαλλιάσεως.

– Κι αν δεν τη φας;

– Αν δεν τη φάω... φτύσε με, αφέντη μου.

Και ένευσεν ο αστυνόμος, και ήρχισεν ο πόλεμος.

Τις να περιγράψη την γιγάντιον εκείνην μονομαχίαν της κολοσσιαίας μπογάτσας και του απειροβαθούς στομάχου;

Ενέπηξε τους όνυχάς του εις το ταψίον ο βουλιμιών αχθοφόρος, ως αν επρόκειτο να απόσπαση τα εντόσθια θανασίμου εχθρού του, και η πρώτη του δραξ κατεβροχθίσθη ως αν ήτο καταπότιον.

Την πρώτην παρηκολούθησεν άλλη, και ταύτην άλλη και αι βουκιαί* διεδέχοντο αλλήλας ως στροφαί ηλεκτρικής δυναμομηχανής, και ο ακένωτος στόμαχος κατεβρόχθιζεν αυτάς πριν ή προφθάση καν να τας ίδη ο κατάπληκτος χορηγός της παραδόξου εκείνης ευωχίας.

– Μωρέ, στάσου, και θα πνιγής! Ετόλμησεν άπαξ να είπη ο πτωχός αστυνόμος, βλέπων ότι το αστείον του πείραμα εκινδύνευε να γίνη σοβαρά του βαλαντίου του τραγωδία.

Αλλά πού να πνιγή ο λύκος! Εκείνος δεν έτρωγε· κατέπινε. Και κατέπινεν αδηφάγος, ταχύς, οιονεί διωκόμενος, και κατεβρόχθιζε πασαλείφων και μύστακα και γένειον, και έλειχεν εν τω μεταξύ τα χείλη και τους δακτυλίους, πότε της μιας και πότε της άλλης των χειρών, και το ταψίον απεγυμνούτο βαθμηδόν, και το ήμισυ της μπογάτσας είχεν ήδη μεταβή εις τους μακαρίτας... ότε η καταβρόχθισις εφάνη πως ανακοπείσα. Οι δάκτυλοι του ορνέου εφάνησαν βραδύνοντες, το γένειον του αχθοφόρου

βουκιαί: μπουκιές.

έμενε λιπαρόν και ασπόγγιστον, η κατάποσις ήρχισεν αραιουμένη, και η μάχη... διά μιας εσταμάτησεν. Επροσπάθησεν ο δυστυχής να καταπίη ένα έτι βλωμόν,* έφερε την χείρα προς το ταψίον... αλλ᾽ η χείρ του κατέπεσεν αδρανής και το αλαμπές του βλέμμα υψώθη προς τον γενναίον χορηγόν.

– Φτύσε με, αφέντη μου! κατώρθωσε μόλις να ψελλίση. Δεν μπορώ πια!

Και σταυρώσας τας χείρας επί του πληρωθέντος στομάχου του ανέμεινε χριστιανικώς ο αχθοφόρος το πτύσμα του αφελούς χορηγού, προς ον ητένιζεν εναγώνιον βλέμμα ο ανήσυχος οπτανεύς.

Επιμύθιον

Ελπίζομεν ότι η ευφυΐα των ημετέρων αναγνωστών δεν θα ζητήση παρ᾽ ημών, αλλά θα αναπλήρωση μόνη της το ελλείπον επιμύθιον. Και θα το κατορθώση ευκόλως, υποθέτομεν, αρκεί μόνον να ενθυμηθή μερικά προγράμματα υποψηφίων βουληφόρων και μερικάς επαγγελίας δημοσίων αρχόντων.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με ποιες λέξεις ή φράσεις ο συγγραφέας παρουσιάζει εντονότερο το αίσθημα της πείνας και πώς εκφράζεται παραστατικότερα η βουλιμία του αχθοφόρου;
2. Τι σημαίνει «επιμύθιον»; Τι εννοεί εδώ ο αφηγητής με το επιμύθιό του.

βλωμός: τροφή μασημένη στο στόμα.

Άγγελος Βλάχος

(1838-1920)

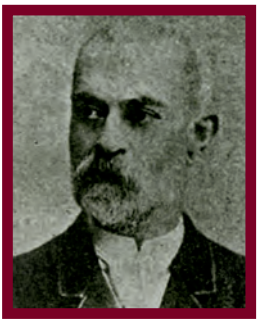

Ο Άγγελος Βλάχος σπούδασε νομικά στην Αθήνα και τη Γερμανία. Χρημάτισε διευθυντής του Βασιλικού θεάτρου, πρεσβευτής, βουλευτής και υπουργός. Έχει πλούσιο μεταφραστικό και συγγραφικό έργο. Έγραψε ποίηση, πεζά, θέατρο, μελέτες, κριτική. Το 1864 η μετάφρασή του του Λαμαρτίνου ενθουσίασε τους ποιητικούς κύκλους της Αθήνας. Για μεγάλο χρονικό διάστημα υπήρξε συνεργάτης πολλών αθηναϊκών εφημερίδων.

Tivadar Csotváry (1853-1919), **Δρόμος της Αθήνας** (1904)
Εθνική Πινακοθήκη, Βουδαπέστη

ξένη
λογοτεχνία

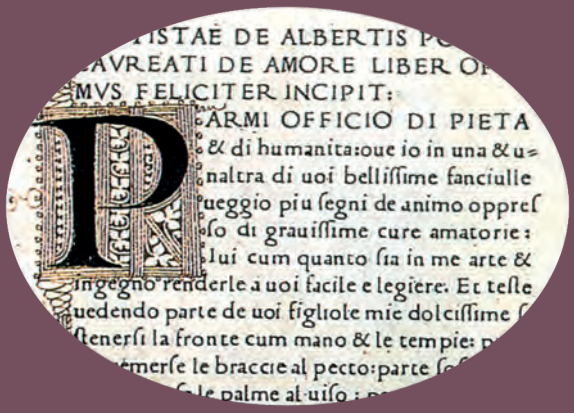
ISTAE DE ALBERTIS P
AVREATI DE AMORE LIBER O
MVS FELICITER INCIPIT:
ARMI OFFICIO DI PIETA
& di humanita:oue io in una & u=
naltra di uoi bellissime fanciulle
ueggio piu segni de animo oppres
so di grauissime cure amatorie:
lui cum quanto sia in me arte &
ingegno renderle a uoi facile e legiere. Et teste
uedendo parte de uoi figliole mie dolcissime
tenersi la fronte cum mano & le tempie:
emerse le braccie al pecto:parte
le palme al uiso

Δάντης

Πετράρχης

Θερβάντες

Μονταίν

Μολιέρος

Σαίξπηρ

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

– Νίκος Καζαντζάκης –

Το εσωτερικό διάγραμμα της Θείας Κωμωδίας

Τ' ορατό σώμα που έδωκε ο Δάντης στ' όραμά του, είναι σώμα μαθηματικά αρχιτεκτονημένο, όπου η φαντασία είναι σκληρά υποταγμένη στον αυστηρό νου του δημιουργού. Η επανάληψη του ιερού αριθμού 3 κυβερνά ολόκληρο το ποίημα: τρία μεταθανάτια βασίλεια, εννιά κύκλοι, εννιά ουρανοί, εννιά αγγελικοί χοροί, τρία μέρη του έπους, τριάντα τρία τραγούδια το κάθε μέρος (η Κόλαση έχει 34, μα το πρώτο χρησιμεύει ως γενική εισαγωγή στ' όραμα) η τερτσίνα τέλος, η αυστηρότατη ρίμα που σφιχτοπλέκει αξεχώριστα τρεις τρεις τους στίχους.

Κάτω από την τόσο γεωμετρημένη γοτθική τούτη Μητρόπολη της *Θείας Κωμωδίας* κρύβεται εξίσου αυστηρή εσωτερική αρχιτεκτονική. Κάθε ορατή λεπτομέρεια ανταποκρίνεται κρυφά προς μιαν αόρατη αλληγορία. Το εξωτερικό σώμα της *Θείας Κωμωδίας* εφαρμόζει τέλεια με το αστρικό της σώμα. Κυρίως όμως ηθική και πολιτική είναι η αλληγορία του μεγάλου έργου του Δάντη.

Η ηθική αλληγορία είναι φανερή: Ο άνθρωπος, όταν απομακρύνεται από την ίσια στράτα του Θεού, χάνεται μέσα στο σκοτεινό, γιομάτο θεριά δάσος της αμαρτίας. Ο Θεός όμως τον σπλαχνίζεται και του στέλνει πολύτιμο σοφό βοηθό, για να τον οδηγήσει στο δρόμο της αρετής και της λύτρωσης· του δίνει το λογικό (Βιργίλιος).

Το λογικό κάνει τον άνθρωπο να νιώσει πόσο φριχτός είναι ο δρόμος του κακού και τι αβάσταχτα, αιώνια βασανιστήρια περιμένουν τον αμαρ-

---

Καθαρτήρι: σύμφωνα με τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία οι ψυχές των νεκρών που εξομολογήθηκαν, αλλά δεν τιμωρήθηκαν στη γη για τις αμαρτίες τους, εξαγνίζονται στο Καθαρτήριο πριν μπουν στον Παράδεισο.

τωλό (ταξίδι στην Κόλαση). Τον οδηγάει στο δρόμο της μετάνοιας και του εξαγνισμού (ανάβαση στο Καθαρτήρι*).

Παραπέρα δεν μπορεί να προχωρέσει το ανθρώπινο λογικό. Παραχωρεί λοιπόν τη θέση του σε μια δύναμη αξιότερή του, στη θεία χάρη (Βεατρίκη). Αυτή τον ανεβάζει από ουρανό σε ουρανό και του δείχνει τη μακαριότητα που περιμένει τους ενάρετους.

Τέλος κι αυτή, όταν πια φτάσει μπροστά στο Θρόνο του Θεού, παραχωρεί τη θέση της στον οραματισμό (Άγιος Βερνάρδος), στη μυστική ένωση του ανθρώπου με το Θεό.

Η πολιτική αλληγορία του έπους φαίνεται εξίσου καθαρά: Η κοινωνία είναι γιομάτη κακία και διαφθορά (σκοτεινό ρουμάνι) και την κυβερνούν τρία θεριά: φιληδονία, αλαζονεία, φιλαργυρία (λιόπαρδη, λιοντάρι, λύκαινα). Ένας μονάχα μπορεί να τη σώσει, ο «Λαγονιάρης», ο αυτοκράτορας που θα ᾽ρθει να βάλει τάξη στην αναρχούμενη και παραλυμένη Ιταλία και θ᾽ αναγκάσει τον πάπα να μην ανακατεύεται πια στην πολιτική, παρά να περιοριστεί στη μεγάλη του θρησκευτική αποστολή.

Ο ψάλτης της παλιάς ρωμαϊκής αυτοκρατορίας Βιργίλιος οδηγάει τον άνθρωπο στον ίσιο δρόμο της πραχτικής πολιτικής ζωής και τον φέρνει ίσαμε την επίγεια ευτυχία (Επίγειος Παράδεισος). Η Θεολογία (η Βεατρίκη), η αγνή παπική εξουσία, τον οδηγάει με τα παραγγέλματα του Ευαγγελίου στη θεία μακαριότητα, συνεχίζοντας και συμπληρώνοντας την ευτυχία που φέρνει στη Γης ο δίκαιος αυτοκρατορικός θεσμός.

Τέτοια, γενικότατα, είναι η ηθική και πολιτική αλληγορία του Δαντικού έπους. Μα κάθε επεισόδιο, κάθε πρόσωπο, κάθε λεπτομέρεια έχει και συμβολικήν έννοια. Όλη η Θεία Κωμωδία είναι δάσος από σύμβολα. Στο έργο αυτό έχει συμπυκνωθεί ολάκερη η σοφία του Μεσαίωνα.

Και όχι μονάχα η σοφία. Παρά κι όλα τα πάθη του Μεσαίωνα. Η απληστία που είχαν τότε οι άνθρωποι να ζήσουν, ν᾽ αγαπήσουν, να μισήσουν, ν᾽ αποχτήσουν δύναμη και συνάμα, ο μεσαιωνικός τρόμος για την Κόλαση, για το Θεό που τα βλέπει όλα, και τίποτα δε συγχωράει, και δεν ανέχεται ανταρσία. Οι άγγελοι, οι δαιμόνοι, δεν ήταν αφηρημένες ιδέες παρά όντα πιο πραγματικά από τους ανθρώπους κι από τα ζώα. Η Γης τούτη, η τόσο ελκυστική, ήταν παγίδα· κι αλίμονο σε όποιον γοητεύουνταν από τα δολώματα. Κι όμως οι άνθρωποι αυτοί του Μεσαίωνα κυκλοφο-

Κόλαση, Καθαρτήρι, Παράδεισος: είναι τα τρία μέρη στα οποία διαιρείται η *Θεία Κωμωδία*.

ρούσαν μέσα στην παγίδα τούτη γιομάτοι αίμα χοχλαστικό, πεινούσαν κι έτρωγαν, διψούσαν κι έπιναν, αγαπούσαν, σκότωναν, με ένταση που η σημερινή άπιστη ανθρωπότητα δεν μπορεί πια να νιώσει.

Ένας τέτοιος άνθρωπος, με τέτοιο αίμα, ήταν κι ο Δάντης. Και τα εφτά Αμαρτήματα τα είχε στο μέτωπό του· μα συνάμα και τις εφτά Φτερούγες, που τον χτυπούσαν και του σβήσαν τις αθλιότητες και τις κακίες. Ο Δάντης δεν ήταν άνθρωπος της πένας, «λόγιος»· μήτε ήταν αγνός, ενάρετος, ανεξίκακος, δίκαιος· η ανάβαση γι' αυτόν στο Καθαρτήρι ήταν έργο επίπονο, αιματερό, κατάχτηση ένοπλη κάθε στιγμή, μαστίγωμα της ψυχής του ανήλεο. Κι ο Παράδεισος δεν του ανοίχτηκε ήσυχα, χαρούμενα από τον πορτοφύλακα άγγελο· ο Δάντης έσπασε με τη βία την πόρτα του Παραδείσου για να μπει.

Γιατί ο Δάντης ήταν άνθρωπος άρτιος: σοφός, πολεμιστής, διπλωμάτης, ποιητής, γλωσσοπλάστης, χαροκόπος· αγάπησε πολύ τις χαρές της γης – τη γυναίκα, το καλό φαΐ, την πολιτική εξουσία, την εγδίκηση, τη δόξα. Ήταν γιομάτος «αμαρτίες», και συνάμα όλος ανάταση και λαχτάρα να σωθεί από τις αμαρτίες, να ξεθηκαρώσει από τη σάρκα, ν' ανεβεί ίσαμε τον έμπυρο ουρανό της ψυχής του, όπου ομορφιά και πράξη ταυτίζουνται.

Μπορεί ο Δάντης να μην είναι ο μεγαλύτερος ποιητής των αιώνων, σίγουρα όμως είναι ο μεγαλύτερος της ψυχής αρχιτέκτονας. Μέσα στο τρισυπόστατο χάος – της αμαρτίας, της μετάνοιας, της σωτηρίας – αυτός χάραξε σύνορα, άνοιξε δρόμους, πολεμίστρες, άνοιξε λάκκους χωριστούς για κάθε φάρα κολασμένους, σήκωσε εννιά ουρανούς, για να βάλει τάξη και στις αρετές και στις μακαριότητες.

Έβαλε τάξη και μέσα στην ψυχή μας. Κόλαση, Καθαρτήρι, Παράδεισος* υπάρχουν μέσα μας, μυστική, φοβερή ανθρώπινη Τριάδα, κι όλο το τραγούδι του Δάντη είναι ασκητικό, επίπονο ανέβασμα από το χτήνος στο Θεό. Κάθε άνθρωπος έχει εντός του όλες τις αμαρτίες κι όλες τις δυνατότητες να τις παλέψει και να τις υποτάξει, κι όλες τις ελπίδες, ανηφορίζοντας από σφαίρα σε σφαίρα, δηλ. από άθλο σε άθλο, να σμίξει με το θεό. Κολασμένος, Αγωνιστής, Λυτρωμένος, να τα τρία πατώματα του τέλειου ανθρώπου. Ένα από αυτά τα τρία να λείψει –και του Κολασμένου ακόμα, προπάντων του Κολασμένου– ο άνθρωπος είναι μισερός.

Ιστορημένη σελίδα κώδικα του 14ου αι. που περιέχει τη **Θεία Κωμωδία**
(Ρώμη, Βατικανή Βιβλιοθήκη)

Δάντης Αλιγκέρι

Θεία Κωμωδία

Στο 26ο άσμα της Κόλασης ο Δάντης διηγείται ότι, όταν έφτασαν, με οδηγό το Βιργίλιο, στον 8ο Κύκλο, συνάντησαν εκεί τις ψυχές του Διομήδη και του Οδυσσέα τυλιγμένες στις φλόγες. Ο Δάντης θέλησε να τους μιλήσει, αλλά τον συγκράτησε ο Βιργίλιος λέγοντάς του:

> Άσε με εμένα να μιλήσω, ξέρω τι θέλεις,
> και στο δικό σου λόγο μπορεί ν' αντισταθούν, μην το ξεχνάς
> πως στη ζωή τους ήταν τούτοι Έλληνες...

Έτσι ο Βιργίλιος τους παρακαλεί να διηγηθούν ποιο τέλος είχε η ζωή τους. Στο απόσπασμα που παραθέτουμε μιλάει ο Οδυσσέας.

[Το Τέλος του Οδυσσέα]

Μόλις χωρίστηκα από την Κίρκη, που απάνω
από ένα χρόνο με είχε καρφώσει εκεί πλησίον
στη Γαέτα,* όπως αργότερα ο δικός σας
ο Αινείας την ονόμασε, τίποτε δεν αξιώθηκε,
5 ούτε του γιου μου η γλυκιά μνήμη, ούτε το σέβας
για γέροντα Πατέρα, ούτε το χρέος μου για αγάπη
που, αν το ξεπλήρωνα, στην Πηνελόπη
θα 'δινε τη χαρά, τίποτε δεν αξιώθηκε
τη φλόγα μέσα μου, που μ' έτρωγε, να σβήσει,
10 αυτήν που μ' έσπρωχνε τι θα πει κόσμος να γνωρίσω,
να λάβω πείρα από τα πάθη, ή απ' την ανδρεία των ανθρώπων.
Και έξω από έγνοιες ρίχθηκα για τ' ανοιχτά
πελάγη, για την ευρύχωρη τη θάλασσα, καταμόναχος
σ' ένα σκαρί από ξύλο. Η συντροφιά μου λιγοστή,
15 όσοι μου στάθηκαν πιστοί, κανένας άλλος.

Γαέτα: λιμάνι της Ιταλίας κοντά στη Νεάπολη, όπου ο Αινείας έθαψε την παραμάνα του Γαέτα.

Τρικυμισμένος, από παραλία σε παραλία, είδα στο τέλος
την Ισπανία, είδα και το Μαρόκο, είδα και το νησί
των Σάρδων, μαζί με τ' άλλα τα νησιά, που βρέχει
μέσα τους η κλειστή θάλασσα. Εγώ και τα συντρόφια
20 ήμαστε γερασμένοι πια και αργοκίνητοι, όταν αγγίξαμε
το στενό το κανάλι,* που ο Ηρακλής
έθεσε σύνορο στον άνθρωπο να μην το ξεπεράσει.
Αφήκα στη δεξιά μου τη Σεβίλια και η Σέτα*
μ' αφήκε στα ζερβά. Αδέλφια μου, είπα, σεις
25 που σμίξατε μαζί μου και τους χίλιους πόνους
γευθήκατε και φθάσαμε στη δυτικήν
άκρια του κόσμου, το λίγο που σας μένει
απ' τη ζωή, μην αρνηθείτε μιαν ακόμη
πείρα να λάβετε μαζί μου, πίσω απ' τον ήλιο
30 να μάθουμε τι γίνεται, στον έρημο τον κόσμο,
που ψυχή ζωντανή δεν κατοικεί. Για στοχαστείτε
τη θεϊκιά σας φύτρα· δεν έχετε πλαστεί
να ζήσετε σαν κτήνη, μοίρα σας είναι
η ανδρεία, η γνώση. Τους συντρόφους μου
35 τα παρακάλια μου τους λύγισαν, τα λίγα λόγια
τους φτέρωσαν για το άγνωστο ταξίδι. Την πλώρη μας
τότε τη στρίψαμε κατά που βγαίνει ο ήλιος,* τα κουπιά
στα χέρια μας φτερά γινήκαν και πετούσαμε
στον ξέφρενο τον πλου, με τη στεριά ζερβά μας.
40 Όλα τα ξένα αστέρια του άλλου πόλου*
φωτίζανε τις νύχτες μας, και ο Πολικός μας τόσο χαμηλός
που άγγιζε τη γραμμή της θάλασσας*. Πέντε φορές

το στενό κανάλι: τα στενά του Γιβραλτάρ, όπου κατά τη μυθική παράδοση ο Ηρακλής τοποθέτησε τις στήλες του, που δείχνουν τα όρια του κατοικημένου κόσμου. Ο αρχαίος και ο μεσαιωνικός άνθρωπος πίστευε ότι από κει και πέρα απλώνεται ο άγνωστος και ακατοίκητος κόσμος.
Σέτας: μικρή πόλη του Μαρόκου κοντά στο Γιβραλτάρ.
την πλώρη... κατά που βγαίνει ο ήλιος: μόλις βγήκαν από το Γιβραλτάρ έστριψαν αριστερά με κατεύθυνση προς το νότο.
του άλλου πόλου: δηλ. του νότιου Πόλου.
άγγιζε τη γραμμή της θάλασσας: είχαν φτάσει δηλαδή στον Ισημερινό και ο Πολικός αστέρας του Βορρά (το άστρο της Μικρής Άρκτου) βρισκόταν ακριβώς στον ορίζοντα.

θέριεψε κι άλλες τόσες εσβήστη της Σελήνης
το φέγγος, από τη στιγμή που ξεθαρρέψαμε
45 για τη μεγάλη πλάνεση. Τότε μπροστά μας
ορθώθηκε ένα όρος. Από το μάκρος
που μας ξεχώριζε φαινόταν σκοτεινό, και όσο για ύψος,
ποτέ μου δεν θυμόμουν ψηλότερο να 'χω αντικρίσει.
Τρελά χαρήκαμε σαν το είδαμε, μα η αναγάλια*
50 γρήγορα γύρισε σε θρήνο, γιατί απ' τη νέα τη γη
ένα μπουρίνι* ξέσπασε και χτύπησε σκληρά
την πλώρη μας, τρεις γύρους έκανε στα κύματα
το ξύλο* μας, μα η τέταρτη ύψωσε την πρύμη μας,
τότε που η πλώρη βούλιαζε στον σίφουνα. Ήταν βουλή θεού,
55 το κύμα μάς κουκούλωσε, εκλείστη η θάλασσα από πάνω μας.

(μτφρ. Τ. Κ. Παπατσώνης)

ΣΧΟΛΙΑ

1. *Ο Δάντης παραδέχεται εδώ μιαν άλλη παράδοση, που είχαν ακολουθήσει κι ο Πλίνιος κι ο Σολίνο, για το θάνατο του Οδυσσέα. Ο Οδυσσέας ξανάφυγε από την Ιθάκη, πέρασε το Γιβραλτάρ, ίδρυσε τη Λισσαβόνα και πνίγηκε στον Ωκεανό από ανεμοσίφουνα.*

Νικος Καζαντζακης

2. *Πολλά σημαίνει, κι είναι τόλμημα εξίσου ριψοκίνδυνο με το τόλμημα του Οδυσσέα, το ότι ο Δάντης, κάτοχος και θαυμαστής των επών του Ομήρου, εν τούτοις αποφάσισε ν' αγνοήσει τον μύθο και να τον αλλοιώσει σε τρόπο που ο Οδυσσέας ποτέ του δεν ξαναγύρισε στην Ιθάκη, έπνιξε όλα τα συναισθήματά του, ξέχασε όλα τα χρέη του, Λαέρτη, Πηνελόπη, Τηλέμαχο, Πατρίδα, βασίλειο, φλεγόμενος μόνο από την ακόρεστη δίψα του της εμπειρίας, αυτής που οδήγησε τον άνθρωπο, από την δημιουργία του, από το μυθικό μήλο, προς τα μεγάλα τα φώτα. Από το σκοτεινό και δεισιδαίμονα τιμωρό, στο Θεό του Φωτός.*

Τ. Κ. Παπατσώνης

3. *Ο Όμηρος για τον Οδυσσέα:*
και πολιτείες πολλές εγνώρισε, πολλών βουλές ανθρώπων

αναγάλια: ευχάριστη ψυχική διάθεση, αναγάλιασμα.
μπουρίνι: ξαφνική θύελλα.
ξύλο: το καράβι (συνεκδοχή).

κι αρίφνητα τυράννια ετράβηξε στα πέλαγα η καρδιά του,
για να σωθεί κι αυτός παλεύοντας και πίσω τους συντρόφους να φέρει...
(Οδύσσεια, *α, στ. 3-6, μτφρ. Ν. Καζαντζάκη - Ι. Κακριδή*)

4. *Εκεί όπου ο Όμηρος απεφάσισε να σταματήσει και έθεσε τελείαν, είναι δύσκολον και επικίνδυνον πράγμα να θελήση άλλος να εξακολούθηση την φράσιν. Αλλ' είναι εις τα δύσκολα και εις τα επικίνδυνα έργα όπου επιτυγχάνουσιν οι μεγάλοι τεχνίται· πιστεύω ότι... ο αναγνώστης θα συμφωνήση ότι του Δάντου η φαντασία διέπλασεν εικόνα ουχί αναξίαν του «sourano poeta» [δηλ. του μεγαλύτερου ποιητή].*

Κ. Π. Καβαφης

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού μελετήσετε προσεκτικά το απόσπασμα και τα σχόλια να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις: α) ποιες διαφορές παρουσιάζει ο ομηρικός Οδυσσέας από το δαντικό; β) ποια κοινά γνωρίσματα έχουν;
2. Η ηρωική μορφή του Οδυσσέα του Δάντη δεν έχει τίποτε το σχετικό με τον τύπο του μεσαιωνικού ανθρώπου. Θυμίζει περισσότερο τον άνθρωπο που θα εμφανιστεί στην Αναγέννηση: ποια είναι τα χαρακτηριστικά του ανθρώπου αυτού; (Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με χωρία του κειμένου).
3. Το απόσπασμα που διαβάσατε είναι καθαρή διήγηση ή μίμηση; Γιατί; (Προτού απαντήσετε να διαβάσετε την εισαγωγή τη σχετική με τους αφηγηματικούς τρόπους, Β΄ τεύχος).

Eugène Delacroix (Ντελακρουά) (1798-1863),
Ο Δάντης και ο Βιργίλιος στην Κόλαση (1822), Μουσείο Λούβρου, Παρίσι

Δάντης Αλιγκέρι

(1265-1361)

Ο μεγαλύτερος Ιταλός ποιητής. Γεννήθηκε στη Φλωρεντία, όπου και διαδραμάτισε πολιτικό ρόλο αναλαμβάνοντας διάφορες διπλωματικές αποστολές. Επειδή όμως ανήκε στην πολιτική μερίδα των Λευκών (Γκιμπελίνων), εξορίστηκε από τους Μαύρους (Γουέλφους) το 1302. Έζησε λίγο διάστημα εξόριστος στη Βερόνα, ύστερα πήγε στη Ραβένα, όπου και πέθανε. Από τη νεανική του ακόμη ηλικία έγραψε ερωτικά σονέτα και τραγούδια, για να εκφράσει το πλατωνικό και σχεδόν μυστικιστικό του πάθος για τη Βεατρίκη, την κόρη του Folco Portinari. Για τη Βεατρίκη θα γράψει το έργο *Νέα Ζωή*. Έγινε γνωστός για τη μεγάλη ποιητική του σύνθεση *Θεία Κωμωδία*. Το ποίημα χωρίζεται σε τρία μέρη, την *Κόλαση*, το *Καθαρτήριο* και τον *Παράδεισο*, και το έγραψε στην ιταλική γλώσσα. Είναι ένα ποιητικό όραμα της μεταθανάτιας ζωής. Ο ποιητής με οδηγό το Βιργίλιο στην αρχή και μετά τη Βεατρίκη επισκέπτεται διαδοχικά τους τρεις χώρους. Η σύνθεση αυτή, όπου συνδυάζονται όλες οι γνώσεις του Μεσαίωνα με την τολμηρή ποιητική φαντασία, κατατάσσεται στα μνημειακά έργα της Παγκόσμιας Λογοτεχνίας. Πρώτος χάραξε το δρόμο, που θα οδηγούσε δυο αιώνες αργότερα στην Αναγέννηση.

Ο τάφος του Δάντη στη Ραβένα

Φραγκίσκος Πετράρχης

Σονέτο

Στα ποιήματά του ο Πετράρχης εξυμνεί την αγαπημένη του Λάουρα, όταν ζούσε και μετά το θάνατό της, περιγράφοντας με άγνωστη ως τότε λεπτότητα την αγάπη του γι' αυτήν. Για τον ποιητή η Λάουρα δεν είναι ένα φιλοσοφικό σύμβολο, όπως η Βεατρίκη για το Δάντη στη *Θεία Κωμωδία*. Ούτε θυμίζει την απρόσιτη δέσποινα της ιπποτικής λυρικής ποίησης. Είναι μια γυναίκα γήινη, για την οποία αισθάνεται μια εντελώς ανθρώπινη αγάπη. Αυτήν ακριβώς εκφράζει και το σονέτο που παραθέτουμε.

Τάχα σε ποιο ουρανό βρήκεν η Φύση
το αχνάρι, για να πλάσει τη θωριά της,
με ιδανική χάρη την ομορφιά της
την αιθέρια στη γη να παραστήσει;

Ποια Νύμφη στις πηγές ή Θεά στη Χτίση
είχε τα ολόξανθα πυκνά μαλλιά της;
και ποια καρδιά τόσες, σαν την καρδιά της,
μυστικές αρετές μπορεί να κλείσει;

Κάλλος θεϊκό στη γη μάταια ζητάει
όποιος το βλέμμα εκείνο δε γνωρίζει
με ποια χάρη σεμνή γλυκοκοιτάζει...

Ο Έρωτας πώς γιατρεύει, πώς κεντρίζει,
δε νιώθει όποιος δεν είδε πώς στενάζει
και πώς μιλεί και πώς χαμογελάει

(μτφρ. Μ. ΣΙΓΟΥΡΟΣ)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με ποιους τρόπους εξυμνεί ο ποιητής την ομορφιά της αγαπημένης του σε όλη τη διαδρομή του ποιήματος;
2. Ποια είναι για τον ποιητή τα αποτελέσματα του Έρωτα και πού οφείλονται;
3. Όπως είναι γνωστό, η Αναγέννηση χαρακτηρίζεται από μια στροφή προς την αρχαιότητα. Να βρείτε μερικά στοιχεία μέσα στο ποίημα, που δείχνουν τη στροφή αυτή.

Pablo Picasso (1881-1973), **Οι εραστές** (1923) Ιδιωτική Συλλογή

Φραγκίσκος Πετράρχης

(1304-1374)

Μεγάλος Ιταλός ποιητής, από τους μεγάλους ανθρωπιστές της Αναγέννησης. Γεννήθηκε στο Αρέτσο της Τοσκάνης, αλλά έζησε σε διάφορα μέρη (Πίζα, Αβινιόν, Μονπελιέ - όπου τον έστειλε ο πατέρας του να σπουδάσει Νομικά). Δεν τέλειωσε όμως τις σπουδές του, γιατί από νωρίς τον προσέλκυσε η λογοτεχνία. Στη Ρώμη γνωρίστηκε με το Βοκκάκιο, με τον οποίο συνδέθηκε με βαθιά φιλία. Στη Φλωρεντία τού προσφέρθηκε η έδρα της ρητορικής, αλλά δε δέχτηκε. Συνέχισε τα ταξίδια του στην Πάδουα (1362) και στη Βενετία (1363). Έγραψε πολλά έργα στη λατινική και την ιταλική γλώσσα. Η φήμη του οφείλεται κυρίως στο ποιητικό του έργο *Λυρική Συλλογή* ή *Ρίμες*, ποιήματα γραμμένα ιταλικά και εμπνευσμένα από τον έρωτά του για τη Λάουρα.

Πορτρέτο της Λάουρα από χειρόγραφο του 15ου αιώνα (Φλωρεντία)

Μιχαήλ Θερβάντες

Ο Δον Κιχώτης
(Κεφ. 21ο)

Στο 21ο κεφάλαιο, εκτός από το επεισόδιο για την απόκτηση του κράνους του Μαμπρίνου, θα παρακολουθήσουμε και μια πολύ ενδιαφέρουσα συνομιλία ανάμεσα στο Δον Κιχώτη και τον ιπποκόμο του. Με μεγάλη επιδεξιότητα ο Θερβάντες κατορθώνει να ασκήσει οξύτατη κριτική και να γελοιοποιήσει, μαζί με τον ήρωά του, και τα κάθε λογής ιπποτικά μυθιστορήματα που είχαν ως θέμα τους πλανόδιους ιππότες.

Εκείνη τη στιγμή άρχισε να ψιχαλίζει, κι ο Σάντσος είπε να πα να μπούνε στη νεροτριβή*. Όμως ο Δον Κιχώτης την είχε παρμένη σε τέτοια αντιπάθεια για το άσκημο παιχνίδι που του 'χε παίξει, που δεν θέλησε με κανέναν τρόπο να μπει εκεί μέσα· κι έτσι λοιπόν, έστρεψαν δεξιά και τράβηξαν έναν άλλο δρόμο, σαν και κείνον που είχαν παρμένο την περασμένη μέρα.

Λίγο παραπέρα, ο Δον Κιχώτης παρατήρησε απ' αγνάντια έναν καβαλάρη που είχε στο κεφάλι ένα πράμα που λαμποκοπούσε σαν να 'ταν από χρυσάφι· και μόλις τον είδε, γύρισε στο Σάντσο και του είπε:

– Μου φαίνεται, Σάντσο, πως δεν υπάρχει παροιμία που δεν είναι αληθινή· γιατί όλες τους είναι γνωμικά βγαλμένα από την πείρα, τη μητέρα που γέννησε όλες τις επιστήμες – και προπάντων εκείνη η παροιμία που λέει: «όπου μια πόρτα κλείσει, άλλη πόρτα θ' ανοίξει». Σου το λέω αυτό, γιατί αν χτες βράδυ η τύχη μάς έκλεισε την πόρτα για την περιπέτεια που

νεροτριβή: πρωτόγονη συσκευή κατεργασίας χοντρών υφασμάτων, που γίνεται με την τριβή του τρεχούμενου νερού. Εδώ ο Σάντσος αναφέρεται σε επεισόδιο του προηγούμενου κεφαλαίου: Ο Δον Κιχώτης κι ο Σάντσος είχαν ακούσει έναν περίεργο κρότο. Ο Δον Κιχώτης, τότε, ξεκινάει με το Ρεσινάντε του, για ν' αντιμετωπίσει τον κίνδυνο. Αυτό όμως που αντίκρισαν δεν ταίριαζε στη φαντασιοπληξία του: «έξι κόπανα μιας νεροτριβής, που με τ' αδιάκοπα χτυπήματά τους έκαναν όλο εκείνο το κακό». Μπροστά σ' αυτό το θέαμα κι ύστερα από τη φόρα που είχε πάρει ο Δον Κιχώτης νιώθει ντροπή κι ο Σάντσος ξεσπάει σε τρανταχτά γέλια.

γυρεύαμε*, και μας έπαιξε κείνο το παιχνίδι με τους κόπανους της νεροτριβής, τώρα μας ανοίγει τετράπλατη μια άλλη πόρτα για μια καλύτερη και πιο σίγουρη περιπέτεια, που, αν δεν βρω τρόπο να την περάσω, το λάθος πια θα 'ναι δικό μου, και δε θα μπορώ να το ρίξω μήτε στο που δεν έχω δει ποτέ μου νεροτριβή, μήτε στης νύχτας τη σκοτεινιά. Αυτό σ' το λέω, γιατί, αν δε γελιέμαι, κάποιος έρχεται προς τα δω, που φορεί στο κεφάλι του το κράνος του Μαμπρίνου*, που γι' αυτό έχω κάνει τον όρκο που ξέρεις.

– Πρόσεξέ το καλά, αφεντικό μου, αυτό που λες, κι ακόμα περισσότερο αυτό που πα να κάνεις, είπε ο Σάντσος· γιατί δεν έχω όρεξη να 'χουμε πάλε τίποτα κόπανους που στο τέλος να μας ξετινάξουν πια ολότελα το μυαλό.

– Που να πάρει ο διάολος, να πάρει, αποκρίθηκε ο Δον Κιχώτης· τι έχει να κάνει το κράνος με τους κοπάνους;

– Δεν το ξέρω, αποκρίθηκε ο Σάντσος· όμως μα την πίστη μου, αν μπορούσα να σου μιλήσω*, όπως συνηθούσα πρώτα, μπορεί να 'λεγα στην ευγενία σου κάμποσα λόγια, που να 'βλεπες πως πάλι γελιέσαι μ' αυτό που λες.

– Πώς γίνεται να γελιέμαι μ' αυτό που σου λέω, βρε σκυλί άπιστο και δειλό; είπε ο Δον Κιχώτης. Πες μου: δεν τον βλέπεις εκείνον τον ιππότη που έρχεται προς τα εδώ απάνω σ' ένα σταχτί άλογο μ' άσπρες βούλες, και που φορεί στο κεφάλι του ένα μαλαματένιο κράνος;

– Κείνο που βλέπω και καταλαβαίνω, αποκρίθηκε ο Σάντσος, δεν είναι παρά ένας άνθρωπος απάνω σ' ένα γκρίζο γαϊδούρι σαν και το δικό μου, που έχει απάνω στο κεφάλι του κατιτί που γυαλίζει.

– Λοιπόν αυτό είναι το κράνος του Μαμπρίνου, είπε ο Δον Κιχώτης. Τραβήξου σε μια μεριά κι άφησέ με μονάχον μαζί του· και θα δεις πως, δίχως να πω μήτε μια λέξη, για να μη χάνουμε καιρό, θα βγάλω πέρα τούτη την περιπέτεια και θ' απομείνει δικό μου το κράνος που τόσο το επιθύμησα.

– Εγώ θα κοιτάξω, σίγουρα, να τραβηχτώ, αποκρίθηκε ο Σάντσος· μα ο Θεός να βάλει το χέρι του, το ματαλέω, να μην είναι πάλε τίποτα κόπανοι.

που γυρεύαμε: εννοεί το παραπάνω περιστατικό.

του Μαμπρίνου: μαγικό κράνος που απέκτησε ο Ρενάλδος του Μονταλβάν, αφού σκότωσε το Μαμπρίνο, βασιλιά της Μαυριτανίας. Αυτός που το φορούσε ήταν άτρωτος.

Αν μπορούσα να σου μιλήσω: ο Σάντσος φοβάται να του πει την αλήθεια, γιατί ο Δον Κιχώτης του είχε απαγορεύσει να μιλάει.

– Σου το ’πα και πριν, φίλε μου, να μη μου τους αναφέρεις, μήτε να μου τους θυμήσεις άλλη φορά πια τους κοπάνους· γιατί τ’ ορκίζομαι... δε λέω περισσότερο, παρά πως θα σου κοπανίσω την ψυχή.

Ο Σάντσος σώπασε, γιατί φοβήθηκε πως ο αφεντικός του μπορούσε και να ’κανε κείνο που ορκίστηκε με τόση φόρα.

Ωστόσο, απ’ όλη αυτήν την ιστορία με το κράνος και το άλογο και τον καβαλάρη που έβλεπε ο Δον Κιχώτης, η μόνη αλήθεια ήταν η ακόλουθη: Σε κείνα τα μέρη κοντά βρισκόντουσαν δυο χωριά· το ένα ήτανε τόσο μικρό, που δεν είχε μήτε φαρμακείο, μήτε κουρέα· και το άλλο που βρισκότανε σιμά στο πρώτο κι είχε κι από τα δυο. Γι’ αυτό ο κουρέας του μεγαλύτερου χωριού υπηρετούσε και το μικρότερο, όπου αυτή την ημέρα ένας άρρωστος είχε ανάγκη να του πάρουν αίμα, και κάποιος άλλος να ξουριστεί. Είχε πάρει λοιπόν το μπρούτζινο λεγένι του ξυρίσματος και τραβούσε προς τα εκεί για τη δουλειά του. Το ’φερε όμως η τύχη να τον πιάσει, καθώς πήγαινε, η βροχή στο δρόμο· κι αυτός, για να μην του χαλάσει το καπέλο του, που ήταν, καθώς φαίνεται καινούριο, κάθισε στο κεφάλι του, από πάνω, το λεγένι, που καθώς ήταν τριμμένο και καθαρισμένο, λαμποκοπούσε από μισή λεύγα μακριά. Ερχότανε καβάλα σ’ ένα σταχτί γάιδαρο, όπως είχε πει ο Σάντσος, κι αυτός είναι ο λόγος που ο Δον Κιχώτης φαντάστηκε πως έβλεπε άλογο σταχτί με άσπρες βούλες, και ιππότη και μαλαματένιο κράνος. Γιατί όλα όσα έβλεπε, τα συμμόρφωνε στη στιγμή με τις ιπποτικές του παλαβωμάρες και καψοπλανόδιες φαντασίες* του.

Σαν είδε λοιπόν πως ο δυστυχισμένος εκείνος ιππότης είχε ζυγώσει αρκετά, αυτός δίχως να ’ρθει σε κουβέντες μαζί του, κι ανοίγοντας όλο το τρέξιμο του Ροσινάντε, όρμησε καταπάνω του με τη λόγχη μπροστά και με σκοπό να τον περάσει με δαύτην πέρα και πέρα. Όταν όμως κόντευε να τονε φτάσει, δίχως να κρατήσει καθόλου την ορμή του, του είπε:

– Υπερασπίσου τον εαυτό σου, άθλιο πλάσμα, ή παράδωσέ μου με τη θέλησή σου εκείνο που είναι δικαιωματικά δικό μου.

Ο κουρέας που δίχως να το περιμένει, μήτε να το φανταστεί καν, είδε ξάφνου να ’ρχεται καταπάνω του εκείνο το στοιχιό, δε βρήκε άλλον τρόπο για να φυλαχτεί από την κονταριά, παρά ν’ αφηστεί και να πέσει από το

καψοπλανόδιες φαντασίες: οι φαντασίες του που ήταν επηρεασμένες από τις περιπέτειες των πλανόδιων ιππότων.

γάιδαρό του· και μόλις άγγιξε στο χώμα, σηκώθηκε αμέσως, πιο σβέλτος κι από ζαρκάδι, και βάλθηκε να τρέχει μες στον κάμπο με τέτοια γρηγοράδα, που δε θα μπορούσε να τόνε φτάσει μηδέ ο άνεμος. Το λεγένι το παράτησε καταγής, κι ο Δον Κιχώτης έμεινε μ' αυτό ευχαριστημένος, κι είπε πως ο άπιστος είχε κάνει πολύ γνωστικά, και πως είχε ακολουθήσει το παράδειγμα του καστοριού, που, όταν το στενοχωρήσουν πολύ οι κυνηγοί, δαγκώνει και κόβει με τα ίδια του τα δόντια εκείνο που από φυσικό του ένστιχτο καταλαβαίνει πως είναι η αφορμή που το κυνηγούνε. Τότε πρόσταξε το Σάντσο να πάρει από χάμω το κράνος, ο οποίος παίρνοντάς το στα χέρια, είπε:

– Θε μου, τι όμορφο λεγένι! και σίγουρα θα τ' αξίζει τα οχτώ γρόσια στα γεμάτα.

Και το έδωσε στον αφεντικό του, ο οποίος αμέσως το φόρεσε, σαν καπέλο, κι άρχισε να το γυρίζει απ' όλες τις μεριές, γυρεύοντας να το εφαρμόσει στο κεφάλι του κι επειδή δεν μπορούσε να το καταφέρει, είπε:

– Δεν υπάρχει αμφιβολία, πως ο άπιστος εκείνος, που απάνω στα μέτρα του χαλκεύτηκε για πρώτη φορά τούτη η περίφημη περικεφαλαία, πρέπει να 'χε πάρα πολύ μεγάλο κεφάλι – και το χειρότερο ακόμη είναι που της λείπει το μισό!

Όταν τον άκουσε ο Σάντσος να λέει περικεφαλαία τη λεκάνη του ξουρίσματος, δεν μπόρεσε να κρατήσει τα γέλια· όμως αμέσως αναλογίστηκε την οργή του αφεντικού του, και το 'κοψε στη μέση.

– Γιατί γελάς, Σάντσο; είπε ο Δον Κιχώτης.

– Γελάω, αποκρίθηκε κείνος, γιατί συλλογιέμαι το μεγάλο κεφάλι που πρέπει να 'χε κείνος ο άπιστος που φορούσε αυτό το κράνος, ώστε να μοιάζει ίδιο σαν το λεγένι του μπαρμπέρη.

– Ξέρεις τι φαντάζομαι, Σάντσο; – πως τούτο το πολύτιμο πράμα, τούτο το μαγεμένο κράνος, πρέπει να είχε καμιά φορά πέσει, Κύριος οίδε με ποιον τρόπο, στα χέρια κανενός που δεν ήταν σε θέση μήτε να καταλάβει μήτε να εχτιμήσει την αξία του, και που βλέποντάς το πως ήταν από το πιο καθάριο χρυσάφι, πήρε κι έλιωσε το μισό κομμάτι, για να το πουλήσει, και με το άλλο μισό έφτιαξε τούτο εδώ που μοιάζει με λεκάνη του ξυρίσματος, καθώς λες και συ. Όμως ας είναι ό,τι θέλει· για μένα που ξέρω τι πράμα είναι, δεν έχει καμιά σημασία η μεταμόρφωσή του· γιατί στο πρώτο χωριό, όπου θα βρω κανένα χαλκιά ή σιδερουργό, θα το διορθώσω με τέτοιον τρόπο, που να μπορεί να παραβγεί με κείνο που έφτιαξε και σφυρηλάτησε ο θεός των σιδερουργείων για το θεό των

πολέμων. Στο μεταξύ θα το φορώ καθώς είναι κι όπως μπορώ· γιατί πάντα καλύτερο είναι το λίγο από το καθόλου, και μάλιστα που θα ᾽ναι αρκετό, για να με φυλάξει από τίποτε πετριές:

– Αυτό είναι σωστό, είπε ο Σάντσος, εξόν πια κι αν τις πετούνε με τη σφεντόνα, καθώς τις ρίχνανε σε κείνη τη μάχη των δυο στρατών, τότε που σου σιγύρισαν τις σαγονιές και σου έσπασαν τον ντενεκέ, όπου είχε βάλει η ευγενία σου εκείνο το τρισευλογημένο το πιοτό που με είχε κάνει να βγάλω τα συκώτια μου*.

– Δε με πολυνοιάζει που το ᾽χασα, είπε ο Δον Κιχώτης· γιατί το ξέρεις Σάντσο, πως τη συνταγή την έχω στο μυαλό μου.

– Και εγώ την έχω στο μυαλό μου, αποκρίθηκε ο Σάντσος· όμως, αν το φτιάξω είτε το βάλω άλλη φορά στο στόμα μου, αυτή να ᾽ναι κι η τελευταία μου η ώρα. Μα μήτε κι έχω σκοπό να ξαναβρεθώ σε ανάγκη που να το χρειαστώ· γιατί, από δω κι εμπρός, κάνω τα μάτια μου τέσσερα για να μη λαβωθώ, μήτε να λαβώσω κανέναν. Όσο για να με τινάξουν πάλε μες την κουβέρτα*, δεν μπορώ να πω τίποτα· γιατί αυτά είναι πράματα, που δεν μπορεί να τα μποδίσει κανένας – και σαν έρθουν, δεν έχουμε να κάνουμε τίποτ᾽ άλλο, παρά να μαζέψουμε τους ώμους μας, να κρατήσουμε την ανάσα μας, και, κλείνοντας πια τα μάτια, ν᾽ αφηθούμε και να πηγαίνουμε όπου είναι το θέλημα της τύχης και της κουβέρτας.

– Είσαι κακός χριστιανός, Σάντσο, είπε ακούοντάς τον ο Δον Κιχώτης· γιατί ποτέ σου δε λησμονείς το κακό που σου έχουν κάνει μια φορά. Μάθε λοιπόν πως οι ευγενικές και μεγάλες καρδιές δε δίνουν ποτέ σημασία σε τέτοια παδιάστικα καμώματα. Από ποιο πόδι κουτσάθηκες, ποια παΐδια σου έσπασαν, ποιο κεφάλι σου τσακίστηκε, για να μην μπορείς να λησμονήσεις εκείνο το χωρατό; Γιατί, αν το καλοεξετάσεις, δεν ήταν παρά ένα χωρατό κι ένα παιχνίδι για να περάσει η ώρα, που αν δεν το θεωρούσα τέτοιο, ήθελα να ξαναγυρίσω πάλι εκεί πέρα, κι ήθελα να κάνω για εκδίκησή σου περισσότερη καταστροφή από κείνη που έκαναν οι Έλληνες

Αυτό ... συκώτια μου: εννοεί το επεισόδιο που περιγράφεται στο κεφ. 18. Οι δυο στρατοί στην πραγματικότητα ήταν δυο κοπάδια πρόβατα· εναντίον τους όρμησε ο Δον Κιχώτης κι από τις πετριές των βοσκών έπαθε ό,τι αναφέρει ο Σάντσος. Στο ντενεκέ είχε ένα θαυματουργό –κατά το Δον Κιχώτη– φάρμακο, που γιάτρευε κάθε πληγή. Το ήπιε ο Σάντσος και τον έπιασε διάρροια.

για να με τινάξουν πάλε μες την κουβέρτα: σ᾽ ένα χάνι, όπου είχαν καταλύσει, είχαν βάλει το Σάντσο σε μια κουβέρτα και τον τίναζαν ψηλά. Ψέγει το Δον Κιχώτη, γιατί δεν μπόρεσε να τον γλιτώσει.

για την αρπαγή της Ελένης: η οποία αν ζούσε σε τούτους τους καιρούς, ή αν ζούσε η Δουλσινέα μου σε κείνους, θα μπορούσε να είναι βέβαιη πως δεν ήθελ' αποχτήσει τόση φήμη για την ομορφιά της, σαν κι αυτήν που 'χει τώρα. Κι απάνω σε τούτα τα λόγια έβγαλε έναν αναστεναγμό, και τον έστειλε να πάει στα σύννεφα.

Κι είπε ο Σάντσος:

– Ας το πάρουμε λοιπόν για χωρατά, αφού δεν μπορούμε να πάρουμε την εκδίκηση στ' αλήθεια· όμως εγώ το ξέρω τι λογής χωρατά κι αλήθειες ήτανε κείνα· και ξέρω ακόμα πως δε θα μου φύγουν ποτέ μήτε από τη θύμηση μήτε κι από τις πλάτες μου. Όμως ας τ' αφήσουμε αυτά στην πάντα, και πες μου η ευγενία σου τι θα το κάνουμε τούτο το σταχτί άλογο με τις άσπρες βούλες, που μοιάζει τόσο γκρίζο γαϊδούρι, και που το παράτησε δω κείνος ο Μαρτίνος, που γκρέμισες κάτω η ευγενία σου· γιατί, κατά το δρόμο που πήρε, και καθώς χτυπούσαν τα πόδια του στις πλάτες του, δεν πιστεύω να έχει σκοπό να ξαναγυρίσει ποτές· και, μα τα γένια μου, το ζώο δε μου φαίνεται καθόλου κακό.

– Δε συνηθίζω ποτέ, είπε ο Δον Κιχώτης, να παίρνω τα πράματα εκείνων που νικώ· κι ούτε το επιτρέπουν τα έθιμα της ιπποσύνης να παίρνει κανείς από τους νικημένους τ' άλογά τους και να τους αφήνει πεζούς, εξόν πια κι αν τύχαινε να χάσει ο νικητής το δικό του απάνω στη μάχη· γιατί σ' αυτή τη περίσταση είναι νόμιμο να πάρει κανένας του νικημένου, σα λάφυρο από νόμιμο πόλεμο. Γι' αυτό λοιπόν, Σάντσο, άφησε αυτό το άλογο ή το γάιδαρο, ή όπως αλλιώς θέλεις να το πεις, γιατί, μόλις θα δει πως φύγαμε από δω ο αφεντικός του, θα γυρίσει να το πάρει.

– Ο Θεός το ξέρει πόσο θα 'θελα να το 'παιρνα μαζί μας, αποκρίθηκε ο Σάντσος, ή να το άλλαζα κάνεμου* με το δικό μου, που δε μου φαίνεται τόσο καλό. Μα την αλήθεια, πολύ ζόρικοι είναι οι νόμοι της ιπποσύνης, αφού δεν επιτρέπουν ν' αλλάξει κανένας μήδ' ένα γαϊδούρι μ' ένα άλλο· και θα 'θελα να ξέρω αν θα μπορούσα ν' αλλάξω ίσως τα σαμάρια.

– Σ' αυτό το τελευταίο δεν είμαι πολύ βέβαιος, αποκρίθηκε ο Δον Κιχώτης· και γι' αυτό, επειδή υπάρχει αμφιβολία, κι ώσπου να έχω καλύτερες πληροφορίες, σου επιτρέπω να το αλλάξεις, αν πράγματι έχεις πολύ μεγάλη ανάγκη.

– Τόσο πολύ μεγάλη, αποκρίθηκε ο Σάντσος, που κι αν ακόμα ήτανε για μένα τον ίδιο, δε θα ήτανε η ανάγκη μου μεγαλύτερη.

κάνεμου: τουλάχιστο.

Κι αμέσως, χρησιμοποιώντας αυτή την άδεια, έκανε το άλλαγμα των σαμαριών, έτσι που το ζώο του φάνηκε δυο και τρεις φορές καλύτερο από πριν.

Κατόπιν απ' αυτό, κάθισαν και κολάτσισαν με ό,τι είχε απομείνει από τα λάφυρα που είχαν παρμένα από τους παπάδες, κι ήπιαν νερό από το ρυάκι της νεροτριβής, όμως δίχως να γυρίσουν το κεφάλι τους να την κοιτάξουν – τέτοιο μίσος της είχανε για το φόβο που τους είχε προξενήσει. Τέλος, αφού πέρασε η κακή διάθεση κι η μελαγχολία, καβάλησαν τα ζώα τους, και δίχως να πάρουν κανένα ορισμένο δρόμο (γιατί το συνηθούσαν πολύ οι πλανόδιοι ιππότες να τραβούν στην τύχη, δίχως ορισμένο σχέδιο), βάλθηκαν να πορεύονται κατά που ήταν η θέληση του Ροσινάντε: ο οποίος τραβούσε από πίσω του τη θέληση του αφεντικού του, καθώς και του γαϊδάρου που τον ακολουθούσε πάντοτε, όπου κι αν τραβούσε, σαν καλός φίλος και πιστός σύντροφος. Έτσι πηγαίνοντας, ξαναβρέθηκαν πάλι στο δημόσιο δρόμο, και τον ακολούθησαν στην τύχη και δίχως κανένα ορισμένο σκοπό. Καθώς λοιπόν τραβούσαν έτσι το δρόμο τους, είπε ο Σάντσος στον αφεντικό του.

– Αφεντικό θα 'θελες να μου δώσεις την άδεια να πω δυο κουβέντες στην ευγενία σου; Γιατί από την ώρα που μου 'δωσες εκείνη τη σκληρή προσταγή για να σωπαίνω, πάνω από τέσσερα πράματα που είχα να σου πω, μείναν και μπαγιάτεψαν μες στο στομάχι μου· και θα 'θελα κατιτί που έχω τώρα στην άκρη της γλώσσας μου, τουλάχιστο, να μην πάει κι αυτό χαμένο.

– Πες το, αποκρίθηκε ο Δον Κιχώτης, και κοίταξε να είσαι σύντομος· γιατί κανένας δεν είναι ευχάριστος, όταν είναι πολυλογάς.

– Ο λόγος μου λοιπόν, αφεντικό, αποκρίθηκε ο Σάντσος, είναι πως έχω κάμποσες μέρες που συλλογίζομαι πόσο λίγα είναι τα κέρδητα που έχει κανείς με το να πηγαίνει γυρεύοντας τέτοιες περιπέτειες, σαν κι αυτές που γυρεύει η ευγενία σου μέσα σε τούτες τις ερημιές και τους απόμακρους δρόμους, όπου, κι αν ακόμα νικάει κανείς και κερδίζει τις πιο επικίντυνες, δεν είναι κανένας για να τις δει και να τις μάθει, – κι έτσι είναι καταδικασμένες να μείνουν αιώνια άγνωστες, πράμα που κάνει άδικο και στους σκοπούς της ευγενίας σου και στα κατορθώματά σου. Και γι' αυτό θαρρώ πως θα 'τανε καλύτερα (εξόν αν έχει καμιά καλύτερη ιδέα η ευγενία σου), να πηγαίναμε να προσφέρουμε τις υπηρεσίες μας σε κανέναν αυτοκράτορα ή κανέναν άλλο τρανόν άρχοντα, που να βρίσκεται μπλεγμένος σε πόλεμο, έτσι που να μπορέσεις η ευγενία σου να δείξεις

την παλικαριά σου, τη μεγάλη σου δύναμη και τη μεγαλύτερη εξυπνάδα σου. Γιατί, όταν τα δει όλ' αυτά ο μεγάλος άρχοντας που θα υπηρετούμε, θα είναι αναγκασμένος να μας αντιπλερώσει, τον καθέναν κατά τα έργα-τά του. Και ούτε θα λείψει από κει ο άνθρωπος που θα βάλει στο χαρτί τα κατορθώματα της ευγενίας σου, για να μείνει η μνήμη τους αιώνια. Για τα δικά μου δε λέω τίποτα· γιατί θα είναι αναγκασμένα να μη βγουν έξω από τον κύκλο που είναι ορισμένος για τους ιπποκόμους –αν και θα μπορούσα να πω, πως αν ήτανε συνήθιο στην ιπποσύνη να γράφονται τα κατορθώματα των ιπποκόμων, δεν ήθελε μείνουν και τα δικά μου θαμμένα στη λησμονιά.

– Δεν τα λες άσκημα, Σάντσο, αποκρίθηκε ο Δον Κιχώτης· όμως πριν να φτάσει κανένας ως εκεί, πρέπει πρώτα να γυρίσει τον κόσμο για να δοκιμαστεί, γυρεύοντας περιπέτειες, και ν' αποχτήσει με τα κατορθώμα-τά του τέτοιο όνομα και τέτοια φήμη, ώστε, όταν θα παρουσιαστεί στο παλάτι κανενός μεγάλου μονάρχη, να είναι ήδη γνωστός από τα έργα του· και μόλις τόνε δουν τα παιδιά να μπαίνει από την πύλη στην πόλη μέσα, να τον πάρουν αμέσως από πίσω και να τον τριγυρίζουν φωνάζο-ντας και λέγοντας: «Να, αυτός είναι ο ιππότης του Ήλιου ή του Φιδιού» ή μ' όποιο άλλο σύμβολο να είναι γνωστός πως έκανε τα μεγάλα του τα κατορθώματα. «Αυτός είναι», θα λένε, «που νίκησε σε πρωτάκουστη μάχη το μέγα γίγα Μπροκαμπρούνο*, το δυνατό· αυτός που λευτέρωσε το μέγα Μαμελούκο* της Περσίας από τα μάγια που τον κρατούσαν μαγεμένο κάπου εννιακόσια χρόνια». Κι έτσι από στόμα σε στόμα θ' απλώνεται η φήμη των κατορθωμάτων του· κι αμέσως, από το θόρυβο που θα κάνουν τα παιδιά κι όλος ο άλλος κόσμος, θα παρουσιαστεί στα παραθύρια του βασιλικού του παλατιού ο βασιλιάς εκείνης της χώρας· και μόλις δει τον ιππότη και τον αναγνωρίσει από την πανοπλία του ή από το έμβλημα της ασπίδας του, δεν μπορεί παρά να πει:

«Εμπρός, όλοι οι ιππότες μου όσοι βρίσκονται στο παλάτι μου, ας βγουν έξω να δεχτούνε το άνθος της ιπποσύνης που έρχεται από πέρα!». Μ' αυτήν την προσταγή του θα βγουν όλοι έξω, και θα κατέβει κι ο ίδιος ίσαμε τα μισά της σκάλας, και θα τον αγκαλιάσει σφιχτά σφιχτά, και θα του δώσει στο πρόσωπο το φιλί της ειρήνης, κι αμέσως θα τον πάρει από το χέρι και θα τον πάει στα διαμερίσματα της βασίλισσας, όπου ο

Γίγα Μπροκαμπρούνο, μέγα Μαμελούκο: πρόσωπα που έχουν περάσει στα ιπποτικά μυθιστορήματα του καιρού εκείνου.

ιππότης θα τη βρει μαζί με την κόρη της την ινφάντα*, που δεν μπορεί παρά να είναι από τις πιο ομορφότερες και τις πιο τέλειες παρθένες που πολύ δύσκολα μπορεί κανείς να βρει μέσα σ' ένα μεγάλο μέρος της οικουμένης. Και τότε κείνη θα ρίξει τα μάτια της απάνω στον ιππότη, κι ο ιππότης τα δικά του στα δικά της, κι ο καθένας τους θα φανεί στον άλλον σαν κάτι μάλλον θεϊκό παρά ανθρώπινο· και δίχως κι αυτοί να ξέρουν το πώς και γιατί, θα βρεθούν πιασμένοι και τυλιγμένοι μες στ' άλυτα δίχτυα του έρωτα και με μεγάλο πόνο στην καρδιά, επειδή δε θα ξέρουν πώς να πουν και να ομολογήσουν τους καημούς τους και τα αιτήματά τους. Από κει θα τον οδηγήσουν κατόπι, δίχως αμφιβολία, σε καμιά σάλα του παλατιού με πλούσια επίπλωση, όπου αφού του βγάλουν τ' άρματά του, θα του φέρουν να φορέσει έναν πολύτιμο πορφυρό μανδύα· και αν πια ήτανε τόσο όμορφος με την αρματωσιά του, άλλο τόσο και καλύτερος θα είναι με το βασιλικό αυτό φόρεμα. Σαν έρθει το βράδυ, θα δειπνήσει μαζί με το βασιλιά και τη βασίλισσα, καθώς και με τη βασιλοπούλα, που δε θα σηκώσει τα μάτια του μήτε μια στιγμή από πάνω της, κοιτάζοντάς την κρυφά από τους άλλους· όπως θα κάνει και κείνη το ίδιο και με την ίδια τέχνη κι εξυπνάδα –γιατί, καθώς είπα και πριν, είναι μια πολύ προσεχτική και σεμνή κόρη. Όταν θα σηκώσουν πια το τραπέζι, θα παρουσιαστεί ξάφνου στην πόρτα της σάλας ένας μικρός κι άσκημος νάνος και από πίσω θ' ακολουθεί, ανάμεσο σε δυο γίγαντες, μια όμορφη αρχόντισσα, που θα 'ρθει να προτείνει κάποια περιπέτεια: αυτήν την περιπέτεια θα την έχει προετοιμάσει κάποιος πολύ αρχαίος μάγος, και κείνος που θα τη βγάλει πέρα νικηφόρος θα είναι ο καλύτερος ιππότης του κόσμου. Αμέσως ο βασιλιάς θα προστάξει όλους τους ιππότες που θα βρίσκονται εκεί να δοκιμάσουν την περιπέτεια· όμως κανένας δε θα μπορέσει να τη βγάλει πέρα, εξόν από τον ξένο ιππότη, το μουσαφίρη, που έτσι θα μεγαλώσει τη δόξα του και θα δώσει μεγάλη χαρά στη βασιλοπούλα, η οποία θα μείνει ευχαριστημένη κι ικανοποιημένη που έβαλε σε τόσο ψηλό μέρος τους στοχασμούς της και τα όνειρά της. Και το ευτύχημα είναι πως αυτός ο βασιλιάς ή ο πρίγκιπας, ή όποιος άλλος είναι, βρίσκεται σε πόλεμο τρομερό με κάποιον άλλον άρχοντα επίσης δυνατό, όπως αυτός· και ο ιππότης, ο μουσαφίρης (ύστερ' από μερικές μέρες που έκανε στο παλάτι), του ζητάει την άδεια να πάει να τον υπηρετήσει σ'

ινφάντα: λ. ισπανική· τίτλος που δινόταν στα δευτερότοκα παιδιά των βασιλέων της Ισπανίας και Πορτογαλίας (αρσενικό ινφάντης).

αυτόν τον πόλεμο. Ο βασιλιάς θα του τη δώσει μεταχαράς, κι ο ιππότης θα του φιλήσει με πολλή ευγένεια τα χέρια για τη μεγάλη χάρη που του κάνει. Το ίδιο βράδυ θα πάει ν' αποχαιρετήσει τη δέσποινά του τη βασιλοπούλα μέσα από τα κάγκελα ενός κήπου, που βρίσκεται δίπλα στην κρεβατοκάμαρά της.

Στο ίδιο μέρος έχει ήδη κουβεντιάσει μαζί της πολλές φορές με τη βοήθεια μιας εμπιστεμένης της υπασπίστρας. Εκείνος θ' αναστενάζει, κι αυτή θα λιποθυμήσει· η υπασπίστρα της θα πάει να φέρει νερό, και θα 'χει μεγάλη στεναχώρια βλέποντας πως αρχίζει να ξημερώνει, γιατί δε θα 'θελε να φανερωθούν και να γίνει μια τέτοια ντροπή στην κυρά της. Στο τέλος η βασιλοπούλα θα συνέρθει και θα δώσει τα λευκά της χέρια μες από τα κάγκελα στον ιππότη, ο οποίος θα τα φιλήσει και θα τα ξαναφιλήσει χίλιες φορές, λούζοντάς τα με τα δάκρυά του. Κατόπι θα συμφωνήσουν οι δυο τους με ποιον τρόπο θα μηνούνε ο ένας στον άλλον τις καλές τους και τις κακές τους τύχες· και η βασιλοπούλα τον παρακαλεί να κάνει για να γυρίσει όσο μπορεί γρηγορότερα· εκείνος της το υπόσχεται με χίλιους όρκους και ξαναρχίζει να της φιλεί τα χέρια, και την αποχαιρετάει με τόση συγκίνηση, που κοντεύει ν' αφήσει εκεί τη ζωή του. Φεύγει από κει και πηγαίνει στην κάμαρά του, ρίχνεται απάνω στο κρεβάτι του, μα δεν μπορεί να κλείσει μάτι από τον καημό του χωρισμού. Σηκώνεται πρωί πρωί, και πάει ν' αποχαιρετίσει το βασιλιά και τη βασίλισσα και τη βασιλοπούλα. Όμως σαν αποχαιρέτισε τους δυο, του είπαν για τη βασιλοπούλα πως είναι λιγάκι ανήμπορη και δεν μπορεί να τόνε δεχτεί. Ο ιππότης συλλογιέται πως είναι από τον πόνο εξαιτίας του μισεμού* του· η καρδιά του σπαράζει, και μόλις κατορθώνει να κρατήσει κρυφή τη μεγάλη του θλίψη. Η εμπιστεμένη υπασπίστρα βρίσκεται εκεί και παρατηρεί όλα όσα γίνονται μπροστά της, και πάει και τα λέει όλα στην κυρά της, η οποία την ακούει κλαίοντας, και της λέει πως ένας από τους μεγαλύτερους καημούς της είναι που δεν ξέρει ποιος είναι ο ιππότης της, κι αν κρατάει από βασιλικό σόι ή όχι. Η συντρόφισσά της τήνε βεβαιώνει πως τόση χάρη, ευγενικότητα και παλικαριά, σαν του ιππότη της, δεν μπορεί να υπάρχει παρά σ' ένα πρόσωπο σπουδαίο κι από βασιλικό αίμα. Η θλιμμένη βασιλοπούλα παρηγοριέται μ' αυτά τα λόγια, και βάζει τα δυνατά της να κρύψει τον πόνο της, για να μη δώσει υποψία στους γονιούς της· κι ύστερ' από δυο μέρες παρουσιάζεται πάλι

μισεμός: αναχώρηση, ξενιτεμός.

στον κόσμο. Ο ιππότης πια έχει φύγει: πολεμάει με τους εχθρούς του βασιλιά και τους νικάει, παίρνει ένα σωρό πολιτείες, θριαμβεύει σ' ένα σωρό μάχες. Ξαναγυρίζει στο παλάτι, ανταμώνει την αγαπημένη του στη συνηθισμένη τους μεριά, και μένει μαζί της σύμφωνος να τήνε ζητήσει για γυναίκα του από τον πατέρα της γι' αμοιβή των όσων έκανε για δαύτον. Ο βασιλιάς δε θέλει να του τήνε δώσει, γιατί δεν ξέρει ποιος είναι· όμως αυτός και μ' όλ' αυτά, είτε κλέβοντάς την, είτε μ' οποιονδήποτε άλλον τρόπο, κατορθώνει να την κάνει, τη βασιλοπούλα, γυναίκα του. Στο τέλος κι ο βασιλιάς μένει ευχαριστημένος από το γάμο και τον θεωρεί μάλιστα για μεγάλη τύχη· γιατί μαθαίνει και βεβαιώνεται πως ο ιππότης αυτός είναι γιος μεγάλου βασιλιά, δεν ξέρω τώρα σε ποιο βασίλειο –γιατί θαρρώ πως δε βρίσκεται γραμμένο μες στο χάρτη. Ο πατέρας πεθαίνει κατόπι, η βασιλοπούλα κληρονομάει και ο ιππότης γίνεται βασιλιάς όσο που να πεις κύμινο*. Τότε πια είναι η ώρα ν' ανταμείψει και τον ιπποκόμο του κι όλους όσοι τόνε βοήθησαν για ν' ανέβει σ' ένα τόσο ψηλό αξίωμα. Τονε παντρεύει, τον ιπποκόμο του, με μια από τις νεαρές υπασπίστρες της βασιλοπούλας – δίχως αμφιβολία με την εμπιστεμένη στους έρωτές της, που είναι θυγατέρα ενός από τους μεγαλύτερους άρχοντες του τόπου.

– Αυτό μ' αρέσει... έκανε ο Σάντσος· και το περιμένω δίχως άλλο, γιατί όλα, όπως τα είπες, θα γίνουν στην ευγενία σου, με τ' όνομα του «Ιππότη της ελεεινής μορφής*» που έχεις παρμένο...

(μτφρ. Κ. Καρθαιος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. «Γιατί όλες... επιστήμες». Να συζητήσετε την άποψη πως η πείρα είναι μητέρα που γέννησε όλες τις επιστήμες.
2. Να προσέξετε πώς αντιδρά ο Δον Κιχώτης στην εμφάνιση του κουρέα και πώς ο Σάντσος. Πώς δημιουργείται το κωμικό στοιχείο από την όλη εξέταση του επεισοδίου; (Να λάβετε υπόψη σας α) πώς βλέπει την πραγματικότητα ο Δον Κιχώτης και πώς ο Σάντσος, β) υπάρχει αντιστοιχία ανάμεσα στην επιθετική ορμητικότητα του Δον Κιχώτη και στην πραγματικότητα,

όσο που να πεις κύμινο: πολύ γρήγορα.
ιππότης ελεεινής μορφής: έτσι αποκάλεσε ο Σάντσος το Δον Κιχώτη.

γ) πώς τοποθετεί τα πράγματα ο ίδιος ο συγγραφέας στο χωρίο «Ωστόσο-φαντασίες της».

3. Να δικαιολογήσετε την άποψη που αναγράφεται στο εισαγωγικό σημείωμα: «Με μεγάλη... ιππότες».
4. Πώς αντιδρά ο Σάντσος στις φαντασιοκοπίες του Δον Κιχώτη; Παρατηρείτε καμιά μεταβολή; Αν ναι, πώς τη δικαιολογείτε.
5. Ποιος ο ρόλος του αφηγητή;

Pablo Picasso (1881-1973), **Δον Κιχώτης** (σχέδιο)

Μιχαήλ Θερβάντες

(1547-1616)

Για τη ζωή του λίγα είναι γνωστά με βεβαιότητα· ολόκληρο το όνομά του είναι Μιχαήλ ντε Θερβάντες Σααβέδρα. Γεννήθηκε στο Αλκαλά ντε Ενάρες και καταγόταν από αριστοκρατική, αλλά φτωχή οικογένεια. Πέρασε ζωή βασανισμένη, γεμάτη από περιπέτειες κι ανεκπλήρωτες φιλοδοξίες, που επέδρασαν στη διαμόρφωση του πνεύματος και της τέχνης του. Για τις νεανικές του σπουδές δεν έχουμε ακριβείς πληροφορίες. Είναι πάντως βέβαιο πως για αρκετό διάστημα είχε δάσκαλό του στη φιλολογία και τα ανθρωπιστικά μαθήματα τον κληρικό λόγιο Χουάν Λόπεθ ντε Όγιος, που διακρινόταν για τη βαθιά του μόρφωση και την ανθρωπιστική του παιδεία. Παρόλη όμως την αβεβαιότητα που υπάρχει σχετικά με τις σπουδές του, φαίνεται πως η μόρφωσή του ήταν ποικίλη. Γνώριζε αρκετά την αρχαία και νέα ποίηση, ιδίως την ισπανική και ιταλική φιλολογία.

Σε γενικές γραμμές, η ζωή του συνοψίζεται στα εξής: Το 1570 κατατάχτηκε ως στρατιώτης στον ισπανικό στρατό της Ιταλίας και μ' αυτή την ιδιότητα πήρε μέρος στη γνωστή από την ιστορία ως Ναυμαχία της Ναυπάκτου (1571). Πολέμησε γενναία και δέχτηκε τρεις μπάλες από αρκεβούζιο, δυο στο στήθος και μια στο αριστερό χέρι, που αχρηστεύτηκε. Ως το 1574 εξακολουθεί να υπηρετεί ως στρατιώτης στην Ιταλία. Κατά την επιστροφή του στην Ισπανία πιάστηκε από αλγερινούς πειρατές κι απελευθερώθηκε το 1580 με λύτρα που έστειλαν οι γονείς του. Για την υπόλοιπη ζωή του λίγα πράγματα μας είναι γνωστά. Παντρεύτηκε το 1584, εγκατέλειψε το στρατιωτικό στάδιο κι άρχισε ν' ασχολείται με τη λογοτεχνία, ασκώντας διάφορα επαγγέλματα.

Ο 16ος και 17ος αιώνας, κατά τους οποίους έζησε ο Θερβάντες, αποτελούν τη μεγάλη εποχή των γραμμάτων της Ισπανίας. Γι' αυτό η περίοδος αυτή ονομάστηκε «χρυσός αιώνας». Από την προηγούμενη περίοδο, που αποτελεί τον ισπανικό μεσαίωνα (12ος-15ος αι.) μεγάλη επίδραση άσκησε το μυθιστόρημα *Αμάδης ο Γαλάτης* του Ροντρίγκουεθ ντε Μποντάλβο. Η επιτυχία του σ' όλη την Ευρώπη ήταν τεράστια κι έγινε το πρότυπο των ιπποτικών μυθιστορημάτων. Από τους συγγραφείς του χρυσού αιώνα σπουδαιότερος είναι ο Θερβάντες και ο Λόπε ντε Βέγκα (1562-1635). Ο Λόπε ντε Βέγκα είναι θεατρικός συγγραφέας κι έγραψε κωμωδίες που αντλούν τα θέματά τους από τη μυθολογία, τη βίβλο και την ιστορία. Αν και λείπει από τις κωμωδίες του

η εμβάθυνση στους χαρακτήρες των ηρώων, εντούτοις διακρίνονται για το λυρισμό, το φυσιολατρικό αίσθημα και τη δράση. Ο Θερβάντες μπορεί να θεωρηθεί ο δημιουργός του σύγχρονου μυθιστορήματος. Με το μυθιστόρημά του ο *Δον Κιχώτης της Μάντσας* έδωσε μια εικόνα των ηθών της Ισπανίας του χρυσού αιώνα και διακωμώδησε τις υπερβολές του ιπποτικού μυθιστορήματος.

Homoré Daumier (Ντωμιέ) (1808-1879), **Δον Κιχώτης** (1865-70)
Νέα Πινακοθήκη, Μόναχο

Μονταίν

Περί φιλίας

[απόσπασμα]

Τα *Δοκίμια* (*Essais*) του Μονταίν (Montaigne) καλύπτουν τρία βιβλία που είναι χωρισμένα σε πολλά κεφάλαια. Σ' αυτά ο συγγραφέας εξετάζει με στοχαστικό και συζητητικό τρόπο και με πολλές αναφορές σε αρχαία ελληνικά και λατινικά κείμενα διάφορα θέματα που έχουν κυρίως πρακτικό και ηθικό χαρακτήρα, που αφορούν δηλαδή τον άνθρωπο στην καθημερινή κοινωνική ζωή του. Ένα τέτοιο θέμα είναι και η φιλία. Ο Μονταίν γνώρισε την αληθινή φιλία στο πρόσωπο ενός συναδέλφου του, του La Boêtie, που πέθανε πρόωρα . Στο νόημα και στο χαρακτήρα της αληθινής φιλίας αναφέρεται το απόσπασμα που ακολουθεί.

Καθώς όλα, πραγματικά, είναι κοινά μεταξύ τους, επιθυμίες, στοχασμοί, γνώμες, αγαθά, γυναίκες, παιδιά, τιμή και ζωή και καθώς το συνταίριασμά τους δεν είναι παρά μια ψυχή σε δυο σώματα, σύμφωνα με το σωστότατο ορισμό του Αριστοτέλη, δεν μπορούν μήτε να δανείσουν, μήτε να δώσουν τίποτε ο ένας στον άλλο. Να γιατί οι νομοθέτες, για να λαμπρύνουν το γάμο [δίνοντάς του] μια κάποια φανταστική ομοιότητα με το θείο αυτό δεσμό, απαγορεύουν τις δωρεές ανάμεσα στο σύζυγο και στη γυναίκα, θέλοντας έτσι να δείξουν ότι το κάθε τι πρέπει ν' ανήκει και στον ένα και στον άλλον, και ότι δεν έχουν τίποτε να χωρίσουν και να μοιράσουν ανάμεσά τους. Αν, στη φιλία για την οποία μιλώ, ο ένας μπορούσε να δώσει στον άλλον, αυτός που θα υποχρέωνε το σύντροφό του θα ήταν εκείνος που θα δεχόταν την ευεργεσία. Γιατί ζητώντας και ο ένας και ο άλλος, περισσότερο από κάθε τι, να κάνουν καλό ο ένας στον άλλον, εκείνος που δίνει την αφορμή και την ευκαιρία είναι ο γενναιόδωρος, αφού προσφέρει την ευχαρίστηση αυτή στο φίλο του, να του κάνει αυτό που περισσότερο επιθυμεί. Όταν ο φιλόσοφος Διογένης είχε ανάγκη από χρήματα, έλεγε ότι τα ζητούσε πίσω από τους φίλους του, όχι ότι τα ζητούσε. Και για να δείξω πώς πραγματικά αυτό γίνεται, θα διηγηθώ ένα παράξενο αρχαίο περιστατικό.

Ο Ευδαμίδας ο Κορίνθιος είχε δυο φίλους: Τον Χαρίξενο από τη Σικυώνα και τον Αρεταίο. Νιώθοντας ότι θα πέθαινε, καθώς ήταν φτωχός και οι δυο φίλοι του πλούσιοι, έκανε έτσι δα τη διαθήκη του: «Κληροδοτώ στον Αρεταίο να θρέφει τη μητέρα μου και να τη συντηρεί στα γερατειά της· στον Χαρίξενο, να παντρέψει την κόρη μου και να της δώσει το μεγαλύτερο χτήμα που θα μπορέσει· και, στην περίπτωση που ο ένας από τους δυο πεθάνει, βάζω στη θέση του εκείνον που θα επιζήσει». Εκείνοι που πρώτοι είδαν αυτή τη διαθήκη, γελάσανε· οι κληρονόμοι του όμως, όταν ειδοποιήθηκαν, τη δέχτηκαν με μεγάλη ευχαρίστηση. Και καθώς ο ένας απ᾽ τους δυο, ο Χαρίξενος, πέθανε ύστερα από πέντε μέρες, και τη θέση του πήρε ο Αρεταίος, έθρεψε με μεγάλη φροντίδα τη μητέρα του Ευδαμίδα, και, από τα πέντε τάλαντα που είχε στο βιος του, τα δυόμισι τα ᾽δωσε για να παντρέψει μια δική του μοναχοκόρη, και δυόμισι για να παντρέψει την κόρη του Ευδαμίδα, κι έκανε και των δυο την ίδια μέρα τους γάμους.

Το παράδειγμα αυτό είναι μεστότατο· κάτι μόνο θα μπορούσε κανείς να πει, κι αυτό είναι οι πολλοί φίλοι. Γιατί η τέλεια τούτη φιλία για την οποία μιλώ είναι αδιαίρετη: καθένας [από τους δυο φίλους] δίνεται τόσο ολάκερος στο φίλο του, που δεν του μένει τίποτε να μοιράσει αλλού· εξεναντίας λυπάται που δεν είναι διπλός, τριπλός ή τετράδιπλος, και που δεν έχει πολλές ψυχές και πολλές θελήσεις για να τις δώσει όλες σ᾽ αυτόν. Τις συνηθισμένες φιλίες μπορεί κανένας να τις μοιράσει: μπορείς σ᾽ αυτόν εδώ ν᾽ αγαπάς την ομορφιά, σ᾽ αυτόν τον άλλο την κοινωνικότητά του, στον άλλο τη γενναιοδωρία, σ᾽ εκείνον εκεί το πατρικό φίλτρο, στον άλλον εκείνον το αδελφικό αίσθημα και ούτω καθεξής· τούτη όμως η φιλία, που κατέχει την ψυχή και την κυβερνά μ᾽ απόλυτη εξουσία, είναι αδύνατο να είναι διπλή. Αν δυο την ίδια στιγμή ζητούσαν να βοηθηθούν, σε ποιον θα τρέχατε; Αν ζητούσαν από σας αντίθετες υπηρεσίες, πώς θα βολεύατε το πράμα; Αν ο ένας σας σύσταινε να κρατήσετε μυστικό ένα πράμα που στον άλλον θα ᾽τανε χρήσιμο να το μάθει, τι θα κάνατε; Η μοναδική και κύρια φιλία ξηλώνει κάθε άλλη υποχρέωση. Το μυστικό που ορκίστηκα να μην το φανερώσω σε κανέναν, μπορώ χωρίς να πατήσω τον όρκο μου να το πω σ᾽ εκείνον που δεν είναι άλλος, είμαι εγώ. Είναι ένα αρκετά μεγάλο θαύμα το να γίνει κανένας διπλός· και δε γνωρίζουν τη μεγαλοσύνη του όσοι μιλούνε για τριπλασίασμα. Τίποτε δεν είναι υπέρτατο, που έχει το όμοιό του. Και όποιος θα υποθέσει ότι από τους δυο αγαπώ τον ένα όσο και τον άλλο, και ότι οι δυο αυτοί αγαπούν ο ένας τον άλλο και μ᾽

αγαπούνε όσο τους αγαπώ, πολλαπλασιάζει σε αδελφάτο το πράμα το πιο ένα και ενωμένο, και που ακόμα και ένα μονάχο δείγμα του είναι το πιο σπάνιο πράμα στον κόσμο.

Η ουσία της ιστορίας αυτής ταιριάζει μ' αυτό που έλεγα: γιατί ο Ευδαμίδας κάνει χάρη και χατίρι στους φίλους του που τους μεταχειρίζεται για την ανάγκη του. Τους αφήνει κληρονόμους αυτής της δικής του γενναιοδωρίας, που έγκειται στο ότι τους δίνει τα μέσα να του φάνουν χρήσιμοι. Και, δίχως άλλο, η δύναμη της φιλίας δείχνεται πολύ περισσότερο σ' αυτό που έκαμε αυτός παρά σ' αυτό που έκαμε ο Αρεταίος. Κοντολογίς, είναι πράματα ακατανόητα για όποιον δεν τα δοκίμασε και που με κάνουν εξαιρετικά να τιμώ την απάντηση του νέου εκείνου στρατιώτη στον Κύρο, όταν τον ρώτησε για πόσα θα 'θελε να δώσει ένα άλογο με το οποίο πριν από λίγο είχε κερδίσει στις ιπποδρομίες, και αν θα 'θελε να το ανταλλάξει με ένα βασίλειο: «βέβαια όχι, βασιλιά· πρόθυμα όμως θα το 'δινα για ν' αποχτήσω ένα φίλο, αν έβρισκα άνθρωπο άξιο για τέτοιο δεσμό».

(μτφρ. Κλ. Παρασχος)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς ορίζει τη φιλία ο Αριστοτέλης και τι φανερώνει αυτός ο ορισμός;
2. Σε ποια βάση τοποθετεί ο συγγραφέας την αληθινή φιλία και ποιο είναι το κύριο γνώρισμά της;
3. Ποια διαφορά υπάρχει ανάμεσα στις συνηθισμένες φιλίες και στην αληθινή;
4. Γιατί πιστεύει ο συγγραφέας ότι δε γίνεται τριπλή φιλία; Ποια επιχειρήματα παρουσιάζει; Συμφωνείτε με την άποψή του;
5. Να εκθέσετε γραπτά τις απόψεις σας για τη φιλία.

Μονταίν

(1533 - 1592)

Ο Γάλλος Μιχαήλ Εκέμ ντε Μονταίν ήταν γιος ευγενών. Έλαβε σπουδαία μόρφωση και για ένα διάστημα ασχολήθηκε με την πολιτική. Κατόπι αφοσιώθηκε στη μελέτη και στο στοχασμό και από το 1572 αρχίζει να γράφει τα *Δοκίμιά του (Essais)*, που πρωτοεκδόθηκαν σε δυο βιβλία το 1580. Μοιρασμένος και πάλι αργότερα ανάμεσα στις δημόσιες υποθέσεις και στις μελέτες του ο Μονταίν κατόρθωσε να προσθέσει ένα ακόμη βιβλίο με δοκίμια στην έκδοση του 1588. Η φιλοσοφική σκέψη του, που απορρέει από το στωικισμό* και το σκεπτικισμό*, εκπέμπει ένα υψηλό ουμανιστικό ήθος, στρέφεται εναντίον κάθε δογματισμού και φανατισμού και έχει πρακτικό και ηθικό χαρακτήρα: Θέλει να βοηθήσει τον άνθρωπο να γνωρίσει τον εαυτό του και να ζήσει ευτυχισμένος. Ο Μονταίν θεωρείται από τους πιο μεγάλους πεζογράφους και στοχαστές.

Antonello de Messine,
Ο Μαθητής των Ανθρωπιστών (Βιέννη)

Στωικισμός: Αρχαία ελληνική φιλοσοφική θεωρία που διδάσκει την απάθεια και την ψυχική αταραξία.
Σκεπτικισμός: Αρχαία ελληνική φιλοσοφική θεωρία που διδάσκει ότι το ανθρώπινο πνεύμα δεν μπορεί να συλλάβει με βεβαιότητα καμιά αλήθεια. Γι' αυτό επιμένει στην αμφιβολία, τη δυσπιστία και την κριτική.

Μολιέρος

Ο αρχοντοχωριάτης

Σ' αυτό το έργο που γράφτηκε το 1670, ο Μολιέρος διακωμωδεί ένα νεόπλουτο αστό, τον κύριο Γιορδάνη, που θέλει να παραστήσει τον αριστοκράτη. Και όσο βέβαια ο κύριος Γιορδάνης περιορίζεται στο να φοράει αρχοντικά ρούχα, να χορεύει μενουέτο και να παίρνει μαθήματα ξιφασκίας ή φιλοσοφίας, η μανία του είναι ακίνδυνη και αφορά μόνο τον ίδιο. Η μανία του αρχίζει να γίνεται επικίνδυνη από τη στιγμή που θέλει να ρυθμίζει σύμφωνα με αυτή και τη ζωή των μελών της οικογένειάς του. Έτσι, ο κύριος Γιορδάνης εννοεί να κάνει την κόρη του μαρκησία. Στη συνέχεια θα παρακολουθήσουμε μια ενδιαφέρουσα σκηνή της κωμωδίας που έχει για θέμα μια πρόταση γάμου. Στη σκηνή παίρνουν μέρος ο κύριος Γιορδάνης, η γυναίκα του, η υπηρέτριά τους η Νικολέτα και ο Κλεόντης, ο υποψήφιος γαμπρός με τον υπηρέτη του Κοβιέλο.

ΙΒ΄ ΣΚΗΝΗ

Ο κύριος ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ , η κυρία ΓΙΟΡΔΑΝΗ,
ΚΛΕΟΝΤΗΣ, ΛΟΥΚΙΔΗ, ΚΟΒΙΕΛΟΣ, ΝΙΚΟΛΕΤΑ

ΚΛΕΟΝΤΗΣ: Δε θέλησα, κύριε, να βάλω άλλον για να σας κάμει μια πρόταση, που από καιρό τη μελετώ. Με ενδιαφέρει τόσο, που προτίμησα να την υποβάλω μόνος μου· δίχως λοιπόν περιστροφές, σας λέω πως να με αξιώσετε να γίνω γαμπρός σας είν' εξαιρετική τιμή, που σας παρακαλώ να μου την κάμετε.

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Πριν σας δώσω απάντηση, κύριε, σας παρακαλώ να μου πείτε, αν είσαστε αριστοκράτης.

ΚΛΕΟΝΤΗΣ: Οι περισσότεροι, κύριε, δεν κομπιάζουν και πολύ μπροστά σε τέτοια ερώτηση. Απαντούν ορθά κοφτά δίχως δυσκολία. Τον τίτλο μ' ελαφριά καρδιά τον παίρνουν, κι η συνήθεια σάμπως να επιτρέπει σήμερα την κατάχρηση αυτή. Εγώ, δε σας το κρύβω, στο κεφάλαιο τούτο είμαι κάπως πιο λεπτολόγος: βρίσκω πως η παραμικρότερη απάτη ντροπιάζει έναν καθώς πρέπει άνθρωπο και πως είναι λίγο αναντρία να κρύβουμε ό,τι θέλησε ο Θεός να γεννηθούμε, να στολιζόμαστε στα μάτια

του κόσμου με κλεμμένους τίτλους και να γυρεύουμε να περάσουμε για ό,τι δεν είμαστε. Οι πρόγονοί μου βέβαια, πήραν έντιμ' αξιώματα. Στο στρατό μού δόθηκε η τιμή να υπηρετήσω έξι χρόνια, κι έχω, όσο να 'ναι, τον τρόπο μου, ώστε να κρατώ την καλούτσικη κάπως κοινωνική θέση. Μα, με όλ' αυτά, δε θέλω καθόλου να πάρω έναν τίτλο, που άλλοι, σαν και μένα, δικαιωματικά θα τον ζητούσαν, και σας λέω καθαρά πως δεν είμαι αριστοκράτης.

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Το χέρι σας, παλικάρι μου: η κόρη μου δεν κάνει για σας.

ΚΛΕΟΝΤΗΣ: Ορίστε;

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Αριστοκράτης δεν είσαστε, την κόρη μου δεν την παίρνετε.

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Τ' είναι τούτα πάλι με τους αριστοκράτες σου; μπας κι είμαστε μεις εδώ με το βασιλιά γενιά;

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Σώπα, γυναίκα: βλέπω για πού το 'βαλες.

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Κρατάμε απ' αλλού εμείς οι δυο, κι όχι από καλούς νοικοκυραίους;

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Για ιδές εκεί την τσούχτρα!

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Κι ο πατέρας σου έμπορος δεν ήταν σαν και τον δικό μου;

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Στα κομμάτια τούτ' η γυναίκα! πάντα της θα το πει. Ανίσως ήταν έμπορος ο πατέρας σου, κακό δικό του· για τον δικό μου όμως μόνο οι ανίδεοι λεν τέτοιο πράμα. Εγώ ένα σου λέω μονάχα, πως θέλω να κάμω γαμπρό αριστοκράτη.

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Της κόρης σου της πρέπει ένας άντρας της σειράς της, και καλύτερα γι' αυτήν ένα τίμιο παλικάρι, πλούσιο και καλοφτιαγμένο, παρά κανένας αριστοκράτης, ξεβράκωτος κι ασκημομούρης.

ΝΙΚΟΛΕΤΑ: Πολύ σωστά. Δε βλέπετε το αρχοντόπουλο του χωριού μας, το μεγαλύτερο αμπλαούμπλα και μπουνταλά που έχουν δει τα μάτια μου.

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ *στη Νικολέτα*: Σώπα εσύ, γλωσσού. Όλο και ξεπετιέσαι κει που μιλούν οι άλλοι. Πλούτη έχω περίσσια για την κόρη μου, τιμές μόνο θέλω κι έχω σκοπό να την κάμω μαρκησία.

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Μαρκησία;

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Μάλιστα, μαρκησία.

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Ωχ! Κύρι' ελέησον!

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Είναι αποφασισμένα πράματα.

Κα ΓΙΟΡΔΑΝΗ: Είναι πράματα, όπου δε θα στρέξω εγώ. Με τον μεγαλύτερό σου ποτέ συμπεθεριό μην κάνεις. Δε θέλω της κόρης μου να της χτυπά ο γαμπρός για τους γονιούς της και να ντρέπονται τα παιδιά της

να με φωνάζουν γιαγιά. Αν ερχόταν κάποτε στο σπίτι μου με την αρχοντική της καρότσα κι αστοχούσε να χαιρετίσει κανέναν στη γειτονιά, θα βγαίναν την ίδια ώρα να πουν ένα σωρός αηδίες. «Βλέπετε, θα 'λέγαν, αυτήν την κυρά μαρκησία, που μας κάνει την καμπόση; είναι η κόρη του κυρ Γιορδάνη, που πετούσε η καρδούλα της, σαν ήταν μικρή, να παίζει μαζί μας τις κουμπάρες. Δεν ήταν πάντα της τόσο ψηλομύτα σαν τώρα, και οι δυο παππούδες της είχαν εμπορικό εκεί κοντά στην πόρτα του Αι-Νοκέντιου. Μαζέψαν βιος και βιος για τα παιδιά τους, και ποιος ξέρει αν το ακριβοπληρώνουν την ώρ' αυτή στον άλλο κόσμο· με την τιμιότητα δεν γίνεται κανείς τόσο πλούσιος». Δε θέλω εγώ τέτοια κουτσομπολιά, μόνε θέλω, για την κόρη μου, κοντολογίς, έναν άνθρωπο που θα μου το χρωστά και χάρη και που θα μπορώ να του λέω: «Κάτσε, γαμπρέ μου, να φας μαζί μου απόψε».

ΓΙΟΡΔΑΝΗΣ: Ορίστε κει στενοκεφαλιές, να μένεις, θέλοντάς σου, παρακατιανός πάντα. Φτάνουν πια οι αναλογίες σου: ο κόσμος να χαλάσει, η κόρη μου θα γίνει μαρκησία· κι αν με παραφουσκώσεις, θα την κάμω και δούκισσα.

(μτφρ. ΓΙΩΡΓΟΣ ΠΟΛΙΤΗΣ)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Η σκηνή αποτελείται από δυο κύρια μέρη που το καθένα περιέχει μια αντίθεση. Να περιγράψετε τις αντιθέσεις αυτές.
2. Να χαρακτηρίσετε τον Κλεόντη από τα λόγια του.
3. Με ποια επιχειρήματα η κ. Γιορδάνη προσπαθεί να λογικέψει τον άντρα της;
4. Ποιο αποτέλεσμα έχουν τα λόγια της στον κ. Γιορδάνη;
5. Τι φανερώνει η παρέμβαση της υπηρέτριας και τι αποτέλεσμα προκαλεί;
6. Γιατί ο Μολιέρος ονομάζει τον κ. Γιορδάνη «αρχοντοχωριάτη»;
7. Να εκθέσετε γραπτά τις παρατηρήσεις σας σχετικά με την αντίθεση των χαρακτήρων του κ. Γιορδάνη και της γυναίκας του.

Μολιέρος

(1622-1673)

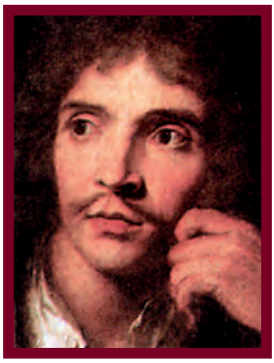

Ο Μολιέρος γεννήθηκε στο Παρίσι και το πραγματικό του όνομα ήταν Ιωάννης Βαπτιστής Ποκελέν. Έλαβε σπουδαία μόρφωση, γιατί ο πατέρας του, που ήταν πλούσιος και είχε σχέσεις με το παλάτι, τον προόριζε για θαλαμηπόλο του βασιλιά. Αντί γι' αυτό όμως ο Μολιέρος έφτιαξε ένα θίασο από ηθοποιούς που τον ονόμασε *Λαμπρό Θέατρο* και από το 1645 ως το 1658 γύριζε στις γαλλικές επαρχίες δίνοντας παραστάσεις με έργα δικά του και άλλων συγχρόνων του. Από το 1659 και ως το θάνατο του Μολιέρου (1673) το θέατρο είναι εγκατεστημένο στο Παρίσι και παρουσιάζει πάνω από είκοσι έργα του. Τα πιο γνωστά είναι: *Σχολείο Γυναικών*, *Δον Ζουάν*, *Μισάνθρωπος*, *Φιλάργυρος*, *Ταρτούφος*, *Αρχοντοχωριάτης*, *Ο Κατά Φαντασίαν Ασθενής*. Τα έργα του καθρεφτίζουν την κοινωνία της εποχής του και διακωμωδούν διάφορα πάθη: ζήλεια, φιλαργυρία, υποκρισία, εγωισμό κτλ. Η κωμωδία του Μολιέρου αποβλέπει στη βελτίωση των ηθών.

Σκηνή από θεατρική παράσταση του **Αρχοντοχωριάτη** (λιθογραφία)

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ

Βασιλιάς Ληρ

Στην Αγγλία γύρω στα 1600 (ελισαβετιανή εποχή) εκτός από τα άλλα είδη του λόγου ακμάζει ιδιαίτερα το θέατρο. Το 1599 ιδρύεται στο Λονδίνο το περίφημο θέατρο «Globe» (Σφαίρα). Στο θίασό του συμμετέχει ο μεγαλύτερος δραματικός ποιητής της Αγγλίας Ουίλλιαμ Σαίξπηρ. Τα δράματα του Σαίξπηρ (τραγωδίες - κωμωδίες - ονειροδράματα) είναι έμμετρα (ποιητικό θέατρο), συχνά όμως παρεμβάλλονται σ' αυτά και πεζά μέρη. Ο *Βασιλιάς Ληρ*, που παρουσιάζουμε πιο κάτω, συγκαταλέγεται στα σπουδαιότερα έργα του Σαίξπηρ. Η τραγωδία αυτή, παρά τη δυστυχία που καθρεφτίζει, είναι γεμάτη από αγάπη για τον άνθρωπο.

Περίληψη του έργου: Ο Ληρ, βασιλιάς της Βρετανίας, πριν μοιράσει το βασίλειό του στις τρεις θυγατέρες του, τη Γονερίλη, τη Ρεγάνη και την Κορδέλια, ζητάει από την καθεμιά να του δηλώσει το μέγεθος της αγάπης της (α΄ απόσπασμα). Παρά τις συμβουλές του δούκα του Κεντ, αποκληρώνει την Κορδέλια κι εξορίζει το δούκα. Την αποκληρωμένη κόρη παντρεύεται ο βασιλιάς της Φραγκιάς.

Ο Ληρ φιλοξενείται με τη σειρά κάθε μήνα από τις δυο μεγαλύτερες κόρες. Μολονότι έχει παραδώσει την εξουσία, εξακολουθεί να συμπεριφέρεται με αυταρχισμό. Ο δούκας του Κεντ, μεταμφιεσμένος, μπαίνει στην υπηρεσία του και του συμπαραστέκεται στους εξευτελισμούς που υφίσταται. Τελικά οι δυο κόρες διώχνουν τον πατέρα τους Ληρ, που ακολουθούμενος από τον πιστό του δούκα, μεταμφιεσμένο πάντα, και από το γελωτοποιό του περιπλανιέται μέσα σε μια άγρια νύχτα με καταιγίδα και καταφεύγει σ' ένα καλύβι ξεστομίζοντας βαριές κατάρες.

Από κει οι πιστοί του τον φυγαδεύουν στο Ντόβερ, απέναντι από τις γαλλικές ακτές. Στο μεταξύ ο δούκας της Κορνουάλης, σύζυγος της Ρεγάνης, σκοτώνεται σε μια συμπλοκή, ενώ ο βασιλιάς της Φραγκιάς αποβιβάζεται με στρατό στο Ντόβερ. Η Κορδέλια ειδοποιείται κι έρχεται να συναντήσει τον πατέρα της που βρίσκεται πια στα πρόθυρα της τρέλας. Η συνάντηση γίνεται στο φράγκικο στρατόπεδο (β΄ απόσπασμα). Ακολουθεί σύγκρουση των φράγκικων και αγγλικών στρατευμάτων και νικούν οι Άγγλοι. Ο Ληρ και η Κορδέλια συλλαμβάνονται και φρουρούνται. Ανάμεσα στις δυο βασίλισσες αδελφές, τη Γονερίλη και τη Ρεγάνη, ξεσπάει διχόνοια. Η Γονερίλη δηλητηριάζει τη Ρεγάνη και η ίδια αυτοκτονεί. Η Κορδέλια δολοφονείται και ο Ληρ ξεψυχάει κρατώντας στην αγκαλιά του το σώμα της.

Τα πρόσωπα που εμφανίζονται

ΛΗΡ, βασιλιάς της Βρετανίας.
δούκας της Κορνουάλης, σύζυγος της Ρεγάνης.
δούκας της Άλμπανης, σύζυγος της Γονερίλης.
δούκας του Κεντ.

ΓΟΝΕΡΙΛΗ
ΡΕΓΑΝΗ θυγατέρες του ΛΗΡ
ΚΟΡΔΕΛΙΑ

ΓΙΑΤΡΟΣ
ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟΣ (στην υπηρεσία της Κορδέλιας)

Β΄ απόσπασμα

ΠΡΑΞΗ Α΄, ΣΚΗΝΗ Ι

Αίθουσα επίσημη στο παλάτι του βασιλιά Ληρ. Σάλπισμα. Μπαίνει ο Βασιλιάς με τους ακολούθους του και τα υπόλοιπα πρόσωπα που αναφέρονται πιο πάνω.

ΛΗΡ Ωστόσο ας φανερώσουμε τον πιο κρυφό σκοπό μας.
Δώσε μου εδώ το χάρτη. Μάθετε πως μοίρασα
στα τρία το κράτος μου κι απόφαση έχω στέρια
να ρίξω κάθε κόπο κι έγνοια από τα γέρα μου,
κι αφού αναθέσω σ' άλλες δύναμες πιο νέες, 5
ξαλαφρωμένος, να συρθώ στον τάφο. Γιε μου
Κορνουάλη εσύ, και συ το ίδιο αγαπητέ
γιε μου Άλμπανη, έχω σταθερή σήμερα θέληση
ν' ανακοινώσω, πως την κάθε μια απ' τις κόρες μου
προικοδοτώ κι έτσι μαλώματα στο μέλλον 10
να τα προλάβω από τα τώρα. Τ' αρχοντόπουλα
Βουργουνδίας και Φραγκιάς, μεγάλοι αντίπαλοι
για την αγάπη της μικρότερής μας κόρης,

που παρατράβηξε η ερωτική τους πολιορκία
μες στην αυλή μου, τώρα απάντηση προσμένουν. 15
Πέστε μου, κόρες μου,
τώρα που βγάζω και τα δυο της βασιλείας φορέματα,
όρεξη για κατάχτησες κι έγνοιες της εξουσίας,
να ιδώ από σας ποια μ' αγαπάει πιο πολύ,
ώστε η περίσσια μου ευλογία ν' απλωθεί 20
εκεί που η φύση το απαιτεί με την αξία της.
Γονερίλη μου πρωτόγεννη, μίλησε πρώτη.

ΓΟΝΕΡΙΛΗ Κύρη, το πόσο σ' αγαπώ δεν πιάνεται με λόγια.
Σ' έχω ακριβότερο απ' το φως μου, απ' τον αέρα
κι από τη λευτεριά· πολύ πιο πάνω απ' όλα 25
που ξετιμιώνται, όσο πολύτιμα είτε σπάνια·
όχι πιο λίγο απ' τη ζωή, ζωή με χάρες,
μ' υγεία, με κάλλη, με τιμή· όσο παιδί
ποτέ του αγάπησε ή πατέρας αγαπήθη·
τόσο που πιάνεται η πνοή κι η γλώσσα μου κομπιάζει· 30
πάνω από κάθε τέτοια αγάπη σ' αγαπώ.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ (*Μόνη της*).
Και η Κορδέλια; Ν' αγαπάει και να σωπαίνει.

ΛΗΡ Σ' όλες αυτές τις χώρες, από δω ως εδώ,
με τα πολλά ισκιερά τους δάση και τους κάμπους,
με τα τρεχούμενα νερά και τ' απλωτά λιβάδια, 35
σε κάνω αφέντρα· εσένανε και του Άλμπανη
και της γενιάς σας να 'ναι αυτά παντοτινά.
Τι λέει η δεύτερή μας κόρη, η πολυαγάπητη
Ρεγάνη μου, η γυναίκα του Κορνουάλη; Μίλησε.

ΡΕΓΑΝΗ Είμαι απ' το ίδιο με την αδερφή μου μέταλλο 40
κι έχω τιμή μου την αξία της. Μες στην πιστή καρδιά μου
βρίσκω κι ονόμασε την ίδια την αγάπη
που νιώθω πράγματι κι εγώ. Μόν' είπε λίγα·
γιατί εγώ το βεβαιώνω πως εχτρεύομαι
κάθε άλλη απ' όλες τις χαρές που κλει 45
το πιο πολύτιμο αισθητήριο κέντρο,
και λέω πως είναι μοναχή χαρά για μένα
του λατρευτού τρανού προσώπου σου η αγάπη.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ (*Μόνη της*).

Φτωχιά Κορδέλια! Όμως όχι, αφού είμαι βέβαιη,
η αγάπη μου είναι πλουσιότερη απ' τη γλώσσα μου. 50

ΛΗΡ Σε σένα και στους κληρονόμους σου για πάντα
ν' ανήκει τούτο το πλούσιο τρίτο μερτικό
από τ' ωραίο βασίλειό μου. Δεν ξεπέφτει
σ' έχταση, αξία κι ομορφιά απ' αυτό που εδόθη
στη Γονερίλη. - Τώρα, εσύ χαρά μου, 55
στερνή μου, μα όχι στερημένη, που αγωνίζονται
για την προτίμηση της τρυφερής σου αγάπης
τα κρασιά της Φραγκιάς, το γάλα της Βουργουνδίας,
τι θα μπορέσεις να μας πεις, για να κερδίσεις
μερίδα πιο παχιά απ' τις αδερφάδες σου; 60
Μίλησε.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Τίποτα, αφέντη μου.

ΛΗΡ Τίποτα!

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Τίποτα.

ΛΗΡ Δε θα 'βγει τίποτα απ' το τίποτα. Μίλα ξανά. 65

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Εγώ, η καημένη, δεν μπορώ να φέρω
στο στόμα την καρδιά μου. Αφέντη μου, σ' αγαπώ
κατά το χρέος μου, όχι πιο πολύ ή πιο λίγο.

ΛΗΡ Πώς, πώς Κορδέλια; Λίγο διόρθωσε τα λόγια σου,
αλλιώς μπορεί την τύχη σου να βλάψεις. 70

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Καλέ μου κύρη, εσύ με γέννησες, μ' ανάθρεψες,
μ' αγάπησες. Εγώ, καθώς αρμόζει πάλι,
σου ξεπληρώνω αυτές τις καλοσύνες
μ' υπακοή, μ' αγάπη, με περίσσιο σέβας.
Τι παντρευτήκαν οι αδερφάδες μου, αφού λένε 75
πως όλη κι όλη η αγάπη τους είναι σε σένα;
Αν τύχει κάποτε κι εγώ να παντρευτώ,
εκείνος που το χέρι μου στο χέρι του θα πάρει
μαζί θα πάρει τη μισή μου αγάπη
και τη μισή στοργή μου και φροντίδα· 80
σίγουρα δε θα παντρευτώ ποτέ,
αν είναι, σαν τις αδερφάδες μου,
να 'ναι η αγάπη μου όλη κι όλη στον πατέρα μου.

ΛΗΡ Είναι η καρδιά σου σύμφωνη μ' αυτά;

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Μάλιστα, αφέντη μου καλέ. 85

ΛΗΡ Πώς, τόσο νέα και τόσο αναίσθητη;
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Αφέντη, νέα κι αληθινή.
ΛΗΡ Καλά· λοιπόν, για προίκα πάρε την αλήθεια σου.
Γιατί, μα τ' άγιο αχτινοβόλημα του ηλιού,
μα τα μυστήρια της Εκάτης*, μα τη νύχτα, 90
μα τις ουράνιες δύναμες, απ' όπου βγαίνει
κι η αρχή της ύπαρξής μας και το τέλος, τώρα
όλη απαρνιέμαι τη στοργή την πατρική,
συγγένεια και δεσμούς από αίμα, και στο εξής
ξένη είσαι στην καρδιά μου και στο νου για πάντα. 95
Ο βάρβαρος ο Σκύθης ή κι αυτός που κάνει
τροφή του τα παιδιά του, να περιδρομιάσει
την πείνα του, θα βρει στην αγκαλιά μου τόση
φιλία, σπλαχνιά και συνδρομή, όση και συ
η άλλοτε κόρη μου. 100
ΚΕΝΤ Καλέ μου Ρήγα –
ΛΗΡ Ήσυχα, Κεντ!
Μη μπεις ανάμεσα στον δράκο και στη λύσσα του.
Η χαϊδεμένη μου ήτανε
και λόγιαζα ν' απακουμπήσω τα στερνά μου
στην τρυφερή της λάτρα. – Φεύγα, και μπροστά μου
να μη φανείς! – Έτσι να βρω ησυχία στον τάφο μου,
την πατρική καρδιά μου τώρα της την παίρνω! 105
Καλέστε μου το Φράγκο. – Ποιος σαλεύει;
Καλέστε το Βουργούνδη. Κορνουάλη κι Άλμπανη,
μαζί μ' αυτές τις προίκες των δυο θυγατέρων μου
και τούτη εδώ την τρίτη να χωνέψετε· κι αυτήν
η ξιπασιά* της, που τη λέει ισάδα, ας την παντρέψει. 110
Σας ντύνω και τους δυο σας με τη δύναμή μου,
με την ανώτατη εξουσία και μ' όλες τις τιμές
που συντροφεύουν το μεγάλο αξίωμα.
Εγώ, με μιαν εκατοντάδα παλικάρια,
που θα κρατήσω με συντήρησή σας, 115
θα ζω κοντά σας, μια στον έναν, μια στον άλλον,

Εκάτη: θεότητα της νύχτας και των τριόδων, προστάτισσα των μαγισσών.

ξιπασιά: υπεροψία.

με τη σειρά μήνα με μήνα συναλλάζοντας.
Τ' όνομα μόνο θα 'χω πια και τις τιμές τις άλλες,
που αρμόζουν σ' έναν βασιλιά· κυβέρνηση, έσοδα 120
και η εξουσία η άλλη, αγαπητά παιδιά μου,
δικά σας· και γι' απόδειξη, μοιράστε μεταξύ σας
ετούτη την κορόνα.

(Τους δίνει το στέμμα).

ΚΕΝΤ Αφέντη, βασιλιά μου Ληρ, που πάντα μου σε τίμησα
βασιλικά και σαν πατέρα μου σ' αγάπησα· 125
που σ' ακολούθησα σαν αρχηγό μου
και σαν προστάτη μου άγιο σε μελέτησα
στις προσευχές μου–

ΛΗΡ Το τόξο σημαδεύει τεντωμένο,
φυλάξου απ' τη σαΐτα. 130

ΚΕΝΤ Ρίχτ' τη καλύτερα να περονιάσει την καρδιά μου.
Ας φέρνεται άσκημα ο Κεντ, αφού δεν είναι ο Ληρ καλά.
Τι πας να κάμεις γέρο; Μη θαρρείς το χρέος
πως θα δειλιάσει να μιλήσει, όταν η δύναμη
σκύβει στην κολακεία; 135
Χρωστάει να 'ναι λευτερόστομη η τιμή,
όταν ξεπέφτει στη μωρία το μεγαλείο.
Άλλαξε απόφαση και σκέψου πιο καλύτερα,
την τρομερή βιασύνη σου να συγκρατήσεις.
Με τη ζωή μου σου εγγυώμαι για τη γνώμη μου. 140
Δε σ' αγαπάει λιγότερο η μικρή σου η κόρη
κι ούτ' είναι κούφιοι από καρδιά όσοι η λαλιά τους
η σιγανή δεν κουδουνίζει κούφια λόγια.

ΛΗΡ Αν θες τη ζωή σου, Κεντ, μη βγάλεις λέξη πια.

ΚΕΝΤ Την είχα πάντα τη ζωή μου σαν ατού* 145
να πέφτει ενάντια στους εχτρούς σου κι ούτε τρέμω
να μην τη χάσω, όταν το θέλει η σωτηρία σου.

ΛΗΡ Χάσου απ' τα μάτια μου!

ΚΕΝΤ Καλύτερα άνοιξέ τα, Ληρ, κι άσε να μείνω πάντα

ατού: όρος του χαρτοπαίγνιου· εδώ: εγγύηση σ' έναν αγώνα· κατά τα μεσαιωνικά ιπποτικά ήθη οι αντίπαλοι έβαζαν κάτω ένα αντικείμενό τους (π.χ. το γάντι τους) ως εγγύηση ότι θ' αγωνιστούν για το δίκιο τους.

τ' ασπράδι του ματιού σου το πιστό. 150

ΛΗΡ Τώρα, μα τον Απόλλωνα –

ΚΕΝΤ Τώρα, μα τον Απόλλωνα, καλείς του κάκου
τους θεούς σου.

ΛΗΡ Άπιστε δούλε! *(Πιάνοντας το σπαθί του).*

ΑΛΜΠ ΚΟΡΝ Μη, καλέ μου αφέντη.

ΚΕΝΤ Κάμε το! 155
Δώσ' στο γιατρό σου θάνατο και με την πληρωμή σου αυτή
γιάτρεψε το άθλιο πάθος σου. Πάρ' τη δωρεά σου πίσω,
αλλιώς, όσο φωνή θα βγάζω απ' το λαρύγγι μου,
θα σου το λέω: έκαμες άσκημα!

ΛΗΡ Άκουσε, προδότη,
στο χρέος σου να μ' ακούς σου λέω, άκουσέ με! 160
Επειδή βάλθης να με κάμεις να πατήσω
το λόγο μου, που ως τώρα εγώ δεν το 'καμα ποτέ,
και τόλμησες πεισματικά να μπεις ανάμεσα
στην προσταγή μου και στη δύναμή μου,
που δεν τ' ανέχεται ούτε το αίμα μου, ούτε η θέση μου, 165
την εξουσία μου ξαναπαίρνω, να κι η πληρωμή σου:
σου δίνω πέντε μέρες να ετοιμάσεις ό,τι
χρειαζούμενα για τα δεινά του βίου· την έχτη
γύρνα τη μισητή σου ράχη στο βασίλειό μου.
Σε δέκα μέρες, αν βρεθεί ακόμη μες στο κράτος μου 170
το ξεγραμμένο σου κορμί, θάνατο θα 'χεις στη στιγμή.
Πήγαινε! Μα το Δία, αυτό δε θα τ' ανακαλέσω.

ΚΕΝΤ Να 'σαι καλά· αφού θέλεις τέτοιος να φανείς,
η λευτεριά είν' αλλού κι εδώ 'ναι η εξορία.–
(Στην ΚΟΡΔΕΛΙΑ).
Κόρη, ας σε πάρουν οι θεοί στην ακριβή τους φύλαξη 175
που σκέφτης φρόνιμα και μίλησες σωστά!
(Στη ΡΕΓΑΝΗ και ΓΟΝΕΡΙΛΗ).
Κι άμποτε τα δικά σας λόγια τα μεγάλα
να τα παινέσουν τα έργα σας
κι ωραίους καρπούς να βγάλει η τόση αγάπη σας.–
Και τώρα ο Κεντ, αρχόντοι, αφήνει σ' όλους γεια, 180
σε τόπους νέους να στρώσει παλιά περπατησιά.
(Βγαίνει).

ΠΡΑΞΗ Δ΄, ΣΚΗΝΗ 7

Μια σκηνή στο φράγκικο στρατόπεδο. Ο Ληρ κοιμάται σ' ένα κρεβάτι. Απαλή μουσική παίζει. Γιατρός, αξιωματικός και υπηρεσία.

(Μπαίνουν η ΚΟΡΔΕΛΙΑ κι ο ΚΕΝΤ).

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Ω συ, καλέ μου Κεντ, πόσο και πόσα θα 'πρεπε
να ζήσω και να κάμω, για να ξεπληρώσω
την καλοσύνη σου; Η ζωή μου θα 'ναι λίγη
και κάθε μέτρο χάνω.

ΚΕΝΤ Της είναι η γνώρα πληρωμή και με το παραπάνω. 5
Όλα που ανάφερα είν' η αλήθεια κι η πιο σκέτη·
δεν πρόσθεσα, δεν έκοψα, όπως τα 'πα.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Βάλε καλύτερα φορέματα*, τι αυτά
θυμίζουν τις κακές εκείνες ώρες· βγάλ' τα, 10
παρακαλώ.

ΚΕΝΤ Όχι, ακριβή κυρά μου, επίτρεψε· από τώρα
αν γνωριστώ, θα μου χαλάσει όλα τα σχέδια.
Για χάρη σ' το ζητώ, να μη μου δείξεις γνώρα
προτού ο καιρός κι εγώ μαζί το εγκρίνουμε. 15

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Τότε, καλέ μου, ας γίνει κι έτσι–
Πώς είναι ο βασιλέας;

ΓΙΑΤΡΟΣ Κοιμάται ακόμη.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Ω σεις, καλοί θεοί, γιατρεύτε τον μεγάλο πόνο
της πληγωμένης ύπαρξής του! Τις παράτονες,
στριγκές χορδίστε του αίσθησες, του παιδεμένου 20
πατέρα που 'γινε παιδί.

ΓΙΑΤΡΟΣ Αν αγαπά η μεγαλειότη σου,
μπορούμε να ξυπνήσουμε το βασιλέα·
κοιμήθηκε αρκετά.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Έχε οδηγό την επιστήμη σου και λεύτερα 25

φορέματα: ο δούκας του Κεντ είναι ακόμα μεταμφιεσμένος.

κάμε, όπως λέει η δική σου η θέληση. Τον ντύσατε;
ΑΞΙΩΜ. Στο βύθος του ύπνου του, κυρά μου, τον αλλάξαμε.
ΓΙΑΤΡΟΣ Να 'σαι μπροστά, καλή κυρά μου, όταν ξυπνήσει.
Δεν αμφιβάλλω, θα 'ναι ήσυχος.
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Πολύ καλά. 30
ΓΙΑΤΡΟΣ Δεν πλησιάζετε; - Η μουσική πιο δυνατά!
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Αγαπημένε μου πατέρα! Ω γεροσύνη*,
βάλε στα χείλη μου το γιατρικό σου·
και τούτο το φιλί ας γειάνει τις κακές πληγές
που κάμανε στη χάρη σου οι αδερφές μου! 35
ΚΕΝΤ Βασιλοπούλα μου καλή και λατρευτή!
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Κι αν δεν ήσουν πατέρας τους,
αυτές σου οι άσπρες τρίχες
θα τους ζητούσανε έλεος; Αυτό το πρόσωπο
να βγει σε πόλεμο με τους κακούς ανέμους; 40
Ν' αντισταθεί στον επιδέξιο φοβερό τοξότη
τον κεραυνό; Στ' απανωτά φριχτά χτυπήματα
της σβέλτης αστραπής; Να 'σαι φρουρός -κακόμοιρος
φαντάρος- μ' ένα κράνος τόσο αδύνατο;
Του εχτρού μου ο σκύλος, και να μ' είχε και δαγκάσει, 45
τη νύχτα εκείνη θα 'χε θέση μπρος στο τζάκι μου·
κι εχρειάστη εσύ, φτωχέ, καημένε μου πατέρα,
να σταβλιστείς με τα γουρούνια, με τρελούς
ζητιάνους, πάνω σε βρώμικα άχυρα; Αχ, αλίμονο!
Θάμα πώς νους σου και ζωή με μιας δεν τέλειωσαν!– 50
Ξυπνάει· μίλησέ του.
ΓΙΑΤΡΟΣ Εσύ, κυρά μου, προτιμότερο.
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Πώς είν' ο αφέντης βασιλέας μου; Τι κάνει
η μεγάλειότη σου;
ΛΗΡ Γιατί με βγάζετε απ' τον τάφο μου; Μου κάνετε 55
κακό. – Εσύ 'σαι μια ψυχή μακαρισμένη,
μα εγώ δεμένος σ' έναν πύρινο τροχό,
που και τα δάκρυά μου καίνε σα μολύβι
αναλυτό*...

γεροσύνη: υγεία. **αναλυτό:** λιωμένο.

ΚΟΡΔΕΛΙΑ Αφέντη, με γνωρίζεις;
ΛΗΡ Είσαι ψυχή, το ξέρω· πότε πέθανες;
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Ακόμη, ακόμη, είναι μακριά!
ΓΙΑΤΡΟΣ Δεν καλοξύπνησε· άφησέ τον λίγο μόνο του.
ΛΗΡ Πού ήμουνα; Πού είμαι; – Ωραίο φως της μέρας!
Με παίδεψαν πολύ. – Έναν άλλον να ’βλεπα έτσι,
θα πέθαινα από λύπη. – Τι να πω δεν ξέρω. –
Όρκο δεν παίρνω, αν είναι αυτά τα χέρια μου. Να ιδώ,
τη νιώθω της καρφίτσας την κεντιά; Πώς θα ’θελα
να ’ξερα σίγουρα πού βρίσκομαι!
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Ω, κοίταξέ με, αφέντη μου, κι άσε το χέρι σου
απάνω μου, να με βλογήσεις. – Όχι, αφέντη μου,
δεν πρέπει εσύ να γονατίσεις.
ΛΗΡ Παρακαλώ, μην παίζετε μαζί μου.
Είμ’ ένας παλαβούλης, τσακισμένος γέρος,
πάνω από ογδόντα, ούτ’ ώρα πιο πολύ ή πιο λίγο·
και, να σας πω και την αλήθεια,
φοβάμαι πως δεν είμαι στα σωστά μου.
Θαρρώ σε γνώριζα· κι αυτόν τον γνώριζα
πάλι δεν είμαι βέβαιος, γιατί καθόλου
δεν το γνωρίζω εδώ το μέρος· κι όσος νους
μου μένει, δε θυμάμαι αυτήν τη φορεσιά·
δεν ξέρω ακόμα ούτε πού πέρασα τη νύχτα.
Να μη γελάσετε μαζί μου· όσο είμ’ άνθρωπος,
θαρρώ η γυναίκα αυτή είναι η κόρη μου η Κορδέλια.
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Εγώ είμαι, εγώ είμαι.
ΛΗΡ Είναι τα δάκρυά σου υγρά; Ναι, αλήθεια.
Παρακαλώ, μην κλαις. Αν έχεις να μου δώσεις
φαρμάκι, θα το πιω. Δε μ’ αγαπάς, το ξέρω·
μα οι αδερφάδες σου, θυμάμαι, με βασάνισαν.
Εσύ είχες λόγο, αυτές δεν είχαν.
ΚΟΡΔΕΛΙΑ Κανέναν λόγο εγώ, κανέναν λόγο εγώ.
ΛΗΡ Στη Φραγκιά είμαι;
ΚΕΝΤ Είσαι στο κράτος το δικό σου, αφέντη.
ΛΗΡ Μην παίζετε μαζί μου.
ΓΙΑΤΡΟΣ Κυρά μου, ησύχασε· η έξαψη η μεγάλη
κατάπεσε, όπως βλέπεις, μα ’ναι πάλι κίνδυνος

	να πάει ο νους του αμέσως στον καιρό που έχασε.	
	Πάρ᾽ τον με τρόπο μέσα και μην τον ζαλίζεις πια	
	ως να συνέρθει ακόμη.	
ΚΟΡΔΕΛΙΑ	Θέλεις, αφέντη μου, να περπατήσεις λίγο;	100
ΛΗΡ	Να μη με συνερίζεσαι· παρακαλώ,	
	λησμόνει και συχώρα με, είμαι γέρος και	
	λωλούτσικος.	
	(βγαίνουν όλοι, εξόν απ᾽ τον ΚΕΝΤ και τον ΑΞΙΩΜΑΤΙΚΟ)	

(μτφρ. ΒΑΣΙΛΗΣ ΡΩΤΑΣ)

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς διαγράφεται ο χαρακτήρας του Ληρ στο α΄ απόσπασμα; Να δικαιολογήσετε τις απόψεις σας.
2. Πώς διαγράφεται ο χαρακτήρας των τριών αδελφών από τον τρόπο που μιλούν για την αγάπη τους;
3. Ποιο νομίζετε ότι είναι το κίνητρο που οδηγεί το δούκα του Κεντ στη σύγκρουση με το βασιλιά Ληρ;
4. Πώς κρίνετε τη θέση του βασιλιά Ληρ (στο β΄ απόσπασμα), όταν συνέρχεται και αντιλαμβάνεται ότι τον περιθάλπει η αποκληρωμένη κόρη;
5. Νομίζετε ότι ο Ληρ σαν άνθρωπος αποκομίζει κάτι από την τραγική του περιπέτεια;
6. Μια ομάδα μαθητών, εφόσον υπάρχει προθυμία, να προετοιμάσει και να παραστήσει στην τάξη το α΄ απόσπασμα χωρίς σκηνικά και χωρίς κοστούμια.

Ουίλλιαμ Σαίξπηρ

(1564-1616)

Γεννήθηκε στο Στράτφορντον Έιβον της Αγγλίας, την εποχή που βασίλευε η Ελισάβετ (1588-1603). Στην αρχή συνδέθηκε με διάφορους θιάσους του Λονδίνου ως συγγραφέας θεατρικών έργων και ως ηθοποιός και τελικά έγινε μέτοχος και πρωταρχικό στέλεχος στο θίασο του Λόρδου Σφραγιδοφύλακα. Ο θίασος αυτός βρισκόταν υπό την προστασία του Ιακώβου Α΄ και ονομάστηκε «Θίασος του Βασιλιά» (The King's men). Γι' αυτόν το θίασο έγραψε τα ωραιότερα έργα του. Μας σώθηκαν 36 θεατρικά του (τραγωδίες - κωμωδίες - ονειροδράματα), ανάμεσα στα οποία τα πιο φημισμένα είναι: *Ριχάρδος Γ΄, Ρωμαίος και Ιουλιέτα, Όνειρο Καλοκαιρινής Νύχτας, Πολύ Κακό για το Τίποτε, Ιούλιος Καίσαρ, Άμλετ, Οθέλλος, Βασιλιάς Ληρ, Μάκβεθ, Αντώνιος και Κλεοπάτρα, Η Τρικυμία* κ.ά. Τις υποθέσεις των έργων του τις έπαιρνε συνήθως από μεσαιωνικούς θρύλους, από λαϊκά ρομάντσα της εποχής ή από ιστορικούς (π.χ. τον Πλούταρχο), αλλά με την πλούσια φαντασία του και την ποιητική του δύναμη δημιούργησε αριστουργήματα, ώστε να θεωρείται ένας από τους μεγαλύτερους δραματουργούς του κόσμου. Επίσης έγραψε μια σειρά από ωραιότατα σονέτα και άλλα ποιήματα.

αθηναϊκή σχολή

ΠΟΙΗΣΗ

Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Χρίστος Καγκαράς (γεν. 1918), **Τοπίο** (λεπτομέρεια)

ΝΕΑ ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ

ΑΠΟ ΤΟ 1880 ΤΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ αρχίζουν να διαφοροποιούνται και η ποίηση και η πεζογραφία στρέφονται προς άλλες κατευθύνσεις και χρησιμοποιούν νέα εκφραστικά μέσα. Ο καινούργιος αυτός προσανατολισμός δεν είναι τυχαίος. Θα πρέπει να συσχετιστεί με την εσωτερική αναδιάρθρωση του κράτους που παρατηρείται από το 1881 και ύστερα, οπότε η κυβέρνηση, αυτοδύναμη πια, πέρασε στα χέρια του Χαρίλαου Τρικούπη. Κατά την περίοδο αυτή παρατηρείται συντονισμένη ανορθωτική προσπάθεια με στόχο την εκβιομηχάνιση της χώρας, την ενίσχυση της οικονομίας και την εξυγίανση της δημόσιας ζωής, καθώς επίσης και τη δημιουργία αναπτυξιακών έργων κοινής ωφέλειας, όπως η διάνοιξη του ισθμού της Κορίνθου, η επέκταση του σιδηροδρομικού και οδικού δικτύου, η κατασκευή λιμενικών και εγγειοβελτιωτικών έργων κ.ά. Όλα αυτά είχαν ως αποτέλεσμα την ανάπτυξη του εμπορίου και της ναυτιλίας, καθώς επίσης και τη μετατόπιση του πληθυσμού της υπαίθρου προς το αστικό κέντρο με την ανάλογη δημογραφική τους επέκταση. Τη μεγαλύτερη όμως πληθυσμιακή ανάπτυξη σημείωσε η Αθήνα, που από 45.000 κατοίκους το 1870, ξεπέρασε τις 180.000 το 1896.

Η μετασχηματιστική αυτή τάση της ελληνικής κοινωνίας υπαγόρευσε τη δημιουργία εργοστασίων στο μεγάλο κέντρο και την ίδρυση σχολείων· εξάλλου η έκδοση ολοένα και περισσότερων περιοδικών και εφημερίδων στην περίοδο αυτή αποδεικνύει πως το έντυπο έχει περάσει πια στη ζωή των κατοίκων των μεγαλουπόλεων.

Με τις εσωτερικές αυτές ανακατατάξεις θα πρέπει να συσχετιστούν και τα γεγονότα που συνέβησαν στον εθνικό τομέα. Με τη συνθήκη της Κωνσταντινουπόλεως (1881) παραχωρούνταν στην Ελλάδα η Θεσσαλία και η Άρτα, πράγμα που είχε ως αποτέλεσμα και την ανάλογη αύξηση τον πληθυσμού και της καλλιεργήσιμης γης.

Με την εσωτερική αναδιάρθρωση συμβαδίζει επίσης και η δημιουργική προσπάθεια για μια πιο συγχρονισμένη πνευματική ζωή. Τη μια πλευρά καλύπτει η στροφή προς τη μελέτη του λαϊκού πολιτισμού

και η ανάπτυξη της Λαογραφίας (Νικόλαος Πολίτης) και την άλλη ο αγώνας για την επικράτηση της δημοτικής γλώσσας, κυρίως μετά το 1888, οπότε εκδόθηκε το *Ταξίδι μου* του Ψυχάρη.

Και τα δύο αυτά κινήματα της δεκαετίας του '80 θα αποτελέσουν τα κυριότερα χαρακτηριστικά στοιχεία της ποίησης και ιδίως της πεζογραφίας που αυτή την εποχή σημειώνει αλματώδη ανάπτυξη.

Η ΠΟΙΗΣΗ

Ήδη στα χρόνια της παρακμής του ρομαντισμού (1870-1880) οι όροι για μια αναζωογόνηση και αλλαγή σε όλους τους τομείς της πνευματικής ζωής και ειδικότερα της ποίησης ήταν ευνοϊκοί. Σημάδια αυτής της αλλαγής παρατηρούνται ήδη στα ποιήματα του Γεωργίου Βιζυηνού, του Αριστομένη Προβελέγγιου και κυρίως του Ιωάννη Παπαδιαμαντόπουλου (Jean Morèas), που με τη συλλογή του *Τρυγόνες και Έχιδναι* (1878) «αποχαιρετούσε κάτι που έσβηνε». Ουσιαστικότερη όμως βοήθεια πρόσφερε στην αλλαγή η έκδοση του φιλολογικού-σατιρικού περιοδικού *Ραμπαγάς*, από τους Κωνσταντινουπολίτες δημοσιογράφους Κλεάνθη Τριαντάφυλλο και Βλάση Γαβριηλίδη. Σ' αυτό έκαναν την πρώτη τους εμφάνιση ο Γεώργιος Δροσίνης, ο Κωστής Παλαμάς, ο Γεώργιος Σουρής, ο Ιω. Πολέμης, που απορρίπτοντας τα ως τότε καθιερωμένα ποιητικά θέματα μάχονταν το ρομαντισμό και το εκφραστικό του όργανο, την καθαρεύουσα.

Στην πολεμική τους αυτή είχαν οδηγό τα νέα ποιητικά ρεύματα της Δυτικής Ευρώπης και κυρίως τους Γάλλους Παρνασσικούς, που έδωσαν και την ονομασία σε ολόκληρο το λογοτεχνικό κίνημα (Παρνασσισμός).

Ο παρνασσισμός αντιδρώντας στη θεματική του ξεπεσμένου ρομαντισμού αλλά και στο ατημέλητο ύφος και στους υπερβολικούς αισθηματισμούς του, αναζήτησε την έμπνευσή του στην κλασική παράδοση, κυρίως στον αρχαίο ελληνικό και ρωμαϊκό πολιτισμό. Πρόβαλε ως έμβλημά του την απάθεια και ως ιδανικό την άψογη μορφική εμφάνιση των ποιημάτων. Οι παρνασσιστές αγαπούν τον ηχηρό και ρωμαλέο στίχο, επιμένουν στην πλαστική του επεξεργασία και την πλούσια ομοιοκαταληξία και αποδίδουν πολύ μεγάλη σημασία στην ανεύρεση και τη χρήση της μοναδικής λέξης, αλλά και στις πολύ έντονες εκρηκτικές εικόνες και φράσεις, οργανωμένες όμως σε αυστηρή ισορροπία. Επιδιώκουν επίσης τον ηχητικό πλούτο και γενικότερα την εκμετάλλευση

ως την ακρότητα των ρυθμικών και πλαστικών στοιχείων του στίχου. Η επίμονη όμως προσπάθεια για μορφική τελειότητα του στίχου οδήγησε τελικά σε επίδειξη ικανότητας στο χειρισμό των ποιητικών κανόνων και μόνο, με αποτέλεσμα να λείπει από τα ποιήματά τους η ζωή και η ανθρώπινη τρυφερότητα.

Οι Έλληνες όμως παρνασσικοί, όσο και αν ακολουθούσαν τους Γάλλους συναδέλφους τους, δεν έφτασαν ποτέ στην τέλεια απάθεια· διατήρησαν αρκετή αισθηματολογία, όχι τόσο με τη ρομαντική έννοια, όσο με την έννοια κάποιας υποκειμενικής στάσης απέναντι στα θέματά τους. Κοντά στην επιμέλεια του στίχου εισάγουν στα ποιήματά τους την καθημερινότητα, την απλότητα στην έκφραση και τη θέρμη της κοινής ομιλίας.

Η ανανεωτική τους προσπάθεια θα συνεχιστεί και κατά την επόμενη δεκαετία (1900-1910). Μετά τον Παλαμά, δύο ποιητικές φυσιογνωμίες, διαμετρικά αντίθετες, δεσπόζουν: ο Άγγελος Σικελιανός (1884-1951) και ο Κ.Π. Καβάφης (1863-1933). Ο Σικελιανός, με το ρωμαλέο και βαρύτατα λυρικό τόνο της ποίησής του, θα συνεχίσει και θα ολοκληρώσει τις προσπάθειες των ποιητών της προηγούμενης εικοσαετίας. Από την πρώτη του συλλογή *Αλαφροΐσκιωτος* (1909) θα διατηρήσει το νεανικό του σφρίγος ως το τέλος της ζωής του συνδυάζοντας, όπως έχει παρατηρηθεί, την έξαρση με την έκσταση, την οραματική δύναμη με το στοχασμό και την έμπνευση με την τεχνική. Άλλοι επίσης ποιητές που συμβάλλουν, ο καθένας με τον τρόπο του, στην ανανέωση της ποίησης είναι οι Απόστολος Μελαχρινός (1880-1952), Κώστας Βάρναλης (1884-1974), Μάρκος Αυγέρης (1884-1973), Νίκος Καζαντζάκης (1883-1957). Σ' αυτούς πρέπει να προστεθούν οι Ρώμος Φιλύρας (1888-1942), Ναπολέων Λαπαθιώτης (1888-1943) και Κώστας Ουράνης (1890-1953) που εμφανίστηκαν κατά τη δεύτερη κυρίως δεκαετία (1910-1920), αλλά στην πραγματικότητα αποτελούν τους προπομπούς των νεορομαντικών ποιητών της επόμενης δεκαετίας (1920-1930). Παράλληλα βέβαια, κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του αιώνα μας (1900-1920) εμφανίζονται και ποιητές, που η ποίησή τους αποτελεί συνέχεια της παραδοσιακής (Σωτήρης Σκίπης, Στέφανος Δάφνης, Αιμιλία Δάφνη, Ρήγας Γκόλφης, Νίκος Καρβούνης, Μυρτιώτισσα, Α. Κυριαζής, Γ. Αθάνας, Β. Ρώτας κ.ά.).

Σε ολόκληρη την περίοδο που εξετάζουμε στην ποίηση κυριαρχεί η μορφή του Κωστή Παλαμά. Για μια ολόκληρη σχεδόν τεσσαρακονταετία (1880-1920), η φυσιογνωμία του Παλαμά δεσπόζει. Διαθέτοντας μια

σπάνια κριτική ικανότητα και ευρυμάθεια, αποτελεί τον πιο αντιπροσωπευτικό εκπρόσωπο της γενιάς του και έναν από τους κορυφαίους της ελληνικής ποίησης. Βέβαια, με την πάροδο του χρόνου, η ποίησή του αμφισβητήθηκε και δεν διατήρησε την αρχική της αίγλη. Παρόλα αυτά, η συμβολή του στην ανανέωση της ποίησης και, γενικότερα, την αναγέννηση της πνευματικής μας ζωής είναι αναντίρρητη. Στον αντίποδα όχι μόνο της παλαμικής αλλά και ολόκληρης της ελληνικής ποίησης αυτής της περιόδου βρίσκεται η ποίηση του Καβάφη. Εγκατεστημένος στην Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου, εγκαινιάζει ένα καινούριο δρόμο στην ποίηση, απορρίπτοντας τα καθιερωμένα σχήματα στην επιλογή των θεμάτων και στα εκφραστικά μέσα. Από την άποψη αυτή, το έργο του διακρίνεται για την ιδιοτυπία του και τα εξόχως πρωτοποριακά χαρακτηριστικά του, που ενίσχυσαν τις εκφραστικές αναζητήσεις των ποιητών, που από τη γενιά του '20 και έπειτα οραματίζονταν την ανανέωση της ποίησης.

Ο ΔΗΜΟΤΙΚΙΣΜΟΣ

Όπως είδαμε και πιο πάνω, ένα από τα κυριότερα χαρακτηριστικά της λεγόμενης «γενιάς του '80» είναι και η υιοθέτηση της δημοτικής γλώσσας που από το 1888 κι ύστερα άρχισε να χρησιμοποιείται όλο και πιο συχνά και στην πεζογραφία. Ουσιαστική ώθηση στην τάση της αυτή έδωσε ο Ψυχάρης με *Το ταξίδι μου*, στην προσπάθειά του να δοκιμαστεί έμπρακτα η δημοτική και στη συγγραφή πεζών έργων, αφού πια είχε καθιερωθεί ως γλώσσα του ποιητικού λόγου. Το κήρυγμα του Ψυχάρη βρήκε απήχηση στην εποχή του και οι περισσότεροι πεζογράφοι έσπευσαν να ανταποκριθούν στο αίτημά του –που ήταν και γενικότερο διάχυτο αίτημα–, όπως ο Παλαμάς, ο Καρκαβίτσας, ο Πάλλης, ο Εφταλιώτης, ο Ξενόπουλος, ο Βλαχογιάννης, ο Κ. Θεοτόκης, ο Κ. Χατζόπουλος κ.ά.

Με τον καιρό άρχισαν να κυκλοφορούν και περιοδικά που υποστήριξαν το κίνημα του δημοτικισμού, όπως *Η Τέχνη* (1898-1899), *Ο Διόνυσος* (1901-1902), *Ο Νουμάς* (1903 κ.έξ.) κ.ά. *Ο Νουμάς* μάλιστα έγινε το μαχητικό όργανο των δημοτικιστών για αρκετά χρόνια.

Αλλά η δημοτική δεν παρέμεινε μόνο ως γλώσσα της ποίησης και της πεζογραφίας· από τις αρχές του αιώνα μας άρχισε να χρησιμοποιείται και σε άλλα είδη του γραπτού λόγου, για να εκφραστούν απόψεις

πιο πυκνές και πιο σύνθετες. Χρησιμοποιήθηκε σε μια σειρά έργα που αντιπροσωπεύουν τον εκπαιδευτικό δημοτικισμό με στόχο την αναγέννηση της νεοελληνικής παιδείας (Φ. Φωτιάδης, *Το γλωσσικόν ζήτημα κι η εκπαιδευτική μας αναγέννησις* (1902), Στ. Ραμάς [=Μάρκος Τσιριμώκος], *Τα παλιά και τα καινούργια* (1905), Αλ. Δελμούζος, *Από το κρυφό σχολειό* (1911)), ή σε έργα με κοινωνικό περιεχόμενο, όπου γίνεται συσχετισμός του δημοτικισμού με το νεοελληνικό πολιτισμό και τη σύγχρονη πνευματική ζωή [Γ. Σκληρός, *Το κοινωνικόν μας ζήτημα* (1907), Ελισαίος Γιανίδης, *Γλώσσα και Ζωή* (1908), Ίων Δραγούμης, *Ελληνικός πολιτισμός* (1913), Μ. Τριανταφυλλίδης, *Απολογία της δημοτικής* (1914), Δημ. Γληνός, *Δημιουργικός ιστορισμός* (1920) κ.ά.].

Γεώργιος Ροϊλός (1867-1928), **Οι ποιηταί**
(Γ. Στρατήγης, Γ. Δροσίνης, Ι. Πολέμης, Κ. Παλαμάς, Γ. Σουρής, Αρ. Προβελέγγιος)
Πινακοθήκη Φιλολογικού Συλλόγου «Παρνασσός»

Αθήνα · 9 τοῦ Ὀχτώβρη 1907

Πολυσέβαστε φίλε

. . . . . .

Ὑστερ' ἀπὸ τὸ Δυδε-
μέλογο τοῦ Τύρτου, δὲν ξέρω τέλο-
γῆς θὰ βγῇ καὶ τὸ ἔργο τοῦτο, γιατὶ
δὲν ξέρω ἂν χωρῇ στὰ νὰ ἐσαινιθῇ
ἔργο ὄχι βέβαια σαρασάνω, ζάκαι ἴσα ζέτο
Τύρτο. [...]

Ἐγράψαλο μιαλῶα μιὰ σκράμπρα σοκ-
ζελάκια σοῦ τὰ βάρτεσα Λαθυρικὰ γυ-
ρινάσζεται. Ὅταν πάσοκε τὰ δύσοντο
Νουζᾶ, θὰ ζῶ δύσετε κ' ἐσεῖς τὼ ἄδεα
νὰ τὰ φιερύσω στὸ νοζάσεις. —

Λοῖ χαιρετῶ ὁ φίλογσας
Κ. Παλαμᾶς.

3. Ἀσκηκοῦ

Χειρόγραφο του Κωστή Παλαμά

Κωστής Παλαμάς

Το πανηγύρι στα σπάρτα

Το ποίημα που ακολουθεί είναι από τη συλλογή *Ασάλευτη Ζωή*. Ανήκει σ' έναν κύκλο ποιημάτων με το γενικό τίτλο *Γυρισμός*, όπου κυριαρχεί το μοτίβο του πόνου, της αδυναμίας και της ανικανοποίητης επιθυμίας.

Για κοίτα πέρα και μακριά τι πανηγύρι
που πλέκουν τα χρυσά τα σπάρτα στο λιβάδι!
Στο πανηγύρι το πανεύοσμο απ' τα σπάρτα*
με τη γλυκιάν ανατολή γλυκοξυπνώντας
5 να τρέξω βούλομαι κι εγώ στο πανηγύρι,
θησαυριστής να κλείσω μες στην αγκαλιά μου
σωρούς τα ξανθολούλουδα και τα δροσάνθια,
κι όλο το θησαυρό να τόνε σπαταλέψω
στα πόδια της αγάπης μου και της κυράς μου.
10 Όμως βαθιά είναι το ξανθόσπαρτο λιβάδι.
Κι όπως μιας πρόσχαρης ζωής είκοσι χρόνων
κόβει το λευκοστόλισμα θανάτου λύπη,
έτσι τον άκοπο γοργό μού κόβει δρόμο
ατέλειωτος ανάμεσα ξεφυτρωμένος
15 ο κακός δρόμος μες στα βάλτα και στα βούρλα*.
Τ' αγκαθερά φυτά ξεσκίζουνε σα νύχια
και σαν τα ξόβεργα* το χώμα παγιδεύει
του κάμπου του κακού στα βούρλα και στα βάλτα,
εκεί που στο φλογοβόλο το αψύ του ήλιου
20 (πού δρόσος μιας πνοής; πού σκέπασμα ενός δέντρου;)

σπάρτα: θάμνοι με κίτρινα λουλούδια.
βούρλα: αγκαθωτά χόρτα του βάλτου. **τα ξόβεργα:** παγίδες.

σαν αστραπή αργυρή χτυπάει τα μάτια η άρμη.
Λιγοψυχώ, λυγίζομαι, παραστρατίζω,
κι αποκάνω και πέφτω, κι αποκαρωμένος*
νιώθω στο μέτωπο τ' αγκάθια, και στα χείλια
25 νιώθω την πίκρα της αρμύρας, και στα χέρια
νιώθω τη γλίνα* της νοτιάς, και στα ποδάρια
νιώθω το φίλημα του βάλτου, και στα στήθη
νιώθω το χάιδεμα του βούρλου, νιώθω εντός μου
τη μοίρα του γυμνού και τ' ανήμπορου κόσμου.
30 (Ω! πού είσαι, αγάπη και κυρά μου;) Και σε βάθη
δειλινών πορφυρών, πλούσια ζωγραφισμένων,
το πανηγύρι που χρυσά τα σπάρτα πλέκουν,
το πανηγύρι το πανεύοσμο στα σπάρτα,
με βλέπει, με καλεί, και με προσμένει ακόμα.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής έχει μπροστά του ένα ολάνθιστο τοπίο με σπάρτα· πώς αντιδρά στη θέα του;
2. Τι πετυχαίνει ο ποιητής με τη συσσώρευση ρημάτων στους στίχους 22-23 και τι με την επανάληψη του ρήματος νιώθω;
3. Να σχολιάσετε τους στίχους: «νιώθω εντός μου τη μοίρα του γυμνού και τ' ανήμπορου κόσμου».
4. Να συσχετίσετε τους στίχους 5, 10, 22 και 34.

αποκαρώνω (ομαι): πέφτω σε λήθαργο.
γλίνα: λάσπη.

Ο δωδεκάλογος του γύφτου

(απόσπασμα από τον *Προφητικό*)

Ο ΔΩΔΕΚΑΛΟΓΟΣ ΤΟΥ ΓΥΦΤΟΥ είναι ένα συνθετικό ποίημα που δημοσιεύτηκε το 1907. Σ' αυτό ο Γύφτος παρουσιάζεται ως σύμβολο της ελεύθερης, αδούλωτης ψυχής και της δημιουργικής δράσης που δε σταματάει πουθενά, δεν υποτάσσεται σε τίποτε, αλλά προχωρεί συνεχώς γκρεμίζοντας τα παλιά και τα σάπια και χτίζοντας τα καινούρια και τα γερά.

Ο *Προφητικός* είναι ο όγδοος από τους δώδεκα λόγους και ο πιο παλιός. Γράφτηκε το 1899, δηλαδή την επαύριο της εθνικής ταπείνωσης του '97 . Σ' αυτόν ο ποιητής, βαθιά πληγωμένος, εκφράζει τη συνείδηση του έθνους του. Το σκηνικό τοποθετείται στο Βυζάντιο και τα γεγονότα μετατρέπονται σε προφητείες. Βλέπουμε στην Πόλη το βασιλιά να διασκεδάζει, να παίρνει μέρος σε αγώνες σαν άλλος Νέρωνας και να αποθεώνεται από τους κόλακες και τους αυλόδουλους. Ο Τούρκος πλησιάζει, αλλά όλοι μένουν αδιάφοροι, παραδομένοι στη διαφθορά. Κανένας δεν ακούει τη φωνή των ακριτών. Ο ποιητής-προφήτης τα βλέπει όλ' αυτά, αγανακτεί και προλέγει το χαμό της πολιτείας. Ο πόνος του για τον ξεπεσμό και το κατάντημα που βλέπει, φτάνει ως τα όρια της απελπισίας και από κει αναδύεται ένα όραμα ελπίδας και αισιόδοξο μήνυμα εθνικής αναγέννησης.

Μες τις παινεμένες χώρες, Χώρα
παινεμένη, θα 'ρθει κι η ώρα,
και θα πέσεις, κι από σέν' απάνου η Φήμη*
το στερνό το σάλπισμά της θα σαλπίσει
σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση.
Πάει το ψήλος σου, το χτίσμα σου συντρίμμι.
Θα 'ρθει κι η ώρα· εσένα ήταν ο δρόμος

Φήμη: θεότητα των Ελλήνων και των Ρωμαίων, προσωποποίηση των διαδόσεων και αγγελιαφόρος των νικών.

σε βοριά κι ανατολή, νοτιά και δύση,
σαν το δρόμο του ήλιου· γέρνεις· όμως
10 το πρωί για σε δε θα γυρίσει.

Και θα σβήσεις καθώς σβήνουνε λιβάδια
από μάισσες* φυτρωμένα με γητειές·*
πιο αλαφρά του περασμού σου τα σημάδια
κι από τις δροσοσταλαματιές·
15 θα σε κλαίν' τα κλαψοπούλια στ' αχνά βράδια
και στα μνήματα οι κλωνόγυρτες ιτιές.
. . . . . .
Και θα φύγεις κι απ' το σάπιο το κορμί,
ω Ψυχή* παραδαρμένη από το κρίμα,
και δε θα 'βρει το κορμί μια σπιθαμή
20 μες στη γη για να την κάμει μνήμα,
κι άθαφτο θα μείνει το ψοφίμι,
να το φάνε τα σκυλιά και τα ερπετά,
κι ο Καιρός μέσα στους γύρους του τη μνήμη
κάποιου σκέλεθρου πανάθλιου θα βαστά.

25 Όσο να σε λυπηθεί
της αγάπης ο Θεός,
και να ξημερώσει μιαν αυγή,
και να σε καλέσει ο λυτρωμός,
ω Ψυχή παραδαρμένη από το κρίμα!
30 Και θ' ακούσεις τη φωνή του λυτρωτή,
θα γδυθείς της αμαρτίας το ντύμα,
και ξανά κυβερνημένη κι αλαφρή,
θα σαλέψεις σαν τη χλόη, σαν το πουλί,
σαν τον κόρφο το γυναίκειο, σαν το κύμα,
35 και μην έχοντας πιο κάτου άλλο σκαλί
να κατρακυλήσεις πιο βαθιά

μάισσες: μάγισσες.
γητειά: μάγια.
Ψυχή: εννοεί της χώρας.

στου Κακού τη σκάλα, –
για τ᾽ ανέβασμα ξανά που σε καλεί
θα αιστανθείς να σου φυτρώσουν, ω χαρά!
40 τα φτερά,
τα φτερά τα πρωτινά σου τα μεγάλα!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να μελετήσετε το πρώτο απόσπασμα. α) Για ποια χώρα μιλάει ο ποιητής; β) Πώς τη χαρακτηρίζει και γιατί; γ) Τι προφητεύει;
2. Να μελετήσετε το δεύτερο απόσπασμα. α) Σε ποιον απευθύνεται ο ποιητής; β) Τι σημαίνει η φράση «παραδαρμένη από το κρίμα»; γ) Ποιο είναι το τελικό μήνυμα;
3. Ποιος είναι ο στόχος του ποιητή στον *Προφητικό* και ποια είναι η τεχνική που χρησιμοποιεί;
4. Ποια στοιχεία συνθέτουν τον προφητικό τόνο του αποσπάσματος;
5. Στο απόσπασμα διακρίνουμε εύκολα δύο διαφορετικές ψυχικές διαθέσεις του ποιητή. Ποιες είναι αυτές και πώς δικαιολογείται η καθεμιά;

Γιώργης Σιγάλας (γεν. 1954), **Ο αρκουδιάρης** (1980)

Σατιρικά γυμνάσματα

Τα ΣΑΤΙΡΙΚΑ ΓΥΜΝΑΣΜΑΤΑ είναι δυο σειρές ποιημάτων. Η πρώτη σειρά αποτελείται από 20 ποιήματα που γράφτηκαν το 1907 και δημοσιεύτηκαν τον επόμενο χρόνο στο περιοδικό *Νουμάς*. Η δεύτερη σειρά αποτελείται από 24 ποιήματα που γράφτηκαν και δημοσιεύτηκαν στο *Νουμά* το 1909, σχεδόν ταυτόχρονα με το κίνημα στο Γουδί. Η σάτιρα του Παλαμά δεν είναι λεπτή ειρωνεία, ούτε ευφυολογία, ούτε απλή και ανώδυνη κριτική. Δεν είναι ούτε κοινωνική σάτιρα, όπως του Λασκαράτου. Είναι μια σάτιρα που κρατάει μαστίγιο και χτυπάει σκληρά την πολιτική κατάσταση και τις κίβδηλες αξίες της εποχής. Είναι πικρός σαρκασμός που βγαίνει από την οργή και την αγανάκτηση του ποιητή και προσπαθεί να ξυπνήσει τις ναρκωμένες συνειδήσεις των συμπολιτών του. Ο ίδιος ο ποιητής γράφει: «Τα *Σατιρικά Γυμνάσματα* ενώ αρχίζουν με την πρόθεση να χτυπήσουν πρόσωπα και αντικείμενα σε ορισμέν' απάνου συνταρακτικά ζητήματα, πολιτικά και κοινωνικά, προχωρούν, τραβούν σε στοχαστικές γενικότητες και υπονοητικές εικόνες». Τα δυο σατιρικά που ακολουθούν είναι το 3 και το 5 της δεύτερης σειράς.

α΄

Ζαγάρια* και τσακάλια και κοκόροι
σηκωτοί κάθε τόσο στο ποδάρι
μόρτηδες*, λούστροι, αργοί*, λιμοκοντόροι*

Στον αφέντη χαρά που τους λανσάρει*!
Και ποια είναι τα σωστά ποια τα μεγάλα

ζαγάρι: κυνηγετικό σκυλί· μετφ. τιποτένιος άνθρωπος.
μόρτης: αλήτης, μάγκας.
αργός: αυτός που δεν κάνει τίποτε, που ζει χωρίς δουλειά.
λιμοκοντόρος: νέος που, ενώ δεν έχει να φάει, φροντίζει να ντύνεται κομψά και να επιδεικνύεται.
λανσάρω: εμφανίζω, αναδεικνύω κάποιον ή κάτι (γαλλ. λέξη).

που την ορμή τούς δίνουν και τη χάρη;

Προδότες οι Τρικούπηδες*. Κρεμάλα!
Κι οι Ψυχάρηδες;* Γιούχα! Πλερωμένοι.
Να η Ελλάδα! Αρσακιώτισσα* δασκάλα,

με λογιότατους* παραγιομισμένη.
Κι ο Ρωμιός; Αφερίμ!* Μυαλό; Κουκούτσι.
Από τον καφενέ στην Πόλη μπαίνει

του ναργιλέ κρατώντας το μαρκούτσι.*

β΄

Οι βωμοί συντριμμένοι και σβησμένα*
τα πολυκάντηλα όλα της λατρείας.
Ούτ' η Αθηνά*, πολεμική παρθένα,

και μήτε η ευλογία της Παναγίας*.
Σ' αρχαία και νέα, παλάτια και ρημάδια

Τρικούπης: πρόκειται για το Χαρίλαο Τρικούπη (1832-1896) που διετέλεσε πολλές φορές πρωθυπουργός και θεωρείται από τους πιο επιτυχημένους παλιούς πολιτικούς.
Ψυχάρης: ο μαχητικός ηγέτης του δημοτικισμού. Τρικούπηδες και Ψυχάρηδες· ο ποιητής εννοεί γενικά όλους όσοι προσπαθούν να θεμελιώσουν κάτι καλό και σωστό στον τόπο.
Αρσακιώτισσα: του Αρσακείου. Εκπαιδευτικό ίδρυμα θηλέων, γνωστό για τις συντηρητικές του τάσεις.
λογιότατους: εδώ ειρωνικά: ο σχολαστικός μελετητής των συγγραμμάτων.
αφερίμ: τουρκ. λέξη· επιφώνημα· μπράβο, εύγε (ειρωνικά).
μαρκούτσι: ο μακρύς ευλύγιστος σωλήνας που κρατούν αυτοί που καπνίζουν ναργιλέ.
Οι βωμοί... σβησμένα: Πρβλ. το στίχο *Σβησμένες όλες οι φωτιές οι πλάστρες μες στη χώρα* από τη **Φλογέρα του Βασιλιά**.
Αθηνά, Παναγία: Ο ποιητής εννοεί ότι έχουν χαθεί και οι αρχαίες και οι χριστιανικές θεότητες, ότι δηλαδή οι άνθρωποι του καιρού δεν εμπνέονται πια ούτε από το αρχαίο ούτε από το χριστιανικό αγωνιστικό πνεύμα.

τ' άδειο παντού· το κρύο της αθεΐας.

Σαν αγριμιών και σαν αρνιών κοπάδια
ζουν οι ζωές, τρων, τρώγονται και πάνε.
Κι απάνου απ' όλα των θεών τα βράδια*

υπέρθεα ξωτικά* φεγγοβολάνε
μακριά από μας Ιδέα και Επιστήμη.
Βάρβαροι σε ναούς τις προσκυνάνε.

Τ' άτι σου ακόμα μας πατά, Μπραΐμη!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο πρώτο ποίημα: α) «Σηκωτοί κάθε τόσο στο ποδάρι». Ποιοι είναι αυτοί; Τι φανερώνουν οι χαρακτηρισμοί του ποιητή; Ποιος τους ξεσηκώνει; Τι ζητούν; Τι φανερώνουν τα «αιτήματά» τους; β) Πώς χαρακτηρίζει ο ποιητής την Ελλάδα και πώς τους Έλληνες; γ) Τι σημαίνουν οι δυο τελευταίοι στίχοι; δ) Τι θέλει να στιγματίσει ο ποιητής;
2. Στο δεύτερο ποίημα: α) Ποια διάσταση της ελληνικής πραγματικότητας του καιρού του τονίζει ο ποιητής στις δυο πρώτες στροφές; β) Ποιες είναι οι συνέπειές της για τη ζωή των ανθρώπων; γ) Ποιες είναι οι νέες θεότητες; δ) Πώς συμπεριφέρονται στις νέες θεότητες οι «βάρβαροι» Ευρωπαίοι και τι γίνεται στην Ελλάδα; ε) Τι σημαίνει ο τελευταίος στίχος; στ) Τι θέλει να στιγματίσει ο ποιητής;
3. Έχοντας υπόψη το εισαγωγικό σημείωμα και συσχετίζοντας τα δυο ποιήματα, να αποδώσετε την εικόνα που παρουσιάζει ο ποιητής για τα πολιτικά και κοινωνικά ήθη στην Ελλάδα του καιρού του.

Των θεών τα βράδια: Με τη φράση αυτή ο ποιητής υπαινίσσεται το γνωστό έργο του φιλόσοφου Φρειδερίκου Νίτσε **Το λυκόφως των ειδώλων**, στο οποίο ο Γερμανός φιλόσοφος αναπτύσσει τη θεωρία του για το θάνατο των θεών.
ξωτικό: δαιμόνιο.

Πατρίδες

Οι ΠΑΤΡΙΔΕΣ, μια σειρά από δώδεκα έξοχα παρνασσιακά σονέτα, κατέχουν σημαντική θέση στην ποίηση του Παλαμά. Πρωτοδημοσιευμένα το 1895, τα συμπεριέλαβε αργότερα ο ποιητής στη συλλογή του *Η Ασάλευτη Ζωή* (1904). Με τα ποιήματά του αυτά ο Παλαμάς, σε μια πορεία μέσα από τον τόπο και το χρόνο, αποκαλύπτει και αναλύει την πολυδιάστατη προσωπικότητά του και τα μυστικά της ποιητικής του τέχνης. Οι Πατρίδες είναι οι τόποι, όπου πραγματικά έζησε ή ταξίδεψε με την ποιητική του φαντασία. Η Πάτρα, το Μεσολόγγι, η Αθήνα, η Κέρκυρα, το Άγιο Όρος, η Ρούμελη, η Αίγυπτος, το Βυζάντιο, η Γη, οι μυθικές χώρες των υπερβορείων, το αστρικό σύμπαν και ο τελικός προορισμός, παρουσιάζονται στα σονέτα αυτά ως σταθμοί της υπαρξιακής και πνευματικής πορείας του ποιητή. Από αισθητική άποψη στις *Πατρίδες* η παρνασσιακή τελειότητα της μορφής ισορροπεί με τη στοχαστική και λυρική διάθεση. Διαβάζουμε το ένατο και το δωδέκατο σονέτο.

[Σαν των Φαιάκων το καράβι...]

Ο ΠΟΙΗΤΗΣ στο ένατο αυτό σονέτο των *Πατρίδων*, απλώνεται σε διάφορες περιοχές του κόσμου –πατρίδες του κι αυτές, αλλά νοερές– με τις οποίες τον συνδέουν πολλά κοινά. Παρουσιάζεται εδώ, πέρα από τα στενά εθνικά όρια, σαν ένα πνεύμα οικουμενικό.

Σαν των Φαιάκων* το καράβ' η Φαντασία
χωρίς να τη βοηθάν πανιά και λαμνοκόποι
κυλάει· και είναι στα βάθη της ψυχής μου τόποι
πανάρχαιοι κι ασάλευτοι σαν την Ασία,

το καράβι των Φαιάκων: πρόκειται για το γοργοτάξιδο καράβι με το οποίο ο Αλκίνοος έστειλε τον Οδυσσέα στην Ιθάκη· ούτε το γεράκι, το ταχύτερο πουλί, δεν παράβγαινε μαζί του (Οδύσσεια, ν, 86-87).

πεντάγνωμοι* κι απόκοτοι* σαν την Ευρώπη
σα μαύρη γη Αφρική με σφίγγ' η απελπισία,
κρατώ μιαν άγρια μέσα μου Πολυνησία*,
και πάντα ένα Κολόμβο* παίρνω το κατόπι.

Και τα τεράστια της ζωής και τα λιοπύρια
των τροπικών τα γνώρισα, και με των πόλων
τυλίχτηκα τα σάβανα, και χίλια μύρια

Ταξίδια* εμπρός μου ξάνοιξαν* τον κόσμον όλο.
Και τι 'μαι; Χόρτο ριζωμένο* σ' ένα σβώλο
απάνω, που ξεφεύγει κι απ' τα κλαδευτήρια.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια κοινά χαρακτηριστικά βρίσκει ο ποιητής ανάμεσα σε Ασία, Ευρώπη, Αφρική, Πολυνησία και στον ψυχικό του κόσμο και με ποιους ποιητικούς τρόπους (εικόνες, μεταφορές, παρομοιώσεις κτλ.) τα εκφράζει;
2. Να σχολιάσετε το νόημα του 8ου στίχου βασισμένοι στη βιογραφία του Παλαμά.
3. Ποιο είναι το νόημα της αντίθεσης που παρουσιάζουν οι δύο τελευταίοι στίχοι σε σχέση με τους προηγούμενους;

πεντάγνωμος: αυτός που έχει πολλές και διαφορετικές γνώμες, πολλές και πλούσιες ιδέες.
απόκοτος: παράτολμος, ορμητικός.
Πολυνησία: ονομασία μεγάλου αριθμού νησιών του Ειρηνικού, που ανήκουν στην Ωκεανία.
Κολόμβος: εδώ το όνομα του μεγάλου θαλασσοπόρου και εξερευνητή χρησιμοποιείται μεταφορικά.
ταξίδια: ο Παλαμάς δεν ταξίδεψε ποτέ στο εξωτερικό· ήταν όμως φανατικός βιβλιόφιλος και τον κόσμο τον γνώρισε διαβάζοντας.
ξάνοιξαν: φανέρωσαν, αποκάλυψαν.
χόρτο ριζωμένο: πρβλ. Ησαΐα, Μ 7-8 «Πᾶσα σὰρξ χόρτος καὶ πᾶσα δόξα ἀνθρώπου ὡς ἄνθος χόρτου...». Επίσης Ιλιάδα, Ζ, 146 «οἵη πὲρ φύλλων γενεή, τοίη δὲ καὶ ἀνδρών».

[Πατρίδες! αέρας, γη...]

ΣΤΟ ΔΩΔΕΚΑΤΟ ΣΟΝΕΤΟ ο ποιητής, χρησιμοποιώντας μια αρχαία φιλοσοφική θεωρία, δίνει απάντηση στα μεταφυσικά ερωτήματα για την καταγωγή και τον προορισμό, πρόβλημα που βρίσκεται στον πυρήνα και των δώδεκα σονέτων του.

Πατρίδες! Αέρας, γη, νερό, φωτιά!* Στοιχεία
αχάλαστα, και αρχή και τέλος των πλασμάτων,
σα θα περάσω στη γαλήνη των μνημάτων,
θα σας ξαναβρώ, πρώτη και στερνή ευτυχία!

Αέρας μέσα μου ο λαός* των ονειράτων
στον αέρα θα πάει· θα πάει στην αιωνία
φωτιά, φωτιά κι ο λογισμός μου, τη μανία
των παθών μου θα πάρ᾽ η λύσσα των κυμάτων.

Το χωματόπλαστο κορμί χώμα και κείνο
αέρας, γη, νερό, φωτιά θα ξαναγίνω,
κι απ᾽ των ονείρων τον αέρα, κι απ᾽ την πύρα

του λογισμού, κι από τη σάρκα τη λιωμένη,
κι απ᾽ των παθών τη θάλασσα πάντα θα βγαίνει
ήχου πνοή, παράπονο, σαν από λύρα.

αέρας, γη, νερό, φωτιά: κατά τη θεωρία του Εμπεδοκλή του Ακραγαντίνου τα τέσσερα αυτά στοιχεία είναι αιώνιες κοσμογονικές αρχές. Η γένεση και η φθορά δεν είναι τίποτα άλλο παρά η ένωση και η διάλυση των στοιχείων αυτών.
λαός: μεγάλο πλήθος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Σε ποια γνωρίσματα της προσωπικότητας του ποιητή αντιστοιχεί το καθένα από τα τέσσερα κοσμογονικά στοιχεία;
2. Πώς παρουσιάζει την ποίησή του ο Παλαμάς; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με βάση το ποίημα.
3. Ο ποιητής επιχειρεί να μετουσιώσει ποιητικά την αρχαία φιλοσοφική θεωρία χρησιμοποιώντας γλώσσα μεταφορική και συγκινησιακά φορτισμένη: να εντοπίσετε και να σχολιάσετε τους σχετικούς στίχους.

Αγορά

Το ΠΟΙΗΜΑ περιέχεται στη συλλογή *Η Ασάλευτη Ζωή* (στην ενότητα *Τα σονέτα*). Γράφτηκε το 1896, εποχή που ο ποιητής πιεζόταν από οικονομικές ανάγκες και υποχρεωνόταν να εργάζεται σκληρά αρθρογραφώντας στα διάφορα αθηναϊκά έντυπα για να επιβιώσει. Γενικός Γραμματέας του Παν/μίου Αθηνών διορίστηκε το 1897.

Πάντα διψάς – όπως διψάει το πρωτοβρόχι
στεγνή καλοκαιριά* – το βλογημένο σπίτι
και μια κρυφή ζωή σα δέηση ερημίτη,
αγάπης κι αρνησιάς ζωούλα σε μια κόχη.

Διψάς και το καράβι που το πέλαο το ’χει,
κι όλο τραβάει με τα πουλιά και με τα κήτη,
κι είναι μεστή η ζωή του μ’ όλο τον πλανήτη·
και το καράβι και το σπίτι σου είπαν· «Όχι!»

Μήτε η παράμερη ευτυχία που δε σαλεύει,
μήτε η ζωή π’ όλο και νέα ψυχή τής βάνει
κάθε καινούρια γη και κάθε νιο λιμάνι.

στεγνή καλοκαιριά· είναι αντικ. του ρήματος, ενώ το πρωτοβρόχι είναι υποκ.

Μόνο τ᾽ αλάφιασμα του σκλάβου που δουλεύει·
σέρνε στην αγορά τη γύμνια του κορμιού σου,
ξένος και για τους ξένους και για τους δικούς σου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιες είναι οι επιθυμίες του ποιητή και ποια είναι η πραγματικότητα;
2. Ο ποιητής στην τέταρτη στροφή χρησιμοποιεί την εικόνα του δούλου στην αρχαία αγορά· τι κερδίζει το ποίημα νοηματικά και αισθητικά με αυτή την εικόνα;
3. Ποιος στίχος νομίζετε ότι εκφράζει καλύτερα την αλλοτρίωση του ανθρώπου από τις συνθήκες κάτω από τις οποίες αναγκάζεται να ζει και να εργάζεται; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
4. Ο ποιητής ενώ βασίζεται σε αυτοβιογραφικά στοιχεία, χρησιμοποιεί το β΄ ενικό πρόσωπο· τι πετυχαίνει με αυτό;

ΓΡΑΠΤΗ ΑΣΚΗΣΗ

(Μετά την ολοκλήρωση της διδασκαλίας και των τριών ποιημάτων).

Στους τελευταίους στίχους του 12ου σονέτου των *Πατρίδων* ο ποιητής εκφράζει κάποια γνώμη για την επιβίωση της ποίησής του. Ποια είναι η δική του γνώμη και ποια είναι η δική σας άποψη για την αξία της ποιητικής τέχνης του Παλαμά και για την απήχηση που μπορεί να έχει η ποίησή του στην εποχή μας; Να απαντήσετε τεκμηριώνοντας τις απόψεις σας.

Κωστής Παλαμάς

(1859-1943)

Γεννήθηκε στην Πάτρα από γονείς Μεσολογγίτες. Σε ηλικία εφτά χρονών έμεινε ορφανός από μητέρα και πατέρα, οπότε τον πήρε υπό την προστασία του στο Μεσολόγγι ο θείος του Δημήτριος Παλαμάς. Το 1876 ήρθε στην Αθήνα για να σπουδάσει Νομικά· γρήγορα όμως τα εγκατέλειψε για να αφοσιωθεί στην ποίηση. Άρχισε να δημοσιεύει ποιήματα σε διάφορα έντυπα της εποχής και κυρίως στα πρωτοποριακά φύλλα *Ραμπαγάς* και *Μη χάνεσαι*. Ο Παλαμάς είναι ο πιο αντιπροσωπευτικός ποιητής της γενιάς του και ένας από τους κορυφαίους της νέας ελληνικής ποίησης. Δεσπόζει με την έντονη παρουσία του, για πενήντα περίπου χρόνια στην πνευματική ζωή του τόπου. Η ακμή του συμπίπτει με την αστική διαμόρφωση της ελληνικής κοινωνίας. Η γενιά του '80, στην οποία ανήκει ο ποιητής, σημαδεύεται από το θετικιστικό πνεύμα και τη λατρεία για την Επιστήμη. Το ίδιο αυτό πνεύμα εμπνέει και τον Παλαμά και επηρεάζει σε μεγάλο βαθμό την ποίησή του. Από πολύ νωρίς επιζήτησε κάποια σύνδεση της Αθηναϊκής Σχολής, στην οποία ο ίδιος είχε τις ρίζες του, με τη σολωμική παράδοση.

Ο Κωστής Παλαμάς χαρακτηρίσθηκε εθνικός ποιητής. Το έργο του απηχεί τους πόθους και τις απογοητεύσεις, τις ελπίδες και τις ανατάσεις του νέου ελληνισμού κατά την κρίσιμη σε κατακτήσεις και εθνικές περιπέτειες περίοδο των ετών 1880-1922. Ο ποιητής συμμετείχε στους έντονους πνευματικούς αγώνες της εποχής του, όπως π.χ. στον αγώνα των δημοτικιστών για την επικράτηση της εθνικής μας γλώσσας, και άσκησε μεγάλη επίδραση σε συγχρόνους και νεοτέρους του. Γενικά η προσφορά του στα Γράμματά μας και στην πνευματική αναγέννηση του τόπου υπήρξε πολύ γόνιμη. Η πρώτη ποιητική συλλογή του Παλαμά, *Τραγούδια της Πατρίδος μου*, εκδόθηκε το 1886. Ακολούθησαν: *Ίαμβοι και Ανάπαιστοι* (1897) και ο *Τάφος* (1898). Το 1899 έλαβε μέρος στον πρώτο Φιλαδέλφειο Ποιητικό διαγωνισμό και τιμήθηκε με το πρώτο βραβείο. Άλλες ποιητικές συλλογές: *Η Ασάλευτη Ζωή* (1904), *Ο δωδεκάλογος του Γύφτου* (1907), *Η Φλογέρα του Βασιλιά* (1910), *Οι καημοί της Λιμνοθάλασσας* (1912) κτλ. Ασχολήθηκε επίσης με την πεζογραφία και το θέατρο και διακρίθηκε ως κριτικός της λογοτεχνίας.

Γεώργιος Δροσίνης

Τα πρωτοβρόχια

Το ΠΟΙΗΜΑ ανήκει στη συλλογή *Θα βραδιάζει* (1930). Ο ποιητής εδώ απευθύνεται σε αγαπημένη γυναίκα που την οδηγεί στην εξοχή και εκφράζει με γραφικές και ειδυλλιακές εικόνες την αγάπη του για την ελληνική φύση και τη ζωή του χωριού.

Με τα πρωτοβρόχια θα ’ρθουν τα μηνύματα
του χειμώνα: το ποτάμι θα θολώσει,
θα τριζοβολούν ξερά τα πλατανόφυλλα,
θα κρυώσει η νύχτα και θα μεγαλώσει.

Θα δροσοσταλάζουν κόκκινα τα κούμαρα,
κυκλαμιές θ’ ανθούν στο χώμα ταίρια ταίρια,
θα καπνίζουν σφαλιστά τα χωριατόσπιτα,
και θ’ αρχίσουν τα σπιτιάτικα νυχτέρια.

Θα σωπάσει ο τζίτζικας, κι ετοιμοτάξιδα
γι’ άλλων τόπων άνοιξη, μακριά απ’ τα χιόνια,
βράδυ βράδυ ως τα μεσούρανα θα χύνονται
μαύροι φτερωτοί σταυροί, τα χελιδόνια.

Ω χαρά μας! το χειμώνα θα προσμένομε,
δίχως πάγους και χιονιές να φοβηθούμε:
της ζωής μας το στερνό ταξίδι εκάναμε
και την άνοιξη άλλων τόπων δεν ποθούμε!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να επισημάνετε στο ποίημα τις εικόνες που αναφέρονται στη φύση και στη ζωή του ελληνικού χωριού.
2. Πώς παρουσιάζει ο ποιητής τη ζωή της ελληνικής υπαίθρου; Να τη συγκρίνετε με τη ζωή στον τόπο της διαμονής σας.

Γεώργιος Δροσίνης

(1859-1951)

Γεννήθηκε στην Αθήνα από γονείς Μεσολογγίτες. Σπούδασε Νομικά στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, αλλά προτού τελειώσει μεταγράφηκε στη Φιλοσοφική Σχολή. Το 1885 πήγε στη Γερμανία και σπούδασε ιστορία της τέχνης και ξένες φιλολογίες στη Λειψία. Πρόσφερε πολλές υπηρεσίες στην αναγέννηση της λογοτεχνίας και στο δημοτικισμό. Υπηρέτησε στο Υπουργείο Παιδείας και στη Διεύθυνση Γραμμάτων και Τεχνών. Το 1926 έγινε ακαδημαϊκός. Ως ποιητής είναι ειδυλλιακός με παρνασσικές τάσεις. Τα έργα του, αν και μικρής λυρικής πνοής, χαρακτηρίζονται από ευγένεια και λεπτότητα και βοήθησαν να απαλλαγεί η ποίησή μας από τον κραυγαλέο ρομαντισμό. Έργα του: Ποίηση: *Ιστοί αράχνης* (1880), *Σταλακτίται* (1881), *Ειδύλλια* (1884), *Γαλήνη* (1902), *Φωτερά σκοτάδια* (1915), *Κλειστά βλέφαρα* (1918), *Πύρινη ρομφαία* (1921), *Θα βραδιάζει* (1930) κ.ά. Πεζά: *Αγροτικαί επιστολαί* (1882), *Το βοτάνι της αγάπης* (1901), *Έρση* (1922) κ.ά. Το ποιητικό και πεζογραφικό του έργο είναι συγκεντρωμένο σε έξι τόμους (*Σύλλογος προς διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων*).

Κ.Π. Καβάφης

Περιμένοντας τους βαρβάρους

ΣΤΟ ΠΟΙΗΜΑ αυτό, που γράφτηκε γύρω στο 1900, ο Καβάφης επιχειρεί την πρώτη του έξοδο από τα μικρά δράματα της έγκλειστης ψυχής προς το κοινωνικό επίπεδο. Το πιο εντυπωσιακό από άποψη τεχνικής σ' αυτό το ποίημα, συγκριτικά με παλιότερες προσπάθειες του ποιητή, είναι ο θεατρικός τρόπος ανάπτυξής του.

– Τι περιμένουμε στην αγορά* συναθροισμένοι;
Είναι οι βάρβαροι να φθάσουν σήμερα.

– Γιατί μέσα στην Σύγκλητο* μια τέτοια απραξία;
Τι κάθοντ' οι Συγκλητικοί και δεν νομοθετούνε;

Γιατί οι βάρβαροι θα φθάσουν σήμερα.
Τι νόμους πια θα κάμουν οι Συγκλητικοί;
Οι βάρβαροι σαν έλθουν θα νομοθετήσουν.

– Γιατί ο αυτοκράτωρ μας τόσο πρωί σηκώθη,
και κάθεται στης πόλεως την πιο μεγάλη πύλη
στον θρόνο επάνω, επίσημος, φορώντας την κορόνα;

Γιατί οι βάρβαροι θα φθάσουν σήμερα.
Κι ο αυτοκράτωρ περιμένει να δεχθεί

Αγορά: (το Forum των Ρωμαίων)· τόπος, όπου στα αρχαία χρόνια μαζευόταν ο λαός. Εκεί γίνονταν συζητήσεις, μεταδίδονταν ειδήσεις και μιλούσαν οι ρήτορες.

Σύγκλητος: συλλογικό σώμα διαφόρων αρχαίων και νεότερων πολιτειών με ύψιστα καθήκοντα (νομοθετικά, διοικητικά κτλ.).

τον αρχηγό τους. Μάλιστα ετοίμασε
για να τον* δώσει μια περγαμηνή. Εκεί
15 τον* έγραψε τίτλους πολλούς κι ονόματα.

– Γιατί οι δυο μας ύπατοι* κι οι πραίτορες* εβγήκαν
σήμερα με τες κόκκινες, τες κεντημένες τόγες·*
γιατί βραχιόλια φόρεσαν με τόσους αμεθύστους,*
και δαχτυλίδια με λαμπρά, γυαλιστερά σμαράγδια·
20 γιατί να πιάσουν σήμερα πολύτιμα μπαστούνια
μ' ασήμια και μαλάματα έκτακτα σκαλιγμένα;

Γιατί οι βάρβαροι θα φθάσουν σήμερα·
και τέτοια πράγματα θαμπώνουν τους βαρβάρους.

– Γιατί κι οι άξιοι ρήτορες δεν έρχονται σαν πάντα
25 να βγάλουνε τους λόγους τους, να πούνε τα δικά τους;

Γιατί οι βάρβαροι θα φθάσουν σήμερα·
κι αυτοί βαριούντ' ευφράδειες και δημηγορίες.

– Γιατί ν' αρχίσει μονομιάς αυτή η ανησυχία
κι η σύγχυσις. (Τα πρόσωπα τι σοβαρά που εγίναν).
30 Γιατί αδειάζουν γρήγορα οι δρόμοι κι οι πλατέες,
κι όλοι γυρνούν στα σπίτια τους πολύ συλλογισμένοι;

Γιατί ενύχτωσε κι οι βάρβαροι δεν ήλθαν.
Και μερικοί έφθασαν απ' τα σύνορα,
και είπανε πως βάρβαροι πια δεν υπάρχουν.

35 Και τώρα τι θα γενούμε χωρίς βαρβάρους.
Οι άνθρωποι αυτοί ήσαν μια κάποια λύσις.

τον: του (ιδιωμ. τύπος).
ύπατος: τίτλος ανώτατου άρχοντα με ευρύτατες δικαιοδοσίες.
πραίτορες: ανώτεροι άρχοντες στην αρχαία Ρώμη και το Βυζάντιο.
τόγα ή τόγκα: επίσημη περιβολή ανώτατων αξιωματούχων.
αμέθυστος: πολύτιμος λίθος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Από τα στοιχεία που δίνει το ποίημα σε ποια εποχή ή πόλη νομίζετε ότι διαδραματίζονται τα γεγονότα; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας.
2. Το ποίημα διακρίνεται για τη θεατρικότητά του. Να βρείτε τα στοιχεία που τη συνιστούν και να συζητήσετε το αισθητικό τους αποτέλεσμα.
3. Να σχολιάσετε τους δυο τελευταίους στίχους του ποιήματος.

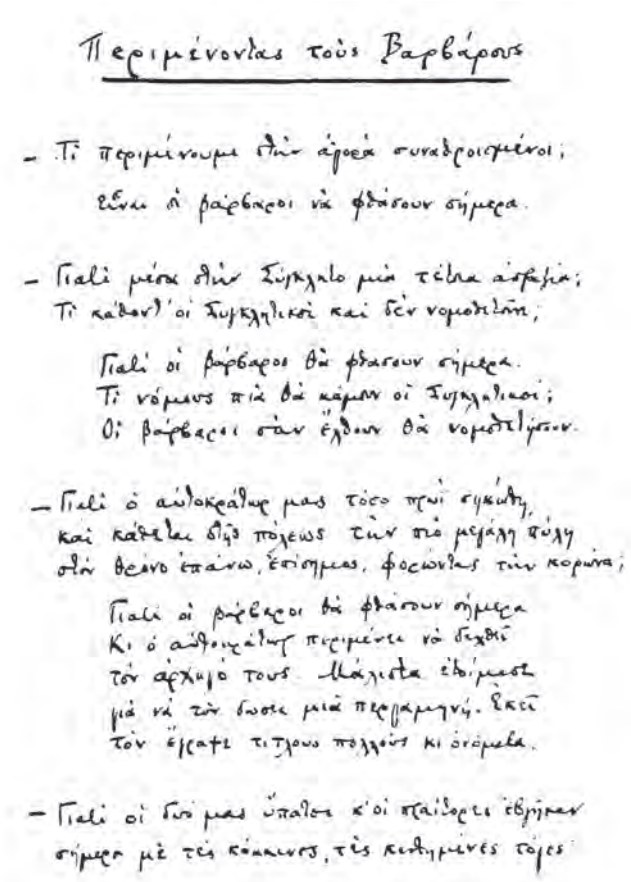

Περιμένοντας τοὺς Βαρβάρους

– Τί περιμένουμε στὴν ἀγορὰ συνηθροισμένοι;
εἶναι οἱ βάρβαροι νὰ φθάσουν σήμερα.

– Γιατί μέσα στὴν Σύγκλητο μιὰ τέτοια ἀοργία;
Τί κάθονται οἱ Συγκλητικοὶ καὶ δὲν νομοθετοῦν;

Γιατὶ οἱ βάρβαροι θὰ φθάσουν σήμερα.
Τί νόμους πιὰ θὰ κάμουν οἱ Συγκλητικοί;
Οἱ βάρβαροι ὅταν ἔλθουν θὰ νομοθετήσουν.

– Γιατὶ ὁ αὐτοκράτωρ μας τόσο πρωὶ σηκώθη,
καὶ κάθεται στὴ πόλεως τὴν πιὸ μεγάλη πύλη
σὲ θρόνο ἐπάνω, ἔπισημος, φορώντας τὴν κορώνα;

Γιατὶ οἱ βάρβαροι θὰ φθάσουν σήμερα
Κι ὁ αὐτοκράτωρ περιμένει νὰ δεχθεῖ
τὸν ἀρχηγό τους. Μάλιστα ἑτοίμασε
μιὰ νὰ τὸν δώσει μιὰ περγαμηνή. Ἐκεῖ
τὸν ἔγραψε τιτλους πολλοὺς κι ὀνόματα.

– Γιατὶ οἱ δυό μας ὕπατοι κ' οἱ πραίτορες ἐβγῆκαν
σήμερα μὲ τὲς κόκκινες, τὲς κεντημένες τόγες;

Το χειρόγραφο του ποιήματος **Περιμένοντας τους βαρβάρους**
από τα «Αυτόγραφα Ποιήματα 1896-1910» (Αρχείο Καβάφη)

Ιθάκη

Το ΠΟΙΗΜΑ πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Γράμματα* του Οκτωβρίου - Νοεμβρίου 1911, όταν ο ποιητής ήταν σαράντα οκτώ ετών. Ανήκει στα διδακτικά ποιήματα του Καβάφη.

Σα βγεις στον πηγαιμό για την Ιθάκη,
να εύχεσαι να ’ναι μακρύς ο δρόμος,
γεμάτος περιπέτειες, γεμάτος γνώσεις.
Τους Λαιστρυγόνας* και τους Κύκλωπας,
5 τον θυμωμένο Ποσειδώνα μη φοβάσαι,
τέτοια στον δρόμο σου ποτέ σου δεν θα βρεις,
αν μέν’ η σκέψις σου υψηλή, αν εκλεκτή
συγκίνησις το πνεύμα και το σώμα σου αγγίζει.
Τους Λαιστρυγόνας και τους Κύκλωπας,
10 τον άγριο Ποσειδώνα δεν θα συναντήσεις,
αν δεν τους κουβανείς* μες στην ψυχή σου,
αν η ψυχή σου δεν τους στήνει εμπρός σου.

Να εύχεσαι να ’ναι μακρύς ο δρόμος.
Πολλά τα καλοκαιρινά πρωιά να είναι
15 που με τι ευχαρίστηση, με τι χαρά
θα μπαίνεις σε λιμένας πρωτοϊδωμένους·
να σταματήσεις σ’ εμπορεία Φοινικικά,
και τες καλές πραγμάτειες ν’ αποκτήσεις,
σεντέφια* και κοράλλια, κεχριμπάρια κι έβενους,*

Λαιστρυγόνες: μυθική φυλή γιγαντόσωμων ανθρωποφάγων, που είχαν πρωτεύουσά τους τη Λαιστρυγονία, την υψηλή πόλη του Λάμου.
κουβανείς: κουβαλάς.
σεντέφι ή σιντέφι: αντικείμενο φτιαγμένο από μάρμαρο, ουσία που ιριδίζει και αποτελεί την επιφάνεια ορισμένων οστράκων.
έβενος: μαύρο πολύτιμο ξύλο σκληρό, κατάλληλο για στίλβωση.

20 και ηδονικά μυρωδικά κάθε λογής,
όσο μπορείς πιο άφθονα ηδονικά μυρωδικά·
σε πόλεις Αιγυπτιακές πολλές να πας,
να μάθεις και να μάθεις απ' τους σπουδασμένους.

Πάντα στον νου σου να 'χεις την Ιθάκη.
25 Το φθάσιμον εκεί είν' ο προορισμός σου.
Αλλά μη βιάζεις το ταξίδι διόλου.
Καλύτερα χρόνια πολλά να διαρκέσει·
και γέρος πια ν' αράξεις στο νησί,
πλούσιος με όσα κέρδισες στον δρόμο,
30 μη προσδοκώντας πλούτη να σε δώσει η Ιθάκη.

Η Ιθάκη σ' έδωσε τ' ωραίο ταξίδι.
Χωρίς αυτήν δεν θα 'βγαινες στον δρόμο.
Άλλα δεν έχει να σε δώσει πια.
Κι αν πτωχική την βρεις, η Ιθάκη δεν σε γέλασε.
35 Έτσι σοφός που έγινες, με τόση πείρα,
ήδη θα το κατάλαβες οι Ιθάκες τι σημαίνουν.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να σχολιάσετε το νόημα των στίχων 9-10.
2. Τι είναι κατά την άποψή σας η Ιθάκη του ποιήματος;
3. Ποια συγκεκριμένα θέλγητρα παρουσιάζει το ταξίδι για την Ιθάκη; (Να στηρίξετε την απάντησή σας κυρίως στη δεύτερη στροφή).
4. Να αναπτύξετε το νόημα του ποιήματος γραπτά σε μια περιεκτική παράγραφο ως δέκα γραμμές.
5. Είναι αισιόδοξο ή απαισιόδοξο το μήνυμα της *Ιθάκης*; Να δικαιολογήσετε την άποψή σας.
6. Ο ποιητής χρησιμοποιεί στο ποίημα το β΄ ενικό πρόσωπο: α) Σε ποιον νομίζετε ότι απευθύνεται; β) Τι πετυχαίνει με αυτόν τον εκφραστικό τρόπο;

Η σατραπεία

Το ΠΟΙΗΜΑ γράφτηκε το 1910. Παρά το γεγονός ότι μπορούμε να διακρίνουμε συγκεκριμένους ιστορικούς υπαινιγμούς, ο ποιητής μάς πληροφορεί ότι δεν υπονοεί κατανάγκη το Θεμιστοκλή ή το Δημάρατο ούτε και κατανάγκη άνθρωπο πολιτικό (Γ. Λεχωνίτης, *Καβαφικά αυτοσχόλια*). Έτσι το ποίημα αποχτά μια γενικότητα διαχρονική.

Τι συμφορά, ενώ είσαι καμωμένος
για τα ωραία και μεγάλα έργα
η άδικη αυτή σου η τύχη πάντα
ενθάρρυνσι κι επιτυχία να σε αρνείται·
5 να σ' εμποδίζουν ευτελείς συνήθειες,
και μικροπρέπειες, κι αδιαφορίες.
Και τι φρικτή η μέρα που ενδίδεις
(η μέρα που αφέθηκες κι ενδίδεις),
και φεύγεις οδοιπόρος για τα Σούσα,
10 και πιαίνεις* στον μονάρχην Αρταξέρξη
που ευνοϊκά σε βάζει στην αυλή του,
και σε προσφέρει σατραπείες και τέτοια.
Και συ τα δέχεσαι με απελπισία
αυτά τα πράγματα που δεν τα θέλεις.
15 Άλλα ζητεί η ψυχή σου, γι' άλλα κλαίει·
τον έπαινο του Δήμου και των Σοφιστών*,
τα δύσκολα και τ' ανεκτίμητα Εύγε·
την Αγορά, το Θέατρο, και τους Στεφάνους.
Αυτά πού θα σ' τα δώσει ο Αρταξέρξης,
20 αυτά πού θα τα βρεις στη σατραπεία·
και τι ζωή χωρίς αυτά θα κάμεις.

πιαίνεις: πηγαίνεις.
Σοφιστές: οι σοφοί, οι πνευματικοί άνθρωποι.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το ποίημα στην πραγματικότητα είναι μονόλογος. Γιατί ο ποιητής τον αποδίδει σε 2ο πρόσωπο; Τι πετυχαίνει μ' αυτό;
2. Η οργάνωση του ποιήματος γίνεται βασικά με αντιθέσεις. Να τις επισημάνετε και να αναλύσετε το περιεχόμενό τους.
3. Η ζωή του ανθρώπου προσδιορίζεται όχι από τις διαθέσεις και τις επιθυμίες του αλλά από τις πράξεις του. Όταν όμως οι πράξεις είναι σε αντινομία με τις βαθύτερες επιθυμίες, η ζωή του ανθρώπου αποκτά μια διάσταση τραγική. Υπάρχει αυτή η τραγική διάσταση στον ήρωα του ποιήματος; Να την επισημάνετε.
4. Με βάση τις φράσεις «ωραία και μεγάλα έργα», «αφέθηκες κι ενδίδεις», «σατραπείες και τέτοια» και έχοντας υπόψη ότι η σατραπεία μπορεί να συμβολίζει τη ζωή της ευμάρειας, να συνθέσετε ένα δικό σας κείμενο αναπτύσσοντας τις απόψεις σας ανεξάρτητα από το ποίημα.

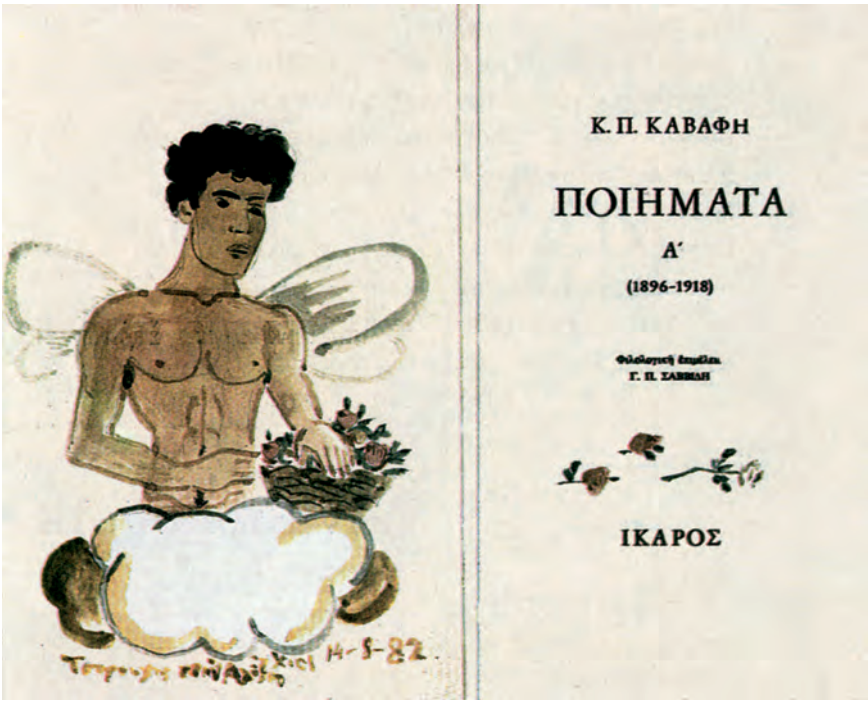

Εικονογράφηση για ένα και μοναδικό αντίτυπο των **Ποιημάτων** του Καβάφη από το Γιάννη Τσαρούχη

Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον[1]

Σαν έξαφνα, ώρα μεσάνυχτ᾽, ακουσθεί
αόρατος θίασος να περνά
με μουσικές εξαίσιες, με φωνές–
την τύχη σου που ενδίδει πια, τα έργα σου
5 που απέτυχαν, τα σχέδια της ζωής σου
που βγήκαν όλα πλάνες, μη ανοφέλετα θρηνήσεις.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που φεύγει.
Προ πάντων να μη γελασθείς, μην πεις πως ήταν
10 ένα όνειρο, πως απατήθηκεν η ακοή σου·
μάταιες ελπίδες τέτοιες μην καταδεχθείς.
Σαν έτοιμος από καιρό, σα θαρραλέος,
σαν που ταιριάζει σε που αξιώθηκες μια τέτοια πόλι,
πλησίασε σταθερά προς το παράθυρο,
15 κι άκουσε με συγκίνησιν, αλλ᾽ όχι
με των δειλών τα παρακάλια και παράπονα,
ως τελευταία απόλαυσι τους ήχους,
τα εξαίσια όργανα του μυστικού θιάσου,
κι αποχαιρέτα την, την Αλεξάνδρεια που χάνεις.

1. Ο τίτλος είναι παρμένος από το *Βίο Αντωνίου*, 75, του Πλουτάρχου. Ο Πλούταρχος διηγείται πως το τελευταίο βράδυ πριν από την είσοδο του Οκτάβιου στην Αλεξάνδρεια (Αύγουστος του 30 π.Χ.) κάτω από το παράθυρο του Αντωνίου ακούστηκε ο θόρυβος ενός «αόρατου θιάσου». Δόθηκε η ερμηνεία πως ήταν ο προστάτης του Αντωνίου, ο θεός Διόνυσος που τον εγκατέλειπε («Ἐδόκει δὲ τοῖς ἀναλογιζομένοις τὸ σημεῖον *ἀπολείπειν ὁ Θεὸς Ἀντώνιον*, ᾧ μάλιστα συνεξομοιῶν καὶ συνοικειῶν ἑαυτὸν διετέλεσεν»).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τα χαρακτηριστικότερα στοιχεία της δομής του ποιήματος είναι οι επαναλήψεις και οι προτρεπτικές προστακτικές. Τι πετυχαίνει με τα εκφραστικά αυτά μέσα ο ποιητής;
2. Να εξετάσετε τι θέση κατέχουν στο ποίημα οι στίχοι 7 και 8 και να τους συσχετίσετε με τους προηγούμενους και με τους επόμενους.
3. Τι συμβολίζει στο ποίημα η Αλεξάνδρεια και ο Αντώνιος;

Αλεξανδρινοί βασιλείς

Το ΠΟΙΗΜΑ έχει την αφετηρία του στο *Βίο Αντωνίου* του Πλουτάρχου. Εκεί ο ιστορικός διηγείται πως ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα οργάνωσαν μια μεγαλοπρεπή γιορτή στο στάδιο της Αλεξάνδρειας και καθισμένοι πάνω σε χρυσούς θρόνους μοίρασαν βασιλικούς τίτλους στα παιδιά της Κλεοπάτρας. Σκοπός του Πλουτάρχου είναι να δείξει πόσο ο Αντώνιος είχε υποδουλωθεί όχι μονάχα στην Κλεοπάτρα, αλλά και στο πνεύμα της ανατολίτικης χλιδής, πράγματα ανάρμοστα για ένα Ρωμαίο στρατηγό.

Ο Καβάφης γράφει το ποίημα το 1912. Να προσέξετε κυρίως πώς ο ποιητής μεταπλάθει το ιστορικό γεγονός, ποια στοιχεία προβάλλει ιδιαίτερα και πού μετατοπίζει το βάρος του νοήματος.

Μαζεύθηκαν οι Αλεξανδρινοί
να δουν τη̃ς Κλεοπάτρας τα παιδιά,
τον Καισαρίωνα,* και τα μικρά του αδέρφια,
Αλέξανδρο* και Πτολεμαίο,* που πρώτη
φορά τα βγάζαν έξω στο Γυμνάσιο,*
εκεί να τα κηρύξουν βασιλείς,
με̃ς στη̃ λαμπρή παράταξη των στρατιωτών.

Καισαρίων: γιος της Κλεοπάτρας και του Ιουλίου Καίσαρα. Θανατώθηκε σε ηλικία δεκαεφτά χρονών από τον Οκταβιανό στην Αλεξάνδρεια, το 30 π.Χ.

Αλέξανδρος και Πτολεμαίος: παιδιά της Κλεοπάτρας από τον Αντώνιο.

Γυμνάσιο: γυμναστήριο, το στάδιο της Αλεξάνδρειας.

Ο Αλέξανδρος – τον είπαν* βασιλέα
της Αρμενίας, της Μηδίας, και των Πάρθων.
Ο Πτολεμαίος – τον είπαν* βασιλέα
της Κιλικίας, της Συρίας, και της Φοινίκης.
Ο Καισαρίων στέκονταν πιο εμπροστά,
ντυμένος σε μετάξι τριανταφυλλί,
στο στήθος του ανθοδέσμη από υακίνθους,
η ζώνη του διπλή σειρά σαπφείρων κι αμεθύστων,
δεμένα τα ποδήματά του μ' άσπρες
κορδέλες κεντημένες με ροδόχροα μαργαριτάρια.
Αυτόν τον είπαν πιότερο από τους μικρούς,
αυτόν τον είπαν Βασιλέα των Βασιλέων.

Οι Αλεξανδρινοί ένιωθαν βέβαια
που ήσαν λόγια αυτά και θεατρικά.

Αλλά η μέρα ήτανε ζεστή και ποιητική,
ο ουρανός ένα γαλάζιο ανοιχτό,
το Αλεξανδρινό Γυμνάσιον ένα
θριαμβικό κατόρθωμα της τέχνης,
των αυλικών η πολυτέλεια έκτακτη,
ο Καισαρίων όλο χάρις κι εμορφιά
(της Κλεοπάτρας υιός, αίμα των Λαγιδών*)·
κι οι Αλεξανδρινοί έτρεχαν πια στην εορτή,
κι ενθουσιάζονταν, κι επευφημούσαν
ελληνικά, κι αιγυπτιακά, και ποιοι εβραίικα,
γοητευμένοι με τ' ωραίο θέαμα –
μόλο που βέβαια ήξευραν τι άξιζαν αυτά,
τι κούφια λόγια ήσανε αυτές οι βασιλείες.

τον είπαν: τον ανακήρυξαν.
αίμα των Λαγιδών: φυσικά από τη μητέρα του μόνο. Η δυναστεία της Κλεοπάτρας (Λαγίδες) είχε γενάρχη της τον Πτολεμαίο τον Λάγου, στρατηγό και έναν από τους διαδόχους του Μ. Αλεξάνδρου, ιδρυτή του βασιλείου της Αιγύπτου.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο περιστατικό που διηγείται ο Πλούταρχος κεντρικά πρόσωπα είναι ο Αντώνιος και η Κλεοπάτρα. Εδώ πώς δηλώνεται η παρουσία τους; Ποια είναι τα κύρια πρόσωπα;
2. Ποια η θέση των παιδιών στα όσα διαδραματίζονται;
3. Τι έχετε να παρατηρήσετε σχετικά με τον τρόπο που παρουσιάζεται ο Καισαρίων;
4. Η περιγραφή της απονομής των τίτλων έχει μια μεγαλοπρέπεια· πώς εκφράζεται αυτή η μεγαλοπρέπεια, πού κορυφώνεται και σε ποιους στίχους αποκαλύπτεται η κουφότητά της;
5. Πώς παρουσιάζονται οι Αλεξανδρινοί σχετικά α) με την εθνολογική τους σύνθεση, β) με τη στάση τους απέναντι στην τελετή; Είναι στάση που χαρακτηρίζει υπεύθυνους πολίτες;
6. Η ειρωνεία είναι από τα κύρια γνωρίσματα της ποιήσεως του Καβάφη. Μπορείτε να την αναγνωρίσετε στο ποίημα;
7. Το ποίημα χαρακτηρίζει μια ολόκληρη εποχή (την αλεξανδρινή). Νομίζετε ότι η σημασία του περιορίζεται σ' αυτή;

Αλεξάνδρεια, η οδός Ραμλίου. Σ' αυτό το δρόμο κατοίκησε η οικογένεια Καβάφη από το 1887 έως το 1899 (Αρχείο Ε.Λ.Ι.Α)

Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης

Άρεσε γενικώς στην Αλεξάνδρεια,
τες δέκα μέρες που διέμεινεν αυτού,
ο ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης*
Αριστομένης*, υιός του Μενελάου.
Ως τ᾽ όνομά του κι η περιβολή, κοσμίως ελληνική.
Δέχονταν ευχαρίστως τες τιμές, αλλά
δεν τες επιζητούσεν· ήταν μετριόφρων.
Αγόραζε βιβλία ελληνικά,
ιδίως ιστορικά και φιλοσοφικά.
Προπάντων δε άνθρωπος λιγομίλητος.
Θά ᾽ταν βαθύς στες σκέψεις, διεδίδετο,
κι οι τέτοιοι το ᾽χουν φυσικό να μη μιλούν πολλά.

Μήτε βαθύς στες σκέψεις ήταν, μήτε τίποτε.
Ένας τυχαίος, αστείος άνθρωπος.
Πήρε όνομα ελληνικό, ντύθηκε σαν τους Έλληνας,
έμαθ᾽ επάνω κάτω σαν τους Έλληνας να φέρεται·
κι έτρεμεν η ψυχή του μη τυχόν
χαλάσει την καλούτσικην εντύπωσι
μιλώντας με βαρβαρισμούς* δεινούς τα ελληνικά,
κι οι Αλεξανδρινοί τον πάρουν στο ψιλό,
ως είναι το συνήθειό τους, οι απαίσιοι.

Γι᾽ αυτό και περιορίζονταν σε λίγες λέξεις,
προσέχοντας με δέος τες κλίσεις και την προφορά·
κι έπληττεν ουκ ολίγον έχοντας
κουβέντες στοιβαγμένες μέσα του.

Λιβύη: Ελληνική ονομασία της Αφρικής.
Αριστομένης: Πρόσωπο φανταστικό.
βαρβαρισμός: λάθη γραμματικά (τα συντακτικά λάθη ονομάζονται σολοικισμοί).

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το ποίημα αποτελείται από τρεις ενότητες. Σε ποια νοηματική σχέση βρίσκονται μεταξύ τους;
2. Ο τόνος από την α στη β στροφή αλλάζει ξαφνικά με το στίχο 13. Γίνεται υψηλότερος ή πέφτει; Τι αποτέλεσμα έχει αυτή η μεταβολή;
3. Πώς πληρώνει ο Αριστομένης την «καλούτσικην εντύπωσι» που δημιουργεί η συμπεριφορά του;
4. Η ειρωνεία στο ποίημα είναι έντονη. Σε ποιους στίχους εκφράζεται ιδιαίτερα και με ποιους τρόπους;
5. Το ποίημα είναι ψευδοϊστορικό. Με τη σκηνοθεσία του ο ποιητής κατορθώνει να το παρουσιάσει ως ιστορικό. Να βρείτε τα στοιχεία αυτής της σκηνοθεσίας.

ΘΕΜΑ ΓΙΑ ΑΝΑΠΤΥΞΗ

Πολλοί άνθρωποι, ιδιαίτερα νέοι, προσπαθούν με τη συμπεριφορά τους να μιμηθούν άλλους και να φάνουν διαφορετικοί από ό,τι είναι. Να ερευνήσετε τα κίνητρα και τις συνέπειες αυτής της συμπεριφοράς και να διατυπώσετε τις απόψεις σας.

Νέοι της Σιδώνος 400 μ.Χ.

Το ΠΟΙΗΜΑ είναι γραμμένο το 1920. Η σκηνοθεσία μάς μεταφέρει στο 400 μ.Χ. στην πλούσια Σιδώνα, εξελληνισμένη πόλη στα παράλια της Φοινίκης που έχει πια καταστεί ρωμαϊκή επαρχία. Πέντε εύποροι και καλλιεργημένοι νεαροί διασκεδάζουν σε ένα σπίτι. Έχουν φέρει κι έναν ηθοποιό που τους απαγγέλλει ποιήματα. Ανάμεσα σε άλλα ποιήματα ο ηθοποιός απαγγέλλει και το επίγραμμα που, κατά την παράδοση, έγραψε ο Αισχύλος για να χαραχτεί στον τάφο του:

Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει
μνῆμα καταφθίμενον πυροφόροιο Γέλα·
ἀλκήν δ᾽ εὐδόκιμον Μαραθώνιον ἄλσος ἄν εἴποι
καί βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.

Το επίγραμμα σημαίνει: «Αυτό το μνήμα σκεπάζει τον Αισχύλο, το γιο του Ευφορίωνα, Αθηναίο που πέθανε στη σιτοφόρα Γέλα· για την ευδόκιμη ανδρεία του μπορεί να μιλήσει το άλσος του Μαραθώνα και ο Πέρσης με την πυκνή χαίτη, που τη γνώρισε καλά». Το επίγραμμα αυτό αποτελεί και το επίκεντρο του ποιήματος του Καβάφη.

Ο ηθοποιός που έφεραν για να τους διασκεδάσει
απήγγειλε και μερικά επιγράμματα εκλεκτά.

Η αίθουσα άνοιγε στον κήπο επάνω·
κι είχε μιαν ελαφρά ευωδία ανθέων
5 που ενώνονταν με τα μυρωδικά
των πέντε αρωματισμένων Σιδωνίων νέων.

Διαβάσθηκαν Μελέαγρος,* και Κριναγόρας,* και Ριανός.*

Μελέαγρος, Κριναγόρας, Ριανός: ελάσσονες ποιητές των ελληνιστικών χρόνων που καλλιέργησαν το επίγραμμα και έγραψαν κυρίως ερωτικά ποιήματα.

Μα σαν απήγγειλεν ο ηθοποιός,
«Αἰσχύλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει»
(τονίζοντας ίσως υπέρ το δέον*
το «ἀλκήν δ᾽ εὐδόκιμον», το «Μαραθώνιον ἄλσος»),
πετάχθηκεν ευθύς ένα παιδί ζωηρό,
φανατικό για γράμματα, και φώναξε·

«Α δεν μ᾽ αρέσει το τετράστιχον αυτό.
Εκφράσεις τοιούτου είδους μοιάζουν κάπως σαν λιποψυχίες
Δώσε – κηρύττω – στο έργον σου όλην την δύναμή σου
όλην την μέριμνα, και πάλι το έργον σου θυμήσου
μες στην δοκιμασίαν, ή όταν η ώρα σου πια γέρνει.
Έτσι από σένα περιμένω κι απαιτώ.
Κι όχι απ᾽ τον νου σου ολότελα να βγάλεις
της Τραγωδίας τον Λόγο τον λαμπρό –
τι Αγαμέμνονα,* τι Προμηθέα θαυμαστό,
τι Ορέστου, τι Κασσάνδρας παρουσίες,
τι Επτά επί Θήβας – και για μνήμη* σου να βάλεις
μ ό ν ο * που μες στων στρατιωτών τες τάξεις, τον σωρό
πολέμησες και συ τον Δάτι και τον Αρταφέρνη.»*

υπέρ το δέον: περισσότερο από το κανονικό· με μεγαλύτερη έμφαση.
Αγαμέμνονα κτλ.: αναφέρεται σε ορισμένα από τα περίφημα έργα του Αισχύλου.
μνήμη: ενθύμημα.
μόνο: στο κείμενο είναι αραιά γραμμένο για να τονιστεί ιδιαίτερα στην ανάγνωση.
Δάτις και Αρταφέρνης: οι ηγέτες των Περσών στη μάχη του Μαραθώνα (490 π.Χ.). Όπως είναι γνωστό, στο Μαραθώνα ο Αισχύλος πολέμησε ηρωικά, τραυματίστηκε βαριά, και κινδύνεψε να πεθάνει. Ο Αισχύλος πέθανε το 456 στην πόλη Γέλα της Σικελίας.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι τονίζει ιδιαίτερα στο επίγραμμά του ο Αισχύλος;
2. Γιατί ενοχλήθηκε ο Σιδώνιος νέος από το επίγραμμα του Αισχύλου; Τι ήταν αυτό που τον ενόχλησε περισσότερο;
3. Ποια στάση ζωής εκφράζει ο Αισχύλος με το επίγραμμά του και ποια ο Σιδώνιος νέος με τα λόγια του; Η απάντησή σας να στηριχτεί εκτός των άλλων και α) στην εποχή που ζει ο καθένας β) στον τρόπο που ζουν.
4. Όπως και σε άλλα ποιήματα του Καβάφη έτσι κι εδώ είναι δύσκολο να προσδιορίσουμε τη θέση του ποιητή. Άλλοι μελετητές υποστήριξαν πως ο Καβάφης ειρωνεύεται το Σιδώνιο νέο, άλλοι πως συμφωνεί κατά βάθος μαζί του και άλλοι πως παραδέχεται τα λόγια του νέου χωρίς όμως και να ταυτίζεται μαζί του. Μπορείτε να βρείτε στο ποίημα στοιχεία που ενισχύουν τη μια ή την άλλη άποψη;
5. Ποιο είναι το κεντρικό πρόβλημα που θέτει το ποίημα; Αφορά μόνο τη συγκεκριμένη περίπτωση για την αντιπαράθεση των εποχών ή διατηρεί την επικαιρότητά του; (Να διαβάσετε και το ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη *Νέοι της Σιδώνος 1970*).
6. Μερικά από τα κύρια γνωρίσματα της ποίησης του Καβάφη είναι: Η μετατόπιση του χρόνου στην αλεξανδρινή εποχή, η θεατρικότητα, ο διδακτικός τόνος, η χρήση των προσώπων ως συμβόλων, η στοχαστική διάθεση, ο λιτός και κάποτε πεζολογικός στίχος. Μπορείτε να επισημάνετε στο ποίημα αυτά τα γνωρίσματα;

Σόφο (Σοφοκλής Αντωνιάδης) (1894-1978), **Καβάφης** (σκίτσο)

Κ.Π. Καβάφης

(1863-1933)

Γεννήθηκε στην Αλεξάνδρεια, όπου υπήρχε ακμαία ελληνική παροικία, κυρίως εμπόρων και υπαλλήλων. Έμπορος ήταν και ο πατέρας του. Η μητέρα του καταγόταν από την Κωνσταντινούπολη. Ο Κωνσταντίνος μετά το θάνατο του πατέρα του ακολούθησε τις μετακινήσεις της οικογένειάς του και έζησε από το 1872 ως το 1878 στο Λονδίνο και από το 1882 ως το 1885 στην Κωνσταντινούπολη. Μετά το 1885 εγκαταστάθηκε μόνιμα στην Αλεξάνδρεια, όπου και πέθανε. Τις εγκύκλιες σπουδές του έκανε στο Λονδίνο και στην Αλεξάνδρεια. Πανεπιστημιακές σπουδές δεν έκανε, αλλά κατόρθωσε να αποκτήσει βαθύτατη μόρφωση με τις προσωπικές του μελέτες (κυρίως ιστορίας). Επίσης η διαμονή του στα μεγάλα κοσμοπολίτικα κέντρα της εποχής του (Λονδίνο, Κωνσταντινούπολη, Αλεξάνδρεια) τον εφοδίασε με πλούσια πείρα. Γνώριζε πολύ καλά τη γαλλική και την αγγλική γλώσσα. Ποιήματα αρχίζει να δημοσιεύει το 1886, αλλά θα αργήσει να βρει την προσωπική του έκφραση. Ως το 1900 περίπου η ποίησή του είναι επηρεασμένη από τους ρομαντικούς ποιητές στη διάθεση, στη στιχουργία και στη γλώσσα (καθαρεύουσα). Κατόρθωσε όμως να απαλλαγεί από τους παραδοσιακούς λυρικούς τρόπους και να δημιουργήσει μια ποίηση έντονα προσωπική. Πρόκειται για μια ποίηση απογυμνωμένη από παραδοσιακά λυρικά σχήματα, που φτάνει συχνά ως την πεζολογία. Τον εκφραστικό φόρτο αναπληρώνει εδώ η παραστατικότητα, η εξαιρετική γλωσσική ευστοχία, η λεπτή ειρωνεία και η υποβολή. Μια τέτοια ποίηση ερχόταν σε αντίθεση με την ποίηση που την ίδια εποχή καλλιεργούνταν στην Αθήνα με κύριο εκπρόσωπο τον Κωστή Παλαμά. Γι' αυτό και άργησε να γίνει αποδεκτή. Πρώτος τον παρουσίασε στην Αθήνα ο Γρ. Ξενόπουλος το 1903 μ' ένα άρθρο του στο περιοδικό *Παναθήναια*, αλλά η φήμη του εδραιώνεται μετά το 1920, οπότε και έχομε το πρώτο αφιέρωμα στον Καβάφη του περ. *Ποιητική Τέχνη* (1924). Η οξύτατη σκέψη του ποιητή, η βαθιά αίσθηση του τραγικού και η εκλεπτυσμένη ευαισθησία του δίνουν στην ποίησή του βάθος και πολλαπλές διαστάσεις. Σήμερα ο Καβάφης θεωρείται ένας από τους κορυφαίους

ποιητές, όχι μονάχα της ελληνικής, αλλά και της ευρωπαϊκής λογοτεχνίας.

Συνήθως τα ποιήματά του χωρίζονται σε τρεις κατηγορίες: τα ιστορικά, τα φιλοσοφικά και τα ερωτικά. Ο χωρισμός αυτός είναι βέβαια σχηματικός και γίνεται με βάση το θέμα ή τον τόνο που κυριαρχεί. Από τα «ιστορικά» τα πιο πολλά αναφέρονται σε περιστατικά των ελληνιστικών κυρίως χρόνων (αλλά και των ρωμαϊκών και βυζαντινών) ή σε πλαστά περιστατικά, που ο ποιητής παρουσιάζει ως ιστορικά (ψευδοϊστορικά). Μέσα από αυτά εκφράζονται συνήθως σύγχρονες καταστάσεις. Τα «φιλοσοφικά» του είναι κυρίως ποιήματα βιοθεωρίας, όπου ο διδακτικός τόνος είναι έκφραση ζωής συνειδητά βιωμένης, ενώ στα «ερωτικά» συνυφαίνεται ο ηδονισμός με τον αισθητισμό.

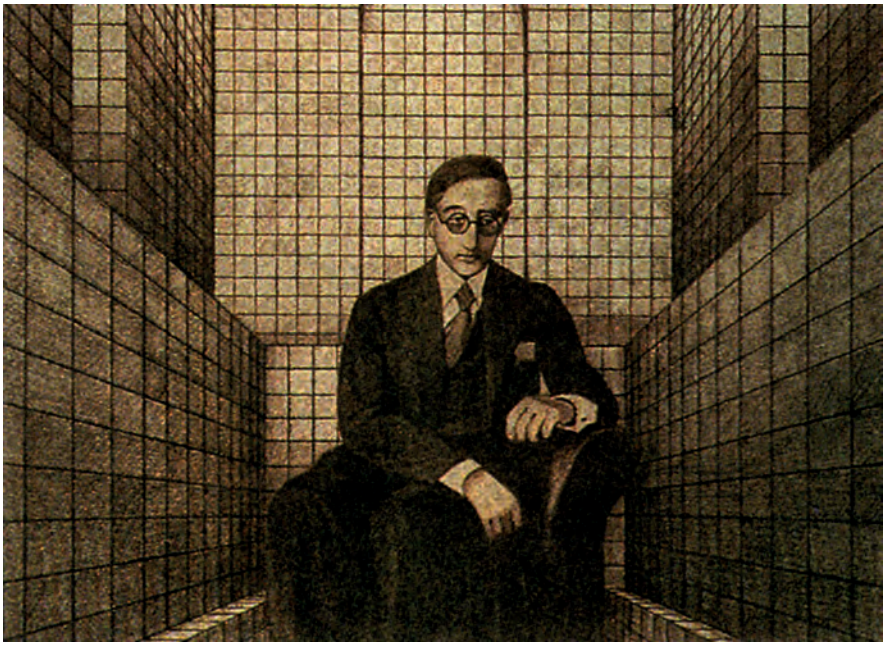

Αλέξανδρος Ίσαρης (γεν. 1941), **Η μοναξιά του ποιητή** (λεπτομέρεια)
(«Προσωπογραφίες» Κ.Π. Καβάφη - Σύνδεσμος Αιγυπτιωτών Ελλήνων, 1995)

Κ. Κρυστάλλης

Στο Σταυραϊτό

Το ΠΟΙΗΜΑ περιλαμβάνεται στη συλλογή *Ο τραγουδιστής του βουνού και της στάνης*, η οποία εκδόθηκε ένα χρόνο πριν από το θάνατο του ποιητή.

Από μικρό κι απ᾽ άφαντο πουλάκι, σταυραϊτέ μου,
παίρνεις κορμί με τον καιρό και δύναμη κι αγέρα
κι απλώνεις πήχες τα φτερά και πιθαμές τα νύχια
και μες στα σύγνεφα πετάς, μες στα βουνά ανεμίζεις·
5 φωλιάζεις μες στα κράκουρα,* συχνομιλάς με τ᾽ άστρα,
με την βροντή ερωτεύεσαι κι απιδρομάς* και παίζεις
με τ᾽ άγρια αστροπέλεκα και βασιλιά σε κράζουν
του κάμπου τα πετούμενα και του βουνού οι πετρίτες.*

Έτσι εγεννήθηκε μικρός κι ο πόθος μου στα στήθη
10 κι απ᾽ άφαντο κι απ᾽ άπλερο* πουλάκι, σταυραϊτέ μου,
μεγάλωσε, πήρε φτερά, πήρε κορμί και νύχια
και μου ματώνει την καρδιά, τα σωθικά μού σκίζει·
κι έγινε τώρα ο πόθος μου αϊτός, στοιχειό και δράκος
κι εφώλιασε βαθιά βαθιά μες στ᾽ άσαρκο κορμί μου
15 και τρώει κρυφά τα σπλάχνα μου, κουφοβοσκάει τη νιότη.
Μπεζέρισα* να περπατώ στου κάμπου τα λιοβόρια.*
Θέλω τ᾽ αψήλου* ν᾽ ανεβώ· ν᾽ αράξω θέλω, αϊτέ μου,

κράκουρα: οι άκρες των ψηλών βουνών.
απιδρομώ: παίρνω φόρα για να τρέξω, ορμώ.
πετρίτης: είδος γερακιού.
άπλερος: χωρίς φτερά.
μπεζερίζω: (λ. τουρκ.) κουράζομαι, βαριέμαι.
λιοβόρι: λίβας.
τ᾽ αψήλου: ψηλά.

μες στην παλιά μου κατοικιά, στην πρώτη τη φωλιά μου,
θέλω ν᾽ αράξω στα βουνά, θέλω να ζάω* μ᾽ εσένα.
Θέλω τ᾽ ανήμερο καπρί,* τ᾽ αρκούδι, το πλατόνι,*
καθημερνή μου κι ακριβή να τα ᾽χω συντροφιά μου.
Κάθε βραδούλα, κάθε αυγή, θέλω το κρύο τ᾽ αγέρι
να ᾽ρχεται από την λαγκαδιά, σαν μάνα, σαν αδέρφι
να μου χαϊδεύει τα μαλλιά και τ᾽ ανοιχτά μου στήθη.

Θέλω η βρυσούλα, η ρεματιά, παλιές γλυκιές μου αγάπες
να μου προσφέρουν γιατρικό τ᾽ αθάνατα νερά τους.
Θέλω του λόγκου τα πουλιά με τον κελαϊδισμό τους
να με κοιμίζουν το βραδύ, να με ξυπνούν το τάχυ.*
Και θέλω να ᾽χω στρώμα μου να ᾽χω και σκέπασμά μου
το καλοκαίρι τα κλαδιά και τον χειμών᾽ τα χιόνια.
Κλωνάρια απ᾽ αγριοπρίναρα, φουρκάλες* από ελάτια
θέλω να στρώνω στοιβανιές* κι απάνου να πλαγιάζω,
ν᾽ ακούω τον ήχο της βροχής και να γλυκοκοιμιέμαι.

Από ημερόδεντρον,* αϊτέ, θέλω να τρώω βαλάνια,
θέλω να τρώω τυρί αλαφιού και γάλα απ᾽ άγριο γίδι.
Θέλω ν᾽ ακούω τριγύρω μου πεύκα κι οξιές να σκούζουν,
θέλω να περπατώ γκρεμούς, ραϊδιά,* ψηλά στεφάνια,*
θέλω κρεμάμενα νερά δεξιά ζερβιά να βλέπω.
Θέλω ν᾽ ακούω τα νύχια σου να τα τροχάς στα βράχια,
ν᾽ ακούω την άγρια σου κραυγή, τον ίσκιο σου να βλέπω.
Θέλω, μα δεν έχω φτερά, δεν έχω κλαπατάρια*
και τυραννιέμαι και πονώ και σβηέμαι νύχτα μέρα.
Παρακαλώ σε, σταυραϊτέ, για χαμηλώσου ολίγο
και δώσ᾽ μου τες φτερούγες σου και πάρε με μαζί σου,
πάρε με απάνου στα βουνά, τι θα με φάει ο κάμπος!

ζάω: ζω.
καπρί: αγριογούρουνο.
πλατόνι: ελάφι.
το τάχυ: το πρωί.
φουρκάλα: διχαλωτό ξύλο.
στοιβανιά: σωρός από ξύλα.
ημερόδεντρο: η ήμερη βαλανιδιά.
ραϊδιά: γκρεμός.
στεφάνι: απότομη κορυφή βουνού.
κλαπατάρια: μεγάλα φτερά.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής χρησιμοποιεί την παρομοίωση, τη συσσώρευση και την αντίθεση: να τα επισημάνετε και να βρείτε ποια συναισθήματα εκφράζουν αυτά τα μέσα.
2. Με ποια άλλα μέσα εκφράζεται η ορεσίβια τραχύτητα στο ποίημα; (προτού απαντήσετε να προσέξετε την ποιότητα των ήχων).
3. Ποιες ομοιότητες παρουσιάζει ο στίχος του Κρυστάλλη με το στίχο του δημοτικού τραγουδιού;

Κώστας Κρυστάλλης

(1868-1894)

Ποιητής της αγροτικής και ποιμενικής ζωής. Γεννήθηκε στο Συρράκο της Ηπείρου και τελείωσε το Ελληνικό Σχολείο και το Γυμνάσιο στη Ζωσιμαία Σχολή Ιωαννίνων. Με αφορμή την έκδοση της συλλογής του *Αι Σκιαί του Άδου* (1887) καταδιώχτηκε από τις τουρκικές αρχές των Ιωαννίνων και για να μη συλληφθεί, διέφυγε κρυφά στην Αθήνα. Στην πρωτεύουσα αντιμετωπίζοντας οικονομικές δυσκολίες αναγκάστηκε να εργαστεί πρώτα ως τυπογράφος και αργότερα ως εργάτης στην Εταιρεία Σιδηροδρόμων (Σ.Π.Α.Π.). Οι ανθυγιεινές συνθήκες ζωής και οι στερήσεις έβλαψαν γρήγορα την υγεία του. Πέθανε φυματικός σε ηλικία 26 ετών.

Επηρεασμένος από το δημοτικό τραγούδι ο Κρυστάλλης εκφράζει με την ποίησή του τη φυσιολατρική διάθεση και το αίσθημα της νοσταλγίας. Έργα του: Ι. Ποιήματα: *Αι Σκιαί του Άδου* (1887), *Ο καλόγηρος της Κλεισούρας του Μεσολογγίου* (1889), *Αγροτικά* (1890), *Ο τραγουδιστής του βουνού και της στάνης* (1893). ΙΙ. Πεζά: *Πεζογραφήματα* (1894). *Τα Άπαντα* του Κρυστάλλη έχουν εκδοθεί σε δυο τόμους με επιμέλεια Μιχάλη Περάνθη.

Κωσταντίνος Χατζόπουλος

Δε γυρεύω ξένο

Ο ΧΑΤΖΟΠΟΥΛΟΣ στην ποίησή του δημιουργεί, σύμφωνα με τα διδάγματα του συμβολισμού, μια υποβλητική ατμόσφαιρα, όπου κυριαρχεί ο ελεγειακός τόνος και ένας ακαθόριστος ποιητικός ρεμβασμός με θολές και αξεκαθάριστες εικόνες, που τις ενισχύει η μουσική γοητεία του στίχου.

Δε γυρεύω ξένο, δε ρωτώ κρυφό,
    δε γυρεύω χάρη·
κάτι μου έχουν πάρει, μέσ' απ' την ψυχή
    κάτι μου έχουν πάρει.

Και δεν ήταν ούτε ξωτικά,*
    και δεν ήταν χέρια,
και ήταν ένα βράδυ που έπαιζαν θολά
    στο γιαλό τ' αστέρια.

Κι ήρθε ένας αέρας κι ήρθε ένας βοριάς
    κι ήρθε ένα σκοτάδι –
ω αδερφή, χαμένο κάποιο μυστικό,
    που θρηνούμε ομάδι,*

μες στο κύμα ανοίγει δρόμο μυστικό,
    δείχνει το φεγγάρι: –
κάτι μου έχουν πάρει, μέσ' απ' την ψυχή
    κάτι μου έχουν πάρει.

ξωτικό: γενική ονομασία των φαντασμάτων (στοιχειά, νεράιδες κτλ.).
ομάδι: μαζί.

Ήρθες

Ήρθες· και η μέρα ήταν χλωμή
και ήταν κρύο –
ήρθες, μα με απλωμένα τα πανιά
έμενε το πλοίο.

Ήρθες·
και τα πουλιά καθίσαν στα κλαδιά
και κελαηδούσαν,
και τα παράθυρα ήταν ανοιχτά
κι άνθη σκορπούσαν.

Ήρθες·
αλλά τα φύλλα στα κλαδιά
ήταν μαδημένα
και ήταν τα σύννεφα σταχτιά
και κρεμασμένα.

Κι ήταν η θάλασσα χλωμή
και ήτανε κρύο·
κι όλοι κοιτάζανε χλωμοί
που με απλωμένα τα πανιά
έμενε το πλοίο.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να επισημάνετε τα στοιχεία που αναφέρονται στο εισαγωγικό σημείωμα.
2. Να επισημάνετε τις εικόνες των ποιημάτων και να βρείτε τις συναισθηματικές τους αντιστοιχίες.

Βιογραφία του ποιητή βλ. Β΄ τεύχος σ. 124.

Μιλτιάδης Μαλακάσης

Ο Μπαταριάς

ΟΛΑ ΤΑ ΠΡΟΣΩΠΑ του ποιήματος, και ειδικότερα ο Μπαταριάς, είναι πραγματικά. Ο Θανάσης Μπαταριάς πήγε στο Μεσολόγγι, όταν ήταν 35 χρονών και πέθανε εκεί σε βαθιά γεράματα (1917). Ο ποιητής Ρήγας Γκόλφης έχει γράψει γι' αυτόν τα εξής: «Η συντροφιά του, που αυτός ήτανε ψυχή, είχε τρία όργανα, λαούτο του Μπαταριά, βιολί του Κατσαρού και κλαρίνο του τσιγγάνου Σουλεϊμάνη. Μα πάνω απ' όλα τούτα βασίλευε και τρικύμιζε κι ανέβαινε σε ουρανούς από πάθος, το τραγούδι του Μπαταριά. Η φωνή του, που έφτανε αβίαστα τις υψηλές νότες και κατρακυλούσε σκαλί σκαλί με χίλια παιχνιδίσματα, γυρίσματα και τσακίσματα ως τους χαμηλούς τόνους, έπαιρνε όλη τη χάρη και το αίστημα, αφού πρώτα ο τραγουδιστής ερχότανε στο κέφι με κρασί. Η άφταστη επιτυχία του ήταν τα Γιαννιώτικα, τα κλέφτικα και τα ερωτικά λιανοτράγουδα». Κι ο ποιητής Κωστής Παλαμάς στην ποιητική του συλλογή *Καημοί της λιμνοθάλασσας* ύμνησε επίσης τον Μπαταριά.

«ένα Σαββάτο βράδυ
μια Κυριακή πρωί ...»*

Ο Μπουκουβάλας ο μικρός κι ο Κλης του Τσαγκαράκη
κι ο Νίκος του Βρανά,
Σάββατο βράδυ, κάποτε, το 'ριχναν στο μεράκι,
στου Βλάχου κουτσοπίνοντας κρυφά.

Κι ως ήσανε αρχοντόπουλα κι οι τρεις, στο κέφι απάνω,
στέλναν για τα βιολιά,
και μες σε λίγο βλέπανε τον Κατσαρό τον Πάνο,
και πίσω το Θανάση Μπαταριά.

ένα... πρωί: στίχος από δημοτικό τραγούδι για την Έξοδο.

Κι αμέσως με το βιολιτζή και με το λαουτέρη,
και μ᾽ έναν πιφιρτζή,*
για το βιλούχι* κίναγαν του Κώστα Καλιαντέρη,
που σίγουρα τον έβρισκαν εκεί.

Κι ο Κώστας λαγοκοίμητος, πάντα με την ποδιά του,
τους δέχονταν ορθός,
και το τραπέζι ετοίμαζε προς τ᾽ αρμυρίκια κάτου,
στης άπλας λιμνοθάλασσας το φως.

Κι ως να στρωθεί και να σιαχτεί, και να συγκαιριστούνε
τ᾽ άργανα, σιγαλά
τα λιανοτράγουδα άρχιζαν, τα γιαρεδάκια,* οπού ᾽ναι
καθώς τα προσανάμματα στη στια.

Μα στο τραπέζι ως κάθουνταν, κι άνοιγεν η φωνή σου,
μεγάλε Μπαταριά!
στο τρίτο κρασοπότηρο, πουλιά του Παραδείσου
ξυπνούσανε κι αηδόνια στα κλαδιά.

Και λίγο λίγο ως γύριζες μες στο τραγούδι, ω θάμα!
παλικαριές, καημούς,
Τ᾽ αρματολίκι ανέβαζες και την αγάπη αντάμα,
στ᾽ αστέρια, στο φεγγάρι, στους Θεούς.

Κι εκείθε, που δεν έφτανε κανένας, κι η ανάσα,
πιάνονταν ως κι αυτή,
κι εκείθε αλέγρα* παίζοντας σκαλί σκαλί τα μπάσα,
κατέβαινε η γαλιάντρα* σου η φωνή.

Κι όπως ετύχαινε συχνά σε τέτοια γλέντια να ᾽ναι
καλοκαιριού χαρά,

πιφιρτζής: αυτός που παίζει πίφερο (είδος μικρού φλάουτου).
βιλούχι: εδώ: είδος εξοχικού κέντρου της εποχής, συνήθως ήταν χτισμένο με καλάμια.
γιαρεδάκια: (λ. τουρκ.)· τραγουδάκια, σκοποί.
αλέγρα: γοργά.
γαλιάντρα φωνή: φωνή που γοητεύει.

και ο κόσμος έξω, τα νερά και οι κάμποι να ευωδάνε
κι όλα μαζί να σπρώχνουν δυνατά,

και την πιο λίγο ανάθαρρη,* παρέκει να πατήσει,
ν' ακούσει και να δει, –
δεν έμεινε εικοσόχρονη που να μην ξεπορτίσει,
και χήρα νια στο δρόμο να μη βγει.

Κι όσες ακόμα, οι άπλερες* δε βόλιε* να φτερίσουν*
σε μάντρες και σε αυλές,
τα κοχυλάκια αυτάκια τους στυλώναν να γρικήσουν,
τα μάτια τους να ρίξουν σαϊτιές.

Και τα τραγούδια, αέρηδες δροσιάς μαζί και λαύρας,
– ο δόλιος ο σεβντάς!*
πότε τις φλόγες έφερναν και πότε μιας ανάβρας
το ράντισμα στα φύλλα της καρδιάς.

Μα εκεί που πέλαγο η φωνή σάλευε πια τα φρένα,
κι ο πλανταγμένος* νους,
πού πήγαινε, δεν ήξερε, με τα φτερά χαμένα,
σ' αναθυμιές και πόθους ωκεανούς,

καθώς η νύχτα εθάμπιζε, και της αυγής η χάρη
σπίθιζ' αντικρινά,
ξάμωνε* ο Μπαταριάς με μιας και πέταε το δοξάρι,
με το στερνό του βόγκο στα νερά.

Και ασηκωμένος γνεύοντας να ετοιμαστούν και οι άλλοι

ανάθαρρος: θαρρετός.
άπλερος: αυτός που ακόμα δεν έχει τελείως διαπλαστεί.
δε βόλιε: (διαφορετικός τύπος παρατατικού του βολεύω)· δε μπορούσαν.
φτερίζω: πετώ.
σεβντάς: (τουρκ. λέξη)· ο έρωτας, η αγάπη.
πλανταγμένος: αυτός που πάει να σκάσει (να πλαντάξει) από πάθος.
Ξάμωνε με μιας: ορμούσε, σηκωνόταν απότομα.

και σκύβοντας στους τρεις
νιόβγαλτους καλεστάδες του, που 'χανε το κεφάλι
γεμάτο από καπνούς αποβραδίς

τους έλεγε, ξενέρωτος,* πως δεν ήταν η τάξη,*
πρωί και Κυριακή,
να δουν παιδιά που τα 'χανε μη βρέξει και μη στάξει,
μπλεγμένα στα βιολιά και στο κρασί.

Κι ενώ τους έλεγεν αυτά, κι οι γύρω παρωρίτες,*
σα σ' υπνοφαντασιά,
παίρναν το δρόμο του γιαλού, οι απανωπαζαρίτες,*
κι οι κάτω* τα ντερσέκια* τα στενά,

μέσα στ' ανάφλογο το φως, άρχιζαν κι οι καμπάνες,
που φάνταζαν χρυσές,
και τα κορίτσια εμπαίνανε να κοιμηθούν κι οι μάνες
ξαλλάζανε* να παν στις εκκλησιές...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

Βασικά στοιχεία του ποιήματος είναι η αφηγηματικότητα κι ο έντονα μουσικός (τραγουδιστός) τόνος. Με βάση αυτή την παρατήρηση ν' απαντήσετε στα παρακάτω ερωτήματα:

1. Σε ποιες θεματικές ενότητες μπορεί να διαιρεθεί το ποίημα;
2. Ποιος ο ρόλος της κάθε θεματικής ενότητας; Τι το ιδιαίτερο παρουσιάζει η καθεμιά;

ξενέρωτος: ξεμέθυστος.
δεν ήταν η τάξη: δεν ήταν σωστό, δεν ταίριαζε.
παρωρίτης: ο ξενύχτης (αυτός που μένει πέρα από την κανονική ώρα έξω από το σπίτι του).
απανωπαζαρίτης: αυτός που μένει στην περιοχή που ήταν το πάνω παζάρι.
κι οι κάτω: εννοεί οι κατωπαζαρίτες.
ντερσέκι: (τουρκ. λέξη)· γωνιά του δρόμου.
ξαλλάζω: βγάζω τα καθημερινά ρούχα και φορώ τα γιορτινά.

3. Ποιος είναι ο γραμματικός χρόνος του ποιήματος; Τι συνέπεια έχει αυτό στην αναπαράσταση των διαδραματιζομένων;
4. Συμφωνείτε με την άποψη ότι τα δυο βασικά στοιχεία του ποιήματος είναι η αφηγηματικότητα κι ο τραγουδιστικός τόνος;
5. Τι παρακίνησε το Μαλακάση ν' αναστήσει με το ποίημα τη μορφή του Μπαταριά;
6. Ποια εικόνα σχηματίζετε εσείς για τους απλούς ανθρώπους της επαρχίας εκείνης της εποχής;

Νικόλαος Ξυδιάς (1828-1909), **Τ' Αναφιώτικα**, Εθνική Πινακοθήκη

Μιλτιάδης Μαλακάσης

(1869-1943)

Γεννήθηκε στο Μεσολόγγι και πέθανε στην Αθήνα. Σπούδασε Νομικά. Για πολλά χρόνια υπηρέτησε ως διευθυντής της Βιβλιοθήκης της Βουλής. Εμφανίστηκε στα Ελληνικά Γράμματα με ανανεωτική διάθεση. Βασικά χαρακτηριστικά της ποίησής του, που τη διαποτίζει μια απαισιόδοξη διάθεση, είναι η στιχουργική επιδεξιότητα και η μουσική αίσθηση. Πιο ρωμαλέα γίνεται η ποίησή του, όταν εμπνέεται από το Μεσολόγγι. Στα ποιήματα αυτά κυριαρχεί η νοσταλγία και το όραμα ενός κόσμου που έχει χαθεί. Γι' αυτό, αν και πολλά από τα πρόσωπα που παρουσιάζονται, όπως ο Τάκης Πλούμας κι ο Μπαταριάς, είναι μορφές ατομικές, εντούτοις ξεχωρίζουν κι εκφράζουν το ήθος και τον τρόπο ζωής του ελληνικού λαού κατά την πρώτη περίοδο μετά την επανάσταση του 1821. Ο αφηγηματικός τόνος, που κυριαρχεί στα ποιήματα αυτά, θυμίζει το δημοτικό τραγούδι. Κι όπως έχει γραφτεί, ο ποιητής είχε την τόλμη να βάλει στην ποίησή του πράγματα και ανθρώπους με τα ονόματά τους, που ήταν αντιποιητικά, αλλά εναρμονίστηκαν μέσα στον επικό και αφηγηματικό τόνο του κάθε ποιήματος. Το έργο του: α) Ποίηση: *Συντρίμμια* (1898), *Ώρες* (1908), *Πεπρωμένα* (1909), *Ασφόδελοι* (1918), *Ο Μπαταριάς* (1919), *Ο Μπαταριάς - Τάκης Πλούμας - Μπάυρον* (1920· περιέχονται στη συλλογή *Συντρίμματα*, β΄ έκδοση), *Αντίφωνα* (1931), *Το ερωτικό* (1939), *Τα Μεσολογγίτικα* (1946· εκλογή από τις συλλογές *Συντρίμματα*, α΄ και β΄ έκδοση, *Ασφόδελοι*, α΄ και β΄ έκδοση, *Αντίφωνα*) β) Μεταφράσεις: *Στροφές* του Ζαν Μορεάς.

Ιωάννης Γρυπάρης

Εστιάδες

Το ΠΟΙΗΜΑ είναι το τρίτο στη σειρά *Ελεγεία* και κλείνει τη μοναδική συλλογή του Γρυπάρη *Σκαραβαίοι και Τερρακότες*. Σ' αυτό ο ποιητής εκμεταλλεύεται τη ρωμαϊκή παράδοση για το αμάρτημα των Εστιάδων που από αβουλία άφησαν και έσβησε η ιερή φλόγα, την οποία τάχτηκαν να κρατούν άσβηστη στο βωμό της θεάς.

Βαθιά άκραχτα* μεσάνυχτα, τρισκότεινοι ουρανοί
πάν' απ' την πολιτεία την κοιμισμένη·
κι άξαφνα σέρνει του Κακού το Πνεύμα μια φωνή,
τρόμου φωνή – κι όλοι πετιούνται αλαλιασμένοι.*

«Έσβησε η άσβηστη φωτιά!» κι όλοι δρομούν φορά*
τυφλοί μέσα στη νύχτα να προφτάσουν,
όχι μ' ελπίδα πως μπορεί να 'ν ψεύτρα η συμφορά,
παρά να δουν τα μάτια τους και τη χορτάσουν.

Θαρρείς νεκροί κι απάριασαν* τα μνήματ' αραχνά,*
σύγκαιρα ορθοί για τη στερνή την κρίση,
κι ενώ οι ανέγνωμοι σπαρνούν* μες σε κακό βραχνά,
μην τύχει τρέμουνε κανείς και τους ξυπνήσει.

Μ' ένα πνιχτό μονόχνωτο αναφιλητό σκυφτοί
προς της Εστίας το Ναό τραβούνε,
και μπρος στην Πύλη διάπλατα τη χάλκινη ανοιχτή
ένα τα μύρια γίνουνται μάτια να ιδούνε.

άκραχτος: σιωπηλός, που δεν έχει κράξει (λαλήσει) ο πετεινός.
αλαλιασμένος: ξέφρενος, αναστατωμένος.
δρομώ φορά: τρέχω ορμητικά.
απαριάζω: αφήνω, παρατώ.
αραχνός: αραχνιασμένος.
σπαρνώ: σπαράζω, αναταράζομαι από φόβο.

Και βλέπουν: με της γνώριμης αρχαίας των αρετής
το σχήμα τ' ανωφέλευτο ντυμένες,
στον προδομένο το Βωμόν εμπρός γονυπετείς
τις Εστιάδες,* τις σεμνές, μα κολασμένες.

Το κρίμα τους εστάθηκε μια άβουλη αναμελιά
κι αραθυμιά* –σαν της δικής μας νιότης!
μα η Άγια Φωτιά, μια πόσβησε, δεν την ανάβει πλια
ανθρώπινο προσάναμμα ή πυροδότης.

Κι όσο κι αν με τις φούχτες των σκορπίζουν στα μαλλιά
με συντριβή και με ταπεινοσύνη,
του κάκου! στη χλια χόβολη και μες στη στάχτη πλια
σπίθας ιδέα ούδ' έλπιση δεν έχει μείνει.

Κι είναι γραμμένη του χαμού η Πολιτεία· εχτός
αν, πρι ο καινούριος ο ήλιος ανατείλει,
κάμει το θάμα του ο ουρανός, και στ' άωρα της νυχτός
μακρόθυμος τον κεραυνό του κάτω στείλει.

Κι αν είν' και πέσει απάνω τους, ας πέσει! όπως ζητά
το δίκιο κι οι Παρθένες το ζητούνε,
που ιδού τις με τα χέρια τους στα ουράνια σηκωτά
και την ψυχή στα μάτια τους τον προσκαλούνε.

. . . . . .

Τάχα το θάμα κι έγινε; Πες μου το να σ' το πω,
γνώμη άβουλη, γνώμη άδικη μιας νιότης
σαν τη δικιά μας, πόσβησεν έτσι χωρίς σκοπό
κι ακόμα ζει και ζένεται* – με το σκοπό της!

Εστιάδες: ιέρειες στο ναό της Εστίας στην αρχαία Ρώμη. Ανήκαν σε ευυπόληπτες οικογένειες της Ρώμης. Μπαίνοντας στην υπηρεσία της θεάς αναλάμβαναν την υποχρέωση να μείνουν αγνές σε όλη τους τη ζωή και να φυλάγουν να μη σβήσει η ιερή φωτιά στο ναό. Αν παραμελούσαν το χρέος τους, τις έθαβαν ζωντανές, γιατί πίστευαν ότι το σβήσιμο της φωτιάς προμηνούσε συμφορές για την πόλη.
αραθυμιά: αδράνεια, αβουλία.
ζένομαι: βράζω.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Παρατηρήστε αυτά που συμβαίνουν έξω από το ναό και προσπαθήστε να συνδέσετε (α) το σκηνικό που προοιωνίζεται τη συμφορά και (β) την ψυχολογία του πλήθους και τις αντιδράσεις του απέναντι στη συμφορά.
2. Ποια είναι η σκηνή που διαδραματίζεται στο ναό; Πώς συμπεριφέρονται οι Εστιάδες μετά το αμάρτημα της «ανεμελιάς» και πώς εξηγείτε τη συμπεριφορά τους;
3. Ποιος υπαινιγμός στην ενότητα αυτή ευρύνει το νόημα του μύθου και τον κάνει σύμβολο; Ποια είναι τα βαθύτερα περιεχόμενα που δίνει ο ποιητής στο σύμβολο;
4. Ποιο θαύμα περιμένει ο ποιητής και τι ελπίζει από αυτό;

Μάθε τὸν πόνο τὸ γερὸ
βουβὸς στὰ δόντια σοῦ νἀχέθῃς,
χύνε τῆς χήθης τὸ νερὸ
μὲς στὸ τρεχὸ κρασὶ τῆς μέθης.

Θὰ πάῃ κι αὐτὸ μιὰν ὁμορφιὰ
καὶ πρὶ νὰ γύρῃ ἀνόμα ὁ χρόνος,
ἔχει ὁ Θεός, τὰ ἔφτα παρφιὰ
θενὰ μᾶς βάλῃ ὁ νέος ὁ πόνος.

Ὅρισε, Μοῖρα τοῦ Μοιρῶ,
ἐσὺ ποῦ γνέθεις καὶ ξεγνέθεις
– χύνε τῆς χήθης τὸ νερὸ
μὲς στὸ τρεχὸ κρασὶ τῆς μέθης!

Φρυπάρης

Ιωάννης Γρυπάρης

(1871-1942)

Γεννήθηκε στη Σίφνο, αλλά μεγάλωσε και μορφώθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Υπηρέτησε στη Μέση Εκπαίδευση και μελέτησε τη νεότερη λογοτεχνία στην Ιταλία, τη Γερμανία και τη Γαλλία. Διορίστηκε το 1923 διευθυντής στο Υπουργείο Παιδείας (στη διεύθυνση Τμήματος Γραμμάτων και Τεχνών) και αργότερα (1931) στο Εθνικό Θέατρο της Ελλάδος. Τιμήθηκε με το Αριστείο Γραμμάτων. Ο Γρυπάρης συγκαταλέγεται ανάμεσα στους πιο αξιόλογους ποιητές μας. Έχει αφομοιώσει τα διδάγματα όλων των λογοτεχνικών ρευμάτων της εποχής του (παρνασσισμού, νεοκλασικισμού, συμβολισμού) και δημιούργησε τη δική του ιδιότυπη ποίηση. Κύρια χαρακτηριστικά της ποίησής του είναι η άψογη τεχνική και η πλαστική επεξεργασία του στίχου (σύμφωνα με τις απαιτήσεις του παρνασσισμού), αλλά και η μουσικότητα και η υποβλητικότητα (σύμφωνα με τις αρχές του συμβολισμού). Παρ' όλη την επίδοσή του στη δημιουργική ποίηση, γρήγορα την εγκατέλειψε και αφιερώθηκε στη μετάφραση των τραγικών της αρχαιότητας. Έργα του: Ποίηση: *Σκαραβαίοι και Τερρακότες*, 1919. Μεταφράσεις: Αισχύλου τραγωδίες, Σοφοκλή τραγωδίες, Πλάτωνα: *Πολιτεία, Ευθύδημος* κ.ά.

Λάμπρος Πορφύρας

Το θέατρο

Το ΠΟΙΗΜΑ ανήκει στη συλλογή του Πορφύρα *Σκιές* (1920) και εντάσσεται στο κλίμα του συμβολισμού.

Δεν ξέρω πώς να σου το ειπώ. Μα ο δρόμος, χθες το βράδυ,
μες στη σταχτιά τη συννεφιά σα θέατρο είχε γίνει.
Μόλις φαινόταν η σκηνή στ' ανάριο το σκοτάδι
και σα σκιές φαινόντανε μακριά μου οι θεατρίνοι.

Τα σπίτια πέρα κι οι αυλές και τα κλωνάρια αντάμα
έλεγες κι ήταν σκηνικά παλιά και ξεβαμμένα,
κι εκείνοι έβγαιναν κι έπαιζαν τ' αλλόκοτό τους δράμα,
κι άκουγες βόγκους κι άκουγες και γέλια ευτυχισμένα.

Εγώ δεν ξέρω. Εβγαίνανε κι εσμίγαν κι επαγαίναν
κι ήτανε μια παράσταση και θλιβερή κι ωραία.
Κι έβγαινε, Θε μου! κι η νυχτιά, καθώς επαρασταίναν,
έβγαινε, Θε μου, κι έριχνε τη μαύρη της αυλαία.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ο ποιητής βλέπει μια εξωτερική πραγματικότητα αλλά η ψυχική του διάθεση τη μεταμορφώνει και μεταμορφώνοντάς την της δίνει συμβολικές προεκτάσεις. Να βρείτε α) Ποια είναι τα πραγματικά στοιχεία. β) Ποια είναι η εντύπωση του ποιητή γι' αυτά, πώς τα βλέπει δηλαδή και πώς τα μεταμορφώνει ο ποιητής. γ) Ποια είναι η συμβολική προέκταση. Να στηρίξετε την απάντησή σας στη βασική παρομοίωση και στις επιμέρους παρομοιώσεις και μεταφορικές εκφράσεις.
2. Η ποίηση του Πορφύρα διακρίνεται για τη μελαγχολική της διάθεση. Επαληθεύεται στο συγκεκριμένο ποίημα ο χαρακτηρισμός;
3. Κύρια χαρακτηριστικά του συμβολισμού στην ποίηση είναι: α) η μουσικότητα, β) η υποβλητική ατμόσφαιρα, γ) η σύνδεση των πραγμάτων με τις ψυχικές καταστάσεις. Υπάρχουν αυτά τα γνωρίσματα στο ποίημα;

Λάμπρος Πορφύρας

(1879-1932)

Φιλολογικό ψευδώνυμο του Δημητρίου Σύψωμου που γεννήθηκε στη Χίο και πέθανε στον Πειραιά, όπου έζησε το μεγαλύτερο μέρος της απλής κι αθόρυβης ζωής του. Η ποίησή του διακρίνεται για τη μελαγχολική διάθεση, το χαμηλό τόνο και την υποβλητική της ατμόσφαιρα. Μοναδική ποιητική συλλογή που δημοσίευσε όσο ζούσε είναι οι *Σκιές* (1920). Η δεύτερη συλλογή του με τίτλο *Μουσικές Φωνές* κυκλοφόρησε μετά το θάνατό του.

Mary Hogarth (1861-1935), **Η Πλατεία Συντάγματος** (π. 1897)

Άγγελος Σικελιανός

Άγραφον

Το ΠΟΙΗΜΑ στηρίζεται σε μια απόκρυφη ευαγγελική παράδοση (*Άγραφον*) για τον Ιησού και τους μαθητές του. Γράφτηκε στις ζοφερές μέρες της Γερμανικής Κατοχής.

Επροχωρούσαν έξω από τα τείχη
της Σιών ο Ιησούς και οι μαθητές Του,
σαν, λίγο ακόμα πριν να γείρει ο ήλιος,
ζυγώσανε αναπάντεχα στον τόπο
5 που η πόλη έριχνε χρόνια τα σκουπίδια,
καμένα αρρώστων στρώματα, αποφόρια,
σπασμένα αγγειά, απορρίμματα, ξεσκλίδια...

Κι εκεί, στον πιο ψηλό σωρόν απάνω,
πρησμένο, με τα σκέλια γυρισμένα
10 στον ουρανό, ενός σκύλου το ψοφίμι,
που –ως ξαφνικά ακούοντας, τα κοράκια
που το σκεπάζαν, πάτημα, το αφήκαν–
μια τέτοια οσμήν ανάδωκεν, οπού όλοι
σα μ' ένα βήμα οι μαθητές, κρατώντας
15 στη φούχτα τους την πνοή, πισωδρομήσαν...

Μα ο Ιησούς, μονάχος προχωρώντας
προς το σωρό γαλήνια, κοντοστάθη
και το ψοφίμι εκοίταζε· έτσι, πόνας
δεν εκρατήθη μαθητής και Του 'πεν
20 από μακρά: «Ραββί, δε νιώθεις τάχα
τη φοβερήν οσμή και στέκεσ' έτσι;»

Κι Αυτός, χωρίς να στρέψει το κεφάλι
απ' το σημείο που κοίταζε, αποκρίθη:
«Τη φοβερήν οσμήν, εκείνος πόχει

καθάρια ανάσα, και στη χώρα μέσα
την ανασαίνει, όθ' ήρθαμε... Μα, τώρα
αυτό που βγαίνει απ' τη φτορά θαυμάζω
με την ψυχή μου ολάκερη... Κοιτάχτε
πώς λάμπουνε τα δόντια αυτού του σκύλου
στον ήλιο· ως το χαλάζι, ωσάν το κρίνο,
πέρα απ' τη σάψη, υπόσκεση μεγάλη,
αντιφεγγιά του Αιώνιου, μα κι ακόμα
σκληρή του Δίκαιου αστραπή κι ελπίδα!»

Έτσ' είπ' Εκείνος· κι είτε νιώσαν ή όχι
τα λόγια τούτα οι μαθητές, αντάμα,
σαν εκινήθη, ακλούθησαν και πάλι
το σιωπηλό Του δρόμο...
Και να τώρα,
βέβαια στερνός, το νου μου πώς σ' εκείνα,
Κύριε, τα λόγια Σου γυρίζω, κι όλος
μια σκέψη στέκομαι μπροστά Σου: Α!... δώσε,
δώσ' και σ' εμένα, Κύριε, ενώ βαδίζω
ολοένα ως έξω απ' της Σιών την πόλη,
κι από τη μια της γης στην άλλη άκρη
όλα είναι ρείπια, κι όλα είναι σκουπίδια,
κι όλα είναι πτώματα άθαφτα που πνίγουν
τη θεία πηγή τ ' ανασασμού, ή στη χώρα
είτ' έξω από τη χώρα· Κύριε, δώσ' μου,
μες στη φριχτήν οσμήν οπού διαβαίνω,
για μια στιγμή την άγια Σου γαλήνη,
να σταματήσω ατάραχος στη μέση
απ' τα ψοφίμια, και ν' αδράξω κάπου
και στη δική μου τη ματιάν έν' άσπρο
σημάδι, ως το χαλάζι, ωσάν το κρίνο·
κάτι να λάμψει ξάφνου και βαθιά μου,
έξω απ' τη σάψη, πέρα από τη σάψη
του κόσμου, ωσάν τα δόντια αυτού του σκύλου,
που, ω Κύριε, βλέποντάς τα εκειό το δείλι,
τα 'χες θαμάσει, υπόσκεση μεγάλη,
αντιφεγγιά του Αιώνιου, μα κι αντάμα
σκληρή του Δίκαιου αστραπή κι ελπίδα!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να χωρίσετε το ποίημα σε ενότητες, να επισημάνετε τα χαρακτηριστικά της καθεμιάς και να τις παραλληλίσετε.
2. Πού σταματάει η αφήγηση και πού αρχίζει η έκθεση της σύγχρονης πραγματικότητας;
3. Να διερευνήσετε αν πίσω από τη δραματική επίκληση του ποιητή υπάρχει και κάποιο μήνυμα αισιοδοξίας και από πού προκύπτει αυτό;

Αλέξανδρος Αλεξανδράκης (1913-1968), **Πείνα**

Πνευματικό εμβατήριο
(απόσπασμα)

Το ποίημα είναι γραμμένο το 1945, τότε που η χώρα μας μόλις είχε βγει από τη δοκιμασία του πολέμου και της κατοχής. Ο λόγος του ποιητή, έκφραση της μεγάλης έγνοιας του για τη μοίρα του τόπου και του λαού, αποτελεί σάλπισμα αγωνιστικό για την ανόρθωση της Ελλάδας.

«Ομπρός· βοηθάτε να σηκώσουμε τον ήλιο πάνω απ' την Ελλάδα·
ομπρός, βοηθάτε να σηκώσουμε τον ήλιο πάνω από τον κόσμο!
Τι, ιδέτε εκόλλησεν η ρόδα του βαθιά στη λάσπη,
κι α, ιδέτε, χώθηκε τ' αξόνι του βαθιά μες στο αίμα!
Ομπρός, παιδιά, και δε βολεί μονάχος του ν' ανέβει ο ήλιος·
σπρώχτε με γόνα και με στήθος, να τον βγάλουμε απ' το γαίμα.
Δέστε, ακουμπάμε απάνω του ομοαίματοι αδερφοί του!
Ομπρός, αδέρφια, και μας έζωσε με τη φωτιά του
ομπρός, ομπρός, κι η φλόγα του μας τύλιξε, αδερφοί μου!

Ομπρός, οι δημιουργοί!... Την αχθοφόρα* ορμή Σας
στυλώστε με κεφάλια και με πόδια, μη βουλιάξει ο ήλιος!
Βοηθάτε με κι εμένανε, αδερφοί, να μη βουλιάξω αντάμα...
Τι πια είν' απάνω μου και μέσα μου και γύρα,
τι πια γυρίζω σ' έναν άγιον ίλιγγο μαζί του!...

Χίλια καπούλια ταύροι τού κρατάν τη βάση·
δικέφαλος αϊτός, κι απάνω μου τινάζει
τις φτερούγες του και βογγάει ο σάλαγός του
στην κεφαλή μου πλάι και μέσα στην ψυχή μου,
και το μακρά και το σιμά για με πια είν' ένα!...

αχθοφόρος: αυτός που «φέρει άχθος», που κουβαλάει φορτίο.

Πρωτάκουστες, βαριές με ζώνουν Αρμονίες! Ομπρός, συντρόφοι,
βοηθάτε να σκωθεί, να γίνει ο ήλιος Πνέμα!

Σιμώνει ο νέος ο Λόγος π' όλα θα τα βάψει
στη νέα του φλόγα, νου και σώμα, ατόφιο ατσάλι...
Η γη μας αρκετά λιπάστηκε από σάρκα ανθρώπου...
Παχιά και καρπερά, να μην αφήσουμε τα χώματά μας
να ξεραθούν απ' το βαθύ τούτο λουτρό του αιμάτου,
πιο πλούσιο, πιο βαθύ κι απ' όποιο πρωτοβρόχι!
Αύριο να βγει ο καθένας μας με δώδεκα ζευγάρια βόδια
τη γην αυτή να οργώσει την αιματοποτισμένη...
Ν' ανθίσει η δάφνη απάνω της και δέντρο ζωής να γένει,
και η Άμπελός μας ν' απλωθεί ως στα πέρατα της Οικουμένης...

Ομπρός, παιδιά, και δε βολεί μονάχος του ν' ανέβει ο ήλιος...
Σπρώχτε με γόνα και με στήθος, να τον βγάλουμε απ' τη λάσπη·
σπρώχτε με στήθος και με γόνα, να τον βγάλουμε απ' το γαίμα·
σπρώχτε με χέρια και κεφάλια, για ν' αστράψει ο ήλιος Πνέμα!»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποιος είναι ο τόνος του ποιήματος σ' αυτό το απόσπασμα;
2. Κεντρικό θέμα του ποιήματος είναι ο ήλιος. Με ποιες διαφορετικές εικόνες τον παρασταίνει ο ποιητής και ποιος είναι κάθε φορά ο συμβολισμός τους;
3. Να σχολιάσετε το στίχο «Η γη μας αρκετά λιπάστηκε από σάρκα ανθρώπου». Έχοντας υπόψη και τους στίχους που ακολουθούν να αναπτύξετε το θέμα που παρουσιάζει εδώ ο ποιητής.

Δείπνος

Το ΠΟΙΗΜΑ ανήκει στην πρώτη ποιητική σύνθεση του Σικελιανού, στις *Ραψωδίες του Ιονίου* που αποτελούν μαζί με τον *Αλαφροΐσκιωτο* τον πρώτο τόμο των *Απάντων* του. Και οι δύο αυτές συνθέσεις έχουν την ίδια ποιητική διάθεση. Στον *Αλαφροΐσκιωτο* αντικρίζεται η Φύση με μια καθαρότητα και ευαισθησία παρθενική. Η επικοινωνία με τη φύση είναι άμεση, όπως άμεση και αμοιβαία παρασταίνεται και η σχέση ανάμεσα στη φύση και στον ποιητή. Για τον *Αλαφροΐσκιωτο* ο Σικελιανός γράφει ανάμεσα στα άλλα και τα εξής: «από παιδί προσπέφτοντας αυθόρμητος ικέτης μπρος στη Φύση, δεν μετάφερα ποτέ μαζί μου ούτε μια σκέψη, ούτε μια λέξη μαθημένου a priori* απέναντί της, που να μπορεί να σταθεί ωσάν εμπόδιο κι ως σκιά στη μεταξύ μας λαγαρή επικοινωνία... Μια σιωπηρή κατάσταση λεπτής και ευλαβικής αισθαντικότητας και καλοσύνης ως το βάθος δεχτικής–... τέτοια ήταν η πρωταρχική μου διάθεση μπροστά στη Φύση... Ο *Αλαφροΐσκιωτος*, λοιπόν, γραμμένος σε ηλικία είκοσι χρόνων, είναι η πρώτη κοσμική μου προέκταση μες στην ψυχή της Φύσης...». Πρέπει να προσέξουμε στο λυρικό αυτό ποίημα τη λυτρωτική επίδραση που ασκεί, στην ψυχική διάθεση του ανθρώπου, η γαληνεμένη φύση και γενικότερα τον τόνο της γαλήνης και της ηρεμίας που κυριαρχεί.

Στο δώμα, απάνω στο βουνόν, έτοιμος είν' ο δείπνος.
Γλυκό είναι του λαδιού το φως σαν το γλυκό καρπό του,
θροφή στα μάτια, με γλαυκή στο χάλκωμα τη ρίζα...
Σα γαληνός* αστερισμός στο σπίτι ο λυχνοστάτης.*
Και το τραπέζι με λινόν ευωδισμένο εστρώθη,
απάνω του οι χλωροί καρποί, απάνω κι η κερήθρα,
κι η ελιά γλυκιά στα στόματα, καθώς το φως στα μάτια.
Και η ανυφάντρα εδείπναγε, και η νια μοιρολογήτρα,

a priori: όρος φιλοσ., εκ των προτέρων, προτού δηλαδή γνωρίσουμε κάτι με τις αισθήσεις μας.

γαληνός: γαλήνιος, ήρεμος.
λυχνοστάτης: λύχνος, λυχνάρι.

γυναίκες γλυκομέτωπες, η Λυγιά δίπλα εδείπνα,
10 που τη φλογέρα απίθωσε στον αργαλιόν απάνω,
και η Γλαυκή, μεγαλόφωτη γυναίκα, αναπαμένα
στο μέτωπό της τα μαλλιά που 'χε σε δυο φτερούγες
χρυσές και πόφεγγε ήσυχα το μέγα μέτωπό της.

Κι ήσυχη εσπέρα εφώταγε μες στα βαθιά μας φρένα,
15 στα παραθύρια τ' ανοιχτά βαθιάν Ολύμπια νύχτα,
με τα βουνά σαν τον αχνόν απ' το λειψό φεγγάρι,
με τ' άστρα πόπιναν το φως στης ηρεμίας το λάδι.
Θροφή στα μάτια, σαν η ελιά στο στόμα, ο λυχνοστάτης
βαθιά 'φεγγε τα φρένα μας με την Ολύμπια νύχτα.
20 Το λάδι έφεγγε μέσα μας, βαθιά, την καλοσύνη,

κι η νύχτα την αγέρωχη γαλήνη και τη σκέψη.
Πίσω απ' τ' αλαργινό βουνό, που εδιάφεγγε σαν άχνα,
κατέβαινε κι ο πόνος μας μαζί με το φεγγάρι,
που επύρωνε, ως βασίλευε, τη σιωπηλή αγωνία...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Το ποίημα μάς μεταφέρει μια εικόνα ζωής σε μια ατμόσφαιρα διαφορετική από τη δική μας ζωή. Πώς το κατορθώνει αυτό ο ποιητής;
2. α) Ποια συναισθηματική κατάσταση κυριαρχεί στην πρώτη και ποια στη δεύτερη στροφή; β) σε ποιους στίχους υποδηλώνεται η βαθύτερη επικοινωνία του ανθρώπου με τη φύση και με ποια εικόνα;
3. Ποια επίθετα επαναλαμβάνονται σταθερά σε καθεμιά στροφή και ποια ψυχική διάθεση υποβάλλουν; (Να παρατηρήσετε και τη μεταφορική χρήση των επιθέτων καθώς και τις παρηχήσεις που δημιουργούνται).

Ιερά οδός

Το ΠΟΙΗΜΑ γράφτηκε το 1935 και είναι από τα πιο σημαντικά του ποιητή. Δεν πρόκειται μόνο για ένα ανθρωπιστικό θέμα, για την απολύτρωση δηλαδή του ανθρώπου από την καταπίεση και τον πόνο. Στο υποβλητικό ακόμη τότε σκηνικό της Ιεράς Οδού, του δρόμου που οδηγούσε από την Αθήνα στην Ελευσίνα και που ακολουθούσαν οι αρχαίες πομπές των Ελευσίνιων μυστηρίων, ο ποιητής, μέσα από το «συμβολικό δρώμενο» που βλέπει και περιγράφει, αναπαρασταίνει καταστάσεις ανάλογες με αυτές που ζούσαν οι μυημένοι στα Ελευσίνια μυστήρια. Μας δίνει δηλαδή την εικόνα του ξεπεσμού και της υποδούλωσης που οδήγησε τον άνθρωπο η αφροσύνη του να αλυσοδέσει και να υποτάξει τη Μάνα-Γη, σύμβολο της μητρότητας και της αγάπης, για να οραματιστεί τελικά τη μέρα της σωτηρίας και της λύτρωσης, όταν η ψυχή του ανθρώπου θα συμφιλιωθεί απόλυτα και θα ταυτιστεί με τους αιώνιους νόμους της ζωής και με τη φύση. Παρήγορο μήνυμα ανάστασης και θριάμβου της ζωής.

Από τη νέα πληγή που μ' άνοιξεν η μοίρα
έμπαιν' ο ήλιος θαρρούσα στην καρδιά μου
με τόση ορμή, καθώς βασίλευε, όπως
από ραγισματιάν αιφνίδια μπαίνει
5 το κύμα σε καράβι π' ολοένα
βουλιάζει... Γιατί εκείνο πια το δείλι,
σαν άρρωστος, καιρό, που πρωτοβγαίνει
ν' αρμέξει ζωή απ' τον έξω κόσμον, ήμουν
περπατητής μοναχικός στο δρόμο
10 που ξεκινά από την Αθήνα κι έχει
σημάδι του ιερό την Ελευσίνα.*

Ελευσίνα: παραλιακή πόλη της Αττικής, σπουδαίο θρησκευτικό κέντρο στην αρχαιότητα. Εκεί τελούνταν τα Ελευσίνια μυστήρια, μυστικές εορτές προς τιμήν της Δήμητρας που αρχικά απέβλεπαν στην καρποφορία του σιταριού. Η ιστορία όμως του σιταριού που κατά τη σπορά σκεπάζεται με χώμα για να βλαστήσει αργότερα πλούσιο στάχυ, έγινε το σύμβολο του θανάτου και της ζωής. Έτσι τα Ελευσίνια μυστήρια έγιναν μια παρήγορη αποκάλυψη σχετικά με τη μεταθανάτια μοίρα του ανθρώπου. Τις εορτές παρακολουθούσαν μόνο οι μυημένοι, οι οποίοι όμως δεν είχαν δικαίωμα να αποκαλύπτουν τίποτε.

Τι ήταν για μένα αυτός ο δρόμος πάντα
σα δρόμος της Ψυχής*... Φανερωμένος
μεγάλος ποταμός, κυλούσε εδώθε
15 αργά συρμένα από τα βόδια αμάξια,
γεμάτα αθεμωνιές ή ξύλα, κι άλλα
αμάξια, γοργά που προσπερνούσαν,
με τους ανθρώπους μέσα τους σαν ίσκιους...
Μα παραπέρα, σα να χάθη ο κόσμος
20 κι έμειν' η φύση μόνη, ώρα κι ώρα
μιαν ησυχία βασίλεψε... Κι η πέτρα,
π' αντίκρισα σε μια άκρη ριζωμένη,
θρονί μού φάνη μοιραμένο μου ήταν
απ' τους αιώνες. Κι έπλεξα τα χέρια,
25 σαν κάθισα, στα γόνατα, ξεχνώντας
αν κίνησα τη μέρα αυτή ή αν πήρα
αιώνες πίσω αυτό τον ίδιο δρόμο...

Μα να· στην ησυχία αυτή απ' το γύρο
τον κοντινό προβάλανε τρεις ίσκιοι.
30 Ένας Ατσίγγανος αγνάντια ερχόνταν,
και πίσωθέ του ακλούθααν, μ' αλυσίδες
συρμένες, δυο αργοβάδιστες αρκούδες.

Και να· ως σε λίγο ζύγωσαν μπροστά μου
και μ' είδε ο Γύφτος, πριν καλά προφτάσω
35 να τον κοιτάξω, τράβηξε απ' τον ώμο
το ντέφι και, χτυπώντας το με το 'να
χέρι, με τ' άλλον έσυρε με βία
τις αλυσίδες. Κι οι δυο αρκούδες τότε
στα δυο τους σκώθηκαν βαριά... Η μία,
40 (ήτανε η μάνα, φανερά), η μεγάλη,
με πλεχτές χάντρες όλο στολισμένο

δρόμος της Ψυχής: ο ποιητής εννοεί ότι αυτός ο δρόμος τον οδηγούσε στα άδυτα της ψυχής του, ήταν δηλαδή μια ώθηση για στοχασμό και περισυλλογή.

το μέτωπο γαλάζιες, κι από πάνω
μιαν άσπρη αβασκαντήρα,* ανασηκώθη
ξάφνου τρανή, σαν προαιώνιο να 'ταν
ξόανο* Μεγάλης Θεάς, της αιώνιας Μάνας,
αυτής της ίδιας που ιερά θλιμμένη,
με τον καιρόν ως πήρε ανθρώπινη όψη,
για τον καημό της κόρης της λεγόνταν
Δήμητρα* εδώ, για τον καημό του γιου της
πιο πέρα ήταν Αλκμήνη* ή Παναγία.
Και το μικρό στο πλάγι της αρκούδι,
σα μεγάλο παιχνίδι, σαν ανίδεο
μικρό παιδί, ανασκώθηκε κι εκείνο
υπάκοο, μη μαντεύοντας ακόμα
του πόνου του το μάκρος και την πίκρα
της σκλαβιάς που καθρέφτιζεν η μάνα
στα δυο πυρρά της που το κοίτααν μάτια!
Αλλ' ως από τον κάματον εκείνη
οκνούσε να χορέψει, ο Γύφτος, μ' ένα
πιδέξιο τράβηγμα της αλυσίδας
στου μικρού το ρουθούνι, ματωμένο
ακόμα απ' το χαλκά που λίγες μέρες
φαίνονταν πως του τρύπησεν, αιφνίδια
την έκαμε, μουγκρίζοντας με πόνο,

αβασκαντήρα: φυλαχτό για το μάτιασμα (περίαπτο).
ξόανο: πανάρχαιο ξύλινο άγαλμα που παράσταινε ανθρώπινο σώμα στις γενικές μόνο γραμμές του. Οι αρχαίοι λάτρευαν με μεγάλη ευλάβεια τα ξόανα, γιατί πίστευαν πως είχαν πέσει από τον ουρανό (διιπετή).
Δήμητρα: Θεά της γεωργίας, αλλά και της οικογένειας, της πολιτείας, της γέννας. Η λατρεία της αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην Ελευσίνα, όπου κατά την παράδοση είχε φιλοξενηθεί από το βασιλιά Κελεό, όταν περιπλανιόταν εκεί αναζητώντας την κόρη της Περσεφόνη που την είχε αρπάξει ο Πλούτων.
Αλκμήνη: μυθ. μητέρα του Ηρακλή που υπέφερε κι αυτή από το τραγικό τέλος του παιδιού της. Όπως είναι γνωστό από τη Μυθολογία, ο Ηρακλής φορώντας το χιτώνα με το αίμα του κενταύρου Νέσσου καταλαμβάνεται από φριχτούς πόνους, ενώ στην προσπάθειά του να τον βγάλει ξεκολλάει μαζί και κομμάτια από το σώμα του. Μη μπορώντας να υποφέρει το μαρτύριο, ανάβει μια τεράστια φωτιά και ρίχνεται μέσα.

65 να ορθώνεται ψηλά, προς το παιδί της
γυρνώντας το κεφάλι, και να ορχιέται*
ζωηρά...
Κι εγώ, ως εκοίταζα, τραβούσα
έξω απ᾽ το χρόνο, μακριά απ᾽ το χρόνο,
ελεύτερος από μορφές κλεισμένες
70 στον καιρό, από αγάλματα κι εικόνες·
ήμουν έξω, ήμουν έξω από το χρόνο...
Μα μπροστά μου, ορθωμένη από τη βία
του χαλκά και της άμοιρης στοργής της,
δεν έβλεπα άλλο απ᾽ την τρανήν αρκούδα
75 με τις γαλάζιες χάντρες στο κεφάλι,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του κόσμου, τωρινού και περασμένου,
μαρτυρικό τεράστιο σύμβολο όλου
του πόνου του πανάρχαιου, οπ᾽ ακόμα
80 δεν του πληρώθη απ᾽ τους θνητούς αιώνες
ο φόρος της ψυχής... Τι ετούτη ακόμα
ήταν κι είναι στον Άδη...
Και σκυμμένο
το κεφάλι μου κράτησα ολοένα,
καθώς στο ντέφι μέσα έριχνα, σκλάβος
85 κι εγώ του κόσμου, μια δραχμή...
Μα ως, τέλος,
Ατσίγγανος ξεμάκρυνε, τραβώντας
ξανά τις δυο αργοβάδιστες αρκούδες,
και χάθηκε στο μούχρωμα, η καρδιά μου
με σήκωσε να ξαναπάρω πάλι
90 το δρόμον οπού τέλειωνε στα ρείπια
του Ιερού της Ψυχής, στην Ελευσίνα.
Κι η καρδιά μου, ως εβάδιζα, βογγούσε:
«Θά ᾽ρτει τάχα ποτέ, θε νά ᾽ρτει η ώρα
που η ψυχή της αρκούδας και του Γύφτου,

ορχιέμαι: χορεύω.

95 κι η ψυχή μου, που Μυημένη* τήνε κράζω,
θα γιορτάσουν μαζί;»
Κι ως προχωρούσα,
κι εβράδιαζε, ξανάνιωσα απ' την ίδια
πληγή, που η μοίρα μ' άνοιξε, το σκότος
να μπαίνει ορμητικά μες στην καρδιά μου,
100 καθώς από ραγισματιάν αιφνίδια μπαίνει
το κύμα σε καράβι που ολοένα
βουλιάζει... Κι όμως τέτοια ως να διψούσε
πλημμύραν η καρδιά μου, σα βυθίστη
ως να πνίγηκε ακέρια στα σκοτάδια,
105 σα βυθίστηκε ακέρια στα σκοτάδια,
ένα μούρμουρο απλώθη απάνωθέ μου,
ένα μούρμουρο,
κι έμοιαζ' έλεε:
«Θά 'ρτει...»

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στίχοι 1-27: Να προσδιορίσετε α) το σκηνικό και τη σημασία που έχει για τον ποιητή, β) τη χρονική μετάθεση του ποιητή.
2. Πώς βλέπει ο ποιητής α) το δρόμο, β) την πέτρα, γ) την αρκούδα και δ) το αρκουδάκι;
3. Να επισημάνετε βασικά θέματα που θίγονται στο ποίημα προσέχοντας ιδιαίτερα τους στίχους 10-11, 26-27, 30-32, 45, 61-65, 76-79, 93-96, 107.
4. Το περιστατικό που αφηγείται ο ποιητής μπορεί να θεωρηθεί σαν ένα «συμβολικό δρώμενο» ανάλογο με αυτά που τελούνταν στα Ελευσίνια

Μυημένη: εννοεί στα μυστήρια. Σε αρχαία κείμενα μακαρίζονται όσοι ήταν μυημένοι στα Ελευσίνια μυστήρια και προδιαγράφεται ζοφερή η μοίρα εκείνων που πεθαίνουν αμύητοι. Ο ποιητής ονομάζοντας την ψυχή του «μυημένη» εννοεί ότι έχει συλλάβει τα μεγάλα νοήματα της ζωής, έχει ταυτιστεί με τη «συνολική ψυχή του κόσμου» σε μια καθολική ενότητα.

μυστήρια, δηλαδή λειτουργεί ως «σημαίνον». Να διαβάσετε το εισαγωγικό σημείωμα και να συζητήσετε τους πιθανούς συμβολισμούς, δηλαδή τα πιθανά «σημαινόμενα» που μπορεί να πάρει το περιστατικό.

5. Να συγκρίνετε την εικόνα στην αρχή του ποιήματος (στ. 1-6) με την εικόνα στο τέλος (στ. 97-102) και να βρείτε τις ομοιότητες και τις διαφορές.
6. Ο ποιητής παρακολουθώντας ένα θλιβερό θέαμα το μετατρέπει σε αισιόδοξο όραμα και παρήγορο μήνυμα. Ποιο είναι αυτό;

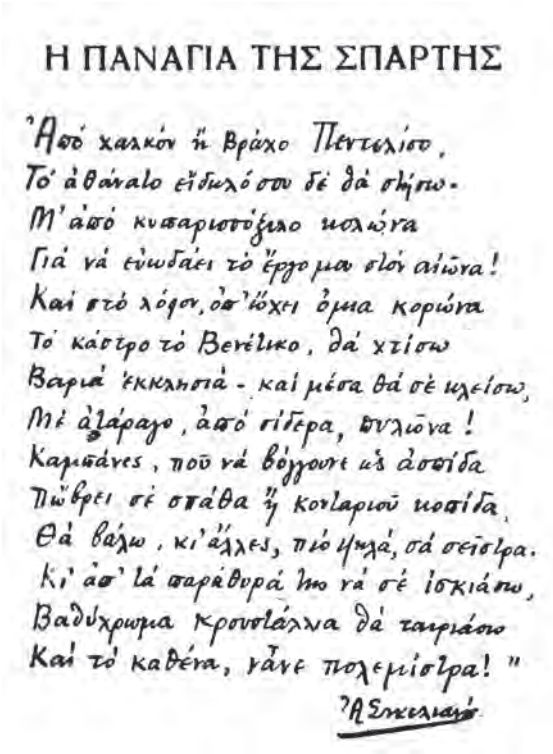

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΤΗΣ ΣΠΑΡΤΗΣ

Ἀπό χαλκόν ἤ βράχο Πεντελίσο,
Τό ἀθάνατο εἴδωλό σου δέ θά σήσω.
Μ' ἀπό κυπαριστόξυλο κολώνα
Γιά νά εὐωδάει τό ἔργο μου στόν αἰῶνα!
Καί στό λόφον, ὀπ' ὤχει ὀμια κορώνα
Τό κάστρο τό Βενέτικο, θά χτίσω
Βαριά ἐκκλησιά - καί μέσα θά σέ κλείσω,
Μέ ἀτάραγο, ἀπό σίδερα, πυλῶνα!
Καμπάνες, ποῦ νά βόγγουνε ὡς ἀστίδα
Πώβρει σέ σπάθα ἤ κονταριοῦ κοπίδα,
Θά βάλω, κι' ἄλλες, πιό ψηλά, σά σεῖστρα.
Κι' ἀπ' τά παράθυρά τω νά σέ ἰσκιάσω,
Βαθύχρωμα κρουστάλλια θά ταιριάσω
Καί τό καθένα, νᾶνε πολεμίστρα!"

Ἀ Σικελιανό

Χειρόγραφο του Άγγελου Σικελιανού

Στ᾽ όσιου Λουκά το μοναστήρι

ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ στοιχεία του ποιήματος που ακολουθεί είναι η αφηγηματικότητα και η προοδευτική μετάβαση από το θείο στο ανθρώπινο πάθος. Πρωτοδημοσιεύτηκε το 1935 στο περιοδικό *Τα Νέα Γράμματα*.

Στ᾽ Όσιου Λουκά το μοναστήρι, απ᾽ όσες
γυναίκες του Στειριού* συμμαζευτήκαν
τον Επιτάφιο να στολίσουν, κι όσες
μοιρολογήτρες ώσμε του Μεγάλου
Σαββάτου το ξημέρωμα αγρυπνήσαν,
ποια να στοχάστη –έτσι γλυκά θρηνούσαν!–
πως, κάτου απ᾽ τους ανθούς, τ᾽ ολόαχνο σμάλτο
του πεθαμένου του Άδωνη* ήταν σάρκα
που πόνεσε βαθιά;
Γιατί κι ο πόνος
10 στα ρόδα μέσα, κι ο Επιτάφιος Θρήνος,
κι οι αναπνοές της άνοιξης που μπαίναν
απ᾽ του ναού τη θύρα, αναφτερώναν
το νου τους στης Ανάστασης το θάμα,
και του Χριστού οι πληγές σαν ανεμώνες*
τους φάνταζαν στα χέρια και στα πόδια,
τι πολλά τον σκεπάζανε λουλούδια
που έτσι τρανά, έτσι βαθιά ευωδούσαν!

Στείρι: χωριό της Βοιωτίας όπου και το βυζαντινό μοναστήρι του Όσιου Λουκά.
Άδωνης: Θεός που λατρευόταν από τους αρχαίους Φοίνικες ή Ασσύριους. Προς τιμήν του γιορτάζονταν τα Αδώνια. Η γιορτή γινόταν την άνοιξη και διαρκούσε δυο μέρες. Την πρώτη μέρα, που λεγόταν «αφανισμός», γυναίκες θρηνούσαν γύρω από μια νεκρική κλίνη στολισμένη με λουλούδια, και τη δεύτερη γιορταζόταν η ανάστασή του με χαρούμενα άσματα.
ανεμώνη: λουλούδι που, σύμφωνα με την παράδοση, βλάστησε από το αίμα του πανέμορφου θεού.

Αλλά το βράδυ το ίδιο του Σαββάτου,
την ώρα π᾽ απ᾽ την Άγια Πύλη το ένα
20 κερί επροσάναψε όλα τ᾽ άλλα ως κάτου,
κι απ᾽ τ᾽ Άγιο Βήμα σάμπως κύμα απλώθη
το φως ώσμε την ξώπορτα, όλοι κι όλες
ανατριχιάξαν π᾽ άκουσαν στη μέση
απ᾽ τα «Χριστός Ανέστη» μιαν αιφνίδια
φωνή να σκούξει: «Γιώργαινα, ο Βαγγέλης!»

Και να· ο λεβέντης του χωριού, ο Βαγγέλης,
των κοριτσιών το λάμπασμα,* ο Βαγγέλης
που τον λογιάζαν όλοι για χαμένο
στον πόλεμο· και στέκονταν ολόρτος
30 στης εκκλησιάς τη θύρα, με ποδάρι
ξύλινο, και δε διάβαινε τη θύρα
της εκκλησιάς, τι τον κοιτάζαν όλοι
με τα κεριά στο χέρι, τον κοιτάζαν,
το χορευτή που τράνταζε τ᾽ αλώνι
του Στειριού, μια στην όψη, μια στο πόδι,
που ως να το κάρφωσε ήταν στο κατώφλι
της θύρας, και δεν έμπαινε πιο μέσα!

Και τότε – μάρτυράς μου να ᾽ναι ο στίχος,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος –
40 απ᾽ το στασίδι που ᾽μουνα στημένος
ξαντίκρισα τη μάνα, απ᾽ το κεφάλι
πετώντας το μαντίλι, να χιμήξει
σκυφτή και ν᾽ αγκαλιάσει το ποδάρι,
το ξύλινο ποδάρι του στρατιώτη,
–έτσι όπως το είδα ο στίχος μου το γράφει,
ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος–,
και να σύρει απ᾽ τα βάθη της καρδιάς της
ένα σκούξιμο: «Μάτια μου... Βαγγέλη!»

λάμπασμα: θαυμασμός, λαχτάρα.

Κι ακόμα – μάρτυράς μου να ’ναι ο στίχος,
50 ο απλός κι αληθινός ετούτος στίχος–,
ξοπίσωθέ της, όσες μαζευτήκαν
από το βράδυ της Μεγάλης Πέφτης,
νανουριστά, θαμπά για να θρηνήσουν
τον πεθαμένον Άδωνη, κρυμμένο
μες στα λουλούδια, τώρα να ξεσπάσουν
μαζί την αξεθύμαστη του τρόμου
κραυγή που, ως στο στασίδι μου κρατιόμουν,
58 ένας πέπλος μού σκέπασε τα μάτια!...

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Πώς γίνεται η μετάβαση από το θείο πάθος στον ανθρώπινο πόνο;
2. Πώς αντιδρούν στη θέα του Βαγγέλη η μάνα του, οι άλλες γυναίκες, ο ποιητής;
3. Να συνδέσετε την πρώτη σκηνή με την τελευταία.
4. Τι σημασία έχει για το ποίημα η επανάληψη των στίχων 38 και 39;

Τάσσος (Αλεβίζος) (1914-1985), **Άνοιξη**, χαρακτικό

Άγγελος Σικελιανός

(1884-1951)

Γεννήθηκε στη Λευκάδα, όπου και περάτωσε τις εγκύκλιες σπουδές του. Γράφτηκε στη Νομική Σχολή, αλλά παράλληλα άρχισε να ασχολείται με τη λογοτεχνία εγκαταλείποντας τις σπουδές. Το 1907 έγραψε το συνθετικό ποίημα *Αλαφροΐσκιωτος* με το οποίο καθιερώθηκε ως ποιητής. Το ίδιο έτος παντρεύτηκε με την Εύα Πάλμερ, Αμερικανίδα που λάτρευε την Αρχαία Ελλάδα. Μαζί θα δουλέψουν για την πραγμάτωση της Δελφικής Ιδέας, που ήταν μια προσπάθεια για την αναβίωση του αρχαίου ελληνικού πνεύματος στους Δελφούς. Ο Σικελιανός είχε δική του άποψη για τη ζωή και δική του κοσμοθεωρία. Πίστευε σε μια σφαιρική ενότητα και καθολική σύνθεση του παντός και οραματιζόταν ένα γενικό θρησκευτικό μύθο, που να κλείνει μέσα του τη λατρεία της φύσης και της ζωής, τις πρωτογονικές μητριαρχικές θρησκείες, το αρχαίο ελληνικό πνεύμα, την ορφική διδασκαλία και τη χριστιανική συμβολική. Προς αυτή την ενοποιητική αρχή στράφηκε η ποίησή του, που διακρίνεται για την πηγαία έμπνευση και τη γνήσια λυρική πνοή, τη ρωμαλέα σύλληψη της φαντασίας, τον πλούτο και τη λάμψη της γλώσσας σε μια ποιητική έκφραση μεγαλόπρεπη και συχνά μεγαλόστομη. Τα *Άπαντα* του Σικελιανού σε επιμέλεια Γιώργου Σαββίδη περιλαμβάνουν έξι τόμους ποιήματα με τον τίτλο *Λυρικός Βίος* (Α΄ - Στ΄), τρεις τόμους ποιητικό θέατρο (τραγωδίες) με τον τίτλο *Θυμέλη* και πέντε τόμους από τα πεζά του με τον τίτλο *Πεζός Λόγος*.

Κώστας Βάρναλης

Οι μοιραίοι

Οι ΜΟΙΡΑΙΟΙ, το δημοφιλέστερο ποίημα του Βάρναλη, χαρακτηρίστηκε ως ένα από τα κατορθώματα του νεοελληνικού λυρισμού. Το ποίημα πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Μαύρος Γάτος* το 1922, τον ίδιο χρόνο που ο ποιητής με τη σύνθεσή του *Το φως που καίει* εγκαταλείποντας τις προηγούμενες αναζητήσεις του χάραξε τη νέα του πορεία: να υπηρετήσει με την τέχνη του την αριστερή ιδεολογία στην οποία είχε ενταχθεί.

Ο κοινωνικός στόχος του ποιήματος είναι σαφής: να απεικονίσει με τα πιο παραστατικά χρώματα τη δυστυχία των απόκληρων της ζωής.

Μες στην υπόγεια την ταβέρνα,
μες σε καπνούς και σε βρισιές
(απάνω στρίγκλιζε η λατέρνα)
όλ᾽ η παρέα πίναμ᾽ εψές·
εψές, σαν όλα τα βραδάκια,
να πάνε κάτου τα φαρμάκια.

Σφιγγόταν ένας πλάι στον άλλο
και κάπου εφτυούσε καταγής.
Ω! πόσο βάσανο μεγάλο
το βάσανο είναι της ζωής!
Όσο κι ο νους να τυραννιέται,
άσπρην ημέρα δε θυμιέται.

Ήλιε και θάλασσα γαλάζα
και βάθος τ᾽ άσωτ᾽* ουρανού!
Ω! της αυγής κροκάτη γάζα*,
γαρούφαλα του δειλινού,
λάμπετε, σβήνετε μακριά μας,
χωρίς να μπείτε στην καρδιά μας!

Του ενού ο πατέρας χρόνια δέκα
παράλυτος, ίδιο στοιχειό*
τ᾽ άλλου κοντόημερ᾽* η γυναίκα
στο σπίτι λιώνει από χτικιό·
στο Παλαμήδι* ο γιος του Μάζη
κι η κόρη του Γιαβή στο Γκάζι*.

άσωτος: ατέλειωτος, απέραντος.
κροκάτη γάζα: λεπτό διαφανές ύφασμα με τα χρώματα του λουλουδιού κρόκος. Της αυγής κροκάτη γάζα· η αυγή· η εικόνα υποδηλώνει τη διαύγεια της ατμόσφαιρας και τα χρώματα του πρωινού και είναι δανεισμένη από τον Όμηρο, που αποκαλούσε την αυγή «Κροκόπεπλο Ηώ».
στοιχειό: φάντασμα.
κοντοήμερη: που της απομένουν λίγες ακόμη μέρες ζωής.
Παλαμήδι: το γνωστό κάστρο του Ναυπλίου, όπου βρίσκονταν παλαιότερα οι πιο άθλιες ελληνικές φυλακές για βαρυποινίτες.
Γκάζι: κακόφημη αθηναϊκή συνοικία.

– Φταίει το ζαβό το ριζικό* μας!
– Φταίει ο Θεός που μας μισεί!
– Φταίει το κεφάλι το κακό μας!
– Φταίει πρώτ᾽ απ᾽ όλα το κρασί!
Ποιος φταίει; ποιος φταίει;
Κανένα στόμα
δεν το ᾽βρε και δεν το ᾽πε ακόμα.

Έτσι στη σκοτεινή ταβέρνα
πίνουμε πάντα μας σκυφτοί.
Σαν τα σκουλήκια, κάθε φτέρνα,
όπου μας εύρει, μας πατεί.
Δειλοί, μοιραίοι κι άβουλοι αντάμα,
προσμένουμε, ίσως, κάποιο θάμα!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Ποια είναι η σημασία της λέξης «μοιραίοι» στον τίτλο του ποιήματος;
   Προτού απαντήσετε να προσέξετε: α) τη ζωή των προσώπων, όπως απεικονίζεται στο ποίημα, β) τους δύο τελευταίους στίχους.
2. Ποιος «Μιλάει» στην τρίτη στροφή; Πώς αντιλαμβάνεσθε το περιεχόμενό της;
3. Πού αναζητούν την αιτία της δυστυχίας τους οι μοιραίοι;
4. Πώς κλιμακώνονται στις τέσσερις πρώτες στροφές οι ρεαλιστικές εικόνες του ποιήματος και ποιο είναι το αισθητικό αποτέλεσμα από αυτή την κλιμάκωση;
5. Ο ποιητής χρησιμοποιεί στην αφήγηση άλλοτε το γ᾽ ενικό και άλλοτε το α΄ πληθυντικό πρόσωπο στα ρήματα: τι πετυχαίνει να εκφράσει σε κάθε περίπτωση;
6. Να παρατηρήσετε με προσοχή το χιαστό σχήμα στο οποίο τελειώνει η τέταρτη στροφή:

   στο Παλαμήδι ο γιος του Μάζη
   κι η κόρη του Γιαβή στο Γκάζι.

   Τι πετυχαίνει με αυτό το σχήμα ο ποιητής;

ζαβό ριζικό: στραβή και ανάποδη τύχη.

[Πάλι μεθυσμένος είσαι]

Το ΠΟΙΗΜΑ που ακολουθεί είναι ο πρόλογος της ποιητικής συλλογής *Σκλάβοι πολιορκημένοι*. Τιτλοφόρησε έτσι τη συλλογή ο Βάρναλης παραλλάσσοντας τον τίτλο της γνωστής ποιητικής σύνθεσης του Σολωμού *Ελεύθεροι Πολιορκημένοι*. Οι σκλάβοι πολιορκημένοι του είναι όλοι οι άνθρωποι που είναι δέσμιοι των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών.

Πάλι μεθυσμένος είσαι, δυόμισι ώρα της νυχτός.
Κι αν τα γόνατά σου τρέμαν, εκρατιόσουνα στητός
μπρος στο κάθε τραπεζάκι. - «Γεια σου, Κωνσταντή βαρβάτε!»

– Καλησπερούδια αφεντικά, πώς τα καλοπερνάτε;

Ένας σου 'δινε ποτήρι κι άλλος σου 'δινεν ελιά.
Έτσι πέρασες γραμμή της γειτονιάς τα καπελιά.
Κι αν σε πείραζε κανένας –αχ, εκείνος ο Τριβέλας!–

έκανες πως δεν ένιωθες και πάντα εγλυκογέλας.

Χτες και σήμερα ίδια κι όμοια, χρόνια μπρος, χρόνια μετά...
Η ύπαρξή σου σε σκοτάδια όλο πηχτότερα βουτά.
Τάχα η θέλησή σου λίγη, τάχα ο πόνος σου μεγάλος;
Αχ, πού 'σαι, νιότη, που δειχνες πως θα γινόμουν άλλος!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Μέσα σε ποιο περιβάλλον τοποθετείται το ποίημα;
2. Να σχολιάσετε τους τέσσερις τελευταίους στίχους.
3. Να συσχετίσετε το ποίημα με το ποίημα του Βάρναλη *Οι μοιραίοι*. Ποιες ομοιότητες υπάρχουν ανάμεσά τους;

Το πέρασμά σου

Το ΠΟΙΗΜΑ ανήκει στη δεύτερη περίοδο της ποιητικής δημιουργίας του Βάρναλη, γύρω στο 1922.

Στη ζήση αυτή που τη μισούμε,
στη γης αυτή που μας μισεί
κι όσο να πιούμε δε σε σβηούμε,
πόνε πικρέ και πόνε αψύ,
που μας κρατάς και σε κρατούμε·

σ' αυτήν τη μαύρη γης και ζήση,
που περπατούσαμε τυφλά
κι ανθός για μας δεν είχε ανθίσει
κι ούτε σε δέντρον αψηλά
κρυμμένο αηδόνι κελαηδήσει,

ήρθες Εσύ μιαν άγιαν ώρα,
όραμα θείο και ξαφνικό,
και γέμισε ήλιο, ανθόν, οπώρα,
κελαηδισμόν παθητικό
όλ' η καρδιά μας, όλ' η χώρα.

Αχ! τόσο λίγο να βαστάξει
τούτ' η γιορτή κι η Πασκαλιά!...
Έφυγες κι έχουμε ρημάξει
ξανά και πάλι. Η Πασκαλιά
γιατ' έτσι λίγο να βαστάξει!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Να παρακολουθήσετε τη συναισθηματική κλιμάκωση κατά τη διαδρομή του ποιήματος επισημαίνοντας τις κυριότερες λέξεις που την εκφράζουν.
2. Πώς αποδίδεται ποιητικά το όραμα του ποιητή (κυρίως με πόσες λέξεις και με ποια εικόνα;)

Οι πόνοι της Παναγιάς

(απόσπασμα)

Το ΠΟΙΗΜΑ ανήκει στο πρώτο μέρος της ποιητικής σύνθεσης *Σκλάβοι Πολιορκημένοι*, η οποία εκδόθηκε το 1927. Ο ποιητής, ακολουθώντας τη δημοτική μας παράδοση, χρησιμοποιεί τη μορφή της Παναγιάς, για να εκφράσει τον ανθρώπινο πόνο της μάνας· η Παναγιά κατέχεται από τα τρυφερότερα συναισθήματα για το παιδί που πρόκειται να γεννήσει, αλλά και από κακά προαισθήματα για την τύχη που το περιμένει.

Πού να σε κρύψω, γιόκα μου, να μη σε φτάνουν οι κακοί;
Σε ποιο νησί του Ωκεανού, σε ποιαν κορφήν ερημική;
Δε θα σε μάθω να μιλάς και τ᾽ άδικο φωνάξεις.*
Ξέρω, πως θα ᾽χεις την καρδιά τόσο καλή, τόσο γλυκή,
5 που μες στα βρόχια* της οργής ταχιά θενά σπαράξεις.

Συ θα ᾽χεις μάτια γαλανά, θα ᾽χεις κορμάκι τρυφερό,
θα σε φυλάω από ματιά κακή κι από κακόν καιρό,
από το πρώτο ξάφνιασμα της ξυπνημένης νιότης.
Δεν είσαι συ για μαχητές, δεν είσαι συ για το σταυρό.
10 Εσύ νοικοκερόπουλο, όχι σκλάβος ή προδότης.

και τ᾽ άδικο φωνάξεις: να φωνάξεις, να αποκαλύψεις.
βρόχια: θηλιά, παγίδα.

Τη νύχτα θα σηκώνομαι κι αγάλια θα νυχοπατώ*,
να σκύβω την ανάσα σου ν' ακώ*, πουλάκι μου ζεστό,
να σου τοιμάζω στη φωτιά γάλα και χαμομήλι
κι ύστερ' απ' το παράθυρο με καρδιοχτύπι θα κοιτώ
15 που θα πηγαίνεις στο σκολειό με πλάκα και κοντύλι...

Κι αν κάποτε τα φρένα* σου το Δίκιο, φως της αστραπής,
κι η Αλήθεια σού χτυπήσουνε, παιδάκι μου, να μην τα πεις.
Θεριά οι άνθρωποι, δεν μπορούν το φως να το σηκώσουν.
Δεν είναι αλήθεια πιο χρυσή σαν την αλήθεια της σιωπής.
20 Χίλιες φορές να γεννηθείς, τόσες θα σε σταυρώσουν.

Ώχου, μου μπήγεις στην καρδιά, χίλια μαχαίρια και σπαθιά.
Στη γλώσσα μου ξεραίνεται το σάλιο, σαν πικρή αψιθιά*!
– Ω! πώς βελάζεις ήσυχα, κοπάδι εσύ βουνίσο...–
Βοηθάτε, ουράνιες δύναμες, κι ανοίχτε μου την πιο βαθιά
25 την άβυσσο, μακριά απ' τους λύκους να κρυφογεννήσω!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Στο μονόλογο της Παναγιάς υπάρχουν στίχοι που εκφράζουν τα πιο τρυφερά συναισθήματα και άλλοι που εκφράζουν τις πιο πικρές διαπιστώσεις: να τους εντοπίσετε στο απόσπασμα.
2. «Θεριά οι άνθρωποι... θα σε σταυρώσουν»: να σχολιάσετε το νόημα των τριών αυτών στίχων.
3. Πώς κλιμακώνεται η αγωνία της Παναγιάς από την πρώτη ως την τελευταία στροφή του αποσπάσματος;

νυχοπατώ: πατώ στα νύχια των ποδιών, περπατώ αθόρυβα.
ακώ: ακούω.
τα φρένα: οι σκέψεις, ο νους.
αψιθιά: αρωματικό φυτό με πικρή γεύση, που χρησιμοποιείται και για ζεστό ρόφημα.

Κώστας Βάρναλης

(1884-1974)

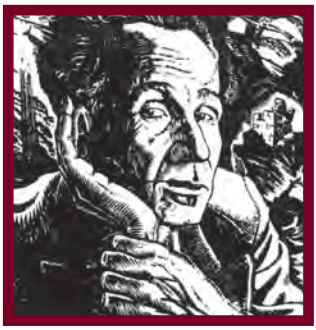

Ο ποιητής προέρχεται από τον απόδημο ελληνισμό. Γεννήθηκε στον Πύργο της Βουλγαρίας και σπούδασε φιλολογία στην Αθήνα. Υπηρέτησε στη Μέση Εκπαίδευση και αργότερα (1919-22), με κρατική υποτροφία, σπούδασε στο Παρίσι Νεοελληνική Φιλολογία και Αισθητική. Εκεί έζησε στο κλίμα της γενικής απογοήτευσης που προκάλεσε ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος. Στα ποιήματα της πρώτης περιόδου (προ του 1922) είναι έντονος ο αισθησιασμός και το βαθύ μουσικό αίσθημα. Επίσης φαίνονται εδώ και οι επιδράσεις που δέχτηκε από τον Παρνασσισμό. Η πολιτική του ιδεολογία επηρέασε την ποίηση, την πεζογραφία και τις κριτικές του μελέτες. Στα ποιήματα της δεύτερης περιόδου η σάτιρα και ο σαρκασμός εναλλάσσονται με τους λυρικούς τόνους ενώ ο ανθρώπινος πόνος είναι ένα από τα κυρίαρχα θέματά του. Έργα του: α) Ποίηση: *Κηρήθρες* (1905), *Προσκυνητής* (1919),*Το φως που καίει* (1922), *Σκλάβοι πολιορκημένοι* (1927), *Ελεύθερος Κόσμος* (1965), *Οργή λαού* (1975). β) Πεζά: *Η αληθινή απολογία του Σωκράτη* (1931), *Ημερολόγιο της Πηνελόπης* (1946) κ.ά. γ) Θέατρο: *Άτταλος ο Γ΄* (1970). δ) Φιλολογικά - Κριτικά: *Σολωμικά* (1957), *Αισθητικά - Κριτικά* (1958) κ.ά.

Γιάννης Ψυχάρης

Δυο λόγια[1]

Το κείμενο είναι πρόλογος στο βιβλίο *Το Ταξίδι μου*.

Όποιος με διαβάσει θα καταλάβει με τι σκοπό έγραψα *Το Ταξίδι μου*. Γλώσσα και πατρίδα είναι το ίδιο. Να πολεμά κανείς για την πατρίδα του ή για την εθνική τη γλώσσα, ένας είναι ο αγώνας. Πάντα αμύνεται περί πάτρης.*

Η ζωή μου είναι της Γαλλίας. Ό,τι είμαι, στη Γαλλία το χρωστώ. Την αγαπώ σα μητέρα και σαν πατρίδα. Έγινα παιδί της στην ώρα της δυστυχίας και της θλίψης· πώς να μην τη λατρεύω; Γεννήθηκα όμως Γραικός και δεν μπορώ να το ξεχάσω· έχω χρέη και στην Ελλάδα. Θέλησα να της το δείξω. Αφού δεν μπορεί να της είμαι χρήσιμος στον πόλεμο, τουλάχιστο πολεμώ για την εθνική μας γλώσσα. Ένα έθνος, για να γίνει έθνος, θέλει δυο πράματα· να μεγαλώσουν τα σύνορά του και να κάμει φιλολογία δική του. Άμα δείξει που ξέρει τι αξίζει η δημοτική του γλώσσα κι άμα δεν ντραπεί γι' αυτή τη γλώσσα, βλέπουμε που τόντις είναι έθνος. Πρέπει να μεγαλώσει όχι μόνο τα φυσικά, μα και τα νοερά του τα σύνορα. Γι' αυτά τα σύνορα πολεμώ.

Άλλα δεν είχα να πω στον πρόλογό μου. Όσοι πιάσουν το βιβλίο μου στο χέρι για να διασκεδάσουν και να περάσει η ώρα –να το πω φανερά, γι' αυτούς γράφω– δεν έχουν ανάγκη μήτε να τους ξηγήσω το ορθογραφικό σύστημα που ακολούθησα, μήτε να τους δώσω λόγο για κάθε λέξη, για κάθε φράση που έγραψα. Δεν έβαλα έναν τύπο γραμματικό, δεν έγραψα μια λέξη, μια συλλαβή στο βιβλίο μου, χωρίς να το συλλογιστώ πριν ώρες, μπορώ μάλιστα να πω χρόνια, αφού κάθε χειμώνα στα δημόσια μαθήματα που δίνω, της γλώσσας μας την ιστορία μελετώ.

Όποιος πάλε θέλει να με διαβάσει για να με κατακρίνει, για να βρει λάθη, για να κάμει το δάσκαλο, τον παρακαλώ πρώτα να ρίξει μια ματιά στα επιστημονικά και φιλολογικά μου δοκίμια –στα Ιστορικά ζητήματα

αμύνεται περί πάτρης: φρ. ομηρική: αγωνίζεται για την πατρίδα.

και στα γαλλικά μου συγγράμματα. Για να με κατηγορήσει πρέπει πρώτα να διει με τι ιδέα γράφω κι αν ακουλούθησα παντού την ίδια ιδέα ή όχι. Θα με κάμουν παρατήρηση για πολλά πράματα που αποκρίθηκα αλλού, χωρίς μάλιστα να προσμένω την παρατήρηση. Δε θ' απαντήσω και δεύτερη φορά. Δική μου γλώσσα δεν έχω και δεν έφτιαξα γλώσσα, γιατί πλάστης δεν είμαι. Γράφω την κοινή γλώσσα του λαού· όταν η δημοτική μας γλώσσα δεν έχει μια λέξη που μας χρειάζεται, παίρνω τη λέξη από την αρχαία και προσπαθώ, όσο είναι δυνατό, να την ταιριάξω με τη γραμματική του λαού. Έτσι έκαμαν όλα τα έθνη του κόσμου· έτσι θα κάμουμε και μεις. Με φαίνεται που για πρώτη φορά, σ' αυτό το βιβλίο, γράφηκε με κάποια σειρά και ενότητα η γλώσσα του λαού. Προσπάθησα να τη γράψω κανονικά, να φυλάξω τους νόμους της, να προσέξω στη φωνολογία, στη μορφολογία, στο τυπικό και στη σύνταξη της δημοτικής γραμματικής.

Δεν είμαι τόσο νέος, δεν είμαι και τόσο παιδί, για να νομίζω που κατόρθωσα μ' αυτό μου το βιβλίο να λύσω το πρόβλημα που μας βασανίζει όλους. Για να το λύσουμε, χρειάζουνται ακόμη πολλά· πρέπει πρώτα ο καθένας να πιάσει να μάθει με τα σωστά του αυτή τη γλώσσα που καταφρονεί χωρίς να την ξέρει, να γίνουνε γραμματικές, να παραδίδεται η αληθινή μας γλώσσα και όχι μόνο η καθαρεύουσα στα σκολειά και στο Πανεπιστήμιο. Πρέπει μάλιστα να σπουδάξουμε καλύτερα την αρχαία, για να καταλάβουμε την ιστορική αξία της δημοτικής, να τη μελετήσουμε με σέβας και να διούμε που μόνο τη δημοτική είναι δυνατό να καλλιεργήσουμε και να γράψουμε. Προσπάθησα να δείξω που μπορεί κανείς να γράψει αυτή τη γλώσσα και πεζά. Το λέω φανερά και μ' όλη μου την καρδιά· αν το βιβλίο μου δεν είναι καλό, φταίω γω· η γλώσσα μας δε φταίει.

Γραμματική όμως δε θέλησα να κάμω. Το βιβλίο μου άλλο δεν είναι παρά φαντασία και ποίηση. Πήρα πρόφαση το ταξίδι που έκαμα, κοντεύουν τώρα δυο χρόνια, στην Ανατολή και στην Ελλάδα. Πολλοί ταξιδιώτες συνηθίζουν και μας λεν τι έκαμαν τη Δευτέρα και την Τρίτη, τι ώρα έφταξαν και τι ώρα έφυγαν, τι κρασί ήπιαν, πόσα κουνούπια τούς δάγκασαν, ποιόνα είδαν εκεί που κατέβηκαν, τι μαλλιά είχαν η νοικοκερά και ο νοικοκύρης του σπιτιού. Έπειτα, σ' ό,τι χώρα κι αν πατήσουν, κάθουνται και μας διγούνται τα ιστορικά της. Τέτοια δεν έχω. Ο guide Joanne* είναι πολύ πιο χρήσιμος οδηγός από μένα. Κανένα απ' όσα λέω στο βιβλίο μου δε συνέβηκε αλήθεια. Ποτές στη ζωή μου δεν έδωσα μεγάλη

Adolphe Joanne (1813-1881): Γάλλος γεωγράφος, συντάκτης «οδηγών».

προσοχή στ' άτομα· ο άνθρωπος μονάχα, η ιδέα και ο νους έχουν κάποια αξία στον κόσμο. Τα γενικά ζητήματα είναι τα μόνα σπουδαία ζητήματα. Για τούτο, όπου γράφω το εγώ, είναι τύπος ρητορικής· εγώ τίποτις δεν είμαι· η εθνική ψυχή κάτι σημαίνει· προσπάθησα να διω πού και πού τι έχει μέσα της αυτή η ψυχή, και μιλώντας για μένα, συλλογιούμαι τους άλλους. Το βιβλίο μου είναι παραμύθι, όχι ταξίδι.

Αυτό θέλησα. Θέλησα και κάτιτις άλλο· να διασκεδάσει ο αναγνώστης μου, κι αν είναι δυνατό να μη με βαρεθεί, ακόμη κι όταν του μιλώ για σοβαρά κι επιστημονικά ζητήματα. Μα πρώτ' απ' όλα θέλησα να μπορέσει ο καθένας να με καταλάβει.

Παρίσι, 1888.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Βρίσκετε ορθή την άποψη του Ψυχάρη ότι γλώσσα και πατρίδα ταυτίζονται; Να την αιτιολογήσετε και να τη συσχετίσετε με την αντίστοιχη φράση του Σολωμού: «Μήγαρις' έχω άλλο στον νου μου, πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;» *(Διάλογος)*.
2. Πώς αντιλαμβάνεστε την ομολογία του συγγραφέα: «Δική μου γλώσσα δεν έχω και δεν έφτιαξα γλώσσα, γιατί πλάστης δεν είμαι. Γράφω την κοινή γλώσσα του λαού».
3. Ποιο βαθύτερο κίνητρο οδήγησε τον Ψυχάρη στη συγγραφή αυτού του έργου;
4. Ένας μαθητής να παρουσιάσει ολόκληρο *Το Ταξίδι μου* στην τάξη.

Γιάννης Ψυχάρης

(1854-1929)

Γλωσσολόγος και κορυφαίος εκπρόσωπος του Δημοτικισμού. Γεννήθηκε στην Οδησσό και τα πρώτα χρόνια τα έζησε στην Κωνσταντινούπολη. Το μεγαλύτερο μέρος της ζωής του το πέρασε στο Παρίσι, όπου παντρεύτηκε την κόρη του Ερνέστου Ρενάν. Δίδαξε νεοελληνική γλώσσα και φιλολογία στη Σχολή Ανατολικών Γλωσσών του Παρισιού. Το 1888 εξέδωσε *Το Ταξίδι μου* που θεωρήθηκε ντοκουμέντο μιας ολόκληρης εποχής και αποτέλεσε σταθμό στην πνευματική ζωή του τόπου. Στο έργο αυτό, κράμα λογοτεχνίας και γλωσσολογίας, τονίζει την ανάγκη της επικράτησης της δημοτικής γλώσσας στην ποίηση και την πεζογραφία –ιδίως στην πεζογραφία, γιατί διαβάζεται πιο πολύ από το λαό κι έτσι βοηθάει στη γλωσσική του καλλιέργεια. Άλλα πεζογραφήματά του: *Τ' όνειρο του Γιαννίρη* (1897), *Ζωή κι αγάπη στη μοναξιά* (1904), *Αγνή* (1912) κ.ά. Πολλά δημοσιεύματά του γύρω από διάφορα θέματα της πνευματικής ζωής του τόπου έχουν καταχωριστεί στην πεντάτομη σειρά *Ρόδα και Μήλα*.

Φώτης Φωτιάδης

Το γλωσσικό ζήτημα κι η εκπαιδευτική μας αναγέννησις

(απόσπασμα)

Το ΕΡΓΟ αυτό του Φωτιάδη είναι το πρώτο στο είδος του, όπου εξετάζεται με τόσο αναλυτικό τρόπο η σχέση παιδείας και γλώσσας. Ο Φωτιάδης υποστηρίζει πως το γλωσσικό είναι ταυτόχρονα θέμα εθνικό και εκπαιδευτικό και χωρίς την καθιέρωση της δημοτικής εκπαιδευτική αναγέννηση δεν μπορεί να υπάρξει. Αυτή θα βοηθήσει το Νεοέλληνα να οδηγηθεί σε μια βαθύτερη και ουσιαστικότερη κατανόηση της πνευματικής μας ζωής και θα τον απαλλάξει από τη δουλική μίμηση ξένων προτύπων.

Να μη νομίσει κανείς πως κατηγορώ τον κοσμοπολιτισμό. Καθόλου. Βλέπω μονάχα πως κάθε έθνος τον εννοεί διαφορετικά και θα επιθυμούσα και το έθνος μας να τον νιώσει πιο σωστά. Δε μου φαίνεται πως το να προσπαθεί κανείς να παίρνει, ας είναι και τα καλά και μεγάλα των ξένων, είναι κοσμοπολιτισμός καλός.

Εδώ δα είν' ο κόμπος. Για ένα έθνος που έχει ιστορία και παράδοση, φιλότιμο κι αξιοπρέπεια, ο κοσμοπολιτισμός θα 'ναι ένα είδος ανταλλαγή. Α δεν έχει ένα έθνος κάτι να παρουσιάσει σ' αυτή την ανταλλαγή, αρπάζει τα ξένα αλλά δουλώνεται, ρουφιέται, εξοντώνεται. Αν έχει κάτι, πρέπει να 'χει και το φιλότιμο και τη θέληση να τα παρουσιάσει αυτά τα δικά του μ' αξιοπρέπεια. Τα ιδιαίτερά του αυτά είναι ο νους κι η καρδιά του λαού του, την ποίησή του, τα έθιμά του. Αυτά πρέπει να τα τιμήσει και να τα καλλιεργήσει, για να παρουσιαστεί σαν έθνος που αξίζει τ' όνομά του στην κοσμοπολιτική αυτή ανταλλαγή!

Και λοιπόν κι εμείς μ' αυτά τα δικά μας πρέπει να μορφώνουμε τα παιδιά μας από μικρά. Έτσι θα καλλιεργήσομε το εθνικό μας Εγώ, και τότες μπορούμε να παρουσιαστούμε μ' αξιοπρέπεια στον Παγκόσμιο Ανθρωπισμό. [...]

Όταν το εκπαιδευτικό σύστημα πιάσει τη θέση του τη σωστή στον κοινωνικό οργανισμό, τότες θ' αρχίσει κι η ενέργειά του όλη κι ολάκερη. Δε θα περιορίζεται πια τότες μόνο στα συντηρητικά έργα, να παίρνει και να

περνά στη νέα γενεά όσα οι περασμένες με πείρα και μελέτη απόχτησαν, να ταιριάζει τη νέα γενεά με τους κοινωνικούς τύπους, ως εκεί που τους έφερ' η εξέλιξη η κοινωνική, αλλά τότες θα καταπιαστεί η εκπαιδευτική και μορφωτική ενέργεια κι άλλα έργα προοδευτικά. Θα προσπαθεί να μας οδηγεί σε τύπους ανώτερους· σε τύπους που θα ζητούν να φέρουν την ευτυχία του κοινωνικού οργανισμού ολάκερου.

Και τα ιδανικά αυτά ούτ' άσχετα ούτ' απόλυτα είναι ούτ' άπιαστα.

Δεν προσπαθούμε όλοι μας μέρα νύχτα το καλό για μας, το καλύτερο για τα παιδιά μας; να από πού θα ξεκινήσουμε θετικά και σχετικά. Να η οργανική ορμή. Δεν ξέρομε να τη οργανίσομε για την ωφέλεια του οργανισμού. Δε μελετήσαμε, δε μάθαμε, δεν προσπαθήσαμε για το σωστό. Ωστόσο ολοένα φωνάζομε «διά την έκλυσιν των ηθών, διά την έκλυσιν της ιεράς λειτουργίας της Θέμιδος, διά την έκλυσιν του θρησκευτικού συναισθήματος».

Μα όταν συλλογιστούμε πως τα κοινωνικά φαινόμενα είναι σ' ακατάπαυτ' αλλαγή, όταν νιώσομε πως αυτό θα πει ότι το υλικό τ' οργανικό ζυμώνεται και πλάθετ' ευκολότερ' από κάθε άλλο, τότες θα καταλάβομε πως δε θα 'ταν κι αδύνατο να κατορθώσομε με τη σωστή μόρφωση και με καιρό να παρουσιάσομε καλύτερες ψυχές μέσα σ' ωραιότερα σώματα! [...]

Πρέπει να νιώσει ο νέος πως ζήτημα γλωσσικό, ζήτημα εκπαιδευτικό, ζήτημα μορφωτικό, ζήτημα υγείας νου και ψυχής, όλ' αυτά τα ζητήματα είναι ένα ζήτημα, και ζήτημα εθνικό.

Πρέπει να μάθει να τιμά το Εγώ του το τωρινό! Καλό είναι να 'χει κανείς μεγάλους προγόνους· καλύτερο είναι να προσπαθεί να τους ξεπεράσει. Πρέπει λοιπόν ο νέος ν' αρχίσει να τιμά εκείνο που είναι κι εκείνο που έχει, τη γλώσσα του δηλαδή, το νου του, την ψυχή του, την καρδιά του, τα ήθη του, τα έθιμά του, το εγώ του, το εθνικό, το τωρινό. Αυτά πρέπει ν' αγαπά, να καλλιεργεί, αυτά τα τωρινά να τιμήσει και να δοξάσει. Έτσι κι όχι με μαϊμουδιές θα τιμήσει και τα περασμένα και τους περασμένους.

Πρέπει ο νέος να νιώσει καλά πως αν ο νους μπορεί να μορφωθεί και με μια ξένη γλώσσα, όμως η ψυχή, η καρδιά δεν μπορεί ν' αποχτήσει εθνική μόρφωση αλλιώς παρά με τη γλώσσα αυτή που μιλεί από μικρός κι αγράμματος!

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Τι εννοεί ο συγγραφέας με τη φράση: «Για ένα έθνος που έχει ιστορία και παράδοση, φιλότιμο κι αξιοπρέπεια, ο κοσμοπολιτισμός θα 'ναι ένα είδος ανταλλαγή».
1. Συμφωνείτε με την άποψή του ότι ένα έθνος «αν δεν έχει κάτι να παρουσιάσει... εξοντώνεται»; Ποιος ο ρόλος της γλώσσας στο θέμα αυτό;

Φώτης Φωτιάδης

(1849-1936)

Γεννήθηκε στην Κωνσταντινούπολη και πέθανε στην Αθήνα. Σπούδασε Ιατρική στη Γερμανία και ως το 1922 έζησε στην Πόλη ασκώντας το επάγγελμα του γιατρού. Παράλληλα όμως προς την ιατρική επιστήμη επιδόθηκε και στη μελέτη του γλωσσικού ζητήματος, το οποίο ταύτισε με το εκπαιδευτικό πρόβλημα και την εκπαιδευτική αναγέννηση της χώρας. Για τούτο και θεωρείται ο εισηγητής του εκπαιδευτικού δημοτικισμού. Ο Φωτιάδης είναι επίσης από τους πρώτους που έγραψαν επιστημονικές εργασίες στη δημοτική γλώσσα, αποδεικνύοντας έτσι πως η χρήση της μπορεί να έχει εξίσου καλά αποτελέσματα και στον επιστημονικό λόγο. Ένα τέτοιο επιστημονικό του έργο γραμμένο στη δημοτική είναι και το *Έμφυτον Θερμόν* (1935). Το κήρυγμα του Φωτιάδη επηρέασε τους νεότερούς του δημοτικιστές Αλέξ. Δελμούζο, Μανόλη Τριανταφυλλίδη κ.ά. Το αρχείο του έχει εκδοθεί από το Ε.Λ.Ι.Α (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο) με φιλολογική επιμέλεια Γιάννη Παπακώστα.

Αλέξανδρος Δελμούζος

Το Ανθρωπιστικό Ιδανικό

Όπως το κάθε άτομο χρειάζεται ένα σκοπό στη ζωή του για να πάρει νόημα η ζωή αυτή, για να συντονίζει όλες του τις προσπάθειες προς μια ενιαία κατεύθυνση και να το βοηθά εντείνοντας τις δυνάμεις του να γίνεται ολοένα καλύτερο, το ίδιο και ένας ολόκληρος λαός. Αλλιώς, άτομο και λαός αφήνονται στην τύχη και ζουν ζωή της στιγμής, χωρίς προοπτική και ελπίδα για πρόοδο πραγματική. Όπως όμως στο άτομο ο σκοπός της ζωής του είναι δυναμογόνος όταν πηγάζει από μέσα του, από τις δικές του ανάγκες και δυνατότητες, έτσι και για το λαό. Κι αυτόν μπορεί να τον συγκινήσει και τον εμπνεύσει μονάχα ένα ιδανικό που ριζώνει στο δικό του χώμα και στη δική του φυσική ζωή. Ιδανικό δηλαδή που πηγάζει από την ιστορία του και τη ζωντανή του παράδοση, που ταιριάζει με την ψυχολογία του, με τον τόπο του και τις ανάγκες που δημιουργεί.

Τέτοιο ιδανικό βγαλμένο μέσα από το ελληνικό χώμα και την ιστορία του λαού του είναι ο ανθρωπισμός. Ανθρωπισμός θα ειπεί να πλάθομε ανθρώπους με γερό και ωραίο σώμα, με καθαρό στοχαστικό νου, με δυνατή θέληση και σεβασμό και αγάπη στους συνανθρώπους των. Ανοιχτομάτες που είναι σε θέση να κρίνουν οι ίδιοι υπεύθυνα όσα προβλήματα τους παρουσιάζει η ατομική και ομαδική ζωή τους, χωρίς να παρασύρονται σαν άβουλη αγέλη από τον πρώτο δυνατό ή δημαγωγό της ημέρας· ανθρώπους ικανούς να εξασφαλίζουν οι ίδιοι με την προσωπική τους εργασία τους υλικούς όρους της ζωής των, όσοι χρειάζονται για να κρατιέται η ανθρώπινη αξιοπρέπεια, να καταφάσκουν ελεύθερα τις δεσμεύσεις που επιβάλλει η ομαλή συμβίωση με τους συνανθρώπους των και η προκοπή τους· ικανούς να οργανώσουν τη ζωή της λαϊκής ολότητας όπου ανήκουν έτσι, που και τα άτομα και η ολότητα να προκόβουν και να καλυτερεύουν όλο και περισσότερο το επίπεδο της υλικής και πνευματικής των ζωής· για την προκοπή της να μη ρίχνουν την ευθύνη σε άλλους ή και στην τύχη, παρά να νιώθουν τον εαυτό τους όχι μόνο συνυπεύθυνο με τους φυσικούς ηγέτες αλλά και ως τον κυρίως υπεύθυνο· να βάζουν γι᾽ αυτή κάθε δυνατή προσπάθεια, δίνοντας οι ίδιοι την κατεύθυνση και υπερνικώντας εσωτερικές και εξωτερικές αντίθετες δυνάμεις, και να είναι πρόθυμοι να

θυσιάσουν γι' αυτή όχι μόνο την ησυχία και τη βολή τους παρά στην ανάγκη και τη ζωή τους την ίδια. Ανθρώπους δηλαδή που έχουν υψωθεί από το ζωικό στο ανθρώπινο επίπεδο, που έχουν δουλέψει μέσα τους όσο γίνεται το ανθρώπινο βάθος και που πραγματικά ελεύθεροι στέκουν μοίρα στη μοίρα τους.

Ανθρωπισμός δε θα ειπεί ισοπέδωση των ατόμων σε μια πολιτεία. Ο κάθε πολίτης έχει βέβαια δικαίωμα να ζήσει και ν' αναπτύξει ελεύθερα τον εαυτό του μέσα στα όρια που επιβάλλουν σε όλους οι δεσμεύσεις για την ομαλή ομαδική συμβίωση ενός λαού και την προκοπή του· να τον αναπτύξει μάλιστα σύμφωνα με το φυσικό του, γιατί μόνον έτσι μπορεί και τον ψυχικό του κόσμο να δουλέψει βαθύτερα και στην πιο μεγάλη απόδοση να φτάσει. Από την άποψη δηλαδή του δικαιώματος για τη συντήρηση και την ελεύθερη ανάπτυξη της υλικής και πνευματικής των ζωής όλοι είναι ίσοι. Η ισότητα όμως αυτή δεν εξαφανίζει τις φυσικές διαφορές ανάμεσα στα άτομα, διαφορές και ως προς την ψυχοσύσταση και ως προς τις ικανότητες και τη δυναμικότητα του καθενός. Αναγκαία συνέπεια των διαφορών αυτών σε μια πολιτεία καλά οργανωμένη είναι ο καθένας να παίρνει μέσα σ' αυτή τη θέση που του έχει ορίσει το φυσικό του και όχι η κοινωνική και οικονομική θέση του σπιτιού του, και στις ηγετικές θέσεις σε όλους τους κλάδους της δημόσιας ζωής ν' ανεβαίνουν εκείνοι που πραγματικά αξίζουν γι' αυτές. Συνέπεια δηλαδή είναι η σωστή ιεραρχία των προσωπικών αξιών, ιεραρχία που όχι μόνο θ' αναγνωρίζει ο κάθε πολίτης, παρά θα βοηθά και στο στήσιμό της.

Όπως τα άτομα διαφέρουν μεταξύ τους, έτσι και οι λαοί. Τις διαφορές αυτές δεν τις αρνείται το ανθρωπιστικό ιδανικό, αρνείται όμως το χωρισμό των λαών σε λαούς κυρίων και λαούς σκλάβων ή λαούς που πρέπει να εξοντωθούν. Γι' αυτό όλοι οι λαοί έχουν την ανθρώπινή τους αξία, την αξία του ανθρώπου, και όλοι έχουν το ίδιο δικαίωμα να ζήσουν ανθρώπινα και ν' αναπτύξουν τον εαυτό τους ελεύθερα. Αλλά κι εδώ εννοούμε την ελευθερία μέσα στα όρια που ορίζουν όσες δεσμεύσεις επιβάλλει σε όλα ανεξαιρέτως τα κράτη αυτό το ίδιο ανθρωπιστικό ιδανικό· η ελεύθερη μάλιστα ανάπτυξή τους πλουτίζει ποικιλότροπα και υψώνει τη ζωή γενικά της ανθρωπότητας και τον πολιτισμό της.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Με ποιους παράγοντες συσχετίζει τη δημιουργία ιδανικών ο συγγραφέας;
2. Ποια θεωρεί ως βασικά στοιχεία του ανθρωπισμού;
3. Ποιοι είναι οι πραγματικά ελεύθεροι κατά το συγγραφέα;
4. Να σχολιάσετε τη φράση: «Αναγκαία συνέπεια των διαφορών αυτών σε μια πολιτεία καλά οργανωμένη είναι ο καθένας να παίρνει μέσα σ' αυτή τη θέση που του έχει ορίσει το φυσικό του και όχι η κοινωνική και οικονομική θέση του σπιτιού του».
5. Πώς πρέπει να αντιμετωπίζουν τους άλλους λαούς τα άτομα που εμπνέονται από ανθρωπιστικά ιδανικά; Ποια θέση παίρνει πάνω σ' αυτό ο Δελμούζος;

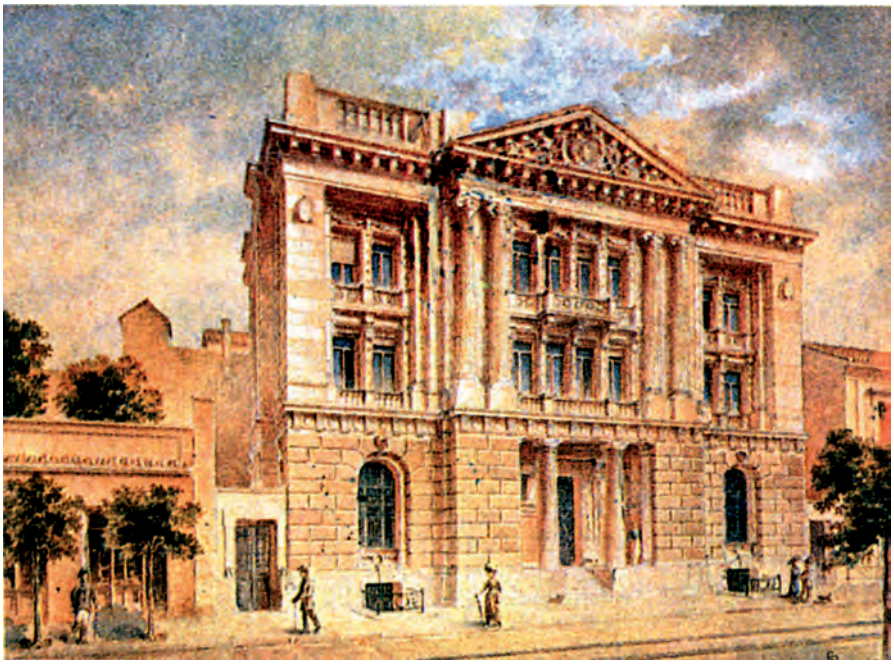

Αθήνα, Νεοκλασικό κτίριο

Αλέξανδρος Δελμούζος

(1880 - 1956)

Γεννήθηκε στην Άμφισσα και πέθανε στην Αθήνα. Σπούδασε φιλολογία στη Φιλοσοφική Σχολή Αθηνών και Παιδαγωγικά στη Γερμανία. Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής Θεσσαλονίκης για μια δεκαετία περίπου και ένα από τα ιδρυτικά μέλη του Εκπαιδευτικού Ομίλου (1910). Υπήρξε κορυφαίος παιδαγωγός και μια από τις πιο αξιόλογες μορφές του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, τον οποίο είδε σαν ένα γενικότερο εθνικό πνευματικό κίνημα. Έσκυψε με πάθος πάνω στα προβλήματα του νέου ελληνισμού κι εργάστηκε για την αναμόρφωση της εθνικής παιδείας. Ο Δελμούζος συνδύαζε θεωρητικό και πρακτικό νου. Ό,τι κυρίως τον χαρακτήριζε ήταν η παιδαγωγική πράξη. Για την πραγμάτωση των απόψεών του οργάνωσε το πρωτοποριακό Παρθεναγωγείο του Βόλου. Οι νεωτεριστικές του όμως τάσεις και οι παιδαγωγικές καινοτομίες του τον έφεραν σε αντίθεση με διάφορους αντιδραστικούς κύκλους που και το σχολείο τον ανάγκασαν να κλείσει και τον ίδιο, με αστήρικτες, όπως αποδείχτηκε, κατηγορίες, τον οδήγησαν στο δικαστήριο (Εφετείο Ναυπλίου). Αυτές τις εμπειρίες του από το σχολείο του Βόλου ο Δελμούζος τις εκθέτει στο έργο του: *Το κρυφό Σχολειό 1908-1911* (1950). Άλλα έργα του και δημοσιεύματα: *Οι κλασικοί σε μετάφραση* (1916), *Προς την εκπαιδευτική αναγέννηση* (1919), *Δημοτικισμός και Παιδεία* (1927), *Ο Φώτης Φωτιάδης και το Παιδαγωγικό του έργο* (1948), *Μελέτες και Πάρεργα* (1958) κ.ά.

Δημήτριος Γληνός

Δημιουργικός Ιστορισμός
(απόσπασμα)

ΣΤΗ ΜΕΛΕΤΗ ΑΥΤΗ που γράφτηκε το 1916 ο συγγραφέας εξετάζει το πώς θα ήταν δυνατόν οι πολιτισμικές αξίες των κλασικών εποχών να είναι γόνιμες στην εποχή μας. Οι αξίες αυτές, παρατηρεί ο Γληνός, όπως είναι η γλώσσα, οι ηθικές αντιλήψεις, το δίκαιο, τα ήθη και έθιμα κτλ., μεταβιβάζονται στους μεταγενέστερους είτε υποσυνείδητα είτε συνειδητά. Υποσυνείδητη μεταβίβαση των πολιτισμικών αξιών του παρελθόντος γίνεται με την ιστορική συνέχεια από γενιά σε γενιά. Έτσι μεταβιβάζονται ως άμεση κληρονομιά γλωσσικοί, λογοτεχνικοί και εκφραστικοί γενικά τύποι, θρησκευτικές και ηθικές αντιλήψεις καθώς και τεχνικά μέσα. Οι κληρονομημένες αυτές αξίες αποτελούν το συντηρητικό θεμέλιο του πολιτισμού.

Εκτός όμως από την άμεση αυτή και υποσυνείδητη επιβίωση των αξιών του παρελθόντος έχουμε και τη συνειδητή προσπάθεια να ξαναγυρίσουμε σε παλιές αξίες και να τις εκμεταλλευτούμε για το παρόν. Τη συνειδητή αυτή επιστροφή στα περασμένα ο συγγραφέας την ονομάζει *ιστορισμό*. Στην περίπτωση αυτή δε χρειάζεται άμεση συνέχεια. Λαοί που βγαίνουν από τα σκότη της πρωτόγονης ζωής στρέφουν τα μάτια τους στις ανώτερες αξίες του παρελθόντος. Σ' αυτές επίσης στρεφόμαστε κάθε φορά που οι σύγχρονες αξίες κλονίζονται και περνούν μία κρίση. Υπάρχουν όμως δύο είδη ιστορισμού– το πρώτο, που χαρακτηρίζεται ως αυτούσια μεταφορά και μίμηση αξιών, είναι ο άγονος ιστορισμός. Το δεύτερο είδος το ονομάζει *μετουσίωση** *αξιών*. Εδώ διακόπτουμε την περίληψη, για να δούμε τη συνέχεια της μελέτης:

Το δεύτερο είδος του ιστορισμού, που τ' ονομάσανε *μετουσίωση αξιών*, φανερώνεται σ' εποχές δημιουργικής ορμής. Κάθε λαός δεν αποτελεί ένα ομοιόμορφο σύνολο ατόμων, ούτε επομένως οι συνισταμένες των κοινωνικών ενεργειών, που τις ονομάσαμε αξίες του πολιτισμού, είναι γεννήματα του συνόλου των ατόμων ενός λαού. Τις περισσότερες φορές είναι δημιουργήματα στενοτέρων ομάδων ή κοινωνικών τάξεων. Μια κοινωνική τάξη, που έχει την ηγεμονία μέσα στο σύνολο, όσο και αν έχει κοινές τις

μετουσίωση: μεταβολή της ουσίας, αφομοίωση.

ρίζες και αντλεί στοιχεία από το σύνολο, δημιουργεί ή συντηρεί τις αξίες του πολιτισμού αυτή κατά έναν τύπο σύμφωνο με τα συμφέροντά της, τις επιδράσεις που δέχεται και την πλαστική της δύναμη. Οι γερασμένες λοιπόν κοινωνικές τάξεις κρατιούνται στα περασμένα κατά το πρώτο είδος του ιστορισμού και όσο ο υπόλοιπος λαός από αδυναμία δεν κατορθώνει να σπάσει τα δεσμά, που του βάνει η κυρίαρχη τάξη του, μένει στάσιμος και παρουσιάζει ως σύνολο την εικόνα που δώσαμε παραπάνω, όταν επικρατεί ο νοσηρός ιστορισμός. Το ίδιο συμβαίνει και με λαούς νέους, που όταν πρωτοήρθαν σ' επαφή με ανώτερο πολιτισμό, δέχτηκαν την επίδρασή του και υποτάχτηκαν σ' έναν ψυχικό κόσμο ανώτερο με όλες τις αντιπροσωπευτικές του αξίες. Έτσι λ.χ. οι γερμανικοί λαοί άμα ήρθαν σ' επαφή με το ρωμαϊκό κόσμο. Άμα όμως μια υποταγμένη κοινωνική τάξη, παίρνοντας σιγά σιγά στα χέρια οικονομική βάση ανεξάρτητη και επομένως και δύναμη και ολοένα μεγαλύτερη συνείδηση του εαυτού της, τείνει να κυριαρχήσει αυτή μέσα στο σύνολο του λαού, ή άμα ένα έθνος ωριμάζοντας ολοένα περισσότερο πάρει συνείδηση του εγώ του απέναντι του ξένου ψυχικού κόσμου, που τον κυριάρχησεν ως τώρα, τότε όλες οι δημιουργικές δυνάμεις ξυπνούν και οι προσπάθειες τείνουν να διαμορφώσουν αξίες, που να εκφράζουν ικανοποιητικά τις ορμές και τις ψυχικές ανάγκες καθώς και τα συμφέροντα της τάξης ή του έθνους, που ανεβαίνει.

Αυτές είναι οι εποχές των κρίσεων, που παλαιοί πολιτισμοί και γερασμένες αξίες κλονίζονται και νέοι κόσμοι γεννιούνται. Τα κινήματα μάλιστα αυτά, όταν συντρέχουν οι ιστορικοί όροι, παίρνουν πολύ πλατύτερη έκταση, ξεπερνούν τα σύνορα λαών και εθνών, απλώνονται σε μεγάλο μέρος ή και στο σύνολο του πολιτισμένου κόσμου και γίνονται παγκόσμια, με την περιορισμένη έννοια που δίνομε στο παγκόσμιο, κλείνοντάς το κάθε φορά μέσα στα όρια της πολιτισμένης ανθρωπότητας. Έτσι λ.χ. το ρωμαϊκό κράτος είχε πλάσει τους κατάλληλους όρους για να ξαπλωθεί σ' όλο τον πολιτισμένο κόσμο η μεγάλη ηθική και πνευματική κρίση, απ' όπου πήγασε ο χριστιανισμός. Έτσι επίσης στην εποχή της Αναγέννησης υπήρχαν οι κατάλληλοι ιστορικοί όροι για ν' απλωθεί το κίνημα, που φέρνει τ' όνομα τούτο, σ' όλη σχεδόν τη δυτική Ευρώπη.

Σε τέτοιες λοιπόν εποχές δημιουργικής ζύμωσης φανερώνεται πρώτα μια αντίθεση έντονη προς τα καθιερωμένα καθεστώτα, προς την παράδοση, προς τις αντιπροσωπευτικές αξίες, που ως τότε κυριαρχούσαν. Αυτές φαίνονται κενές, πενιχρές, δεν ανταποκρίνονται πια στις ψυχικές

ανάγκες των ανθρώπων, είναι δεσμά που πρέπει να σπάσουν. Κάτι νέο πρέπει να ᾽ρθει, κάτι καλύτερο, κάτι απολυτρωτικό, και φυσικά ορμούν οι ανώτεροι άνθρωποι κάθε λαού, για να βρουν την έκφραση αυτού του νέου. Τότε δύο πράγματα είναι δυνατό να συμβούν.

Α΄) Απαρνιούνται οι άνθρωποι ολωσδιόλου την καθιερωμένη παράδοση. Όλος ο ως τότε πολιτισμός χαρακτηρίζεται νοσηρό γέννημα, παραστράτημα του ανθρώπου από τη φύση. Ξαναγύρισμα στη φύση, αναγνώριση απόλυτη των ειδολογικών* δυνάμεων του ανθρώπου, ανεξάρτητα και αντίθετα προς κάθε καθιερωμένη έκφραση είναι τα χαρακτηριστικά σημάδια των εποχών αυτών. Νατουραλισμός,* ορθολογισμός,* απόλυτος συγχρονισμός είναι οι όροι, που εκφράζουν μια τέτοια κατάσταση. Χαρακτηριστικός τύπος τέτοιας εποχής ο δέκατος όγδοος αιώνας στη δυτική Ευρώπη. Και ονομάζομε την τάση αυτή απόλυτο συγχρονισμό, γιατί φυσικά η τέλεια απάρνηση κάθε αξίας δημιουργημένης ως τότε είναι εικονική. Οι ζωντανές αξίες του παρόντος και το παρελθόν που ζει μέσα σ᾽ αυτές αποτελούν αναπόσπαστο και αναφαίρετο στοιχείο της ψυχικής ζωής των ανθρώπων.

Έτσι ο Ρουσσό* κηρύχνοντας την απάρνηση του πολιτισμού και την επιστροφή στη φύση κρατά λ.χ. τη γλώσσα, τη γαλλική γλώσσα του καιρού του, που είναι καταστάλαγμα ψυχικής εξέλιξης μακρόχρονου πολιτισμού και άπειροι θησαυροί και αξίες κληρονομημένες από τα περασμένα ζουν μέσα της.

Β΄) Συχνότερα όμως η δημιουργική ζύμωση δεν παίρνει το δρόμο τούτο, δεν είναι τέτοια η πεποίθηση των ανθρώπων στο εγώ τους, στο «φυσικό και έμφυτο λόγο», που κηρύχνεται από τους ορθολογιστές ως μόνος οδηγός. Συχνότερα η ζήτηση του νέου στρέφεται στα περασμένα και πριν να βρει την ιδιότυπη έκφραση, που θα ικανοποιήσει ολοκληρωτικά τις ανάγκες του παρόντος, αναζητά στο παρελθόν τις ιδανικές αξίες, που είναι οι συγγενέστερες και επομένως οι σχετικά ικανοποιητικότερες για

ειδολογικός: αυτός που αναφέρεται στο είδος.

νατουραλισμός: φιλοσοφικός όρος που σημαίνει το σύστημα εκείνο που αποδίδει τα πάντα στη φύση θεωρώντας την πρώτη αρχή.

ορθολογισμός: η φιλοσοφική θεωρία που υποστηρίζει ότι όλα μπορούν να εξηγηθούν με τη βοήθεια του ορθού λόγου, δηλ. με μέσο τη λογική που διαθέτει ο άνθρωπος.

Ρουσσό: (Ζαν-Ζακ, 1712-1778). Γάλλος συγγραφέας και φιλόσοφος που κήρυξε ανάμεσα στα άλλα και την ανάγκη να επιστρέψει ο άνθρωπος σε ένα φυσικότερο τρόπο ζωής.

τις σύγχρονες ορμές, και προσπαθεί σ' αυτές να ξεχύσει τη δημιουργική πνοή ή αυτές ν' αφομοιώσει και απ' αυτές να πάρει τα στοιχεία για να πλάσει τις νέες αξίες. Τότε το παρελθόν γίνεται σπέρμα ζωογόνο για το παρόν, βοηθεί τη διαμόρφωσή του, δίνει ιδανικά παραδείγματα και όχι καλούπια, που να πρέπει αυτούσια να επιβληθούν και να συντρίψουν κάθε ορμή. Αυτές είναι αληθινά δημιουργικές εποχές και το είδος του ιστορισμού, που φανερώνεται σ' αυτές, είναι ο δημιουργικός ιστορισμός, δηλ. ο αρμονικός συνδυασμός των αξιών του παρελθόντος με τις δυνάμεις και τις ορμές του παρόντος, έτσι που και τα περασμένα να δίνουν κάθε στοιχείο, που μπορεί να χρησιμεύει για ιδανικό παράδειγμα και ν' αφομοιώνεται από το παρόν και η σύγχρονη ορμή ν' απλώνεται άνετα και να εξυψώνει τα δικά της στοιχεία σε αξίες πολιτισμού όσο μπορεί περισσότερο ικανοποιητικές για τις σύγχρονες ψυχικές ανάγκες.

Αυτή είναι η μόνη σωστή έννοια του κλασικισμού.

Εννοείται ότι η δημιουργική ζύμωση, όπως την περιγράψαμε παραπάνω, μπορεί να έχει γενικότερο ή πιο περιορισμένο χαρακτήρα, μπορεί ν' αποβλέπει σε όλα τα είδη των αξιών του πολιτισμού ή σε μερικά απ' αυτά. Το συχνότερο μάλιστα είναι ότι ποτέ δε φανερώνεται ταυτόχρονα μια γενική και πολυμερή δημιουργία, αλλά μια κύρια γραμμή, που πότε είναι θρησκευτική, πότε πολιτειακή, πότε κοινωνική, πότε λογοτεχνική, πότε καλλιτεχνική, πότε βιοτεχνική. Έμμεσα όμως πάλι και είτε ταυτόχρονα είτε σε μια αλληλουχία όχι πολύ μακρόχρονη, η δημιουργία σ' ένα επίπεδο δεν αφήνει αδιάφορα και μερικά άλλα συγγενή.

Παραδείγματα τέτοιου ιστορισμού μάς δίνει πάλι πρώτα πρώτα η γλώσσα, που επειδή είναι το κυριότερο εκφραστικό μέσο του ψυχικού κόσμου, γίνεται συνηθέστερα το όργανο των δημιουργικών κινημάτων. Έτσι λ.χ. όταν οι λαοί της δυτικής Ευρώπης έφτασαν σε συνείδηση του εγώ τους και πολεμώντας τη λατινική παράδοση κινήθηκαν να δημιουργήσουν ιδιότυπο πολιτισμό, αισθάνθηκαν την ανάγκη να υψώσουν τις εθνικές ή μητρικές τους γλώσσες σε όργανα εκφραστικά των ψυχικών αναγκών τους. Οι λογοτέχνες, οι κοινωνικοί και θρησκευτικοί μεταρρυθμιστές καλλιέργησαν τις περιφρονημένες ως τότε γλώσσες, που μόνο τις μιλούσαν ή τις χρησιμοποιούσαν στο λαϊκό τραγούδι. Ταυτόχρονα όμως έχομε και ένα άνθισμα του κλασικισμού, με ιδανικό ως προς το γλωσσικό μέρος την καλλιέπεια, την eloquentiam.

Ο τέτοιος κλασικισμός στάθηκε χρησιμότατος στη διάπλαση όλων των γλωσσών και των νεολατινικών και των αγγλοσαξωνικών και των σλαβικών

ακόμη. Γιατί η καλλιέπεια, που τα πρότυπά της τ' αναζητούσαν στους κλασικούς συγγραφείς της Ρώμης και των Αθηνών, συνειδητά ή υποσυνείδητα βοηθούσε τη διαμόρφωση των γλωσσών αυτών, τις πλούτιζε με εκφραστικούς τρόπους, τους μετάδινε αρετές του ύφους, ακρίβεια, αποχρώσεις, λεπτότητα, σαφήνεια. Έτσι έγιναν οι κλασικοί των Αθηνών και της Ρώμης το σχολείο των μεγάλων συγγραφέων και αυτή την έννοια είχε όχι μόνο τότε μα και αργότερα στη Γερμανία του Γκαίτε λ.χ. και έχει και σήμερα ακόμη ο σωστός γλωσσικός κλασικισμός για όλα τα πνεύματα που κήρυξαν την ανεκτίμητη αξία του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ

1. Αφού μελετήσετε προσεχτικά την περίληψη που περιέχεται στο εισαγωγικό σημείωμα να απαντήσετε στις ακόλουθες ερωτήσεις: α) Πώς μεταβιβάζονται στους μεταγενέστερους οι πολιτισμικές αξίες του παρελθόντος; β) Τι ονομάζει ο συγγραφέας ιστορισμό και σε ποια είδη τον διακρίνει;
2. Πότε μια κοινωνική τάξη ή ένα έθνος μπορεί να διαμορφώσει νέες αξίες και τι εκφράζουν οι αξίες αυτές;
3. Ποιες εποχές ονομάζει ο συγγραφέας «εποχές κρίσεων» και ποια είναι τα χαρακτηριστικά τους;
4. Τι είναι κατά το συγγραφέα ο δημιουργικός ιστορισμός;
5. Μπορούμε να κατατάξουμε και το πνευματικό κίνημα του δημοτικισμού στο δημιουργικό ιστορισμό; Να δικαιολογήσετε την απάντησή σας. (Να βασίσετε την απάντησή σας στην προσεχτική μελέτη του κειμένου, στην εισαγωγή της ενότητας και σε ό,τι άλλο σχετικό γνωρίζετε για το δημοτικισμό).

Δημήτρης Γληνός

(1882-1943)

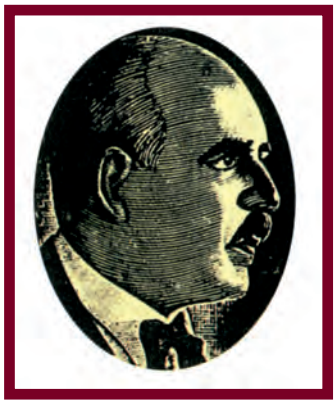

Κοινωνιολόγος και εκπαιδευτικός με βαθύ φιλοσοφικό στοχασμό και καθαρή σκέψη, κατέχει μια από τις πρώτες θέσεις στην ιστορία των εκπαιδευτικών μας πραγμάτων. Γεννήθηκε στη Σμύρνη και ύστερα από μεταπτυχιακές σπουδές που έκανε στη Γερμανία εγκαταστάθηκε το 1911 στην Ελλάδα και αγωνίστηκε για την εκπαιδευτική μεταρρύθμιση. Ήταν μέλος του Εκπαιδευτικού Ομίλου και συνέταξε τα εκπαιδευτικά νομοσχέδια του 1913. Προσχώρησε στην Επανάσταση της Θεσσαλονίκης και πρωτοστάτησε μαζί με τον Αλέξ. Δελμούζο και το Μαν. Τριανταφυλλίδη στην Εκπαιδευτική Μεταρρύθμιση του 1917 από τη θέση του Γεν. Γραμματέα του Υπουργείου Παιδείας. Αργότερα ίδρυσε την Ανώτερη Γυναικεία Σχολή και την Παιδαγωγική Ακαδημία, όπου δίδαξε κοινωνιολογία και ιστορία. Μετά τη διάσπαση του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1926 ιδρύει το περιοδικό *Αναγέννηση*. Για τις πολιτικές του ιδέες εξορίστηκε από το δικτατορικό καθεστώς του Μεταξά και πέθανε κατά την κατοχή στην Αθήνα. Έργα του: *Έθνος και Γλώσσα* (1915, 1922), *Δημιουργικός Ιστορισμός* (1920), *Η κρίση του δημοτικισμού* (1923), *Ένας άταφος νεκρός* (1925), μετάφραση με εισαγωγή του *Σοφιστή* του Πλάτωνα. Μετά το θάνατό του εκδόθηκαν *Η τριλογία του πολέμου* και *Οι Εκλεκτές σελίδες*.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΓΕΝΙΚΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ 7

ΠΡΩΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (10ος αι. - 1453) 15

ΤΟ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΤΡΑΓΟΥΔΙ 18
Εισαγωγή 18
1. Παραλογές 24
Του νεκρού αδελφού, Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 24
Της νύφης που κακοπάθησε, *Παραλογές*, εκδ. Ερμής (Γ. Ιωάννου) 28
2. Ακριτικά τραγούδια 31
Η αρπαγή της γυναίκας του Διγενή, *Ελλην. Δημ. Τραγούδια* (Ακαδ. Αθηνών), τ. Α΄ 31
Ο γιος της χήρας, *Ελλην. Δημ. Τραγούδια* (Ακαδ. Αθηνών), τ. Α΄ 33
Ο αιχμάλωτον, Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 35
3. Του Χάροντα - Του Κάτω Κόσμου 38
[Γιατί είναι μαύρα τα βουνά], Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 38
[Ήλιε μου και τρισήλιε μου], Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 39
[Η λυγερή στον Άδη], Ν.Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 40
4. Ιστορικά τραγούδια 42
[Το κρούσος της Αντριανούπολης], Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 42
[Πάρθεν η Ρωμανία], Βασ. Βιβλιοθήκη, τ. 46 43
[Οι σκλάβοι τω Μπαρμπαρέσσω], Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 44
[Της Δέσπως], Ν.Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 45
[Της Πάργας], Ν.Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 46
5. Κλέφτικα τραγούδια 48
[Της νύχτας οι αρματολοί], Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 48
Των Κολοκοτρωναίων. Ν. Γ. Πολίτου, *Εκλογαί* 50
Των Κοντογιανναίων, έκδ. Ερμής, (Αλέξ. Πολίτης) 52

Η ΛΟΓΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ 54
Το έπος του Διγενή Ακρίτα (Π. Καλονάρος) 54
[Ο θάνατος τον πολεμά] 56
Πτωχοπροδρομικά 58
[μάθε το τσαγκάρην το παιδίν σου], (απόσπασμα), Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία* 58

Ιπποτικά μυθιστορήματα 61
[Άγουρος ποθοφλόγιστος] από το μυθ. «Λίβιστρος και Ροδάμνη», στ. 2626-2656, Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία* 62
Γεώργιος Φραντζής, Χρονικό, (απόσπασμα) εκδ. Δωδώνη 64
Θρήνοι 68
Το ανακάλημα της Κωνσταντινόπολης, (απόσπασμα), εκδ. Εμμ. Κριαρά 68

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1453-1669) 73
α) Λατινοκρατούμενος ελληνισμός 73
Ι. Πρώιμη περίοδος της κρητικής λογοτεχνίας 75
ΙΙ. Η περίοδος ακμής της κρητικής λογοτεχνίας (τέλη 16ου αι. - 1669) 76
ΙΙΙ. Η λογοτεχνική παραγωγή 77
β) Ο ελληνισμός της διασποράς 78
γ) Τουρκοκρατούμενος ελληνισμός 79
Καταλόγια 80
[Αν ήξευρα, κυράτσα μου...], Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία* 80
Κυπριακά 82
[Πάγω...], Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία* 82
Μπεργαδής, Απόκοπος 84
[Ειπέ μας αν κρατεί ουρανός], εκδ. Ερμής (Στυλ. Αλεξίου) 84
Ιωάννης Ανδρέας Τρώιλος, Χορικό από το Ροδολίνο 88
Χορικό της Γ΄ πράξης, Λίνου Πολίτη, *Ποιητική Ανθολογία* 88
Γεώργιος Χορτάτσης, Κατζούρμπος, απόσπασμα από τη Β΄ Πράξη - Κριτική έκδ. Λίνου Πολίτη 90
Ερωφίλη, απόσπασμα από την Γ΄ Πράξη, σκηνή Ε΄ - εκδ. Γαλαξία 94
Βιτσέντζος Κορνάρος, Η Θυσία του Αβραάμ (στ. 1059 - 1126, εκδ. Γ. Μέγα) 97
Ερωτόκριτος 102
α) [Η Μονομαχία Κρητικού και Καραμανίτη], (Β΄, 1047 - 1150), εκδ. Ερμής 103
β) [Ήρθεν η ώρα κι ο καιρός], (Ε΄, 767-818), εκδ. Ερμής (Στυλ. Αλεξίου) 109

ΤΡΙΤΗ ΠΕΡΙΟΔΟΣ (1669-1830) 115
Ο ευρωπαϊκός διαφωτισμός 115
Ο νεοελληνικός διαφωτισμός 116
Η λογοτεχνία κατά την τρίτη περίοδο 117
1. Η ποίηση 118
2. Η πεζογραφία 119

3. Το θέατρο 121
Α΄ Λαϊκές αφηγήσεις 122
Φυλλάδα του Μεγαλέξανδρου, εκδ. Ερμής (Γ. Βελουδής) 122
Χρονικό του Γαλαξιδιού, εκδ. Σάθα 126
Β΄ Ανθη ευλαβείας 131
Εκκλησιαστική ρητορική 133
Ηλίας Μηνιάτης, Περί φθόνου, Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 8 134
Κοσμάς Αιτωλός, Από τις Διδαχές, εκδ. Τήνος (Ι. Β. Μενούνος) 138
Γ΄ Νεοελληνικός διαφωτισμός 141
Δημήτριος Καταρτζής, [Από τη χρεία να οδηγούμαστε
εις τα αναγκαία], εκδ. Ερμής, (Κ.Θ. Δημαράς) 142
Ρήγας Βελεστινλής. Η επαναστατική προκήρυξη,
Βασική Βιβλιοθήκη, τόμ. 10 (Λ. Ι. Βρανούσης) 146
Ανώνυμος, Ελληνική Νομαρχία [Η εφεύρεσις των χρημάτων],
Βιβλιοεκδοτική, (Γ. Βαλέτας) 151
Αδαμάντιος Κοραής, [Η κηδεία του Βολταίρου],
Σύλλογος Προς Διάδοσιν Ωφελίμων Βιβλίων (Λ. Ι. Βρανούσης) 155
Αδελφική διδασκαλία [Όσοι προΐστασθε των Γραικών...],
εκδ. Πηγής (Γ. Βαλέτας) 158
Ιωάννης Βηλαράς, [Επιστολή στον Αθανάσιο Ψαλίδα],
περιοδικό *Διόνυσος*, 1902 163
Αγνώστου, Έρωτος αποτελέσματα [Η Ελενίτσα], *Ανθολογία Δημοτ.
Πεζογραφίας, Α΄* (Γ. Βαλέτας) 168
Δ΄ Οι πρόδρομοι 171
Ιωάννης Βηλαράς, 1. Σαν πεταλούδα στη φωτιά,
Βασική Βιβλιοθήκη, (Λ.Ι. Βρανούσης) 173
2. Γιατρική παρηγορία, *Βασική Βιβλιοθήκη*, (Λ.Ι. Βρανούσης) 174
Αθανάσιος Χριστόπουλος, Φαγοπότι, εκδ. Ερμής
(Ε. Τσαντσάνογλου) 179
Ε΄ Απομνημονεύματα 182
Παναγής Σκουζές, Χρονικό της σκλαβωμένης Αθήνας
Οι φυλακές, εκδ. Γ. Βαλέτα 183
Στη Χαλκίδα πρόσφυγες 186
Νικόλαος Κασομούλης, Στρατιωτικά ενθυμήματα, Β΄
[Σκηνές από την έξοδο], εκδ. Γ. Βλαχογιάννη 188
Θεόδωρος Κολοκοτρώνης, Διήγησις συμβάντων 194
[Η μάχη στο Βαλτέτσι], εκδ. Δρακόπουλος (Τ. Βουρνάς) 194
Μακρυγιάννης, Απομνημονεύματα 197
[Τέτοι' αρετή έχουν, τέτοια φώτα μάς δίνουν], εκδ. Γαλαξία 198

ΕΠΤΑΝΗΣΙΑΚΗ ΣΧΟΛΗ 203

Εισαγωγή 203
Ανδρέας Κάλβος, Ο φιλόπατρις, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Pontani) 208
Εις Αγαρηνούς, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Pontani) 212
Τα ηφαίστεια, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Pontani) 216
Διονύσιος Σολωμός, Ελεύθεροι Πολιορκημένοι
εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη) 224
Στοχασμοί του ποιητή, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη) 225
Η γυναίκα της Ζάκυθος, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη) 250
Ο Πορφύρας, εκδ. Ίκαρος (επιμ. Λ. Πολίτη) 254
Ιάκωβος Πολυλάς, Ερασιτέχνης, *Βασική Βιβλιοθήκη*, τόμ. 14 259
Γεράσιμος Μαρκοράς, Πατρική ευτυχία. *Βασική Βιβλιοθήκη*, τόμ. 14 262
Ανδρέας Λασκαράτος, Προβόδισμα (ποίημα) 265
Τα μυστήρια της Κεφαλονιάς, (απόσπασμα), *Άπαντα*
Άτλας, τόμ. 5 267
Λορέντζος Μαβίλης, Λήθη, *Βασική Βιβλιοθήκη*, τόμ. 14 272
Μούχρωμα, *Βασική Βιβλιοθήκη*, τόμ. 14 274
Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, Φωτεινός, (απόσπασμα),
εκδ. Ερμής (Γ. Π. Σαββίδης) 277

ΟΙ ΦΑΝΑΡΙΩΤΕΣ ΚΑΙ Η ΡΟΜΑΝΤΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΤΩΝ ΑΘΗΝΩΝ (1830-1880) 283

Εισαγωγή 283
Αλέξανδρος Σούτσος, Επιστολή Προς τον βασιλέα
της Ελλάδος Όθωνα (απόσπασμα), (επιμ. Λ. Πολίτη)
Ποιητική Ανθολογία Δ΄, εκδ. Δωδώνη 288
Γεώργιος Ζαλοκώστας, Η αναχώρησίς της,
Ποιητική Ανθολογία, εκδ. Δωδώνη 292
Αλέξανδρος Ρίζος Ραγκαβής, Διονύσου πλους (απόσπασμα),
Βασική Βιβλιοθήκη 294
Δημήτριος Παπαρρηγόπουλος, Ασμάτιον, Βασική Βιβλιοθήκη 299
Σπυρίδων Βασιλειάδης, Το άσμα του Ορφέως,
Το άσμα του Ορφέως, *Ανθολογία Ηρ. και Ρένου Αποστολίδου* 302
Η πεζογραφία – Το μυθιστόρημα 305
Γρηγόριος Παλαιολόγος, Ο Πολυπαθής (απόσπασμα),
εκδ. Ερμής (Α. Αγγέλου) 307
Ιάκωβος Πιτσιπίος, Ο πίθηκος Ξουθ ή Τα ήθη του αιώνος,
εκδ. Ιδρύματος Ουράνη (Δημ. Τζιόβας) 311
Δημήτριος Βικέλας, Λουκής Λάρας (απόσπασμα), εκδ. Ερμής 316
Ο παπα-Νάρκισσος, εκδ. Νεφέλη 321
Εμμανουήλ Ροΐδης, Αθηναϊκοί περίπατοι, *Άπαντα*, τόμ. Γ΄,
εκδ. Ερμής (Α. Αγγέλου) 340

Μονόλογος ευαισθήτου, *Άπαντα*, τόμ. Γ΄, εκδ. Ερμής (Α. Αγγέλου) 345
Αγγελος Βλάχος, Η μπογάτσα, εκδ. Νεφέλη 350

ΞΕΝΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ 355
Νίκος Καζαντζάκης, Το εσωτερικό διάγραμμα της Θείας Κωμωδίας 356
Δάντης, Θεία Κωμωδία, (απόσπασμα) [Το τέλος του Οδυσσέα], Τ.Κ. Παπατσώνη Τετραπέρατος κόσμος, Α', εκδ. Ίκαρος 360
Φραγκίσκος Πετράρχης, Σονέτο, μτφρ. Μ. Σιγούρου, *Ανθολογία Ευρωπαϊκής και Αμερικανικής Ποιήσεως* 365
Μιχαήλ Θερβάντες, Ο Δον Κιχώτης, κεφ. 21ο, μετάφραση Κ. Καρθαίου, εκδ. Εστίας 368
Μονταίν, Περί φιλίας (απόσπασμα) μτφρ. Κλ. Παράσχου, εκδ. Αναγνωστίδης 382
Μολιέρος, Ο Αρχοντοχωριάτης (απόσπασμα), μτφρ. Γ. Πολίτη, εκδ. Δωδώνη 386
Ουίλλιαμ Σαίξπηρ, Βασιλιάς Ληρ (δύο αποσπάσματα), μτφρ. Β. Ρώτα, εκδ. Ίκαρος 390

ΑΘΗΝΑΪΚΗ ΣΧΟΛΗ 403
Εισαγωγή: 405
Κ. Παλαμάς, Το πανηγύρι στα σπάρτα (*Άπαντα*, εκδ. Γκοβόστη) 411
Ο δωδεκάλογος του γύφτου (*Άπαντα*, εκδ. Γκοβόστη) 413
Σατιρικά γυμνάσματα (*Άπαντα*, εκδ. Γκοβόστη) 416
Πατρίδες [Σαν των Φαιάκων το καράβι...] 419
[Πατρίδες! αέρας, γη] 421
Αγορά (*Άπαντα*, εκδ. Μπίρης) 422
Βιογραφικό σημείωμα 424
Γ. Δροσίνης, Τα πρωτοβρόχια (*Θα βραδιάζει*) 425
Βιογραφικό σημείωμα 426
Κ. Π. Καβάφης, Περιμένοντας τους βαρβάρους 427
Ιθάκη 430
Η σατραπεία 432
Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον 434
Αλεξανδρινοί βασιλείς 435
Ηγεμών εκ Δυτικής Λιβύης (*Ποιήματα*, εκδ. Ίκαρος) 438
Νέοι της Σιδώνος 400 μ.Χ. (*Ποιήματα*, εκδ. Ίκαρος) 440
Βιογραφικό σημείωμα 443
Κ. Κρυστάλλης, Στο Σταυραϊτό (*Άπαντα*, Μιχ. Περάνθη) 445
Βιογραφικό σημείωμα 447

Κ. Χατζόπουλος, Δε γυρεύω ξένο 448
Ήρθες (*Βραδινοί Θρύλοι*, εκδ. Ελευθερουδάκης) 449
Μ. Μαλακάσης, Ο Μπαταριάς (*Βασ. βιβλιοθήκη* 14) 450
Βιογραφικό σημείωμα 455
Ι. Γρυπάρης, Εστιάδες (*Άπαντα*, Βαλέτας) 456
Βιογραφικό σημείωμα 459
Λ. Πορφύρας, Το θέατρο 460
Βιογραφικό σημείωμα 461
Α. Σικελιανός, Άγραφον 462
Πνευματικό εμβατήριο (*Λυρικός βίος*, εκδ. Ίκαρος) 465
Δείπνος 467
Ιερά Οδός 469
Στ' όσιου Λουκά το μοναστήρι (*Ποιήματα*, εκδ. Ίκαρος) 475
Βιογραφικό σημείωμα 478
Κ. Βάρναλης, Οι μοιραίοι 479
[Πάλι μεθυσμένος είσαι] 481
Το πέρασμά σου (εκδ. Κέδρος) 482
Οι πόνοι της Παναγιάς (εκδ. Κέδρος) 483
Βιογραφικό σημείωμα 485
Γ. Ψυχάρης, Δυο λόγια (εκδ. Ερμής) 486
Βιογραφικό σημείωμα 489
Φ. Φωτιάδης, Το γλωσσικό ζήτημα κι η εκπαιδευτική μας αναγέννησις (εκδ. Βιβλιοπωλείο Εστίας) 490
Βιογραφικό σημείωμα 492
Α. Δελμούζος, Το Ανθρωπιστικό Ιδανικό (Μορφ. Ίδρ. Εθν. Τραπέζης) 493
Βιογραφικό σημείωμα 496
Δ. Γληνός, Δημιουργικός Ιστορισμός (*Εκλεκτές σελίδες*, 1) 497
Βιογραφικό σημείωμα 502
Περιεχόμενα 505

Βάσει του ν. 3966/2011 τα διδακτικά βιβλία του Δημοτικού, του Γυμνασίου, του Λυκείου, των ΕΠΑ.Λ. και των ΕΠΑ.Σ. τυπώνονται από το ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ και διανέμονται δωρεάν στα Δημόσια Σχολεία. Τα βιβλία μπορεί να διατίθενται προς πώληση, όταν φέρουν στη δεξιά κάτω γωνία του εμπροσθόφυλλου ένδειξη «ΔΙΑΤΙΘΕΤΑΙ ΜΕ ΤΙΜΗ ΠΩΛΗΣΗΣ». Κάθε αντίτυπο που διατίθεται προς πώληση και δεν φέρει την παραπάνω ένδειξη θεωρείται κλεψίτυπο και ο παραβάτης διώκεται σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 7 του νόμου 1129 της 15/21 Μαρτίου 1946 (ΦΕΚ 1946,108, Α').

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή οποιουδήποτε τμήματος αυτού του βιβλίου, που καλύπτεται από δικαιώματα (copyright), ή η χρήση του σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του Υπουργείου Παιδείας, Έρευνας και Θρησκευμάτων / ΙΤΥΕ - ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ.

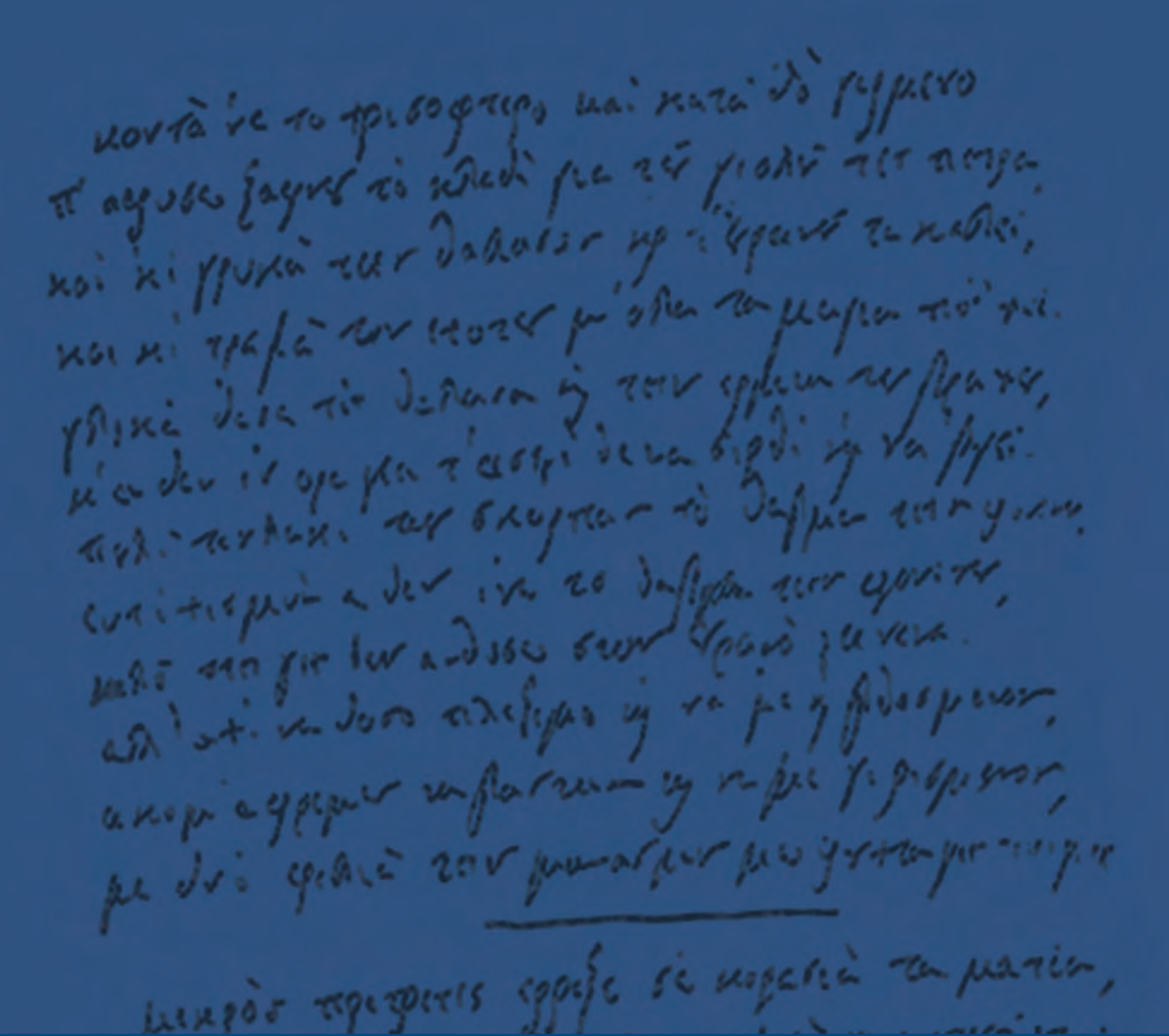

Κωδικός βιβλίου: 0-22-0023

ISBN Set 978-960-06-2317-8
Τ.Α΄ 978-960-06-2316-1

ΙΤΥΕ "ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ"
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ & ΕΚΔΟΣΕΩΝ

(01) 000000 0 22 0023 1